។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មបិដកេ

វិភង្គ-មូលដីកា

១. ខន្ធវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

ចតុសច្ចទសោតិ ចត្តារិ សច្ចានិ សមាហដានិ ចតុសច្ចំ, ចតុសច្ចំ បស្សីតិ ចតុសច្ចទសោ។ សតិបិ សាវកានំ បច្ចេកពុទ្ធានញ្ច ចតុសច្ចទស្សនភាវេ អនញ្ញបុព្ពកត្តា ភគវតោ ចតុសច្ចទស្សនស្ស តត្ថ ច សព្ពញ្ញុតាយ ទសពលេសុ ច វសីភាវស្ស បត្តិតោ បរសន្តានេសុ ច បសារិតភាវេន សុបាកដត្តា ភគវាវ វិសេសេន "ចតុសច្ចទសោ"តិ ថោមនំ អរហតីតិ ។ នាថតីតិ **នាថោ,** វេនេយ្យានំ ហិតសុខំ អាសីសតិ បត្ថេតិ, បរសន្តានគតំ វា កិលេសព្យសនំ ឧបតាបេតិ, "សាធុ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ កាលេន កាលំ អត្តសម្បត្តិំ បច្ចវេក្ខិតា"តិអាទិនា (អ. និ. ៨.៧) វា តំ តំ ហិតបដិបត្តិំ យាចតីតិ អត្ថោ។ បរមេន ចិត្តិស្សរិយេន សមន្នាគតោ, សព្ពសត្តេ វា គុណេហិ ឦសតិ អភិភវតីតិ បរមិស្សរោ ភគវា "នាថោ"តិ វុច្ចតិ។ "**សទ្ធម្មេ គារវំ កត្វា ករិស្សាមី**"តិ សោតព្ពភាវេ ការណំ វត្វា បុន សវនេ និយោជេន្តោ អាហ "**តំ សុណាថ សមាហិតា**"តិ។ "**បោរាណដ្ឋកថានយំ វិគាហិត្វា ករិស្សាមី**"តិ វា ឯតេន សក្កច្ចសវនេ ច ការណំ វត្វា តត្ថ និយោជេន្តោ អាហ "**សទ្ធម្មេ គារវំ កត្វា តំ សុណាថា**"តិ។

ឯត្ថ ច "ចតុសច្ចទសោ"តិ វចនំ ថោមនមេវ ចតុប្បភេទាយ ទេសនាយ សមានគណនទស្សនគុណេន, "អដ្ឋារសហិ ពុទ្ធធម្មេហិ ឧបេតោ"តិ ច អដ្ឋារសប្បភេទាយ ទេសនាយ សមានគណនគុណេហីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ យថាវុត្តេន វា និរតិសយេន ចតុសច្ចទស្សនេន ភគវា ចតុធា ធម្មសង្គណិំ ទេសេតុំ សមត្ថោ អហោសិ, អដ្ឋារសពុទ្ធធម្មសមន្នាគមេន អដ្ឋារសធា វិភង្គន្តិ យថាវុត្តទេសនាសមត្ថតាសម្បាទកគុណនិទស្សនមេតំ "ចតុសច្ចទសោ ឧបេតោ ពុទ្ធធម្មេហិ អដ្ឋារសហី"តិ។ តេន យថាវុត្តាយ ទេសនាយ សព្ពញ្ញុភាសិតត្តា អវិបរីតតំ ទស្សេន្តោ តត្ថ សត្តេ ឧគ្គហាទីសុ និយោជេតិ, និដ្ឋានគមនញ្ច អត្តនោ វាយាមំ ទស្សេន្តោ អដ្ឋកថាសវនេ ច អាទរំ ឧប្បាទយតិ, យថាវុត្តគុណរហិតេន អសព្ពញ្ញុនា ទេសេតុំ អសក្កុណេយ្យតំ ធម្មសង្គណីវិភង្គប្បករណានំ ទស្សេន្តោ តត្ថ តទដ្ឋកថាយ ច សាតិសយំ គារវំ ជនយតិ, ពុទ្ធាទីនញ្ច រតនានំ សម្មាសម្ពុទ្ធតាទិគុណេ វិភាវេតិ។

តត្ថ ចត្តារិ សច្ចានិ បាកដានេវ, អដ្ឋារស បន ពុទ្ធធម្មា ឯវំ វេទិតព្ពា – "អតីតំសេ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អប្បដិហតំ ញាណំ, អនាគតំសេ...បេ.... បច្ចុប្បន្នំសេ...បេ.... ឥមេហិ តីហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ សព្ពំ កាយកម្មំ ញាណបុព្ពង្គមំ ញាណានុបរិវត្តំ, សព្ពំ វចីកម្មំ...បេ. ... សព្ពំ មនោកម្មំ...បេ.... ឥមេហិ ឆហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ នត្ថិ ឆន្ទស្ស ហានិ, នត្ថិ ធម្មទេសនាយ, នត្ថិ វីរិយស្ស, នត្ថិ សមាធិស្ស, នត្ថិ បញ្ញាយ, នត្ថិ វិមុត្តិយា ហានិ។ ឥមេហិ ទ្វាទសហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ នត្ថិ ទវា, នត្ថិ រវា, នត្ថិ អផុដំ, នត្ថិ វេគាយិតត្តំ, នត្ថិ អព្យាវដមនោ, នត្ថិ អប្បដិសង្ខានុបេក្ខា"តិ។

តត្ថ **នត្ថិ ទវា**តិ ខិឌ្ឌាធិប្បាយេន កិរិយា នត្ថិ។ **នត្ថិ រវា**តិ សហសា កិរិយា នត្ថិ។ **នត្ថិ អផុដ**ន្តិ ញាណេន អផុសិតំ នត្ថិ។ **នត្ថិ វេគាយិតត្ត**ន្តិ តុរិតកិរិយា នត្ថិ។ **នត្ថិ អព្យាវដមនោ**តិ និរត្ថកោ ចិត្តសមុទាចារោ នត្ថិ។ **នត្ថិ អប្បដិសង្ខានុបេក្ខា**តិ អញ្ញាណុបេក្ខា នត្ថិ។ កត្ថចិ បន "នត្ថិ ធម្មទេសនាយ ហានី"តិ អលិខិត្វា "នត្ថិ ឆន្ទស្ស ហានិ, នត្ថិ វីរិយស្ស, នត្ថិ សត្តិយា"តិ លិខន្តិ។

១. ធម្មសង្គហេ ធម្មេ កុសលាទិកេ តិកទុកេហិ សង្គហេត្វា តេ ឯវ ធម្មេ សុត្តន្តេ ខន្ធាទិវសេន វុត្តេ វិភជិតុំ វិភង្គប្បករណំ វុត្តំ។ តត្ថ សង្ខេបេន វុត្តានំ ខន្ធាទីនំ វិភជនំ វិភង្គោ។ សោ សោ វិភង្គោ បកតោ អធិកតោ យស្សា បាឡិយា, សា "**វិភង្គប្បករណ**"ន្តិ វុច្ចតិ។ **អធិកតោ**តិ ច វត្តព្ពភាវេន បរិគ្គហិតោតិ អត្ថោ។ តត្ថ វិភង្គប្បករណស្ស អាទិភូតេ ខន្ធវិភង្គេ "បញ្ចក្ខន្ធា រូបក្ខន្ធោ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោ"តិ ឥទំ សុត្តន្តភាជនីយំ

នាម។ ននុ ន ឯត្តកមេវ សុត្តន្តភាជនីយន្តិ? សច្ចំ, **ឥតិ**-សទ្ទេន បន អាទិ-សទ្ទត្ថជោតកេន បការត្ថជោតកេន វា សព្ពំ សុត្តន្តភាជនីយំ សង្គហេត្វា វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ឯវមាទិ ឯវំបការំ វា ឥទំ **សុត្តន្តភាជនីយ**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា ឯកទេសេន សមុទាយំ និទស្សេតិ បព្ពតសមុទ្ទាទិនិទស្សកោ វិយ។ តត្ថ និព្ពានវជ្ជានំ សព្ពធម្មានំ សង្គាហកត្តា សព្ពសង្គាហកេហិ ច អាយតនាទីហិ អប្បកតរបទត្តា ខន្ធានំ ខន្ធវិភង្គោ អាទិម្ហិ វុត្តោ។

ន តតោ ហេដ្ឋាតិ រូបាទីនំ វេទយិតាទិសភាវត្តាភាវា យស្មិំ សភាវេ អតីតាទយោ រាសី កត្វា វត្តព្ពា, តស្ស រុប្បនាទិតោ អញ្ញស្សាភាវា ច ហេដ្ឋា គណនេសុ សង្ខតធម្មានំ អនិដ្ឋានំ សាវសេសភាវំ, ន ហេដ្ឋា គណនមត្តាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឆដ្ឋស្ស បន ខន្ធស្ស អភាវា **"ន ឧទ្ធ"**ន្តិ អាហ។ ន ហិ សវិភាគធម្មេហិ និស្សដស្ស អតីតាទិភាវរហិតស្ស ឯកស្ស និព្ពានស្ស រាសដ្ឋោ អត្ថីតិ។ **"រាសិម្ហី"**តិ សទ្ទត្ថសហិតំ ខន្ធ-សទ្ទស្ស វិសយំ ទស្សេតិ។ **"គុណេ បណ្ណត្តិយំ រុឡ្ហិយ"**ន្តិ វិសយមេវ ខន្ធ-សទ្ទស្ស ទស្សេតិ, ន សទ្ទត្ថំ។ លោកិយលោកុត្តរភេទញ្ហិ សីលាទិគុណំ និប្បទេសេន គហេត្វា បវត្តមានោ ខន្ធ-សទ្ទោ សីលាទិគុណវិសិដ្ឋំ រាសដ្ឋំ ទីបេតីតិ។ កេចិ បន "គុណដ្ឋោ ឯត្ថ ខន្ធដ្ឋោ"តិ វទន្តិ។ **ទារុក្ខន្ធោ**តិ ឯត្ថ បន ន **ខន្ធ**-សទ្ទោ បណ្ណត្តិ-សទ្ទស្ស អត្ថេ វត្តតិ, តាទិសេ បន បុថុលាយតេ ទារុម្ហិ ទារុក្ខន្ធោតិ បញ្ញត្តិ ហោតីតិ បញ្ញត្តិយំ និបតតីតិ វុត្តំ។ តថា ឯកស្មិម្បិ វិញ្ញាណេ បវត្តោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ខន្ធ-សទ្ទោ ន រុឡ្ហី-សទ្ទស្ស អត្ថំ វទតិ, សមុទាយេ បន និរុឡ្ហោ ខន្ធ-សទ្ទោ តទេកទេសេ បវត្តមានោ តាយ ឯវ រុឡ្ហិយា បវត្តតីតិ ខន្ធ-សទ្ទោ រុឡ្ហិយំ និបតតីតិ វុត្តំ។

រាសិតោ គុណតោតិ សព្ពត្ថ និស្សក្កវចនំ វិសយស្សេវ ខន្ធ-សទ្ទប្បវត្តិយា ការណភាវំ សន្ធាយ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ "រាសិតោ"តិ ឥមមត្ថំ សទ្ទត្ថវសេនបិ និយមេត្វា ទស្សេតុំ **"អយញ្ហិ ខន្ធដ្ឋោ នាម បិណ្ឌដ្ឋោ"**តិអាទិមាហ។ កោដ្ឋាសដ្ឋេ ខន្ធដ្ឋេ ឆដ្ឋេនបិ ខន្ធេន ភវិតព្ពំ។ និព្ពានម្បិ ហិ ឆដ្ឋោ កោដ្ឋាសោតិ។ តស្មា "ខន្ធដ្ឋោ នាម រាសដ្ឋោ"តិ យុត្តំ។ យេសំ វា អតីតាទិវសេន ភេទោ អត្ថិ, តេសំ រុប្បនាទិលក្ខណវសេន តំតំកោដ្ឋាសតា វុច្ចតីតិ ភេទរហិតស្ស និព្ពានស្ស កោដ្ឋាសដ្ឋេន ច ខន្ធភាវោ ន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

ឯត្តាវតាតិ ឧទ្ទេសមត្តេនាតិ អត្ថោ។ **ចត្តារោ ច មហាភូតា...បេ.... រូប**ន្តិ ឯវំ វិភត្តោ។ កត្ថាតិ ចេ? ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ។ ឥតិ-សទ្ទេន និទស្សនត្ថេន សព្ពោ វិភជននយោ ទស្សិតោ។ ឥទញ្ច វិភជនំ ឱឡារិកាទីសុ ចក្ខាយតនន្តិអាទិវិភជនញ្ច យថាសម្ភវំ ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ យោជេតព្ពំ, ឯវំ វេទនាក្ខន្ធាទីសុបិ។ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ បន ឯកាទសោកាសេសុ បុរិមេ ឱកាសបញ្ចកេ "ចក្ខុវិញ្ញាណំ...បេ.... មនោវិញ្ញាណ"ន្តិ ឆវិញ្ញាណកាយវិសេសេន វិភត្តោ, ន តត្ថ មនោធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតូតិ វិភជនំ អត្ថិ។ តំ បន ទ្វយំ មនោវិញ្ញាណន្តិ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ អដ្ឋកថាយំ **"មនោធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតូ"**តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវំ បាឡិនយេន បញ្ចសុ ខន្ធេសុ ធម្មបរិច្ឆេទំ ទស្សេត្វា បុន អញ្ញេន បការេន ទស្សេតុំ **"អបិចា"**តិអាទិមាហ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ ខន្ធនិទ្ទេសេ។

១. រូបក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២. យំ កិញ្ចីតិ ឯត្ថ **យ**ន្តិ សាមញ្ញេន អនិយមនិទស្សនំ, **កិញ្ចី**តិ បការន្តរភេទំ អាមសិត្វា អនិយមនិទស្សនំ។ ឧភយេនបិ អតីតំ វា...បេ.... សន្តិកេ វា អប្បំ វា ពហុំ វា យាទិសំ វា តាទិសំ វា យំ កិញ្ចីតិ នបុំសកនិទ្ទេសារហំ សព្ពំ ព្យាបេត្វា សង្គណ្ហាតីតិ អញ្ញេសុបិ នបុំសកនិទ្ទេសារហេសុ បសង្គំ ទិស្វា តស្ស អធិប្បេតត្ថំ អតិច្ច បវត្តិតោ អតិប្បសង្គស្ស និយមនត្ថំ **"រូប"**ន្តិ អាហ។ **យំកិញ្ចី**តិ សនិបាតំ យំ-សទ្ទំ កី-សទ្ទញ្ច អនិយមេកត្ថទីបនវសេន ឯកំ បទន្តិ គហេត្វា **"បទទ្វយេនបី"**តិ វុត្តំ។

កិញ្ច, ភិក្ខវេ, រូបំ វទេថាតិ កុម្ហេបិ រូបំ រូបន្តិ វទេថ, តំ កេន ការណេន វទេថាតិ អត្ថោ, អថ វា កេន ការណេន រូបំ, តំ ការណំ វទេថាតិ អត្ថោ។ អថេតេសុ ភិក្ខូសុ តុណ្ហីភូតេសុ ភគវា អាហ **"រុប្បតីតិ ខោ"**តិអាទិ។

ភិជ្ជតីតិ សីតាទិសន្និបាតេ វិសទិសសន្តានុប្បត្តិទស្សនតោ បុរិមសន្តានស្ស ភេទំ សន្ធាយាហ។ ភេទោ ច វិសទិសតាវិការាបត្តីតិ ភិជ្ជតីតិ វិការំ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ វិការាបត្តិ ច សីតាទិសន្និបាតេ វិសទិសរូបុប្បត្តិយេវ។ អរូបក្ខន្ធានំ បន អតិលហុបរិវត្តិតោ យថា រូបធម្មានំ ឋិតិក្ខណេ សីតាទីហិ សមាគមោ ហោតិ, យេន តត្ថ ឧតុនោ ឋិតិប្បត្តស្ស បុរិមសទិសសន្តានុប្បាទនសមត្ថតា ន ហោតិ អាហារាទិកស្ស វា, ឯវំ អញ្ញេហិ សមាគមោ នត្ថិ។ សង្ឃដ្ដនេន ច វិការាបត្តិយំ **រុប្បន**-សទ្ទោ និរុឡ្ហោ, តស្មា អរូបធម្មានំ សង្ឃដ្ដនវិរហិតត្តា រូបធម្មានំ វិយ បាកដស្ស វិការស្ស អភាវតោ ច "រុប្បន្តី"តិ "រុប្បនលក្ខណា"តិ ច ន វុច្ចន្តិ។ ជិឃច្ឆាបិបាសាហិ រុប្បនញ្ច

ឧទរគ្គិសន្និបាតេន ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ច **កុប្បតី**តិ ឯតេន កត្តុអត្ថេ រូបបទសិទ្ធី ទស្សេតិ, **ឃដ្ដីយតិ បីឡីយតី**តិ ឯតេហិ កម្មត្ថេ។ កោបាទិកិរិយាយេវ ហិ រុប្បនកិរិយាតិ។ សោ បន កត្តុភូតោ កម្មភូតោ ច អត្ថោ ភិជ្ជមានោ ហោតីតិ ឥមស្សត្ថស្ស ទស្សនត្ថំ **“ភិជ្ជតីតិ អត្ថោ”**តិ វុត្តំ។ អថ វា **រុប្បតីតិ រូប**ន្តិ កម្មកត្តុត្ថេ រូបបទសិទ្ធិ វុត្តា។ វិការោ ហិ រុប្បនន្តិ។ តេនេវ “ភិជ្ជតីតិ អត្ថោ”តិ កម្មកត្តុត្ថេន ភិជ្ជតិ-សទ្ទេន អត្ថំ ទស្សេតិ។ យំ បន រុប្បតិ ភិជ្ជតិ, តំ យស្មា កុប្បតិ ឃដ្ដីយតិ បីឡីយតិ, តស្មា ឯតេហិ ច បទេហិ បទត្ថោ បាកដោ កតោតិ។ “កេនដ្ឋេនា”តិ បុច្ឆាសភាគវសេន **“រុប្បនដ្ឋេនា”**តិ វុត្តំ។ ន កេវលំ សទ្ទត្ថោយេវ រុប្បនំ, តស្ស បនត្ថស្ស លក្ខណញ្ច ហោតីតិ អត្ថលក្ខណវសេន **“រុប្បនលក្ខណេន រូបន្តិបិ វត្តុំ វដ្ដតី”**តិ អាហ។

ឆិជ្ជិត្វាតិ មុច្ឆាបត្តិយា មុច្ឆិត្វា អង្គបច្ចង្គានំ ឆេទនវសេន វា ឆិជ្ជិត្វា។ **អច្ចន្តខារេន សីតោទកេនា**តិ អតិសីតភាវមេវ សន្ធាយ អច្ចន្តខារតា វុត្តា សិយា។ ន ហិ តំ កប្បសណ្ឋានំ ឧទកំ សម្បត្តិករំ បថវីសន្ធារកំ កប្បវិនាសឧទកំ វិយ ខារំ ភវិតុំ អរហតិ។ តថា ហិ សតិ បថវី វិលីយេយ្យាតិ។ **អវីចិមហានិរយេ**តិ សឧស្សទំ អវីចិនិរយំ វុត្តំ។ តេនេវ **“តត្ថ ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ **បេត្តិ…បេ… ន ហោន្តី**តិ ឯវំវិធាបិ សត្តា អត្ថីតិ អធិប្បាយោ ឯវំវិធាយេវ ហោន្តីតិ និយមាភាវតោ។ ឯវំ **កាលកញ្ជិកាទីសុបី**តិ។ **សរន្តា គច្ឆន្តី**តិ សរិសប-សទ្ទស្ស អត្ថំ វទតិ។

អភិសញ្ញូហិត្វាតិ ឯត្ថ សម្ពូហំ កត្វាតិបិ អត្ថោ។ **ឯតេន សព្ពំ រូបំ…បេ… ទស្សិតំ ហោតី**តិ ឯតេន រូបក្ខន្ធ-សទ្ទស្ស សមានាធិករណសមាសភាវំ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ **“ន ហិ រូបតោ…បេ… អត្ថី”**តិ។

៣. **បក្ខិបិត្វា**តិ ឯត្ថ ឯកាទសោកាសេសុ រូបំ បក្ខិបិត្វាតិ អត្ថោ។ ន ហិ តត្ថ មាតិកំយេវ បក្ខិបិត្វា មាតិកា ឋបិតា, អថ ខោ បករណប្បត្តំ រូបន្តិ។

អបរោ នយោ…បេ… ឯត្តេវ គណនំ គតន្តិ ឯតេន **អតីតំសេនា**តិ ភុម្មត្ថេ ករណវចនន្តិ ទស្សេតិ។ យេន បការេន គណនំ គតំ, តំ ទស្សេតុំ **“ចត្តារោ ច មហាភូតា”**តិអាទិ វុត្តន្តិ ឥមស្មឹ អត្ថេ សតិ មហាភូតុបាទាយរូបភាវោ អតីតកោដ្ឋាសេ គណនស្ស ការណន្តិ អាបជ្ជតិ។ ន ហិ អតីតំសានំ វេទនាទីនំ និវត្តនត្ថំ ឥទំ វចនំ “យំ រូប”ន្តិ ឯតេនេវ តេសំ និវត្តិតត្តា, នាបិ រូបស្ស អញ្ញប្បការនិវត្តនត្ថំ សព្ពប្បការស្ស តត្ថ គណិតត្តា, ន ច អនាគតបច្ចុប្បន្នាការនិវត្តនត្ថំ អតីតំសវចនេន តំនិវត្តនតោតិ។ អថ បន យំ អតីតំសេន គណិតំ, តំ **ចត្តារោ ច…បេ… រូប**ន្តិ ឯវំ គណិតន្តិ អយមត្ថោ អធិប្បេតោ, ឯវំ សតិ គណនន្តរទស្សនំ ឥទំ សិយា, ន អតីតំសេន គណិតប្បការទស្សនំ, តំទស្សនេ បន សតិ ភូតុបាទាយរូបប្បការេន អតីតំសេ គណិតំ តំសភាវត្តាតិ អាបន្នមេវ ហោតិ, ន ច ឯវំសភាវតា អតីតំសេ គណិតតាយ ការណំ ភវិតុំ អរហតិ ឯវំសភាវស្សេវ បច្ចុប្បន្នានាគតេសុ គណិតត្តា សុខាទិសភាវស្ស ច អតីតំសេ គណិតត្តា, តស្មា បុរិមនយោ ឯវ យុត្តោ។ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាទិនិទ្ទេសេសុបិ តាទិសោ ឯវត្ថោ លព្ភតីតិ។

សុត្តន្តបរិយាយតោតិ បរិយាយទេសនត្តា សុត្តស្ស វុត្តំ។ **អភិធម្មនិទ្ទេសតោ**តិ និប្បរិយាយទេសនត្តា អភិធម្មស្ស និច្ឆយេន ទេសោ និទ្ទេសោតិ កត្វា វុត្តំ។ **កិញ្ចាបី**តិអាទីសុ អយមធិប្បាយោ – សុត្តន្តភាជនីយត្តា យថា “អតីតំ នន្វាគមេយ្យា”តិអាទីសុ អទ្ធានវសេន អតីតាទិភាវោវ វុត្តោ, តថា ឥធាបិ និទ្ទិសិតព្ពោ (ម. និ. ៣.២៧២, ២៧៥; អប. ថេរ ២.៥៥.២៤៤) សិយា។ ឯវំ សន្តេបិ សុត្តន្តភាជនីយម្បិ អភិធម្មទេសនាយេវ សុត្តន្តេ វុត្តធម្មេ វិចិនិត្វា វិភជនវសេន បវត្តាតិ អភិធម្មនិទ្ទេសេនេវ អតីតាទិភាវោ និទ្ទិដ្ឋោតិ។

អទ្ធាសន្តតិសមយខណវសេនាតិ ឯត្ថ ចុតិបដិសន្ធិបរិច្ឆិន្នេ កាលេ **អទ្ធា**-សទ្ទោ វត្តតីតិ “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន”ន្តិអាទិសុត្តវសេន (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) វិញ្ញាយតិ។ “តយោមេ, ភិក្ខវេ, អទ្ធា។ កតមេ តយោ? អតីតោ អទ្ធា, អនាគតោ អទ្ធា, បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា”តិ (ឥតិវុ. ៦៣; ទី. និ. ៣.៣០៥) ឯត្ថ បន បរមត្ថតោ បរិច្ឆិជ្ជមានោ អទ្ធា **និរុត្តិបថសុត្ត**វសេន (សំ. និ. ៣.៦២) ខណបរិច្ឆិន្នោ យុត្តោ។ តត្ថ ហិ “យំ, ភិក្ខវេ, រូបំ ជាតំ បាតុភូតំ, ‘អត្ថី’តិ តស្ស សង្ខា”តិ (សំ. និ. ៣.៦២) វិជ្ជមានស្ស បច្ចុប្បន្នតា តតោ បុព្ពេ បច្ឆា ច អតីតានាគតតា វុត្តាតិ។ យេភុយ្យេន បន ចុតិបដិសន្ធិបរិច្ឆិន្នោ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦៣) **សុត្តេសុ** អតីតាទិកោ អទ្ធា វុត្តោតិ សោ ឯវ ឥធាបិ **“អទ្ធាវសេនា”**តិ វុត្តោ។ សីតំ សីតស្ស សភាគោ, តថា ឧណ្ហំ ឧណ្ហស្ស។ យំ បន សីតំ ឧណ្ហំ វា សរីរេ សន្និបតិតំ សន្តានវសេន បវត្តមានំ អន្ធូនំ អនធិកំ ឯកាការំ, តំ ឯកោ ឧតុតិ វុច្ចតិ។ សភាគឧតុនោ អនេកន្តសភាវតោ ឯកគហណំ កតំ, ឯវំ អាហារេបិ។ **ឯកវីថិឯកជវនសមុដ្ឋាន**ន្តិ បញ្ចឆដ្ឋទ្វារវសេន វុត្តំ។ **សន្តតិសមយ**កថា វិបស្សកានំ ឧបការត្ថាយ អដ្ឋកថាសុ កថិតា។

និដ្ឋិតហេតុបច្ចយកិច្ចំ, និដ្ឋិតហេតុកិច្ចមនិដ្ឋិតបច្ចយកិច្ចំ, ឧភយកិច្ចមសម្បត្តំ, សកិច្ចក្ខណេ បច្ចុប្បន្នំ។ ជនកោ **ហេតុ**, ឧបត្ថម្ភកោ **បច្ចយោ**, តេសំ ឧប្បាទនំ ឧបត្ថម្ភនញ្ច **កិច្ចំ**។ យថា ពីជស្ស អង្កុរុប្បាទនំ

បថវីអាទីនញ្ច តទុបត្ថម្ភនំ កម្មស្ស កដត្តារូបវិបាកុប្បាទនំ អាហារាទីនំ តទុបត្ថម្ភនំ, ឯវំ ឯកេកស្ស កលាបស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស ច ជនកានំ កម្មានន្តរាទិបច្ចយភូតានំ ឧបត្ថម្ភកានញ្ច សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតានំ កិច្ចំ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ តត្ថ ឧប្បាទក្ខណេ **ហេតុកិច្ចំ** ទដ្ឋព្ពំ, តីសុបិ ខណេសុ **បច្ចយកិច្ចំ**។ បថវីអាទីនំ សន្ធារណាទិកំ ផស្សាទីនំ ផុសនាទិកញ្ច អត្តនោ អត្តនោ កិច្ចំ សកិច្ចំ, តស្សករណក្ខណោ **សកិច្ចក្ខណោ**។ សហ វា កិច្ចេន សកិច្ចំ, យស្មិំ ខណេ សកិច្ចំ រូបំ វា អរូបំ វា ហោតិ, សោ **សកិច្ចក្ខណោ**, តស្មិំ ខណេ **បច្ចុប្បន្នំ**។

៦. ឯត្តកមេវាតិ “តេសំ តេស”ន្តិ ឥមិនា អាមេឌិតវចនេន អភិព្យាបនត្ថេន វុត្តត្ថមេវ។ “អបរស្ស អបរស្សា”តិ ទីបនំ **អបរទីបនំ**។ **បរិយេសតូ**តិ ឯតេន បរិយេសនាយ អនិដ្ឋនាមនិវត្តនស្ស អការណភាវំ ទស្សេតិ។ កម្មទោសេន ហិ ចិត្តវិបល្លាសទោសេន ច គូថភក្ខបាណាទយោ ឧម្មត្តកាទយោ ច បរិយេសេយ្យុំ ទិដ្ឋិវិបល្លាសេន ច យោនកាទយោ ន អារម្មណស្ស បរិយេសិតព្ពសភាវត្តា, អបរិយេសិតព្ពសភាវត្តា បន ឯតស្ស អនិដ្ឋមិច្ចេវ នាមន្តិ អត្ថោ។

សម្បត្តិវិរហតោតិ រូបាទីនំ ទេវមនុស្សសម្បត្តិភវេ កុសលកម្មផលតា សមិទ្ធសោភនតា ច សម្បត្តិ, តព្ពិរហតោតិ អត្ថោ។ តតោ ឯវ តំ ន បរិយេសិតព្ពន្តិ។ សោភនានិ ច កានិចិ ហត្ថិរូបាទីនិ អកុសលកម្មនិព្ពត្តានិ ន តេសំយេវ ហត្ថិអាទីនំ សុខស្ស ហេតុភាវំ គច្ឆន្តីតិ តេសំ សង្គណ្ហនត្ថំ **“អកន្ត”**ន្តិ វុត្តំ។ តស្ស តស្សេវ ហិ សត្តស្ស អត្តនា កតេន កុសលេន និព្ពត្តំ សុខស្ស បច្ចយោ ហោតិ, អកុសលេន និព្ពត្តំ ទុក្ខស្ស។ តស្មា កម្មជានំ ឥដ្ឋានិដ្ឋតា កម្មការកសត្តស្ស វសេន យោជនាវហា សិយា។ អដ្ឋកថាយំ បន **“កុសលកម្មជំ អនិដ្ឋំ នាម នត្ថី”**តិ ឥទមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “អកុសលកម្មជំ ឥដ្ឋំ នាម នត្ថី”តិ។ តេន អកុសលកម្មជម្បិ សោភនំ បរសត្តានំ ឥដ្ឋន្តិ អនុញ្ញាតំ ភវិស្សតីតិ។ កុសលកម្មជំ បន សព្ពេសំ ឥដ្ឋមេវាតិ វទន្តិ។ តិរច្ឆានគតានំ បន កេសញ្ចិ មនុស្សរូបំ អមនាបំ, យតោ តេ ទិស្វាវ បលាយន្តិ។ មនុស្សា ច ទេវតារូបំ ទិស្វា ភាយន្តិ, តេសម្បិ វិបាកវិញ្ញាណំ តំ រូបំ អារព្ភ កុសលវិបាកំ ឧប្បជ្ជតិ, តាទិសស្ស បន បុញ្ញស្ស អភាវា ន តេសំ តត្ថ អភិរតិ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ កុសលកម្មជស្ស បន អនិដ្ឋស្សាភាវោ វិយ អកុសលកម្មជស្ស សោភនស្ស ឥដ្ឋស្ស អភាវោ វត្តព្ពោ។ ហត្ថិអាទីនម្បិ ហិ អកុសលកម្មជំ មនុស្សានំ អកុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណំ, កុសលកម្មជំ បន បវត្តេ សមុដ្ឋិតំ កុសលវិបាកស្ស។ ឥដ្ឋារម្មណេន បន វោមិស្សកត្តា អប្បកំ អកុសលកម្មជំ ពហុលំ អកុសលវិបាកុប្បត្តិយា ការណំ ន ភវិស្សតីតិ សក្កា វត្តុន្តិ។ វិបាកំ បន កត្ថចិ ន សក្កា វញ្ចេតុន្តិ វិបាកវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណវវត្ថានំ សុដ្ឋុ វុត្តំ។ តស្មា តំ អនុគន្ត្វា សព្ពត្ថ ឥដ្ឋានិដ្ឋតា យោជេតព្ពា។

អនិដ្ឋា បញ្ច កាមគុណាតិ កស្មា វុត្តំ, ននុ “ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានិ រូបានិ ឥដ្ឋានី”តិ (ម. និ. ១.១៦៦; ២.១៥៥; ៣.១៩០; សំ. និ. ៥.៣០) ឯវមាទិនា ឥដ្ឋានេវ រូបាទីនិ “កាមគុណា”តិ វុត្តានីតិ? កាមគុណសទិសេសុ កាមគុណវោហារតោ, សទិសតា ច រូបាទិភាវោយេវ , ន ឥដ្ឋតា។ “អនិដ្ឋា”តិ វា វចនេន អកាមគុណតា ទស្សិតាតិ កាមគុណវិសភាគា រូបាទយោ “កាមគុណា”តិ វុត្តា អសិវេ “សិវា”តិ វោហារោ វិយ។ សព្ពានិ វា ឥដ្ឋានិដ្ឋានិ រូបាទីនិ តណ្ហាវត្ថុភាវតោ កាមគុណាយេវ។ វុត្តញ្ហិ “រូបា លោកេ បិយរូបំ សាតរូប”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣; វិភ. ២០៣)។ អតិសយេន បន កាមនីយត្តា សុត្តេសុ “កាមគុណា”តិ ឥដ្ឋានិ រូបាទីនិ វុត្តានីតិ។

ទ្វីសុបិ ហីនបណីតបទេសុ **“អកុសលកម្មជវសេន កុសលកម្មជវសេនា”**តិ វចនំ **“តេសំ តេសំ សត្តាន”**ន្តិ សត្តវសេន និយមេត្វា វិភជិតត្តា, អយញ្ចត្ថោ **“តេសំ តេស”**ន្តិ អវយវយោគេ សាមិវចនំ កត្វា វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ សត្តសន្តានបរិយាបន្នេសុ កម្មជំ វិសិដ្ឋន្តិ **“កម្មជវសេនា”**តិ វុត្តំ។ យទិ បន តេហិ តេហីតិ ឯតស្មិំ អត្ថេ **តេសំ តេស**ន្តិ សាមិវចនំ, វិសយវិសយីសម្ពន្ធេ វា, ន កម្មជវសេនេវ រូបាទីនិ វិភត្តានិ, សព្ពេសំ បន ឥន្ទ្រិយពទ្ធានំ វសេន វិភត្តានីតិ វិញ្ញាយន្តិ។ ឯត្ថ ច បាកដេហិ រូបាទីហិ នយោ ទស្សិតោតិ ចក្ខាទីសុបិ ហីនបណីតតា យោជេតព្ពា។

មនាបបរិយន្តន្តិ មនាបំ បរិយន្តំ មរិយាទាភូតំ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ វទាមីតិ អត្ថោ។ កឹ ការណន្តិ? យស្មា តេ ឯកច្ចស្ស មនាបា ហោន្តិ, ឯកច្ចស្ស អមនាបា, យស្ស យេវ មនាបា, តស្ស តេវ បរមា, តស្មា តស្ស តស្ស អជ្ឈាសយវសេន កាមគុណានំ បរមតា ហោតិ, ន តេសំយេវ សភាវតោ។

ឯវន្តិ ឥមស្មិំ សុត្តេ វុត្តនយេន។ ឯកស្មិំយេវ អស្សាទនកុជ្ឈនតោ អារម្មណសភាវស្សេវ ឥដ្ឋានិដ្ឋភាវតោ អនិដ្ឋំ “ឥដ្ឋ”ន្តិ គហណតោ ច, ឥដ្ឋំ “អនិដ្ឋ”ន្តិ គហណតោ ច **ឥដ្ឋានិដ្ឋំ នាម បាដិយេក្កំ បដិវិភត្តំ នត្ថី**តិ អត្ថោ។ **សញ្ញាវិបល្លាសេន ចា**តិអាទិនា និព្ពានេ វិយ អញ្ញេសុ អារម្មណេសុ សញ្ញាវិបល្លាសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋគ្គហណំ

ហោតិ។ បិត្តុម្មត្តាទីនំ ខីរសក្ករាទីសុ ទោសុស្សទសមុដ្ឋិតសញ្ញាវិបល្លាសវសេន តិត្តគ្គហណំ វិយាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ មនាបបរិយន្តតា វុត្តាតិ ទស្សេតិ។

វិភត្តំ អត្ថីតិ ច វវត្ថិតំ អត្ថីតិ អត្ថោ, អដ្ឋកថាចរិយេហិ វិភត្តំ បកាសិតន្តិ វា។ តញ្ច មជ្ឈិមកសត្តស្ស វសេន វវត្ថិតំ បកាសិតញ្ច, អញ្ញេសញ្ច វិបល្លាសវសេន ឥទំ ឥដ្ឋំ អនិដ្ឋញ្ច ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ ឯវំ វវត្ថិតស្ស បនិដ្ឋានិដ្ឋស្ស អនិដ្ឋំ ឥដ្ឋន្តិ ច គហណេ ន កេវលំ សញ្ញាវិបល្លាសោវ ការណំ, ធាតុក្ខោភវសេន ឥន្ទ្រិយវិការាបត្តិអាទិនា កុសលាកុសលវិបាកុប្បត្តិហេតុភាវោបីតិ សក្កា វត្តុំ។ តថា ហិ សីតុទកំ ឃម្មាភិតត្តានំ កុសលវិបាកស្ស កាយវិញ្ញាណស្ស ហេតុ ហោតិ, សីតាភិភូតានំ អកុសលវិបាកស្ស។ តូលបិចុសម្ផស្សោ វណេ ទុក្ខោ និវណេ សុខោ, មុទុតរុណហត្ថសម្ពាហនញ្ច សុខំ ឧប្បាទេតិ, តេនេវ ហត្ថេន បហរណំ ទុក្ខំ, តស្មា វិបាកវសេន អារម្មណវវត្ថានំ យុត្តំ។

កិញ្ចាបីតិអាទិនា សតិបិ សញ្ញាវិបល្លាសេ ពុទ្ធរូបទស្សនាទីសុ កុសលវិបាកស្សេវ គូថទស្សនាទីសុ ច អកុសលវិបាកស្ស ឧប្បត្តិំ ទស្សេន្តោ តេន វិបាកេន អារម្មណស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋតំ ទស្សេតិ។ វិជ្ជមានេបិ សញ្ញាវិបល្លាសេ អារម្មណេន វិបាកនិយមទស្សនំ អារម្មណនិយមទស្សនត្ថមេវ កតន្តិ។

អបិច ទ្វារវសេនបីតិអាទិនា ទ្វារន្តរេ ទុក្ខស្ស សុខស្ស ច បច្ចយភូតស្ស ទ្វារន្តរេ សុខទុក្ខវិបាកុប្បាទនតោ វិបាកេន អារម្មណនិយមទស្សនេន ឯកស្មិំយេវ ច ទ្វារេ សមានស្សេវ មណិរតនាទិផោដ្ឋព្ពស្ស សណិកំ ផុសនេ បោថនេ ច សុខទុក្ខុប្បាទនតោ វិបាកវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋតា ទស្សិតាតិ វិញ្ញាយតិ។

ហេដ្ឋិមនយោតិ មជ្ឈិមកសត្តស្ស វិបាកស្ស ច វសេន វវត្ថិតំ អារម្មណំ គហេត្វា “តេសំ តេសំ សត្តានំ ឧញ្ញាត”ន្តិ (វិភ. ៦) ច អាទិនា វុត្តនយោ។ **សម្មុតិមនាប**ន្តិ មជ្ឈិមកសត្តស្ស វិបាកស្ស ច វសេន សម្មតំ វវត្ថិតំ មនាបំ, តំ បន សភាវេនេវ វវត្ថិតន្តិ អភិន្ទិតព្ពតោវ ន ភិន្ទតីតិ អធិប្បាយោ។ សញ្ញាវិបល្លាសេន នេរយិកាទីហិបិ បុគ្គលេហិ មនាបន្តិ គហិតំ បុគ្គលមនាបំ **“តំ តំ វា បនា”**តិអាទិនា ភិន្ទតិ។ វេមានិកបេតរូបម្បិ អកុសលកម្មជត្តា កម្មការណាទិទុក្ខវត្ថុភាវតោ ច “មនុស្សរូបតោ ហីន”ន្តិ វុត្តំ។

៧. ឱឡារិករូបានំ វត្ថារម្មណបដិឃាតវសេន សុបរិគ្គហិតតា, សុខុមានំ តថា អភាវតោ ទុប្បរិគ្គហិតតា ច យោជេតព្ពា។ ទុប្បរិគ្គហដ្ឋេនេវ លក្ខណទុប្បដិវិជ្ឈនតា ទដ្ឋព្ពា។ **ទសវិធ**ន្តិ “ទូរេ”តិ អវុត្តស្ស ទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ វុត្តម្បិ បន ឱកាសតោ ទូរេ ហោតិយេវ។

ហេដ្ឋិមនយោតិ “ឥត្ថិន្ទ្រិយំ...បេ.... ឥទំ វុច្ចតិ រូបំ សន្តិកេ”តិ (វិភ. ៧) ឯវំ លក្ខណតោ ទ្វាទសហត្ថវសេន វវត្ថិតឱកាសតោ ច ទស្សេត្វា និយ្យាតិតនយោ។ សោ លក្ខណោកាសវសេន ទូរសន្តិកេន សហ គហេត្វា និយ្យាតិតត្តា **ភិន្ទមានោ** មិស្សកំ ករោន្តោ **គតោ**។ អថ វា **ភិន្ទមានោ**តិ សរូបទស្សនេន លក្ខណតោ យេវាបនកេន ឱកាសតោតិ ឯវំ លក្ខណតោ ឱកាសតោ ច វិសុំ ករោន្តោ គតោតិ អត្ថោ។ អថ វា លក្ខណតោ សន្តិកទូរានំ ឱកាសតោ ទូរសន្តិកភាវករណេន សន្តិកភាវំ ភិន្ទិត្វា ទូរភាវំ, ទូរភាវញ្ច ភិន្ទិត្វា សន្តិកភាវំ ករោន្តោ បវត្តោតិ **“ភិន្ទមានោ គតោ”**តិ វុត្តំ។ **ឥធ បនា**តិ “តំ តំ វា បន រូបំ ឧបាទាយ ឧបាទាយា”តិ ឥធ បុរិមនយេន លក្ខណតោ ទូរំ ឱកាសតោ សន្តិកភាវករណេន ន ភិន្ទតិ ភគវា, ន ច ឱកាសទូរតោ វិសុំ ករណេន, នាបិ ឱកាសទូរេន វោមិស្សកករណេនាតិ អត្ថោ។ កឹ បន ករោតីតិ? ឱកាសតោ ទូរមេវ ភិន្ទតិ។ ឯត្ថ បន ន បុព្ពេ វុត្តនយេន តិធា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ន ហិ ឱកាសតោ ទូរំ លក្ខណតោ សន្តិកំ ករោតិ, លក្ខណតោ វា វិសុំ តេន វា វោមិស្សកន្តិ។ ឱកាសតោ ទូរស្ស បន ឱកាសតោវ សន្តិកភាវករណំ ឥធ “ភេទន”ន្តិ វេទិតព្ពំ។ **ឥធ បន ន លក្ខណតោ ទូរំ ភិន្ទតី**តិ ឯត្ថាបិ វា ន បុព្ពេ វុត្តនយេន តិធា ភេទស្ស អករណំ វុត្តំ, លក្ខណតោ សន្តិកទូរានំ បន លក្ខណតោ ឧបាទាយុបាទាយ ទូរសន្តិកភាវោ នត្ថីតិ លក្ខណតោ ទូរស្ស លក្ខណតោវ សន្តិកភាវាករណំ លក្ខណតោ ទូរស្ស អភេទនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បុរិមនយោ វិយ អយំ នយោ ន ហោតីតិ ឯត្តកមេវ ហិ ឯត្ថ ទស្សេតីតិ ភិន្ទមានោតិ ឯត្ថ ច អញ្ញថា ភេទនំ វុត្តំ, ភេទនំ ឥធ ច អញ្ញថា វុត្តន្តិ។

រូបក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. វេទនាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨. ចក្ខាទយោ បសាទា ឱឡារិកមនោមយត្តភាវបរិយាបន្នា កាយវោហារំ អរហន្តីតិ តព្ពត្ថុកា អទុក្ខមសុខា **“កាយិកា”**តិ បរិយាយេន វុត្តា, ន កាយបសាទវត្ថុកត្តា។ ន ហិ ចក្ខាទយោ កាយបសាទា ហោន្តីតិ។

សន្តតិវសេន ខណាទិវសេន ចាតិ ឯត្ថ អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិភាវស្ស អវចនំ សុខាទិវសេន ភិន្ទាយ អតីតាទិភាវវចនតោ។ ន ហិ សុខាយេវ អទ្ធាវសេន សមយវសេន ច អតីតាទិកា ហោតិ, តថា ទុក្ខា អទុក្ខមសុខា ច កាយិកចេតសិកាទិភាវេន ភិន្នា។ តេន វេទនាសមុទយោ អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិភាវេន វត្តព្ពតំ អរហតិ សមុទាយស្ស តេហិ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពត្តា, វេទនេកទេសា បន ឯត្ថ គហិតាតិ តេ សន្តតិខណេហិ បរិច្ឆេទំ អរហន្តិ តត្ថ តថាបរិច្ឆិន្ទិតព្ពានំ គហិតត្តាតិ។ ឯកសន្តតិយំ បន សុខាទិអនេកភេទសព្ភាវេន តេសុ យោ ភេទោ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពភាវេន គហិតោ, តស្ស ឯកប្បការស្ស បាកដស្ស បរិច្ឆេទិកា តំសហិតទ្វារាលម្ពនប្បវត្តា, អវិច្ឆេទេន តទុប្បាទកេកវិធវិសយសមាយោគប្បវត្តា ច សន្តតិ ភវិតុំ អរហតីតិ តស្ស ភេទន្តរំ អនាមសិត្វា បរិច្ឆេទកភាវេន គហណំ កតំ។ លហុបរិវត្តិនោ វា ធម្មា បរិវត្តនេនេវ បរិច្ឆេទំ អរហន្តីតិ សន្តតិខណវសេន បរិច្ឆេទោ វុត្តោ។ **បុព្ពន្តាបរន្តមជ្ឈគតា**តិ ឯតេន ហេតុបច្ចយកិច្ចវសេន វុត្តនយំ ទស្សេតិ។

១១. កិលេសក្កិសម្បយោគតោ **សទរថា**។ ឯតេន សភាវតោ ឱឡារិកតំ ទស្សេតិ, **ទុក្ខវិបាកដ្ឋេនា**តិ ឯតេន ឱឡារិកវិបាកនិប្ផាទនេន កិច្ចតោ។ កម្មវេគក្ខិត្តា កម្មបដិពទ្ធភូតា ច កាយកម្មាទិព្យាបាររហិតោ និរុស្សាហា វិបាកា, សឧស្សាហា ច កិរិយា អវិបាកា។ សវិបាកា ច សគព្ភា វិយ ឱឡារិកាតិ តប្បដិបក្ខតោ អវិបាកា **សុខុមា**តិ វុត្តា។

អសាតដ្ឋេនាតិ អមធុរដ្ឋេន។ តេន សាតបដិបក្ខំ អនិដ្ឋសភាវំ ទស្សេតិ។ **ទុក្ខដ្ឋេនា**តិ ទុក្ខមដ្ឋេន។ តេន ទុក្ខានំ សន្តាបនកិច្ចំ ទស្សេតិ។ "យាយំ, ភន្តេ, អទុក្ខមសុខា វេទនា, សន្តស្មឹ ឯសា បណីតេ សុខេ វុត្តា ភគវតា"តិ (ម. និ. ២.៨៨; សំ. និ. ៤.២៦៧) វចនតោ **អទុក្ខមសុខា** ធុរណសភាវរហិតោ អសន្តានំ កាមរាគបដិឃានុសយានំ អននុសយនស្ស អដ្ឋានត្តា **សន្តា**, សុខេ និកន្តី បរិយាទាយ អធិគន្តព្ពត្តា បធានភាវំ នីតាតិ **បណីតា**តិ។ តថា អនធិគន្តព្ពា ច កាមាវចរជាតិអាទិសង្ករំ អកត្វា សមានជាតិយំ ញាណសម្បយុត្តវិប្បយុត្តាទិកេ សមានភេទេ សុខតោ បណីតាតិ យោជេតព្ពា។ ឧបព្រូហិតានំ ធាតូនំ បច្ចយភាវេន សុខា **ខោភេតិ** វិពាធិតានំ បច្ចយភាវេន ទុក្ខា ច។ ឧភយម្បិ កាយំ ព្យាបេន្តំ វិយ ឧប្បជ្ជតីតិ **ផរតិ។ មទយមាន**ន្តិ មទំ ករោន្តំ។ **ឆាទយមាន**ន្តិ តថ្ជំ ឧប្បាទេន្តំ, អវត្ថរមានំ វា។ យម្ហាភិតត្តស្ស សិតោទកឃដេន អាសិត្តស្ស យថា កាយោ ឧបព្រូហិតោ ហោតិ, ឯវំ សុខសមង្គិនោបីតិ កត្វា "**អាសិញ្ចមានំ វិយា**"តិ វុត្តំ។ **ឯកត្តនិមិត្តេយេវា**តិ បឋវីកសិណាទិកេ ឯកសភាវេ ឯវ និមិត្តេ។ **ចរតី**តិ នានាវជ្ជនេ ជវនេ វេទនា វិយ វិប្ផន្ទនរហិតត្តា **សុខុមា**។

អធិប្បាយេ អកុសលតាយ **អកោវិទោ។ កុសលត្តិកេ...បេ.... អាគតត្តា**តិ "កុសលាកុសលា វេទនា ឱឡារិកា, អព្យាកតា វេទនា សុខុមា"តិ ឯវំ អាគតត្តា។ ភូមន្តរភេទេ ទស្សេតុំ "**យម្បី**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ **ឥមិនា នីហារេនា**តិ ឯតេន "កាមាវចរសុខតោ កាមាវចរុបេក្ខា សុខុមា"តិអាទិនា សភាវាទិភេទេន ច ឱឡារិកសុខុមភាវំ តត្រ តត្រេវ កថេន្តោ ន ភិន្ទតីតិ នយំ ទស្សេតិ។

លោកិយលោកុត្តរមិស្សកា កថិតា, តស្មា ឯកន្តបណីតេ ហីនបណីតានំ ឧទ្ធដត្តា ឯវមេវ ឯកន្តហីនេ ច យថាសម្ភវំ ហីនបណីតតា ឧទ្ធរិតព្ពាតិ អនុញ្ញាតំ ហោតីតិ ឧភយត្ថ តទុទ្ធរណេ ន កុក្កុច្ចាយិតព្ពន្តិ អត្ថោ។

អកុសលានំ កុសលាទីហិ សុខុមត្តាភាវតោ បាឡិយា អាគតស្ស អបរិវត្តនីយភាវេន "**ហេដ្ឋិមនយោ ន ឱលោកេតព្ពោ**"តិ វុត្តន្តិ វទន្តិ, តំតំវាបនវសេន កថនេបិ បរិវត្តនំ នត្ថីតិ ន បរិវត្តនំ សន្ធាយ "ហេដ្ឋិមនយោ ន ឱលោកេតព្ពោ"តិ វុត្តំ, ហេដ្ឋិមនយស្ស បន វុត្តត្តា អវុត្តនយំ គហេត្វា "តំ តំ វា បនា"តិ វត្តុំ យុត្តន្តិ "ហេដ្ឋិមនយោ ន ឱលោកេតព្ពោ"តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពោ។ ពហុវិបាកា អកុសលា ទោសុស្សន្នតាយ **ឱឡារិកា,** តថា អប្បវិបាកា កុសលា។ មន្ទទោសត្តា អប្បវិបាកា អកុសលា **សុខុមា,** តថា ពហុវិបាកា កុសលា ច។ ឱឡារិកសុខុមនិកន្តិវត្ថុភាវតោ កាមាវចរាទីនំ **ឱឡារិកសុខុមតា** ។ **សាបី**តិ ភាវនាមយាយ ភេទនេន ទានមយសីលមយានញ្ច បច្ចេកំ ភេទនំ នយតោ ទស្សិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **សាបី**តិ វា តិវិធាបីតិ យោជេតព្ពំ។

១៣. ជាតិអាទិវសេន អសមានកោដ្ឋាសតា **វិសភាគដ្ឋោ**។ ទុក្ខវិបាកតាទិវសេន អសទិសកិច្ចតា, អសទិសសភាវតា វា **វិសំសដ្ឋោ,** ន អសម្បយោគោ។ យទិ សិយា, ទូរវិបរិយាយេន សន្តិកំ ហោតីតិ សំសដ្ឋដ្ឋេន សន្តិកតា អាបជ្ជតិ, ន ច វេទនាយ វេទនាសម្បយោគោ អត្ថិ។ សន្តិកបទវណ្ណនាយ ច "សភាគដ្ឋេន សរិក្ខដ្ឋេន ចា"តិ វក្ខតីតិ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ន ទូរតោ សន្តិកំ ឧទ្ធរិតព្ពន្តិ កស្មា វុត្តំ, កឹ យថា សន្តិកតោ អកុសលតោ អកុសលា ទូរេតិ ឧទ្ធរីយតិ, តថា តតោ ទូរតោ កុសលតោ កុសលា សន្តិកេតិ ឧទ្ធរិតុំ ន សក្កាតិ? ន សក្កា។ តថា ហិ សតិ កុសលា កុសលាយ សន្តិកេតិ កត្វា សន្តិកតោ សន្តិកតា ឯវ ឧទ្ធរិតា សិយា, តថា ច សតិ សន្តិកសន្តិកតរតាវចនមេវ

អាបជ្ជតិ, ឧបាទាយុបាទាយ ទូរសន្តិកតាវ ឥធ វុច្ចតិ, តស្មា ទូរតោ ទូរុទ្ធរណំ វិយ សន្តិកតោ សន្តិកុទ្ធរណញ្ច ន សក្កា កាតុំ ទូរទូរតរតាយ វិយ សន្តិកសន្តិកតរតាយ ច អនធិប្បេតត្តា។ អថ បន វទេយ្យ “ន កុសលា កុសលាយ ឯវ សន្តិកេតិ ឧទ្ធរិតព្ពា, អថ ខោ យតោ សា ទូរេ, តស្សា អកុសលាយា”តិ, តញ្ច នត្ថិ។ ន ហិ អកុសលាយ កុសលា កទាចិ សន្តិកេ អត្ថីតិ។ អថាបិ វទេយ្យ “យា អកុសលា កុសលាយ សន្តិកេ, សា តតោ ទូរតោ កុសលតោ ឧទ្ធរិតព្ពា”តិ, តទបិ នត្ថិ។ ន ហិ កុសលេ អកុសលា អត្ថិ, យា តតោ សន្តិកេតិ ឧទ្ធរិយេយ្យ, តស្មា ឥធ វុត្តស្ស ទូរស្ស ទូរតោ អច្ចន្តវិសភាគត្តា ទូរេ សន្តិកំ នត្ថីតិ ន សក្កា ទូរតោ សន្តិកំ ឧទ្ធរិតុំ, សន្តិកេ បនិធ វុត្តេ ភិន្នេ តត្ថេវ ទូរំ លព្ភតីតិ អាហ “**សន្តិកតោ បន ទូរំ ឧទ្ធរិតព្ព**”ន្តិ។

ឧបាទាយុបាទាយ ទូរតោ ច សន្តិកំ ន សក្កា ឧទ្ធរិតុំ។ លោភសហគតាយ ទោសសហគតា ទូរេ លោភសហគតា សន្តិកេតិ ហិ វុច្ចមានេ សន្តិកតោវ សន្តិកំ ឧទ្ធរិតំ ហោតិ។ តថា ទោសសហគតាយ លោភសហគតា ទូរេ ទោសសហគតា សន្តិកេតិ ឯត្ថាបិ សភាគតោ សភាគន្តរស្ស ឧទ្ធដត្តា, ន ច សក្កា “លោភសហគតាយ ទោសសហគតា ទូរេ សា ឯវ ច សន្តិកេ”តិ វត្តុំ ទោសសហគតាយ សន្តិកភាវស្ស អការណត្តា, តស្មា វិសភាគតា ភេទំ អគ្គហេត្វា ន បវត្តតីតិ សភាគាព្យាបកត្តា ទូរតាយ ទូរតោ សន្តិកុទ្ធរណំ ន សក្កា កាតុំ។ ន ហិ ទោសសហគតា អកុសលសភាគំ សព្ពំ ព្យាបេត្វា បវត្តតីតិ។ សភាគតា បន ភេទំ អនោ្តគធំ កត្វា បវត្តតីតិ វិសភាគព្យាបកត្តា សន្តិកតាយ សន្តិកតោ ទូរុទ្ធរណំ សក្កា កាតុំ។ អកុសលតា ហិ លោភសហគតាទិសព្ព វិសភាគព្យាបិកាតិ។ តេនាហ “**ន ទូរតោ សន្តិកំ ឧទ្ធរិតព្ព**”ន្តិអាទិ។

វេទនាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. សញ្ញាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៧. ចក្ខុសម្ផស្សជា សញ្ញាតិ ឯត្ថ យទិបិ វត្ថុតោ ផស្សស្ស នាមំ ផស្សតោ ច សញ្ញាយ, វត្ថុវិសិដ្ឋផស្សេន បន វិសិដ្ឋសញ្ញា វត្ថុនា ច វិសិដ្ឋា ហោតិ ផស្សស្ស វិយ តស្សាបិ តព្ពត្ថុកត្តាតិ “**វត្ថុតោ នាម**”ន្តិ វុត្តំ។ **បដិឃសម្ផស្សជា សញ្ញា**តិ ឯត្ថាបិ យថា ផស្សោ វត្ថារម្មណបដិឃដ្ដនេន ឧប្បន្នោ, តថា តតោ ជាតសញ្ញាបីតិ “**វត្ថារម្មណតោ នាម**”ន្តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច បដិឃដោ សម្ផស្សោ, បដិឃវិញ្ញេយ្យោ វា សម្ផស្សោ **បដិឃសម្ផស្សោ**តិ ឧត្តរបទលោបំ កត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

វិញ្ញេយ្យភាវេ វចនំ អធិកិច្ច បវត្តា, វចនាធីនា វា អរូបក្ខន្ធា, អធិវចនំ វា ឯតេសំ បកាសនំ អត្ថីតិ “អធិវចនា”តិ វុច្ចន្តិ, តតោជោ សម្ផស្សោ អធិវចនសម្ផស្សោ, សម្ផស្សោយេវ វា យថាវុត្តេហិ អត្ថេហិ អធិវចនោ ច សម្ផស្សោ ចាតិ អធិវចនសម្ផស្សោ, អធិវចនវិញ្ញេយ្យោ វា សម្ផស្សោ អធិវចនសម្ផស្សោ, តតោ តស្មិំ វា ជាតា **អធិវចនសម្ផស្សជា**។ បញ្ចទ្វារិកសម្ផស្សេបិ យថាវុត្តោ អត្ថោ សម្ភវតីតិ តេន បរិយាយេន តតោជាបិ សញ្ញា “**អធិវចនសម្ផស្សជា**”តិ វុត្តា។ យថា បន អញ្ញប្បការាសម្ភវតោ មនោសម្ផស្សជា និប្បរិយាយេន “អធិវចនសម្ផស្សជា”តិ វុច្ចតិ, ន ឯវំ អយំ បដិឃសម្ផស្សជា អាវេណិកប្បការន្តរសម្ភវតោតិ អធិប្បាយោ។

យទិ ឯវំ ចត្តារោ ខន្ធាបិ យថាវុត្តសម្ផស្សតោ ជាតត្តា “អធិវចនសម្ផស្សជា”តិ វត្តុំ យុត្តា, សញ្ញាវ កស្មា ឯវំ វុត្តាតិ? តិណ្ណំ ខន្ធានំ អត្តវសេន អត្តនោ បត្តម្បិ នាមំ យត្ថ បវត្តមានោ អធិវចនសម្ផស្សជ-សទ្ទោ និរុឡ្ហតាយ ធម្មាភិលាបោ ហោតិ, តស្សា សញ្ញាយ ឯវ អារោបេត្វា សយំ និវត្តនំ ហោតិ។ តេនាហ “**តយោ ហិ អរូបិនោ ខន្ធា**”តិអាទិ។ អថ វា សញ្ញាយ បដិឃសម្ផស្សជាតិ អញ្ញម្បិ វិសិដ្ឋំ នាមំ អត្ថីតិ អធិវចនសម្ផស្សជានាមំ តិណ្ណំយេវ ខន្ធានំ ភវិតុំ អរហតិ។ តេ បន អត្តនោ នាមំ សញ្ញាយ ទត្វា និវត្តាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ “**តយោ ហិ អរូបិនោ ខន្ធា**”តិអាទិ។ **បញ្ចទ្វារិកសញ្ញា ឱលោកេត្វាបិ ជានិតុំ សក្កា**តិ ឥទំ តេន តេនាធិប្បាយេន ហត្ថវិការាទិករណេ តទធិប្បាយវិជាននិមិត្តភូតា វិញ្ញត្តិ វិយ រជ្ជិត្វា ឱលោកនាទីសុ រត្តតាទិវិជាននិមិត្តំ ឱលោកនំ ចក្ខុវិញ្ញាណវិសយសមាគមេ បាកដំ ហោតីតិ តំសម្បយុត្តាយ សញ្ញាយបិ តថាបាកដភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។

រជ្ជិត្វា ឱលោកនាទិវសេន បាកដា ជវនប្បវត្តា ភវិតុំ អរហតីតិ ឯតិស្សា អាសង្កាយ និវត្តនត្ថំ “**បសាទវត្ថុកា ឯវា**”តិ អាហ។ **អញ្ញំ ចិន្តេន្ត**ន្តិ យំ បុព្ពេ តេន ចិន្តិតំ ញាតំ, តតោ អញ្ញំ ចិន្តេន្តន្តិ អត្ថោ។

សញ្ញាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. សង្ខារក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០. ហេដ្ឋិមកោដិយាតិ ឯត្ថ ភុម្មនិទ្ទេសោវ។ តត្ថ ហិ បធានំ ទស្សិតន្តិ។ យទិ ឯវំ ឧបរិមកោដិយា តំ ន ទស្សិតន្តិ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, ឧបរិមកោដិគតភាវេន វិនា ហេដ្ឋិមកោដិគតភាវាភាវតោ។ ហេដ្ឋិមកោដិ ហិ សព្ពព្យាបិកាតិ។ ទុតិយេ ករណនិទ្ទេសោ, ហេដ្ឋិមកោដិយា អាគតាតិ សម្ពន្ធោ។ បុរិមេបិ វា “ហេដ្ឋិមកោដិយា”តិ យំ វុត្តំ, តញ្ច បធានសង្ខារទស្សនវសេនាតិ សម្ពន្ធករណេន ករណនិទ្ទេសោវ។ **តំសម្បយុត្តា សង្ខារា**តិ ឯកូនបញ្ញាសប្បភេទេ សង្ខារេ អាហ។ **គហិតាវ ហោន្តិ** គប្បដិពទ្ធត្តា។

សង្ខារក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

សមុគ្គម-សទ្ទោ សញ្ជាតិយំ អាទិឧប្បត្តិយំ និរុឡ្ហោ។ តំតំបច្ចយសមាយោគេ ហិ បុរិមភវសង្ខាតា បុរិមន្តតោ ឧទ្ធង្គមនំ **សមុគ្គមោ**, សន្ធិយំ វា បដិសន្ធិយំ ឧគ្គមោ **សមុគ្គមោ**។ សោ បន យត្ថ បញ្ចក្ខន្ធា បរិបុណ្ណា សមុគ្គច្ឆន្តិ, តត្ថេវ ទស្សិតោ។ ឯតេន នយេន អបរិបុណ្ណខន្ធសមុគ្គមោ ឯកវោការចតុវោការេសុ សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ។ អថ វា យថាធិគតានំ បញ្ចន្នម្បិ ខន្ធានំ សហ ឧគ្គមោ ឧប្បត្តិ **សមុគ្គមោ**។ ឯតស្មិំ អត្ថេ វិកលុប្បត្តិ អសង្គហិតា ហោតិ។ ហិមវន្តប្បទេសេ ជាតិមន្តឯឡកលោមំ **ជាតិឧណ្ណា។ សប្បិមណ្ឌពិន្ទុ**តិ ឯវំ ឯត្ថាបិ **ពិន្ទុ**-សទ្ទោ យោជេតព្ពោ។ **ឯវំវណ្ណប្បដិភាគ**ន្តិ ឯវំវណ្ណំ ឯវំសណ្ឋានញ្ច។ បដិភជនំ វា **បដិភាគោ**, សទិសតាភជនំ សទិសតាបត្តីតិ អត្ថោ។ ឯវំវិធោ វណ្ណប្បដិភាគោ ឯតស្សាតិ **ឯវំវណ្ណប្បដិភាគំ**។

សន្តតិសីសានីតិ សន្តតិមូលានិ, សន្តតិកោដ្ឋាសា វា។ អនេកិន្ទ្រិយសមាហារភាវតោ ហិ បធានង្គំ “សីស”ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ វត្ថុទសកាទិកោដ្ឋាសា អនេករូបសមុទាយភូតា “សីសានី”តិ វុត្តានីតិ។

បញ្ចក្ខន្ធា បរិបុណ្ណា ហោន្តីតិ គណនាបារិបូរិំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តស្ស តស្ស ខន្ធស្ស បរិបុណ្ណតំ។ កម្មសមុដ្ឋានបវេណិយា វុត្តត្តា “ឧតុចិត្តាហារជបវេណី ច ឯត្តកំ កាលំ អតិក្កមិត្វា ហោតី”តិអាទិនា វត្តព្ពា សិយា, តំ បន “បុព្ពាបរតោ”តិ ឯត្ថ វក្ខតីតិ អកថេត្វា កម្មជបវេណី ច ន សព្ពា វុត្តាតិ អវុត្តំ ទស្សេតុំ ឱបបាតិកសមុគ្គមោ នាម ទស្សិតោ។ **ឯវំ...បេ.... បញ្ចក្ខន្ធា បរិបុណ្ណា ហោន្តី**តិ បរិបុណ្ណាយតនានំ វសេន នយោ ទស្សិតោ, អបរិបុណ្ណាយតនានំ បន កាមាវចរានំ រូបាវចរានំ បរិហីនាយតនស្ស វសេន សន្តតិសីសហានិ វេទិតព្ពា។

បុព្ពាបរតោតិ អយំ វិចារណា ន បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ ឧប្បត្តិយំ, អថ ខោ តេសំ រូបសមុដ្ឋាបនេតិ ទដ្ឋព្ពា។ តំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឯវំ បនា**”តិអាទិ។ **អបច្ឆាអបុរេ ឧប្បន្នេសូ**តិ ឯតេន សំសយការណំ ទស្សេតិ។ សហុប្បន្នេសុ ហិ ឥទមេវ បឋមំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឥទំ បច្ឆាតិ អទស្សិតំ ន សក្កា វិញ្ញាតុំ។ ឯត្ថ ច “បុព្ពាបរតោ”តិ ឯតិស្សា វិចារណាយ វត្ថុភាវេន បដិសន្ធិយំ ឧប្បន្នា បវត្តា បញ្ចក្ខន្ធា គហិតា។ តត្ថ ច និទ្ធារណេ ភុម្មនិទ្ទេសោតិ “**រូបំ បឋមំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតី**”តិ អាហ។ អញ្ញថា ភាវេនភាវលក្ខណត្ថេ ភុម្មនិទ្ទេសេ សតិ រូបស្ស រូបសមុដ្ឋាបនក្ខណេ កម្មស្សបិ រូបសមុដ្ឋានំ វទន្តីតិ ឧភយន្តិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ រូបារូបសន្តតិញ្ច គហេត្វា អយំ វិចារណា បវត្តាតិ “**រូបំ បឋមំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតី**”តិ វុត្តំ។ អញ្ញថា បដិសន្ធិក្ខណេ ឯវ វិជ្ជមានេ គហេត្វា វិចារណាយ ករិយមានាយ អរូបស្ស រូបសមុដ្ឋាបនមេវ នត្ថីតិ បុព្ពាបរសមុដ្ឋាបនវិចារណាវ ឥធ ន ឧបបជ្ជតីតិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ **វត្ថុ ឧប្បាទក្ខណេ ទុព្ពលំ ហោតី**តិ សព្ពរូបានំ ឧប្បាទក្ខណេ ទុព្ពលតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា ហិ តំ បច្ឆាជាតបច្ចយរហិតំ អាហារាទីហិ ច អនុបត្ថទ្ធន្តិ “ទុព្ពល”ន្តិ វុត្តំ។ **កម្មវេគក្ខិត្តត្តា**តិ ឥទំ សតិបិ ភវង្គស្ស កម្មជភាវេ សាយំ វិបាកសន្តតិ បដិសន្ធិក្ខណេ បុរិមភវង្គសមុដ្ឋាបកតោ អញ្ញេន កម្មុនា ខិត្តា វិយ អប្បតិដ្ឋិតា, តតោ បរញ្ច សមានសន្តតិយំ អនន្តរបច្ចយំ បុរេជាតបច្ចយញ្ច លភិត្វា បតិដ្ឋិតាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។

បវេណី ឃដិយតីតិ ចក្ខាទិវត្ថុសន្តតិ ឯកស្មិំ វិជ្ជមានេ ឯវ អញ្ញស្ស និរោធុប្បត្តិវសេន ឃដិយតិ, ន ចុតិបដិសន្ធិនិស្សយវត្ថូនំ វិយ វិច្ឆេទប្បវត្តីតិ អត្ថោ។ **អង្គតោ**តិ ឈានង្គតោ។ ឈានង្គានិ ហិ ចិត្តេន សហ រូបសមុដ្ឋាបកានិ, តេសំ អនុពលទាយកានិ មគ្គង្គាទីនិ តេសុ វិជ្ជមានេសុ វិសេសរូបប្បវត្តិទស្សនតោ។ អថ វា យានិ ចិត្តង្គានិ ចេតនាទីនិ ចិត្តស្ស រូបសមុដ្ឋាបនេ អង្គភាវំ សហាយភាវំ គច្ឆន្តិ, តេសំ ពលទាយកេហិ ឈានង្គាទីហិ អបរិហីនន្តិ អត្ថោ។ តតោ បរិហីនត្តា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេន្តីតិ។ យោ បន វទេយ្យ “បដិសន្ធិចិត្តេន សហជាតវត្ថុ តស្ស ឋិតិក្ខណេ ច ភង្គក្ខណេ ច បុរេជាតន្តិ កត្វា បច្ចយវេកល្លាភាវតោ តស្មិំ ខណទ្វយេ រូបំ សមុដ្ឋាបេតូ”តិ, តំ និវារេន្តោ អាហ “**យទិ ហិ ចិត្ត**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ ឋិតិភង្គក្ខណេសុបិ តេសំ ធម្មានំ វត្ថុ បុរេជាតំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពមេវេតន្តិ អនុជានិ, តត្ថាបិ ទោសំ ទស្សេតិ។ យទិ តទា រូបំ សមុដ្ឋាបេយ្យ, តវ មតេន បដិសន្ធិចិត្តម្បិ សមុដ្ឋាបេយ្យ, តទា បន រូបុប្បាទនមេវ នត្ថិ។ យទា ច រូបុប្បាទនំ, តទា ឧប្បាទក្ខណេ តវ មតេនបិ បច្ចយវេកល្លមេវ បដិសន្ធិក្ខណេ បុរេជាតនិស្សយាភាវតោ, តស្មា **បដិសន្ធិ**

ចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតីតិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ។ ឧប្បាទក្ខណេ អដ្ឋ រូបានិ គហេត្វា ឧដ្ឋហតិ។ កស្មា? អរូបធម្មានំ អនន្តរាទិបច្ចយវសេន សវេគានំ បរិបុណ្ណពលានមេវ ឧប្បត្តិតោ។

អវិសយតាយាតិ អគតបុព្ពស្ស គាមស្ស អាគន្តុកស្ស អវិសយភាវតោ។ **អប្បហុតតាយា**តិ តត្ថ តស្ស អនិស្សរភាវតោ។ **ចិត្តសមុដ្ឋាន...បេ.... ឋិតានី**តិ ឥទំ យេហាការេហិ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបានំ ចិត្តចេតសិកា បច្ចយា ហោន្តិ, តេហិ សព្ពេហិ បដិសន្ធិយំ ចិត្តចេតសិកា សមតីសកម្មជរូបានំ យថាសម្ភវំ បច្ចយា ហោន្តីតិ កត្វា វុត្តំ។

វដ្ដមូលន្តិ តណ្ហា អវិជ្ជា វុច្ចតិ។ ចុតិចិត្តេន ឧប្បជ្ជមានំ រូបំ តតោ បុរិមតរេហិ ឧប្បជ្ជមានំ វិយ ន ភវន្តរេ ឧប្បជ្ជតីតិ វដ្ដមូលស្ស រូបសន្តត្យា អនុប្បត្តិ វិចារេតព្ពា។

រូបស្ស នត្ថិតាយាតិ រូបានំ និស្សរណត្តា អរូបស្ស, វិរាគវសេន បហីនត្តា ឧប្បាទេតព្ពស្ស អភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ រូបោកាសេ វា រូបំ អត្ថីតិ កត្វា រូបបច្ចយានំ រូបុប្បាទនំ ហោតិ, អរូបំ បន រូបស្ស ឱកាសោ ន ហោតីតិ យស្មឹ រូបេ សតិ ចិត្តំ អញ្ញំ រូបំ ឧប្បាទេយ្យ, តទេវ តត្ថ នត្ថីតិ អត្ថោ។ បុរិមរូបស្សបិ ហិ បច្ចយភាវោ អត្ថិ បុគ្គស្ស ឋិតិសទិសតាទស្សនតោតិ។

ឧតុ បន បឋមំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ សមុដ្ឋាបនតោតិ អធិប្បាយោ។ **ឧតុ នាម ចេស ទន្ធនិរោធោ**តិអាទិ ឧតុស្ស ឋានក្ខណេ ឧប្បាទនេ ការណទស្សនត្ថំ អរូបានំ ឧប្បាទកាលទស្សនត្ថញ្ច វុត្តំ។ ទន្ធនិរោធត្តា ហិ សោ ឋិតិក្ខណេ ពលវាតិ តទា រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ, តស្មឹ ធរន្តេ ឯវ ខិប្បនិរោធត្តា សោឡសសុ ចិត្តេសុ ឧប្បន្នេសុ បដិសន្ធិអនន្តរំ ចិត្តំ ឧតុនា សមុដ្ឋិតេ រូបេ បុន សមុដ្ឋាបេតីតិ អធិប្បាយោ។ **តស្មឹ ធរន្តេ ឯវ សោឡស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈន្តី**តិ ឯតេន បន វចនេន យទិ ឧប្បាទនិរោធក្ខណា ធរមានក្ខណេ ឯវ គហិតា, “សោឡសចិត្តក្ខណាយុកំ រូប”ន្តិ វុត្តំ ហោតិ, អថុប្បាទក្ខណំ អគ្គហេត្វា និរោធក្ខណោវ គហិតោ, “សត្តរសចិត្តក្ខណាយុក”ន្តិ, សចេ និរោធក្ខណំ អគ្គហេត្វា ឧប្បាទក្ខណោ គហិតោ, “អធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុក”ន្តិ, យទិ បន ឧប្បាទនិរោធក្ខណា ធរមានក្ខណេ ន គហិតា, “អធិកសត្តរសចិត្តក្ខណាយុក”ន្តិ។ យស្មា បន **“តេសុ បដិសន្ធិអនន្តរ**”ន្តិ បដិសន្ធិបិ តស្ស ធរមានក្ខណេ ឧប្បន្នេសុ គហិតា, តស្មា ឧប្បាទក្ខណោ ធរមានក្ខណេ គហិតោតិ និរោធក្ខណេ អគ្គហិតេ អធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា វត្តមានា, គហិតេ វា សោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា អធិប្បេតាតិ វេទិតព្ពា។

ឱជា ខរាតិ សវត្ថុកំ ឱជំ សន្ធាយាហ។ សភាវតោ សុខុមាយ ហិ ឱជាយ វត្ថុវសេន អត្ថិ ឱឡារិកសុខុមតាតិ។

ចិត្តញ្ចេវាតិ ចិត្តស្ស បុព្ពង្គមតាយ វុត្តំ, តំសម្បយុត្តកាបិ បន រូបសមុដ្ឋាបកា ហោន្តីតិ។ យថាហ “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.១)។ **ចិត្ត**ន្តិ វា ចិត្តុប្បាទំ គណ្ហាតិ, ន កម្មចេតនំ វិយ ឯកធម្មមេវ អវិជ្ជមានំ។ កម្មសមុដ្ឋានញ្ច តំសម្បយុត្តេហិបិ សមុដ្ឋិតំ ហោតូតិ ចេ? ន, តេហិ សមុដ្ឋិតភាវស្ស អវុត្តត្តា, អវចនញ្ច តេសំ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយភាវាភាវតោ។

អទ្ធានបរិច្ឆេទតោតិ កាលបរិច្ឆេទតោ។ តត្ថ “សត្តរស ចិត្តក្ខណា រូបស្ស អទ្ធា, រូបស្ស សត្តរសមោ ភាគោ អរូបស្សា”តិ ឯសោ អទ្ធានបរិច្ឆេទោ អធិប្បេតោ។ **បដិសន្ធិក្ខណេ**តិ ឥទំ នយទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ តតោ បរម្បិ រូបារូបានំ សហុប្បត្តិសព្ភាវតោ, ន បនេតំ បដិសន្ធិក្ខណេ អសហុប្បត្តិអភាវំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិភង្គក្ខណេសុបិ រូបុប្បត្តី សយមេវ វក្ខតីតិ។ ផលប្បត្តនិទស្សនេន ច រូបារូបានំ អសមានកាលតំ និទស្សេតិ, ន សហុប្បាទំ តទត្ថំ អនារទ្ធត្តា។ សហុប្បាទេន បន អសមានកាលតា សុខទីបនា ហោតីតិ តំទីបនត្ថមេវ សហុប្បាទគ្គហណំ។

យទិ ឯវំ រូបារូបានំ អសមានទ្ធត្តា អរូបំ ឱហាយ រូបស្ស បវត្តិ អាបជ្ជតីតិ ឯតស្សា និវារណត្ថមាហ **“តត្ថ កិញ្ចាបី**”តិអាទិ។ **ឯកប្បមាណាវា**តិ និរន្តរំ បវត្តមានេសុ រូបារូបធម្មេសុ និច្ឆិទ្ទេសុ អរូបរហិតំ រូបំ, រូបរហិតំ វា អរូបំ នត្ថីតិ កត្វា វុត្តំ។ អយញ្ច កថា បញ្ចវោការេ កម្មជរូបប្បវត្តី និព្ពានបដិភាគនិរោធសមាបត្តិរហិតំ សន្ធាយ កតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ **បទេ បទ**ន្តិ អត្តនោ បទេ ឯវ បទំ និក្ខិបន្តោ វិយ លហុំ លហុំ អក្កមិត្វាតិ អត្ថោ។ **អនោហាយា**តិ យាវ ចុតិ, តាវ អវិជហិត្វា, ចុតិក្ខណេ បន សហេវ និរុជ្ឈន្តីតិ។ យស្មិញ្ចទ្ធានេ អញ្ញមញ្ញំ អនោហាយ បវត្តិ, សោ ច បដិសន្ធិចុតិបរិច្ឆិន្នោ ឧក្កំសតោ ឯតេសំ អទ្ធាតិ។ **ឯវ**ន្តិ ឯតេន បុព្ពេ វុត្តំ អវកំសតោ អទ្ធាបការំ តមញ្ច សង្គណ្ហាតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯកុប្បាទនានានិរោធតោតិ ឯតំ ទ្វយមបិ សហ គហេត្វា រូបារូបានំ “ឯកុប្បាទនានានិរោធតោ”តិ ឯកោ ទដ្ឋព្ពាការោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវំ ឥតោ បរេសុបិ។ **បច្ឆិមកម្មជំ ឋបេត្វា**តិ តស្ស ចុតិចិត្តេន សហ និរុជ្ឈនតោ នានានិរោធោ នត្ថីតិ កត្វា វុត្តន្តិ វទន្តិ។ តស្ស បន ឯកុប្បាទោបិ នត្ថិ ហេដ្ឋា សោឡសកេ បច្ឆិមស្ស ភង្គក្ខណេ ឧប្បត្តិវចនតោ។ យទិ បន យស្ស ឯកុប្បាទនានានិរោធា ទ្វេបិ ន សន្តិ, តំ ឋបេតព្ពំ។ សព្ពម្បិ ចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ ឋបេតព្ពំ សិយា, បច្ឆិមកម្មជស្ស បន ឧប្បត្តិតោ បរតោ ចិត្តេសុ បវត្តមានេសុ កម្មជរូបស្ស អនុប្បត្តិតោ វជ្ជេតព្ពំ គហេតព្ពញ្ច តទា នត្ថីតិ “បច្ឆិមកម្មជំ ឋបេត្វា”តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តតោ បុព្ពេ បន អដ្ឋចត្តាលីសកម្មជរូបបវេណី អត្ថីតិ តត្ថ យំ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ, តំ អញ្ញស្ស ឧប្បាទក្ខណេ និរុជ្ឈតីតិ “ឯកុប្បាទនានានិរោធ”ន្តិ គហេត្វា ឋិតិភង្គក្ខណេសុ ឧប្បន្នរូបានិ វជ្ជេត្វា ឯវំ ឯកុប្បាទនានានិរោធតោ វេទិតព្ពាតិ យោជនា កតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ តញ្ហិ រូបំ អរូបេន, អរូបញ្ច តេន ឯកុប្បាទនានានិរោធន្តិ។ តត្ថ សង្ខលិកស្ស វិយ សម្ពន្ធោ បវេណីតិ កត្វា អដ្ឋចត្តាលីសកម្មជិយវចនំ កតំ, អញ្ញថា ឯកូនបញ្ញាសកម្មជិយវចនំ កត្តព្ពំ សិយា។

នានុប្បាទ...បេ.... បច្ឆិមកម្មជេន ទីបេតព្ពាតិ តេន សុទីបនត្តា វុត្តំ។ ឯតេន ហិ នយេន សក្កា តតោ បុព្ពេបិ ឯកស្ស ចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នរូបំ អញ្ញស្សបិ ភង្គក្ខណេ ឯវ និរុជ្ឈតីតិ តំ អរូបេន, អរូបញ្ច តេន នានុប្បាទំ ឯកនិរោធន្តិ វិញ្ញាតុន្តិ។ ឧភយត្ថាបិ បន អញ្ញស្ស ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នំ រូបំ អញ្ញស្ស ឋិតិក្ខណេ, តស្ស ឋិតិក្ខណេ ឧប្បជ្ជិត្វា ឋិតិក្ខណេ ឯវ និរុជ្ឈនកំ អរូបញ្ច ន សង្គហិតំ, តំ “នានុប្បាទតោ នានានិរោធតោ”តិ ឯត្ថេវ សង្គហំ គច្ឆតីតិ វេទិតព្ពំ។ ចតុសន្តតិករូបេន ហិ នានុប្បាទនានានិរោធតាទីបនា ឯត្ថ ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នស្ស ទស្សិតត្តា អទស្សិតស្ស វសេន នយទស្សនំ ហោតីតិ។ សមតឹសកម្មជរូបេសុ ឯវំ ឋិតស្សបិ គព្ភេ គតស្ស មរណំ អត្ថីតិ តេសំ ឯវ វសេន បច្ឆិមកម្បិ យោជិតំ។ **អមរា នាម ភវេយ្យុំ**, កស្មា? យថា ឆន្ទំ វត្តូនំ បវត្តិ , ឯវំ តទុប្បាទកកម្មេនេវ ភវង្គាទីនញ្ច តព្ពត្ថុកានំ បវត្តិយា ភវិតព្ពន្តិ។ ន ហិ តំ ការណំ អត្ថិ, យេន តំ កម្មជេសុ ឯកច្ចំ បវត្តេយ្យ, ឯកច្ចំ ន បវត្តេយ្យាតិ។ តស្មា អាយុឧស្មាវិញ្ញាណាទីនំ ជីវិតសង្ខារានំ អនូនត្តា វុត្តំ “**អមរា នាម ភវេយ្យុ**”ន្តិ។

“ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ អញ្ញស្ស ឧប្បាទក្ខណេ និរុជ្ឈតិ, ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នំ អញ្ញស្ស ឋិតិក្ខណេ, ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ អញ្ញស្ស ភង្គក្ខណេ និរុជ្ឈតី”តិ ឥទំ អដ្ឋកថាយំ អាគតត្តា វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ អត្តនោ បនាធិប្បាយំ ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ និរោធក្ខណេ, ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នញ្ច ឧប្បាទក្ខណេ, ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ ឋិតិក្ខណេ និរុជ្ឈតីតិ ទីបេតិយេវ។ ឯវញ្ច កត្វា អទ្ធានបរិច្ឆេទេ “តំ បន សត្តរសមេន ចិត្តេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈតី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា) វុត្តំ។ **ឥមាយ បាឡិយា វិរុជ្ឈតិ**, កស្មា? ចតុសមុដ្ឋានិករូបស្សបិ សមានាយុកតាយ ភវិតព្ពត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យថា បន ឯតេហិ យោជិតំ, តថា រូបស្ស ឯកុប្បាទនានានិរោធតា នានុប្បាទេកនិរោធតា ច នត្ថិយេវ។

យា បន ឯតេហិ រូបស្ស សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកតា វុត្តា, យា ច អដ្ឋកថាយំ តតិយភាគាធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា, សា **បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) អតីតារម្មណាយ ចុតិយា អនន្តរា បច្ចុប្បន្នារម្មណំ បដិសន្ធឹ ទស្សេតុំ “ឯត្តាវតា ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ, តថា បញ្ចទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ, អថាវសេសបញ្ចចិត្តឯកចិត្តក្ខណាយុកេ តស្មឹ យេវារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី”តិ ទស្សិតេន សោឡសចិត្តក្ខណាយុកភាវេន វិរុជ្ឈតិ។ ន ហិ សក្កា “ឋិតិក្ខណេ ឯវ រូបំ អាបាថមាគច្ឆតី”តិ វត្តុំ។ តថា ហិ សតិ ន រូបស្ស ឯកាទស វា បញ្ចទសេវ វា ចិត្តក្ខណា អតីតា, អថ ខោ អតិរេកឯកាទសបញ្ចទសចិត្តក្ខណា។ តស្មា យទិបិ បញ្ចទ្វារេ ឋិតិប្បត្តមេវ រូបំ បសាទំ ឃដ្ដេតីតិ យុជ្ជេយ្យ, មនោទ្វារេ បន ឧប្បាទក្ខណេបិ អាបាថមាគច្ឆតីតិ ឥច្ឆិតព្ពមេតំ។ ន ហិ មនោទ្វារេ អតីតាទីសុ កិញ្ចិ អាបាថំ នាគច្ឆតីតិ។ មនោទ្វារេ ច ឯវំ វុត្តំ “ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតា, អថាវសេសបញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧)។

យោ ចេត្ថ ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណោ វុត្តោ, សោ ច អត្ថិ នត្ថីតិ វិចារេតព្ពោ។ **ចិត្តយមកេ** (យម. ២.ចិត្តយមក. ១០២) ហិ “ឧប្បន្នំ ឧប្បជ្ជមានន្តិ? ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ, នោ ច ឧប្បជ្ជមាន”ន្តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ ចា”តិ។ តថា “នុប្បជ្ជមានំ នុប្បន្នន្តិ? ភង្គក្ខណេ នុប្បជ្ជមានំ, នោ ច នុប្បន្ន”ន្តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ ចា”តិ។ ឯវំ “ន និរុទ្ធំ ន និរុជ្ឈមានំ, ន និរុជ្ឈមានំ ន និរុទ្ធ”ន្តិ ឯតេសំ បរិបុណ្ណវិស្សជ្ជនេ “ឧប្បាទក្ខណេ អនាគតញ្ចា”តិ វត្វា “ឋិតិក្ខណេ”តិ អវចនំ, អតិក្កន្តកាលវារេ ច “ភង្គក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បាទក្ខណំ វីតិក្កន្ត”ន្តិ វត្វា “ឋិតិក្ខណេ”តិ អវចនំ ឋិតិក្ខណាភាវំ ចិត្តស្ស ទីបេតិ។ **សុត្តេសុ**បិ ហិ “ឋិតស្ស អញ្ញថត្តំ បញ្ញាយតី”តិ តស្សេវ (សំ. និ. ៣.៣៨; អ. និ. ៣.៤៧) ឯកស្ស អញ្ញថត្តាភាវតោ “យស្សា អញ្ញថត្តំ បញ្ញាយតិ, សា សន្តតិឋិតី”តិ ន ន សក្កា វត្តុន្តិ, វិជ្ជមានំ វា ខណទ្វយសមង្គឹ ឋិតន្តិ។

យោ ចេត្ថ ចិត្តនិរោធក្ខណេ រូបុប្បាទោ វុត្តោ, សោ ច វិចារេតព្ពោ “យស្ស វា បន សមុទយសច្ចំ និរុជ្ឈតិ, តស្ស ទុក្ខសច្ចំ ឧប្បជ្ជតីតិ? នោតិ វុត្ត”ន្តិ (យម. ១.សច្ចយមក.១៣៦)។ យោ ច ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ រូបនិរោធោ វុត្តោ, សោ ច វិចារេតព្ពោ “យស្ស កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្ស អព្យាកតា ធម្មា និរុជ្ឈន្តីតិ? នោតិអាទិ (យម. ៣.ធម្មយមក.១៦៣) វុត្ត”ន្តិ។ ន ច ចិត្តសមុដ្ឋានរូបមេវ សន្ធាយ បដិក្ខេបោ កតោតិ សក្កា វត្តុំ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបាធិការស្ស អភាវា, អព្យាកតសទ្ទស្ស ច ចិត្តសមុដ្ឋានរូបេស្វេវ អប្បវត្តិតោ។ យទិ **សង្ខារយមកេ** កាយសង្ខារស្ស ចិត្តសង្ខារេន សហុប្បាទេកនិរោធវចនតោ អព្យាកត-សទ្ទេន ចិត្តសមុដ្ឋានមេវេត្ថ គហិតន្តិ ការណំ វទេយ្យ, តម្បិ អការណំ។ ន ហិ តេន វចនេន អញ្ញរូបានំ ចិត្តេន សហុប្បាទសហនិរោធបដិក្ខេបោ កតោ, នាបិ នានុប្បាទនានានិរោធានុជាននំ, នេវ ចិត្តសមុដ្ឋានតោ អញ្ញស្ស អព្យាកតភាវនិវារណញ្ច កតំ, តស្មា តថា អប្បដិក្ខិត្តានានុញ្ញាតានិវារិតាព្យាកតភាវានំ សហុប្បាទសហនិរោធាទិកានំ កម្មជាទីនំ ឯតេន ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ និរោធោ បដិក្ខិត្តោតិ ន សក្កា កម្មជាទីនំ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ និរោធំ វត្តុំ។ យមកបាឡិអនុស្សរណេ ច សតិ ឧប្បាទានន្តរំ ចិត្តស្ស ភិជ្ជមានតាតិ តស្មឹ ខណេ ចិត្តំ ន ច រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ វិនស្សមានត្តា, នាបិ ច អញ្ញស្ស រូបសមុដ្ឋាបកស្ស សហាយភាវំ គច្ឆតីតិ បដិសន្ធិចិត្តេន សហុប្បន្នោ ឧតុ តទនន្តរស្ស ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ រូបំ សមុដ្ឋាបេយ្យ។ ឯវញ្ច សតិ រូបារូបានំ អាទិម្ហិ សហ រូបសមុដ្ឋាបនតោ បុព្ពាបរតោតិ ឥទម្បិ នត្ថិ, អតិលហុបរិវត្តញ្ច ចិត្តន្តិ យេន សហុប្បជ្ជតិ, តំ ចិត្តក្ខណេ រូបំ ឧប្បជ្ជមានមេវាតិ សក្កា វត្តុំ។ តេនេវ ហិ តំ បដិសន្ធិតោ ឧទ្ធំ អចិត្តសមុដ្ឋានានំ អត្តនា សហ ឧប្បជ្ជមានានំ ន កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោ ហោតិ, តទនន្តរញ្ច តំ ឋិតិប្បត្តន្តិ តទនន្តរំ ចិត្តំ តស្ស បច្ឆាជាតបច្ចយោ ហោតិ, ន សហជាតបច្ចយោតិ។ យទិ ឯវំ “យស្ស កាយសង្ខារោ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស វចីសង្ខារោ និរុជ្ឈតីតិ? នោ”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.១២៨), វត្តព្ពន្តិ ចេ? ន, ចិត្តនិរោធក្ខណេ រូបុប្បាទារម្ភាភាវតោតិ។ និប្បរិយាយេន ហិ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឯវ រូបំ ឧប្បជ្ជមានំ ហោតិ, ចិត្តក្ខណេ បន អវីតិវត្តេ តំ អត្តនោ រូបសមុដ្ឋាបនបុរេជាតបច្ចយកិច្ចំ ន ករោតិ, អរូបញ្ច តស្ស បច្ឆាជាតបច្ចយោ ន ហោតីតិ ឋិតិប្បត្តិវិសេសាលាភំ សន្ធាយ បរិយាយេន ឥទំ វុត្តន្តិ។

តតោ បរំ បនាតិ ឯតស្ស “ឯត្ថ បន យទេត”ន្តិអាទិកាយបិ សង្គហកថាយ និដ្ឋិតាយ បុរិមកថាយ សន្និដ្ឋានតោ “តតោ បដ្ឋាយ កម្មជរូបបវេណី ន បវត្តតី”តិ ឯតេន សហ សម្ពន្ធោតិ ចុតិតោ បរន្តិ អត្ថោ។

រូបំ បន រូបេន សហាតិអាទិនា យថា អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តថា ឯកុប្បាទេកនិរោធតា រូបានំ អរូបេហិ, អរូបានំ រូបេហិ ច នត្ថីតិ កត្វា រូបានំ រូបេហេវ, អរូបានញ្ច អរូបេហិ យោជិតា។

សរីរស្ស រូបំ អវយវភូតន្តិ អត្ថោ, ឃនភូតោ បុញ្ជភាវោ **ឃនបុញ្ជភាវោ**, ន តិលមុគ្គាទិបុញ្ជោ វិយ សិថិលសម្ពន្ធានានំ បុញ្ជោតិ អត្ថោ។ **ឯកុប្បាទាទិតា**តិ យថាវុត្តេ តយោ បការេ អាហ។

ហេដ្ឋាតិ រូបកណ្ឌវណ្ណនាយំ។ **បរិនិប្ផន្នាវ ហោន្តី**តិ វិការរូបាទីនញ្ច រូបកណ្ឌវណ្ណនាយំ បរិនិប្ផន្នតាបរិយាយោ វុត្តោតិ កត្វា វុត្តំ។ បរិនិប្ផន្ននិប្ផន្នានំ កោ វិសេសោតិ? បុព្ពន្តាបរន្តបរិច្ឆិន្នោ បច្ចយេហិ និប្ផាទិតោ តិលក្ខណាហតោ សភាវធម្មោ **បរិនិប្ផន្នោ, និប្ផន្នោ** បន អសភាវធម្មោបិ ហោតិ នាមគ្គហណសមាបជ្ជនាទិវសេន និប្ផាទិយមានោតិ។ **និរោធសមាបត្តិ បនា**តិ ឯតេន សព្ពម្បិ ឧបាទាបញ្ញត្តឹ តទេកទេសេន ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កមាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា

ទស្សនេន បហាតព្ពាតិអាទិនា បឋមំ បហាតព្ពា បឋមំ វុត្តា, ទុតិយំ បហាតព្ពា ទុតិយន្តិ អយំ **បហានក្កមោ**។ អនុបុព្ពបណីតា ភូមិយោ អនុបុព្ពេន វវត្ថិតាតិ តាសំ វសេន ទេសនាយ **ភូមិក្កមោ**។ “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា”តិអាទិកោ (សំ. និ. ៥.៣៧២, ៣៨២, ៣៨៣; វិភ. ៣៥៥) ឯកក្ខណេបិ សតិបដ្ឋានាទិសម្ភវតោ **ទេសនាក្កមោវ**។ ទានកថាទយោ អនុបុព្ពុក្កំសតោ កថិតា, ឧប្បត្តិអាទិវវត្ថានាភាវតោ បន ទានាទីនំ ឥធ ទេសនាក្កមវចនំ។ ទេសនាក្កមោតិ ច យថាវុត្តវវត្ថានាភាវតោ អនេកេសំ វចនានំ សហ បវត្តិយា អសម្ភវតោ យេន កេនចិ បុព្ពាបរិយេន ទេសេតព្ពត្តា តេន តេនាធិប្បាយេន ទេសនាមត្តស្សេវ កមោ វុច្ចតិ។ **អភេទេន ហី**តិ រូបាទីនំ ភេទំ អកត្វា បិណ្ឌគ្គហណេនាតិ អត្ថោ។ **ចក្ខុអាទីនម្បិ វិសយភូត**ន្តិ ឯកទេសេន រូបក្ខន្ធំ សមុទាយភូតំ វទតិ។ **ឯវ**ន្តិ ឯត្ថ វុត្តនយេនាតិ អធិប្បាយោ។ “ឆទ្វារាធិបតិ រាជា”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.ឯរកបត្តនាគរាជវត្ថុ) “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិ (ធ. ប. ១-២) ច វចនតោ វិញ្ញាណំ **អធិបតិ**។

រូបក្ខន្ធេ “**សាសវំ ឧបាទានិយ**”ន្តិ វចនំ អនាសវានំ ធម្មានំ សព្ភាវតោ រូបក្ខន្ធស្ស តំសភាវតានិវត្តនត្ថំ, ន
អនាសវរូបនិវត្តនត្ថន្តិ។ **អនាសវាវ ខន្ធេសុ វុត្តា**តិ ឯត្ថ អដ្ឋានប្បយុត្តោ **ឯវ**-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ, អនាសវា ខន្ធេស្វេវ
វុត្តាតិ អត្ថោ។

សព្ពសង្ខតានំ សភាគេន ឯកជ្ឈំ សង្គហោ **សព្ពសង្ខតសភាគេកសង្គហោ**។ សភាគសភាគេន ហិ សង្គយ្ហ
មានា សព្ពសង្ខតា ផស្សាទយោ បញ្ចក្ខន្ធា ហោន្តិ។ តត្ថ រុប្បនាទិសាមញ្ញេន សមានកោដ្ឋាសា “សភាគា”តិ
វេទិតព្ពា។ តេសុ សង្ខតាភិសង្ខរណកិច្ចំ អាយូហនរសាយ ចេតនាយ ពលវន្តិ សា “សង្ខារក្ខន្ធោ”តិ វុត្តា, អញ្ញេ ច
រុប្បនាទិវិសេសលក្ខណរហិតា ផស្សាទយោ សង្ខតាភិសង្ខរណសាមញ្ញេនាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ផុសនាទយោ បន សភាវា
វិសុំ ខន្ធ-សទ្ទវចនីយា ន ហោន្តីតិ ធម្មសភាវវិញ្ញូនា តថាគតេន ផស្សខន្ធាទយោ ន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពាតិ។ “យេ
កេចិ, ភិក្ខវេ, សមណា វា ព្រាហ្មណា វា សស្សតវាទា សស្សតំ លោកញ្ច បញ្ញបេន្តិ អត្តានញ្ច, សព្ពេ តេ ឥមេយេវ
បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ និស្សាយ បដិច្ច, ឯតេសំ វា អញ្ញតរ”ន្តិអាទីនញ្ច សុត្តានំ វសេន អត្តត្តនិយគាហវត្ថុស្ស
ឯតបរមតា ទដ្ឋព្ពា, ឯតេន ច វក្ខមានសុត្តវសេន ច ខន្ធេ ឯវ និស្សាយ បរិត្តារម្មណាទិវសេន ន វត្តព្ពា ច ទិដ្ឋិ
ឧប្បជ្ជតិ, ខន្ធនិព្ពានវជ្ជស្ស សភាវធម្មស្ស អភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អញ្ញេសញ្ច ខន្ធ-សទ្ទវចនីយានំ សី
លក្ខន្ធាទីនំ សព្ភាវតោ ន បញ្ចេវាតិ ឯតំ ចោទនំ និវត្តេតុមាហ “**អញ្ញេសញ្ច តទវរោធតោ**”តិ។

ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខតាវសេន វេទនាយ **អាពាធកត្តំ** ទដ្ឋព្ពំ។ រាគាទិសម្បយុត្តស្ស វិបរិណាមាទិ
ទុក្ខស្ស ឥត្ថិបុរិសាទិអាការគ្គាហិកា តំតំសង្កប្បមូលភូតា សញ្ញា **សមុដ្ឋានំ**។ រោគស្ស បិត្តាទីនិ វិយ អាសន្ន
ការណំ **សមុដ្ឋានំ**, ឧតុភោជនវេសមាទីនិ វិយ មូលការណំ **និទានំ**។ “ចិត្តស្សង្គភូតា ចេតសិកា”តិ ចិត្តំ
គិលានូបមំ វុត្តំ, សុខសញ្ញាទិវសេន វេទនាការណាយ ហេតុភាវតោ វេទនាភោជនស្ស ឆាទាបនតោ ច សញ្ញា
អបរាធូបមា ព្យញ្ជនូបមា ច, “បញ្ច វធកា បច្ចត្ថិកាតិ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នេតំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ អធិវចន”ន្តិ
អាសិវិសូបមេ (សំ. និ. ៤.២៣៨) វធកាតិ វុត្តា, “ភារោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នេតំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ អធិវចន”ន្តិ
ភារសុត្តេ (សំ. និ. ៣.២២) ភារាតិ, “អតីតំបាហំ អទ្ធានំ រូបេន ខជ្ជឹ, សេយ្យថាបាហំ ឯតរហិ បច្ចុប្បន្នេន រូបេន
ខជ្ជាមិ, អហញ្ចេវ ខោ បន អនាគតំ រូបំ អភិនន្ទេយ្យំ, អនាគតេនបាហំ រូបេន ខជ្ជេយ្យំ។ សេយ្យថាបេតរហិ
ខជ្ជាមី”តិអាទិនា **ខជ្ជនីយបរិយាយេន** (សំ. និ. ៣.៧៩) ខាទកាតិ , “សោ អនិច្ចំ រូបំ ‘អនិច្ចំ រូប’ន្តិ យថាភូតំ
នប្បជានាតី”តិអាទិនា **យមកសុត្តេ** (សំ. និ. ៣.៨៥) អនិច្ចាទិកាតិ។ យទិបិ ឥមស្មឹ វិភង្គេ អវិសេសេន ខន្ធា
វុត្តា, ពាហុល្លេន បន ឧបាទានក្ខន្ធានំ តទន្តោគធានំ ទដ្ឋព្ពតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពាតិ។

ទេសិតាទិច្ចពន្ធុនាតិ ទេសិតំ អាទិច្ចពន្ធុនា, ទេសិតានិ វា។ គាថាសុខត្ថំ អនុនាសិកលោបោ, និ
ការលោបោ វា កតោ។

គហេតុំ ន សក្កាតិ និច្ចាទិវសេន គហេតុំ ន យុត្តន្តិ អត្ថោ។

រូបេន សណ្ឋានេន ផលកសទិសោ ទិស្សមានោ ខរភាវាភាវា ផលកកិច្ចំ ន ករោតីតិ “**ន សក្កា តំ គហេត្វា
ផលកំ វា អាសនំ វា កាតុ**”ន្តិ អាហ។ **ន តថា តិដ្ឋតី**តិ និច្ចាទិកា ន ហោតីតិ អត្ថោ, តណ្ហាទិដ្ឋីហិ វា
និច្ចាទិគ្គហណវសេន ឧប្បាទាទិអនន្តរំ ភិជ្ជនតោ គហិតាការា ហុត្វា ន តិដ្ឋតីតិ អត្ថោ។ **កោដិសតសហស្ស
សង្ខ្យា**តិ ឥទំ ន គណនបរិច្ឆេទទស្សនំ, ពហុភាវទស្សនមេវ បនេតំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឧទកជល្លក**ន្តិ ឧទកលសិកំ។ យថា
ឧទកតលេ ពិន្ទុនិបាតជនិតោ វាតោ ឧទកជល្លកំ សង្កឌ្ឍិត្វា បុដំ កត្វា បុប្ពុឡំ នាម ករោតិ, ឯវំ វត្ថុម្ហិ
អារម្មណាបាថគមនជនិតោ ផស្សោ អនុបច្ឆិន្នំ កិលេសជល្លំ សហការីបច្ចយន្តរភាវេន សង្កឌ្ឍិត្វា វេទនំ នាម
ករោតិ។ ឥទញ្ច កិលេសេហិ មូលការណភូតេហិ អារម្មណស្សាទនភូតេហិ ច និព្ពត្តំ វដ្ដគតវេទនំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ
វេទិតព្ពំ។ ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន វា ចត្តារោ បច្ចយា វុត្តា, ឩនេហិបិ បន ឧប្បជ្ជតេវ។

នានាលក្ខណោតិ វណ្ណគន្ធរសផស្សាទីហិ នានាសភាវោ។ មាយាយ ទស្សិតំ រូបំ “**មាយា**”តិ អាហ។ បញ្ចបិ
ឧបាទានក្ខន្ធា អសុភាទិសភាវា ឯវ កិលេសាសុចិវត្ថុភាវាទិតោតិ អសុភាទិតោ ទដ្ឋព្ពា ឯវ។ តថាបិ កត្ថចិ
កោចិ វិសេសោ សុខគ្គហណីយោ ហោតីតិ អាហ “**វិសេសតោ ចា**”តិអាទិ។ តត្ថ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា ចតុវិបល្លា
សប្បហានករាតិ តេសំ គោចរភាវេន រូបក្ខន្ធាទីសុ អសុភាទិវសេន ទដ្ឋព្ពតា វុត្តា។

ខន្ធេហិ ន វិហញ្ញតិ បរិវិទិតសភាវត្តា។ វិបស្សកោបិ ហិ តេសំ វិបត្តិយំ ន ទុក្ខមាបជ្ជតិ, ខីណាសវេសុ បន
វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តេ ហិ អាយតិម្បិ ខន្ធេហិ ន ពាធីយន្តីតិ ។ **កពឡីការាហារំ បរិជានាតី**តិ “អាហារសមុទយា រូប
សមុទយោ”តិ (សំ. និ. ៣.៥៦-៥៧) វុត្តត្តា អជ្ឈត្តិករូបេ ឆន្ទរាគំ បជហន្តោ តស្ស សមុទយភូតេ កពឡី
ការាហារេបិ ឆន្ទរាគំ បជហតីតិ អត្ថោ, អយំ បហានបរិញ្ញា។ អជ្ឈត្តិករូបំ បន បរិគ្គណ្ហន្តោ តស្ស បច្ចយភូតំ

កពឡីការាហារម្បិ បរិគ្គណ្ហាតីតិ ញាតបរិញ្ញា។ តស្ស ច ឧទយវយានុបស្សី ហោតីតិ តីរណបរិញ្ញា ច យោជេតព្ពា។ កាមរាគភូតំ អភិជ្ឈំ សន្ធាយ **“អភិជ្ឈាកាយគន្ថ”**ន្តិ អាហ។ អសុភានុបស្សនាយ ហិ កាមរាគប្បហានំ ហោតីតិ។ កាមរាគមុខេន វា សព្ពលោភប្បហានំ វទតិ។ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិ វុត្តត្តា អាហារបរិជាននេ វុត្តនយេន ផស្សបរិជាននញ្ច យោជេតព្ពំ។

សុខត្ថមេវ ភវបត្ថនា ហោតីតិ វេទនាយ តណ្ហំ បជហន្តោ **ភវោឃំ ឧត្តរតិ**។ សព្ពំ វេទនំ ទុក្ខតោ បស្សន្តោ អត្តនោ បរេន អបុព្ពំ ទុក្ខំ ឧប្បាទិតំ, សុខំ វា វិនាសិតំ ន បស្សតិ, តតោ “អនត្ថំ មេ អចរី”តិអាទិអាឃាត វត្ថុប្បហានតោ **ព្យាបាទកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ**។ “សុខពហុលេ សុគតិភវេ សុទ្ធី”តិ គហេត្វា គោសីលគោវតាទីហិ សុទ្ធិ បរាមសន្តោ សុខបត្ថនាវសេនេវ បរាមសតីតិ វេទនាយ តណ្ហំ បជហន្តោ **សីលព្ពតុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ**។ មនោសញ្ចេតនា សង្ខារក្ខន្ធោវ, សញ្ញា បន តំសម្បយុត្តាតិ សញ្ញាសង្ខារេ អនត្តតោ បស្សន្តោ មនោសញ្ចេតនាយ ឆន្ទរាគំ បជហតិ ឯវ, តញ្ច បរិគ្គណ្ហាតិ តីរេតិ ចាតិ **“សញ្ញំ សង្ខារេ…បេ…. បរិជានាតី”**តិ វុត្តំ។

អវិជ្ជាយ វិញ្ញាណេ ឃនគ្គហណំ ហោតីតិ ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា តំ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ **អវិជ្ជោឃំ ឧត្តរតិ**។ មោហពលេនេវ សីលព្ពតបរាមាសំ ហោតីតិ តំ បជហន្តោ **សីលព្ពតបរាមាសកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ**។

> “យញ្ច ខោ ឯតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតិ ចិត្តំ ឥតិបិ មនោ ឥតិបិ វិញ្ញាណំ ឥតិបិ, តត្រាស្សុតវា បុថុជ្ជនោ នាលំ និព្ពិន្ទិតុំ, នាលំ វិរជ្ជិតុំ, នាលំ វិមុច្ចិតុំ។ តំ កិស្ស ហេតុ? ទីឃរត្តំហេតំ, ភិក្ខវេ, អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស អជ្ឈោសិតំ មមាយិតំ បរាមដ្ឋំ ‘ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា’”តិ (សំ. និ. ២.៦១) –

វចនតោ វិញ្ញាណំ និច្ចតោ បស្សន្តោ ទិដ្ឋុបាទានំ ឧបាទិយតីតិ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ តំ ន ឧបាទិយតីតិ។

កមាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៣៤. ឯវំ យា ឯកវិធាទិនា វុត្តវេទនានំ ភូមិវសេន ជានិតព្ពតា, តំ វត្វា បុន សម្បយុត្តតោ ទស្សិតតាទិ ជានិតព្ពប្បការំ វត្តុមាហ **“អបិចា”**តិអាទិ។ **អដ្ឋវិធេន តត្ថា**តិ **តត្ថ**-សទ្ទស្ស សត្តវិធភេទេនេវ យោជនា ឆព្ពិធភេទេន យោជនាយ សតិ អដ្ឋវិធត្តាភាវតោ។

បូរណត្ថមេវ វុត្តោតិ ទសវិធតាបូរណត្ថមេវ វុត្តោ, ន នវវិធភេទេ វិយ នយទានត្ថំ។ កស្មា? តត្ថ នយស្ស ទិន្នត្តា។ ភិន្ទិតព្ពស្ស ហិ ភេទនំ នយទានំ, តញ្ច តត្ថ កតន្តិ។ យថា ច កុសលត្តិកោ, ឯវំ “កាយសម្ផស្សជា វេទនា អត្ថិ សុខា, អត្ថិ ទុក្ខា”តិ ឥទម្បិ បូរណត្ថមេវាតិ ទីបិតំ ហោតិ អដ្ឋវិធភេទេ នយស្ស ទិន្នត្តា។

បុព្ពេ គហិតតោ អញ្ញស្ស គហណំ វឌ្ឍនំ គហណវឌ្ឍនវសេន, ន បុរិមគហិតេ ឋិតេ អញ្ញុបចយវសេន។ វឌ្ឍន-សទ្ទោ វា ឆេទនត្ថោ កេសវឌ្ឍនាទីសុ វិយាតិ បុព្ពេ គហិតស្ស អគ្គហណំ ឆិន្ទនំ វឌ្ឍនំ, ទុកតិកានំ ឧភយេសំ វឌ្ឍនំ ឧភយវឌ្ឍនំ, ឧភយតោ វា បវត្តំ វឌ្ឍនំ ឧភយវឌ្ឍនំ, តទេវ ឧភតោវឌ្ឍនកំ, តេន នយនីហរណំ **ឧភតោវឌ្ឍនកនីហារោ**។ វឌ្ឍនកនយោ វា វឌ្ឍនកនីហារោ, ឧភយតោ បវត្តោ វឌ្ឍនកនីហារោ **ឧភតោវឌ្ឍនកនីហារោ**។ តត្ថ ទុកមូលកតិកមូលកឧភតោវឌ្ឍនកេសុ ទុវិធតិវិធភេទានំយេវ ហិ វិសេសោ។ អញ្ញេ ភេទា អវិសិដ្ឋា, តថាបិ បញ្ញាប្បភេទជននត្ថំ ធម្មវិតក្កេន ញាតិវិតក្កាទិនិវត្តកវិតក្កនិវារណត្ថំ ឥមញ្ច បាឡិំ វិតក្កេន្តស្ស ធម្មបសំហិតបាមោជ្ជជននត្ថំ ឯកេកស្ស វារស្ស គហិតស្ស និយ្យានមុខភាវតោ ច ទុវិធតិវិធភេទនានត្តវសេន ឥតរេបិ ភេទា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា អញ្ញមញ្ញាបេក្ខេសុ ឯកស្ស វិសេសេន ឥតរេសម្បិ វិសិដ្ឋភាវតោ។ ន កេវលំ ឯកវិធោវ, អថ ខោ ទុវិធោ ច។ ន ច ឯកទុវិធោវ, អថ ខោ តិវិធោបិ។ នាបិ ឯក… បេ…. នវវិធោវ, អថ ខោ ទសវិធោបីតិ ហិ ឯវញ្ច តេ ភេទា អញ្ញមញ្ញាបេក្ខា, តស្មា ឯកោ ភេទោ វិសិដ្ឋោ អត្តនា អបេក្ខិយមានេ, អត្តានញ្ច អបេក្ខមានេ អញ្ញភេទេ វិសេសេតីតិ តស្ស វសេន តេបិ វត្តព្ពតំ អរហន្តីតិ វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។

សត្តវិធេនាតិអាទយោ អញ្ញប្បភេទនិរបេក្ខា កេវលំ ពហុប្បការតាទស្សនត្ថំ វុត្តាតិ សព្ពេហិ តេហិ ប
ការេហិ “**ពហុវិធេន វេទនាក្ខន្ធំ ទស្សេសី**”តិ វុត្តំ។ មហាវិសយោ រាជា វិយ សវិសយេ ភគវាបិ **មហាវិសយតាយ**
អប្បដិហតោ **យថា យថា ឥច្ឆតិ, តថា តថា ទេសេតុំ សក្កោតិ** សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណយោគតោតិ អត្ថោ។
ទុកេ វត្វា តិកា វុត្តាតិ តិកា ទុកេសុ បក្ខិត្តាតិ យុត្តំ, ទុកា បន កថំ តិកេសុ បក្ខិត្តាតិ? បរតោ វុត្តេបិ តស្មិំ
តស្មិំ តិកេ អបេក្ខកាបេក្ខិតព្ពវសេន ទុកានំ យោជិតត្តា។

កិរិយមនោធាតុ អាវជ្ជនវសេន លព្ភតីតិ វុត្តំ, អាវជ្ជនា បន ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា ន ហោតិ។ ន ហិ សមាន
វីថិយំ បច្ឆិមោ ធម្មោ បុរិមស្ស កោចិ បច្ចយោ ហោតិ។ យេ ច វទន្តិ “អាវជ្ជនវេទនាវ ចក្ខុសង្ឃដ្ដនាយ
ឧប្បន្នត្តា ឯវំ វុត្តា”តិ, តញ្ច ន យុត្តំ។ ន ហិ “ចក្ខុរូបបដិឃាតោ ចក្ខុសម្ផស្សោ”តិ កត្ថចិ សុត្តេ វា អដ្ឋកថាយំ វា
វុត្តំ។ យទិ សោ ច ចក្ខុសម្ផស្សោ សិយា, ចក្ខុវិញ្ញាណសហជាតាបិ វេទនា ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយាតិ សា ឥធ
អដ្ឋកថាយំ ន វជ្ជេតព្ពា សិយា។ បាឡិយញ្ច “ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា វេទនា អត្ថិ អព្យាកតា”តិ ឯត្ថ សង្គហិតត្តា
បុន “ចក្ខុសម្ផស្សជា វេទនា”តិ ន វត្តព្ពំ សិយាតិ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ – អាវជ្ជនវេទនំ វិនា ចក្ខុសម្ផស្សស្ស
ឧប្បត្តិ នត្ថីតិ តទុប្បាទិកា សា តប្បយោជនត្តា បរិយាយេន ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយាតិ វត្តុំ យុត្តាតិ, និប្បរិយាយេ
ន បន ចក្ខុសម្ផស្សស្ស បរតោវ វេទនា លព្ភន្តិ។

ចតុត្តឹសចិត្តុប្បាទវសេនាតិ ឯត្ថ រូបារូបាវចរានំ អគ្គហណំ តេសំ សយមេវ មនោទ្វារភូតត្តា។
សព្ពភវង្គមនោ ហិ មនោទ្វារំ, ចុតិបដិសន្ធិយោ ច តតោ អនញ្ញាតិ។ ឥមស្មិំ បន ចតុវីសតិវិធភេទេ
ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយាទិកុសលាទីនំ សមានវីថិយំ លព្ភមានតា អដ្ឋកថាយំ វុត្តា, បាឡិយំ បន ឯកូនវីស
តិចតុវីសតិកា សង្ខិបិត្វា អាគតាតិ “ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា វេទនាក្ខន្ធោ អត្ថិ អនុបាទិន្នអនុបាទានិយោ
អសំកិលិដ្ឋអសំកិលេសិកោ អវិតក្កអវិចារោ”តិអាទិនា នានាវីថិគតានំ លព្ភមានតាយ វុត្តត្តា កុសលត្តិកស្សបិ
នានាវីថិយំ លព្ភមានតា យោជេតព្ពា។ អដ្ឋកថាយំ បន សមានវីថិយំ ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយាទិកតា ឯកន្តិកាតិ
កត្វា ឯត្ថ លព្ភមានតា ទស្សិតា, ន បន អសមានវីថិយំ លព្ភមានតា បដិក្ខិត្តា។ តេនេវ “**តានិ សត្តវិធាទីសុ
យត្ថ កត្ថចិ ឋត្វា កថេតុំ វដ្ដន្តី**”តិ អាហ។ ន ហិ សមានវីថិយំយេវ ឧបនិស្សយកោដិសមតិក្កមភាវនាហិ លព្ភ
មានតា ហោតិ។ តិធាបិ ច លព្ភមានតំ សន្ធាយ “**យត្ថ កត្ថចិ ឋត្វា កថេតុំ វដ្ដន្តី**”តិ វុច្ចតិ។

ឯតានីតិ យថាទស្សិតានិ កុសលាទីនិ ចិត្តានិ វទតិ, វេទនានិទ្ទេសេបិ ច ឯតស្មិំ បុព្ពង្គមស្ស ចិត្តស្ស
វសេន កថេតុំ សុខន្តិ ចិត្តសម្ពន្ធោ កតោ។ តេនេវ បន ចិត្តានិ សត្តវិធភេទេ តិកភូមិវសេន, ចតុវីសតិវិធភេ
ទេ ទ្វារតិកវសេន, តឹសវិធភេទេ ទ្វារភូមិវសេន, ពហុវិធភេទេ ទ្វារតិកភូមិវសេន ទីបិតានីតិ “**តេសុ យត្ថ
កត្ថចិ ឋត្វា កថេតុំ វដ្ដន្តី**”តិ វុត្តំ។ កុសលាទីនំ ទីបនា កាមាវចរាទិភូមិវសេន កាតព្ពា, តា ច ភូមិយោ
តឹសវិធភេទេ សយមេវាគតា, ន ច សត្តវិធភេទេ វិយ ទ្វារំ អនាមដ្ឋំ, អតិព្យត្តា ច ឯត្ថ សមានាសមានវីថីសុ
លព្ភមានតាតិ **តឹសវិធេ...បេ.... សុខទីបនានិ ហោន្តី**”តិ វុត្តំ។ កស្មា បន តឹសវិធស្មឹយេវ ឋត្វា ទីបយឹសុ, ននុ
ទ្វារតិកភូមីនំ អាមដ្ឋត្តា ពហុវិធភេទេ ឋត្វា ទីបេតព្ពានីតិ? ន, ទីបេតព្ពដ្ឋានាតិក្កមតោ។ សត្តវិធភេទោ ហិ
ទ្វារស្ស អនាមដ្ឋត្តា ទីបនាយ អដ្ឋានំ, ចតុវីសតិវិធភេទេ អាមដ្ឋទ្វារតិកា ន ភូមិយោ អបេក្ខិត្វា ឋបិតា,
តឹសវិធភេទេ អាមដ្ឋទ្វារភូមិយោ វុត្តា។ យេ ច ឋបិតា, តេ ចេត្ថ តិកា អបេក្ខិតព្ពរហិតា កេវលំ ភូមីហិ សហ
ទីបេតព្ពាវ។ តេនេទំ ទីបនាយ ឋានំ, តទតិក្កមេ បន ឋានាតិក្កមោ ហោតីតិ។

ឧបនិស្សយកោដិយាតិ ឯត្ថ “សទ្ធំ ឧបនិស្សាយ ទានំ ទេតី”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣) នានាវីថិយំ
បកតូបនិស្សយោ វុត្តោតិ ឯកវីថិយំ កុសលាទីនំ ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ តទភាវេ អភាវតោ ជាតិ វិយ ជរាមរណស្ស
ឧបនិស្សយលេសេន បច្ចយោតិ វត្តុំ យុជ្ជេយ្យ, ឥធ បន “កសិណរូបទស្សនហេតុឧប្បន្នា បរិកម្មាទិវេទនា
ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា”តិ វក្ខតិ, តស្មា នានាវីថិយំ គតានិ ឯតានិ ចិត្តានិ ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា លព្ភមានានីតិ ន
ឧបនិស្សយលេសោ ឧបនិស្សយកោដិ, ពលវពលវានំ បន បរិកម្មាទីនំ ឧបនិស្សយានំ សព្ពេសំ អាទិភូតោ
ឧបនិស្សយោ ឧបនិស្សយកោដិ។ “វាលកោដិ ន បញ្ញាយតី”តិអាទីសុ វិយ ហិ អាទិ, អវយវោ វា កោដិ។ កសិណ
រូបទស្សនតោ បភុតិ ច កាមាវចរកុសលាទីនំ វេទនានំ ឧបនិស្សយោ បវត្តោតិ តំ ទស្សនំ ឧបនិស្សយកោដិ។
បរិកម្មាទីនិ វិយ វា ន ពលវឧបនិស្សយោ ទស្សនន្តិ តស្ស ឧបនិស្សយន្តភាវេន ឧបនិស្សយកោដិតា វុត្តា។
ឃានាទិទ្វារេសុ តីសុ ឧបនិស្សយកោដិយា លព្ភមានត្តាភាវំ វទន្តោ ឥធ សមានវីថិ ន គហិតាតិ ទីបេតិ។
ទស្សនសវនានិ វិយ ហិ កសិណបរិកម្មាទីនំ ឃាយនាទីនិ ឧបនិស្សយា ន ហោន្តីតិ តទលាភោ ទីបិតោតិ។
យទិបិ វាយោកសិណំ ផុសិត្វាបិ គហេតព្ពំ, បុរិមេន បន សវនេន វិនា តំ ផុសនំ សយមេវ មូលុបនិស្សយោ
យេភុយ្យេន ន ហោតីតិ តស្ស ឧបនិស្សយកោដិតា ន វុត្តា។

អជ្ឈាសយេន សម្បត្តិកោ **អជ្ឈាសយសម្បន្នោ**, សម្បន្នជ្ឈាសយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វត្តប្បដិវត្តន្តិ** ខុទ្ទកញ្ចេវ មហន្តញ្ច វត្តំ, បុព្ពេ វា កតំ **វត្តំ**, បច្ឆា កតំ **បដិវត្តំ។ ឯវំ ចក្ខុវិញ្ញាណន្តិ** អាទិម្ហិ ឧប្បន្នំ អាហ, តតោ បរំ ឧប្បន្នានិបិ បន កសិណរូបទស្សនកល្យាណមិត្តទស្សនសំវេគវត្ថុទស្សនាទីនិ ឧបនិស្សយបច្ចយា ហោន្តិយេវាតិ។ តេន តទុបនិស្សយំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។

យថាភូតសភាវាទស្សនំ **អសមបេក្ខនា**។ “អស្មិ”តិ រូបាទីសុ **វិនិពន្ធស្ស**។ សភាវន្តរាមសនវសេន **បរាមដ្ឋស្ស**, បរាមដ្ឋវតោតិ អត្ថោ។ អារម្មណាធិគហណវសេន អនុ អនុ ឧប្បជ្ជនធម្មតាយ ថិរភាវកិលេសស្ស **ថាមគតស្ស**, អប្បហីនកាមរាគាទិកស្ស វា។ **បរិក្ខោ ឋិតោ**តិ វីមំសាយ ឋិតោ។ ឯត្ថ ច **អសមបេក្ខនាយា**តិអាទិនា មោហាទីនំ កិច្ចេន បាកដេន តេសំ ឧប្បត្តិវសេន វិចារណា ទដ្ឋព្ពា។ រូបទស្សនេន ឧប្បន្នកិលេសសមតិក្កមវសេន បវត្តា រូបទស្សនហេតុកា ហោតីតិ **“ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា នាម ជាតា”**តិ អាហ។ ឯត្ថ ច ចក្ខុសម្ផស្សស្ស ចតុភូមិកវេទនាយ ឧបនិស្សយភាវោ ឯវំ បការន្តរេន កថិតោ, តថា “ភាវនាវសេនា”តិ ឯត្ថ ច។

កលាបសម្មសនេន **តីណិ លក្ខណានិ អារោបេត្វា** ឧទយព្ពយានុបស្សនាទិកាយ **វិបស្សនាបដិបាដិយា** អាទិម្ហិ រូបារម្មណបរិគ្គហេន រូបារម្មណំ សម្មសិត្វា, តំមូលកំ វា សព្ពំ សម្មសនំ អាទិភូតេ រូបារម្មណេ បវត្តតីតិ កត្វា អាហ **“រូបារម្មណំ សម្មសិត្វា”**តិ។ ឯត្ថ ច នាមរូបបរិគ្គហាទិ សព្ពំ សម្មសនំ **ភាវនា**តិ វេទិតព្ពា។ **រូបារម្មណំ សម្មសិត្វា**តិ ច យថាវុត្តចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណភូតំ រូបារម្មណំ វុត្តំ, ន យំ កិញ្ចិ។ អារម្មណេន ហិ ចក្ខុសម្ផស្សំ ទស្សេតីតិ។ ឯវំ “រូបារម្មណេ ឧប្បន្នំ កិលេស”ន្តិ ឯត្ថាបិ វេទិតព្ពំ។

តទំ ផោដ្ឋព្ពំ កីនិស្សិតន្តិ ចក្ខុទ្វារេ វិយ យោជនាយ យថាសម្ភវំ អាបោធាតុយា អញ្ញមញ្ញស្ស ច វសេន មហាភូតនិស្សិតតា យោជេតព្ពា។

ជាតិ...បេ.... ពលវបច្ចយោ ហោតីតិ យថាវុត្តានំ ភយតោ ទិស្សមានានំ ជាតិអាទីនំ ពលវបច្ចយភាវេន តេសំ ភយតោ ទស្សនេន សហជាតស្ស មនោសម្ផស្សស្ស, តស្ស វា ទស្សនស្ស ទ្វារភូតស្ស ភវង្គមនោសម្ផស្សស្ស ពលវបច្ចយភាវំ ទស្សេតិ។

ធម្មារម្មណេតិ ន បុព្ពេ វុត្តេ ជាតិអាទិអារម្មណេវ, អថ ខោ សព្ពស្មឹ រាគាទិវត្ថុភូតេ ធម្មារម្មណេ។ **វត្ថុនិស្សិត**ន្តិ ឯត្ថ វេទនាទិសង្ខាតស្ស ធម្មារម្មណេកទេសស្ស បរិគ្គហមុខេន ធម្មារម្មណបរិគ្គហំ ទស្សេតិ។

មនោសម្ផស្សោតិ វិញ្ញាណំ សម្ផស្សស្ស ការណភាវេន គហិតំ, តទេវ អត្តនោ ផលស្សេវ ផលភាវេន វត្តុំ ន យុត្តំ ការណផលសង្ករភាវេន សោតូនំ សម្មោហជនកត្តាតិ អាហ **“ន ហិ សក្កា វិញ្ញាណំ មនោសម្ផស្សជន្តិ និទ្ទិសិតុ”**ន្តិ, ន បន វិញ្ញាណស្ស មនោសម្ផស្សេន សហជាតភាវស្ស អភាវា។ យស្មា វា យថា “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិ (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២០, ៤២៥-៤២៦; សំ. និ. ៤.៦០) វចនតោ ឥន្ទ្រិយវិសយា វិយ វិញ្ញាណម្បិ ផស្សស្ស វិសេសបច្ចយោ, ន តថា ផស្សោ វិញ្ញាណស្ស, តស្មា ឥន្ទ្រិយវិសយា វិយ វិញ្ញាណម្បិ ចក្ខុសម្ផស្សជាទិវចនំ ន អរហតីតិ ចក្ខុសម្ផស្សជាទិភាវោ ន កតោតិ វេទិតព្ពោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

១៥០. ចិត្តុប្បាទរូបវសេន តំ តំ សមុទាយំ ឯកេកំ ធម្មំ កត្វា **“បញ្ចបណ្ណាស កាមាវចរធម្មេ”**តិ អាហ។ **រជ្ជនីយស្សា**តិអាទីសុ រាគាទយោ ឆសុ ទ្វារេសុ សីលាទយោ ច បញ្ច សំវរា យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពា, សម្មសនំ បន មនោទ្វារេ ឯវ។ រូបារូបាវចរធម្មេសុ អភិជ្ឈាទោមនស្សាទិឧប្បត្តិ អត្ថីតិ តតោ សតិសំវរោ ញាណវីរិយសំវរា ច យថាយោគំ យោជេតព្ពា។ បរិគ្គហវចនេន សម្មសនបច្ចវេក្ខណានិ សង្គណ្ហាតិ។ **តេយេវា**តិ ចត្តារោ ខន្ធា វុត្តា។

សមានេ ទេសិតព្ពេ ទេសនាមគ្គស្ស បរិវដ្ដនំ **បរិវដ្ដោ**។ តីសុបិ បរិវដ្ដេសុ កត្ថចិ កិញ្ចិ ឩនំ អធិកំ វា នត្ថីតិ កត្វា អាហ **“ឯកោវ បរិច្ឆេទោ”**តិ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ខន្ធវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អាយតនវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

១៥២. ***វិសេសតោ***តិ អាយតន-សទ្ទតោ វិយ អសាធារណតោ ចក្ខាទិសទ្ទត្ថតោតិ អត្ថោ។ **អស្សាទេតី**តិ ចក្ខតិ-សទ្ទោ “មធុំ ចក្ខតិ ព្យញ្ជនំ ចក្ខតី”តិ រសសាយនត្ថោ អត្ថីតិ តស្ស វសេន អត្ថំ វទតិ។ “ចក្ខុំ ខោ, មាគណ្ឌិយ, រូបារាមំ រូបរតំ រូបសម្មុទិត”ន្តិ (ម. និ. ២.២០៩) វចនតោ ចក្ខុ រូបំ អស្សាទេតិ។ សតិបិ សោតាទីនំ សទ្ទារម្មណាទិរតិភាវេ និរុឡ្ហត្តា ចក្ខុម្ហិយេវ ចក្ខុ-សទ្ទោ បវត្តតិ បទុមាទីសុ បង្កជាទិសទ្ទា វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ***វិភាវេតិ ចា***តិ សទ្ទលក្ខណសិទ្ធស្ស ចក្ខតិ-សទ្ទស្ស វសេន អត្ថំ វទតិ។ ចក្ខតីតិ ហិ អាចិក្ខតិ, អភិព្យត្តំ វទតីតិ អត្ថោ។ នយនស្ស ច វទន្តស្ស វិយ សមវិសមវិភាវនមេវ អាចិក្ខនន្តិ កត្វា អាហ “***វិភាវេតិ ចាតិ អត្ថោ***”តិ។ អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ វិភាវនត្ថតា ចក្ខុ-សទ្ទស្ស ទដ្ឋព្ពា។ រត្តទុដ្ឋាទិកាលេសុ កកណ្ដករូបំ វិយ ឧទ្ទរូបំ វិយ ច **វណ្ណវិការំ អាបជ្ជមានំ** រូបំ **ហទយង្គតភាវំ រូបយតិ** រូបមិវ បកាសំ ករោតិ, សវិគ្គហមិវ កត្វា ទស្សេតីតិ អត្ថោ។ វិត្ថារណំ វា រូប-សទ្ទស្ស អត្ថោ, វិត្ថារណញ្ច បកាសនមេវាតិ អាហ “**បកាសេតី**”តិ។ អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ បកាសនត្ថោយេវ រូប-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ, វណ្ណវាចកស្ស រូប-សទ្ទស្ស **រូបយតី**តិ និព្ពចនំ, រូបវាចកស្ស រុប្បតីតិ អយំ វិសេសោ។

ឧទាហរិយតីតិ វុច្ចតីតិ-អត្ថេ វចនមេវ គហិតំ សិយា, ន ច វចន-សទ្ទោយេវ ឯត្ថ សទ្ទោ, អថ ខោ សព្ពោបិ សោតវិញ្ញេយ្យោតិ **សប្បតី**តិ សកេហិ បច្ចយេហិ សប្បីយតិ សោតវិញ្ញេយ្យភាវំ គមីយតីតិ អត្ថោ។ **សូចយតី**តិ អត្តនោ វត្ថុំ គន្ធវសេន អបាកដំ “ឥទំ សុគន្ធំ ទុគ្គន្ធ”ន្តិ បកាសេតិ, បដិច្ឆន្នំ វា បុប្ផាទិវត្ថុំ “ឯត្ថ បុប្ផំ អត្ថិ ចម្បកាទិ, ផលមត្ថិ អម្ពាទី”តិ បេសុញ្ញំ ករោន្តំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ រសគ្គហណមូលកត្តា អាហារជ្ឈោហរណស្ស ជីវិតហេតុម្ហិ អាហាររសេ និន្នតាយ **ជីវិតំ អវ្ហាយតី**តិ ជិវ្ហា វុត្តា និរុត្តិលក្ខណេន។ **កុច្ឆិតានំ សាសវធម្មានំ អាយោ**តិ វិសេសេន **កាយោ** វុត្តោ អនុត្តរិយហេតុភាវំ អនាគច្ឆន្តេសុ កាមរាគនិទានកម្មជនិតេសុ កាមរាគស្ស ច វិសេសបច្ចយេសុ ឃានជិវ្ហាកាយេសុ កាយស្ស វិសេសតរសាសវបច្ចយត្តា។ តេន ហិ ផោដ្ឋព្ពំ អស្សាទេន្តា សត្តា មេថុនម្បិ សេវន្តិ។ **ឧប្បត្តិទេសោ**តិ ឧប្បត្តិការណន្តិ អត្ថោ។ កាយិន្ទ្រិយវត្ថុកា វា ចត្តារោ ខន្ធា ពលវកាមាសវាទិហេតុភាវតោ វិសេសេន “**សាសវា**”តិ វុត្តា, តេសំ ឧប្បជ្ជនដ្ឋានន្តិ អត្ថោ។ **អត្តនោ លក្ខណំ ធារយន្តី**តិ យេ វិសេសលក្ខណេន អាយតនសទ្ទបរា វត្តព្ពា, តេ ចក្ខាទយោ តថា វុត្តាតិ អញ្ញេ មនោគោចរភូតា ធម្មា សាមញ្ញលក្ខណេនេវ ឯកាយតនត្តំ ឧបនេត្វា វុត្តា។ ឱឡារិកវត្ថារម្មណមននសង្ខាតេហិ វិសយវិសយិភាវេហិ បុរិមានិ បាកដានីតិ តថា អបាកដា ច អញ្ញេ មនោគោចរា ន អត្តនោ សភាវំ ន ធារេន្តីតិ ឥមស្សត្ថស្ស ទីបនត្ថោ ធម្ម-សទ្ទោតិ។

វាយមន្តីតិ អត្តនោ កិច្ចំ ករោន្តិច្ចេវ អត្ថោ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ អាយតន្តិ ឯត្ថាតិ អាយតនន្តិ អធិករណត្ថោ អាយតន-សទ្ទោ, ទុតិយតតិយេសុ កត្តុអត្ថោ។ **តេ ចា**តិ ចិត្តចេតសិកធម្មេ។ តេ ហិ តំតំទ្វារម្មណេសុ អាយន្តិ អាគច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិ **អាយា**តិ។ **វិត្ថារេន្តី**តិ បុព្ពេ អនុប្បន្នត្តា លីនានិ អបាកដានិ បុព្ពន្តតោ ឧទ្ធំ បសារេន្តិ បាកដានិ ករោន្តិ ឧប្បាទេន្តីតិ អត្ថោ។

រុឡ្ហីវសេន អាយតន-សទ្ទស្សត្ថំ វត្តុំ “**អបិចា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ **តំ និស្សិតត្តា**តិ ឯត្ថ មនោ មនោវិញ្ញាណាទីនំ ចិត្តចេតសិកានំ និស្សយបច្ចយោ ន ហោតីតិ តស្ស នេសំ ទ្វារភាវោ និស្សយភាវោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **អត្ថតោ**តិ វចនត្ថតោ, ន វចនីយត្ថតោ។ វចនត្ថោ ហេត្ថ វុត្តោ “ចក្ខតី”តិអាទិនា, ន វចនីយត្ថោ “យំ ចក្ខុ ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៥៩៧) វិយាតិ។

តាវត្វតោតិ អន្ធនាធិកភាវំ ទស្សេតិ។ តត្ថ ទ្វាទសាយតនវិនិមុត្តស្ស កស្សចិ ធម្មស្ស អភាវា អធិកភាវតោ ចោទនា នត្ថិ, សលក្ខណធារណំ បន សព្ពេសំ សាមញ្ញលក្ខណន្តិ ឩនចោទនា សម្ភវតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ចក្ខាទយោបិ ហី**”តិអាទិ។ **អសាធារណ**ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អសាធារណំ។ សតិបិ អសាធារណារម្មណភាវេ ចក្ខាទីនំ ទ្វារភាវេន គហិតត្តា ធម្មាយតនេ អគ្គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ ទ្វារម្មណភាវេហិ វា អសាធារណតំ សន្ធាយ “**អសាធារណ**”ន្តិ វុត្តំ។

យេភុយ្យសហុប្បត្តិអាទីហិ ឧប្បត្តិក្កមាទិអយុត្តិ យោជេតព្ពា។ **អជ្ឈត្តិកេសុ ហី**តិ ឯតេន អជ្ឈត្តិកភាវេន វិសយិភាវេន ច អជ្ឈត្តិកានំ បឋមំ ទេសេតព្ពតំ ទស្សេតិ។ តេសុ ហិ បឋមំ ទេសេតព្ពេសុ បាកដត្តា បឋមតរំ ចក្ខាយតនំ ទេសិតន្តិ។ **តតោ ឃានាយតនាទីនី**តិ ឯត្ថ ពហូបការត្តាភាវេន ចក្ខុសោតេហិ បុរិមតរំ អ

ទេសេតព្វានិ សហ វត្ថុំ អសក្កុណេយ្យត្តា ឯកេន កមេន ទេសេតព្វានីតិ យានាទិក្កមេន ទេសិតានីតិ អធិប្បាយោ។ អញ្ញថាបិ ហិ ទេសិតេសុ ន ន សក្កា ចោទេតុំ, ន ច សក្កា សោធេតព្វានិ ន ទេសេតុន្តិ។ គោចរោ វិសយោ ឯតស្សាតិ **គោចរវិសយោ,** មនោ។ កស្ស បន គោចរោ ឯតស្ស វិសយោតិ? ចក្ខាទីនំ បញ្ចន្នម្បិ។ **វិញ្ញាណុប្បត្តិការណវវត្ថានតោ**តិ ឯតេន ច ចក្ខាទិអនន្តរំ រូបាទិវចនស្ស ការណមាហ។

បច្ចយភេទោ កម្មាទិភេទោ។ និរយាទិកោ អបទាទិគតិនានាករណញ្ច **គតិភេទោ**។ ហត្ថិអស្សាទិកោ ខត្តិយាទិកោ ច **និកាយភេទោ**។ តំតំសត្តសន្តានភេទោ **បុគ្គលភេទោ**។ យា ច ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ អនន្តភេទតា វុត្តា, សោយេវ ហទយវត្ថុស្ស ច ភេទោ ហោតិ។ តតោ មនាយតនស្ស អនន្តប្បភេទតា យោជេតព្វា ទុក្ខាបដិបទាទិតោ អារម្មណាធិបតិអាទិភេទតោ ច។ ឥមស្មិំ សុត្តន្តភាជនីយេ វិបស្សនា វុត្តាតិ វិបស្សនុបគមនញ្ច វិញ្ញាណំ គហេត្វា ឯកាសីតិភេទតា មនាយតនស្ស វុត្តា និទ្ទេសវសេន។ នីលំ នីលស្សេវ **សភាគំ,** អញ្ញំ **វិសភាគំ,** ឯវំ កុសលសមុដ្ឋានាទិភេទេសុ យោជេតព្ពំ។ **តេភូមកធម្មារម្មណវសេនា**តិ បុព្ពេ វុត្តំ ចក្ខាទិវជ្ជំ ធម្មារម្មណំ សន្ធាយ វុត្តំ។

សបរិប្ផន្ទកិរិយាវសេន ឦហនំ **ឦហា**។ ចិន្តនវសេន ព្យាបារករណំ **ព្យាបារោ**។ តត្ថ ព្យាបារំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ន ហិ ចក្ខុ រូបាទីនំ ឯវំ ហោតី**”តិ។ ឦហំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ន ច តានី**”តិអាទិ។ ឧភយម្បិ បន ឦហា ច ហោតិ ព្យាបារោ ចាតិ ឧប្បដិបាដិវចនំ។ **ធម្មតាវា**តិ សភាវោវ, ការណសមត្ថតា វា។ ឦហាព្យាបាររហិតានំ ទ្វារាទិភាវោ **ធម្មតា**។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ **យ**ន្តិ ឯតស្ស យស្មាតិ អត្ថោ។ បុរិមស្មិំ សម្ភវនវិសេសនំ យំ-សទ្ទោ។ “សុញ្ញោ គាមោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, ឆន្នេតំ អជ្ឈត្តិកានំ អាយតនានំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ៤.២៣៨) វចនតោ **សុញ្ញគាមោ វិយ ទដ្ឋព្វានិ**។ អទ្ធុវានសមោហិតន្តិ គហិតេ សុញ្ញគាមេ យញ្ញទេវ ភាជនំ បរាមសីយតិ, តំ តំ រិត្តកំយេវ បរាមសីយតិ, ឯវំ ធុវាទិភាវេន គហិតានិ ឧបបរិក្ខិយមានានិ រិត្តកានេវ ឯតានិ ទិស្សន្តីតិ។ ចក្ខាទិទ្វារេសុ អភិជ្ឈាទោមនស្សុប្បាទកភាវេន រូបាទីនិ ចក្ខាទីនំ **អភិឃាតកានី**តិ វុត្តានិ។ អហិសុសុមារបក្ខិកុក្កុរសិង្គាលមក្កដា **ឆ បាណកា**។ វិសមពិលាកាសគាមសុសានវនានិ **តេសំ គោចរា**។ តត្ថ វិសមាទិអជ្ឈាសយេហិ ចក្ខាទីហិ វិសមភាវពិលាកាសគាមសុសានសន្និស្សិតសទិសុបាទិន្នធម្មវនភាវេហិ អភិរមិតព្ពា រូបាទីនម្បិ វិសមាទិសទិសតា យោជេតព្វា។

ហុត្វា អភាវដ្ឋេនាតិ ឥទំ ឥតរេសំ ចតុន្នំ អាការានំ សង្គហកត្តា វិសុំ វុត្តំ។ ហុត្វា អភាវាការោ ឯវ ហិ ឧប្បាទវយត្តាការាទយោតិ។ តត្ថ **ហុត្វា**តិ ឯតេន បុរិមន្តវិវិត្តតាបុព្ពកំ មជ្ឈេ វិជ្ជមានតំ ទស្សេតិ, តំ វត្វា **អភាវ**វចនេន មជ្ឈេ វិជ្ជមានតាបុព្ពកំ, អបរន្តេ អវិជ្ជមានតំ, ឧភយេនបិ សទា អភាវោ អនិច្ចលក្ខណន្តិ ទស្សេតិ។ សភាវវិជហនំ **វិបរិណាមោ,** ជរាភង្គេហិ វា បរិវត្តនំ, សន្តានវិការាបត្តិ វា។ សទា អភាវេបិ ចិរដ្ឋានំ សិយាតិ តំនិវារណត្ថំ “**តាវកាលិកតោ**”តិ អាហ។ ឧប្បាទវយញ្ញថត្តរហិតំ **និច្ចំ,** ន ឥតរថាតិ **និច្ចបដិក្ខេបតោ អនិច្ចំ,** និច្ចបដិបក្ខតោតិ អធិប្បាយោ។

ជាតិធម្មតាទីហិ អនិដ្ឋតា **បដិបីឡនំ។ បដិបីឡនដ្ឋេនា**តិ ច យស្ស តំ បវត្តតិ, តំ បុគ្គលំ បដិបីឡនតោ, សយំ វា ជរាទីហិ បដិបីឡនត្តាតិ អត្ថោ។ បរិត្តដ្ឋិតិកស្សបិ អត្តនោ វិជ្ជមានក្ខណេ ឧប្បាទាទីហិ អភិណ្ហំ សម្បដិបីឡនត្តា “**អភិណ្ហសម្បដិបីឡនតោ**”តិ បុរិមំ សាមញ្ញលក្ខណំ វិសេសេត្វា វទតិ, បុគ្គលស្ស បីឡនតោ **ទុក្ខមំ**។ សុខបដិបក្ខភាវតោ ទុក្ខំ សុខំ បដិក្ខិបតិ និវារេតិ, ទុក្ខវចនំ វា អត្ថតោ សុខំ បដិក្ខិបតីតិ អាហ “**សុខបដិក្ខេបតោ**”តិ។

នត្ថិ ឯតស្ស វសវត្តនកោ, នាបិ ឥទំ វសវត្តនកន្តិ អវសវត្តនកំ, អត្តនោ បរស្មិំ បរស្ស ច អត្តនិ វសវត្តនភាវោ វា វសវត្តនកំ, តំ ឯតស្ស នត្ថីតិ អវសវត្តនកំ, អវសវត្តនកស្ស អវសវត្តនកោ វា អត្ថោ សភាវោ **អវសវត្តនកដ្ឋោ,** ឥទញ្ច សាមញ្ញលក្ខណំ។ **តេនា**តិ បរស្ស អត្តនិ **វសវត្តនាការេន សុញ្ញំ**។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ **សុញ្ញតោ**តិ ឯតស្សេវ វិសេសនំ “**អស្សាមិកតោ**”តិ។ អថ វា “យស្មា វា ឯតំ...បេ.... មា បាបុណាតូ”តិ ឯវំ ចិន្តយមានស្ស កស្សចិ តីសុ ឋានេសុ វសវត្តនភាវោ នត្ថិ, សុញ្ញំ តំ **តេន** អត្តនោយេវ **វសវត្តនាការេនា**តិ អត្ថោ។ ន ឥទំ កស្សចិ កាមការិយំ, នាបិ ឯតស្ស កិញ្ចិ កាមការិយំ អត្ថីតិ **អកាមការិយំ**។ ឯតេន អវសវត្តនត្ថំ វិសេសេត្វា ទស្សេតិ។

វិភវគតិ វិនាសគមនំ។ សន្តតិយំ ភវន្តរុប្បត្តិយេវ **ភវសង្កន្តិគមនំ**។ សន្តតិយា យថាបវត្តាការវិជហនំ **បកតិភាវវិជហនំ**។ “ចក្ខុ អនិច្ច”ន្តិ វុត្តេ ចក្ខុអនិច្ច-សទ្ទានំ ឯកត្ថត្តា អនិច្ចានំ សេសធម្មានម្បិ ចក្ខុភាវោ អាបជ្ជតីតិ ឯតិស្សា ចោទនាយ និវារណត្ថំ វិសេសសាមញ្ញលក្ខណវាចកានញ្ច សទ្ទានំ ឯកទេសសមុទាយពោធនវិសេសំ ទីបេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិមាហ។

កឹ ទស្សិតន្តិ វិបស្សនាចារំ កថេន្តេន កឹ លក្ខណំ ទស្សិតន្តិ អធិប្បាយោ។ “កតមា ចានន្ទ, អនត្តសញ្ញា? ឥធានន្ទ, ភិក្ខុ អរញ្ញគតោ វា រុក្ខមូលគតោ វា សុញ្ញាគារគតោ វា ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ ‘ចក្ខុ អនត្តា’តិ…បេ…. ‘ធម្មា អនត្តា’តិ។ ឥតិ ឥមេសុ ឆសុ អជ្ឈត្តិកពាហិរេសុ អាយតនេសុ អនត្តានុបស្សី វិហរតី”តិ (អ. និ. ១០.៦០) អវិសេសេសុ អាយតនេសុ អនត្តានុបស្សនា វុត្តាតិ ការណភូតានំ ចក្ខាទីនំ, ផលភូតានញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ការណផលមត្តតាយ អនត្តតាយ អនត្តលក្ខណវិភាវនត្ថាយ អាយតនទេសនាតិ អាហ “**ទ្វាទសន្នំ…បេ…. អនត្តលក្ខណ**”ន្តិ។ យទិបិ អនិច្ចទុក្ខលក្ខណានិ ឯត្ថ ទស្សិតានិ, តេហិ ច អនត្តលក្ខណមេវ វិសេសេន ទស្សិតន្តិ អធិប្បាយោ។ **វេតិ ចា**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ សមាបនត្ថោ។ **ឥច្ចស្សា**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ យថាសមាបិតស្ស អារោបេតព្ពទោសស្ស និទស្សនត្ថោ។ **ឯវ**ន្តិ “ចក្ខុ អត្តា”តិ ឯវំ វាទេ សតីតិ អត្ថោ។ **ឥច្ចស្សា**តិ វា **ឥតិ**-សទ្ទោ “ឥតិ វទន្តស្សា”តិ បរវាទិស្ស ទោសលក្ខណាការនិទស្សនត្ថោ។ **ឯវ**ន្តិ ទោសគមនប្បការនិទស្សនត្ថោ។ រូបេ អត្តនិ “ឯវំ មេ រូបំ ហោតូ”តិ អត្តនិយេ វិយ សាមិនិទ្ទេសាបត្តីតិ ចេ? ន, “មម អត្តា”តិ គហិតត្តា។ “មម អត្តា”តិ ហិ គហិតំ រូបំ វសវត្តិតាយ “ឯវំ មេ ហោតូ”តិ ឥច្ឆិយមានញ្ច តថេវ ភវេយ្យ, ឥច្ឆតោបិ ហិ តស្ស រូប សង្ខាតោ អត្តា អវសវត្តិ ចាតិ។ **អាពាធាយា**តិ ឯវំ ទុក្ខេន។ **បញ្ញាបន**ន្តិ បរេសំ ញាបនំ។ អនត្តលក្ខណ បញ្ញាបនស្ស អញ្ញេសំ អវិសយត្តា អនត្តលក្ខណទីបកានំ អនិច្ចទុក្ខលក្ខណានញ្ច បញ្ញាបនស្ស អវិសយតា ទស្សិតា ហោតិ។

ឯវំ បន ទុប្បញ្ញាបនតា ឯតេសំ ទុរូបដ្ឋានតាយ ហោតីតិ តេសំ អនុបដ្ឋហនការណំ បុច្ឆន្តោ អាហ “**ឥមានិ បនា**”តិអាទិ។ ឋានាទីសុ និរន្តរំ បវត្តមានស្ស ហេដ្ឋា វុត្តស្ស **អភិណ្ហសម្បដិបីឡនស្ស**។ ធាតុមត្តតាយ ចក្ខាទីនំ សមូហតោ វិនិព្ភុជ្ជនំ **នានាធាតុវិនិព្ភោគោ។ ឃនេនា**តិ ចត្តារិបិ ឃនានិ ឃនភាវេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា វទតិ។ បញ្ញាយេវ សន្តតិវិកោបនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **យាថាវសរសតោ**តិ អវិបរីតសភាវតោ។ សភាវោ ហិ រសិយមានោ អវិរទ្ធបដិវេធេន អស្សាទិយមានោ “**រសោ**”តិ វុច្ចតិ។ អនិច្ចាទីហិ អនិច្ចលក្ខណាទីនំ អញ្ញត្ថ វចនំ រុប្បនាទិវសេន បវត្តរូបាទិគ្គហណតោ វិសិដ្ឋស្ស អនិច្ចាទិគ្គហណស្ស សព្ភាវា។ ន ហិ នាមរូបបរិច្ឆេទមត្តេន កិច្ចសិទ្ធិ ហោតិ, អនិច្ចាទយោ ច រូបាទីនំ អាការា ទដ្ឋព្ពា។ តេ បនាការា បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានា រូបាទីនំ អាការមត្តាយេវាតិ កត្វា **អដ្ឋសាលិនិយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០) លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនាយ ខន្ធារម្មណតា វុត្តាតិ អធិប្បាយមត្តេ ឋាតុំ យុត្តំ, នាតិធាវិតុំ។ “អនិច្ចា”ន្តិ ច គណ្ហន្តោ “ទុក្ខំ អនត្តា”តិ ន គណ្ហាតិ, តថា ទុក្ខាទិគ្គហណេ ឥតរស្សាគហណំ។ អនិច្ចាទិគ្គហណានិ ច និច្ចសញ្ញាទិនិវត្តនកានិ សទ្ធាសមាធិ បញ្ញិន្ទ្រិយាធិកានិ តិវិធវិមោក្ខមុខភូតានិ។ តស្មា ឯតេសំ អាការានំ បរិគ្គយ្ហមានានំ អញ្ញមញ្ញំ វិសេសោ ច អត្ថីតិ តីណិ លក្ខណានិ វុត្តានិ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

១៦៧. នាមរូបបរិច្ឆេទកថា អភិធម្មកថាតិ សុត្តន្តេ វិយ បច្ចយយុគឡវសេន អកថេត្វា អជ្ឈត្តិកពាហិរវសេន អភិញ្ញេយ្យានិ អាយតនានិ អញ្ញេការតោ អភិធម្មភាជនីយេ កថិតានិ។ **អាគម្មា**តិ សព្ព សង្ខារេហិ និព្ពិន្ទស្ស វិសង្ខារនិន្នស្ស គោត្រភុនា វិវដ្ដិតមានសស្ស មគ្គេន សច្ឆិករណេនាតិ អត្ថោ។ សច្ឆិកិរិយមានញ្ហិ តំ អធិគន្ត្វា អារម្មណបច្ចយភូតញ្ច បដិច្ច អធិបតិបច្ចយភូតេ ច តម្ហិ បរមស្សាសភាវេន វិនិមុត្ត សង្ខារស្ស ច គតិភាវេន បតិដ្ឋានភូតេ បតិដ្ឋាយ ខយសង្ខាតោ មគ្គោ រាគាទយោ ខេបេតីតិ តំសច្ឆិករណាភាវេ រាគាទីនំ អនុប្បត្តិនិរោធគមនាភាវា “**តំ អាគម្ម រាគាទយោ ខីយន្តី**”តិ វុត្តំ។ **សុត្តតោ មុញ្ចិត្វា**តិ សុត្តបទានិ មុញ្ចិត្វា។ អញ្ញោ សុត្តស្ស អត្ថោ “មាតរំ បិតរំ ហន្ត្វា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៩៤-២៩៥) វិយ អាហរិតព្ពោ, នត្ថិ សុត្តបទេហេវ នីតោ អត្ថោតិ អត្ថោ។

ឯកំ នានន្តិ ចុណ្ណិតំ ឧទ្ទកំ វា ករណំ, **ចុណ្ណីករណ**ន្តិ អពហុមានេន វទតិ។ **ន ត្វំ ឯកំ នានំ ជានាសី**តិ កឹ ឯត្តកំ ត្វមេវ ន ជានាសីតិ អត្ថោ។ **ននុ ញាតេ**តិ “យទិបិ បុព្ពេ ន ញាតំ, អធុនាបិ ញាតេ ននុ សាធុ ហោតី”តិ អត្តនោ ជាននំ បដិច្ឆាទេត្វា វិក្ខេបំ ករោន្តំ និពន្ធតិ។ **វិភជិត្វា**តិ អក្ខរត្ថមត្តេ អដ្ឋត្វា លីនំ អត្ថំ វិភជិត្វា ឧទ្ធរិត្វា នីហរិត្វា កថិតន្តិ អត្ថោ។ **រាគាទីនំ ខយោ** នាម អភាវមត្តោ, ន ច អភាវស្ស ពហុភាវោ អត្ថិ អត្តនោ អភាវត្តាតិ វទន្តស្ស វចនបច្ឆិន្ទនត្ថំ បុច្ឆតិ “**រាគក្ខយោ នាម រាគស្សេវ ខយោ**”តិអាទិ។ យទិ ហិ រាគក្ខយោ ទោសាទីនំ ខយោ ន ហោតិ, ទោសក្ខយាទយោ ច រាគាទីនំ ខយា, អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋា ភិន្នា អាបន្នា ហោន្តីតិ ពហុនិព្ពានតា អាបន្នា ឯវំ ហោតិ, អញ្ញមញ្ញវិសេសោ ច នាម និស្សភាវស្ស នត្ថីតិ សសភាវតា ច និព្ពានស្ស។ **នវ តណ្ហាមូលកា** “តណ្ហំ បដិច្ច បរិយេសនា”តិ (ទី. និ. ២.១០៣; ៣.៣៥៩; អ. និ. ៩.២៣; វិភ. ៩៦៣)

អាទយោ, តេសុ បរិយេសនាទយោ ច បរិយេសនាទិករកិលេសា ទដ្ឋព្ពា។ **ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ** និទានកថាយំ វុត្តំ។

ឱឡារិកតាយ កាមេតព្ពោតិ អតិសុខុមស្ស និព្ពានស្ស ឱឡារិកភាវទោសាបត្តិយា ពោធេតព្ពោ, និគ្គហេតព្ពោ វា។ **វត្ថុ**ន្តិ ឧបាទិន្នកផោដ្ឋព្ពំ មេថុនំ។ អដ្ឋាទីនម្បិ និព្ពានប្បត្តិ កស្មា វុត្តា, ននុ “កិលេសានំ អច្ចន្តំ អនុប្បត្តិនិរោធោ និព្ពាន”ន្តិ ឥច្ចន្តស្ស កិលេសានំ វិនាសោ កញ្ចិ កាលំ អប្បវត្តិ និព្ពានំ ន ហោតីតិ? ន, អភាវសាមញ្ញតោ។ អច្ចន្តាបវត្តិ ហិ កញ្ចិ កាលញ្ច អប្បវត្តិ អភាវោយេវាតិ នត្ថិ វិសេសោ។ សវិសេសំ វា វទន្តស្ស អភាវតា អាបជ្ជតីតិ។ តិរច្ឆានគតេហិបិ បាបុណិតព្ពត្តា តេសម្បិ បាកដំ បិឡន្ធនំ វិយ ឱឡារិកំ ថូលំ។ កេវលំ បន កណ្ណេ បិឡន្ធិតុំ ន សក្កោតិ, បិឡន្ធនតោបិ វា ថូលត្តា ន សក្កាតិ ឧប្បណ្ឌេន្តោ វិយ និគ្គណ្ហាតិ។

និព្ពានារម្មណករណេន គោត្រភុក្ខណេ កិលេសក្ខយប្បត្តិ បនស្ស អាបន្នាតិ មញ្ញមានោ អាហ “**តុំ អខីណេសុយេវា**”តិអាទិ។ ននុ អារម្មណករណមត្តេន កិលេសក្ខយោ អនុប្បត្តោតិ ន សក្កា វត្តុំ។ ចិត្តញ្ហិ អតីតានាគតាទិសព្ពំ អាលម្ពេតិ, ន និប្ផន្នមេវាតិ គោត្រភុបិ មគ្គេន កិលេសានំ យា អនុប្បត្តិធម្មតា កាតព្ពា, តំ អារព្ភ បវត្តិស្សតីតិ? ន, អប្បត្តនិព្ពានស្ស និព្ពានារម្មណញាណាភាវតោ។ ន ហិ អញ្ញធម្មា វិយ និព្ពានំ, តំ បន អតិគម្ភីរត្តា អប្បត្តេន អាលម្ពិតុំ ន សក្កា។ តស្មា តេន គោត្រភុនា បត្តព្ពេន តិកាលិក សភាវាតិក្កន្តគម្ភីរភាវេន ភវិតព្ពំ, កិលេសក្ខយមត្តតំ វា ឥច្ឆតោ គោត្រភុតោ បុរេតរំ និប្ផន្នេន កិលេសក្ខយេន។ តេនាហ “**តុំ អខីណេសុយេវ កិលេសេសុ កិលេសក្ខយំ និព្ពានំ បញ្ញបេសី**”តិ។ អប្បត្ត កិលេសក្ខយារម្មណករណេ ហិ សតិ គោត្រភុតោ បុរេតរចិត្តានិបិ អាលម្ពេយ្យុន្តិ។

មគ្គស្ស កិលេសក្ខយំ និព្ពានន្តិ មគ្គស្ស អារម្មណភូតំ និព្ពានំ កតមន្តិ អត្ថោ។ **មគ្គោ**តិអាទិនា បុរិមបុច្ឆាទ្វយមេវ វិវរតិ។

ន ច កិញ្ចីតិ រូបាទីសុ និព្ពានំ កិញ្ចិ ន ហោតិ, ន ច កទាចិ ហោតិ, អតីតាទិភាវេន ន វត្តព្ពន្តិ វទន្តិ, តំ អាគម្ម អវិជ្ជាតណ្ហានំ កិញ្ចិ ឯកទេសមត្តម្បិ ន ហោតិ, តទេវ តំ អាគម្ម កទាចិ ន ច ហោតីតិ អត្ថោ យុត្តោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

១៦៨. ន...បេ.... នវត្តព្ពធម្មារម្មណត្តាតិ យថា សារម្មណា បរិត្តាទិភាវេន នវត្តព្ពំ កិញ្ចិ អារម្មណំ ករោន្តិ, ឯវំ កិញ្ចិ អាលម្ពនតោ ន នវត្តព្ពកោដ្ឋាសំ ភជតីតិ អត្ថោ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អាយតនវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. ធាតុវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

១៧២. យទិបិ ធាតុសំយុត្តាទីសុ “ធាតុនានត្តំ វោ, ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមិ, កតមញ្ច, ភិក្ខវេ, ធាតុនានត្តំ? ចក្ខុធាតុ...បេ.... មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៨៥) អដ្ឋារស ធាតុយោ អាគតា, តា បន អភិធម្មេ ច អាគតាតិ សាធារណត្តា អគ្គហេត្វា សុត្តន្តេស្វេវ អាគតេ តយោ ធាតុឆក្កេ គហេត្វា សុត្តន្តភាជនីយំ វិភត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **សព្ពា ធាតុយោ**តិ អដ្ឋារសបិ។ សុញ្ញេ សភាវមត្តេ និរុឡ្ហោ **ធាតុ**-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អសម្មុដ្ឋធាតូ**តិ ចតូហិ មហាភូតេហិ អព្យាបិតភាវោតិ អត្ថោ។

១៧៣. **បថវីធាតុទ្វយ**ន្តិ អដ្ឋកថាយំ បទុទ្ធារោ កតោ, បាឡិយំ បន “ទ្វេយ”ន្តិ អាគច្ឆតិ, អត្ថោ បន យថាវុត្តោវ។ **ទ្វយ**ន្តិ បន បាឋេ សតិ អយម្បិ អត្ថោ សម្ភវតិ។ ទ្វេ អវយវា ឯតស្សាតិ ទ្វយំ, បថវីធាតូនំ ទ្វយំ **បថវីធាតុទ្វយំ,** ទ្វិន្នំ បថវីធាតូនំ សមុទាយោតិ អត្ថោ។ ទ្វេ ឯវ វា អវយវា សមុទិតា ទ្វយំ, **បថវីធាតុទ្វយ**ន្តិ។ “តត្ថ កតមា បថវីធាតុ? បថវីធាតុទ្វយំ, ឯសា បថវីធាតូ”តិ សង្ខេបេន វិស្សជ្ជេតិ។ **អត្ថិ អជ្ឈត្តិកា អត្ថិ ពាហិរា**តិ ឯត្ថ **អជ្ឈត្តិកពាហិរ**-សទ្ទា ន អជ្ឈត្តិកទុកេ វិយ អជ្ឈត្តិកពាហិរាយតនវាចកា, នាបិ អជ្ឈត្តត្តិកេ វុត្តេហិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធា-សទ្ទេហិ សមានត្ថា, ឥន្ទ្រិយពទ្ធានិន្ទ្រិយពទ្ធវាចកា បន ឯតេ។ តេន **“សត្ត សន្តានបរិយាបន្ន”**តិអាទិ វុត្តំ។ **និយកជ្ឈត្តា**តិ ច ន បច្ចត្តំ អត្តនិ ជាតតំ សន្ធាយ វុត្តំ, អថ ខោ សព្ពសត្ត សន្តានេសុ ជាតតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អជ្ឈត្តំ បច្ចត្ត**ន្តិ វចនេន ហិ សត្តសន្តានបរិយាបន្នតាយ អជ្ឈត្តិកភាវំ ទស្សេតិ, ន បាដិបុគ្គលិកតាយ។ **សភាវាការគតោ**តិ អាបាទីហិ វិសិដ្ឋេន អត្តនោ ឯវ សភាវភូតេន គហេតព្ពាការេន។

កេសា កក្ខឡត្តលក្ខណាតិ កក្ខឡតាធិកតាយ វុត្តា។ **បាដិយេក្កោ កោដ្ឋាសោ**តិ បថវីកោដ្ឋាសមត្តោ សុញ្ញោតិ អត្ថោ។ មត្ថលុង្គំ អដ្ឋិមិញ្ជគ្គហណេន គហិតន្តិ ឥធ វិសុំ ន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឥមិនាតិ “សេយ្យថិទំ កេសា”តិអាទិនា។ **កម្មំ កត្វា**តិ បយោគំ វីរិយំ អាយូហនំ វា កត្វាតិ អត្ថោ។ ភោគកាមេន កសិយាទីសុ វិយ អរហត្តកាមេន ច ឥមស្មិំ មនសិការេ កម្មំ កត្តព្ពន្តិ។ **បុព្ពបលិពោធា**តិ អាវាសាទយោ ទីឃកេសាទិកេ ឧទុក្កបលិពោធេ អបរបលិពោធាតិ អបេក្ខិត្វា វុត្តា។

វណ្ណាទីនំ បញ្ចន្នំ វសេន មនសិការោ ធាតុបដិកូលវណ្ណមនសិការានំ សាធារណោ បុព្ពភាគោតិ និព្ពត្តិត ធាតុមនសិការំ ទស្សេតុំ **“អវសានេ ឯវំ មនសិការោ បវត្តេតព្ពោ”**តិ អាហ។ **អញ្ញមញ្ញំ អាភោគបច្ចវេក្ខណ រហិតា**តិ ការណស្ស ច ផលស្ស ច អព្យាបារតាយ ធាតុមត្តតំ ទស្សេតិ។ អាភោគបច្ចវេក្ខណាទីនម្បិ ឯវមេវ អព្យាបារតា ទដ្ឋព្ពា។ ន ហិ តានិ, តេសញ្ច ការណានិ អាភុជិត្វា បច្ចវេក្ខិត្វា ច ឧប្បជ្ជន្តិ ករោន្តិ ចាតិ។ **លក្ខណវសេនា**តិ “កក្ខឡំ ខរិគត”ន្តិអាទិវចនំ សន្ធាយ វុត្តំ។

វេកន្តកំ ឯកា លោហជាតិ។ **នាគនាសិកលោហំ** លោហសទិសំ លោហវិជាតិ ហលិទ្ទិវិជាតិ វិយ។ តិបុតម្ពាទីហិ មិស្សេត្វា កតំ ករណេន និព្ពត្តត្តា **កិត្តិមលោហំ។ មោរក្ខាទីនិ** ឯវំនាមានេវេតានិ។ **សាមុទ្ទិក មុត្តា**តិ និទស្សនមត្តមេតំ, សព្ពាបិ បន មុត្តា មុត្តា ឯវ។

១៧៤. អប្បេតីតិ **អាបោ,** អាពន្ធនវសេន សេសភូតត្តយំ បាបុណាតិ សិលេសតីតិ អត្ថោ។ **យូសភូតោ**តិ រសភូតោ។ **វក្កហទយយកនបប្ផាសានិ តេមេន្ត**ន្តិ ឯត្ថ យកនំ ហេដ្ឋាភាគបូរណេន, ឥតរានិ តេសំ ឧបរិ ថោកំ ថោកំ បគ្ឃរណេន តេមេតិ។ **ហេដ្ឋា លេឌ្ឌុខណ្ឌានិ តេមយមានេ**តិ តេមកតេមិតព្ពានំ អព្យាបារសាមញ្ញនិទស្សនត្ថាយេវ ឧបមា ទដ្ឋព្ពា, ន ឋានសាមញ្ញនិទស្សនត្ថាយ។ សន្និចិតលោហិតេន តេមេតព្ពានំ កេសញ្ចិ ហេដ្ឋា, កស្សចិ ឧបរិ ឋិតតញ្ចិ សតិបដ្ឋានវិភង្គេ វក្ខតីតិ, យកនស្ស ហេដ្ឋាភាគោ “ឋិតំ មយិ លោហិត”ន្តិ ន ជានាតិ, វក្កាទីនិ “អម្ហេ តេមយមានំ លោហិតំ ឋិត”ន្តិ ន ជានន្តីតិ ឯវំ យោជនា កាតព្ពា។ យថា បន ភេសជ្ជសិក្ខាបទេ និយមោ អត្ថិ “យេសំ មំសំ កប្បតិ, តេសំ ខីរ”ន្តិ, ឯវមិធ នត្ថិ។

១៧៥. **តេជនវសេនា**តិ និសិតភាវេន តិក្ខភាវេន។ សរីរស្ស បកតឹ អតិក្កមិត្វា ឧណ្ហភាវោ **សន្តាបោ,** សរីរទហនវសេន បវត្តោ មហាទាហោ **បរិទាហោ**។ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **យេន ជីរីយតី**តិ ឯកាហិកាទិជរ រោគេន ជីរីយតីតិបិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ សតវារំ តាបេត្វា ឧទកេ បក្ខិបិត្វា ឧទ្ធដសប្បិ **សតធោតសប្បី**តិ វទន្តិ។

រសសោណិតមេទមំសន្ហារុអដ្ឋិអដ្ឋិមិញ្ជា **រសាទយោ**។ កេចិ ន្ហារុំ អបនេត្វា សុក្កំ សត្តមធាតុំ អវោចុន្តិ។ **បាកតិកោ**តិ ខោភំ អប្បត្តោ សទា វិជ្ជមានោ។ **បេតគ្គិ** មុខតោ ពហិ និគ្គតោវ ឥធ គហិតោ។

១៧៦. **វាយនវសេនា**តិ សវេគគមនវសេន, សមុទីរណវសេន វា។

១៧៧. **ឥមិនា យស្មិំ អាកាសេ...បេ.... តំ កថិត**ន្តិ ឥទំ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសស្ស អកថិតតំ, អជដាកាសស្ស ច កថិតតំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។

១៧៨. សុខទុក្ខានំ ផរណភាវោ សរីរដ្ឋកឧតុស្ស សុខទុក្ខផោដ្ឋព្ពសមុដ្ឋានបច្ចយភាវេន យថាពលំ សរីរេកទេសសកលសរីរផរណសមត្ថតាយ វុត្តោ, សោមនស្សទោមនស្សានំ ឥដ្ឋានិដ្ឋចិត្តជសមុដ្ឋាបនេន តថេវ ផរណសមត្ថតាយ។ ឯវំ ឯតេសំ សរីរផរណតាយ ឯកស្ស ឋានំ ឥតរំ បហរតិ, ឥតរស្ស ច អញ្ញន្តិ អញ្ញមញ្ញេន សប្បដិបក្ខតំ ទស្សេតិ, អញ្ញមញ្ញបដិបក្ខឱឡារិកប្បវត្តិ ឯវ វា ឯតេសំ ផរណំ។ វត្ថារម្មណានិ ច បពន្ធេន បវត្តិហេតុភូតានិ ផរណដ្ឋានំ ទដ្ឋព្ពំ, ឧភយវតោ ច បុគ្គលស្ស វសេន អយំ សប្បដិបក្ខតា ទស្សិតា សុខទស្សនីយត្តា។

១៨១. **កិលេសកាមំ សន្ធាយា**តិ “សង្កប្បោ កាមោ រាគោ កាមោ”តិ (មហានិ. ១; ចូឡនិ. អជិតមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨) ឯត្ថ វុត្តំ សង្កប្បំ សន្ធាយាតិ អធិប្បាយោ។ សោបិ ហិ វិពាធតិ ឧបតាបេតិ ចាតិ កិលេសសន្តវសម្ភវតោ កិលេសកាមោ វិភត្តោ កិលេសវត្ថុសម្ភវតោ វា។ **កាមបដិសំយុត្តា**តិ កាមរាគសង្ខាតេន កាមេន សម្បយុត្តា, កាមបដិពទ្ធា វា។ អញ្ញេសុ ច កាមបដិសំយុត្តធម្មេសុ វិជ្ជមានេសុ វិតក្កេយេវ កាមោបបទោ ធាតុសទ្ទោ និរុឡ្ហោ វេទិតព្ពោ វិតក្កស្ស កាមប្បសង្កប្បវត្តិយា សាតិសយត្តា។ ឯស នយោ **ព្យាបាទធាតុ**អាទីសុ។ បរស្ស អត្តនោ ច ទុក្ខាយនំ **វិហឹសា**។ **វិហឹសន្តី**តិ ហន្តុំ ឥច្ឆន្តិ។

១៨២. ឧភយត្ថ ឧប្បន្នោបិ អភិជ្ឈាសំយោគេន កម្មបថជននតោ អនភិជ្ឈាកម្មបថភិន្ទនតោ ច កាមវិតក្កោ **“កម្មបថភេទោ”**តិ វុត្តោ ។ **ព្យាបាទោ បនា**តិ ព្យាបាទវចនេន ព្យាបាទវិតក្កំ ទស្សេតិ។ សោ ហិ ព្យាបាទធាតូតិ។ តថា វិហឹសាយ វិហឹសាធាតុយា ច ព្យាបាទវសេន យថាសម្ភវំ បាណាតិបាតាទិវសេន ច កម្មបថភេទោ យោជេតព្ពោ។ **ឯត្ថា**តិ ទ្វីសុ តិកេសុ។ សព្ពកាមាវចរសព្ពកុសលសង្គាហកេហិ ឥតរេ ទ្វេ ទ្វេ សង្គហេត្វា កថនំ **សព្ពសង្គាហិកកថា**។ **ឯត្ថា**តិ បន ឯតស្មិំ ឆក្កេតិ វុច្ចមានេ កាមធាតុវចនេន កាមាវចរានំ នេក្ខម្មធាតុអាទីនញ្ច គហណំ អាបជ្ជតិ។

លភាបេតព្ពាតិ ចក្ខុធាតាទិភាវំ លភមានា ធម្មា នីហរិត្វា ទស្សនេន លភាបេតព្ពា។ ចរតិ ឯត្ថាតិ ចារោ, កឹ ចរតិ? សម្មសនំ, សម្មសនស្ស ចារោ **សម្មសនចារោ,** តេភូមកធម្មានំ អធិវចនំ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

១៨៣. **ចក្ខុស្សា**តិ វិសេសការណំ អសាធារណសាមិភាវេន និទ្ទិដ្ឋំ។ តញ្ហិ បុគ្គលន្តរាសាធារណំ នីលាទិសព្ពរូបសាធារណញ្ច។ **វិទហតី**តិ ឯវំ ឯវញ្ច តយា បវត្តិតព្ពន្តិ វិនិយុជ្ជមានំ វិយ ឧប្បាទេតីតិ អត្ថោ។ **វិទហតី**តិ ច ធាតុអត្ថោ ឯវ វិសិដ្ឋោ ឧបសគ្គេន ទីបិតោតិ វិនាបិ ឧបសគ្គេន ធាតូតិ ឯសោ សទ្ទោ តមត្ថំ វទតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ កត្តុកម្មភាវករណអធិករណេសុ ធាតុបទសិទ្ធិ ហោតីតិ បញ្ចបិ ឯតេ អត្ថា វុត្តា។ **សុវណ្ណរជតាទិធាតុយោ** សុវណ្ណាទីនំ ពីជភូតា សេលាទយោ។

អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តីតិ ធាតុយោតិ ឯត្ថាបិ ធាតីតិ ធាតូតិ បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ ធាតុ-សទ្ទោ ឯវ ហិ ធារណត្ថោបិ ហោតីតិ។ កត្តុអត្ថោបិ ចាយំ បុរិមេន អសទិសោតិ និស្សត្តសភាវមត្តធារណញ្ច ធាតុ-សទ្ទស្ស បធានោ អត្ថោតិ វិសុំ វុត្តោ។ **ធាតុយោ វិយ ធាតុយោ**តិ ឯត្ថ សីហ-សទ្ទោ វិយ កេសរិម្ហិ និរុឡ្ហោ បុរិសេសុ, សេលាវយវេសុ និរុឡ្ហោ ធាតុ-សទ្ទោ ច ចក្ខាទីសុ ឧបចរិតោ ទដ្ឋព្ពោ។ ញាណញ្ច ញេយ្យញ្ច ញាណញេយ្យានិ, តេសំ អវយវា តប្បភេទភូតា ធាតុយោ **ញាណញេយ្យាវយវា**។ តត្ថ ញាណប្បភេទា ធម្មធាតុឯកទេសោ, ញេយ្យប្បភេទា អដ្ឋារសាបីតិ ញាណញេយ្យាវយវមត្តា ធាតុយោ ហោន្តិ។ អថ វា ញាណេន ញាតព្ពោ សភាវោ ធាតុសទ្ទេន វុច្ចមានោ អវិបរីតោ ញាណញេយ្យោ, ន ទិដ្ឋិអាទីហិ វិបរីតគ្គាហកេហិ ញេយ្យោតិ អត្ថោ។ តស្ស ញាណញេយ្យស្ស អវយវា ចក្ខាទយោ។ វិសភាគលក្ខណាវយវេសុ រសាទីសុ និរុឡ្ហោ ធាតុ-សទ្ទោ តាទិសេសុ អញ្ញាវយវេសុ ចក្ខាទីសុ ឧបចរិតោ ទដ្ឋព្ពោ, រសាទីសុ វិយ វា ចក្ខាទីសុ និរុឡ្ហោវ។ **និជ្ជីវមត្តស្សេតំ អធិវចន**ន្តិ

ឯតេន និជ្ជីវមត្តបទត្ថេ ធាតុ-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហតំ ទស្សេតិ។ ឆ ធាតុយោ ឯតស្សាតិ **ឆធាតុយោ,** យោ លោកេ “បុរិសោ”តិ ធម្មសមុទាយោ វុច្ចតិ, សោ ឆធាតុរោ ឆន្នំ បថវីអាទីនំ និជ្ជីវមត្តសភាវានំ សមុទាយមត្តោ, ន ឯត្ថ ជីវោ បុរិសោ វា អត្ថីតិ អត្ថោ។

ចក្ខាទីនំ កមោ បុព្ពេ វុត្តោតិ តេជ ឯកេកស្មឹ តិកេ តិណ្ណំ តិណ្ណំ ធាតូនំ កមំ ទស្សេន្តោ អាហ **“ហេតុផលានុបុព្ពវវត្ថានវសេនា”**តិ។ ហេតុផលានំ អនុបុព្ពវវត្ថានំ ហេតុផលភាវោវ។ តត្ថ **ហេតូ**តិ បច្ចយោ អធិប្បេតោ។ **ផល**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នន្តិ អាហ **“ចក្ខុធាតូ”**តិអាទិ។ មនោធាតុធម្មធាតូនញ្ច មនោវិញ្ញាណស្ស ហេតុភាវោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ, ទ្វារភូតមនោវសេន វា តស្សា មនោធាតុយា។

សព្ពាសំ វសេនាតិ យថាវុត្តានំ អាភាធាតុអាទីនំ បញ្ចតឹសាយ ធាតូនំ វសេន។ អបរមត្ថសភាវស្ស បរមត្ថសភាវេសុ ន កទាចិ អន្តោគធតា អត្ថីតិ អាហ **“សភាវតោ វិជ្ជមានាន”**ន្តិ។ ចន្ទាភាសូរិយាភាទិកា វណ្ណនិភា ឯវាតិ អាហ **“រូបធាតុយេវ ហិ អាភាធាតូ”**តិ។ **រូបាទិបដិពទ្ធា**តិ រាគវត្ថុភាវេន គហេតព្ពាការោ សុភនិមិត្តន្តិ សន្ធាយ “រូបាទយោវា”តិ អវត្វា បដិពទ្ធវចនំ អាហ។ អសតិបិ រាគវត្ថុភាវេ “កុសលវិបាការម្មណា សុភា ធាតូ”តិ ទុតិយោ វិកប្បោ វុត្តោ។ **វិហឹសាធាតុ** ចេតនា, បរវិហេឋនឆន្ទោ វា។ **អវិហឹសា** ករុណា។

ឧភោបីតិ ធម្មធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុយោ។ **ហីនាទីសុ** បុរិមនយេន ហីឡិតា ចក្ខាទយោ **ហីនា,** សម្ភាវិតា **បណីតា,** នាតិហីឡិតា នាតិសម្ភាវិតា **មជ្ឈិមា**តិ ខន្ធវិភង្គេ អាគតហីនទុកតោយេវ នីហរិត្វា មជ្ឈិមា ធាតុ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ វិញ្ញាណធាតុ យទិបិ ឆវិញ្ញាណធាតុវសេន វិភត្តា, តថាបិ “វិញ្ញាណធាតុគ្គហណេន តស្សា បុរេចារិកបច្ឆាចារិកត្តា មនោធាតុ គហិតាវ ហោតី”តិ វុត្តត្តា អាហ **“វិញ្ញាណធាតុ...បេ.... សត្តវិញ្ញាណសង្ខេបោយេវា”**តិ។ អនេកេសំ ចក្ខុធាតុអាទីនំ, តាសុ ច ឯកេកិស្សា នានប្បការតាយ នានាធាតូនំ វសេន អនេកធាតុនានាធាតុលោកោ វុត្តោតិ អាហ **“អដ្ឋារសធាតុប្បភេទមត្តមេវា”**តិ។

“ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយមនោមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេនា”តិ អដ្ឋកថាយំ លិខិតំ។ តត្ថ ន ចក្ខាទីនំ កេវលេន ធាតុ-សទ្ទេន សម្ពន្ធោ អធិប្បេតោ វិជាននសភាវស្ស បភេទវចនតោ។ វិញ្ញាណធាតុ-សទ្ទេន សម្ពន្ធេ ករិយមានេ ទ្វេ មនោគហណានិ ន កត្តព្ពានិ។ ន ហិ ទ្វេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ អត្ថីតិ។ **“ចក្ខុ...បេ.... កាយមនោវិញ្ញាណមនោធាតូ”**តិ វា វត្តព្ពំ អតុល្យយោគេ ទ្វន្ទសមាសាភាវតោ។ អយំ បនេត្ថ បាឋោ សិយា “ចក្ខុ...បេ.... កាយវិញ្ញាណមនោមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេនា”តិ។

ខន្ធាយតនទេសនា **សង្ខេបទេសនា,** ឥន្ទ្រិយទេសនា **វិត្ថារទេសនា**តិ តទុភយំ អបេក្ខិត្វា **នាតិសង្ខេបវិត្ថារា ធាតុទេសនា**។ អថ វា សុត្តន្តភាជនីយេ វុត្តធាតុទេសនា **អតិសង្ខេបទេសនា,** អាភាធាតុអាទីនំ អនេកធាតុនានាធាតុអន្តានំ វសេន ទេសេតព្ពា **អតិវិត្ថារទេសនា**តិ តទុភយំ អបេក្ខិត្វា អយំ **“នាតិសង្ខេបវិត្ថារា”**តិ។

ភេរិតលំ វិយ ចក្ខុធាតុ សទ្ទស្ស វិយ វិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវតោ។ ឯតាហិ ច ឧបមាហិ និជ្ជីវានំ ភេរិតលទណ្ឌាទីនំ សមាយោគេ និជ្ជីវានំ សទ្ទាទីនំ វិយ និជ្ជីវានំ ចក្ខុរូបាទីនំ សមាយោគេ និជ្ជីវានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បវត្តីតិ ការណផលានំ ធាតុមត្តត្តា ការកវេទកភាវវិរហំ ទស្សេតិ។

បុរេចរានុចរា វិយាតិ និជ្ជីវស្ស កស្សចិ កេចិ និជ្ជីវា បុរេចរានុចរា វិយាតិ អត្ថោ។ មនោធាតុយេវ វា អត្តនោ ខណំ អនតិវត្តន្តី អត្តនោ ខណំ អនតិវត្តន្តានំយេវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អវិជ្ជមានេបិ បុរេចរានុចរភាវេ បុព្ពកាលាបរកាលតាយ **បុរេចរានុចរា** វិយ ទដ្ឋព្ពាតិ អត្ថោ។ **សល្លមិវ សូលមិវ** តិវិធទុក្ខតាសមាយោគតោ ទដ្ឋព្ពោ។ អាសាយេវ ទុក្ខំ **អាសាទុក្ខំ,** អាសាវិឃាតំ ទុក្ខំ វា។ សញ្ញា ហិ អភូតំ ទុក្ខទុក្ខម្បិ សុភាទិតោ សញ្ជានន្តី តំ អាសំ តស្សា ច វិឃាតំ អាសីសិតសុភាទិអសិទ្ធិយា ជនេតីតិ។ កម្មប្បធានា សង្ខារាតិ **“បដិសន្ធិយំ បក្ខិបនតោ”**តិអាទិមាហ។ **ជាតិទុក្ខានុពន្ធនតោ**តិ អត្តនា និព្ពត្តិយមានេន ជាតិទុក្ខេន អនុពន្ធត្តា។ ភវបច្ចយា ជាតិ ហិ ជាតិទុក្ខន្តិ។ បទុមំ វិយ ទិស្សមានំ ខុរចក្កំ វិយ រូបម្បិ ឥត្ថិយាទិភាវេន ទិស្សមានំ នានាវិធុបទ្ទវំ ជនេតិ។ សព្ពេ អនត្ថា រាគាទយោ ជាតិអាទយោ ច វិសភូតា អសន្តា សប្បដិភយា ចាតិ តប្បដិបក្ខភូតត្តា អមតាទិតោ ទដ្ឋព្ពា។

មុញ្ចិត្វាបិ អញ្ញំ គហេត្វាវាតិ ឯតេន មក្កដស្ស គហិតំ សាខំ មុញ្ចិត្វាបិ អាកាសេ ឋាតុំ អសមត្ថតា វិយ គហិតារម្មណំ មុញ្ចិត្វាបិ អញ្ញំ អគ្គហេត្វា បវត្តិតុំ អសមត្ថតាយ មក្កដសមានតំ ទស្សេតិ។ អដ្ឋិវេជវិទ្ធោបិ **ទមថំ** អនុបគច្ឆន្តោ ទុដ្ឋស្សោ **អស្សខឡុង្កោ**។ រង្គគតោ នដោ **រង្គនដោ**។

១៨៤. ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ចាតិអាទិនា ទ្វារារម្មណេសុ ឯកវចនពហុវចននិទ្ទេសា ឯកនានាសន្តានគតានំ ឯកសន្តានគតវិញ្ញាណបច្ចយភាវតោ ឯកនានាជាតិកត្តា ច។

សព្ពធម្មេសូតិ ឯត្ថ **សព្ព**-សទ្ទោ អធិការវសេន យថាវុត្តវិញ្ញាណសង្ខាតេ អារម្មណសង្ខាតេ វា បទេសសព្ពស្មឹ តិដ្ឋតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ មនោវិញ្ញាណធាតុនិទ្ទេសេ “ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធសមនន្តរា ឧប្បជ្ជតិ មនោធាតុ, មនោធាតុយាបិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធសមនន្តរា ឧប្បជ្ជតិ ចិត្ត”ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតានន្តរំ មនោធាតុ វិយ មនោធាតានន្តរម្បិ ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តន្តិ យាវ អញ្ញា មនោធាតុ ឧប្បជ្ជិស្សតិ, តាវ បវត្តំ សព្ពំ ចិត្តំ ឯកត្តេន គហេត្វា វុត្តន្តិ ឯវម្បិ អត្ថោ លព្ភតិ។ ឯវញ្ហិ សតិ មនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ ឧប្បន្នាយ មនោធាតុយា មនោវិញ្ញាណធាតុភាវប្បសង្គោ ន ហោតិយេវ។ បញ្ចវិញ្ញាណធាតុមនោធាតុក្កមនិទស្សនញ្ហិ តព្ពិធុរសភាវេន ឧប្បត្តិដ្ឋានេន ច បរិច្ឆិន្នស្ស ចិត្តស្ស មនោវិញ្ញាណធាតុភាវទស្សនត្ថំ, ន អនន្តរុប្បត្តិមត្តេនាតិ តព្ពិធុរសភាវេ ឯកត្តំ ឧបនេត្វា ទស្សនំ យុជ្ជតិ។ អនុបនីតេបិ ឯកត្តេ តព្ពិធុរសភាវេ ឯកស្មឹ ទស្សិតេ សាមញ្ញវសេន អញ្ញម្បិ សព្ពំ តំ សភាវំ ទស្សិតំ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បិ**-សទ្ទេន មនោវិញ្ញាណធាតុសម្បិណ្ឌនេ ច សតិ “មនោវិញ្ញាណធាតុយាបិ សមនន្តរា ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តំ...បេ.... តជ្ជា មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ មនោវិញ្ញាណធាតុគ្គហណេន ភវង្គានន្តរំ ឧប្បន្នំ មនោធាតុចិត្តំ និវត្តិតំ ហោតីតិ ចេ? ន, តស្សា មនោវិញ្ញាណធាតុភាវាសិទ្ធិតោ។ ន ហិ យំ ចោទីយតិ, តទេវ បរិហារាយ ហោតីតិ។

មនោធាតុយាបិ មនោវិញ្ញាណធាតុយាបីតិ មនទ្វយវចនេន ទ្វិន្នំ អញ្ញមញ្ញវិធុរសភាវតា ទស្សិតាតិ តេនេវ មនោធាតាវជ្ជនស្ស មនោវិញ្ញាណធាតុភាវោ និវត្តិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ វុត្តោ ហិ តស្ស មនោវិញ្ញាណធាតុវិធុរោ មនោធាតុសភាវោ “**សព្ពធម្មេសុ វា បន បឋមសមន្នាហារោ ឧប្បជ្ជតី**”តិអាទិនា។ **សា សព្ពាបី**តិ ឯតំ មុខមត្តនិទស្សនំ។ ន ហិ ជវនបរិយោសានា ឯវ មនោវិញ្ញាណធាតុ, តទារម្មណាទីនិបិ បន ហោន្តិយេវាតិ។ ឯវំ បញ្ចវិញ្ញាណធាតុមនោធាតុវិសិដ្ឋសភាវវសេន សព្ពំ មនោវិញ្ញាណធាតុំ ទស្សេត្វា បុន មនោទ្វារវសេន សាតិសយំ ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុំ ទស្សេន្តោ “**មនញ្ច បដិច្ចា**”តិអាទិមាហ។ យទិ បន ឆន្នំ ទ្វារានំ វសេន ជវនាវសានានេវ ចិត្តានិ ឥធ “មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ ទស្សិតានីតិ អយមត្ថោ គយ្ហេយ្យ, ចុតិបដិសន្ធិភវង្គានំ អគ្គហិតត្តា សាវសេសា ទេសនា អាបជ្ជតិ, តស្មា យថាវុត្តេន នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឆទ្វារិកចិត្តេហិ វា សមានលក្ខណានិ អញ្ញានិបិ “មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ ទស្សិតានីតិ វេទិតព្ពានិ។

បដិច្ចាតិ អាគតដ្ឋានេតិ ឯត្ថ “មនោ ច នេសំ គោចរវិសយំ បច្ចនុភោតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៤៥៥) វិសុំ កាតុំ យុត្តំ, ឥធ បន “ចក្ខុញ្ច បដិច្ចា”តិអាទីសុ ច-សទ្ទេន សម្បិណ្ឌេត្វា អាវជ្ជនស្សបិ ចក្ខាទិសន្និស្សិតតាករណំ វិយ **មនញ្ច បដិច្ចាតិ អាគតដ្ឋានេ** មនោទ្វារសង្ខាតភវង្គសន្និស្សិតមេវ អាវជ្ជនំ កាតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

បញ្ហាបុច្ឆកំ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា ឧត្តានមេវាតិ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធាតុវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. សច្ចវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

ឧទ្ទេសវណ្ណនា

១៨៩. សាសនក្កមោតិ អរិយសច្ចានិ វុច្ចន្តិ អរិយសច្ចទេសនា វា។ សកលញ្ហិ សាសនំ ភគវតោ វចនំ សច្ចវិនិមុត្តំ នត្ថីតិ សច្ចេសុ កមតិ, សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាតំ វា សាសនំ ឯតេសុ កមតិ, តស្មា កមតិ ឯត្ថាតិ កមោ, កិំ កមតិ? សាសនំ, សាសនស្ស កមោ **សាសនក្កមោ**តិ សច្ចានិ សាសនបវត្តិដ្ឋានានិ វុច្ចន្តិ, តំទេសនា ច តព្ពោហារេនាតិ។

តថាតិ តំសភាវា។ **អវិតថា**តិ អមុសាសភាវា។ **អនញ្ញថា**តិ អញ្ញាការរហិតា។ ទុក្ខទុក្ខតាតំនិមិត្តតាហិ អនិដ្ឋតា បីឡនដ្ឋោ, ទ្វិធាបិ បរិទហនំ, កិលេសទាហសមាយោគោ វា **សន្តាបដ្ឋោ**តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ បុគ្គលហឹសនំ វា **បីឡនំ,** អត្តនោ ឯវ តិខិណភាវោ សន្តាបនំ **សន្តាបោ**តិ។ ឯត្ថ ច **បីឡនដ្ឋោ** ទុក្ខស្ស សរសេនេវ អាវិភវនាកាភោ, ឥតរេ យថាក្កមំ សមុទយមគ្គនិរោធទស្សនេហិ អាវិភវនាការាតិ អយំ ចតុន្នម្បិ វិសេសោ។ តត្រតត្រាភិនន្ទនវសេន ព្យាបេត្វា ឩហនំ រាសិករណំ ទុក្ខនិព្ពត្តនំ **អាយូហនំ,** សមុទយតោ អាគច្ឆតីតិ វា អាយំ, ទុក្ខំ។ តស្ស ឩហនំ បវត្តនំ **អាយូហនំ,** សរសាវិភាវនាការោ ឯសោ។ និទទាតិ ទុក្ខន្តិ **និទានំ,** "ឥទំ តំ ទុក្ខ"ន្តិ សម្បដិច្ឆាបេន្តំ វិយ សមុដ្ឋាបេតីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខទស្សនេន ចាយំ **និទានដ្ឋោ** អាវិភវតិ។ **សំយោគបលិពោធដ្ឋា** និរោធមគ្គទស្សនេហិ, តេ ច សំសារសំយោជនមគ្គនិវារណាការា ទដ្ឋព្ពា។

និស្សរន្តិ ឯត្ថ សត្តា, សយមេវ វា និស្សដំ វិសំយុត្តំ សព្ពសង្ខតេហិ សព្ពុបធិបដិនិស្សគ្គភាវតោតិ **និស្សរណំ**។ អយមស្ស សភាវេន អាវិភវនាការោ។ **វិវេកាសង្ខតាមតដ្ឋា** សមុទយមគ្គទុក្ខទស្សនាវិភវនាការា, សមុទយក្ខយ អប្បច្ចយអវិនាសិតា វា។ សំសារតោ និគ្គមនំ **និយ្យានំ**។ អយមស្ស សរសេន បកាសនាការោ, ឥតរេ សមុទយ និរោធទុក្ខទស្សនេហិ។ តត្ថ បលិពោធុបច្ឆេទវសេន និព្ពានាធិគមោវ និព្ពាននិមិត្តតា **ហេតុដ្ឋោ**។ បញ្ញាបធានត្តា មគ្គស្ស និព្ពានទស្សនំ, ចតុសច្ចទស្សនំ វា **ទស្សនដ្ឋោ**។ ចតុសច្ចទស្សនេ កិលេសទុក្ខសន្តាបវូបសមនេ ច អាធិបច្ចំ ករោន្តិ មគ្គង្គធម្មា សម្បយុត្តធម្មេសូតិ សោ មគ្គស្ស **អធិបតេយ្យដ្ឋោ**តិ។ វិសេសតោ វា អារម្មណាធិបតិភូតា មគ្គង្គធម្មា ហោន្តិ "មគ្គាធិបតិនោ ធម្មា"តិ វចនតោតិ សោ តេសំ អាការោ **អធិបតេយ្យដ្ឋោ**។ ឯវមាទិ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ **អភិសមយដ្ឋោ**តិ អភិសមេតព្ពដ្ឋោ, អភិសមយស្ស វា វិសយភូតោ អត្ថោ **អភិសមយដ្ឋោ,** អភិសមយស្សេវ វា បវត្តិអាការោ **អភិសមយដ្ឋោ,** សោ ចេត្ថ អភិសមេតព្ពេន បីឡនាទិនា ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

កុច្ឆិតំ ខំ **ទុក្ខំ**។ **"សមាគមោ សមេត"**ន្តិអាទីសុ កេវលស្ស **អាគម**-សទ្ទស្ស **ឯត**-សទ្ទស្ស ច បយោគេ សំយោគត្ថស្ស អនុបលព្ភនតោ **សំ**-សទ្ទស្ស ច បយោគេ ឧបលព្ភនតោ **"សំយោគំ ទីបេតី"**តិ អាហ, ឯវំ **"ឧប្បន្នំ ឧទិត"**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **អយ**-សទ្ទោ គតិអត្ថសិទ្ធោ ហេតុ-សទ្ទោ វិយ ការណំ ទីបេតិ អត្ថនោ ផលនិប្ផាទនេន អយតិ បវត្តតិ, ឯតិ វា ឯតស្មា ផលន្តិ អយោតិ, សំយោគេ ឧប្បត្តិការណំ សមុទយោតិ ឯត្ថ វិសុំ បយុជ្ជមានាបិ ឧបសគ្គ-សទ្ទា សធាតុកំ សំយោគត្ថំ ឧប្បាទត្ថញ្ច ទីបេន្តិ កិរិយាវិសេសកត្តាតិ វេទិតព្ពា។

អភាវោ ឯត្ថ រោធស្សាតិ និរោធោតិ ឯតេន និព្ពានស្ស ទុក្ខវិវេកភាវំ ទស្សេតិ។ សមធិគតេ តស្មិំ តទធិគមវតោ បុគ្គលស្ស រោធាភាវោ បវត្តិសង្ខាតស្ស រោធស្ស បដិបក្ខភូតាយ និវត្តិយា អធិគតត្តាតិ ឯតស្មិញ្ចត្ថេ អភាវោ ឯតស្មិំ រោធស្សាតិ និរោធោតិច្ចេវ បទសមាសោ។ ទុក្ខាភាវោ បនេត្ថ បុគ្គលស្ស, ន និព្ពានស្សេវ។ អនុប្បាទោ ឯវ និរោធោ **អនុប្បាទនិរោធោ**។ អាយតិភវាទីសុ អប្បវត្តិ, ន បន ភង្គោតិ ភង្គវាចកំ និរោធ-សទ្ទំ និវត្តេត្វា អនុប្បាទវាចកំ គណ្ហាតិ។ ឯតស្មិំ អត្ថេ ការណេ ផលោបចារំ កត្វា និរោធបច្ចយោ និរោធោតិ វុត្តោ។ **បដិបទា ច ហោតិ** បុគ្គលស្ស **ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា**។ ននុ សា ឯវ ទុក្ខនិរោធប្បត្តីតិ តស្សា ឯវ សា បដិបទាតិ ន យុជ្ជតីតិ? ន, បុគ្គលាធិគមស្ស យេហិ សោ អធិគច្ឆតិ, តេសំ ការណភូតធម្មានញ្ច បត្តិភាវេន បដិបទាភាវេន ច វុត្តត្តា។ សច្ឆិកិរិយាសច្ឆិករណធម្មានំ អញ្ញត្តាភាវេបិ ហិ បុគ្គលសច្ឆិកិរិយធម្មភាវេហិ នានត្តំ កត្វា និទ្ទេសោ កតោ។ អថ វា ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា និដ្ឋានំ ផលន្តិ តស្សា ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា បដិបទតា ទដ្ឋព្ពា។

ពុទ្ធាទយោ អរិយា បដិវិជ្ឈន្តីតិ ឯត្ថ បដិវេធកាលេ បវត្តំ ពុទ្ធាទិវោហារំ “អគមា រាជគហំ ពុទ្ធោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ៤១០) វិយ បុរិមកាលេបិ អារោបេត្វា “ពុទ្ធាទយោ”តិ វុត្តំ។ តេ ហិ ពុទ្ធាទយោ ចតូហិ មគ្គេហិ បដិវិជ្ឈន្តីតិ។ អរិយបដិវិជ្ឈិតព្ពានិ សច្ចានិ **អរិយសច្ចានី**តិ ចេត្ថ បុរិមបទេ ឧត្តរបទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អរិយា ឥម**ន្តិ បដិវិជ្ឈិតព្ពង្គេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា “ឥម”ន្តិ វុត្តំ។ **តស្មា**តិ តថាគតស្ស អរិយត្តា តស្ស សច្ចានីតិ **អរិយសច្ចានី**តិ វុច្ចន្តីតិ អត្ថោ។ តថាគតេន ហិ សយំ អធិគតត្តា, តេនេវ បកាសិតត្តា, តតោ ឯវ ច អញ្ញេហិ អធិគមនីយត្តា តានិ តស្ស ហោន្តីតិ។ **អរិយភាវសិទ្ធិតោបី**តិ ឯត្ថ អរិយសាធកានិ សច្ចានិ **អរិយសច្ចានី**តិ បុព្ពេ វិយ ឧត្តរបទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អរិយានិ សច្ចានីតិបី**តិ ឯត្ថ អវិតថភាវេន អរណីយត្តា អធិគន្តព្ពត្តា អរិយានិ, អរិយវោហារោ វា អយំ អវិសំវាទកោ អវិតថរូបោ ទដ្ឋព្ពោ។

ពាធនលក្ខណន្តិ ឯត្ថ ទុក្ខទុក្ខតន្និមិត្តភាវោ ពាធនា, ឧទយព្ពយបីឡិតតា វា។ ភវាទីសុ ជាតិអាទិវសេន ចក្ខុរោគាទិវសេន ច អនេកធា ទុក្ខស្ស បវត្តនមេវ បុគ្គលស្ស **សន្តាបនំ**, តទស្ស កិច្ចំ **រសោ**។ បវត្តិនិវត្តីសុ សំសារមោក្ខេសុ បវត្តិ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **បវត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ**។ បភវតិ ឯតស្មា ទុក្ខំ បដិសន្ធិយំ និព្ពត្តតិ បុរិមភវេន បច្ឆិមភវោ ឃដិតោ សំយុត្តោ ហុត្វា បវត្តតីតិ **បភវោ**។ “ឯវម្បិ តណ្ហានុសយេ អនូហតេ និព្ពត្តតី ទុក្ខមិទំ បុនប្បុន”ន្តិ (ធ. ប. ៣៣៨) ឯវំ បុនប្បុនំ ឧប្បាទនំ **អនុបច្ឆេទករណំ**។ ភវនិស្សរណនិវារណំ **បលិពោធោ**។ រាគក្ខយាទិភាវេន សព្ពទុក្ខសន្តតា **សន្តិ**។ **អច្ចុតិរស**ន្តិ អច្ចុតិសម្បត្តិកំ។ ចវនំ វា កិច្ចន្តិ តទភាវំ កិច្ចមិវ វោហរិត្វា អច្ចុតិកិច្ចន្តិ អត្ថោ។ អចវនញ្ច សភាវស្សាបរិច្ចជនំ អវិការតា ទដ្ឋព្ពា។ បញ្ចក្ខន្ធនិមិត្តសុញ្ញតាយ អវិគ្គហំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **អនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានំ**។ អនុសយុបច្ឆេទនវសេន សំសារចារកតោ និគ្គមនូបាយភាវោ **និយ្យានំ**។ និមិត្តតោ បវត្តតោ ច ចិត្តស្ស វុដ្ឋានំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **វុដ្ឋានបច្ចុបដ្ឋានំ**។

អសុវណ្ណាទិ សុវណ្ណាទិ វិយ ទិស្សមានំ មាយាតិ វត្តុសព្ភាវា តស្សា **វិបរីតតា** វុត្តា។ ឧទកំ វិយ ទិស្សមានា បន មរីចិ ឧបគតានំ តុច្ឆា ហោតិ, វត្ថុមត្តម្បិ តស្សា ន ទិស្សតីតិ **វិសំវាទិកា** វុត្តា។ មរីចិមាយាអត្តានំ វិបក្ខោ ភាវោ **តច្ឆាវិបរីតភូតភាវោ**។ **អរិយញាណស្សា**តិ អវិតថគាហកស្ស ញាណស្ស, តេន បដិវេធបច្ចវេក្ខណានិ គយ្ហន្តិ, តេសញ្ច **គោចរ**ភាវោ បដិវិជ្ឈិតព្ពតាអារម្មណភាវោ ច ទដ្ឋព្ពោ។ **អគ្គិលក្ខណំ** ឧណ្ហត្តំ។ តញ្ហិ កត្ថចិ កដ្ឋាទិឧបាទានភេទេបិ វិសំវាទកំ វិបរីតំ អភូតំ វា កទាចិ ន ហោតិ។ “ព្យាធិធម្មា ជរាធម្មា, អថោ មរណធម្មិនោ”តិ (អ. និ. ៣.៣៩; ៥.៥៧) ឯត្ថ វុត្តា ជាតិអាទិកា **លោកបកតិ**។ មនុស្សានំ ឧទ្ធំ ទីឃតា, ឯកច្ចានំ តិរច្ឆានានំ តិរិយំ ទីឃតា, វុទ្ធិនិដ្ឋំ បត្តានំ បុន អវឌ្ឍនំ ឯវមាទិកា ចាតិ វទន្តិ។ តច្ឆាវិបរីតភូតភាវេសុ បច្ឆិមោ **តថតា**, បឋមោ **អវិតថតា**, មជ្ឈិមោ **អនញ្ញថតា**តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

ទុក្ខា អញ្ញំ ន ពាធកន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តណ្ហាបិ ជាតិ វិយ ទុក្ខនិមិត្តតាយ ពាធិកាតិ? ន, ពាធកបភវភាវេន វិសុំ គហិតត្តា។ ជាតិអាទីនំ វិយ វា ទុក្ខស្ស អធិដ្ឋានភាវោ ទុក្ខទុក្ខតា ច **ពាធកតា**, ន ទុក្ខស្ស បភវកតាតិ នត្ថិ តណ្ហាយ បភវកភាវេន គហិតាយ ពាធកត្តប្បសង្គោ។ តេនាហ **“ទុក្ខា អញ្ញំ ន ពាធក”**ន្តិ។ **ពាធកត្តនិយាមេនា**តិ ទុក្ខំ ពាធកមេវ, ទុក្ខមេវ ពាធកន្តិ ឯវំ ទ្វិធាបិ ពាធកត្តាវធារណេនាតិ អត្ថោ។ **តំ វិនា នាញ្ញតោ**តិ សតិបិ អវសេសកិលេសអវសេសាកុសលសាសវកុសលមូលាវសេសសាសវកុសលធម្មានំ ទុក្ខហេតុភាវេ ន តណ្ហាយ វិនា តេសំ ទុក្ខហេតុភាវោ អត្ថិ, តេហិ បន វិនាបិ តណ្ហាយ ទុក្ខហេតុភាវោ អត្ថិ កុសលេហិ វិនា អកុសលេហិ, រូបាវចរាទីហិ វិនា កាមាវចរាទីហិ ច តណ្ហាយ ទុក្ខនិព្ពត្តកត្តា។ **តច្ឆនិយ្យានភាវត្តា**តិ ទ្វិធាបិ និយមេន តច្ឆោ និយ្យានភាវោ ឯតស្ស, ន មិច្ឆាមគ្គស្ស វិយ វិបរីតតាយ, លោកិយមគ្គស្ស វិយ វា អនេកន្តិកតាយ អតច្ឆោតិ តច្ឆនិយ្យានភាវោ, មគ្គោ។ តស្ស ភាវោ តច្ឆនិយ្យានភាវត្តំ, តស្មា **តច្ឆនិយ្យានភាវត្តា**។ សព្ពត្ថ ទ្វិធាបិ និយមេន តច្ឆាវិបរីតភូតភាវោ វុត្តោតិ អាហ **“ឥតិ តច្ឆាវិបល្លាសា”**តិអាទិ។

សច្ច-សទ្ទស្ស សម្ភវន្តានំ អត្ថានំ ឧទ្ធរណំ, សម្ភវន្តេ វា អត្ថេ វត្វា អធិប្បេតត្ថស្ស ឧទ្ធរណំ **អត្ថុទ្ធារោ**។ **វិរតិសច្ចេ**តិ មុសាវាទវិរតិយំ។ ន ហិ អញ្ញវិរតីសុ សច្ច-សទ្ទោ និរុឡ្ហោតិ។ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ គហិតា ទិដ្ឋិ **ទិដ្ឋិសច្ចំ**។ “អមោសធម្មំ និព្ពានំ , តទរិយា សច្ចតោ វិទូ”តិ (សុ. និ. ៧៦៣) អមោសធម្មត្តា និព្ពានំ **បរមត្ថសច្ចំ** វុត្តំ។ តស្ស បន តំសម្បាបកស្ស ច មគ្គស្ស បជាននា បដិវេធោ អវិវាទការណន្តិ ទ្វយម្បិ “ឯកញ្ហិ សច្ចំ ន ទុតិយមត្ថិ, យស្មិំ បជា នោ វិវទេ បជាន”ន្តិ (សុ. និ. ៨៩០; មហានិ. ១១៩) មិស្សា គាថាយ សច្ចន្តិ វុត្តំ។

នេតំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចន្តិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតីតិ ឯតេន ជាតិអាទីនំ ទុក្ខអរិយសច្ចភាវេ អវិបរីតតំ ទស្សេតិ, **អញ្ញំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចន្តិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី**តិ ឥមិនា ទុក្ខអរិយសច្ចភាវស្ស ជាតិអាទីសុ និយតតំ។ សចេបិ កថញ្ចិ កោចិ ឯវំចិន្តោ អាគច្ឆេយ្យ, បញ្ញាបនេ បន សហធម្មេន បញ្ញាបនេ អត្ថនោ វាទស្ស ច បញ្ញាបនេ សមត្ថោ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ **“អហមេតំ...បេ.... បញ្ញាបេស្សាមីតិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ**

ឋានំ វិជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ ជាតិអាទីនំ អនញ្ញថតា អញ្ញស្ស ច តថាភូតស្ស អភាវោ យេវេត្ថ ឋានាភាវោ។ សចេបិ កោចិ អាគច្ឆេយ្យ, អាគច្ឆតុ, ឋានំ បន នត្ថីតិ អយមេត្ថ សុត្តត្ថោ។ ឯស នយោ ទុតិយសុត្តេបិ។ តត្ថ បន សម្បត្តតា បច្ចក្ខតា ច **បឋមតា**, តំនិមិត្តតា **ទុតិយតា**, តទុបសមតា **តតិយតា**, តំសម្បាបកតា **ចតុត្ថតា**តិ ទដ្ឋព្ពា។

និព្ពុតិកាមេន បរិជាននាទីហិ អញ្ញំ កិញ្ចិ កិច្ចំ កាតព្ពំ នត្ថិ, ធម្មញាណកិច្ចំ វា ឥតោ អញ្ញំ នត្ថិ, បរិញ្ញេយ្យាទីនិ ច ឯតប្បរមានេវាតិ **ចត្តារេវ វុត្តានិ**។ តណ្ហាយ អាទីនវទស្សាវីនំ វសេន “តណ្ហាវត្ថុអាទីនំ ឯតំបរមតាយា”តិ វុត្តំ។ តថា អាលយេ បញ្ចកាមគុណសង្ខាតេ, សកលវត្ថុកាមសង្ខាតេ, ភវត្តយសង្ខាតេ វា ទុក្ខេ ទោសទស្សាវីនំ វសេន “អាលយាទីនំ ឯតំបរមតាយា”តិ វុត្តំ។

សហេតុកេន ទុក្ខេនាតិ ឯតេន ទុក្ខស្ស អព្ពោច្ឆិន្នតាទស្សនេន អតិសំវេគវត្ថុតំ ទស្សេតិ។

ន បដិវេធញាណំ វិយ សកិទេវ ពុជ្ឈតិ, អថ ខោ អនុ អនុ ពុជ្ឈនតោ **អនុពោធោ**, អនុស្សវាការបរិវិតក្កទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិអនុគតោ វា ពោធោ **អនុពោធោ**។ ន ហិ សោ បច្ចក្ខតោ ពុជ្ឈតិ, អនុស្សវាទិវសេន បន កប្បេត្វា គណ្ហាតីតិ។ **កិច្ចតោ**តិ បរិជាននាទិតោ។ តំកិច្ចករណេនេវ ហិ តានិ តស្ស បាកដានិ។ វិវដ្ដានុបស្សនាយ ហិ សង្ខារេហិ បតិលីយមានមានសស្ស ឧប្បជ្ជមានំ មគ្គញាណំ វិសង្ខារំ ទុក្ខនិស្សរណំ អារម្មណំ កត្វា ទុក្ខំ បរិច្ឆិន្ទតិ, ទុក្ខគតញ្ច តណ្ហំ បជហតិ, និរោធញ្ច ផុសតិ អាទិច្ចោ វិយ បភាយ, សម្មាសង្កប្បាទីហិ សហ ឧប្បន្នំ តំ មគ្គំ ភាវេតិ, ន ច សង្ខារេ អមុញ្ចិត្វា បវត្តមានេន ញាណេន ឯតំ សព្ពំ សក្កា កាតុំ និមិត្តបវត្តេហិ អវុដ្ឋិតត្តា, តស្មា ឯតានិ កិច្ចានិ ករោន្តំ តំ ញាណំ ទុក្ខាទីនិ វិភាវេតិ តត្ថ សម្មោហនិវត្តនេនាតិ **“ចត្តារិបិ សច្ចានិ បស្សតី”**តិ វុត្តំ។

ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតីតិ កាលន្តរទស្សនំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ចេ? ន, “យោ នុ ខោ, អាវុសោ, ទុក្ខំ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០) ឯកទស្សិនោ អញ្ញត្តយទស្សិតាវិចារណាយ តស្សា សាធនត្ថំ គវំបតិត្ថេរេន ឥមស្ស សុត្តស្ស អាហរិតត្តា បច្ចេកញ្ច សច្ចេសុ ទិស្សមានេសុ អញ្ញត្តយទស្សនស្ស យោជិតត្តា។ អញ្ញថា អនុបុព្ពាភិសមយេ បុរិមទិដ្ឋស្ស បច្ឆា អទស្សនតោ សមុទយាទិទស្សិនោ ទុក្ខាទិទស្សនតា ន យោជេតព្ពា សិយាតិ។ សុទ្ធសង្ខារបុញ្ជមត្តទស្សនតោ **សក្កាយទិដ្ឋិ**បរិយុដ្ឋានំ និវារេតិ។ “លោកសមុទយំ ខោ, កច្ចាន, យថាភូតំ សម្មប្បញ្ញាយ បស្សតោ យា លោកេ នត្ថិតា, សា ន ហោតី”តិ វចនតោ សមុទយទស្សនំ ហេតុផលប្បពន្ធាវិច្ឆេទទស្សនវសេន **ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ**បរិយុដ្ឋានំ និវត្តេតិ។ “លោកនិរោធំ ខោ…បេ… បស្សតោ យា លោកេ អត្ថិតា, សា ន ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.១៥) វចនតោ និរោធទស្សនំ ហេតុនិរោធា ផលនិរោធទស្សនវសេន **សស្សតទិដ្ឋិ**បរិយុដ្ឋានំ និវារេតិ។ អត្តការស្ស បច្ចក្ខទស្សនតោ មគ្គទស្សនេន “នត្ថិ អត្តការេ, នត្ថិ បរការេ, នត្ថិ បុរិសការេ”តិអាទិកំ (ទី. និ. ១.១៦៨) **អកិរិយទិដ្ឋិ**បរិយុដ្ឋានំ បជហតិ។ “នត្ថិ ហេតុ, នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយ, អហេតូ អប្បច្ចយា សត្តា សំកិលិស្សន្តិ។ នត្ថិ ហេតុ…បេ… វិសុទ្ធិយា, អហេតូ អប្បច្ចយា សត្តា វិសុជ្ឈន្តី”តិអាទិកា អហេតុកទិដ្ឋិ ច ឥធ អកិរិយទិដ្ឋិគ្គហណេន គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ សាបិ ហិ វិសុទ្ធិមគ្គទស្សនេន បហីយតីតិ។

ទុក្ខញាណំ សមុទយផលស្ស ទុក្ខស្ស អធុវាទិភាវំ បស្សតីតិ **ផលេ វិប្បដិបត្តឹ** និវត្តេតិ។ “ឥស្សរោ លោកំ បវត្តេតិ និវត្តេតិ ចា”តិ **ឥស្សរការណិនោ** វទន្តិ, បធានតោ អាវិ ភវតិ, តត្ថេវ ច បតិលីយតីតិ **បធានការណិនោ**។ “កាលវសេនេវ បវត្តតិ និវត្តតិ ចា”តិ **កាលវាទិនោ**។ “សភាវេនេវ សម្ភោតិ វិភោតិ ចា”តិ **សភាវវាទិនោ។ អាទិ**-សទ្ទេន អណូហិ លោកោ បវត្តតិ, សព្ពំ បុព្ពេកតហេតូតិ ឯវមាទិ អការណបរិគ្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ រាមុទកាឡារាទីនំ វិយ **អរូបលោកេ**, និគណ្ឋាទីនំ វិយ **លោកថុបិកាយ អបវគ្គោ** មោក្ខោតិ គហណំ ។ **អាទិ**-សទ្ទេន បធានស្ស អប្បវត្តិ, គុណវិយុត្តស្ស អត្តនោ សកត្តនិ អវដ្ឋានំ, ព្រហ្មុនា សលោកតា, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទាតិ ឯវមាទិគ្គហណញ្ច ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ **គុណវិយុត្តស្សា**តិ ពុទ្ធិសុខទុក្ខឥច្ឆាទោសបយត្តធម្មាធម្មសង្ខារេហិ នវហិ អត្តគុណេហិ វិប្បយុត្តស្សាតិ កណាទភក្ខវាទោ។ ឥន្ទ្រិយតប្បនបុត្តមុខទស្សនាទីហិ វិនា អបវគ្គោ នត្ថីតិ គហេត្វា តថាបវត្តនំ **កាមសុខល្លិកានុយោគោ**។

អជ្ឈត្តិកពាហិរេសុ ទ្វាទសសុ អាយតនេសុ កាមភវវិភវតណ្ហាវសេន ទ្វាទស តិកា **ឆត្តឹស តណ្ហាវិចរិតានិ**។ **ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គេ** វា អាគតនយេន កាលវិភាគំ អនាមសិត្វា វុត្តានិ។ វីមំសិទ្ធិបាទាទយោ ពោធិបក្ខិយា កិច្ចនានត្តេន វុត្តា, អត្ថតោ ឯកត្តា សម្មាទិដ្ឋិមុខេន តត្ថ អន្តោគធា។ **តយោ នេក្ខម្មវិតក្កាទយោ**តិ លោកិយក្ខណេ អលោភមេត្តាករុណាសម្បយោគវសេន ភិន្នា មគ្គក្ខណេ លោភព្យាបាទវិហឹសាសមុច្ឆេទវសេន តយោតិ ឯកោបិ វុត្តោ។ ឯស នយោ សម្មាវាចាទីសុ។ អប្បិច្ឆតាសន្តុដ្ឋិតានំ បន ភាវេ សម្មាអាជីវសម្ភវតោ

តេន តេសំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ ភវន្តរេបិ ជីវិតហេតុបិ អរិយេហិ អវីតិក្កមនីយត្តា អរិយកន្តានំ សម្មាវាចាទិសីលានំ គហណេន យេន សទ្ធាហត្ថេន តានិ បរិគ្គហេតព្ពានិ, សោ សទ្ធាហត្ថោ គហិតោយេវ ហោតីតិ តតោ អនញ្ញានិ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលានិ តត្ថ អន្តោគធានិ ហោន្តិ។ **តេសំ អត្ថិតាយា**តិ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលឆន្ទិទ្ធិបាទានំ អត្ថិតាយ សីលស្ស អត្ថិភាវតោ តិវិធេនបិ សីលេន តេ តយោបិ គហិតាតិ តត្ថ អន្តោគធា។ **ចិត្តសមាធី**តិ ចិត្តិទ្ធិបាទំ វទតិ។ “ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២) ហិ ចិត្តមុខេន សមាធិ វុត្តោតិ សមាធិមុខេន ចិត្តម្បិ វត្តព្ពតំ អរហតិ។ ចិត្តិទ្ធិបាទភាវនាយ បន សមាធិបិ អធិមត្តោ ហោតីតិ វីមំសិទ្ធិបាទាទិវចនំ វិយ ចិត្តិទ្ធិបាទវចនំ អវត្វា ឥធ “**ចិត្តសមាធី**”តិ វុត្តំ។ “បីតិមនស្ស កាយោ បស្សម្ភតិ, បស្សទ្ធកាយោ សុខំ វេទេតិ, សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៩; សំ. និ. ៥.៣៧៦; អ. និ. ៣.៩៦; ១១.១២) វចនតោ សមាធិឧបការា បីតិបស្សទ្ធិយោ, តស្មា សមាធិគ្គហណេន គហិតា, ឧបេក្ខា បន សមាធិឧបការកតោ តំសទិសកិច្ចតោ ច, តស្មា សម្មាសមាធិវសេន ឯតេសំ អន្តោគធតា ទដ្ឋព្ពា។

ភារោ វិយ វិឃាតកត្តា។ **ទុព្ភិក្ខមិវ** ពាធកត្តា។ “និព្ពានបរមំ សុខ”ន្តិ (ម. និ. ២.២១៥, ២១៧; ធ. ប. ២០៣, ២០៤) សុខភាវតោ **សុភិក្ខមិវ**។ អនិដ្ឋភាវតោ សាសង្កសប្បដិភយតោ ច ទុក្ខំ **វេរីវិសរុក្ខភយឱរិមតីរូបមំ**។

តថត្ថេនាតិ តថសភាវេន, បរិញ្ញេយ្យភាវេនាតិ អត្ថោ។ ឯតេន អរិយសច្ចទ្វយំ សិយា ទុក្ខំ, ន អរិយសច្ចំ, សិយា អរិយសច្ចំ, ន ទុក្ខន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ អរិយសច្ច-សទ្ទបរា ហិ ទុក្ខាទិសទ្ទា បរិញ្ញេយ្យាទិភាវំ វទន្តិ។ តេនេវ អរិយសច្ច-សទ្ទានបេក្ខំ ទុក្ខ-សទ្ទំ សន្ធាយ មគ្គសម្បយុត្តសាមញ្ញផលធម្មានំ អាទិបទសង្គហោ វុត្តោ, តទបេក្ខំ សន្ធាយ ចតុត្ថបទសង្គហោ។ សមុទយាទីសុ អវសេសកិលេសាទយោ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ, សង្ខារនិរោធោ និរោធសមាបត្តិ ច និរោធោ, ន អរិយសច្ចំ, អរិយមគ្គតោ អញ្ញានិ មគ្គង្គានិ មគ្គោ, ន អរិយសច្ចន្តិ ឥមិនា នយេន យោជនា កាតព្ពា។ ទុក្ខំ វេទនីយម្បិ សន្តំ វេទករហិតំ, កេវលំ បន តស្មឹ អត្តនោ បច្ចយេហិ បវត្តមានេ ទុក្ខំ វេទេតីតិ វោហារមត្តំ ហោតិ។ ឯវំ ឥតរេសុបិ។

កិរិយាវ វិជ្ជតីតិ សមុទយមេវ វទតិ, តស្ស វា ទុក្ខបច្ចយភាវំ។ មគ្គោ អត្ថីតិ វត្តព្ពេ “**មគ្គមត្ថី**”តិ ឱការស្ស អភាវោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **គមកោ**តិ គន្តា។ សាសវតា អសុភតាតិ កត្វា និរោធមគ្គា **សុភា ឯវ**។ ទុក្ខាទីនំ បរិយាយេន សមុទយាទិភាវោ ច អត្ថិ, ន បន និរោធភាវោ, និរោធស្ស វា ទុក្ខាទិភាវោតិ ន អញ្ញមញ្ញសមង្គិតាតិ អាហ “**និរោធសុញ្ញានិ វា**”តិអាទិ។ **សមុទយេ ទុក្ខស្សាភាវតោ**តិ បោនោព្ភវិកាយ តណ្ហាយ បុនព្ភវស្ស អភាវតោ។ យថា វា បកតិវាទីនំ វិការាវិការតោ បុព្ពេ បដិប្បលីនា ច បកតិភាវេនេវ តិដ្ឋន្តិ, ន ឯវំ សមុទយសម្បយុត្តម្បិ ទុក្ខំ សមុទយភាវេន តិដ្ឋតីតិ អាហ “**សមុទយេ ទុក្ខស្សាភាវតោ**”តិ។ យថា អវិភត្តេហិ វិការេហិ មហន្តា វិសេសិន្ទ្រិយភូតវិសេសេហិ បកតិភាវេនេវ ឋិតេហិ បកតិ សគព្ភា បកតិវាទីនំ, ឯវំ ន ផលេន សគព្ភោ ហេតូតិ អត្ថោ។ **ទុក្ខសមុទយានំ និរោធមគ្គានញ្ច អសមវាយា**តិ ឯតំ វិវរន្តោ អាហ “**ន ហេតុសមវេតំ ហេតុផល**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ ឥធ តន្តូសុ បដោ, កបាលេសុ ឃដោ, ពីរណេសុ កដោ, ទ្វីសុ អណូសុ ទ្វិអណុកន្តិអាទិនា ឥធ ពុទ្ធិវោហារជនកោ អវិសុំ សិទ្ធានំ សម្ពន្ធោ សមវាយោ, តេន សមវាយេន ការណេសុ ទ្វីសុ អណូសុ ទ្វិអណុកំ ផលំ សមវេតំ ឯកីភូតមិវ សម្ពន្ធំ, តីសុ អណូសុ តិអណុកន្តិ ឯវំ មហាបថវិមហាឧទកមហាអគ្គិមហាវាតក្ខន្ធបរិយន្តំ ផលំ អត្តនោ ការណេសុ សមវេតន្តិ សមវាយវាទិនោ វទន្តិ។ ឯវំ បន វទន្តេហិ អបរិមាណេសុ ការណេសុ មហាបរិមាណំ ឯកំ ផលំ សមវេតំ អត្តនោ អន្តោគធេហិ ការណេហិ សគព្ភំ អសុញ្ញន្តិ វុត្តំ ហោតិ, ឯវមិធ សមវាយាភាវា ផលេ ហេតុ នត្ថីតិ ហេតុសុញ្ញំ ផលន្តិ អត្ថោ។

បវត្តិភាវតោតិ សំសារស្ស បវត្តិភាវតោ។ **ចតុអាហារភេទតោ**តិ ឥមិនា ចត្តារោ អាហារភេទេ តេហិ ភិន្ទេ តប្បច្ចយធម្មភេទេ ច សង្គណ្ហាតិ។ **រូបាភិនន្ទនាទិភេទោ** រូបាទិខន្ធវសេន, អារម្មណវសេន វា។ ឧបាទានេហិ ឧបាទីយតីតិ ឧបាទិ, ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកំ។ និព្ពានញ្ច តំនិស្សរណភូតំ តស្ស វូបសមោ តំសន្តីតិ កត្វា តស្ស យាវ បច្ឆិមំ ចិត្តំ, តាវ សេសតំ, តតោ បរញ្ច អនវសេសតំ ឧបាទាយ “**សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតូ**”តិ ទ្វិធា វោហរីយតីតិ។ “សម្មាទិដ្ឋិ សម្មាសង្កប្បោ **វិបស្សនា**, ឥតរេ **សមថោ**”តិ វទន្តិ។ សីលម្បិ ហិ សមថស្ស ឧបការកត្តា សមថគ្គហណេន គយ្ហតីតិ តេសំ អធិប្បាយោ។ អថ វា យានទ្វយវសេន លទ្ធោ មគ្គោ **សមថោ វិបស្សនា**តិ អាគមនវសេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **សប្បទេសត្តា**តិ សីលក្ខន្ធាទីនំ ឯកទេសត្តាតិ អត្ថោ។ សីលក្ខន្ធាទយោ ហិ សព្ពលោកិយលោកុត្តរសីលាទិសង្គាហកា, អរិយមគ្គោ លោកុត្តរោយេវាតិ តទេកទេសោ ហោតិ។

ឱនតសហាយោ វិយ វាយាមោ បគ្គហកិច្ចសាមញ្ញតោ។ **អំសកូដំ ទត្វា ឋិតសហាយោ វិយ សតិ** អបិលាបនវសេន និច្ចលភាវករណសាមញ្ញតោ។ **សជាតិតោ**តិ សវិតក្កសវិចារាទិភេទេសុ សមានាយ សមាធិ

ជាតិយាតិ អត្ថោ។ **កិរិយតោ**តិ សមាធិអនុរូបកិរិយតោ។ តតោ ឯវ ហិ “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា សមាធិនិមិត្តា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា សមាធិបរិក្ខារា”តិ (ម. និ. ១.៤៦២) សតិវាយាមានំ សមាធិស្ស និមិត្តបរិក្ខារភាវោ វុត្តោតិ។

អាកោដេន្តេន វិយាតិ “អនិច្ចំ អនិច្ច”ន្តិអាទិនា បញ្ញាសទិសេន កិច្ចេន សមន្តតោ អាកោដេន្តេន វិយ “អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន, ទុក្ខំ ភយដ្ឋេនា”តិអាទិនា **បរិវត្តេន្តេន វិយ** ច អាទាយ ឧហិត្វា ទិន្នមេវ បញ្ញា បដិវិជ្ឈតិ។ ទ្វិន្នំ សមានកាលត្តេបិ បច្ចយភាវេន សង្កប្បស្ស បុរិមកាលស្ស វិយ និទ្ទេសោ កតោ។ **សជាតិតោ**តិ “ទុក្ខេ ញាណ”ន្តិអាទីសុ សមានាយ បញ្ញាជាតិយា។ **កិរិយតោ**តិ ឯត្ថ បញ្ញាសទិសកិច្ចំ កិរិយាតិ វុត្តំ, បុព្ពេ បន សមាធិ ឧបការកំ តទនុរូបំ កិច្ចន្តិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ”ន្តិ (សំ. និ. ៤.៤៦) វចនតោ ចត្តារិបិ អភិមុខំ បច្ចក្ខតោ ញាតព្ពានិ, អភិវិសិដ្ឋេន វា ញាណេន ញាតព្ពានីតិ **អភិញ្ញេយ្យានិ**។

ទុរភិសម្ភវតរន្តិ អភិសម្ភវិតុំ សាធេតុំ អសក្កុណេយ្យតរំ, សត្តិវិឃាតេន ទុរធិគមន្តិ អត្ថោ។ ពាធកបភវសន្តិនិយ្យានលក្ខណេហិ វវត្ថានំ **សលក្ខណវវត្ថានំ**។ **ទុរវគាហត្តេន គម្ភីរត្តា**តិ ឱឡារិកា ទុក្ខសមុទយា។ តិរច្ឆានគតានម្បិ ហិ ទុក្ខំ អាហារាទីសុ ច អភិលាសោ បាកដោ, បីឡនាទិអាយូហនាទិវសេន បន “ឥទំ ទុក្ខំ, ឥទមស្ស ការណ”ន្តិ យាថាវតោ ឱគាហិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា **គម្ភីរា**, សណ្ហសុខុមធម្មត្តា និរោធមគ្គា សភាវតោ ឯវ គម្ភីរត្តា **ទុរវគាហា**, តេនេវ ឧប្បន្នេ មគ្គេ នត្ថិ និរោធមគ្គានំ យាថាវតោ អនវគាហោតិ។ និព្ពានម្បិ មគ្គេន អធិគន្តព្ពត្តា តស្ស ផលន្តិ អបទិស្សតីតិ អាហ **“ផលាបទេសតោ”**តិ។ វុត្តញ្ហិ “ទុក្ខនិរោធេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨)។ មគ្គោបិ និរោធស្ស សម្បាបកភាវតោ ហេតូតិ អបទិស្សតីតិ អាហ **“ហេតុអបទេសតោ”**តិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ “ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨)។ **ឥតិ វិជញ្ញា**តិ **ឥតិ**-សទ្ទេន វិជាននក្កមំ ទស្សេតិ។ **ឯវំ បការេហី**តិ **ឯវំ**-សទ្ទេន វិជាននការណភូតេ នយេ។

ឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១. ទុក្ខសច្ចនិទ្ទេសោ

ជាតិនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩០. តត្ថ ...បេ.... អយំ មាតិកាតិ និទ្ទេសវារអាទិម្ហិ វុត្តេ ជាតិអាទិនិទ្ទេសេ តេសំ ជាតិអាទីនំ និទ្ទេសវសេន ទុក្ខស្ស អរិយសច្ចស្ស កថនត្ថាយ, តេសុ វា ជាតិអាទីសុ តេសញ្ច ទុក្ខដ្ឋេ វេទិតព្ពេ ជាតិអាទីនំ និទ្ទេសវសេន ទុក្ខស្ស អរិយសច្ចស្ស កថនត្ថាយ ទុក្ខទុក្ខន្តិអាទិកា ទុក្ខមាតិកា វេទិតព្ពាតិ អត្ថោ។ អថ វា **តត្ថា**តិ តស្មិំ និទ្ទេសវារេ។ “ជាតិបិ ទុក្ខា...បេ.... សំខិត្តេន បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខា”តិ អយំ ទុក្ខស្ស អរិយសច្ចស្ស កថនត្ថាយ មាតិកាតិ យថាទស្សិតស្ស ជាតិអាទិនិទ្ទេសស្ស មាតិកាភាវំ ទីបេតិ។ តំ ទីបេត្វា បុន យស្មិំ បទទ្វយេ ឋត្វា ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ កថេតព្ពំ, តស្ស និទ្ធារណត្ថំ សព្ពំ ទុក្ខំ សង្កឌ្ឍន្តោ អាហ **“ឥទញ្ហិ ទុក្ខំ នាមា”**តិអាទិ។

សភាវតោតិ ទុក្ខវេទយិតសភាវតោ។ **នាមតោ**តិ តេនេវ សភាវេន លទ្ធនាមតោ។ តេន ន អញ្ញេន បរិយាយេន ឥទំ ទុក្ខំ នាម, អថ ខោ ទុក្ខត្តាយេវាតិ សភាវេន នាមំ វិសេសេតិ។ អថ វា **នាមតោ**តិ ឧទយព្ពយវន្តតាយ លទ្ធនាមតោ។ យថា អញ្ញេ ឧទយព្ពយវន្តោ ធម្មា ន សភាវតោ ទុក្ខា, ន ឯវំ ឥទំ, អថ ខោ សភាវតោ ទុក្ខា, ភូតមេវេទំ ទុក្ខន្តិ បុរិមេន ទុក្ខ-សទ្ទេន បច្ឆិមំ វិសេសេតិ។ វិបរិណាមវន្តតាយ សុខំ អនិដ្ឋមេវ ហោតីតិ ទុក្ខំ នាម ជាតំ។ តេនេវាហ **“ទុក្ខុប្បត្តិហេតុតោ”**តិ។ កណ្ឌុសូលាទីហិ អភិភូតស្ស និត្ថុននាទីហិ ទុក្ខាភិភូតតាយ វិញ្ញាយមានាយបិ កឹ តវ រុជ្ជតីតិ បុច្ឆិត្វាវ កណ្ឌុសូលាទិទុក្ខំ ជានិតព្ពំ ហោតីតិ **បដិច្ឆន្នទុក្ខតា** តស្ស វុត្តា។ **ឧបក្កមស្ស ច បាកដភាវតោ**តិ ការណាវសេន ទុក្ខវិសេសស្ស បាកដភាវំ ទស្សេតិ។

សភាវំ មុញ្ចិត្វា បការន្តរេន ទុក្ខន្តិ វុច្ចមានំ **បរិយាយទុក្ខំ**។ កថេតព្ពត្តា បដិញ្ញាតំ យថា កថេតព្ពំ, តំបការទស្សនត្ថំ **“អរិយសច្ចញ្ច នាមេត”**ន្តិអាទិមាហ។ **សង្ខេបោ** សាមញ្ញំ, សាមញ្ញញ្ច វិសេសេ អន្តោករិត្វា បវត្តតីតិ តត្ថ ឧភយថាបិ កថេតុំ វដ្ដតិ។ **វិត្ថារោ បន** វិសេសោ ជាតិអាទិកោ, វិសេសោ ច វិសេសន្តរនិវត្តកោតិ ជាតិអាទីសុ ជរាទីនំ សង្គិបនំ ន សក្កា កាតុន្តិ តត្ថ វិត្ថារេនេវ កថេតព្ពំ។

១៩១. “អបរស្ស អបរស្សា”តិ ទីបនំ **អបរត្ថទីបនំ**។ សាមិអត្ថេបិ ហិ អបរត្ថ-សទ្ទោ សិជ្ឈតីតិ។ **តេសំ តេស**ន្តិ វា សាមិវសេន វុត្តំ អត្ថំ ភុម្មវសេន វត្តុកាមតាយ អាហ **“អបរត្ថទីបន”**ន្តិ, អបរស្មិំ អបរស្មិំ ទីបនន្តិ

អត្ថោ។ អបរស្ស អបរស្ស វា ជាតិសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស ទីបនំ **អបរត្ថទីបនំ**។ បញ្ចគតិវសេន ឯកេកាយបិ គតិយា ខត្តិយាទិកុម្ភទេវាទិហត្ថិអាទិជាតិវសេន ចាតិ **គតិជាតិវសេន**។

តិណាការោ **តិណជាតិ**, សោ ច ឧបាទាបញ្ញត្តីតិ **"បញ្ញត្តិយ"**ន្តិ អាហ។ **តទុបាទាយាតិ** តំ បឋមំ វិញ្ញាណំ ឧបាទាយ អយំ ជាតិ, នាស្ស កុតោចិ និគ្គមនំ ឧបាទាយ។ យស្មា ច ឯវំ, តស្មា **សាវស្ស ជាតិ** បឋមវិញ្ញាណសង្ខាតាតិ អត្ថោ។ អថ វា តទុបាទាយ សជាតោតិ វុច្ចតីតិ **សាវស្ស ជាតិ** បឋមវិញ្ញាណសង្ខាតាតិ អត្ថោ។ វិញ្ញាណមុខេន ច បញ្ចបិ ខន្ធា វុត្តា ហោន្តីតិ **"បដិសន្ធិយ"**ន្តិ អាហ។ អរិយភាវករណត្តា **អរិយសីល**ន្តិ បាតិមោក្ខសំវរោ វុច្ចតិ។ ជាតិអាទីនិបិ លក្ខណានិ ធម្មានំ អាការវិការាតិ កត្វា សហុប្បាទកា សហវិការកាតិ វុត្តា។ **ជាយនដ្ឋេនា**តិអាទិ អាយតនវសេន យោនិវសេន ច ទ្វីហិ ទ្វីហិ បទេហិ សព្ពសត្តេ បរិយាទិយិត្វា ជាតី ទស្សេតុំ វុត្តំ។ បុរិមនយេ បន ឯកេកេនេវ បទេន សព្ពសត្តេ បរិយាទិយិត្វា ជាតិ ទស្សិតាតិ អយំ វិសេសោ។ កេចិ បន "បុរិមនយេ កត្តុនិទ្ទេសោ, បច្ឆិមនយេ ភាវនិទ្ទេសោ កតោ"តិ វទន្តិ, "តេសំ តេសំ សត្តានំ ជាតី"តិ បន កត្តុនិសាមិនិទ្ទេសស្ស កតត្តា ឧភយត្ថាបិ ភាវនិទ្ទេសោវ យុត្តោ។ សម្បុណ្ណា ជាតិ **សញ្ជាតិ**។ បាកដា និព្ពត្តិ **អភិនិព្ពត្តិ**។ "តេសំ តេសំ សត្តានំ...បេ.... អភិនិព្ពត្តី"តិ សត្តវសេន បវត្តត្តា **សម្មុតិកថា**។

តត្រ តត្រាតិ ឯកចតុវោការភវេសុ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ, សេសេ រូបធាតុយំ បដិសន្ធិក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានានំ បញ្ចន្នំ, កាមធាតុយំ វិកលាវិកលិន្ទ្រិយានំ វសេន សត្តន្នំ នវន្នំ ទសន្នំ បុន ទសន្នំ ឯកាទសន្នញ្ច អាយតនានំ វសេន សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ ឯកភវបរិយាបន្នស្ស ខន្ធសន្តានស្ស បឋមាភិនិព្ពត្តិភូតា បដិសន្ធិក្ខន្ធាតិ អាហ **"បឋមាភិនិព្ពត្តិលក្ខណា"**តិ។ តមេវ សន្តានំ និយ្យាតេន្តំ វិយ "ហន្ទ គណ្ហថា"តិ បដិច្ឆាបេន្តំ វិយ បវត្តតីតិ **និយ្យាតនរសា**។ សន្តតិយា ឯវ ឧម្មុជ្ជនំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **ឧម្មុជ្ជនបច្ចុបដ្ឋានា**។ ទុក្ខរាសិស្ស វិចិត្តតា ទុក្ខវិចិត្តតា, ទុក្ខវិសេសា វា តទវយវា, តំ បច្ចុបដ្ឋាបេតិ ផលតីតិ **ទុក្ខវិចិត្តតាបច្ចុបដ្ឋានា**។

បរិយាយនិប្បរិយាយទុក្ខេសុ យំ ទុក្ខំ ជាតិ ហោតិ, តំ ទុក្ខភាវោយេវ តស្សា ទុក្ខដ្ឋោ។ យទិ អក្ខានេន បាបុណិតព្ពំ សិយា, ភគវា អាចិក្ខេយ្យ។ ភគវតាបិ –

> "តំ កី មញ្ញថ, ភិក្ខវេ, កតមោ នុ ខោ មហន្តតរោ? យោ ចាយំ មយា បរិត្តោ បាណិមត្តោ បាសាណោ គហិតោ, យោ ច ហិមវា បព្ពតរាជាតិ។ អប្បម...បេ.... គហិតោ, ហិមវន្តំ បព្ពតរាជានំ ឧបនិធាយ សង្ខម្បិ ន ឧបេតិ, កលភាគម្បិ ន ឧបេតិ, ឧបនិធម្បិ ន ឧបេតិ។ ឯវមេវ ខោ, ភិក្ខវេ, យំ សោ បុរិសោ តីហិ សត្តិសតេហិ ហញ្ញមានោ តតោនិទានំ ទុក្ខំ ទោមនស្សំ បដិសំវេទេតិ, តំ នេរយិកស្ស ទុក្ខស្ស ឧបនិធាយ សង្ខម្បិ...បេ.... ឧបនិធម្បិ ន ឧបេតី"តិ (ម. និ. ៣.២៥០) –

ឧបមាវសេន បកាសិតំ **អាបាយិកទុក្ខំ**។ សុខុប្បត្តិការណានិ សុចីនិ ឧប្បលាទីនីតិ កត្វា តត្ថ និព្ពត្តិនិវារណេន ជាតិយា ទុក្ខវត្ថុភាវំ ទស្សេតិ **"អថ ខោ"**តិអាទិនា។ ទុក្ខុប្បត្តិការណេ និព្ពត្តនេន គព្ភបរិហរណូបក្កមេន វិនា មាតុកុច្ឆិសម្ភវមេវ **ទុក្ខំ គព្ភោក្កន្តិមូលកំ** អញ្ញានបេក្ខត្តា, ឧបក្កមនិព្ពត្តំ បន **បរិហរណមូលកំ** ឱក្កន្តិមត្តានបេក្ខត្តា។ អយមេតេសំ វិសេសោ។

អត្តនោ អភិមុខំ កឌ្ឍនំ **អាកឌ្ឍនំ**, បរិតោ សព្ពតោភាគេន កឌ្ឍនំ **បរិកឌ្ឍនំ**។ អធោ ធុននំ **ឱធុននំ**, តិរិយំ, សព្ពតោ វា ធុននំ **និធុននំ**។ តច្ឆេត្វា ខារបក្ខិបនំ **ខារាបដិច្ឆកំ**។

សកលសរីរន្ហាបនំ **ន្ហាបនំ**, ឯកទេសធោវនំ **ធោវនំ**, សូរិយាភិមុខបវត្តនេន **អាតាបនំ**, បញ្ចគ្គិតាបេន **បរិតាបនំ** ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពោយេវ វា តាបោ ទ្វិធាបិ វុត្តោ។

កុហឹ នុ បតិដ្ឋំ លភេថ, ជាតិយា វិនា ន តស្ស ទុក្ខស្ស បតិដ្ឋានំ អត្ថីតិ អត្ថោ, ជាតិយា វា វិនា សោ សត្តោ កុហឹ នុ បតិដ្ឋំ, កត្ថ នុ បតិដ្ឋន្តោ តំ ទុក្ខំ លភេថាតិ អត្ថោ។ តត្ថ តិរច្ឆានេសុ កថំ ទុក្ខំ ភវេយ្យ តហឹ តិរច្ឆានេសុ ជាតី វិនា។ **ន ចស្សាតិ** ន ចេ អស្ស។ ននុ នេវត្ថីតិ សម្ពន្ធោ កាតព្ពោ, ននុ អាហាតិ វា។ **យទតោតិ** យស្មា នេវត្ថិ, តស្មា អាហាតិ អត្ថោ។

ជរានិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩២. ជីរណមេវ **ជីរណតា**, ជីរណស្ស វា អាការោ **តា**-សទ្ទេន វុត្តោ។

យថាបុរេ អសល្លក្ខេន្តេតិ គារវករណឧបដ្ឋានាទីនិ អសល្លក្ខេន្តេ តំនិមិត្តំ ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។

សតាទីនន្តិ សតិសុតវីរិយបញ្ញាទីនំ វិប្បវាសនិមិត្តំ អត្តនា អបសាទេតព្ពេហិបិ អត្តនោ បុត្តទារេហិ អបសាទនីយតោ។ អវសវត្តង្គបច្ចង្គតាយ សុចិអសុចិអាទិវិចារណវិរហេន ច ពាលកុមារកកាលោ វិយ ជិណ្ណកាលោ ហោតីតិ អាហ “**ភិយ្យោ ពាលត្តប្បត្តិយា**”តិ។

មរណនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៣. “កាលស្ស អន្តកស្ស កិរិយា”តិ យា លោកេ វុច្ចតិ, សា ចុតិ, មរណន្តិ អត្ថោ។ ចវនកាលោយេវ វា អនតិក្កមនីយត្តា វិសេសេន កាលោតិ វុត្តោ, តស្ស កិរិយា ចុតិក្ខណាទានំ ភេទប្បត្តិយេវ។ **មច្ចុ មរណ**ន្តិ ឯត្ថាបិ សមាសំ អកត្វា យោ មច្ចុ វុច្ចតិ ភេទោ, យញ្ច មរណំ បាណចាគោ, ឥទំ វុច្ចតិ មរណន្តិ វិសុំ សម្ពន្ធោ ន ន យុជ្ជតិ។

យស្ស ខន្ធភេទស្ស បវត្តត្តា “តិស្សោ មតោ, ផុស្សោ មតោ”តិ វោហារោ ហោតិ, សោ ខន្ធប្បពន្ធស្ស អនុបច្ឆិន្នតាយ “**សម្មុតិមរណ**”ន្តិ វុត្តោ, បពន្ធសមុច្ឆេទោ ច “**សមុច្ឆេទមរណ**”ន្តិ។ មរណម្បិ ទុក្ខន្តិ ឥមស្មិំ បនត្ថេ ទុក្ខសច្ចកថា វដ្ដកថាតិ កត្វា “**សម្មុតិមរណំ អធិប្បេត**”ន្តិ អាហ។ **តស្សេវ នាម**ន្តិ តព្ភាវតោ តទេកទេសភាវតោ ច មរណ-សទ្ទពហុត្តេ អសម្មោហត្ថំ វុត្តំ។ **ចុតិលក្ខណ**ន្តិ “ចវនតា”តិ និទស្សិតចវនលក្ខណមេវ វទតិ។ សម្បត្តិភវខន្ធេហិ វិយោជេតីតិ **វិយោគរសំ**, វិយោគកិរិយាភូតតាយ វា “**វិយោគរស**”ន្តិ វុត្តំ។ សត្តស្ស បុរិមភវតោ វិប្បវាសោ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតីតិ **វិប្បវាសបច្ចុបដ្ឋានំ**។

មរណន្តិកាតិ មរណស្ស អាសន្នា។ យទិ មរណំ ន ភវិស្សតិ, យថាវុត្តំ កាយិកំ ចេតសិកញ្ច ទុក្ខំ ន ភវិស្សតីតិ អាហ “**ទ្វិន្នម្បិ ទុក្ខានំ វត្ថុភាវេនា**”តិ។

បាបកម្មាទិនិមិត្តន្តិ បាបកម្មនិមិត្តំ បាបគតិនិមិត្តញ្ចាតិ អត្ថោ, កម្មម្បិ វា ឯត្ថ “និមិត្ត”ន្តិ វុត្តំ ឧបបត្តិនិមិត្តភាវេន ឧបដ្ឋានតោ។ តទុបដ្ឋានេបិ ហិ “អកតំ វត មេ កល្យាណ”ន្តិអាទិនា អនប្បកំ ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតីតិ។ **ភទ្ទស្សា**តិ កល្យាណកម្មស្សាតិ អត្ថោ។ **អវិសេសតោ**តិ “សព្ពេស”ន្តិ ឯតេន យោជេតព្ពំ។ **សព្ពេស**ន្តិ ច យេសំ កាយិកំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, តេយេវ សព្ពេ គហិតា “**វិតុជ្ជមានមម្មាន**”ន្តិ វិសេសិតត្តា។ សន្ធីនំ ពន្ធនានិ សន្ធិពន្ធនានិ , តេសំ ឆេទនេន និព្ពត្តំ ទុក្ខំ “**សន្ធិពន្ធនច្ឆេទន**”ន្តិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទោ វា ការណត្ថោ, សន្ធិពន្ធនច្ឆេទនមូលកន្តិ អត្ថោ។

អនយព្យសនាបាទនំ វិយាតិ អនយព្យសនាបត្តិ វិយាតិ អត្ថោ។ វាឡាទីហិ កតេ ហិ អនយព្យសនាបាទនេ អន្តោគធា អនយព្យសនាបត្តិ ឯត្ថ និទស្សនន្តិ។

សោកនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៤. សុខការណំ **ហិតំ**, តស្ស ផលំ **សុខំ។ ញាតិក្ខយោ**តិ ភោគាទីហិ ញាតីនំ បរិហានិ មរណញ្ច។ **អយំ បន វិសេសោ**តិ ភោគព្យសនាទិបទត្ថវិសេសំ រោគព្យសនាទីសុ សមាសវិសេសញ្ច សន្ធាយាហ។ ញាតិភោគាបញ្ញត្តិមត្តា តព្ពិនាសាវាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន អបរិនិប្ផន្នតំ សន្ធាយ “**អនិប្ផន្នានី**”តិ អាហ។ អបរិនិប្ផន្នតំយេវ ហិ សន្ធាយ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៤៤៧ អាទយោ) ច “ទស រូបានិ អនិប្ផន្នានី”តិ វុត្តំ។ **រូបកណ្ឌវណ្ណនាយ**ញ្ហិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៩៧៥ បកិណ្ណកកថា) និ “អបរិនិប្ផន្នានី”តិ វុត្តានិ។ **ខន្ធវិភង្គេ** ច និប្ផាទេតព្ពស្ស និរោធសមាបត្តិអាទិកស្ស និប្ផន្នតា វុត្តាតិ អសភាវធម្មស្ស ច និប្ផន្នតា, និព្ពានស្សេវ អនិប្ផន្នតាតិ។

ធម្ម-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោតិ អាហ “**ទុក្ខស្ស ឧប្បត្តិហេតុនា**”តិ។ **ឈាម**ន្តិ ទឌ្ឍំ។ បុព្ពេ វុត្តលក្ខណាទិកា ទោមនស្សវេទនា សោកោតិ តស្ស បុន លក្ខណាទយោ ន វត្តព្ពា សិយុំ, តថាបិ ទោមនស្សវិសេសត្តា សោកស្ស ច វិសិដ្ឋា លក្ខណាទយោ វត្តព្ពាតិ “**កិញ្ចាបី**”តិអាទិមាហ។ វិសាររហិតំ អន្តោ ឯវ សង្កុចិតំ ចិន្តនំ, សុក្ខនំ វា **អន្តោនិជ្ឈានំ។ បរិនិជ្ឈាយនំ** ទហនំ។ ញាតិព្យសនាទិអនុរូបំ សោចនំ **អនុសោចនំ,** តំ តំ វា គុណំ ទោសញ្ច អនុគន្ត្វា សោចនំ តប្បនំ **អនុសោចនំ**។

ជវនក្ខណេតិ មនោទ្វារជវនក្ខណេ។ តថា ហិ តំ ទស្សេន្តោ “**ឯត្តកា មេ**”តិអាទិមាហ។ កាយវិញ្ញាណាទិវីថិយម្បិ បន ជវនក្ខណេ ទោមនស្សស្ស បច្ចយោ ហោតិ ឯវ។ តេនេវ “**ជវនក្ខណេ ចា**”តិ អាហ។ អញ្ញថា កាយិកចេតសិកទុក្ខានំ កាយវត្ថុកមនោទ្វារប្បវត្តានមេវ បច្ចយោតិ គណ្ហេយ្យ តត្ថ វិសេសេន កាយិកចេតសិកសទ្ទប្បវត្តិតោ។

តុជ្ជតីតិ “តុទតី”តិ វត្តព្ពេ ព្យត្តយវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

បរិទេវនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៥. **អាទេវន្តិ ឯតេនាតិ អាទេវោ**តិ អាទេវន-សទ្ទំ កត្វា អស្សុវិមោចនាទិវិការំ អាបជ្ជន្តានំ តព្ពិការាបត្តិយា សោ សទ្ទោ ករណភាវេន វុត្តោតិ។ វីហិបលាបាទយោ វិយ តុច្ឆំ វចនំ **បលាបោ**។ គុណទោសេ កិត្តេតិ ពោធេតីតិ **គុណទោសកិត្តនរសោ** លាលប្ប-សទ្ទោ។ អត្តានន្តេ ហិរិយិតព្ពជនេ ច អវិចារេត្វា បុគ្គលស្ស សម្ភមភាវោ ហុត្វា បរិទេវន-សទ្ទោ ឧបដ្ឋាតីតិ “**សម្ភមបច្ចុបដ្ឋានោ**”តិ វុត្តោ, សោកវត្ថុអវិយោគេន វា សម្ភមោ, ន ឧត្តាសសម្ភមោ, សោ ច បរិទេវន-សទ្ទេន បាកដោ ហោតីតិ បរិទេវោ “**សម្ភមបច្ចុបដ្ឋានោ**”តិ វុត្តោ។

សោកាភិភូតោ បរិទេវននិមិត្តំ មុទ្ធិបោថនាទីនិ ករោតិ, បរិទេវននិមិត្តមេវ ច ញាតិអព្ភត្ថង្គមនាទីនិ ចិន្តេតីតិ បរិទេវស្ស ទុក្ខទោមនស្សានំ **វត្ថុភាវោ** វុត្តោ។

ភិយ្យោតិ យេន វិនា ន ហោតិ, តតោ បរិទេវសមុដ្ឋាបកទោមនស្សតោ, បុព្ពេ វុត្តទុក្ខតោ វា ភិយ្យោ, កណ្ឋោដ្ឋតាលុអាទិសោសជតោបិ វា ភិយ្យោតិ អញ្ញម្ បិ កាយិកំ ចេតសិកំ តំនិទានទុក្ខំ សង្គណ្ហាតិ។

ទុក្ខទោមនស្សនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៦-៧. កាយិកំ ទុក្ខំ កាយិកស្ស ទុក្ខស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយោតិ “**ទុក្ខិតស្ស ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតី**”តិ វុត្តំ។ ឯតេន ទុក្ខេន អភិភូតត្តា នក្ខត្តំ កីឡិតុំ ន លភាមីតិ ពលវទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតីតិ ទុក្ខស្ស ទោមនស្សវត្ថុតា ហោតិ។

អត្តនោ បវត្តិក្ខណំ សន្ធាយ “**បីឡេតី**”តិ វុត្តំ កាយិកទុក្ខំ, តទុបនិស្សយតោ វា។

អាវដ្ដន្តីតិ បរិវដ្ដន្តិ។ **វិវដ្ដន្តី**តិ បញ្ចារេ ខិត្តត្តម្ភោ វិយ លុឋន្តិ។ មូលច្ឆិន្នរុក្ខោ វិយ **ឆិន្នបបាតំ បបតន្តិ**, បរិទយ្ហមានចិត្តា បុរិមទោមនស្សុបនិស្សយវសេន **ចិន្តេន្តិ**, វិគតេ ទោមនស្សេ តថាចិន្តនំ នត្ថីតិ។

ឧបាយាសនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៨. សព្ពវិសយប្បដិបត្តិនិវារណវសេន សមន្តតោ សីទនំ **សំសីទនំ**, ឧដ្ឋេតុម្បិ អសក្កុណេយ្យតាការណវសេន អតិពលវំ, វិរូបំ វា សីទនំ **វិសីទនំ**។ អញ្ញំ វិសយំ អគន្ត្វា ញាតិព្យសនាទីសុ វិរូបោ អាសង្គោ តត្ថេវ អវពន្ធតា **ព្យាសត្តិ**។ និត្ថុននការណតោ **និត្ថុននរសោ**។ វិសីទនំ **វិសាទោ**។

សយំ ន ទុក្ខោ ទោសត្តា សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នធម្មន្តរត្តា វា។ យេ បន ទោមនស្សមេវ ឧបាយាសោតិ វទេយ្យុំ, តេ “ឧបាយាសោ តីហិ ខន្ធេហិ ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា សម្បយុត្តោ, ឯកេន ខន្ធេន ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា កេហិចិ សម្បយុត្តោ”តិ (ធាតុ. ២៤៩) ឥមាយ បាឡិយា បដិក្ខិបិតព្ពា។ វិសាទប្បត្តិយា សុខទុក្ខការណំ អគណយិត្វា ទុក្ខដ្ឋានាទីនិ ករោន្តានំ ឧបាយាសោ កាយិកទុក្ខស្ស វត្ថុ ហោតិ, វិសាទនវសេនេវ ញាតិវិនាសាទីនិ ចិន្តេន្តានំ ទោមនស្សស្ស។ អត្តនោ បវត្តិក្ខណេយេវ ឧបាយាសោ ទោមនស្សសម្បយោគតោ ចិត្តំ បរិទហតិ, អវិប្ផារិកតាការណវសេន កាយំ វិសាទេតិ, តទុភយករណេនេវ តតោ បរំ តំនិមិត្តំ កាយិកំ ចេតសិកញ្ច អធិមត្តំ ទុក្ខំ ជនយតីតិ ទុក្ខោ វុត្តោ។

អប្បិយសម្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៩. **ន អប្បិយន្តី**តិ ន គមិយន្តិ, ន បវេសីយន្តីតិ អត្ថោ។ **អនត្ថន្តិ** ព្យសនំ, ទុក្ខំ វា។ **អហិតន្តិ** តស្ស ហេតុំ។ ទុតិយេ អត្ថវិកប្បេ អត្ថំ ន កាមេន្តីតិ **អនត្ថកាមា**តិអាទិ អសមត្ថសមាសោបិ យោជិតោ។ “អ

សូរិយបស្សានិ មុខានី”តិអាទីសុ វិយ ហិ យេន សមាសោ, ន តស្សាយំ បដិសេធកោ **អ**-ការោតិ។ យស្មិំ កិស្មិញ្ចិ និព្ពយេ យោគក្ខេម-សទ្ទោ និរុឡ្ហោ ទុក្ខយោគតោ ខេមត្តា។

សង្គតិអាទីសុ សង្ខារវសេន យំ លព្ភតិ, តំ គហេតព្ពំ។ ន ហិ សង្ខារានំ ឋាននិសជ្ជាទយោ ភោជនាទិកិច្ចេសុ វា សហករណំ វិជ្ជតីតិ បច្ចិមទ្វយំ តទត្ថវសេន លព្ភតីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។ **យំ លព្ភតី**តិ វា យំ អត្តជាតំ លព្ភតីតិ អត្ថោ។ តេន យថា លព្ភតិ សង្គតិអាទីសុ អត្ថោ, តថា យោជេតព្ពោ។ បុគ្គលស្ស ហិ សង្គតិ គន្ត្វា សង្ខារេហិ សំយោគោ ហោតិ, អាគតេហិ ច តេហិ, បុគ្គលស្ស ច អត្តនោ ឋានាទីសុ សង្ខារេហិ សហភាវោ ហោតិ, សព្ពកិរិយាសុ ច មិស្សីភាវោតិ។ **អនត្ថភាវោ** ឧបទ្ទវភាវោ។

អនិដ្ឋានំ អាបាថគមនមត្តំ តំគហណមត្តញ្ច **អប្បិយសម្បយោគោ**, ន បន បថវិធស្សាទយោ វិយ អប្បិយសម្បយោគោ នាម ឯកោ ធម្មោ អត្ថីតិ អាហ “**សោ អត្ថតោ ឯកោ ធម្មោ នាម នត្ថី**”តិ។ អនិដ្ឋានិ កណ្ដកាទីនិ អមិត្តា ច ឧសុអាទីហិ វិជ្ឈនាទិទុក្ខំ ឧប្បាទេន្តិ។

តជាតិ តមស្មិំ លោកេ ទុក្ខំ ហោតីតិ វា តជ តមស្មិំ ទុក្ខសច្ចនិទ្ទេសេ ទុក្ខោ វុត្តោតិ វា យោជេតព្ពំ។

បិយវិប្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០០. **មិនន្តី**តិ នាឡិយាទីសុ ធញ្ញំ វិយ អន្តោ បក្ខិបន្តិ, ន ពហិ ករោន្តីតិ អត្ថោ។ **អមា**-សទ្ទោ សហភាវទីបកោ។ **ញាយន្តិ វា** អជ្ឈត្តិកាតច្ចេវ។ ញាតិព្យសនាទិកោ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតីតិ **ព្យសនបច្ចុបដ្ឋានោ**។ សោកុប្បាទនេនេវ សរីរំ សោសេន្តិ, កិសំ ករោន្តិ, អកិសម្បិ និរោជតាករណេន មិលាបេន្តិ, តតោ ច កាយិកំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតីតិ តទុប្បាទកតា វុត្តា។

សោកសរសមប្បិតាតិ ឯតេន ចេតសិកទុក្ខំ ទស្សេតិ, **វិតុជ្ជន្តី**តិ ឯតេន កាយិកំ ទុក្ខំ។

តច្ឆានិទ្ទេសវណ្ណនា

២០១. យស្មិំ កាលេ ជាតិយា ន អាគន្តព្ពំ, តំ កាលំ គហេត្វា អាហ “**បរិនិព្ពុតេសុ ច វិជ្ជមានំ ជាតិយា អនាគមន**”ន្តិ។ **យម្បី**តិ យេនបីតិ អត្ថោ វុត្តោ។ យទាបិ បន **យំ**-សទ្ទោ “តច្ឆ”ន្តិ ឯតំ អបេក្ខតិ, តទាបិ អលាភវិសិដ្ឋា តច្ឆា វុត្តា ហោតិ។ យទា “ន លភតី”តិ ឯតំ អបេក្ខតិ, តទា តច្ឆាវិសិដ្ឋោ អលាភោ វុត្តោ ហោតិ។ សោ បនត្ថតោ អញ្ញោ ធម្មោ នត្ថិ, តថាបិ អលព្ភនេយ្យតច្ឆាវ វុត្តា ហោតិ។ អបាបុណិតព្ពេសុ បវត្តត្តា ឯវ “**អប្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានា**”តិ វុត្តា។ យត្ថ ហិ សា តច្ឆា បវត្តា, តំ វត្ថុំ អបាបុណន្តី ហុត្វា គយ្ហតីតិ។

ឆិន្នភិន្នគណេនាតិ និល្លជ្ជេន ធុត្តគណេន, កប្បដិកគណេន វា។

វិឃាតមយន្តិ ចិត្តវិឃាតមយំ ទោមនស្សំ ចិត្តវិឃាតតោ ឯវ ឧប្បន្នំ ឧព្ពន្ធនជរាតិសារាទិកាយិកំ ទុក្ខញ្ច។ **តច្ឆិតាលាភ**ន្តិ អលព្ភនេយ្យតច្ឆមេវ វទតិ។

ឧបាទានក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០២. វិត្ថិណ្ណស្ស ទុក្ខស្ស ឯត្តកន្តិ ទស្សនំ ទុក្ខស្ស សង្ខេបោ, តំ កាតុំ ន សក្កា វិត្ថារស្ស អនន្តត្តា។ ទុក្ខវិត្ថារគតំ បន ទេសនាវិត្ថារំ បហាយ យត្ថ សព្ពោ ទុក្ខវិត្ថារោ សមោធានំ គច្ឆតិ, តត្ថ ទេសនាយ វវត្ថានំ សង្ខេបោ, តំ កាតុំ សក្កា តាទិសស្ស វត្ថុនោ សព្ភាវា។

ទេសំ ជានន្តោ មគ្គក្ខាយិកបុរិសោ **ទេសកោ**។ ភគវាបិ **ទុក្ខស្ស ទេសកោ**។ “**ទុក្ខន្តទេសកេនា**”តិ វា បាឋោ, ទុក្ខន្តក្ខាយិកោតិ អត្ថោ។

បាវកាទយោ យថា ឥន្ធនាទីនិ ពាធេន្តិ, ឯវំ **ពាធយមានា**។ **មារណន្តិកទុក្ខាភិឃាតេនា**តិ ឥមិនា អតិបាកដេន ជាតិជរាទុក្ខវិឃាតជសោកាទយោ ទស្សេតិ។ **តតោ**តិ បរិទេវតោ ឧទ្ធំ។ កណ្ឋេ សោសាទិ សន្ធិពន្ធច្ឆេទនាទិ ជនក ធាតុក្ខោភ សមាយោគតោ **កាយស្ស អាពាធនទុក្ខំ ទុក្ខំ**។ **យេសុ កេសុចី**តិ តិស្សស្ស វា ផុស្សស្ស វា ឧបាទានក្ខន្ធេសុ សព្ពម្បិ ចក្ខុរោគាទិទុក្ខំ សព្ពសត្តគតំ ឯវំបការមេវាតិ សង្ខិបិត្វា ទស្សេន្តោតិ អត្ថោ។

ទុក្ខសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. សមុទយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៣. ឧត្តរបទលោបំ កត្វា “**បុនព្ភវករណំ បុនោព្ភវោ**”តិអាហ។ “មនោសម្ពស្សោ”តិ ឯត្ថ មនោ វិយ ច បុរិមបទស្ស ឱការន្តតា ទដ្ឋព្ពា។ អថ វា សីលង្គេន ឥក-សទ្ទេន គមិយត្ថត្តា កិរិយាវាចកស្ស សទ្ទស្ស អទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ យថា “អប្បភក្ខនសីលោ អាបូបិកោ”តិ។ “តទ្ធិតា”ឥតិ ពហុវចននិទ្ទេសា វិចិត្តត្តា វា តទ្ធិតានំ អភិធានលក្ខណត្តា វា “បុនព្ភវំ ទេតី”តិអាទីសុ អត្ថេសុ បោនោព្ភវិកសទ្ទសិទ្ធិ ទដ្ឋព្ពា។ តត្ថ កម្មសហជាតា បុនព្ភវំ ទេតិ, កម្មសហាយភូតា តទសហជាតា បុនព្ភវាយ សំវត្តតិ, ទុវិធាបិ បុនប្បុនំ ភវេ និព្ពត្តេតិ។ តេនេវាហ “**បុនព្ភវស្ស ទាយិកាបី**”តិអាទិ។ **បោនោព្ភវិកាយេវាតិ នាមំ លភតី**តិ បុនព្ភវំ ទាយិកាបិ អទាយិកាបិ បុនព្ភវំ ទេតិច្ចេវ បោនោព្ភវិកាតិ សមានវិបាកាតិ នាមំ លភតិ សមានសភាវត្តា តទានុភាវត្តា ច។ ឯវំ ឥតរេសុ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ ឧបធិម្ហិ យថានិព្ពត្តេ អត្តភាវេ វិបច្ចនកម្មំ ឯតិស្សាតិ **ឧបធិវេបក្កា**។ នន្ទនដ្ឋេន **នន្ទី**, រញ្ជនដ្ឋេន **រាគោ**។ យោ ច នន្ទិរាគោ, យា ច តណ្ហា, ឧភយមេតំ ឯកត្ថំ, ព្យញ្ជនមេវ នានន្តិ តណ្ហា “**នន្ទិរាគេន សទ្ធឹ អត្ថតោ ឯកត្តំ គតា**”តិ វុត្តា។ រាគសម្ពន្ធេន “**ឧប្បន្នស្សា**”តិ វុត្តំ។ រូបារូបភវរាគោ វិសុំ វក្ខតីតិ កាមភវេ ឯវ ភវបត្ថនាឧប្បត្តិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

តស្មឹ តស្មឹ បិយរូបេ បឋមុប្បត្តិវសេន “**ឧប្បជ្ជតី**”តិ វុត្តា, បុនប្បុនំ បវត្តិវសេន “**និវិសតី**”តិ, បរិយុដ្ឋានានុសយវសេន វា ឧប្បត្តិនិវេសា យោជេតព្ពា។ **សម្បត្តិយ**ន្តិ មនុស្សសោភគ្គេ ទេវត្តេ ច។ **អត្តនោ ចក្ខុ**ន្តិ សវត្ថុកំ ចក្ខុមាហ, សបសាទំ វា មំសបិណ្ឌំ។ **វិប្បសន្នបញ្ចបសាទ**ន្តិ បរិសុទ្ធនីលបីតលោហិតកណ្ហឱទាតវណ្ណបសាទំ។ **រជតបនាឡិកំ វិយ** ឆិទ្ទំ អព្ភន្តរេ ឱទាតត្តា។ **បាមង្គសុត្តំ វិយ** លម្ពកណ្ណពទ្ធំ។ តុង្គា ឧច្ចា ទីឃា នាសិកា **តុង្គនាសិកា,** ឯវំ **លទ្ធវោហារំ** អត្តនោ **ឃានំ**។ “លទ្ធវោហារា”តិ វា បាឋោ។ តស្មឹ សតិ តុង្គា នាសិកា យេសំ, តេ **តុង្គនាសិកា**។ ឯវំ **លទ្ធវោហារា** សត្តា អត្តនោ ឃានន្តិ យោជនា កាតព្ពា។ **ជិវ្ហំ...បេ.... មញ្ញន្តិ** វណ្ណសណ្ឋានតោ កិច្ចតោ ច។ **មនំ...បេ.... ឧឡារំ មញ្ញន្តិ** អតីតាទិអត្ថវិចិននសមត្ថំ។ **អត្តនា បដិលទ្ធានី**តិ អជ្ឈត្តញ្ច សរីគន្ធាទីនិ ពហិទ្ធា ច វិលេបនគន្ធាទីនិ។ **ឧប្បជ្ជមានា ឧប្បជ្ជតី**តិ យទា ឧប្បជ្ជមានា ហោតិ, តទា ឯត្ថ ឧប្បជ្ជតីតិ សាមញ្ញេន គហិតា ឧប្បាទកិរិយា លក្ខណភាវេន វុត្តា, វិសយវិសិដ្ឋា លក្ខិតព្ពភាវេន។ ន ហិ សាមញ្ញវិសេសេហិ នានត្តវោហារោ ន ហោតីតិ។ **ឧប្បជ្ជមានា**តិ វា អនិច្ឆិតោ ឧប្បាទោ ហេតុភាវេន វុត្តោ។ **ឧប្បជ្ជតី**តិ និច្ឆិតោ ផលភាវេន “យទិ ឧប្បជ្ជមានា ហោតិ, ឯត្ថ ឧប្បជ្ជតី”តិ។ សោ ហិ តេន ឧបយោជិតោ វិយ ហោតិ។

សមុទយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និរោធសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៤. **អនូហតេ**តិ អនុទ្ធតេ, អប្បហីនេតិ អត្ថោ។

សីហោ វេធកេ បដិបជ្ជតិ, ន ឧសុម្ហិ, សុវានោ លេឌ្ឌុម្ហិ បដិបជ្ជតិ, ន បហារកេ។ ខយគមនវសេន **វិរជ្ជតិ,** អប្បវត្តិគមនវសេន **និរុជ្ឈតិ**។ អនបេក្ខតាយ ចជនវសេន ហានិវសេន ច **ចជីយតិ,** បុន យថា ន បវត្តតិ, តថា ទូរខិបនវសេន **បដិនិស្សជ្ជីយតិ,** ពន្ធនភូតាយ មោចនវសេន **មុច្ចតិ,** អសំកិលេសវសេន **ន អល្លីយតិ**។ អាយូហនំ សមុទយោ, តប្បដិបក្ខវសេន **អនាយូហនំ**។

អបញ្ញត្តិន្តិ អបញ្ញាបនំ, “តិត្ថអលាពុ អត្ថី”តិ វោហារាភាវំ វា។ តិត្ថអលាពុវល្លិយា អប្បវត្តិ ឥច្ឆន្តោ បុរិសោ វិយ មគ្គោ ទដ្ឋព្ពោ, តស្ស តស្សា អប្បវត្តិនិន្នចិត្តស្ស មូលច្ឆេទនំ វិយ មគ្គស្ស និព្ពានារម្មណស្ស តណ្ហាបហានំ។ តទាប្បវត្តិ វិយ តណ្ហាយ អប្បវត្តិភូតំ និព្ពានំ ទដ្ឋព្ពំ។ ទុតិយូបមាយ ទក្ខិណទ្វារំ វិយ និព្ពានំ, ចោរឃាតកា វិយ មគ្គោ ទដ្ឋព្ពោ, បុរិមា វា ឧបមា មគ្គេន និរុទ្ធាយ បិយរូបសាតរូបេសុ និរុទ្ធាតិ វត្តព្ពតាទស្សនត្ថំ វុត្តា, បច្ឆិមា និព្ពានំ អាគម្ម និរុទ្ធាយបិ។

និរោធសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. មគ្គសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៥. អញ្ញមគ្គបដិក្ខេបនត្ថន្តិ តិត្ថិយេហិ កប្បិតស្ស មគ្គស្ស ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទាភាវំ បដិក្ខេបេតុន្តិ អត្ថោ, អញ្ញស្ស វា មគ្គភាវបដិក្ខេបោ **អញ្ញមគ្គបដិក្ខេបោ**។ បុគ្គលស្ស អរិយភាវករត្តា អរិយំ ករោតីតិ **អរិយោ,** អរិយផលបដិលាភករត្តា អរិយំ លភាបេតិ ជនេតីតិ **អរិយោ**។ អត្តនោ កិច្ចវសេន ផលវសេន ច អរិយនាមលាភោ ឯវ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អដ្ឋ អង្គានិ អស្សាតិ អញ្ញបទត្ថសមាសំ អកត្វា **"អដ្ឋង្គានិ អស្ស សន្តីតិ អដ្ឋង្គិកោ"**តិ បទសិទ្ធិ ទដ្ឋព្ពា។

ចតុរង្គសមន្នាគតា វាចា ជនំ សង្គណ្ហាតីតិ តព្ពិបក្ខវិរតិសភាវា សម្មាវាចា ភេទករមិច្ឆាវាចាបហានេន ជនេ សម្បយុត្តេ ច បរិគ្គណ្ហនកិច្ចវតី ហោតីតិ **"បរិគ្គហលក្ខណា"**តិ វុត្តា។ យថា ចីវរកម្មាទិកោ កម្មន្តោ ឯកំ កាតព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ និប្ផាទេតិ, តំតំកិរិយានិប្ផាទកោ វា ចេតនាសង្ខាតោ កម្មន្តោ ហត្ថបាទចលនាទិកំ កិរិយំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឯវំ សាវជ្ជកត្តព្ពកិរិយាសមុដ្ឋាបកមិច្ឆាកម្មន្តប្បហានេន សម្មាកម្មន្តោ និរវជ្ជសមុដ្ឋាបនកិច្ចវា ហោតិ, សម្បយុត្តធម្មេ ច សមុដ្ឋាបេន្តោ ឯវ បវត្តតីតិ **"សមុដ្ឋាបនលក្ខណោ"**តិ វុត្តោ។ កាយវាចានំ ខន្ធសន្តានស្ស ច សំកិលេសភូតមិច្ឆាអាជីវប្បហានេន សម្មាអាជីវោ **"វោទាបនលក្ខណោ"**តិ វុត្តោ។

អត្តនោ បច្ចនីកកិលេសា ទិដ្ឋេកដ្ឋា អវិជ្ជាទយោ។ **បស្សតី**តិ បកាសេតីតិ អត្ថោ។ តេនេវ ហិ អង្គេន តត្ថ បច្ចវេក្ខណា បវត្តតីតិ។ **តថេវា**តិ អត្តនោ បច្ចនីកកិលេសេហិ សទ្ធិន្តិ អត្ថោ។

កិច្ចតោតិ បុព្ពភាគេហិ ទុក្ខាទិញាណេហិ កាតព្ពកិច្ចស្ស តថ និប្ផត្តិតោ, តមេវេស្ស វា ញាណស្ស ទុក្ខាទិប្បកាសនកិច្ចតោ។ **តីណិ នាមានិ លភតិ** កាមសង្កប្បាទិប្បហានកិច្ចនិប្ផត្តិតោ។ **សិក្ខាបទវិភង្គេ** (វិភ. ៧០៣ អាទយោ) "វិរតិចេតនា សព្ពេ សម្បយុត្តធម្មា ច សិក្ខាបទានី"តិ វុត្តាតិ តត្ថ បធានានំ វិរតិចេតនានំ វសេន **"វិរតិយោបិ ហោន្តិ ចេតនាយោបី"**តិ អាហ។ មុសាវាទាទីហិ វិរមណកាលេ វា វិរតិយោ សុភាសិតាទិវាចាភាសនាទិកាលេ ច ចេតនាយោ យោជេតព្ពា, **មគ្គក្ខណេ វិរតិយោវ** ចេតនានំ អមគ្គង្គត្តា ឯកស្ស ញាណស្ស ទុក្ខាទិញាណតា វិយ ឯកាយ វិរតិយា មុសាវាទាទិវិរតិភាវោ វិយ ច ឯកាយ ចេតនាយ សម្មាវាចាទិកិច្ចត្តយសាធនសភាវាភាវា សម្មាវាចាទិភាវាសិទ្ធិតោ, តំសិទ្ធិយញ្ច អង្គត្តយត្តាសិទ្ធិតោ ច។

បុព្ពភាគេបិ មគ្គក្ខណេបិ សម្មាសមាធិ ឯវាតិ យទិបិ សមាធិឧបការកានំ អភិនិរោបនានុមជ្ជនសម្បិយាយនព្រូហនសន្តសុខានំ វិតក្កាទីនំ វសេន ចតូហិ ឈានេហិ សម្មាសមាធិ វិភត្តោ, តថាបិ វាយាមោ វិយ អនុប្បន្នាកុសលានុប្បាទនាទិចតុវាយាមកិច្ចំ, សតិ វិយ ច អសុភាសុខានិច្ចានត្តេសុ កាយាទីសុ សុភាទិសញ្ញាបហានចតុសតិកិច្ចំ, ឯកោ សមាធិ ចតុក្កជ្ឈានសមាធិកិច្ចំ ន សាធេតីតិ បុព្ពភាគេបិ បឋមជ្ឈានសមាធិចិត្តេ ឈានសមាធិ បឋមជ្ឈានសមាធិ ឯវ មគ្គក្ខណេបិ, តថា បុព្ពភាគេបិ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិចិត្តេ ឈានសមាធិ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិ ឯវ មគ្គក្ខណេបីតិ អត្ថោ។

វចីភេទស្ស ឧបការកោ វិតក្កោ សាវជ្ជានវជ្ជវចីភេទនិវត្តនបវត្តនករាយ សម្មាវាចាយបិ ឧបការកោ ឯវាតិ **"ស្វាយ"**ន្តិអាទិមាហ។ វចីភេទនិយាមិកា **វាចា** កាយិកកិរិយានិយាមកស្ស សម្មាកម្មន្តស្ស **ឧបការិកា**។ **តទំ វីរិយ**ន្តិ ចតុសម្មប្បធានវីរិយំ។ **គតិយោ**តិ និប្ផត្តិយោ, កិច្ចាទិសភាវេ វា។ **សមន្នេសិត្វា**តិ ឧបធារេត្វា។

បុរិមានិ ទ្វេ សច្ចានិ ឧគ្គណ្ហិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **តដ្ឋំ កន្ត**ន្តិ និរោធមគ្គេសុ និន្នភាវំ ទស្សេតិ, ន អភិនន្ទនំ, តន្និន្នភាវោយេវ ច តត្ថ កម្មករណំ ទដ្ឋព្ពំ។

កិច្ចតោតិ បរិញ្ញាទិតោ។ **អារម្មណបដិវេធោ**តិ សច្ឆិកិរិយាបដិវេធមាហ។ **សព្ពម្បិ បដិវេធញាណំ លោកុត្តរ**ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ឧគ្គហាទិបដិវេធោ ច បដិវេធោវ, ន ច សោ លោកុត្តរោតិ? ន, កេវលេន បដិវេធសទ្ទេន ឧគ្គហាទិបដិវេធានំ អវចនីយត្តា, បដិវេធនិមិត្តត្តា វា ឧគ្គហាទិវសេន បវត្តំ ទុក្ខាទីសុ បុព្ពភាគេ ញាណំ "បដិវេធោ"តិ វុត្តំ, ន បដិវេធត្តា, បដិវេធភូតមេវ បន ញាណំ សន្ធាយាហ **"សព្ពម្បិ បដិវេធញាណំ លោកុត្តរ"**ន្តិ។ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាញាណានិបិ សវនញាណេ ឯវ អវរោធំ គច្ឆន្តីតិ **"សវនធារណសម្មសនញាណំ លោកិយ"**ន្តិ តិវិធមេវ ញាណមាហ។ ឧគ្គហាទីហិ សច្ចបរិគ្គណ្ហនំ **បរិគ្គហោ**។

បយោគោតិ កិរិយា, វាយាមោ វា។ តស្ស មហន្តតរស្ស តច្ឆិតព្ពតំ ទុក្ករតរតញ្ច ឧបមាហិ ទស្សេតិ **"ភវគ្គគហណត្ថ"**ន្តិអាទិនា។

បទឃាតន្តិ ឯត្ថ គតមគ្គោ "បទ"ន្តិ វុច្ចតិ។ យេន ចុបាយេន ការណេន កាមវិតក្កោ ឧប្បជ្ជតិ, សោ តស្ស គតមគ្គោតិ តស្ស ឃាតោ **បទឃាតោ**។ **ឧស្សុក្កាបេត្វា**តិ ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ សន្តិវិសេសយុត្តំ កត្វា, វឌ្ឍេត្វាតិ អត្ថោ។

បាឡិយំ វិភត្តេសូតិ កតរបាឡិយំ? **ធម្មសង្គហេ** តាវ អដ្ឋ កសិណានិ ទស អសុភា ចត្តារោ ព្រហ្មវិហារា ចត្តារិ អារុប្បានិ វិភត្តានិ, **អាគមេសុ** ទស អនុស្សតិយោ អាហារេ បដិកូលសញ្ញា ចតុធាតុវវត្ថានន្តិ ឥមានិ ចាតិ តត្ថ តត្ថ វិភត្តំ។ **ឥមេសុ តីសូ**តិ កាមាទីសុ តីសុ ឋានេសុ។

មិច្ឆាវាចាសង្ខាតាយាតិ ឯតេន ឯកាយ ចេតនាយ បហាតព្ពឯកត្តំ ទស្សេតិ។ ឥធ អរិយសាវកោ ស កល្យាណបុថុជ្ជនកោ សេក្ខោ។ **កាយទ្វារវីតិក្កមា**តិ អាជីវហេតុកតោ បាណាតិបាតាទិតោ វិសុំ វិសុំ វិរមណំ យោជេតព្ពំ។

អយំ បនស្សាតិ មគ្គភាវេន ចតុព្ពិធម្បិ ឯកត្តេន គហេត្វា អស្ស មគ្គស្ស អយំ ឈានវសេន សព្ពសទិសសព្ពាសទិសឯកច្ចសទិសតា **វិសេសោ។ បាទកជ្ឈាននិយាមេន ហោតី**តិ ឥធ បាទកជ្ឈាននិយាមំ ធុរំ កត្វា អាហ, **អដ្ឋសាលិនិយំ** បន វិបស្សនានិយាមំ តត្ថ សព្ពវាទាវិរោធតោ, ឥធ បន សម្មសិតជ្ឈានបុគ្គលជ្ឈាសយវាទនិវត្តនតោ បាទកជ្ឈាននិយាមំ។ វិបស្សនានិយាមោ បន សាធារណត្តា ឥធាបិ ន បដិក្ខិត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អញ្ញេ ចាចរិយវាទា វក្ខមានា វិភជិតព្ពាតិ យថាវុត្តមេវ តាវ បាទកជ្ឈាននិយាមំ វិភជន្តោ អាហ “**បាទកជ្ឈាននិយាមេន តាវា**”តិ។

អារុប្បេ ចតុក្កបញ្ចក...បេ.... វុត្តំ អដ្ឋសាលិនិយន្តិ អធិប្បាយោ។ ននុ តត្ថ “អារុប្បេ តិកចតុក្កជ្ឈានំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ, ន “ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈាន”ន្តិ? សច្ចំ, យេសុ បន សំសយោ អត្ថិ, តេសំ ឧប្បត្តិទស្សនេន, តេនត្ថតោ ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានំ ឧប្បជ្ជតីតិ វុត្តមេវ ហោតីតិ ឯវមាហាតិ វេទិតព្ពំ។ សមុទាយញ្ច អបេក្ខិត្វា “**តញ្ច លោកុត្តរំ, ន លោកិយ**”ន្តិ អាហ។ ចតុត្ថជ្ឈានមេវ ហិ លោកិយំ តត្ថ ឧប្បជ្ជតិ, ន ចតុក្កំ បញ្ចកញ្ចាតិ។ **ឯត្ថ កថ**ន្តិ បាទកជ្ឈានស្ស អភាវា កថំ ទដ្ឋព្ពន្តិ អត្ថោ។ **តំឈានិកាវ តស្ស តត្ថ តយោ មគ្គា ឧប្បជ្ជន្តិ** តជ្ឈានិកំ បឋមផលាទី បាទកំ កត្វា ឧបរិមគ្គភាវនាយាតិ អធិប្បាយោ, តិកចតុក្កជ្ឈានិកំ បន មគ្គំ ភាវេត្វា តត្ថុប្បន្នស្ស អរូបជ្ឈានំ តជ្ឈានិកំ ផលញ្ច បាទកំ កត្វា ឧបរិមគ្គភាវនាយ អញ្ញឈានិកាបិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឈានង្គាទិនិយាមិកា បុព្ពាភិសង្ខារសមាបត្តិ បាទកំ, ន សម្មសិតព្ពាតិ ផលស្សបិ បាទកតា ទដ្ឋព្ពា។

ទុក្ខញាណាទីនំ រូបាទិឆទ្វារម្មណត្តា នេក្ខម្មសង្កប្បាទីនំ កសិណាទិតំតំកុសលារម្មណារម្មណត្តា សម្មាវាចាទីនំ អង្គានំ តំតំវិរមិតព្ពាទិអារម្មណត្តា “**យថានុរូប**”ន្តិ អាហ។ **តទនុរូបោ**តិ អវិប្បដិសារករសីលំ វាយាមស្ស វិសេសបច្ចយោតិ សីលានុរូបតា វាយាមស្ស វុត្តា សម្បយុត្តស្សបិ, សម្បយុត្តស្សេវ ច វចនតោ “សីលភូមិយំ បតិដ្ឋិតស្សា”តិ អវត្វា “**បតិដ្ឋមានស្សា**”តិ វុត្តំ។ **ចេតសោ អសម្មោសោ**តិ “ឯការក្ខោ”តិ ឯត្ថ វុត្តេន សតារក្ខេន ចេតសោ រក្ខិតតា។ តេនាហ “**ឥតិ...បេ.... សុវិហិតចិត្តារក្ខស្សា**”តិ។

អាសវក្ខយញាណស្ស វិជ្ជាភាវោ វុត្តោតិ អាសវក្ខយសង្ខាតេ មគ្គេ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិតេ បញ្ញាក្ខន្ធោ **វិជ្ជា,** សីលស្ស ចតុន្នញ្ច ឈានានំ ចរណភាវោ វុត្តោតិ ឥតរេ ទ្វេ ខន្ធា **ចរណំ**។ យន្តិ ឯតេន និព្ពានំ គច្ឆន្តីតិ យានំ, វិបស្សនាវ យានំ **វិបស្សនាយានំ**។ សីលំ សមាធិស្ស វិសេសបច្ចយោ, សមាធិ វិបស្សនាយាតិ សមថស្ស ឧបការត្តា សីលក្ខន្ធោ ច **សមថយានេន** សង្គហិតោ។ **វិបស្សនាយានេន** កាមេសុ អាទីនវំ វិភាវេន្តោ សមថយានេន និរាមិសំ ឈានសុខំ អបរិច្ចជន្តោ អន្តទ្វយកុម្មគ្គំ វិវជ្ជេតិ។ បញ្ញា វិយ មោហស្ស, សីលសមាធយោ ច ទោសលោភានំ ឧជុវិបច្ចនីកា អទោសាលោភេហិ សាធេតព្ពត្តា។ សីលសមាធិបញ្ញាយោគតោ **អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណំ**។ សីលាទីនិ ហិ សាសនស្ស អាទិមជ្ឈបរិយោសានន្តិ។ យស្មិំ ឋិតោ មគ្គដ្ឋោ ផលដ្ឋោ ច អរិយោ ហោតិ, តំ មគ្គផលសង្ខាតំ ខន្ធត្តយសង្គហិតំ សាសនំ **អរិយភូមិ**។

មគ្គសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២០៦-២១៤. អរិយសច្ច-សទ្ទោ សមុទយេ វត្តមានោ បរិញ្ញេយ្យភាវរហិតេ ឯកន្តបហាតព្ពេ តណ្ហាសង្ខាតេ សមុទយេ បវត្តតិ, ន បហាតព្ពបរិញ្ញេយ្យេសុ អវសេសកិលេសាវសេសាកុសលេសុ អប្បហាតព្ពេសុ ច សាសវកុសលមូលាវសេសសាសវកុសលេសូតិ សប្បទេសោ តត្ថ សមុទយោ ហោតិ, កេវលំ សច្ចសទ្ទោ និប្បទេសោតិ អាហ “**និប្បទេសតោ សមុទយំ ទស្សេតុ**”ន្តិ។ ទុក្ខនិរោធា បន អរិយសច្ចទេសនាយំ ធម្មតោ និប្បទេសា ឯវ។ ន ហិ តតោ អញ្ញោ ធម្មោ អត្ថិ, យោ សច្ចទេសនាយំ ទុក្ខំ និរោធោតិ ច វត្តព្ពោ សិយា, មគ្គោបិ អដ្ឋង្គិក

បញ្ចង្គិកវារេសុ អបុព្ពោ នត្ថិ, តស្មា សមុទយមេវ “និប្បទេសតោ ទស្សេតុ”ន្តិ វទតិ តស្ស សព្ពត្ថ តីសុបិ វារេសុ អបុព្ពស្ស ទស្សិតត្តា។ អបុព្ពសមុទយទស្សនត្ថាយបិ ហិ សច្ចទេសនាយំ “តត្ថ កតមោ ទុក្ខសមុទយោ? តណ្ហា”តិ វចនំ កេវលាយ តណ្ហាយ សច្ច-សទ្ទស្ស បវត្តិទស្សនត្ថន្តិ។ ទេសនាវសេន បន តំ តំ សមុទយំ បបេត្វា ទុក្ខំ តស្ស តស្ស បហានវសេន និរោធោ អដ្ឋង្គិកបញ្ចង្គិកសព្ពលោកុត្តរកុសលវសេន មគ្គោ ច អរិយសច្ចទេសនាយំ ន វុត្តោតិ ទុក្ខាទីនិ ច តត្ថ សប្បទេសានិ ទស្សិតានិ ហោន្តីតិ តានិ ច និប្បទេសានិ ទស្សេតុំ សច្ចទេសនា វុត្តាតិ វត្តុំ វដ្ដតិ។ **បច្ចយសង្ខាត**ន្តិ កម្មកិលេសវសេន ជាតិអាទិទុក្ខស្ស មូលភូតន្តិ អត្ថោ។

និរោធសច្ចំ...បេ.... បញ្ចហាការេហិ និទ្ទិដ្ឋន្តិ អរិយសច្ចទេសនតោ សច្ចទេសនាយ វិសេសំ ទស្សេតិ។ តត្ថ “តិណ្ណន្នញ្ច កុសលមូលានំ អវសេសានញ្ច សាសវកុសលានំ បហាន”ន្តិ ឥទំ តេសំ បច្ចយានំ អវិជ្ជាតណ្ហាឧបាទានានំ បហានវសេន, អវិជ្ជាទីសុ វា បហីនេសុ តេសំ អប្បវត្តិវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ កុសលា បហាតព្ពាតិ។ **បហាន**ន្តិ ច មគ្គកិច្ចវសេន តទធិគមនីយំ និរោធំ ទស្សេតិ, និរោធស្សេវ វា តណ្ហាទីនំ អប្បវត្តិភាវោ **បហាន**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

យទិបិ “បុព្ពេវ ខោ បនស្ស កាយកម្មំ វចីកម្មំ អាជីវោ សុបរិសុទ្ធោ ហោតិ, ឯវមស្សាយំ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ ភាវនាបារិបូរិំ គច្ឆតី”តិ (ម. និ. ៣.៤៣១) លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ អដ្ឋង្គិកមគ្គបារិបូរិយា ឧបនិស្សយទស្សនត្ថំ ឥទំ វុត្តំ, តថាបិ “បុព្ពេវ ខោ បនា”តិ វចនំ កាយកម្មាទិសុទ្ធិយា ទូរតរុបនិស្សយតំ, ចក្ខាទីសុ អសារជ្ជន្តស្ស អសំយុត្តស្ស អសម្មូឡ្ហស្ស អាទីនវានុបស្សិនោ វិហរតោ តាយេវ វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ អាយតិំ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេសុ អបចយំ គច្ឆន្តេសុ សព្ពសង្ខារេសុ វិវដ្ដនវសេន, បោនោព្ភវិកតណ្ហាយ បហីយមានាយ កិលេសទូរីភាវេន, កាយិកចេតសិកទរថសន្តាបបរិឡាហេសុ បហីយមានេសុ បស្សទ្ធកាយចិត្តវសេន កាយិកចេតសិកសុខេ បដិសំវេទិយមានេ “យា តថាភូតស្ស ទិដ្ឋិ, សាស្ស ហោតិ សម្មាទិដ្ឋី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៤៣១) វុត្តានំ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាក្ខណេ បវត្តានំ បញ្ចន្នំ សម្មាទិដ្ឋាទីនំ អង្គានំ អាសន្នតរុបនិស្សយតញ្ច ទស្សេតីតិ អាសន្នតរុបនិស្សយវសេន បញ្ចង្គិកំ មគ្គំ សុខំ ពុជ្ឈន្តានំ បុគ្គលានំ អជ្ឈាសយវសេន បញ្ចង្គិកមគ្គទេសនាយ បវត្តតំ ទីបេតិ។ តេនាហ “**បុព្ពេវ ខោ...បេ.... សុបរិសុទ្ធោ ហោតីតិ វចនតោ**”តិអាទិ។ ឯវមិទំ **វចនតោ**តិ និស្សក្កវចនំ ទេសនុបាយស្ស ញាបកនិទស្សនំ ហោតិ, **វចនតោ**តិ វា អត្ថនោ វចនានុរូបំ បញ្ចង្គិកោបិ មគ្គោ បដិបទា ឯវាតិ ភគវតា ទេសិតោតិ អត្ថោ។ កត្ថាតិ? ទេវបុរេ, តស្មា តំ ទេសិតនយំ ទស្សេតុំ បញ្ចង្គិកវារោបិ និទ្ទិដ្ឋោ ធម្មសង្គាហកេហិ។ អថ វា “បុព្ពេវ ខោ បនស្សា”តិ វចនេនេវ អជ្ឈាសយវិសេសការណនិទស្សកេន បុគ្គលជ្ឈាសយវសេន បញ្ចង្គិកោ មគ្គោបិ បដិបទា ឯវាតិ ទេសិតោ ហោតីតិ អាហ “**បុព្ពេវ ខោ បន...បេ.... វចនតោ បន...បេ.... ទេសិតោ**”តិ, តស្មា តំ សុត្តន្តេ ទេសិតនយំ ទស្សេតុំ បញ្ចង្គិកវារោបិ និទ្ទិដ្ឋោ ភគវតា ទេវបុរេតិ អត្ថោ។

ឈានេហិ ទេសនាបវេសោ, ភាវនាបវេសោ វា **ឈានាភិនិវេសោ**។ ឯកេកស្មិំ កោដ្ឋាសេ ចតុន្នំ ចតុន្នំ នយសហស្សានំ ទស្សនំ គណនាសុខត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ យថា បន បាឡិ ឋិតា, តថា ឯកេកិស្សា បដិបទាយ សុញ្ញតាទីសុ ច បញ្ច បញ្ច កោដ្ឋាសេ យោជេត្វា បាឡិគមនំ កតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ តត្ថ អដ្ឋង្គិកវារេ ទុតិយជ្ឈានាទីសុ តស្មិំ សមយេ សត្តង្គិកោ មគ្គោ ហោតីតិ យោជនា កាតព្ពា, សព្ពសង្គាហិកវារេ ច យថា វិជ្ជមានធម្មវសេនាតិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

២១៥. ឯវំ បុរិមេសុបិ ទ្វីសូតិ កស្មា វុត្តំ, ននុ សុត្តន្តភាជនីយេ ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទានិទ្ទេសេ លោកិយលោកុត្តរមិស្សកោ មគ្គោ វុត្តោ។ តស្ស ហិ អដ្ឋកថាយំ (វិភ. អដ្ឋ. ២០៥) “ចតូសុ សច្ចេសុ ឧគ្គហាទិវសេន បុព្ពភាគញាណុប្បត្តិំ សន្ធាយ ឥទំ ‘ទុក្ខេ ញាណ’ន្តិអាទិ វុត្តំ, បដិវេធក្ខណេ បន ឯកមេវ ញាណំ ហោតី”តិ សម្មាទិដ្ឋិយា, តថា សម្មាសង្កប្បាទីនញ្ច លោកិយលោកុត្តរមិស្សកតា ទស្សិតា “អបិចេសា សម្មាទិដ្ឋិ នាម បុព្ពភាគេ នានាក្ខណា នានារម្មណា ហោតិ, មគ្គក្ខណេ ឯកក្ខណា ឯការម្មណា”តិអាទិនា ចាតិ? សច្ចមេតំ, ឯវំ បន អាគមនវសេន តត្ថាបិ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានទស្សនាទិមុខេន អរិយោវ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ ទស្សិតោ។ ឯវញ្ច កត្វា “បដិវេធក្ខណេ បន ឯកមេវ ញាណំ ហោតី”តិ មគ្គញាណស្ស ឯកស្សេវ ទុក្ខញាណាទិតា, “មគ្គក្ខណេ បន...បេ.... ឯកោវ កុសលសង្កប្បោ ឧប្បជ្ជតិ, អយំ សម្មាសង្កប្បោ នាមា”តិអាទិនា មគ្គសង្កប្បាទីនំ សម្មាសង្កប្បាទិតា ច និទ្ធារិតា, បាឡិយញ្ច អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ឧទ្ទិសិត្វា តមេវ និទ្ទិសិតុំ “ទុក្ខេ ញាណ”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តេន សុត្តន្តភាជនីយេបិ ទ្វិន្នំ លោកិយតា, ទ្វិន្នំ លោកុត្តរតា វុត្តា “**ឯវំ បុរិមេសុបិ ទ្វីសូ**តិ ឯតេនាតិ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សច្ចវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. ឥន្ទ្រិយវិភង្គោ

១. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២១៩. ចក្ខុទ្វារេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ចក្ខុទ្វារភាវេ តំទ្វារិកេហិ អត្តនោ ឥន្ទភាវំ បរមិស្សរភាវំ ការយតីតិ អត្ថោ។ តញ្ហិ តេ រូបគ្គហណេ អត្តានំ អនុវត្តេតិ, តេ ច តំ អនុវត្តន្តីតិ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។ យេន តំសមង្គី បុគ្គលោ តំសម្បយុត្តធម្មា វា អញ្ញាតាវិនោ ហោន្តិ, សោ អញ្ញាតាវិភាវោ បរិនិដ្ឋិតកិច្ចជាននំ។

កត្ថចិ ទ្វេតិ “ទ្វិន្នំ ខោ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានំ ភាវិតត្តា ពហុលីកតត្តា ខីណាសវោ ភិក្ខុ អញ្ញំ ព្យាករោតិ…បេ.… អរិយាយ ច បញ្ញាយ អរិយាយ ច វិមុត្តិយា។ យា ហិស្ស, ភិក្ខវេ, អរិយា បញ្ញា, តទស្ស បញ្ញិន្ទ្រិយំ។ យា ហិស្ស អរិយា វិមុត្តិ, តទស្ស សមាធិន្ទ្រិយ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ៥.៥១៦) ទ្វេ, “តិណ្ណំ ខោ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានំ ភាវិតត្តា ពហុលីកតត្តា បិណ្ឌោលភារទ្វាជេន ភិក្ខុនា អញ្ញា ព្យាកតា…បេ.… សតិន្ទ្រិយស្ស សមាធិន្ទ្រិយស្ស បញ្ញិន្ទ្រិយស្សា”តិ (សំ. និ. ៥.៥១៨), “តីណិមានិ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានិ។ កតមានិ តីណិ? អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៤៩៣), “តីណិមានិ…បេ.… ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បុរិសិន្ទ្រិយំ ជីវិតិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៤៩២) ច ឯវមាទីសុ តីណិ, “បញ្ចិមានិ, ព្រាហ្មណ, ឥន្ទ្រិយានិ នានាវិសយានិ…បេ.… ចក្ខុន្ទ្រិយំ…បេ.… កាយិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៥១២), “បញ្ចិ…បេ.… សុខិន្ទ្រិយំ…បេ.… ឧបេក្ខិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៥០១ អាទយោ), “បញ្ចិ…បេ.… សទ្ធិន្ទ្រិយំ…បេ.… បញ្ញិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៤៨៦ អាទយោ) ច ឯវមាទីសុ បញ្ច។ តត្ថ សុត្តន្តេ ទុកាទិវចនំ និស្សរណុបាយាទិភាវតោ ទុកាទីនំ។ សព្ពានិ បន ឥន្ទ្រិយានិ អភិញ្ញេយ្យានិ, អភិញ្ញេយ្យធម្មទេសនា ច អភិធម្មោតិ ឥធ សព្ពានិ ឯកតោ វុត្តានិ។

ខីណាសវស្ស ភាវភូតោ ហុត្វា ឧប្បត្តិតោ “**ខីណាសវស្សេវ ឧប្បជ្ជនតោ**”តិ វុត្តំ។

លិង្គេតិ គមេតិ ញាបេតីតិ លិង្គំ, លិង្គីយតិ វា ឯតេនាតិ លិង្គំ, កឹ លិង្គេតិ, កិញ្ច វា លិង្គីយតីតិ? ឥន្ទំ ឥន្ទោ វា, ឥន្ទស្ស លិង្គំ ឥន្ទលិង្គំ, ឥន្ទលិង្គស្ស អត្ថោ តំសភាវោ **ឥន្ទលិង្គដ្ឋោ,** ឥន្ទលិង្គមេវ វា ឥន្ទ្រិយ-សទ្ទស្ស អត្ថោ **ឥន្ទលិង្គដ្ឋោ**។ សង្ខតំ ឧប្បាទិតន្តិ សិដ្ឋំ, ឥន្ទេន សិដ្ឋំ **ឥន្ទសិដ្ឋំ**។ **ជុដ្ឋំ** សេវិតំ។ កម្មសង្ខាតស្ស ឥន្ទស្ស លិង្គានិ, តេន ច សិដ្ឋានីតិ កម្មជានេវ យោជេតព្ពានិ, ន អញ្ញានិ។ តេ ច ទ្វេ អត្ថា កម្មេ ឯវ យោជេតព្ពា, ឥតរេ ច ភគវតិ ឯវាតិ “**យថាយោគ**”ន្តិ អាហ។ **តេនា**តិ ភគវតោ កម្មស្ស ច ឥន្ទត្តា។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ ឥន្ទ្រិយេសុ។ **ឧល្លិង្គេន្តិ** បកាសេន្តិ ផលសម្បត្តិវិបត្តីហិ ការណសម្បត្តិវិបត្តិអវពោធតោ។ “សោ តំ និមិត្តំ អាសេវតី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៩.៣៥) គោចរករណម្បិ អាសេវនាតិ វុត្តាតិ អាហ “**កានិចិ គោចរាសេវនាយា**”តិ។ តត្ថ សព្ពេសំ គោចរិកាតព្ពត្តេបិ “កានិចី”តិ វចនំ អវិបស្សិតព្ពានំ ពហុលីមនសិករណេន អនាសេវនីយត្តា។ បច្ចវេក្ខណមគ្គមេវ ហិ តេសុ ហោតីតិ។ “តស្ស តំ មគ្គំ អាសេវតោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១៧០) ភាវនា “អាសេវនា”តិ វុត្តាតិ ភាវេតព្ពានិ សទ្ធាទីនិ សន្ធាយាហ “**កានិចិ ភាវនាសេវនាយា**”តិ។ **អាធិបច្ចំ** ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ, អសតិ ច ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានំ អត្តនោ បច្ចយវសេន បវត្តមានេហិ តំសហិតសន្តានេ អញ្ញាការេន អនុប្បជ្ជមានេហិ លិង្គាទីហិ អនុវត្តនីយភាវោ, ឥមស្មិញ្ចត្ថេ ឥន្ទន្តិ បរមិស្សរិយំ ករោន្តិច្ចេវ ឥន្ទ្រិយានិ។ ចក្ខាទីសុ ទស្សិតេន នយេន អញ្ញេសញ្ច តទនុវត្តីសុ អាធិបច្ចំ យថារហំ យោជេតព្ពំ។

ហេដ្ឋាតិ អដ្ឋសាលិនិយំ។ **អមោហោ ឯវ,** ន វិសុំ ចត្តារោ ធម្មា, តស្មា អមោហស្ស បញ្ញិន្ទ្រិយបទេ វិភាវិតានិ លក្ខណាទីនិ តេសញ្ច វេទិតព្ពានីតិ អធិប្បាយោ។ **សេសានិ** អដ្ឋសាលិនិយំ លក្ខណាទីហិ **សរូបេនេវ អាគតានិ**។ ននុ ច សុខិន្ទ្រិយទុក្ខិន្ទ្រិយានំ តត្ថ លក្ខណាទីនិ ន វុត្តានីតិ? កិញ្ចាបិ ន វុត្តានិ, សោមនស្សទោមនស្សិន្ទ្រិយានំ បន វុត្តលក្ខណាទិវសេន វិញ្ញេយ្យតោ ឯតេសម្បិ វុត្តានេវ ហោន្តិ។ កថំ? ឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ សុខិន្ទ្រិយំ, ឥដ្ឋាការសម្ភោគរសំ, កាយិកស្សាទបច្ចុបដ្ឋានំ, កាយិន្ទ្រិយបទដ្ឋានំ ។ អនិដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ, អនិដ្ឋាការសម្ភោគរសំ, កាយិកាពាធបច្ចុបដ្ឋានំ, កាយិន្ទ្រិយបទដ្ឋានន្តិ។ ឯត្ថ ច ឥដ្ឋានិដ្ឋាការានមេវ អារម្មណានំ សម្ភោគរសតា វេទិតព្ពា, ន វិបរីតេបិ ឥដ្ឋាការេន អនិដ្ឋាការេន ច សម្ភោគរសតាតិ។

សត្តានំ អរិយភូមិបដិលាភោ ភគវតោ ទេសនាយ សាធារណំ បធានញ្ច បយោជនន្តិ អាហ “**អជ្ឈត្តធម្មំ បរិញ្ញាយា**”តិអាទិ។ អដ្ឋកថាយំ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយទេសនក្កមោ វុត្តោ, សោ ឥន្ទ្រិយយមក ទេសនាយ សមេតិ។ ឥធ បន ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ មនិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ វុត្តំ, តំ បុរិមបច្ឆិមានំ អជ្ឈត្តិកពាហិរានំ អនុបាលកត្តេន តេសំ មជ្ឈេ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ យញ្ច កិញ្ចិ វេទយិតំ, សព្ពំ តំ ទុក្ខំ។ យាវ ច ទុវិធត្តភាវានុបាលកស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស បវត្តិ, តាវ ទុក្ខភូតានំ ឯតេសំ វេទយិតានំ អនិវត្តីតិ **ញាបនត្ថំ**។ តេន

ច ចក្ខាទីនំ ទុក្ខានុពន្ធតាយ បរិញ្ញេយ្យតំ ញាបេតិ។ **តតោ អនន្តរំ ភាវេតព្ពត្តា**តិ ភាវនាមគ្គសម្បយុត្តំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ទស្សនានន្តរា ហិ ភាវនាតិ។

សតិបិ បុរេជាតាទិបច្ចយភាវេ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សាធេតព្ពមេវ កិច្ចំ **“កិច្ច”**ន្តិ អាហ តស្ស អនញ្ញសាធារណត្តា ឥន្ទ្រិយកថាយ ច បវត្តត្តា។ បុព្ពង្គមភាវេន មនិន្ទ្រិយស្ស **វសវត្តាបនំ** ហោតិ, នាញ្ញេសំ។ តំសម្បយុត្តានិបិ ហិ ឥន្ទ្រិយានិ សាធេតព្ពភូតានេវ អត្តនោ អត្តនោ ឥន្ទ្រិយកិច្ចំ សាធេន្តិ ចេតសិកត្តាតិ។ “សព្ពត្ថ ច ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សាធេតព្ព”ន្តិ អយំ អធិការោ អនុវត្តតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អនុប្បាទនេ អនុបត្ថម្ភេ ច តប្បច្ចយានំ តប្បវត្តនេ និមិត្តភាវោ **អនុវិធានំ**។ ឆាទេត្វា ផរិត្វា ឧប្បជ្ជមានា សុខទុក្ខវេទនា សហជាតេ អភិភវិត្វា សយមេវ បាកដា ហោតិ, សហជាតា ច តព្ពសេន សុខទុក្ខភាវប្បត្តា វិយាតិ អាហ **“យថាសកំ ឱឡារិកាការានុបាបន”**ន្តិ។ អសន្តស្ស អបណីតស្សបិ អកុសលតព្ពិបាកាទិសម្បយុត្តស្ស មជ្ឈត្តាការានុបាបនំ យោជេតព្ពំ, សមានជាតិយំ វា សុខទុក្ខេហិ សន្តបណីតាការានុបាបនញ្ច។ បសន្នបគ្គហិតឧបដ្ឋិតសមាហិតទស្សនាការានុបាបនំ យថាក្កមំ សទ្ធាទីនំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនានិ គហិតានិ, មគ្គសម្បយុត្តស្សេវ ច ឥន្ទ្រិយស្ស កិច្ចំ ទស្សិតំ, តេនេវ ផលសម្បយុត្តស្ស តំតំសំយោជនានំយេវ បដិប្បស្សទ្ធិបហានកិច្ចតា ទស្សិតា ហោតីតិ។ សព្ពកតកិច្ចំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ អញ្ញស្ស កាតព្ពស្ស អភាវា អមតាភិមុខមេវ តព្ភាវបច្ចយោ ច ហោតិ, ន ឥតរានិ វិយ កិច្ចន្តរបសុតញ្ច។ តេនាហ **“អមតាភិមុខភាវបច្ចយតា ចា”**តិ។

២២០. ឯវំ សន្តេបីតិ សតិបិ សព្ពសង្គាហកត្តេ វីរិយិន្ទ្រិយបទាទីហិ សង្គហេតព្ពានិ កុសលាកុសលវីរិយាទីនិ, ចក្ខុន្ទ្រិយបទាទីហិ សង្គហេតព្ពានិ កាលបុគ្គលបច្ចយាទិភេទេន ភិន្នានិ ចក្ខាទីនិ សង្គណ្ហន្តិច្ចេវ **សព្ពសង្គាហកានិ**, ន យស្សា ភូមិយា យានិ ន វិជ្ជន្តិ, តេសំ សង្គាហកត្តាតិ អត្ថោ។ តេន ច អវិសេសិតត្តា សព្ពេសំ សព្ពភូមិកត្តគហណប្បសង្គេ តំនិវត្តនេន សព្ពសង្គាហកវចនំ អវិជ្ជមានស្ស សង្គាហកត្តទីបកំ ន ហោតីតិ ទស្សេតិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

២២៣. ឥធ អនាភដ្ឋន្តិ ឯកន្តានារម្មណត្តេន ភាសិតំ។ **“រូបមិស្សកត្តា អនារម្មណេសុ រូបធម្មេសុ សង្គហិត”**ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ មិស្សកត្តា ឯវ ជីវិតិន្ទ្រិយំ អនារម្មណេសុ អសង្គហិតំ។ ន ហិ អដ្ឋិន្ទ្រិយា អនារម្មណាតិ វុត្តាតិ? សច្ចមេតំ, ជីវិតិន្ទ្រិយឯកទេសស្ស បន អនារម្មណេសុ រូបធម្មេសុ សង្គហិតតំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ, អរូបកោដ្ឋាសេន បរិត្តារម្មណាទិតា អត្ថីតិ សិយាបក្ខេ សង្គហិតន្តិ អធិប្បាយោ។ អរូបកោដ្ឋាសេន បន បរិត្តារម្មណាទិតា, រូបកោដ្ឋាសេន ច នវត្តព្ពតា អត្ថីតិ មិស្សកស្ស សមុទាយស្សេវ វសេន សិយាបក្ខេ សង្គហិតំ, ន ឯកទេសវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ អនារម្មណំ បរិត្តារម្មណាទិភាវេន នវត្តព្ពំ ន ហោតីតិ។ “រូបញ្ច និព្ពានញ្ច អនារម្មណា, សត្តិន្ទ្រិយា អនារម្មណា”តិអាទិវចនញ្ច អវិជ្ជមានារម្មណានារម្មណេសុ នវត្តព្ពេសុ អនារម្មណត្តា នវត្តព្ពតំ ទស្សេតិ, ន សារម្មណស្សេវ នវត្តព្ពតំ, នវត្តព្ពស្ស វា សារម្មណតំ។ ន ហិ នវត្តព្ព-សទ្ទោ សារម្មណេ និរុឡ្ហោ។ យទិបិ សិយា, “តិស្សោ ច វេទនា រូបញ្ច និព្ពានញ្ច ឥមេ ធម្មា នវត្តព្ពា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា”តិអាទិ ន វុច្ចេយ្យ, អថាបិ បរិត្តារម្មណាទិសម្ពន្ធោ នវត្តព្ព-សទ្ទោ សារម្មណេស្វេវ វត្តតិ, “ទ្វាយតនា សិយា បរិត្តារម្មណា”តិអាទី អវត្វា “មនាយតនំ សិយា បរិត្តារម្មណំ...បេ.... អប្បមាណារម្មណ”ន្តិបិ, “ធម្មាយតនំ សិយា បរិត្តារម្មណំ...បេ.... អប្បមាណារម្មណ”ន្តិបិ, “សិយា អនារម្មណ”ន្តិបិ វត្តព្ពំ សិយា។ ន ហិ បញ្ហាបុច្ឆកេ សាវសេសា ទេសនា អត្ថីតិ ។ “អដ្ឋិន្ទ្រិយា សិយា អជ្ឈត្តារម្មណា”តិ ឯត្ថ ច ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស អាកិញ្ចញ្ញាយតនកាលេ អរូបស្ស រូបស្ស ច អនារម្មណត្តា នវត្តព្ពតា វេទិតព្ពា។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥន្ទ្រិយវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា

២២៥. "'កីវាទី ភន្តេ សម្មាសម្ពុទ្ធោ'តិ? 'វិភជ្ជវាទី មហារាជា'"តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា) មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរេន វុត្តត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធសាវកា វិភជ្ជវាទិនោ។ តេ ហិ វេនយិកាទិភាវំ វិភជ្ជ វទន្តិ, ចីវរាទីនំ សេវិតព្ពាសេវិតព្ពភាវំ វា សស្សតុច្ឆេទវាទេ វា វិភជ្ជ វទន្តិ "សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា"តិអាទីនំ ឋបនីយានំ ឋបនតោ រាគាទិក្ខយស្ស សស្សតស្ស រាគាទិកាយទុច្ចរិតាទិឧច្ឆេទស្ស ច វចនតោ, ន បន ឯកំស ព្យាករណីយាទយោ តយោ បញ្ហេ អបនេត្វា វិភជ្ជព្យាករណីយមេវ វទន្តីតិ។ វិភជ្ជវាទីនំ មណ្ឌលំ សមូហោ **វិភជ្ជវាទិមណ្ឌលំ**, វិភជ្ជវាទិនោ វា ភគវតោ បរិសា **វិភជ្ជវាទិមណ្ឌល**ន្តិបិ វទន្តិ។ អាចរិយេហិ វុត្តអវិបរីតត្ថទីបនេន តេ **អនព្ភាចិក្ខន្តេន**។ "អវិជ្ជា បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារានំ ហេតុបច្ចយោ ហោតី"តិអាទី វទន្តោ កថាវត្ថុម្ហិ បដិក្ខិត្តេ បុគ្គលវាទាទិកេ ច វទន្តោ សកសមយំ វោក្កមតិ នាម, តថា **អវោក្កមន្តេន**។ បរសមយំ ទោសារោបនព្យាបារវិរហេន **អនាយូហន្តេន**។ "ឥទម្បិ យុត្តំ គហេតព្ព"ន្តិ បរសមយំ អសម្បិណ្ឌេន្តេនាតិ កេចិ វទន្តិ។

"តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ"ន្តិអាទី (ម. និ. ១.៣៩៦) វទន្តោ សុត្តំ បដិពាហតិ នាម, តថា **អប្បដិពាហន្តេន**។ "តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា យេមេ អន្តរាយិកា ធម្មា វុត្តា ភគវតា, តេ បដិសេវតោ នាលំ អន្តរាយាយា"តិ (ម. និ. ១.២៣៤; បាចិ. ៤១៨, ៤២៩), "សុបិនន្តេ កតោ វីតិក្កមោ អាបត្តិករោ ហោតី"តិ ច ឯវមាទី វទន្តោ វិនយំ បដិលោមេតិ នាម, តព្ពិបរិយាយេន តំ **អនុលោមេន្តេន**។ បដិលោមេន្តោ ហិ កម្មន្តរំ ភិន្ទន្តោ ធម្មតញ្ច វិលោមេតិ។ សុត្តន្តេ វុត្តេ ចត្តារោ **មហាបទេសេ**, អដ្ឋកថាយញ្ច វុត្តេ សុត្តសុត្តានុលោមអាចរិយវាទអត្តនោមតិ**មហាបទេសេ ឱលោកេន្តេន**។ តំឱលោកនេន ហិ សុត្តេ វិនយេ ច សន្តិដ្ឋតិ នាតិធាវតិ។ **ធម្ម**ន្តិ បដិច្ចសមុប្បាទបាឡឹ។ **អត្ថ**ន្តិ តទត្ថំ។ ហេតុហេតុផលានិ ឥធ នាធិប្បេតានិ។ "ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណំ អវិជ្ជា"តិ វុត្តមត្ថំ បរិវត្តិត្វា បុន "បុព្ពន្តេ អញ្ញាណ"ន្តិអាទីហិ **អបរេហិបិ បរិយាយេហិ និទ្ទិសន្តេន**។ "សង្ខារា ឥមិនា បរិយាយេន ភវោតិ វុច្ចន្តិ, តណ្ហា ឥមិនា បរិយាយេន ឧបាទាន"ន្តិអាទិនា **និទ្ទិសន្តេនា**តិ វទន្តិ។

សន្តោតិ សក្កសុញ្ញតាតិ វទន្តិ, សក្កសុញ្ញេសុ វា សង្ខារេសុ សក្កវោហារោ។ **បច្ចយាការមេវ ចា**តិ បច្ចយាការោ ឯវ ច, **ម**-ការោ បទសន្ធិករោ។

តស្មាតិ វុត្តនយេន អត្ថវណ្ណនាយ កាតព្ពត្តា ទុក្ករត្តា ច។

បតិដ្ឋំ នាធិគច្ឆាមីតិ យត្ថ ឋិតស្ស វណ្ណនា សុករា ហោតិ, តំ នយំ អត្តនោយេវ ញាណពលេន នាធិគច្ឆាមីតិ អត្ថោ។ និស្សយំ បន អាចិក្ខន្តោ អាហ **"សាសនំ បនិទ"**ន្តិអាទិ។ ឥធ **សាសន**ន្តិ បាឡិធម្មមាហ, បដិច្ចសមុប្បាទមេវ វា។ សោ ហិ អនុលោមបដិលោមាទិនានាទេសនានយមណ្ឌិតោ អព្ពោច្ឆិន្នោ អជ្ជាបិ បវត្តតីតិ និស្សយោ ហោតិ។ តទដ្ឋកថាសង្ខាតោ ច **បុព្ពាចរិយមគ្គោ**តិ។

"តំ សុណាថ សមាហិតា"តិ អាទរជននេ កឹ បយោជនន្តិ តំ ទស្សេន្តោ អាហ **"វុត្តញ្ហេត"**ន្តិអាទិ។ **អដ្ឋី កត្វា**តិ អត្ថំ កត្វា, យថា វា ន នស្សតិ, ឯវំ អដ្ឋិគតំ វិយ ករោន្តោ អដ្ឋី កត្វា។ បុព្ពកាលតោ អបរកាលេ ភវំ **បុព្ពាបរិយំ**។ បឋមារម្ភាទិតោ បភុតិ ខណេ ខណេ ញាណវិសេសំ កិលេសក្ខយវិសេសញ្ច លភតីតិ អត្ថោ។

កម្មវិបាកកិលេសវដ្តានំ មូលការណត្តា អាទិតោ វុត្តត្តា ច អវិជ្ជា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស មូលំ។ តត្ថ វល្លិយា មូលេ ទិដ្ឋេ តតោ បភុតិ វល្លិយា ហរណំ វិយ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស មូលេ ទិដ្ឋេ តតោ បភុតិ បដិច្ចសមុប្បាទ ទេសនាតិ ឧបមាសំសន្ទនា ន កាតព្ពា។ ន ហិ ភគវតោ "ឥទមេវ ទិដ្ឋំ, ឥតរំ អទិដ្ឋ"ន្តិ វិភជនីយំ អត្ថិ សព្ពស្ស ទិដ្ឋត្តា។ មូលតោ បភុតិ បន វល្លិយា ហរណំ វិយ មូលតោ បភុតិ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា កតាតិ ឥទមេត្ថ សាមញ្ញមធិប្បេតំ, ពោធនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា ពោធេតព្ពភាវេន មូលាទិទស្សនសាមញ្ញញ្ច យោជេតព្ពំ។

តស្សាតិ –

“ស ខោ សោ, ភិក្ខវេ, កុមារោ វុឌ្ឍិមន្វាយ ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកមន្វាយ បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតោ...បេ.... រជនីយេហិ, សោ ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា បិយរូបេ រូបេ សារជ្ជតិ, អបិយរូបេ រូបេ ព្យាបជ្ជតិ, អនុបដ្ឋិតកាយសតី ច វិហរតិ បរិត្តចេតសោ។ សោ តញ្ច ចេតោវិមុត្តឹ បញ្ញាវិមុត្តឹ យថាភូតំ នប្បជានាតិ។ យត្ថស្ស តេ ឧប្បន្នា បាបកា អកុសលា ធម្មា អបរិសេសា និរុជ្ឈន្តិ, សោ ឯវំ អនុរោធវិរោធំ សមាបន្នោ យំ កិញ្ចិ វេទនំ វេទេតិ សុខំ វា ទុក្ខំ វា អទុក្ខមសុខំ វា, សោ តំ វេទនំ អភិនន្ទតិ អភិវទតិ អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៨) –

ឯវំ វុត្តស្ស។ ឯវំ សោតទ្វារាទីសុបិ។ **អភិវទតោ**តិ “អហោ សុខំ, អហោ សុខ”ន្តិ វចីភេទករប្បត្តាយ ពលវតណ្ហាយ “អហំ មមា”តិ អភិវទតោ។ តតោ ពលវតិយា មោចេតុំ អសក្កុណេយ្យភាវេន **អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតោ**។ តតោបិ ពលវតី ឧបាទានភូតា តណ្ហា **នន្ទី**។ ឯត្ថ ច អភិនន្ទនាទិនា តណ្ហា វុត្តា, នន្ទីវចនេន តប្បច្ចយំ ឧបាទានំ ចតុព្ពិធម្បិ នន្ទិតាតទវិប្បយោគតាហិ តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនភាវេហិ ចាតិ វេទិតព្ពំ។ **“ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”**ន្តិអាទិកញ្ច តត្ថេវ **មហាតណ្ហាសង្ខយវិមុត្តិសុត្តេ** (ម. និ. ១.៤០២-៤០៣) វុត្តំ។

វិបាកវដ្ដភូតេ បដិសន្ធិបវត្តិផស្សាទយោ កម្មសមុដ្ឋានញ្ច ឱជំ សន្ធាយ **“ចត្តារោ អាហារា តណ្ហានិទានា”**តិអាទិ វុត្តំ, វដ្ដូបត្ថម្ភកា បន ឥតរេបិ អាហារា តណ្ហាបភវេ តស្មិំ អវិជ្ជមានេ ន វិជ្ជន្តីតិ “តណ្ហានិទានា”តិ វត្តុំ វដ្ដន្តិ។

តតោ តតោតិ ចតុព្ពិធាសុ ទេសនាសុ តតោ តតោ ទេសនាតោ។ **ញាយប្បដិវេធាយ សំវត្តតី**តិ **ញាយោ**តិ មគ្គោ, សោយេវ វា បដិច្ចសមុប្បាទោ “អរិយោ ចស្ស ញាយោ បញ្ញាយ សុទិដ្ឋោ ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.៤១) វចនតោ។ សយមេវ ហិ សមន្តភទ្រកត្តា តថា តថា បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា តាយ តាយ ទេសនាយ អត្តនោ បដិវេធាយ សំវត្តតីតិ។ សមន្តភទ្រកត្តំ ទេសនាវិលាសប្បត្តិ ច ចតុន្នម្បិ ទេសនានំ សមានំ ការណន្តិ វិសេសការណំ វត្តុកាមោ អាហ **“វិសេសតោ”**តិ។ **អស្ស** ភគវតោ ទេសនា, **អស្ស** វា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទេសនាតិ យោជេតព្ពំ។ **បវត្តិការណវិភាគោ** អវិជ្ជាទិកោវ, ការណន្តិ វា គហិតានំ បកតិអាទីនំ អវិជ្ជាទីនញ្ច អការណតា ការណតា ច។ តត្ថ សម្មូឡ្ហា កេចិ អការណំ “ការណ”ន្តិ គណ្ហន្តិ, កេចិ ន កិញ្ចិ ការណំ ពុជ្ឈន្តីតិ តេសំ យថាសកេហិ អនុរូបេហិ ការណេហិ **សង្ខារាទិបវត្តិសន្ទស្សនត្ថំ** អនុលោមទេសនា បវត្តា, ឥតរាសំ តទត្ថតាសម្ភវេបិ ន តាសំ តទត្ថមេវ បវត្តិ អត្ថន្តរសព្ភាវតោ។ អយំ បន តទត្ថា ឯវាតិ ឯតិស្សា តទត្ថតា វុត្តា។ បវត្តិអាទីនវបដិច្ឆាទិកា អវិជ្ជាអាទិ, តតោ សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ តតោ វិញ្ញាណន្តិ ឯវំ បវត្តិយា **ឧប្បត្តិក្កមសន្ទស្សនត្ថញ្ច**។

អនុវិលោកយតោ យោ សម្ពោធិតោ បុព្ពភាគេ តំតំផលបដិវេធោ បវត្តោ, តទនុសារេន តទនុគមេន ជរាមរណាទិកស្ស ជាតិអាទិការណំ យំ អធិគតំ, តស្ស សន្ទស្សនត្ថំ អស្ស បដិលោមទេសនា បវត្តា, អនុវិលោកយតោ បដិលោមទេសនា បវត្តាតិ វា សម្ពន្ធោ។ ទេសេន្តោបិ ហិ ភគវា កិច្ឆាបន្នំ លោកំ អនុវិលោកេត្វា **បុព្ពភាគ...បេ.... សន្ទស្សនត្ថំ** ទេសេតីតិ។ អាហារតណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នទ្ធា, សង្ខារាវិជ្ជា អតីតទ្ធាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនាហ **“យាវ អតីតំ អទ្ធានំ អតិហរិត្វា”**តិ, អាហារា វា តណ្ហាយ បភាវេតព្ពា អនាគតោ អទ្ធា, តណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នោ, សង្ខារាវិជ្ជា អតីតោតិ។ បច្ចក្ខំ បន ផលំ ទស្សេត្វា តំនិទានទស្សនវសេន ផលការណបរម្បរាយ ទស្សនំ យុជ្ជតីតិ អាហារា បុរិមតណ្ហាយ ឧប្បាទិតា បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា, តណ្ហាទយោ អតីតោ, សង្ខារាវិជ្ជា តតោបិ អតីតតរោ សំសារស្ស អនាទិភាវទស្សនត្ថំ វុត្តោតិ **យាវ អតីតំ អទ្ធាន**ន្តិ យាវ អតីតតរំ អទ្ធានន្តិ អត្ថោ យុត្តោ។

អាយតី បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិអាហារកា វា ចត្តារោ អាហារា –

“អាហារេតីតិ អហំ ន វទាមិ, អាហារេតីតិ ចាហំ វទេយ្យំ, តត្រស្ស កល្លោ បញ្ហោ ‘កោ នុ ខោ, ភន្តេ, អាហារេតី’តិ។ ឯវំ ចាហំ ន វទាមិ, ឯវំ បន អវទន្តំ មំ យោ ឯវំ បុច្ឆេយ្យ ‘កិស្ស នុ ខោ, ភន្តេ, វិញ្ញាណាហារោ’តិ។ ឯស កល្លោ បញ្ហោ, តត្រ កល្លំ វេយ្យាករណំ, វិញ្ញាណាហារោ អាយតី បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិយា”តិ (សំ. និ. ២.១២) –

វចនតោ តំសម្បយុត្តត្តា ផស្សចេតនានំ តប្បវត្តិហេតុត្តា ច កពឡីការាហារស្ស។ តេន ហិ ឧបត្ថម្ភិតរូបកាយស្ស, តញ្ច ឥច្ឆន្តស្ស កម្មវិញ្ញាណាយូហនំ ហោតិ។ ភោជនញ្ហិ សទ្ធាទីនំ រាគាទីនញ្ច ឧបនិស្សយោតិ វុត្តន្តិ។ តស្មា “តេ កម្មវដ្ដសង្គហិតា អាហារា បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា”តិ ឥមស្មឹ បរិយាយេ បុរិមោយេវត្ថោ យុត្តោ។ អតីតទ្ធុតោ បភុតិ “ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៣) អតីតេ តតោ បរញ្ច ហេតុផលបដិបាដឹ បច្ចក្ខានំ អាហារានំ និទានទស្សនវសេន អារោហិត្វា និវត្តនេន វិនា អពុជ្ឈន្តានំ

តំសន្ទស្សនត្ថំ សា អយំ ទេសនា បវត្តាតិ អត្ថោ។ **អនាគតទ្ធនោ សន្ទស្សនត្ថន្តិ** អនាគតទ្ធនោ ទុប្បដិវិជ្ឈន្តានំ អបស្សន្តានំ បច្ចក្ខំ បច្ចុប្បន្នំ ហេតុំ ទស្សេត្វា ហេតុផលបរម្បរាយ តស្ស សន្ទស្សនត្ថន្តិ អត្ថោ។

មូលការណសទ្ទំ អបេក្ខិត្វា "**ន អការណ**"ន្តិ នបុំសកនិទ្ទេសោ កតោ។ អការណំ យទិ សិយា, សុត្តំ បដិពាហិតំ សិយាតិ ទស្សេន្តោ សុត្តំ អាហរតិ។ **វដ្ដកថាយ សីសភាវោ** វដ្ដហេតុនោ កម្មស្សបិ ហេតុភាវោ។ តត្ថ ភវតណ្ហាយបិ ហេតុភូតា អវិជ្ជា, តាយ បដិច្ឆាទិតាទីនវេ ភវេ តណ្ហុប្បត្តិតោតិ អវិជ្ជា វិសេសេន សីសភូតាតិ "**មូលការណ**"ន្តិ វុត្តា។ បុរិមាយ កោដិយា អបញ្ញាយមានាយ ឧប្បាទវិរហិតោ និច្ចតំ គណ្ហេយ្យាតិ អាហ "**ឯវញ្ចេតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតី**"តិអាទិ។ តេន ឥតោ បុព្ពេ ឧប្បន្នបុព្ពតា នត្ថីតិ អបញ្ញាយនតោ បុរិមកោដិអបញ្ញាយនំ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។

អវិជ្ជាតណ្ហាហេតុក្កមេន ផលេសុ វត្តព្ពេសុ "**សុគតិទុគ្គតិគាមិនោ**"តិ វចនំ សទ្ទលក្ខណាវិរោធនត្ថំ។ ទ្វន្ទេ ហិ បូជិតស្ស បុព្ពនិបាតោតិ។ សវរា កិរ មំសស្ស អគ្គិនា អលគ្គនត្ថំ បុនប្បុនំ តាបេត្វា កោដ្ដេត្វា ឧណ្ហោទកំ បាយេត្វា វិរិត្តំ សូនំ អគ្គិតោ មុត្តមំសំ គាវឹ មារេន្តិ។ តេនាហ "**អគ្គិសន្តាបិ**"ច្ចាទិ។ តត្ថ យថា វជ្ឈា គាវី ច អ វិជ្ជាភិភូតតាយ យថាវុត្តំ ឧណ្ហោទកបានំ អារភតិ, ឯវំ បុថុជ្ជនោ យថាវុត្តំ ទុគ្គតិគាមិកម្មំ។ យថា បន សា ឧណ្ហោទកបានេ អាទីនវំ ទិស្វា តណ្ហាវសេន សីតុទកបានំ អារភតិ, ឯវមយំ អវិជ្ជាយ មន្ទត្តា ទុគ្គតិគាមិកម្មេ អាទីនវំ ទិស្វា តណ្ហាវសេន សុគតិគាមិកម្មំ អារភតិ។ ទុក្ខេ ហិ អវិជ្ជំ តណ្ហា អនុវត្តតិ, សុខេ តណ្ហំ អវិជ្ជាតិ។

ឯវន្តិ អវិជ្ជាយ និវុតត្តា តណ្ហាយ សំយុត្តត្តា ច។ **អយំ កាយោ**តិ សវិញ្ញាណកកាយោ ខន្ធបញ្ចកំ, "សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ"តិ វចនតោ ផស្សការណញ្ចេតំ វុច្ចតីតិ អាយតនឆក្កំ វា។ **សមុទាគតោ**តិ ឧប្បន្នោ។ **ពហិទ្ធា ច នាមរូប**ន្តិ ពហិទ្ធា សវិញ្ញាណកកាយោ ខន្ធបញ្ចកំ, សឡាយតនានិ វា។ **ឥត្ថេត**ន្តិ ឥត្ថំ ឯតំ។ អត្តនោ ច បរេសញ្ច បញ្ចក្ខន្ធា ទ្វាទសាយតនានិ ច ទ្វារារម្មណភាវេន វវត្ថិតានិ ទ្វយនាមានីតិ អត្ថោ។ "**ទ្វយំ បដិច្ច ផស្សោ**តិ អញ្ញត្ថ ចក្ខុរូបាទីនិ ទ្វយានិ បដិច្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ វុត្តា, ឥធ បន អជ្ឈត្តិកពាហិរានិ អាយតនានិ។ មហាទ្វយំ នាម កិរេត"ន្តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.១៩) វុត្តំ។ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ – អញ្ញត្ថ "ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ"តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៤៣) "ចក្ខុ ចេវ រូបា ច…បេ.… មនោ ចេវ ធម្មា ចា"តិ វុត្តានិ ទ្វយានិ បដិច្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ វុត្តា, ឥធ បន "អយញ្ចេវ កាយោ"តិ ចក្ខាទិនិស្សយេ សេសធម្មេ ចក្ខាទិនិស្សិតេ ឯវ កត្វា វុត្តំ, ចក្ខាទិកាយំ ឯកត្តេន "អជ្ឈត្តិកាយតន"ន្តិ គហេត្វា "ពហិទ្ធា នាមរូប"ន្តិ វុត្តំ, រូបាទិអារម្មណំ ឯកត្តេនេវ ពាហិរាយតនន្តិ តានិ អជ្ឈត្តិកពាហិរានិ អាយតនានិ បដិច្ច ផស្សោ វុត្តោ, តស្មា មហាទ្វយំ នាមេតន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា "អត្តនោ ច បរស្ស ច បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឆហាយតនេហិ ចាបិ អយមត្ថោ ទីបេតព្ពោវា"តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.១៩) វុត្តំ។ "អយំ កាយោ"តិ ហិ វុត្តានិ សនិស្សយានិ ចក្ខាទីនិ អត្តនោ បញ្ចក្ខន្ធា, "ពហិទ្ធា នាមរូប"ន្តិ វុត្តានិ រូបាទីនិ បរេសំ។ តថា អយំ កាយោ អត្តនោវ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានិ, ពហិទ្ធា នាមរូបំ បរេសំ ពាហិរានីតិ។ អញ្ញថា អជ្ឈត្តិកាយតនមត្តេ ឯវ "អយំ កាយោ"តិ វុត្តេ ន អជ្ឈត្តិកាយតនានេវ អត្តនោ បញ្ចក្ខន្ធា ហោន្តីតិ អត្តនោ ច បរេសញ្ច បញ្ចក្ខន្ធេហិ ទីបនា ន សម្ភវេយ្យាតិ។ **សឡេវាយតនានី**តិ សឡេវ សម្ផស្សការណានិ, យេហិ ការណភូតេហិ អាយតនេហិ ឧប្បន្នេន ផស្សេន ផុដ្ឋោ ពាលោ សុខទុក្ខំ បដិសំវេទេតិ។

អាទិ-សទ្ទេន "ឯតេសំ វា អញ្ញតរេន អវិជ្ជានីវរណស្ស, ភិក្ខវេ, បណ្ឌិតស្ស តណ្ហាយ សំយុត្តស្សា"តិអាទិ យោជេតព្ពំ។ តស្មិញ្ហិ សុត្តេ សង្ខារេ អវិជ្ជាតណ្ហានិស្សិតេ ឯវ កត្វា កាយគ្គហណេន វិញ្ញាណនាម រូបសឡាយតនានិ គហេត្វា ឯតស្មិញ្ច កាយេ សឡាយតនានំ ផស្សំ តំនិស្សិតមេវ កត្វា វេទនាយ វិសេស បច្ចយភាវំ ទស្សេន្តេន ភគវតា ពាលបណ្ឌិតានំ អតីតទ្ធាវិជ្ជាតណ្ហាមូលកោ វេទនាន្តោ បដិច្ចសមុប្បាទោ ទស្សិតោ។ បុន ច ពាលបណ្ឌិតានំ វិសេសំ ទស្សេន្តេន –

> "យាយ ច, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាយ និវុតស្ស ពាលស្ស យាយ ច តណ្ហាយ សំយុត្តស្ស អយំ កាយោ សមុទាគតោ, សា ចេវ អវិជ្ជា ពាលស្ស អប្បហីនា, សា ច តណ្ហា អបរិក្ខីណា។ តំ កិស្ស ហេតុ? ន, ភិក្ខវេ, ពាលោ អចរិ ព្រហ្មចរិយំ សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ, តស្មា ពាលោ កាយស្ស ភេទា កាយូបគោ ហោតិ, សោ កាយូបគោ សមានោ ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា…បេ.… ទុក្ខស្មាតិ វទាមី"តិ (សំ. និ. ២.១៩) –

វេទនាបភវំ សាវិជ្ជំ តណ្ហំ ទស្សេត្វា ឧបាទានភវេ ច តំនិស្សិតេ កត្វា "កាយូបគោ ហោតី"តិអាទិនា ជាតិអាទិកេ ទស្សេន្តេន បច្ចុប្បន្នហេតុសមុដ្ឋានតោ បភុតិ ឧភយមូលោវ បដិច្ចសមុប្បាទោ វុត្តោ, តព្ពិបរិយាយេន ច បណ្ឌិតស្ស បច្ចុប្បន្នហេតុបរិក្ខយតោ បភុតិ ឧភយមូលកោ បដិលោមបដិច្ចសមុប្បាទោតិ។

ទុគ្គតិគាមិកម្មស្ស វិសេសបច្ចយត្តា អវិជ្ជា “**អវិន្ទិយំ វិន្ទតី**”តិ វុត្តា, តថា វិសេសបច្ចយោ វិន្ទិយស្ស ន ហោតីតិ “**វិន្ទិយំ ន វិន្ទតី**’តិ ច។ អត្ថានិ និស្សិតានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បវត្តនំ ឧប្បាទនំ **អាយតនំ**។ សម្មោហភាវេនេវ អនភិសមយភូតត្តា **អវិទិតំ** អញ្ញាតំ **ករោតិ**។ **អន្តវិរហិតេ ជវាបេតី**តិ ច វណ្ណាគមវិបរិយាយវិការវិនាសធាតុអត្ថវិសេសយោគេហិ បញ្ចវិធស្ស និរុត្តិលក្ខណស្ស វសេន តីសុបិ បទេសុ អ-ការ វិ-ការ ជ-ការេ គហេត្វា អញ្ញេសំ វណ្ណានំ លោបំ កត្វា ជ-ការស្ស ច ទុតិយស្ស អាគមំ កត្វា “**អវិជ្ជា**”តិ វុត្តា។ ព្យញ្ជនត្ថំ ទស្សេត្វា សភាវត្ថំ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិមាហ។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ វត្ថារម្មណានិ “ឥទំ វត្ថុ, ឥទមារម្មណ”ន្តិ អវិជ្ជាយ ញាតុំ ន សក្កាតិ អវិជ្ជា តប្បដិច្ឆាទិកា វុត្តា។ វត្ថារម្មណសភាវច្ឆាទនតោ ឯវ អវិជ្ជាទីនំ បដិច្ចសមុប្បាទភាវស្ស, ជរាមរណាទីនំ បដិច្ចសមុប្បន្នភាវស្ស ច ឆាទនតោ បដិច្ចសមុប្បាទបដិច្ចសមុប្បន្នឆាទនំ វេទិតព្ពំ។

សង្ខារ-សទ្ទគ្គហណេន អាគតា សង្ខារា **សង្ខារ-សទ្ទេន អាគតសង្ខារា**។ យទិបិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាបិ សង្ខារ-សទ្ទេន អាគតា, តេ បន ឥមិស្សា ទេសនាយ បធានាតិ វិសុំ វុត្តា។ តស្មា “**ទុវិធា**”តិ ឯត្ថ អភិសង្ខរណកសង្ខារំ សង្ខារ-សទ្ទេនាគតំ សន្ធាយ តត្ថ វុត្តម្បិ វជ្ជេត្វា សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារា យោជេតព្ពា។ “សង្ខារ-សទ្ទេនាគតសង្ខារា”តិ វា សមុទាយោ វុត្តោ, តទេកទេសោ ច ឥធ វណ្ណិតព្ពភាវេន “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ, តស្មា វណ្ណិតព្ពសព្ពសង្គហណវសេន ទុវិធតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ **បឋមំ និរុជ្ឈតិ វចីសង្ខារោ**តិអាទិនា វិតក្កវិចារអស្សាសបស្សាសសញ្ញាវេទនាវចីសង្ខារាទយោ វុត្តា, ន អវិជ្ជាសង្ខារេសុ វុត្តា កាយសញ្ចេតនាទយោ។

បរិតស្សតីតិ បិបាសតិ។ **ភវតី**តិ ឧបបត្តិភវំ សន្ធាយ វុត្តំ, **ភាវយតី**តិ កម្មភវំ។ ចុតិ ខន្ធានំ មរណន្តិ “**មរន្តិ ឯតេនា**”តិ វុត្តំ។ “ទុក្ខា វេទនា ឧប្បាទទុក្ខា ឋិតិទុក្ខា”តិ (ម. និ. ១.៤៦៥) វចនតោ **ទ្វេធា ខណតិ**។ **អាយាសោ**តិ បរិស្សមោ វិសាទោ។ កេវល-សទ្ទោ អសម្មិស្សវាចកោ ហោតិ “កេវលា សាលយោ”តិ, និរវសេសវាចកោ ច “កេវលា អង្គមគធា”តិ, តស្មា ទ្វេធាបិ អត្ថំ វទតិ។ តត្ថ **អសម្មិស្សស្សា**តិ សុខរហិតស្ស។ ន ហិ ឯត្ថ កិញ្ចិ ឧប្បាទវយរហិតំ អត្ថីតិ។

តំសម្បយុត្តេ, បុគ្គលំ វា សម្មោហយតីតិ **សម្មោហនរសា**។ អារម្មណសភាវស្ស ឆាទនំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **ឆាទនបច្ចុបដ្ឋានា**។ “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) វចនតោ **អាសវបទដ្ឋានា**។ បដិសន្ធិជននត្ថំ អាយូហន្តិ ព្យាបារំ ករោន្តីតិ **អាយូហនរសា**, រាសិករណំ វា **អាយូហនំ**។ នាមរូបស្ស បុរេចារិកភាវេន បវត្តតីតិ **បុព្ពង្គមរសំ**។ បុរិមភវេន សទ្ធឹ ឃដនំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **បដិសន្ធិបច្ចុបដ្ឋានំ**។ វិញ្ញាណេន សហ សម្បយុជ្ជតីតិ **សម្បយោគរសំ**។ អញ្ញមញ្ញំ សម្បយោគាភាវតោ រូបំ វិកិរតីតិ **វិកិរណរសំ**។ ឯវញ្ច កត្វា បិសិយមានា តណ្ឌុលាទយោ វិកិរន្តិ ចុណ្ណី ភវន្តីតិ។ នាមស្ស កទាចិ កុសលាទិភាវោ ច អត្ថីតិ តតោ វិសេសនត្ថំ “**អព្យាកតបច្ចុបដ្ឋាន**”ន្តិ អាហ។ “អចេតនា អព្យាកតា”តិ ឯត្ថ វិយ អនារម្មណតា វា **អព្យាកតតា** ទដ្ឋព្ពា។ **អាយតនលក្ខណ**ន្តិ ឃដនលក្ខណំ, អាយានំ តននលក្ខណំ វា។ ទស្សនាទីនំ ការណភាវោ **ទស្សនាទិរសតា**។ អកុសលវិបាកុបេក្ខាយ អនិដ្ឋភាវតោ ទុក្ខេន ឥតរាយ ច ឥដ្ឋភាវតោ សុខេន សង្គហិតត្តា “**សុខទុក្ខបច្ចុបដ្ឋានា**”តិ អាហ។ ទុក្ខសមុទយត្តា **ហេតុលក្ខណា តណ្ហា**។ “តត្រតត្រាភិនន្ទិនី”តិ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣, ៤៦០; វិភ. ២០៣) វចនតោ **អភិនន្ទនរសា**។ ចិត្តស្ស, បុគ្គលស្ស វា រូបាទីសុ អតិត្តភាវោ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **អតិត្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា**។ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ហុត្វា កាមុបាទានំ, សេសានិ ទិដ្ឋិ ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តីតិ **តណ្ហាទឡ្ហត្តទិដ្ឋិបច្ចុបដ្ឋានា**។ កម្មុបបត្តិភវវសេន ភវស្ស លក្ខណាទយោ យោជេតព្ពា។

អាទិ-សទ្ទេន អនុពោធាទិភាវគ្គហណំ។ ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណំ **អប្បដិបត្តិ**, អសុភាទីសុ សុភាទិវិបល្លាសា **មិច្ឆាបដិបត្តិ**។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តា វា **អប្បដិបត្តិ**, ទិដ្ឋិសម្បយុត្តា **មិច្ឆាបដិបត្តិ**។ ន អវិជ្ជាយ ឯវ ឆទ្វារិកតា ឆឡារម្មណតា ច, អថ ខោ អញ្ញេសុបិ បដិច្ចសមុប្បាទង្គេសុ អរូបធម្មានន្តិ អាហ “**សព្ពេសុបី**”តិ។ **នោភយគោចរ**ន្តិ មនាយតនមាហ។ ន ហិ អរូបធម្មានំ ទេសវសេន អាសន្នតា ទូរតា ច អត្ថិ អសណ្ឋានត្តា, តស្មា មនាយតនស្ស គោចរោ ន មនាយតនំ សម្បត្តោ អសម្បត្តោ វាតិ វុច្ចតីតិ។

សោកាទីនំ សព្ភាវា អង្គពហុត្តប្បសង្គេ “ទ្វាទសេវា”តិ អង្គានំ វវត្ថានំ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ សោកាទយោ អង្គភាវេន វុត្តា, ផលេន បន ការណំ អវិជ្ជំ មូលង្គំ ទស្សេតុំ តេ វុត្តាតិ។ ជរាមរណព្ភាហតស្ស ហិ ពាលស្ស តេ សម្ភវន្តីតិ សោកាទីនំ ជរាមរណការណតា វុត្តា។ “សារីរិកាយ ទុក្ខាយ វេទនាយ ផុដ្ឋោ”តិ (សំ. និ. ៤.២៥២) ច **សុត្តេ** ជរាមរណនិមិត្តញ្ច ទុក្ខំ សង្គហិតន្តិ តំតំនិមិត្តានំ សាធកភាវេន វុត្តំ។ យស្មា បន ជរាមរណេនេវ សោកាទីនំ ឯកសង្ខេបោ កតោ, តស្មា តេសំ ជាតិបច្ចយតា យុជ្ជតិ។ ជរាមរណបច្ចយភាវេ ហិ អវិជ្ជាយ ឯកសង្ខេបោ កាតព្ពោ សិយា, ជាតិបច្ចយា បន ជរាមរណំ សោកាទយោ ច សម្ភវន្តីតិ។ តត្ថ ជរាមរណំ ឯកន្តិកំ អង្គភាវេនេវ គហិតំ, សោកាទយោ បន រូបភវាទីសុ អភាវតោ អនេកន្តិកា កេវលំ បាកដេន ផលេន អវិជ្ជានិទស្សនត្ថំ គហិតា។ តេន អនាគតេ ជាតិយា សតិ តតោ បរាយ បដិសន្ធិយា ហេតុហេតុភូតា អវិជ្ជា ទស្សិតាតិ

ភវចក្កស្ស អវិច្ឆេទោ ទស្សិតោ ហោតីតិ។ សុត្តញ្ច សោកាទីនំ អវិជ្ជា ការណន្តិ ឯតស្សេវត្ថស្ស សាធកំ ទដ្ឋព្ពំ, ន សោកាទីនំ ពាលស្ស ជរាមរណនិមិត្តតាមត្តស្ស។ “អស្សុតវា បុថុជ្ជនោ”តិ (សំ. និ. ៤.២៥២) ហិ វចនេន អវិជ្ជា សោកាទីនំ ការណន្តិ ទស្សិតា, ន ច ជរាមរណនិមិត្តមេវ ទុក្ខំ ទុក្ខន្តិ។

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អវិជ្ជាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៦. “*អវិជ្ជាបច្ចយា* ៩២ *សង្ខារា”តិ ហិ វុត្ត*ន្តិ ឯតេន អវិជ្ជាយ វិសេសនភាវេន សង្ខារានញ្ច បធានភាវេន វុត្តត្តា សង្ខារានំ និទ្ទិសិតព្ពភាវស្ស ការណំ ទស្សេតិ។ **បិតា កថីយតិ** “ទីឃោ សាមោ, មិត្តោ រស្សោ, ឱទាតោ ទត្តោ”តិ។

រសិតព្ពោ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សភាវោ រសោ, អត្តនោ រសោ សរសោ, យាថាវោ សរសោ យាថាវសរសោ, សោ ឯវ លក្ខិតព្ពត្តា លក្ខណន្តិ **យាថាវសរសលក្ខណំ**។ “កតមា ច, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជា? ទុក្ខេ អញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២; ម. និ. ១.១០៣) សុត្តេ ចត្តារេវ វុត្តានីតិ **“សុត្តន្តិកបរិយាយេនា”**តិ អាហ។ **និក្ខេបកណ្ឌេ បនា**តិអាទិនា ឥធ ចតូសុ ឋានេសុ កថិតាយ ឯវ អវិជ្ជាយ និក្ខេបកណ្ឌេ អដ្ឋសុ ឋានេសុ កិច្ចជាតិតោ បញ្ចវីសតិយា បទេហិ លក្ខណតោ ច កថិតត្តា តទត្ថសំវណ្ណនាវសេន វិភាវនំ ករោតិ។ អហាបេត្វា វិភជិតព្ពវិភជនញ្ហិ **អភិធម្មបរិយាយោ**។

ជាយតិ ឯត្ថាតិ **ជាតិ,** ឧប្បត្តិដ្ឋានំ។ យទិបិ និរោធមគ្គេ អវិជ្ជា អារម្មណំ ន ករោតិ, តេ បន ជានិតុកាមស្ស តប្បដិច្ឆាទនវសេន អនិរោធមគ្គេសុ និរោធមគ្គគ្គហណកអារណវសេន ច បវត្តមានា តត្ថ ឧប្បជ្ជតីតិ វុច្ចតីតិ តេសម្បិ អវិជ្ជាយ ឧប្បត្តិដ្ឋានតា ហោតិ, ឥតរេសំ អារម្មណភាវេន ចាតិ។ សង្ខិកពល ទេវគោណាទីនំ សង្ខាជិនង្គុលាទីនិ វិយ អញ្ញសេតាទីនំ អវិជ្ជាយ ទុក្ខាទិវិសយានំ អន្ធត្តករានំ លោភាទីនំ និវត្តកោ អញ្ញាណាទិសភាវោ លក្ខណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អត្ថត្ថន្តិ ផលផលំ។ អាមេឌិតវចនញ្ហិ សព្ពេសំ អត្ថានំ វិសុំ វិសុំ បាកដករណភាវប្បកាសនត្ថំ។ អត្ថោ ឯវ វា អត្ថោ **អត្ថត្ថោ**តិ អត្ថស្ស អវិបរីតតាទស្សនត្ថំ អត្ថេនេវត្ថំ វិសេសយតិ។ ន ហិ ញាណំ អនត្ថំ អត្ថោតិ គណ្ហាតីតិ។ ឯវ **ការណការណ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តំ អាការ**ន្តិ អត្ថត្ថាទិអាការំ។ **គហេត្វា**តិ ចិត្តេ បវេសេត្វា, ចិត្តេន បុគ្គលេន វា គហិតំ កត្វា។ បដិវិទ្ធស្ស បុន អវេក្ខណា **បច្ចវេក្ខណា**។ ទុច្ចិន្តិតចិន្តិតាទិលក្ខណស្ស ពាលស្ស ភាវោ **ពាល្យំ។ បជានាតី**តិ បការេហិ ជានាតិ។ ពលវមោហនំ **បមោហោ**។ សមន្តតោ មោហនំ **សម្មោហោ**។

ទុក្ខារម្មណតាតិ ទុក្ខារម្មណតាយ, យាយ វា អវិជ្ជាយ ឆាទេន្តិយា ទុក្ខារម្មណា តំសម្បយុត្តធម្មា, សា តេសំ ភាវោតិ **ទុក្ខារម្មណតា,** អារម្មណមេវ វា អារម្មណតា, ទុក្ខំ អារម្មណតា ឯតិស្សាតិ **ទុក្ខារម្មណតា**។

ទុទ្ទសត្តា គម្ភីរា ន សភាវតោ, តស្មា តទារម្មណតា អវិជ្ជា ឧប្បជ្ជតិ, ឥតរេសំ សភាវតោ គម្ភីរត្តា តទារម្មណតា នុប្បជ្ជតីតិ អធិប្បាយោ។ **អបិច ខោ បនា**តិ មគ្គស្ស សង្ខតសភាវត្តា តតោបិ និរោធស្ស គម្ភីរតរតំ ទស្សេតិ។

អវិជ្ជាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សង្ខារបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

បុនាតីតិ សោធេតិ អបុញ្ញផលតោ ទុក្ខសំកិលេសតោ ច, ហិតសុខជ្ឈាសយេន បុញ្ញំ ករោតីតិ តំនិប្ផាទនេន ការកស្សជ្ឈាសយំ បូរេតីតិ **បុញ្ញោ,** បូរកោ បុជ្ជនិព្ពត្តកោ ច និរុត្តិលក្ខណេន **“បុញ្ញោ”**តិ វេទិតព្ពោ។ សមាធិបច្ចនីកានំ អតិទូរតាយ **ន ឥញ្ជតិ** ន ចលតីតិ អត្ថោ។ **កាយស្សា**តិ ទ្វារស្ស សាមិភាវេន និទ្ទេសោ កតោ។

បុញ្ញបគន្តិ ភវសម្បត្តុបគំ។ **តត្ថា**តិ វិភង្គសុត្តេ (សំ. និ. ២.២)។ តញ្ហិ បធានភាវេន គហិតន្តិ។ **សម្មាទិដ្ឋិសុត្តេ** (ម. និ. ១.១០២) បន “តយោមេ, អាវុសោ, សង្ខារា”តិ អាគតន្តិ។ **សព្ពញ្ញុជិនភាសិតោ បន អយំ,** ន បច្ចេកជិនភាសិតោ, ឥមស្សត្ថស្ស ទីបនត្ថំ ឯតេសំ សុត្តានំ វសេន តេ គហិតា។ កថំ បនេតេន គហណេ

នាយមគ្គោ ទីបិតោ ហោតីតិ តំទស្សេន្តោ អាហ “**អភិធម្មេបិ ហិ សុត្តេបិ ឯកសទិសាវ តន្តិ និទ្ទិដ្ឋា**”តិ។ **សព្ពញ្ញុភាសិតោ**តិ ឞាកដេន សុត្តន្តេន សទិសត្តា អយម្បិ សព្ពញ្ញុភាសិតោតិ ញាយតីតិ វុត្តំ ហោតីតិ។

“**តេរសាបី**”តិ វុត្តំ, តត្ថ ញាណវិប្បយុត្តានំ ន ភាវនាមយតា ឞាកដាតិ “**យថា ហី**”តិអាទិមាហ ។ បថវី បថវីតិអាទិភាវនា ច កសិណបរិកម្មករណំ មណ្ឌលករណញ្ច ភាវនំ ភជាបេន្តិ។

ទានវសេន បវត្តា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា **ទានំ**។ តត្ថ ព្យាបារភូតា អាយូហនចេតនា **ទានំ អារព្ភ ទានំ អធិកិច្ច ឧប្បជ្ជតី**តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ឥតរេសុ។ **សោមនស្សចិត្តេនា**តិ អនុមោទនាបវត្តិនិទស្សនមត្តមេតំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឧបេក្ខាសហគតេនបិ ហិ អនុស្សរតិ ឯវាតិ។

អសវិក្ខេកម្បិ សវិក្ខេកេន ចតុត្ថជ្ឈានវិបាកេន វេហប្ផលាទីសុ វិនាបិ អសញ្ញេសុ កដត្តារូបំ។ រូបមេវ សផន្ទនត្តា “**សឥញ្ជន**”ន្តិ វុត្តំ ឥញ្ជនករនីវរណាទីនំ អវិក្ខម្ភនតោ, រូបតណ្ហាសង្ខាតស្ស ឥញ្ជនកស្ស ការណត្តា វា។ តេនេវ រូបារម្មណំ និមិត្តារម្មណញ្ច សព្ពម្បិ ចតុត្ថជ្ឈានំ និប្បរិយាយេន “**អនិញ្ជន**”ន្តិ ន វុច្ចតីតិ។ មហាតុលាយ ធារយមានោ នាឡិយា មិនមានោ ច សមុទាយមេវ ធារេតិ មិនេតិ ច, ន ឯកេកំ គុញ្ជំ, ឯកេកំ តណ្ឌុលំ វា, ឯវំ ភគវាបិ អបរិមាណា បឋមកុសលចេតនាយោ សមុទាយវសេនេវ គហេត្វា ឯកជាតិកត្តា ឯកមេវ កត្វា ទស្សេតិ។ ឯវំ ទុតិយាទយោបីតិ។

“កាយទ្វារេ បវត្តា”តិ អវត្វា “**អាទានគ្គហណចោបនំ ឞាបយមានា ឧប្បន្នា**”តិបិ វត្តុំ វដ្ដតីតិ វចនវិសេសមត្តមេវ ទស្សេតិ។ កាយទ្វារេ បវត្តិ ឯវ ហិ អាទានាទិឞាបនាតិ។ បុរិមេន វា ទ្វារស្ស ឧបលក្ខណភាវោ វុត្តោ, បច្ឆិមេន ចេតនាយ សវិញ្ញត្តិរូបសមុដ្ឋាបនំ។ តត្ថ អាកឌ្ឍិត្វា គហណំ **អាទានំ**, សម្បយុត្តស្ស គហណំ **គហណំ**, ផន្ទនំ **ចោបនំ**។

ឯត្ថាតិ កាយវចីសង្ខារគ្គហណេ, កាយវចីសញ្ចេតនាគហណេ វា។ អដ្ឋកថាយំ អភិញ្ញាចេតនា ន គហិតា វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ន ហោតីតិ។ កស្មា បន ន ហោតិ, ននុ សាបិ កុសលា វិបាកធម្មា ចាតិ? សច្ចំ, អនុបច្ឆិន្នតណ្ហាវិជ្ជាមានេ បន សន្តានេ សព្យាបារប្បវត្តិយា តស្សា កុសលតា វិបាកធម្មតា ច វុត្តា, ន វិបាកុប្បាទនេន, សា បន វិបាកំ ឧប្បាទយន្តី រូបាវចរមេវ ឧប្បាទេយ្យ។ ន ហិ អញ្ញភូមិកំ កម្មំ អញ្ញភូមិកំ វិបាកំ ឧប្បាទេតីតិ។ អត្តនា សទិសារម្មណញ្ច តិដ្ឋានិកំ តំ ឧប្បាទេយ្យ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ រូបាវចរវិបាកស្ស កម្មសទិសារម្មណស្សេវ វុត្តត្តា, ន ច រូបាវចរវិបាកោ បរិត្តាទិអារម្មណោ អត្ថិ, អភិញ្ញាចេតនា ច បរិត្តាទិអារម្មណាវ ហោតិ, តស្មា វិបាកំ ន ឧប្បាទេតីតិ វិញ្ញាយតិ។ កសិណេសុ ច ឧប្បាទិតស្ស ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិស្ស អានិសំសភូតា អភិញ្ញា។ យថាហ “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.២៤៤-២៤៥; ម. និ. ១.៣៨៤-៣៨៦)។ តស្មា សមាធិផលសទិសា សា, ន ច ផលំ ទេតីតិ ទានសីលានិសំសោ តស្មិំ ភវេ បច្ចយលាភោ វិយ សាបិ វិបាកំ ន ឧប្បាទេតិ។ **យថា ច អភិញ្ញាចេតនា, ឯវំ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ ន ហោតី**តិ ឥទំ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ធម្មេ វិសុំ ឧទ្ធរិត្វា “តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២៥) វុត្តត្តា វិចារេតព្ពំ។

អយំ បនេត្ថ អមតគ្គបថានុគតោ វិនិច្ឆយោ – ទស្សនភាវនានំ អភាវេបិ យេសំ បុថុជ្ជនានំ សេក្ខានញ្ច ទស្សនភាវនាហិ ភវិតព្ពំ, តេសំ តទុប្បត្តិកាលេ តេហិ បហាតុំ សក្កុណេយ្យា អកុសលា “ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ ច វុច្ចន្តិ, បុថុជ្ជនានំ បន ភាវនាយ អភាវា ភាវនាយ បហាតព្ពចិន្តា នត្ថិ។ តេន តេសំ បវត្តមានា តេ ទស្សនេន បហាតុំ អសក្កុណេយ្យាបិ “ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ ន វុច្ចន្តិ។ យទិ វុច្ចេយ្យុំ, ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ កេសញ្ចិ កេចិ កទាចិ អារម្មណារម្មណាធិបតិឧបនិស្សយបច្ចយេហិ បច្ចយោ ភវេយ្យុំ, ន ច បដ្ឋានេ “ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ កេសញ្ចិ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វុត្តា។ សេក្ខានំ បន វិជ្ជមានា ភាវនាយ បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ភាវនាយ បហាតព្ពា។ តេនេវ សេក្ខានំ ទស្សនេន បហាតព្ពា ចត្តត្តា វន្តត្តា មុត្តត្តា បហីនត្តា បដិនិស្សដ្ឋត្តា ឧក្ខេដិតត្តា សមុក្ខេដិតត្តា អស្សាទិតព្ពា អភិនន្ទិតព្ពា ច ន ហោន្តិ, បហីនតាយ ឯវ សោមនស្សហេតុភូតា អវិក្ខេបហេតុភូតា ច ន ទោមនស្សំ ឧទ្ធច្ចញ្ច ឧប្បាទេន្តីតិ ន តេ តេសំ អារម្មណារម្មណាធិបតិភាវំ បកតូបនិស្សយភាវញ្ច គច្ឆន្តិ។ ន ហិ បហីនេ ឧបនិស្សាយ អរិយោ រាគាទិកិលេសេ ឧប្បាទេតិ។

វុត្តញ្ច “សោតាបត្តិមគ្គេន យេ កិលេសា បហីនា, តេ កិលេសេ ន បុនេតិ ន បច្ចេតិ ន បច្ចាគច្ឆតិ…បេ.… អរហត្តមគ្គេន…បេ.… ន បច្ចាគច្ឆតី”តិ (មហានិ. ៨០; ចូឡនិ. មេត្តគូមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ២៧), ន ច បុថុជ្ជនានំ ទស្សនេន បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ឥតរេសំ ន កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោ ហោន្តីតិ សក្កា វត្តុំ “ទិដ្ឋិំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតិ។ វិចិកិច្ឆំ អារព្ភ វិចិកិច្ឆា ទិដ្ឋិ

ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆានំ ឧទ្ធច្ចារម្មណបច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា។ ឯត្ថ ហិ **ឧទ្ធច្ចន្តិ** ឧទ្ធច្ចសហគតំ ចិត្តុប្បាទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា អធិបតិបច្ចយនិទ្ទេសេ “ទិដ្ឋឹ គរុំ កត្វា អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ គរុំ កត្វា រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៩) ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ។ តស្មា ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្ពានំ អតីតាទិភាវេន នវត្តព្ពត្តេបិ យាទិសានំ តាហិ អនុប្បត្តិធម្មតា អាបាទេតព្ពា, តេសុ បុថុជ្ជនេសុ វត្តមានា ទស្សនំ អបេក្ខិត្វា តេន បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ទស្សនេន បហាតព្ពា, សេក្ខេសុ វត្តមានា ភាវនំ អបេក្ខិត្វា តាយ បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ភាវនាយ បហាតព្ពា។ តេសុ ភាវនាយ បហាតព្ពា សហាយវិរហា វិបាកំ ន ជនយន្តីតិ ភាវនាយ បហាតព្ពចេតនាយ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ន វុត្តោ, អបេក្ខិតព្ពទស្សនភាវនារហិតានំ បន បុថុជ្ជនេសុ ឧប្បជ្ជមានានំ សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទីនំ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទស្ស ច សំយោជនត្តយតទេកដ្ឋកិលេសានំ អនុបច្ឆិន្នតាយ អបរិក្ខីណសហាយានំ វិបាកុប្បាទនំ ន សក្កា បដិក្ខិបិតុន្តិ ឧទ្ធច្ចសហគតធម្មានំ វិបាកោ **វិភង្គេ** វុត្តោតិ។

យទិ ឯវំ, អបេក្ខិតព្ពទស្សនភាវនារហិតានំ អកុសលានំ នេវទស្សនេននភាវនាយបហាតព្ពតា អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, អប្បហាតព្ពានំ “នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ៨) វុត្តត្តា, អប្បហាតព្ពវិរុទ្ធសភាវត្តា ច អកុសលានំ។ ឯវម្បិ តេសំ តមស្មឹ តិកេ នវត្តព្ពតា អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ ទស្សិតានំ ទ្វាទសអកុសលចិត្តុប្បាទានំ ទ្វីហិ បទេហិ សង្គហិតត្តា។ យថា ហិ ធម្មវសេន សង្ខតធម្មា សព្ពេ សង្គហិតាតិ ឧប្បន្នត្តិកេ កាលវសេន អសង្គហិតាបិ អតីតា នវត្តព្ពាតិ ន វុត្តា ចិត្តុប្បាទរូបភាវេន គហិតេសុ នវត្តព្ពស្ស អភាវា, ឯវមិធាបិ ចិត្តុប្បាទភាវេន គហិតេសុ នវត្តព្ពស្ស អភាវា នវត្តព្ពតា ន វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ យត្ថ ហិ ចិត្តុប្បាទោ កោចិ និយោគតោ នវត្តព្ពោ អត្ថិ, តត្ថ តេសំ ចតុត្ថោ កោដ្ឋាសោ អត្ថីតិ យថាវុត្តបទេសុ វិយ តត្ថាបិ ភិន្ទិត្វា ភជាបេតព្ពេ ចិត្តុប្បាទេ ភិន្ទិត្វា ភជាបេតិ “សិយា នវត្តព្ពា បរិត្តារម្មណា”តិអាទិនា។ តទភាវា ឧប្បន្នត្តិកេ ឥធ ច តថា ន វុត្តា។

អថ វា យថា សប្បដិឃេហិ សមានសភាវត្តា រូបធាតុយំ តយោ មហាភូតា “សប្បដិឃា”តិ វុត្តា។ យថាហ “អសញ្ញសត្តានំ អនិទស្សនំ សប្បដិឃំ ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច ទ្វេ មហាភូតា, ទ្វេ មហាភូតេ បដិច្ច ឯកំ មហាភូត”ន្តិ (បដ្ឋា. ២.២២.៩)។ ឯវំ បុថុជ្ជនានំ បវត្តមានា ភាវនាយ បហាតព្ពសមានសភាវា “ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ វុច្ចេយ្យុន្តិ នត្ថិ នវត្តព្ពតាបសង្គោ។ ឯវញ្ច សតិ បុថុជ្ជនានំ បវត្តមានាបិ ភាវនាយ បហាតព្ពា សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទយោ បរភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទីនំ ឧបនិស្សយបច្ចយោ, រាគោ ច រាគទិដ្ឋីនំ អធិបតិបច្ចយោតិ អយមត្ថោ លទ្ធោ ហោតិ។ យថា បន អផោដ្ឋព្ពត្តា រូបធាតុយំ តយោ មហាភូតា ន បរមត្ថតោ សប្បដិឃា, ឯវំ អបេក្ខិតព្ពភាវនារហិតា បុថុជ្ជនេសុ បវត្តមានា សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទយោ ន បរមត្ថតោ ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ ភាវនាយ បហាតព្ពានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយតា ន វុត្តា, ន ច “ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វុត្តា។ យេ ហិ ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយា កិលេសា, ន តេ ទស្សនតោ ឧទ្ធំ បវត្តន្តិ, ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយស្សបិ បន ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស សហាយវេកល្លមត្តមេវ ទស្សនេន កតំ, ន តស្ស កោចិ ភាវោ ទស្សនេន អនុប្បត្តិធម្មតំ អាបាទិតោតិ តស្ស ឯកន្តភាវនាយ បហាតព្ពតា វុត្តា។ តស្មា តស្ស តាទិសស្សេវ សតិ សហាយេ វិបាកុប្បាទនវចនំ, អសតិ ច វិបាកានុប្បាទនវចនំ ន វិរុជ្ឈតីតិ។

សាបិ វិញ្ញាណបច្ចយភាវេ យទិ អបនេតព្ពា, កស្មា “សមវីសតិ ចេតនា”តិ វុត្តន្តិ តស្ស ការណំ ទស្សេន្តោ អាហ “**អវិជ្ជាបច្ចយា បន សព្ពាបេតា ហោន្តី**”តិ។ យទិ ឯវំ, អភិញ្ញាចេតនាយ សហ “ឯកវីសតី”តិ វត្តព្ពន្តិ? ន, អវចនស្ស វុត្តការណត្តា, តំ បន ឥតរវចនស្សបិ ការណន្តិ សមានចេតនាវចនការណវចនេន យំ ការណំ អបេក្ខិត្វា ឯកា វុត្តា, តេន ការណេន ឥតរាយបិ វត្តព្ពតំ, យញ្ច ការណំ អបេក្ខិត្វា ឥតរា ន វុត្តា, តេន ការណេន វុត្តាយបិ អវត្តព្ពតំ ទស្សេតិ។ អានេញ្ជាភិសង្ខារោ ចិត្តសង្ខារោ ឯវាតិ ភេទាភាវា បាកដោតិ ន តស្ស សំយោគោ ទស្សិតោ។

សុខសញ្ញាយ គហេត្វាតិ ឯតេន តណ្ហាបវត្តឹ ទស្សេតិ។ **តណ្ហាបរិក្ខារេ**តិ តណ្ហាយ បរិវារេ, តណ្ហាយ “សុខំ សុភ”ន្តិអាទិនា សង្ខតេ វា អលង្កតេតិ អត្ថោ។ តណ្ហា ហិ ទុក្ខស្ស សមុទយោតិ អជានន្តោ “អហោ វតាហំ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា ខត្តិយមហាសាលានំ វា សហព្យតំ ឧបបជ្ជេយ្យ”ន្តិ សង្ខារេ បរិក្ខរោតីតិ។ អមរណត្ថាតិ គហិតា ទុក្ករកិរិយា **អមរតបោ,** ទេវភាវត្ថំ តបោ វា, ទុក្ខត្តា វា មរោ មារកោ តបោ **អមរតបោ**។ ទិដ្ឋេ អទិដ្ឋ-សទ្ទោ វិយ មរេសុ អមរ-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។

ជាតិអាទិបបាតទុក្ខជននតោ **មរុបបាតសទិសតា** បុញ្ញាភិសង្ខារស្ស វុត្តា។ រមណីយភាវេន ច អស្សាទភាវេន ច គយ្ហមានំ បុញ្ញផលំ **ទីបសិខាមធុលិត្តសត្ថធារាសទិសំ,** តទត្ថោ ច បុញ្ញាភិសង្ខារោ តំ

និបាតលេហនសទិសោ។

“សុខោ ឥមិស្សា បរិព្ពាជិកាយ តរុណាយ មុទុកាយ លោមសាយ ពាហាយ សម្ផស្សោ”តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៦៩) សុខសញ្ញាយ **ពាលោ វិយ គូថកីឡនំ** កិលេសាភិភូតតាយ កោធារតិអភិភូតោ អសវសោ **មរិតុកាមោ វិយ វិសខាទនំ** ករណផលក្ខណេសុ ជិគុច្ឆនីយំ ទុក្ខញ្ច **អបុញ្ញាភិសង្ខារំ អារភតិ**។ លោភសហគតស្ស វា គូថកីឡនសទិសតា, ទោសសហគតស្ស វិសខាទនសទិសតា យោជេតព្ពា។ កាមគុណសមិទ្ធិយា សភយស្សបិ បិសាចនគរស្ស សុខវិបល្លាសហេតុភាវោ វិយ អរូបវិបាកានំ និរន្តរតាយ អនុបលក្ខិយមានឧប្បាទវយានំ, ទីឃសន្តានតាយ អគយ្ហមានវិបរិណាមានំ, សង្ខារវិបរិណាមទុក្ខភូតានម្បិ និច្ចាទិវិបល្លាសហេតុភាវោតិ តេសំ **បិសាចនគរសទិសតា, តទភិមុខគមនសទិសតា** ច អានេញ្ជាភិសង្ខារស្ស យោជេតព្ពា។

តាវាតិ វត្តព្ពន្តរាបេក្ខោ និបាតោ, តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោតិ ឥទំ តាវ សិទ្ធំ, ឥទំ បន អបរំ វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ អវិជ្ជាបច្ចយា បន សព្ពាបេតា ហោន្តីតិ វុត្តន្តិ អភិញ្ញាចេតនានំ បច្ចយភាវំ ទស្សេតិ។ ចេតោបរិយបុព្ពេនិវាសអនាគតំសញាណេហិ បរេសំ អត្តនោ ច សមោហចិត្តជាននកាលេតិ យោជេតព្ពា។

អវិជ្ជាសម្មូឡ្ហត្តាតិ ភវាទីនវបដិច្ឆាទិកាយ អវិជ្ជាយ សម្មូឡ្ហត្តា។ **រាគាទីន**ន្តិ រាគទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចទោមនស្សានំ អវិជ្ជាសម្បយុត្តរាគាទិអស្សាទនកាលេសុ អវិជ្ជំ អារព្ភ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ គរុំ កត្វា អស្សាទនំ រាគទិដ្ឋិសម្បយុត្តាយ ឯវ អវិជ្ជាយ យោជេតព្ពំ, អស្សាទនញ្ច រាគោ, តទវិប្បយុត្តា ច ទិដ្ឋីតិ អស្សាទនវចនេនេវ យថាវុត្តំ អវិជ្ជំ គរុំ ករោន្តី ទិដ្ឋិ ច វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ រាគាទីហិ ច បាឡិយំ សរូបេន វុត្តេហិ តំសម្បយុត្តសង្ខារស្ស អវិជ្ជារម្មណាទិតំ ទស្សេតិ។ អនវិជ្ជារម្មណស្ស បឋមជវនស្ស អារម្មណាធិបតិអនន្តរាទិបច្ចយវចនេសុ អវុត្តស្ស វុត្តស្ស ច សព្ពស្ស សង្គណ្ហនត្ថំ **“យំ កិញ្ចី”**តិ អាហ។ **វុត្តនយេនា**តិ សមតិក្កមភវបត្ថនាវសេន វុត្តនយេន។

ឯកការណវាទោ អាបជ្ជតីតិ ទោសប្បសង្គោ វុត្តោ។ អនិដ្ឋោ ហិ ឯកការណវាទោ សព្ពស្ស សព្ពកាលេ សម្ភវាបត្តិតោ ឯកសទិសសភាវាបត្តិតោ ច។ យស្មា តីសុ បការេសុ អវិជ្ជមានេសុ បារិសេសេន ចតុត្ថេ ឯវ ច វិជ្ជមានេ ឯកហេតុផលទីបនេ អត្ថោ អត្ថិ, តស្មា ន នុបបជ្ជតិ។

យថាផស្សំ វេទនាវវត្ថានតោតិ “សុខវេទនីយំ, ភិក្ខវេ, ផស្សំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខា វេទនា”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៦២), “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច…បេ…. តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៤៣) ច សុខវេទនីយាទិចក្ខុសម្ផស្សាទិអនុរូបេន សុខវេទនាទិចក្ខុសម្ផស្សជាវេទនាទីនំ វវត្ថានតោ, សមានេសុ ចក្ខុរូបាទីសុ ផស្សវសេន សុខាទិវិបរិយាយាភាវតោ, សមានេសុ ច រូបមនសិការាទីសុ ចក្ខាទិសង្ឃដ្ដនវសេន ចក្ខុសម្ផស្សជាទិវិបរិយាយាភាវតោ, អញ្ញបច្ចយសាមញ្ញេបិ ផស្សវសេន សុខាទិចក្ខុសម្ផស្សជាទីនំ ឱឡារិកសុខុមាទិសង្ករាភាវតោ ចាតិ អត្ថោ។ សុខាទីនំ យថាវុត្តសម្ផស្សស្ស អវិបរីតោ បច្ចយភាវោ ឯវ **យថាវេទនំ ផស្សវវត្ថានំ**, ការណផលវិសេសេន វា ផលការណវិសេសនិច្ឆយោ ហោតីតិ ឧភយត្ថាបិ និច្ឆយោ វវត្ថានន្តិ វុត្តោ។ **កម្ហាទយោ**តិ កម្ហាហារឧតុអាទយោ អបាកដា សេម្ហបដិការេន រោគវូបសមតោ។

“អស្សាទានុបស្សិនោ តណ្ហា បវឌ្ឍតី”តិ វចនតោតិ “សំយោជនីយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ, ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ (សំ. និ. ២.៥៣-៥៤) ឥមិនា សុត្តេន តណ្ហាយ សង្ខារការណភាវស្ស វុត្តត្តាតិ អត្ថោ។ បុន តស្សាបិ អវិជ្ជា ការណន្តិ ទស្សនត្ថំ **“អវិជ្ជាសមុទយា អាសវសមុទយោតិ វចនតោ”**តិ អាហ។ តណ្ហា វា ចតុរុបាទានភូតា កាមភវទិដ្ឋាសវា ច សង្ខារស្ស ការណន្តិ បាកដាតិ សុត្តទ្វយេនបិ អវិជ្ជាយ សង្ខារការណភាវមេវ ទស្សេតិ។ **អស្សាទានុបស្សិនោ**តិ ហិ វចនេន អាទីនវបដិច្ឆាទនកិច្ចា អវិជ្ជា តណ្ហាយ ការណន្តិ ទស្សិតា ហោតីតិ។ យស្មា អវិទ្វា, តស្មា បុញ្ញាភិសង្ខារាទិកេ អភិសង្ខរោតីតិ អវិជ្ជាយ សង្ខារការណភាវស្ស **បាកដត្តា** អវិទ្វសុភាវោ សង្ខារការណភាវេន វុត្តោ ខីណាសវស្ស សង្ខារាភាវតោ **អសាធារណត្តា** ច។ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ សាធារណានិ វត្ថារម្មណាទីនីតិ បុញ្ញភវាទិអាទីនវបដិច្ឆាទិកា អវិជ្ជា បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ អសាធារណំ ការណន្តិ វា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឋានវិរុទ្ធោ**តិ អត្ថិតាវិរុទ្ធោ។ កេចិ បន “បដិសន្ធិអាទីនិ ឋានានី”តិ វទន្តិ, ឯវំ សតិ បុរិមចិត្តំ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឋានវិរុទ្ធោ បច្ចយោតិ ន ឥទំ ឯកន្តិកំ សិយា។ ភវង្គម្បិ ហិ ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយោ, ជវនំ ជវនស្សាតិ, ន ច សិប្បាទីនំ បដិសន្ធិអាទិឋានំ អត្ថីតិ ន តំ ឥធ អធិប្បេតំ។ កម្មំ រូបស្ស នមនរុប្បនវិរោធា សារម្មណានារម្មណវិរោធា ច **សភាវវិរុទ្ធោ បច្ចយោ, ខីរាទីនិ ទធិអាទីនំ** មធុរម្ពិលរសាទិសភាវវិរោធា។ អវិជាននកិច្ចោ **អាលោកោ** វិជាននកិច្ចស្ស **វិញ្ញាណស្ស**, អមទនកិច្ចា ច **គុឡាទយោ** មទនកិច្ចស្ស **អាសវស្ស**។

គោលោមាវិលោមានិ ទព្ពាយ បច្ចយោ, **ទធិ**អាទីនិ **ភូតិណកស្ស**។ ឯត្ថ ច **អវី**តិ វត្ថា ឯឡកា វុច្ចន្តិ។ វិបាកាយេវ តេ ច ន, តស្មា ទុក្ខវិបាកាយបិ អវិជ្ជាយ តទវិបាកានំ បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារានំ បច្ចយត្តំ ន ន យុជ្ជតីតិ អត្ថោ។ តទវិបាកត្តេបិ សាវជ្ជតាយ តទវិរុទ្ធានំ តំសទិសានញ្ច អបុញ្ញាភិសង្ខារានមេវ បច្ចយោ, ន ឥតរេសន្តិ ឯតស្ស បសង្គស្ស និវារណត្ថំ “វិរុទ្ធោ ចាវិរុទ្ធោ ច, សទិសាសទិសោ តថា។ ធម្មានំ បច្ចយោ សិទ្ធោ”តិ វុត្តំ, តស្មា តមត្ថំ បាកដំ ករោន្តោ **“ឥតិ អយំ អវិជ្ជា”**តិអាទិមាហ។

អច្ឆេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណីនំ វិយ បុព្ពាបរិយវវត្ថានំ និយតិ, និយតិយា, និយតិ ឯវ វា សង្គតិ សមាគមោ និយតិសង្គតិ, តាយ ភាវេសុ បរិណតា មនុស្សទេវវិហង្គាទិភាវំ បត្តា **និយតិសង្គតិភាវបរិណតា**។ និយតិយា សង្គតិយា ភាវេន ច បរិណតា នានប្បការតំ បត្តា **និយតិសង្គតិភាវបរិណតា**តិ ច អត្ថំ វទន្តិ។ ឯតេហិ ច វិកប្បេនហិ អវិជ្ជា អកុសលំ ចិត្តំ កត្វា បុញ្ញាទីសុ យត្ថ កត្ថចិ បវត្តតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ **“សោ ឯវំ អវិជ្ជាយា”**តិអាទិ។

អបរិណាយកោ ពាលោតិ អរហត្តមគ្គសម្បដិបាទកកល្យាណមិត្តរហិតោតិ អត្ថោ។ អរហត្តមគ្គាវសានំ វា ញាណំ សមវិសមំ ទស្សេត្វា និព្ពានំ នយតីតិ បរិណាយកន្តិ វុត្តំ, តេន រហិតោ **អបរិណាយកោ។ ធម្មំ ញត្វា**តិ សប្បុរិសូបនិស្សយេន ចតុសច្ចប្បកាសកសុត្តាទិធម្មំ ញត្វា, មគ្គញាណេនេវ វា សព្ពធម្មបវរំ និព្ពានំ ញត្វា, តំ ជាននាយត្តត្តា បន សេសសច្ចាភិសមយស្ស សមានកាលម្បិ តំ បុរិមកាលំ វិយ កត្វា វុត្តំ។

សង្ខារបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិញ្ញាណបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៧. យថាវុត្តសង្ខារបច្ចយា ឧប្បជ្ជមានំ តំកម្មនិព្ពត្តមេវ វិញ្ញាណំ ភវិតុំ អរហតីតិ **“ពាត្តឹស លោកិយវិបាកវិញ្ញាណានិ សង្គហិតានិ ហោន្តី”**តិ អាហ។ **ធាតុកថាយំ** (ធាតុ. ៤៦៦) បន វិប្បយុត្តេនសង្គហិតាសង្គហិតបទនិទ្ទេសេ –

> “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណេន យេ ធម្មា…បេ…. សឡាយតនបច្ចយា ផស្សេន, ផស្សបច្ចយា វេទនាយ យេ ធម្មា វិប្បយុត្តា, តេ ធម្មា កតិហិ ខន្ធេហិ…បេ…. សង្គហិតា? តេ ធម្មា អសង្ខតំ ខន្ធតោ ឋបេត្វា ឯកេន ខន្ធេន ឯកាទសហាយតនេហិ ឯកាទសហិ ធាតូហិ សង្គហិតា។ កតិហិ អសង្គហិតា? ចតូហិ ខន្ធេហិ ឯកេនាយតនេន សត្តហិ ធាតូហិ អសង្គហិតា”តិ –

វចនតោ សព្ពវិញ្ញាណផស្សវេទនាបរិគ្គហោ កតោ។ យទិ ហិ ឯត្ថ វិញ្ញាណផស្សវេទនា សប្បទេសា សិយុំ, “វិបាកា ធម្មា”តិ ឥមស្ស វិយ វិស្សជ្ជនំ សិយា, តស្មា តត្ថ អភិធម្មភាជនីយវសេន សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណាទយោ គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា ច អភិធម្មភាជនីយេ ចតុភូមកកុសលសង្ខារោ អកុសលសង្ខារោ ច វុត្តោតិ សោ ឯវ ធាតុកថាយំ គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ភវោ បន **ធាតុកថាយំ** កម្មុបបត្តិភវវិសេសទស្សនត្ថំ ន អភិធម្មភាជនីយវសេន គហិតោ។ ឯវញ្ច កត្វា តត្ថ “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ អនុទ្ធរិត្វា “កម្មភវោ”តិអាទិនាវ នយេន ភវោ ឧទ្ធដោ។ **វិបាកញ្ចេត**ន្តិ វិញ្ញាណស្ស វិបាកត្តា សង្ខារបច្ចយត្តំ សាធេតិ, តស្ស បន សាធនត្ថំ “ឧបចិតកម្មាភាវេ វិបាកាភាវតោ”តិ វុត្តន្តិ តំ វិវរន្តោ **“វិបាកញ្ហ”**តិអាទិមាហ។

យេភុយ្យេន លោភសម្បយុត្តជវនាវសានេតិ ជវនេន តទារម្មណនិយមេ សោមនស្សសហគតានន្តរំ សោមនស្សសហគតតទារម្មណស្ស វុត្តត្តា សោមនស្សសហគតានេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ យស្មា បន តិហេតុកជវនាវសានេ ច កទាចិ អហេតុកំ តទារម្មណំ ហោតិ, តស្មា **“យេភុយ្យេនា”**តិ អាហ។ **សកឹ វា**តិ “ទិរត្តតិរត្តា”ទីសុ វិយ វេទិតព្ពំ។ ទ្វិក្ខត្តុមេវ បន ឧប្បជ្ជន្តីតិ វទន្តិ។ “ទិរត្តតិរត្ត”ន្តិ ឯត្ថ បន វា-សទ្ទស្ស អភាវា វចនសិលិដ្ឋតាមត្តេន ទិរត្តគ្គហណំ កតន្តិ យុជ្ជតិ, “និរន្តរតិរត្តទស្សនត្ថំ វា”តិ។ ឥធ បន វា-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ វុត្តោតិ សកឹ ឯវ ច កទាចិ បវត្តឹ សន្ធាយ **“សកឹ វា”**តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវ ហិ សកឹ តទារម្មណប្បវត្តិយា វិចារេតព្ពតំ ទស្សេន្តោ **“ចិត្តប្បវត្តិគណនាយំ បនា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ចិត្តប្បវត្តិគណនាយ**ន្តិ វិបាកកថាយំ ពលវរូបាទិកេ អារម្មណេ វុត្តំ ចិត្តប្បវត្តិគណនំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ ហិ ទ្វេវ តទារម្មណុប្បត្តិវារា អាគតា។ ជវនវិសយានុភវនញ្ហិ តទារម្មណំ អាសន្នភេទេ តស្មឹ វិសយេ ឯកចិត្តក្ខណាវសិដ្ឋាយុកេ ន ឧប្បជ្ជេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ **អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា**តិ អកុសលវិបាកស្ស អបាយបដិសន្ធិ, កាមាវចរាទិកុសលវិបាកានំ កាមរូបារូបសុគតិបដិសន្ធិយោ យថាកម្មំ អនុរូបា។

បដិសន្ធិកថា មហាវិសយាតិ កត្វា បវត្តិមេវ តាវ ទស្សេន្តោ “**បវត្តិយំ បនា**”តិអាទិមាហ។ អហេតុកទ្វយាទីនំ ទ្វារនិយមានិយមាវចនំ ភវង្គភូតានំ សយមេវ ទ្វារត្តា ចុតិបដិសន្ធិភូតានញ្ច ភវង្គសង្ខាតេន អញ្ញេន ច ទ្វារេន អនុប្បត្តិតោ និយតំ អនិយតំ វា ទ្វារំ ឯតេសន្តិ វត្តុំ អសក្កុណេយ្យត្តា។ ឯកស្ស សត្តស្ស បវត្តរូបាវចរវិបាកោ បឋវីកសិណាទីសុ យស្មិំ អារម្មណេ បវត្តោ, តតោ អញ្ញស្មិំ តស្ស បវត្តិ នត្ថីតិ រូបាវចរានំ និយតារម្មណតា វុត្តា។ **តត្រស្សា**តិ បវត្តិយំ ពាត្តីសវិធស្ស។

ឥន្ទ្រិយប្បវត្តិអានុភាវតោ ឯវ ចក្ខុសោតទ្វារភេទេន, តស្ស ច វិញ្ញាណវីថិភេទាយត្តត្តា វីថិភេទេន ច ភវិតព្ពំ, តស្មិញ្ច សតិ “អាវជ្ជនានន្តរំ ទស្សនំ សវនំ វា តទនន្តរំ សម្បដិច្ឆន”ន្តិអាទិនា ចិត្តនិយមេន ភវិតព្ពំ។ តថា ច សតិ សម្បដិច្ឆនសន្តីរណានម្បិ ភាវោ សិទ្ធោ ហោតិ, ន ឥន្ទ្រិយប្បវត្តិអានុភាវេន ទស្សនសវនមត្តស្សេវ, នាបិ ឥន្ទ្រិយានំ ឯវ ទស្សនសវនកិច្ចតាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ទ្វារវីថិភេទេ ចិត្តនិយមតោ ចា**”តិ។ បឋមកុសលេន ចេ តទារម្មណស្ស ឧប្បត្តិ ហោតិ, តំ បឋមកុសលានន្តរំ ឧប្បជ្ជមានំ ជនកំ អនុពន្ធតិ នាម, ទុតិយកុសលាទិអនន្តរំ ឧប្បជ្ជមានំ ជនកសទិសំ អនុពន្ធតិ នាម, អកុសលានន្តរំ ឧប្បជ្ជមានញ្ច កាមាវចរតាយ ជនកសទិសន្តិ។

ឯកាទស តទារម្មណចិត្តានិ…បេ…. តទារម្មណំ ន គណ្ហន្តីតិ តទារម្មណភាវតាយ “តទារម្មណ”ន្តិ លទ្ធនាមានិ តទារម្មណភាវំ ន គណ្ហន្តិ, តទារម្មណភាវេន នប្បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ អថ វា នាមគោត្តំ អារព្ភ ជវនេ ជវិតេ តទារម្មណំ តស្ស ជវនស្ស អារម្មណំ ន គណ្ហន្តិ, នាលម្ពន្តីតិ អត្ថោ។ **រូបារូបធម្មេ**តិ រូបារូបាវចរេ ធម្មេ។ ឥទំ បន វត្វា “**អភិញ្ញាញាណំ អារព្ភា**”តិ វិសេសនំ បរិត្តាទិអារម្មណតាយ កាមាវចរសទិសេសុ ចេវ តទារម្មណានុប្បត្តិទស្សនត្ថំ។ មិច្ឆត្តនិយតា ធម្មា មគ្គោ វិយ ភារនាយ សិទ្ធា មហាពលា ចាតិ តត្ថ ជវនេន បវត្តមានេន សានុពន្ធនេន ន ភវិតព្ពន្តិ តេសុ តទារម្មណំ បដិក្ខិត្តំ។ **លោកុត្តរធម្មេ អារព្ភា**តិ ឯតេនេវ សិទ្ធេ “**សម្មត្តនិយតធម្មេសូ**”តិ វិសុំ ឧទ្ធរណំ សម្មត្តមិច្ឆត្តនិយតធម្មានំ អញ្ញមញ្ញបដិបក្ខាតិ ពលវភាវេន តទារម្មណស្ស អវត្ថុភាវទស្សនត្ថំ។

ឯវំ បវត្តិយំ វិញ្ញាណប្បវត្តិំ ទស្សេត្វា បដិសន្ធិយំ ទស្សេតុំ “**យំ បន វុត្ត**”ន្តិអាទិមាហ។ **កេន កត្វា**តិ កេន ចិត្តេន កស្មិំ ភវេ។ ឯកូនវីសតិ បដិសន្ធិយោ តេន តេន ចិត្តេន បវត្តមានា បដិសន្ធិក្ខណេ រូបារូបធម្មាតិ តេន តេន ចិត្តេន សា សា តត្ថ តត្ថ បដិសន្ធិ ហោតីតិ វុត្តា។ **តស្សា**តិ ចិត្តស្ស។

អាគន្ត្វាតិ អាគតំ វិយ ហុត្វា។ **គោបកសីវលី**តិ រញ្ញោ ហិតារក្ខេ គោបកកុលេ ជាតោ សីវលិនាមកោ។ កម្មាទិអនុស្សរណព្យាបាររហិតត្តា “**សម្មូឡ្ហកាលកិរិយា**”តិ វុត្តា។ អព្យាបារេនេវ ហិ តត្ថ កម្មាទិឧបដ្ឋានំ ហោតីតិ។ “បិសិយមានាយ មក្ខិកាយ បឋមំ កាយទ្វារាវជ្ជនំ ភវង្គំ នាវដ្ដេតិ អត្តនា ចិន្តិយមានស្ស កស្សចិ អត្ថិតាយា”តិ កេចិ ការណំ វទន្តិ, តទេតំ អការណំ ភវង្គវិសយតោ អញ្ញស្ស ចិន្តិយមានស្ស អភាវា អញ្ញចិត្តប្បវត្តកាលេ ច ភវង្គាវដ្ដនស្សេវ អសម្ភវតោ។ ឥទំ បនេត្ថ ការណំ សិយា – “តានិស្ស តម្ហិ សមយេ ឱលម្ពន្តិ អជ្ឈោលម្ពន្តិ អភិប្បលម្ពន្តី”តិ (ម. និ. ៣.២៤៨) វចនតោ តីសុ ជវនវារេសុ អប្បវត្តេស្វេវ កម្មាទិឧបដ្ឋានេន ភវិតព្ពំ។ អនេកជវនវារប្បវត្តិយា ហិ អជ្ឈោលម្ពនំ អភិប្បលម្ពនញ្ច ហោតីតិ។ តស្មា កាយទ្វារាវជ្ជនំ អនាវដ្ដេត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនមេវ កម្មាទិអាលម្ពណំ បឋមំ ភវង្គំ អាវដ្ដេតិ, តតោ ផោដ្ឋព្ពស្ស ពលវត្តា ទុតិយវារេ កាយវិញ្ញាណវីថិ បច្ចុប្បន្នេ ផោដ្ឋព្ពេ បវត្តតិ, តតោ បុរិមជវនវារគហិតេស្វេវ កម្មាទីសុ កមេន មនោទ្វារជវនំ ជវិត្វា មូលភវង្គសង្ខាតំ អាគន្តុកភវង្គសង្ខាតំ វា តទារម្មណំ ភវង្គំ ឱតរតិ, តទារម្មណាភាវេ វា ភវង្គមេវ។ **ឯតស្មិំ ឋានេ កាលំ ករោតី**តិ តទារម្មណានន្តរេន ចុតិចិត្តេន, តទារម្មណាភាវេ វា ភវង្គសង្ខាតេនេវ ចុតិចិត្តេន ចវតីតិ អត្ថោ។ ភវង្គមេវ ហិ ចុតិចិត្តំ ហុត្វា បវត្តតីតិ ចុតិចិត្តំ ឥធ “ភវង្គ”ន្តិ វុត្តន្តិ។ មនោទ្វារវិសយោ លហុកោតិ លហុកបច្ចុបដ្ឋានំ សន្ធាយ វុត្តំ “**អរូបធម្មានំ…បេ…. លហុកោ**”តិ។ អរូបធម្មស្ស ហិ មនោទ្វារស្ស វិសយោ លហុកបច្ចុបដ្ឋានោតិ។ ពលវតិ ច រូបធម្មស្ស កាយទ្វារស្ស វិសយេ អប្បវត្តិត្វា មនោទ្វារវិសយេ កម្មាទិម្ហិ បឋមំ ចិត្តប្បវត្តិទស្សនេន អរូបធម្មានំ វិសយស្ស លហុកតា ទីបិតាតិ។ រូបានំ វិសយាភាវេបិ វា “អរូបធម្មាន”ន្តិ វចនំ យេសំ វិសយោ អត្ថិ, តំទស្សនត្ថមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេន លហុកម្មាទីសុ ចិត្តប្បវត្តិតោ លហុកហណីយតា វិសយស្ស លហុកតា។

កម្មាទីនំ ភូមិចិត្តុប្បាទាទិវសេន វិត្ថារតោ អនន្តោ បភេទោតិ “**សង្ខេបតោ**”តិ អាហ។

អវិជ្ជាតណ្ហាទិកិលេសេសុ អនុបច្ឆិន្នេស្វេវ កម្មាទិនោ ឧបដ្ឋានំ, តញ្ចារព្ភ ចិត្តសន្តានស្ស ភវន្តរនិន្នបោណបព្ភារតា ហោតីតិ អាហ “**អនុបច្ឆិន្នកិលេសពលវិនាមិត**”ន្តិ។ សន្តានេ ហិ វិនាមិតេ តទេកទេសភូតំ បដិសន្ធិចិត្តញ្ច វិនាមិតមេវ ហោតិ, ន ច ឯកទេសវិនាមិតភាវេន វិនា សន្តានវិនាមិតតា អត្ថីតិ។

សព្ពត្ថ បន “ទុគ្គតិបដិសន្ធិនិន្នាយ ចុតិយា បុរិមជវនានិ អកុសលានិ, ឥតរាយ ច កុសលានី”តិ និច្ឆិនន្តិ។ “និមិត្តស្សាទគធិតំ វា, ភិក្ខវេ, វិញ្ញាណំ តិដ្ឋមានំ តិដ្ឋតិ អនុព្យញ្ជនស្សាទគធិតំ វា។ តស្មិំ ចេ សមយេ កាលំ ករោតិ, ឋានមេតំ វិជ្ជតិ, យំ ទ្វិន្នំ គតីនំ អញ្ញតរំ គតិំ ឧបបជ្ជេយ្យ និរយំ វា តិរច្ឆានយោនិំ វា”តិ (សំ. និ. ៤.២៣៥) វុត្តំ។ តស្មា អាសន្នំ អកុសលំ ទុគ្គតិយំ, កុសលញ្ច សុគតិយំ បដិសន្ធិយា ឧបនិស្សយោ ហោតីតិ។

រាគាទិហេតុភូតំ ហីនមារម្មណន្តិ អកុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ ភវិតុំ យុត្តំ អនិដ្ឋារម្មណំ អាហ។ តម្បិ ហិ សង្កប្បវសេន រាគស្សបិ ហេតុ ហោតីតិ។ អកុសលវិបាកជនកកម្មសហជាតានំ វា តំសទិសាសន្នចុតិជវនចេតនាសហជាតានញ្ច រាគាទីនំ ហេតុភាវោ ឯវ ហីនតា។ តញ្ហិ បច្ឆានុតាបជនកកម្មានមារម្មណំ កម្មវសេន អនិដ្ឋំ អកុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ ភវេយ្យ, អញ្ញថា ច ឥដ្ឋារម្មណេ បវត្តស្ស អកុសលកម្មស្ស វិបាកោ កម្មនិមិត្តារម្មណោ ន ភវេយ្យ។ ន ហិ អកុសលវិបាកោ ឥដ្ឋារម្មណោ ភវិតុមរហតីតិ។ បញ្ចទ្វារេ ច អាបាថមាគច្ឆន្តំ បច្ចុប្បន្នំ កម្មនិមិត្តំ អាសន្នកតកម្មារម្មណសន្តតិយំ ឧប្បន្នំ តំសទិសញ្ច ទដ្ឋព្ពំ, អញ្ញថា តទេវ បដិសន្ធិអារម្មណូបដ្ឋាបកំ តទេវ ច បដិសន្ធិជនកំ ភវេយ្យ, ន ច បដិសន្ធិយា ឧបចារភូតានិ វិយ “ឯតស្មិំ តយា បវត្តិតព្ព”ន្តិ បដិសន្ធិយា អារម្មណំ អនុបាទេន្តានិ វិយ ច បវត្តានិ ចុតិអាសន្នានិ ជវនានិ បដិសន្ធិជនកានិ ភវេយ្យុំ។ “កតត្តា ឧបចិតត្តា”តិ (ធ. ស. ៤៣១) ហិ វុត្តំ។ តទា ច តំសមានវីថិយំ វិយ បវត្តមានានិ កថំ កតូបចិតានិ សិយុំ, ន ច អស្សាទិតានិ តទា, ន ច លោកិយានិ លោកុត្តរានិ វិយ សមានវីថិផលានិ ហោន្តិ។

> “បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ សមត្តា សមាទិន្នា, តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា អបាយំ ទុគ្គតិំ វិនិបាតំ និរយំ ឧបបជ្ជតី”តិ (ម. និ. ៣.៣០៣) –

អាទិនា សុត្តេ មរណកាលេ សមត្តាយ សមាទិន្នាយ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា សម្មាទិដ្ឋិយា ច សហជាតចេតនាយ បដិសន្ធិទានំ វុត្តំ, ន ច ទុព្ពលេហិ បញ្ចទ្វារិកជវនេហិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ សម្មាទិដ្ឋិ វា សមត្តា ហោតិ សមាទិន្នា។ វក្ខតិ ច –

> “សព្ពម្បិ ហេតំ កុសលាកុសលធម្មបដិវិជាននាទិចវនបរិយោសានំ កិច្ចំ មនោទ្វារិកចិត្តេនេវ ហោតិ, ន បញ្ចទ្វារិកេនាតិ សព្ពស្សបេតស្ស កិច្ចស្ស ករណេ សហជវនកានិ វីថិចិត្តានិ បដិក្ខិត្តានី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧៦៦)។

តត្ថ ហិ “ន កិញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតីតិ ‘មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា’តិ (ធ. ប. ១-២) ឯវំ វុត្តំ ឯកម្បិ កុសលំ វា អកុសលំ វា ន បដិវិជានាតី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧៦៦) ច វុត្តំ។ យេសំ បដិវិភាវនប្បវត្តិយា សុខំ វា ទុក្ខំ វា អន្វេតិ, តេសំ សា បវត្តិ បញ្ចទ្វារេ បដិក្ខិត្តា, កុសលាកុសលកម្មសមាទានញ្ច តាទិសមេវាតិ។ តទារម្មណានន្តរំ បន ចវនំ, តទនន្តរា ច ឧបបត្តិ មនោទ្វារិកា ឯវ ហោតិ, ន សហជវនកវីថិចិត្តេ បរិយាបន្នាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន ឥធ បញ្ចទ្វារិកតទារម្មណានន្តរំ ចុតិ, តទនន្តរំ បដិសន្ធិ ច វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ អវសេសបញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ រូបាទិម្ហិ ឧប្បន្នំ បដិសន្ធិំ សន្ធាយេវ “បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ឧបបត្តិចិត្តំ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ, អវសេសេកចិត្តក្ខណាយុកេ ច ឧប្បន្នំ សន្ធាយ “បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ឧបបត្តិចិត្តំ អតីតារម្មណស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២៨) វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

សុទ្ធាយ វាតិ មហគ្គតកម្មនិមិត្តារម្មណាយ ជវនវីថិយា តទារម្មណរហិតាយាតិ អត្ថោ។ សា បន ជវនវីថិ មហគ្គតវិបាកស្ស ឧបចារោ វិយ ទដ្ឋព្ពា។ កេចិ បន តំ វីថិំ មហគ្គតាវសានំ វទន្តិ។ អតីតារម្មណា ឯកាទសវិធា, នវត្តព្ពារម្មណា សត្តវិធា។

ឯតេនានុសារេន អារុប្បចុតិយាបិ អនន្តរា បដិសន្ធិ វេទិតព្ពាតិ ឥទំ កស្មា វុត្តំ, ននុ “បថវីកសិណជ្ឈានាទិវសេន បដិលទ្ធមហគ្គតសុគតិយំ ឋិតស្សា”តិ ឯវមាទិកេ ឯវ នយេ អយម្បិ បដិសន្ធិ អវរុទ្ធាតិ? ន, តត្ថ រូបាវចរចុតិអនន្តរាយ ឯវ បដិសន្ធិយា វុត្តត្តា។ តត្ថ ហិ “បថវីកសិណាទិកំ វា និមិត្តំ មហគ្គតចិត្តំ វា មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ។ ចក្ខុសោតានំ វា”តិអាទិកេន រូបាវចរចុតិយា ឯវ អនន្តរា បដិសន្ធិ វុត្តាតិ វិញ្ញាយតិ។ អថាបិ យថាសម្ភវយោជនាយ អយម្បិ បដិសន្ធិ តត្ថេវ អវរុទ្ធា, អរូបាវចរចុតិអនន្តរា បន រូបាវចរបដិសន្ធិ នត្ថិ, អរូបាវចរេ ច ឧបរូបរិចុតិយា ហេដ្ឋិមា ហេដ្ឋិមា បដិសន្ធីតិ ចតុត្ថារុប្បចុតិយា នវត្តព្ពារម្មណា បដិសន្ធិ នត្ថិ។ តេន តតោ តត្ថេវ អតីតារម្មណា កាមាវចរេ ច អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ ឥតរាហិ ច យថាសម្ភវំ អតីតនវត្តព្ពារម្មណា អារុប្បបដិសន្ធិ, អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា ច កាមាវចរបដិសន្ធិ យោជេតព្ពាតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ វិសុំ ឧទ្ធរណំ កតំ។

ឯវំ អារម្មណវសេន ឯកវិធាយ កាមាវចរសុគតិចុតិយា ទុវិធា ទុគ្គតិបដិសន្ធិ, ទុគ្គតិចុតិយា ទុវិធា សុគតិបដិសន្ធិ, កាមាវចរសុគតិចុតិយា ទ្វិឯកទ្វិប្បការានំ កាមរូបារុប្បានំ វសេន បញ្ចវិធា សុគតិបដិសន្ធិ, រូបាវចរចុតិយា ច តថេវ បញ្ចវិធា, ទុវិធាយ អារុប្បចុតិយា បច្ចេកំ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ កាមារុប្បានំ វសេន អដ្ឋវិធា ច បដិសន្ធិ ទស្សិតា, ទុគ្គតិចុតិយា បន ឯកវិធាយ ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ទុវិធា ន ទស្សិតា, តំ ទស្សេតុំ "**ទុគ្គតិយំ ឋិតស្ស បនា**"តិអាទិមាហ។ យថាវុត្តា បន –

> ទ្វិទ្វិបញ្ចប្បការា ច, បញ្ចាដ្ឋទុវិធាបិ ច;
> ចតុវីសតិ សព្ពាបិ, តា ហោន្តិ បដិសន្ធិយោ។

"កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា"តិអាទិនា (ធ. ស. ៤៣១, ៤៥៥, ៤៩៨) នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ទស្សិតប្បការោតិ ឧបនិស្សយបច្ចយភាវមេវ ទស្សេន្តោ "**វុត្តញ្ហេត**"ន្តិអាទិមាហ។

អាទិនា សហាតិអាទិនា វិមិស្សវិញ្ញាណេន សហ។ **ឱមតោ ទ្វេ វា តយោ វា ទសកា ឧប្បជ្ជន្តី**តិ គព្ភសេយ្យកានំ វសេន វុត្តំ។ អញ្ញត្ថ ហិ អនេកេ កលាបា សហ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ព្រហ្មត្តភាវេបិ ហិ អនេកគាវុតប្បមាណេ អនេកេ កលាបា សហុប្បជ្ជន្តីតិ តីសតោ អធិកានេវ រូបានិ ហោន្តិ គន្ធរសាហារានំ បដិក្ខិត្តត្តា ចក្ខុសោតវត្ថុសត្តកជីវិតឆក្កភាវេបិ តេសំ ពហុត្តា។ **អដ្ឋកថាយំ** បន តត្ថបិ ចក្ខុសោតវត្ថុទសកានំ ជីវិតនវកស្ស ច ឧប្បត្តិ វុត្តា, **បាឡិយំ** បន "រូបធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ ឋបេត្វា អសញ្ញសត្តានំ ទេវានំ បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តិ, បញ្ច ធាតុយោ បាតុភវន្តី"តិ វុត្តំ, តថា "រូបធាតុយា ឆ អាយតនានិ នវ ធាតុយោ"តិ សព្ពសង្គហវសេន តត្ថ វិជ្ជមានាយតនធាតុយោ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ **កថាវត្ថុម្ហិ** ច ឃានាយតនាទីនំ វិយ គន្ធាយតនាទីនញ្ច តត្ថ ភាវោ បដិក្ខិត្តោ "អត្ថិ តត្ថ ឃានាយតនន្តិ? អាមន្តា, អត្ថិ តត្ថ គន្ធាយតនន្តិ? ន ហេវំ វត្តព្ពេ"តិអាទិនា (កថា. ៥១៩), ន ច អផោដ្ឋព្ពាយតនានំ បថវីធាតុអាទីនំ វិយ អគន្ធរសាយតនានំ គន្ធរសានំ តត្ថ ភាវោ សក្កា វត្តុំ ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យតាវិនិមុត្តស្ស បថវីអាទិសភាវស្ស វិយ គន្ធរសភាវវិនិមុត្តស្ស គន្ធរសសភាវស្ស អភាវា។

យទិ ច ឃានសម្ភវាទីនំ ការណភាវោ នត្ថីតិ អាយតនានីតិ តេន វុច្ចេយ្យុំ, ធាតុ-សទ្ទោ បន និស្សត្តនិជ្ជីវវាចកោតិ គន្ធធាតុរសធាតូតិ អវចនេ នត្ថិ ការណំ, ធម្មភាវោ ច តេសំ ឯកន្តេន ឥច្ឆិតព្ពោ សភាវធារណាទិលក្ខណតោ អញ្ញស្ស អភាវា, ធម្មានញ្ច អាយតនភាវោ ឯកន្តតោ **យមកេ** (យម. ១. អាយតនយមក.១៣) វុត្តោ "ធម្មោ អាយតនន្តិ? អាមន្តា"តិ។ តស្មា តេសំ គន្ធរសាយតនភាវាភាវេបិ កោចិ អាយតនសភាវោ វត្តព្ពោ។ យទិ ច ផោដ្ឋព្ពភាវតោ អញ្ញោ បថវីធាតុអាទិភាវោ វិយ គន្ធរសភាវតោ អញ្ញោ តេសំ កោចិ សភាវោ សិយា, តេសំ ធម្មាយតនេ សង្គហោ។ គន្ធរសភាវេ បន អាយតនភាវេ ច សតិ គន្ធោ ច សោ អាយតនញ្ច គន្ធាយតនំ, រសោ ច សោ អាយតនញ្ច រសាយតនន្តិ ឥទមាបន្នមេវាតិ គន្ធរសាយតនភាវោ ច ន សក្កា និវារេតុំ, "តយោ អាហារា"តិ (វិភ. ៩៩៣) ច វចនតោ កពឡីការាហារស្ស តត្ថ អភាវោ វិញ្ញាយតិ។ តស្មា យថា បាឡិយា អវិរោធោ ហោតិ, តថា រូបគណនា កាតព្ពា។ ឯវញ្ហិ ធម្មតា ន វិលោមិតា ហោតីតិ។

ជាតិឧណ្ណាយាតិ គព្ភំ ផាលេត្វា គហិតឧណ្ណាយាតិបិ វទន្តិ។ **សម្ភវភេទោ**តិ អត្ថិតាភេទោ។ និជ្ឈាមតណ្ហិកាកិរ និច្ចំ ទុក្ខាតុរតាយ កាមំ សេវិត្វា គព្ភំ ន គណ្ហន្តិ។

រូបីព្រហ្មេសុ តាវ ឱបបាតិកយោនិកេសូតិ ឱបបាតិកយោនិកេហិ រូបីព្រហ្មេ និទ្ធារេតិ។ "សំសេទជោបបាតីសុ អវកំសតោ តីសា"តិ ឯតំ វិវរន្តោ អាហ "**អវកំសតោ បនា**"តិអាទិ, តំ បនេតំ បាឡិយា ន សមេតិ។ ន ហិ បាឡិយំ កាមាវចរានំ សំសេទជោបបាតិកានំ អឃានកានំ ឧបបត្តិ វុត្តា។ **ធម្មហទយវិភង្គេ** (វិភ. ១០០៧) ហិ –

> "កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តិ, កស្សចិ ទសាយតនានិ, កស្សចិ អបរានិ ទសាយតនានិ, កស្សចិ នវាយតនានិ, កស្សចិ សត្តាយតនានិ បាតុភវន្តី"តិ –

វុត្តំ, ន វុត្តំ "អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី"តិ។ តថា "ទសាយតនានិ បាតុភវន្តី"តិ តិក្ខត្តុំ វត្តព្ពំ សិយា, អឃានកឧបបត្តិយា វិជ្ជមានាយ តិក្ខត្តុញ្ច "នវាយតនានិ បាតុភវន្តី"តិ, ន ច តំ វុត្តំ។ ឯវំ ធាតុបាតុភាវាទិបញ្ហេសុ យមកេបិ ឃានជិវ្ហាកាយានំ សហចារិតា វុត្តាតិ។

ចុតិបដិសន្ធីនំ ខន្ធាទីហិ អញ្ញមញ្ញំ សមានតា **អភេទោ**, អសមានតា **ភេទោ**។ នយមុខមត្តំ ទស្សេត្វា វុត្តំ អវុត្តញ្ច សព្ពំ សង្គណ្ហិត្វា អាហ “**អយំ តាវ អរូបភូមីសុយេវ នយោ**”តិ។ រូបារូបាវចរានំ ឧបចារស្ស ពលវតាយ តតោ ចវិត្វា ទុគ្គតិយំ ឧបបត្តិ នត្ថីតិ “**ឯកច្ចសុគតិចុតិយា**”តិ អាហ។ **ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី**តិ ឯត្ថ **ឯកច្ច**គ្គហណស្ស បយោជនំ មគ្គិតព្ពំ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ សិយា – នានត្តកាយនានត្តសញ្ញីសុ វុត្តា ឯកច្ចេ វិនិបាតិកា តិហេតុកាទិបដិសន្ធិកា, តេសំ តំ បដិសន្ធី វិនិបាតភាវេន ទុគ្គតិបដិសន្ធីតិ គហេត្វា សព្ពសុគតិចុតិយាវ សា បដិសន្ធិ ហោតិ, ន ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ឯវាតិ តំនិវត្តនត្ថំ ឯកច្ចទុគ្គតិគ្គហណំ កតំ។ អបាយបដិសន្ធិ ឯវ ហិ ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ហោតិ, ន សព្ពសុគតិចុតិយា។ អថ វា ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ទុវិធា ឯកច្ចសុគតិចុតិយា អនន្តរា ទុគ្គតិចុតិយា ចាតិ។ តត្ថ បច្ឆិមំ វជ្ជេត្វា បុរិមំ ឯវ គណ្ហិតុំ អាហ “**ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី**”តិ។ **អហេតុកចុតិយា សហេតុកបដិសន្ធី**តិ ទុហេតុកា តិហេតុកា ច យោជេតព្ពា។ មណ្ឌូកទេវបុត្តាទីនំ វិយ ហិ អហេតុកចុតិយា តិហេតុកបដិសន្ធិបិ ហោតីតិ។

តស្ស តស្ស វិបរីតតោ ច យថាយោគំ យោជេតព្ពន្តិ “ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី”តិអាទីសុ ភេទវិសេសេសុ “ឯកច្ចទុគ្គតិចុតិយា ឯកច្ចសុគតិបដិសន្ធី”តិអាទិនា យំ យំ យុជ្ជតិ, តំ តំ យោជេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ យុជ្ជមានមត្តាបេក្ខនវសេន នបុំសកនិទ្ទេសោ កតោ, យោជេតព្ពន្តិ វា ភាវត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណាតិអាទីសុ បន វិបរីតយោជនា ន កាតព្ពា។ ន ហិ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណាយ ចុតិយា អរូបភូមីសុ អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណា បដិសន្ធិ អត្ថិ។ ចតុក្ខន្ធាយ អរូបចុតិយា បញ្ចក្ខន្ធា កាមាវចរបដិសន្ធីតិ ឯតស្ស វិបរិយាយោ សយមេវ យោជិតោ។ អតីតារម្មណចុតិយា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធីតិ ឯតស្ស ច វិបរិយាយោ នត្ថិ ឯវាតិ។ ភេទវិសេសោ ឯវ ច ឯវំ វិត្ថារេន ទស្សិតោ, អភេទវិសេសោ បន ឯកេកស្មិំ ភេទេ តត្ថ តត្ថេវ ចុតិបដិសន្ធិយោជនាវសេន យោជេតព្ពោ “បញ្ចក្ខន្ធាយ កាមាវចរាយ បញ្ចក្ខន្ធា កាមាវចរា…បេ…. អវិតក្កអវិចារាយ អវិតក្កអវិចារា”តិ, ចតុក្ខន្ធាយ បន ចតុក្ខន្ធា សយមេវ យោជិតា។ ឯតេនេវ នយេន សក្កា ញាតុន្តិ បញ្ចក្ខន្ធាទីសុ អភេទវិសេសោ ន ទស្សិតោតិ។ **តតោ ហេតុំ វិនា**តិ តត្ថ ហេតុំ វិនា។

អង្គបច្ចង្គសន្ធីនំ ពន្ធនានិ **អង្គបច្ចង្គសន្ធិពន្ធនានិ**, តេសំ **ឆេទកានំ។ និរុទ្ធេសុ ចក្ខាទីសូ**តិ អតិមន្ទភាវូបគមនំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ បញ្ចទ្វារិកវិញ្ញាណានន្តរម្បិ ហិ បុព្ពេ ចុតិ ទស្សិតា។ **យមកេ** ច (យម. ១.អាយតនយមក.១២០) –

> “យស្ស ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតិ, តស្ស មនាយតនំ និរុជ្ឈតីតិ? អាមន្តា។ យស្ស វា បន មនាយតនំ និរុជ្ឈតិ, តស្ស ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតីតិ? សចិត្តកានំ អចក្ខុកានំ ចវន្តានំ តេសំ មនាយតនំ និរុជ្ឈតិ, នោ ច តេសំ ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតិ។ សចក្ខុកានំ ចវន្តានំ តេសំ មនាយតនញ្ច និរុជ្ឈតិ, ចក្ខាយតនញ្ច និរុជ្ឈតី”តិ –

អាទិនា ចក្ខាយតនាទីនំ ចុតិចិត្តេន សហ និរោធោ វុត្តោតិ។ លទ្ធោ អវសេសោ អវិជ្ជាទិកោ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ឯតេនាតិ **លទ្ធាវសេសបច្ចយោ**, សង្ខារោ។ អវិជ្ជាបដិច្ឆាទិតាទីនវេ តស្មិំ កម្មាទិវិសយេ បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស អារម្មណភាវេន ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតេ តណ្ហាយ អប្បហីនត្តា ឯវ បុរិមុប្បន្នាយ ច សន្តតិយា បរិណតត្តា បដិសន្ធិដ្ឋានាភិមុខំ វិញ្ញាណំ និន្នបោណបព្ភារំ ហុត្វា បវត្តតីតិ អាហ “**តណ្ហា នាមេតី**”តិ។ **សហជាតសង្ខារា**តិ ចុតិអាសន្នជវនវិញ្ញាណសហជាតចេតនា, សព្ពេបិ វា ផស្សាទយោ។ តស្មិំ បដិសន្ធិដ្ឋានេ កម្មាទិវិសយេ វិញ្ញាណំ **ខិបន្តិ**, ខិបន្តា វិយ តស្មិំ វិសយេ បដិសន្ធិវសេន វិញ្ញាណបតិដ្ឋានស្ស ហេតុភាវេន បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។

តន្តិ តំ វិញ្ញាណំ, ចុតិបដិសន្ធិតទាសន្នវិញ្ញាណានំ សន្តតិវសេន វិញ្ញាណន្តិ ឧបនីតេកត្តំ។ **តណ្ហាយ នាមិយមានំ…បេ…. បវត្តតី**តិ នមនខិបនបុរិមនិស្សយជហនាបរនិស្សយស្សាទននិស្សយរហិតបវត្តនានិ សន្តតិវសេន តស្សេវេកស្ស វិញ្ញាណស្ស ហោន្តិ, ន អញ្ញស្សាតិ ទស្សេតិ។ **សន្តតិវសេនា**តិ ច វទន្តោ “តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ”ន្តិ (ម. និ. ១.៣៩៦) ឥទញ្ច មិច្ឆាគាហំ បដិក្ខិបតិ។ សតិ ហិ នានត្តនយេ សន្តតិវសេន ឯកត្តនយោ ហោតីតិ។ ឱរិមតីររុក្ខវិនិពទ្ធរជ្ជុ វិយ បុរិមភវត្តភាវវិនិពន្ធំ កម្មាទិអារម្មណំ ទដ្ឋព្ពំ, បុរិសោ វិយ វិញ្ញាណំ, តស្ស មាតិកាតិក្កមនិច្ឆា វិយ តណ្ហា, អតិក្កមនបយោគោ វិយ ខិបនកសង្ខារា។ យថា ច សោ បុរិសោ បរតីរេ បតិដ្ឋហមានោ បរតីររុក្ខវិនិពទ្ធំ កិញ្ចិ អស្សាទយមានោ អនស្សាទយមានោ វា កេវលំ បថវិយំ សពលបយោគេហេវ បតិដ្ឋាតិ, ឯវមិទម្បិ ភវន្តរត្តភាវវិនិពន្ធំ ហទយវត្ថុនិស្សយំ បញ្ចវោការភវេ អស្សាទយមានំ ចតុវោការភវេ អនស្សាទយមានំ វា កេវលំ អារម្មណសម្បយុត្តកម្មេហេវ បវត្តតិ។ តត្ថ **អស្សាទយមាន**ន្តិ បាបុណន្តំ, បដិលភមានន្តិ អត្ថោ។

ភវន្តរាទិបដិសន្ធានតោតិ ភវន្តរស្ស អាទិសម្ពន្ធនតោ, ភវន្តរាទយោ វា ភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសន្តរា, តេសំ បដិសន្ធានតោតិ អត្ថោ។ **កម្មន្តិ** បដិសន្ធិជនកំ កម្មំ។ **សង្ខារា**តិ ចុតិអាសន្នជវនវិញ្ញាណសហគតា ខិបនកសង្ខារា។

សទ្ទាទិហេតុកាតិ ឯត្ថ បដិឃោសោ សទ្ទហេតុកោ, បទីបោ បទីបន្តរាទិហេតុកោ, មុទ្ទា លញ្ឆនហេតុកា, ឆាយា អាទាសាទិគតមុខាទិហេតុកា។ **អញ្ញត្រ អគន្ត្វា ហោន្តី**តិ សទ្ទាទិបច្ចយទេសំ អគន្ត្វា សទ្ទាទិហេតុកា ហោន្តិ តតោ បុព្ពេ អភាវា, ឯវមិទម្បិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ ន ហេតុទេសំ គន្ត្វា តំហេតុកំ ហោតិ តតោ បុព្ពេ អភាវា, តស្មា ន ឥទំ ហេតុទេសតោ បុរិមភវតោ អាគតំ បដិឃោសាទយោ វិយ សទ្ទាទិទេសតោ, នាបិ តត្ថ ហេតុនា វិនា ឧប្បន្នំ សទ្ទាទីហិ វិនា បដិឃោសាទយោ វិយាតិ អត្ថោ។ អថ វា **អញ្ញត្រ អគន្ត្វា ហោន្តី**តិ បុព្ពេ បច្ចយទេសេ សន្និហិតា ហុត្វា តតោ អញ្ញត្រ គន្ត្វា តប្បច្ចយា ន ហោន្តិ ឧប្បត្តិតោ បុព្ពេ អភាវា, នាបិ សទ្ទាទិបច្ចយា ន ហោន្តិ, ឯវមិទម្បីតិ វុត្តនយេន យោជេតព្ពំ។ **ឯស នយោ**តិ ពីជង្កុរាទីសុ សព្ពហេតុហេតុសមុប្បន្នេសុ យថាសម្ភវំ យោជនា កាតព្ពាតិ ទស្សេតិ។ ឥធាបិ ហិ ហេតុហេតុសមុប្បន្នវិញ្ញាណានំ ឯកន្តមេកត្តេ សតិ ន មនុស្សគតិកោ ទេវគតិភូតោ សិយា, ឯកន្តនានត្តេ ន កម្មវតោ ផលំ សិយា។ តតោ “រត្តស្ស ពីជំ, រត្តស្ស ផល”ន្តិអាទិកស្ស វិយ “ភូតបុព្ពាហំ, ភន្តេ, រោហិតស្សោ នាម ឥសី”តិអាទិកស្ស (សំ. និ. ១.១០៧) វោហារស្ស លោបោ សិយា, តស្មា ឯត្ថ សន្តានពន្ធេ សតិ ហេតុហេតុសមុប្បន្នេសុ ន ឯកន្តមេវ ឯកតា វា នានតា វា ឧបគន្តព្ពា។ ឯត្ថ ច ឯកន្តឯកតាបដិសេធេន “សយំកតំ សុខំ ទុក្ខ”ន្តិ ឥមំ ទិដ្ឋឹ និវារេតិ, ឯកន្តនានតាបដិសេធេន “បរំកតំ សុខំ ទុក្ខ”ន្តិ, ហេតុហេតុសមុប្បន្នភាវវចនេន “អធិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិ។ **ឯត្តា**តិ ឯកសន្តានេ។

ចតុមធុរអលត្តករសាទិភាវនា អម្ពមាតុលុង្គាទិពីជានំ **អភិសង្ខារោ**។ ឯត្ថ ពីជំ វិយ កម្មវា សត្តោ, អភិសង្ខារោ វិយ កម្មំ, ពីជស្ស អង្កុរាទិប្បពន្ធោ វិយ សត្តស្ស បដិសន្ធិវិញ្ញាណាទិប្បពន្ធោ, តត្ថុប្បន្នស្ស មធុរស្ស រត្តកេសរស្ស វា ផលស្ស វា តស្សេវ ពីជស្ស, តតោ ឯវ ច អភិសង្ខារតោ ភាវោ វិយ កម្មការកស្សេវ សត្តស្ស, តំកម្មតោ ឯវ ច ផលស្ស ភាវោ វេទិតព្ពោ។ ពាលសរីរេ កតំ វិជ្ជាបរិយាបុណនំ សិប្បសិក្ខនំ ឱសធប្បយោគោ ច ន វុឌ្ឍសរីរំ គច្ឆន្តិ។ អថ ច តំនិមិត្តំ វិជ្ជាបាដវំ សិប្បជាននំ អនាមយតា ច វុឌ្ឍសរីរេ ហោតិ, ន ច តំ អញ្ញស្ស ហោតិ តំសន្តតិបរិយាបន្នេ ឯវ វុឌ្ឍសរីរេ ឧប្បជ្ជនតោ, ន ច យថាបយុត្តេន វិជ្ជាបរិយាបុណនាទិនា វិនា អញ្ញតោ ហោតិ តទភាវេ អភាវតោ។ ឯវមិធាបិ សន្តានេ យំ ផលំ, ឯតំ នាញ្ញស្ស, ន ច អញ្ញតោតិ យោជេតព្ពំ។ **ន អញ្ញតោ**តិ ឯតេន ច សង្ខារាភាវេ ផលាភាវមេវ ទស្សេតិ, នាញ្ញបច្ចយនិវារណំ ករោតិ។

យម្បិ វុត្តំ, តត្ថ វទាមាតិ វចនសេសោ។ តត្ថ វា ឧបភុញ្ជកេ អសតិ សិទ្ធា ភុញ្ជកសម្មុតីតិ សម្ពន្ធោ។ ផលតីតិ សម្មុតិ **ផលតិសម្មុតិ**។

ឯវំ សន្តេបីតិ អសង្កន្តិបាតុភាវេ, តត្ថ ច យថាវុត្តទោសបរិហរណេ សតិ សិទ្ធេតិ អត្ថោ។ **បវត្តិតោ បុព្ពេ**តិ កម្មាយូហនក្ខណតោ បុព្ពេ។ **បច្ឆា ចា**តិ វិបច្ចនបវត្តិតោ បច្ឆា ច។ អវិបក្កវិបាកា កតត្តា ចេ បច្ចយា, វិបក្កវិបាកានម្បិ កតត្តំ សមានន្តិ តេសម្បិ ផលាវហតា សិយាតិ អាសង្កានិវត្តនត្ថំ អាហ **“ន ច និច្ចំ ផលាវហា”**តិ។ **ន វិជ្ជមានត្តា វា អវិជ្ជមានត្តា វា**តិ ឯតេន វិជ្ជមានត្តំ អវិជ្ជមានត្តញ្ច និស្សាយ វុត្តទោសេ បរិហរតិ។

តស្សា បាដិភោគកិរិយាយ, ភណ្ឌកីណនកិរិយាយ, ឥណគហណាទិកិរិយាយ វា ករណមត្តំ **តំកិរិយាករណមត្តំ**។ តទេវ **តទត្ថនិយ្យាតនេ** បដិភណ្ឌទានេ ឥណទានេ ច បច្ចយោ ហោតិ, អផលិតនិយ្យាតនាទិផលន្តិ អត្ថោ។

អវិសេសេនាតិ “តិហេតុកោ តិហេតុកស្សា”តិអាទិកំ ភេទំ អកត្វាវ សាមញ្ញតោ, បិណ្ឌវសេនាតិ អត្ថោ។ សព្ពត្ថ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ពលវកម្មស្ស វសេន យោជេតព្ពោ។ “ទុព្ពលញ្ហិ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ន ហោតី”តិ វក្ខមានមេវេតំ បដ្ឋានវណ្ណនាយន្តិ។ **អវិសេសេនា**តិ សព្ពបុញ្ញាភិសង្ខារំ សហ សង្គណ្ហាតិ។ **ទ្វាទសាកុសលចេតនាភេទោ**តិ ឯត្ថ ឧទ្ធច្ចសហគតា កស្មា គហិតាតិ វិចារេតព្ពមេតំ។ **ឯកស្ស វិញ្ញាណស្ស តថេវ បច្ចយោ បដិសន្ធិយំ, នោ បវត្តេ**តិ ឯកស្សេវ បច្ចយភាវនិយមោ បដិសន្ធិយំ, នោ បវត្តេ។ បវត្តេ ហិ សត្តន្នម្បិ បច្ចយោតិ អធិប្បាយោ។ “តថា កាមាវចរទេវលោកេបិ អនិដ្ឋា រូបាទយោ នត្ថី”តិ វុត្តំ, ទេវានំ បន បុព្ពនិមិត្តបាតុភាវកាលេ មិលាតមាលាទីនំ អនិដ្ឋតា កថំ ន សិយា។

ស្វេវ ទ្វីសុ ភវេសូតិ ឯត្ថ ឯកូនតឹសចេតនាភេទម្បិ ចិត្តសង្ខារំ ចិត្តសង្ខារភាវេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា **“ស្វេវា”**តិ វុត្តំ។ តទេកទេសោ បន កាមាវចរចិត្តសង្ខារោវ តេរសន្នំ នវន្នញ្ច បច្ចយោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯកទេស

បច្ចយភាវេន ហិ សមុទាយោ វុត្តោតិ។

យត្ថ ច វិត្ថារប្បកាសនំ កតំ, តតោ ភវតោ បដ្ឋាយ មុខមត្តប្បកាសនំ កាតុកាមោ អាហ “**អាទិតោ បដ្ឋាយា**”តិ។ តេន “ទ្វីសុ ភវេសូ”តិអាទិ វុត្តំ។ **តតិយជ្ឈានភូមិវសេនា**តិ ឯតេន ឯកត្តកាយឯកត្តសញ្ញីសាមញ្ញេន ចតុត្ថជ្ឈានភូមិ ច អសញ្ញាវុប្បវជ្ជា គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ ឯកវីសតិយា កាមាវចររូបាវចរកុសលវិបាកេសុ ចុទ្ទសន្នំ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច, សត្តន្នំ បវត្តេ ឯវ។ អយំ យថាសម្ភវោ។

ចតុន្នំ វិញ្ញាណានន្តិ ភវាទយោ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ, ចតូសុ អន្តោគធានំ បន តិណ្ណំ វិញ្ញាណានំ តីសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ ច បច្ចយភាវោ យោជេតព្ពោ, អវិញ្ញាណកេ សត្តាវាសេ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណេ អវិជ្ជមានេបិ តស្ស សង្ខារហេតុកត្តំ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិមាហ។ ឯតស្មិញ្ច មុខមត្តប្បកាសនេ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ ទុគ្គតិអាទីសុ បវត្តិយំ កុសលវិបាកាទិវិញ្ញាណានំ បច្ចយភាវោ ភវេសុ វុត្តនយេនេវ វិញ្ញាយតីតិ ន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

វិញ្ញាណបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នាមរូបបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៨. សុត្តន្តាភិធម្មេសុ នាមរូបទេសនាវិសេសោ **ទេសនាភេទោ។ តយោ ខន្ធា**តិ ឯតំ យទិបិ បាឡិយំ នត្ថិ, អត្ថតោ បន វុត្តមេវ ហោតីតិ កត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

អណ្ឌជានញ្ច អភាវកានន្តិ យោជេតព្ពំ។ **សន្តតិសីសានី**តិ កលាបសន្តានមូលានិ។ យទិបិ វិការរូបានិ បដិសន្ធិក្ខណេ ន សន្តិ, លក្ខណបរិច្ឆេទរូបានិ បន សន្តីតិ តានិ អបរិនិប្ផន្នានិ បរមត្ថតោ វិវជ្ជេន្តោ អាហ “**រូបរូបតោ**”តិ។

កាមភវេ បន យស្មា សេសឱបបាតិកានន្តិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ កាមភវេ “ឱបបាតិកា”តិ វុត្តា ន សន្តិ, យេន សេសគ្គហណំ សាត្ថកំ ភវេយ្យ, អណ្ឌជគព្ភសេយ្យកេហិ បន ឱបបាតិកសំសេទជា សេសា ហោន្តីតិ សេសគ្គហណំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា ព្រហ្មកាយិកាទិកេហិ ឱបបាតិកេហិ វុត្តេហិ សេសេ សន្ធាយ “**សេសឱបបាតិកាន**”ន្តិ អាហ។ តេ បន អរូបិនោបិ សន្តីតិ “**កាមភវេ**”តិ វុត្តំ, អបរិបុណ្ណាយតនានំ បន នាមរូបំ យថាសម្ភវំ រូបមិស្សកវិញ្ញាណនិទ្ទេសេ វុត្តនយេន សក្កា ធម្មគណនាតោ វិញ្ញាតុន្តិ ន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អវកំសតោ ទ្វេ អដ្ឋកានេវ ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានានិ ហោន្តីតិ សសទ្ទកាលំ សន្ធាយ “**ឧក្កំសតោ ទ្វិន្នំ នវកាន**”ន្តិ វុត្តំ។ **បុព្ពេ**តិ ខន្ធវិភង្គេតិ វទន្តិ។ តត្ថ ហិ “ឯកេកចិត្តក្ខណេ តិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជមាន”ន្តិ វុត្តំ។ តថេវ វា វុត្តំ សន្តតិទ្វយាទិកំ សត្តកបរិយោសានំ សន្ធាយាហ “**បុព្ពេ វុត្តំ កម្មសមុដ្ឋានំ សត្តតិវិធ**”ន្តិ, តំ បនុប្បជ្ជមានំ ឯកេកចិត្តក្ខណេ តិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជតីតិ តមិនាធិប្បាយេន វុត្តំ “ឯកេកចិត្តក្ខណេ តិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជមាន”ន្តិ។ **ចតុទ្ទិសា វវត្ថាបិតា**តិ អញ្ញមញ្ញសំសដ្ឋសីសា មូលេន ចតូសុ ទិសាសុ វវត្ថាបិតា អញ្ញមញ្ញំ អាលិង្គេត្វា ឋិតា ភិន្នវាហនិកា វិយ។

បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយន្តិ រូបាជនកកម្មជំ បញ្ចវិញ្ញាណប្បវត្តិកាលំ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយញ្ច សន្ធាយាហ។ តទា ហិ តតោ នាមមេវ ហោតីតិ, កម្មវិញ្ញាណបច្ចយា បន សទាបិ ឧភយំ ហោតីតិ សក្កា វត្តុំ, បច្ឆាជាតវិញ្ញាណបច្ចយា ច រូបំ ឧបត្ថទ្ធំ ហោតីតិ។ **អសញ្ញេសូ**តិអាទិ កម្មវិញ្ញាណបច្ចយំ សន្ធាយ វុត្តំ, **បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយ**ន្តិ ភវង្គាទិជនកកម្មតោ អញ្ញេន រូបុប្បត្តិកាលំ និរោធសមាបត្តិកាលំ ភវង្គាទិឧប្បត្តិកាលតោ អញ្ញកាលញ្ច សន្ធាយ វុត្តន្តិ យុត្តំ។ ភវង្គាទិឧប្បត្តិកាលេ ហិ តំជនកេនេវ កម្មុនា ឧប្បជ្ជមានំ រូបំ, សោ ច វិបាកោ កម្មវិញ្ញាណបច្ចយោ ហោតីតិ សក្កា វត្តុំ។ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយានបេក្ខម្បិ ហិ បវត្តិយំ កម្មេន បវត្តមានំ រូបំ នាមញ្ច ន កម្មវិញ្ញាណានបេក្ខំ ហោតីតិ។ **សព្ពត្ថា**តិ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច។ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, កម្មវិញ្ញាណបច្ចយា ច នាមរូបញ្ច យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ **នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ច នាមរូប**ន្តិ ឯត្ថ នាមរូប-សទ្ទោ អត្តនោ ឯកទេសេន នាម-សទ្ទេន នាម-សទ្ទស្ស សរូបោ, រូប-សទ្ទេន ច រូប-សទ្ទស្ស, តស្មា “សរូបានំ ឯកសេសោ”តិ នាមរូប-សទ្ទស្ស ឋានំ ឥតរេសញ្ច នាមរូប-សទ្ទានំ អទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ។

វិបាកតោ អញ្ញំ **អវិបាកំ**។ យតោ ទ្វិធា មតំ, តតោ យុត្តមេវ ឥទន្តិ យោជេតព្ពំ។ **កុសលាទិចិត្តក្ខណេ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អកុសលកិរិយចិត្តក្ខណេ វិយ វិបាកចិត្តក្ខណេបិ វិបាកាជនកកម្មសមុដ្ឋានំ សង្គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។

វិបាកចិត្តក្ខណេ បន អភិសង្ខារវិញ្ញាណបច្ចយា បុព្ពេ វុត្តនយេន ឧភយញ្ច ឧបលព្ភតីតិ តាទិសវិបាកចិត្តក្ខណវជ្ជនត្ថំ “**កុសលាទិចិត្តក្ខណេ**”តិ វុត្តំ។

សុត្តន្តិកបរិយាយេនាតិ បដ្ឋានេ រូបានំ ឧបនិស្សយបច្ចយស្ស អវុត្តត្តា វុត្តំ, សុត្តន្តេ បន “យស្មិំ សតិ យំ ហោតិ, អសតិ ច ន ហោតិ, សោ តស្ស ឧបនិស្សយោ និទានំ ហេតុ បភវោ”តិ កត្វា “វិញ្ញាណូបនិសំ នាមរូប”ន្តិ រូបស្ស ច វិញ្ញាណូបនិស្សយតា វុត្តា។ វនបត្ថបរិយាយេ ច វនសណ្ឌគាមនិគមនគរជនបទបុគ្គលូបនិស្សយោ ឥរិយាបថវិហារោ, តតោ ច ចីវរាទីនំ ជីវិតបរិក្ខារានំ កសិរេន ច អប្បកសិរេន ច សមុទាគមនំ វុត្តំ, ន ច វនសណ្ឌាទយោ អារម្មណូបនិស្សយាទិភាវំ ឥរិយាបថានំ ចីវរាទិសមុទាគមនស្ស ច ភជន្តិ, តស្មា វិនា អភាវោ ឯវ ច សុត្តន្តបរិយាយតោ ឧបនិស្សយភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។ នាមស្ស អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ កម្មារម្មណបដិសន្ធិអាទិកាលេ អារម្មណបច្ចយោវ ហោតីតិ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ រូបស្សេវ សុត្តន្តិកបរិយាយតោ ឯកធា បច្ចយភាវោ វុត្តោ។ សសំសយស្ស ហិ រូបស្ស តំបច្ចយោ ហោតីតិ វុត្តេ នាមស្ស ហោតីតិ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ។

បវត្តស្ស បាកដត្តា អបាកដំ បដិសន្ធិំ គហេត្វា បុច្ឆតិ “**កថំ បនេត**”ន្តិអាទិនា។ សុត្តតោ នាមំ, យុត្តិតោ រូបំ វិញ្ញាណបច្ចយា ហោតីតិ ជានិតព្ពំ។ យុត្តិតោ សាធេត្វា សុត្តេន តំ ទឡ្ហំ ករោន្តោ “**កម្មសមុដ្ឋានស្សបិ ហី**”តិអាទិមាហ។ **ចិត្តសមុដ្ឋានស្សេវា**តិ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស វិយ។ យស្មា នាមរូបមេវ បវត្តមានំ ទិស្សតិ, តស្មា តទេវ វទន្តេន អនុត្តរំ ធម្មចក្កំ បវត្តិតំ។ សុញ្ញតាបកាសនញ្ហិ ធម្មចក្កប្បវត្តនន្តិ អធិប្បាយោ។ នាមរូបមត្តតាវចនេនេវ វា បវត្តិយា ទុក្ខសច្ចមត្តតា វុត្តា, ទុក្ខសច្ចប្បកាសនេន ច តស្ស សមុទយោ, តស្ស ច និរោធោ, និរោធគាមី ច មគ្គោ បកាសិតោ ឯវ ហោតិ។ អហេតុកស្ស ទុក្ខស្ស ហេតុនិរោធា, អនិរុជ្ឈនកស្ស ច អភាវា, និរោធស្ស ច ឧបាយេន វិនា អនធិគន្តព្ពត្តាតិ ចតុសច្ចប្បកាសនំ ធម្មចក្កប្បវត្តនំ យោជេតព្ពំ។

នាមរូបបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សឡាយតនបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៩. និយមតោតិ ច ឥទំ ចតុន្នំ ភូតានំ, ឆន្នំ វត្ថូនំ, ជីវិតស្ស ច យថាសម្ភវំ សហជាតនិស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយាទិនា ឯកន្តេន សឡាយតនស្ស បវត្តមានស្ស បច្ចយភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ រូបាយតនាទីនំ បន សហជាតនិស្សយានុបាលនភាវោ នត្ថីតិ អគ្គហណំ វេទិតព្ពំ។ អារម្មណារម្មណបុរេជាតាទិភាវោ ច តេសំ ន សន្តតិបរិយាបន្នានមេវ, ន ច ចក្ខាទីនំ វិយ ឯកប្បការេនេវាតិ អនិយមតោ បច្ចយភាវោ។ **និយមតោ…បេ. … ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ ឯវ**ន្តិ ឯត្ថ **ឯវំ**-សទ្ទេន វា រូបាយតនាទីនម្បិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ **ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតន**ន្តិ ឯត្ថ យទិបិ ឆដ្ឋាយតនសឡាយតន-សទ្ទានំ សទ្ទតោ សរូបតា នត្ថិ, អត្ថតោ បន សឡាយតនេកទេសោវ ឆដ្ឋាយតនន្តិ ឯកទេសសរូបតា អត្ថីតិ ឯកទេសសរូបេកសេសោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ អត្ថតោបិ ហិ សរូបានំ ឯកទេសសរូបេកសេសំ ឥច្ឆន្តិ “វង្កោ ច កុដិលោ ច កុដិលា”តិ, តស្មា អត្ថតោ ឯកទេសសរូបានញ្ច ឯកសេសេន ភវិតព្ពន្តិ។

អថ វា ឆដ្ឋាយតនញ្ច មនាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនន្តិ វា, មនាយតនន្តិ វា, ឆដ្ឋាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនន្តិ វា, មនាយតនញ្ច មនាយតនញ្ច មនាយតនន្តិ វា ឯកសេសំ កត្វា ចក្ខាទីហិ សហ “សឡាយតន”ន្តិ វុត្តន្តិ តមេវ ឯកសេសំ នាមមត្តបច្ចយស្ស, នាមរូបបច្ចយស្ស ច មនាយតនស្ស វសេន កតំ អត្ថតោ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្តិ ឯវំ កតេកសេសស្សា**”តិ។ យថាវុត្តោបិ ហិ ឯកសេសោ អត្ថតោ ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ចាតិ ឯវំ កតោ នាម ហោតីតិ។ សព្ពត្ថ ច ឯកសេសេ កតេ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតេកសេសានំ សឡាយតនាទិសទ្ទវចនីយតាសាមញ្ញវសេន កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **អព្យាកតវារេ វក្ខតី**តិ កិញ្ចាបិ អកុសលវារេ កុសលវារេ ច “នាមបច្ចយា ឆដ្ឋាយតន”ន្តិ វុត្តំ, សុត្តន្តភាជនីយេ បន វិបាកឆដ្ឋាយតនមេវ គហិតន្តិ អធិប្បាយេន អព្យាកតវារមេវ សាធកភាវេន ឧទាហដន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បច្ចយនយេ បន “ឆដ្ឋា ហោតិ តំ អវកំសតោ”តិអាទិនា អវិបាកស្សបិ បច្ចយោ ឧទ្ធដោ, សោ និរវសេសំ វត្តកាមតាយ ឧទ្ធដោតិ វេទិតព្ពោ។ **ឥធ សង្គហិត**ន្តិ ឥធ ឯកសេសនយេន សង្គហិតំ, តត្ថ អព្យាកតវារេ លោកិយវិបាកភាជនីយេ វិភត្តន្តិ វេទិតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។

នេយ្យន្តិ ញេយ្យំ។ **ឧក្កំសាវកំសោ**តិ ឯត្ថ សត្តធា បច្ចយភាវតោ ឧក្កំសោ អដ្ឋធា បច្ចយភាវោ, តតោ បន នវធា តតោ វា ទសធាតិ អយំ ឧក្កំសោ, អវកំសោ បន ទសធា បច្ចយភាវតោ នវធា បច្ចយភាវោ, តតោ អដ្ឋធា, តតោ សត្តធាតិ ឯវំ វេទិតព្ពោ, ន បន សត្តធា បច្ចយភាវតោ ឯវ ទ្វេបិ ឧក្កំសាវកំសា យោជេតព្ពា តតោ អវកំសាភាវតោតិ។

ហទយវត្ថុនោ សហាយំ ហុត្វាតិ ឯតេន អរូបេ វិយ អសហាយំ នាមំ ន ហោតិ, ហទយវត្ថុ ច នាមេន សហ ឆដ្ឋាយតនស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ឯត្តកមេវ ទស្សេតិ, ន បន យថា ហទយវត្ថុ បច្ចយោ ហោតិ, តថា នាមម្បីតិ អយមត្ថោ អធិប្បេតោ។ វត្ថុ ហិ វិប្បយុត្តបច្ចយោ ហោតិ, ន នាមំ, នាមញ្ច វិបាកហេតាទិបច្ចយោ ហោតិ, ន វត្ថូតិ។ បវត្តេ អរូបធម្មា កម្មជរូបស្ស ឋិតិប្បត្តស្សេវ បច្ចយា ហោន្តិ, ន ឧប្បជ្ជមានស្សាតិ វិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតា ច បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តាទយោ ឯវ ចក្ខាទីនំ យោជេតព្ពា។

អវសេសមនាយតនស្សាតិ ឯត្ថ "បញ្ចក្ខន្ធភវេ បនា"តិ ឯតស្ស អនុវត្តមានត្តា បញ្ចវោការភវេ ឯវ បវត្តមានំ បញ្ចវិញ្ញាណេហិ អវសេសមនាយតនំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ នាមរូបស្ស សហជាតាទិសាធារណបច្ចយភាវោ សម្បយុត្តាទិអសាធារណបច្ចយភាវោ ច យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។

សឡាយតនបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ផស្សបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣០. "ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោ"តិ អភិធម្មភាជនីយបាឡិ អារុប្បំ សន្ធាយ វុត្តាតិ **"ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោតិ បាឡិអនុសារតោ"**តិ អាហ។ **អជ្ឈត្តន្តិ** សសន្តតិបរិយាបន្នមេវ គណ្ហាតិ។ តញ្ហិ សសន្តតិបរិយាបន្នកម្មនិព្ពត្តំ តាទិសស្ស ផស្សស្ស បច្ចយោ ហោតិ, រូបាទីនិ បន ពាហិទ្ធា អនុបាទិន្នានិ ច ផស្សស្ស អារម្មណំ ហោន្តិ, ន តានិ ចក្ខាទីនិ វិយ សសន្តតិបរិយាបន្នកម្មកិលេសនិមិត្តបវត្តិភាវេន ផស្សស្ស បច្ចយោតិ បឋមាចរិយវាទេ ន គហិតានិ, ទុតិយាចរិយវាទេ បន យថា តថា វា បច្ចយភាវេ សតិ ន សក្កា វជ្ជេតុន្តិ គហិតានីតិ។

យទិ សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភវេយ្យ, "សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ"តិ ឯកស្ស វចនំ យុជ្ជេយ្យ។ អថាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា សម្ភវេយ្យុំ, តថាបិ សឡាយតនេហិ សព្ពផស្សសម្ភវតោ អាយតនភេទេន ផស្សភេទោ នត្ថីតិ តទភេទវសេន ឯកស្ស វចនំ យុជ្ជេយ្យ, តថា បន អសម្ភវតោ ន យុត្តន្តិ ចោទេតិ **"ន សឡាយតនេហី"**តិអាទិនា។ អញ្ញស្សបិ វា អសម្ភវន្តស្ស វិធានស្ស ពោធនត្ថមេវ **"នាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា"**តិ វុត្តំ, "ន សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភោតី"តិ ឥទមេវ បន ឯកផស្សវចនស្ស អយុត្តទីបកំ ការណន្តិ វេទិតព្ពំ។ និទស្សនវសេន វា ឯតំ វុត្តំ, នាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា សម្ភោន្តិ, ឯវំ ន សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភោតិ, តស្មា ឯកស្ស វចនំ អយុត្តន្តិ។ បរិហារំ បន អនេកាយតនេហិ ឯកផស្សស្ស សម្ភវតោតិ ទស្សេន្តោ **"តត្រិទំ វិស្សជ្ជន"**ន្តិអាទិមាហ។ ឯកោបិ អនេកាយតនប្បភវោ **ឯកោបនេកាយតនប្បភវោ**។ ឆធាបច្ចយត្តេ បញ្ចវិភាវយេតិ ឯវំ សេសេសុបិ យោជនា។ **តថា ចា**តិ បច្ចុប្បន្នានិ រូបាទីនិ បច្ចុប្បន្នញ្ច ធម្មាយតនបរិយាបន្នំ រូបរូបំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អារម្មណបច្ចយមត្តេនា**តិ តំ សព្ពំ អបច្ចុប្បន្នំ អញ្ញញ្ច ធម្មាយតនំ សន្ធាយ វុត្តំ។

ផស្សបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣១. "សេសាន"ន្តិ ឯត្ថ សម្បដិច្ឆនស្ស ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ បញ្ច យទិបិ អនន្តរាទីហិបិ បច្ចយា ហោន្តិ, អនន្តរាទីនំ បន ឧបនិស្សយេ អន្តោគធត្តា សន្តីរណតទារម្មណានញ្ច សាធារណស្ស តស្ស វសេន **"ឯកធា"**តិ វុត្តំ។

តេភូមកវិបាកវេទនានម្បិ សហជាតមនោសម្ផស្សសង្ខាតោ សោ ផស្សោ អដ្ឋធា បច្ចយោ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។ បច្ចយំ អនុបាទិន្នម្បិ កេចិ ឥច្ឆន្តីតិ **"យា បនា"**តិអាទិនា មនោទ្វារាវជ្ជនផស្សស្ស បច្ចយភាវោ វុត្តោ, តញ្ច មុខមត្តទស្សនត្ថំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯតេន នយេន សព្ពស្ស អនន្តរស្ស អនានន្តរស្ស ច ផស្សស្ស តស្សា តស្សា វិបាកវេទនាយ ឧបនិស្សយតា យោជេតព្ពាតិ។

វេទនាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តណ្ហាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣២. មមត្តេនាតិ សម្បិយាយមានេន, អស្សាទនតណ្ហាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ បុត្តោ វិយ វេទនា ទដ្ឋព្ពា, ខីរទាយោ វិយ វេទនាយ បច្ចយភូតា រូបាទយោ, ខីរទិទាយិកា ធាតិ វិយ រូបាទិឆឡារម្មណទាយកា ចិត្តការាទយោ ឆ។ តត្ថ វេជ្ជោ រសាយនោជាវសេន តទុបត្ថម្ភិតជីវិតវសេន ច ធម្មារម្មណស្ស ទាយកោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អារម្មណបច្ចយោ ឧប្បជ្ជមានស្ស អារម្មណមត្តមេវ ហោតិ, ន ឧបនិស្សយោ វិយ ឧប្បាទកោតិ ឧប្បាទកស្ស ឧបនិស្សយស្សេវ វសេន “**ឯកធាវា**”តិ វុត្តំ។ ឧបនិស្សយេន វា អារម្មណូបនិស្សយោ សង្គហិតោ, តេន ច អារម្មណភាវេន តំសភាវោ អញ្ញោបិ អារម្មណភាវោ ទីបិតោ ហោតីតិ ឧបនិស្សយវសេនេវ បច្ចយភាវោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

យស្មា វាតិអាទិនា ន កេវលំ វិបាកសុខវេទនា ឯវ, តិស្សោបិ បន វេទនា វិបាកា វិសេសេន តណ្ហាយ ឧបនិស្សយបច្ចយោ, អវិសេសេន ឥតរា ចាតិ ទស្សេតិ។ **ឧបេក្ខា បន សន្តត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា**តិ តស្មា សាបិ ភិយ្យោ ឥច្ឆនវសេន តណ្ហាយ ឧបនិស្សយោតិ អធិប្បាយោ ។ ឧបេក្ខា បន អកុសលវិបាកភូតា អនិដ្ឋត្តា ទុក្ខេ អវរោធេតព្ពា, ឥតរា ឥដ្ឋត្តា សុខេតិ សា ទុក្ខំ វិយ សុខំ វិយ ច ឧបនិស្សយោ ហោតីតិ សក្កា វត្តុន្តិ។ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ វចនេន សព្ពស្ស វេទនាវតោ បច្ចយស្ស អត្ថិតាយ តណ្ហុប្បត្តិប្បសង្គេ តំនិវារណត្ថមាហ “**វេទនាបច្ចយា ចាបី**”តិអាទិ។

ននុ “អនុសយសហាយា វេទនា តណ្ហាយ បច្ចយោ ហោតី”តិ វចនស្ស អភាវា អតិប្បសង្គនិវត្តនំ ន សក្កា កាតុន្តិ? ន, វុត្តកថាយ បវត្តត្តា។ វដ្ដស្ស ហិ អនុសយវិរហេ អភាវតោ អនុសយសហិតាយេវ បច្ចយោតិ អត្ថតោ វុត្តមេតំ ហោតីតិ។ អថ វា “អវិជ្ជាបច្ចយា”តិ អនុវត្តមានត្តា អនុសយសហិតាវ បច្ចយោតិ វិញ្ញាយតិ។ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ ច ឯត្ថ វេទនាបច្ចយា ឯវ តណ្ហា, ន វេទនាយ វិនាតិ អយំ និយមោ វិញ្ញាយតិ, ន វេទនា បច្ចយា តណ្ហា ហោតិ ឯវាតិ, តស្មា អតិប្បសង្គោ នត្ថិ ឯវាតិ។

វុសីមតោតិ វុសិតវតោ, វុសិតព្រហ្មចរិយវាសស្សាតិ អត្ថោ។ វុស្សតីតិ វា “វុសិ”តិ មគ្គោ វុច្ចតិ, សោ ឯតស្ស វុត្ថោ អត្ថីតិ **វុសីមា**។ អគ្គផលំ វា បរិនិដ្ឋិតវាសត្តា “វុសិ”តិ វុច្ចតិ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **វុសីមា**។

តណ្ហាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧបាទានបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៣. សស្សតោ អត្តាតិ ឥទំ បុរិមទិដ្ឋឹ ឧបាទិយមានំ ឧត្តរទិដ្ឋឹ និទស្សេតុំ វុត្តំ។ យថា ហិ ឯសា ទិដ្ឋិ ទឡ្ហីករណវសេន បុរិមំ ឧត្តរា ឧបាទិយតិ, ឯវំ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិកាបីតិ។ **អត្ត**គ្គហណំ បន អត្តវាទុបាទានន្តិ ន ឥទំ ទិដ្ឋុបាទានទស្សនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **លោកោ ចា**តិ វា អត្តគ្គហណវិនិមុត្តំ គហណំ ទិដ្ឋុបាទានភូតំ ឥធ បុរិមទិដ្ឋិ ឧត្តរទិដ្ឋិវចនេហិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ “ធម្មសង្ខេបវិត្ថារេ បន សង្ខេបតោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ, សង្ខេបតោ ទិដ្ឋិមត្តមេវ, វិត្ថារតោ បនា”តិ ឯវំ ធម្មសង្ខេបវិត្ថារតោ សង្ខេបំ វិត្ថារញ្ច និទ្ទារេតីតិ។ **ធម្មសង្ខេបវិត្ថារេ**តិ និទ្ទារណេ ភុម្មំ ទដ្ឋព្ពំ។

បកតិអណុអាទីនំ សស្សតគាហបុព្ពង្គមោ, សរីរស្ស ឧច្ឆេទគ្គាហបុព្ពង្គមោ ច តេសំ សាមិភូតោ កោចិ សស្សតោ ឧច្ឆិជ្ជមានោ វា អត្តា អត្ថីតិ អត្តគ្គាហោ កទាចិ ហោតីតិ “**យេភុយ្យេនា**”តិ វុត្តំ។ យេភុយ្យេន បឋមំ អត្តវាទុបាទានន្តិអាទិនា វា សម្ពន្ធោ។

យទិបិ ភវរាគជវនវីថិ សព្ពបឋមំ បវត្តតិ គហិតប្បដិសន្ធិកស្ស ភវនិកន្តិយា បវត្តិតព្ពត្តា, សោ បន ភវរាគោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ន ហោតីតិ មញ្ញមានោ ន កាមុបាទានស្ស បឋមុប្បត្តិមាហ។ តណ្ហា កាមុបាទានន្តិ បន វិភាគស្ស អករណេ សព្ពាបិ តណ្ហា កាមុបាទានន្តិ, ករណេបិ កាមរាគតោ អញ្ញាបិ តណ្ហា ទឡ្ហភាវំ បត្តា កាមុបាទានន្តិ តស្ស អរហត្តមគ្គវជ្ឈតា វុត្តា។

ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតា ចិត្តុប្បាទា **វិសយោ**។ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា អាលយោ, តត្ថ រមតីតិ **អាលយរាមា** , បជា។ តេនេវ សា អាលយរាមតា ច សកសន្តានេ បរសន្តានេ ច បាកដា ហោតីតិ។ ឧបនិស្សយវចនេន អារម្មណានន្តរបកតូបនិស្សយា វុត្តាតិ អនន្តរបច្ចយាទីនម្បិ សង្គហោ កតោ ហោតិ។

ឧបាទានបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភវបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៤. ផលវោហារេន កម្មភវោ ភវោតិ វុត្តោតិ ឧបបត្តិភវនិព្ពចនមេវ ទ្វយស្សបិ សាធារណំ កត្វា វទន្តោ អាហ "***ភវតីតិ ភវោ***"តិ។ ***ភវំ គច្ឆតី***តិ និប្ផាទនផលវសេន អត្តនោ បវត្តិកាលេ ភវាភិមុខំ ហុត្វា បវត្តតីតិ អត្ថោ, និព្ពត្តនមេវ វា ឯត្ថ គមនំ អធិប្បេតំ។

សញ្ញាវតំ ភវោ សញ្ញាភវោតិ ឯត្ថ វន្តុ-សទ្ទស្ស លោបោ ទដ្ឋព្ពោ, តស្ស វា អត្ថេ អការំ កត្វា "សញ្ញាភវោ"តិបិ បាឋោ។ វោកិរិយតិ បសារិយតិ វិត្ថារិយតីតិ វោការោ, វោកិរណំ វា វោការោ, សោ ឯកស្មិំ បវត្តត្តា **ឯកោ វោការោ**តិ វុត្តោ, បទេសបសង្ខុប្បត្តីតិ អត្ថោ។

ចេតនាសម្បយុត្តា វា...បេ.... សង្គហិតាតិ អាចយគាមិតាយ កម្មសង្ខាតត្តំ ទស្សេត្វា កម្មភវេ សង្គហិតភាវំ បរិយាយេន វទតិ, និប្បរិយាយេន បន ចេតនាវ កម្មភវោ។ វុត្តញ្ហិ "កម្មភវោ តីហិ ខន្ធេហិ ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា សម្បយុត្តោ, ឯកេន ខន្ធេន ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា កេហិចិ សម្បយុត្តោ"តិ (ធាតុ. ២៤៤)។ ឧបបត្តិភវោ តីហិបិ តិកេហិ វុត្តា ឧបបត្តិក្ខន្ធាវ។ យថាហ "ឧបបត្តិភវោ កាមភវោ សញ្ញាភវោ បញ្ចវោការភវោ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឯកាទសហាយតនេហិ សត្តរសហិ ធាតូហិ សង្គហិតោ"តិអាទិ (ធាតុ. ៦៧)។ យទិ ហិ អនុបាទិន្នកានម្បិ គហណំ សិយា, "ទ្វាទសហាយតនេហិ អដ្ឋារសហិ ធាតូហី"តិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។

សង្ខារភវានំ ធម្មភេទតោ ន សង្ខារា ឯវ បុន វុត្តាតិ "**សាត្ថកមេវិទំ បុនវចន**"ន្តិ ឯតំ ន យុត្តន្តិ ចេ? ន, ភវេកទេសភាវេន សង្ខារានំ ភវោតិ បុន វុត្តត្តា។ បរេន វា ធម្មវិសេសំ អគណេត្វា បុនវចនំ ចោទិតន្តិ ចោទកាភិលាសវសេន "**សាត្ថកមេវិទំ បុនវចន**"ន្តិ វុត្តំ។

កាមភវាទិនិព្ពត្តនកស្ស កម្មស្ស កាមភវាទិភាវោ ផលវោហារេន អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ។ អន្តោគធេ វិសុំ អគណេត្វា អព្ពន្តរគតេ ឯវ កត្វា កាមភវាទិកេ កម្មូបបត្តិភវវសេន ទុគុណេ កត្វា អាហ "***ឆ ភវា***"តិ។

អវិសេសេនាតិ ឧបាទានភេទំ អកត្វាតិ អត្ថោ។ ឧបាទានភេទាករណេនេវ ច ទ្វាទសប្បភេទស្ស សង្គហវសេន សង្គហតោ "***ឆ ភវា***"តិ វុត្តំ។

គោសីលេន កុក្កុរសីលេន ច សមត្តេន សមាទិន្នេន គុន្នំ កុក្កុរានញ្ច សហព្យតា វុត្តាតិ សីលព្ពតុបាទានវសោ ឈានភាវនា ន តជ្ជតីតិ មញ្ញមានា តេន **រូបារូបភវា ន ហោន្តីតិ កេចិ វទន្តិ**, វក្ខមានេន បន បការេន បច្ចយភាវតោ "***តំ ន គហេតព្ព***"ន្តិ អាហ។ អសុទ្ធិមគ្គេ ច សុទ្ធិមគ្គបរាមសនំ សីលព្ពតុបាទានន្តិ សុទ្ធិមគ្គបរាមសនេន រូបារូបាវចរជ្ឈានានំ និព្ពត្តនំ ន យុជ្ជតីតិ។ បុរាណភារតសីតាហរណបសុពន្ធវិធិអាទិសវនំ **អសទ្ធម្មសវនំ។ អាទិ**-សទ្ទេន អសប្បុរិសូបនិស្សយំ បុព្ពេ ច អកតបុញ្ញតំ អត្តមិច្ឆាបណិធិតញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ **តទន្តោគធា ឯវា**តិ តស្មិំ ទុច្ចរិតនិព្ពត្តេ សុចរិតនិព្ពត្តេ ច កាមភវេ អន្តោគធា ឯវាតិ អត្ថោ។

អន្តោគធាតិ ច សញ្ញាភវបញ្ចវោការភវានំ ឯកទេសេន អន្តោគធត្តា វុត្តំ។ ន ហិ តេ និរវសេសា កាមភវេ អន្តោគធាតិ។ **សប្បភេទស្សា**តិ សុគតិទុគ្គតិមនុស្សាទិប្បភេទវតោ។ កមេន ច អវត្វា សីលព្ពតុបាទានស្ស អន្តេ ភវបច្ចយភាវវចនំ អត្តវាទុបាទានំ វិយ អភិណ្ហំ អសមុទាចរណតោ អត្តវាទុបាទាននិមិត្តត្តា ច។

ហេតុបច្ចយប្បភេទេហីតិ ឯត្ថ មគ្គបច្ចយោ ច វត្តព្ពោ។ ទិដ្ឋុបាទានាទីនិ ហិ មគ្គបច្ចយា ហោន្តីតិ។

ភវបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ជាតិជរាមរណាទិបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៥. ឧបបត្តិភវុប្បត្តិយេវ ជាតីតិ អាហ "**ន ឧបបត្តិភវោ**"តិ។ ជាយមានស្ស បន ជាតិ ជាតីតិ ឧបបត្តិភវោបិ អសតិ អភាវា ជាតិយា បច្ចយោតិ សក្កា វត្តុំ។ ជាយមានរូបបទដ្ឋានតាបិ ហិ រូបជាតិយា វុត្តា "ឧបចិតរូបបទដ្ឋានោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៤១) ឧបចយោ, អនុប្បពន្ធរូបបទដ្ឋានា សន្តតី"តិ។

ខន្ធានំ ជាតានំ ឧញ្ញាតគានុញ្ញាតគាច **ហីនបណីតតា។ អាទិ**-សទ្ទេន សុវណ្ណទុព្ពណ្ណាទិវិសេសំ សង្គណ្ហាតិ។ អជ្ឈត្តសន្តានគតតោ អញ្ញស្ស វិសេសការកស្ស ការណស្ស អភាវា "**អជ្ឈត្តសន្តានេ**"តិ អាហ។

តេន តេនាតិ ញាតិព្យសនាទិនា ជរាមរណតោ អញ្ញេន ទុក្ខធម្មេន។ **ឧបនិស្សយកោដិយា**តិ ឧបនិស្សយំសេន, ឧបនិស្សយលេសេនាតិ អត្ថោ។ យោ ហិ បង្ហានេ អនាគតោ សតិ ភាវា អសតិ ច អភាវា សុត្តន្តិកបរិយាយេន ឧបនិស្សយោ, សោ “ឧបនិស្សយកោដី”តិ វុច្ចតិ។

ជាតិជរាមរណាទិបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភវចក្កកថាវណ្ណនា

២៤២. **សមិត**ន្តិ សង្គតំ, អព្ពោច្ឆិន្នន្តិ អត្ថោ។ **កាមយានស្សា**តិ កាមយមានស្ស, កាមោ យានំ ឯតស្សាតិ វា កាមយានោ, តស្ស **កាមយានស្ស**។ **វុប្បតី**តិ សោកេន វុប្បតិ។

បរិយុដ្ឋានកាយ តិដ្ឋនសីលោ **បរិយុដ្ឋានដ្ឋាយី**។ “បរិយុដ្ឋដ្ឋាយិនោ”តិ វា បាឋោ, តត្ថ បរិយុដ្ឋាតីតិ បរិយុដ្ឋំ, ទិដ្ឋិបរិយុដ្ឋំ, តេន តិដ្ឋតីតិ **បរិយុដ្ឋដ្ឋាយី**តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បញ្ច បុព្ពនិមិត្តានី**តិ “មាលា មិលាយន្តិ, វត្ថានិ កិលិស្សន្តិ, កច្ឆេហិ សេទា មុច្ចន្តិ, កាយេ វេវណ្ណិយំ ឱក្កមតិ, ទេវោ ទេវាសនេ នាភិរមតី”តិ (ឥតិវុ. ៨៣) វុត្តានិ បញ្ច មរណបុព្ពនិមិត្តានីតិ អត្ថោ។ តានិ ហិ ទិស្វា កម្មនិព្ពត្តក្ខន្ធសង្ខាតេ ឧបបត្តិភវេ ភវឆន្ទពលេន ទេវានំ ពលវសោកោ ឧប្បជ្ជតីតិ។ **ពាលោ**តិ អវិទ្វា។ តេន អវិជ្ជាយ ការណភាវំ ទស្សេតិ។ **តិវិធ**ន្តិ តស្សាវុប្បកថាសវនកម្មការណាទស្សនមរណកាលកម្មោបដ្ឋាននិទានំ សោកាទិទុក្ខំ។ **អាសវេ សាធេន្តី**តិ អាសវេ គមេន្តិ ពោធេន្តីតិ អត្ថោ។

ឯវំ សតីតិ អវិទិតាទិតាយ អនាទិភាវេ សតិ។ **អាទិមត្តកថន**ន្តិអាទិ ឯតស្ស អត្ថីតិ អាទិមំ, ភវចក្កំ។ តស្ស ភាវោ អាទិមត្តំ, តស្ស កថនំ អាទិមត្តកថនំ។ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ វា **មត្ត**-សទ្ទោ, សតិ អនាទិភាវេ អវិជ្ជា អាទិម្ហិ មជ្ឈេ បរិយោសានេ ច សព្ពត្ថ សិយាតិ អាទិមត្តាយ អវិជ្ជាយ កថនំ វិរុជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ **អវិជ្ជាគ្គហណេនា**តិ អវិជ្ជាយ ឧប្បាទនេន កថនេន, អប្បហានេន វា, អត្តនោ សន្តានេ សន្និហិតភាវករណេនាតិ អត្ថោ។ **កម្មាទីនី**តិ កម្មវិបាកវដ្ដានិ។ វដ្ដការណភាវេន បធានត្តា “បធានធម្មោ”តិ អវិជ្ជា កថិតា។ វទតីតិ **វទោ**។ វេទេតិ, វេទិយតីតិ វា **វេទេយ្យោ**, សុខាទី អនុភវតិ, សព្ពវិសយេ វា ជានាតិ, “សុខិតោ”តិអាទិនា អត្តនា បរេហិ ច ជានាតិ ញាយតិ ចាតិ អត្ថោ។ **ព្រហ្មាទិនា វា អត្តនា វា**តិ **វា**-សទ្ទោ ច-សទ្ទត្ថោ។ តេនាហ **“ការកវេទករហិត”**ន្តិ ច-សទ្ទត្ថសមាសំ។

ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញន្តិ អវិជ្ជាទីនំ ទ្វាទសវិធានំ សុញ្ញតាយ សុញ្ញំ, ចតុព្ពិធម្បិ វា សុញ្ញតំ ឯកំ កត្វា ទ្វាទសង្គតាយ ទ្វាទសវិធាតិ តាយ ទ្វាទសវិធាយ សុញ្ញតាយ សុញ្ញន្តិ អត្ថោ។

បុព្ពន្តាហរណតោតិ បុព្ពន្តតោ បច្ចុប្បន្នវិបាកស្ស អាហរណតោ បរិច្ឆិន្នវេទនាវសានំ ឯតំ ភវចក្កន្តិ អត្ថោ។ ភវចក្កេកទេសោបិ ហិ ភវចក្កន្តិ វុច្ចតិ។ វេទនា វា តណ្ហាសហាយាយ អវិជ្ជាយ បច្ចយោ ហោតីតិ វេទនាតោ អវិជ្ជា, តតោ សង្ខារាតិ សម្ពជ្ឈនតោ វេទនាវសានំ ភវចក្កន្តិ យុត្តមេតំ, ឯវំ តណ្ហាមូលកេ ច យោជេតព្ពំ។ ទ្វិន្នម្បិ ហិ អញ្ញមញ្ញំ អនុប្បវេសោ ហោតីតិ។ អវិជ្ជា ធម្មសភាវំ បដិច្ឆាទេត្វា វិបរីតាភិនិវេសំ ករោន្តី ទិដ្ឋិចរិតេ សំសារេ នយតិ, តេសំ វា សំសារំ សង្ខារាទិបវត្តិំ នយតិ បវត្តេតីតិ **“សំសារនាយិកា”**តិ វុត្តា។ **ផលុប្បត្តិយា**តិ កត្តុនិទ្ទេសោ។ វិញ្ញាណាទិបច្ចុប្បន្នផលុប្បត្តិ ហិ តថ ទិដ្ឋា, អទិដ្ឋានញ្ច បុរិមភវេ អត្តនោ ហេតូនំ អវិជ្ជាសង្ខារានំ ផលំ អជនេត្វា អនុបច្ឆិជ្ជនំ បកាសេតិ។ អថ វា បុរិមភវចក្កំ ទុតិយេន សម្ពន្ធំ វុត្តន្តិ វេទនាសង្ខាតស្ស ផលស្ស ឧប្បត្តិយា តណ្ហាទីនំ ហេតូនំ អនុបច្ឆេទំ បកាសេតិ, តស្មា ផលុប្បត្តិយា ការណភូតាយ បឋមស្ស ភវចក្កស្ស ហេតូនំ អនុបច្ឆេទប្បកាសនតោតិ អត្ថោ។ សង្ខារាទីនមេវ វា ផលានំ ឧប្បត្តិយា អវិជ្ជាទីនំ ហេតូនំ ផលំ អជនេត្វា អនុបច្ឆេទមេវ, វិញ្ញាណាទិហេតូនំ វា សង្ខារាទីនំ អនុពន្ធនមេវ បកាសេតិ បឋមំ ភវចក្កំ, ន ទុតិយំ វិយ បរិយោសានម្បីតិ **“ផលុប្បត្តិយា ហេតូនំ អនុបច្ឆេទប្បកាសនតោ”**តិ វុត្តំ។ “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ ឯត្ថ អបរិបុណ្ណាយតនកលលរូបំ វត្វា តតោ ឧទ្ធំ “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ សឡាយតនប្បវត្តិ វុត្តាតិ អាហ **“អនុបុព្ពបវត្តិទីបនតោ”**តិ។ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិ ឯត្ថ ន អាយតនានំ កមេន ឧប្បត្តិ វុត្តាតិ អាហ **“សហុប្បត្តិទីបនតោ”**តិ។

ហេតុអាទិបុព្ពកា តយោ សន្ធី ឯតស្សាតិ **ហេតុផលហេតុបុព្ពកតិសន្ធិ**, ភវចក្កំ។ ហេតុផលហេតុផលវសេន ចតុប្បភេទោ អង្គានំ សង្គហោ ឯតស្សាតិ **ចតុភេទសង្គហំ**។ សរូបតោ អវុត្តាបិ តស្មិំ តស្មិំ សង្គហេ អាកិរិយន្តិ អវិជ្ជាសង្ខារាទិគ្គហណេហិ បកាសិយន្តីតិ **អាការា**, អតីតហេតុអាទីនំ វា បការា **អាការា**។ កិលេសកម្មវិបាកា

វិបាកកិលេសកម្មេហិ សម្ពន្ធា ហុត្វា បុនប្បុនំ បរិវត្តន្តីតិ តេសុ វដ្ដនាមំ អារោបេត្វា “**តិវដ្ដ**”ន្តិ វុត្តំ, វដ្ដេកទេសត្តា វា “វដ្ដានី”តិ វុត្តានិ។

សន្ធីនំ អាទិបរិយោសានវវត្ថិតាតិ សន្ធីនំ បុព្ពាបរវវត្ថិតាតិ អត្ថោ។

“**យា កាចិ វា បន ចេតនា ភវោ, ចេតនាសម្បយុត្តា អាយូហនសង្ខារា**”តិ ឥទំ ឥមិស្សា ធម្មដ្ឋិតិញាណកថាជនីយេ វុត្តាយ **បដិសម្ភិទាបាឡិយា** (បដិ. ម. ១.៤៧) វសេន វុត្តំ។ ឯត្ថ ហិ “ចេតនា ភវោ”តិ អាគតាតិ។ ភវនិទ្ទេសេ បន “**សាត្ថតោ**”តិ ឯត្ថ “ចេតនាវ សង្ខារា, ភវោ បន ចេតនាសម្បយុត្តាបី”តិ វិភង្គបាឡិយា វសេន ទស្សិតំ។ “តត្ថ កតមោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ? កុសលា ចេតនា កាមាវចរា”តិអាទិនា ហិ សង្ខារានំ ចេតនាភាវោ **វិភង្គបាឡិយំ** (វិភ. ២២៦) វុត្តោតិ។ តត្ថ **បដិសម្ភិទាបាឡិយំ** “ចេតនាសម្បយុត្តា វិបាកធម្មត្តា សវិបាកេន អាយូហនសង្ខាតេន សង្ខតាភិសង្ខរណកិច្ចេន សង្ខារា”តិ វុត្តា។ **វិភង្គបាឡិយំ** (វិភ. ២៣៤) “សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ”តិ ភវស្ស បច្ចយភាវេន ភវគាមិភាវតោ កម្មសំសទ្ទសហាយតាយ កម្មភាវតោ ច ឧបបត្តិភវំ ភាវេន្តីតិ ភវោតិ វុត្តា, ឧបបត្តិភវភាវនកិច្ចំ បន ចេតនាយ សាតិសយន្តិ **បដិសម្ភិទាបាឡិយំ** ចេតនា “ភវោ”តិ វុត្តា, ភវាភិសង្ខរណកិច្ចំ ចេតនាយ សាតិសយន្តិ **វិភង្គបាឡិយំ** “កុសលា ចេតនា”តិអាទិនា ចេតនា “សង្ខារា”តិ វុត្តា, តស្មា តេន តេន បរិយាយេន ឧភយំ ឧភយត្ថ វត្តុំ យុត្តន្តិ នត្ថេត្ថ វិរោធោ ។ **គហណ**ន្តិ កាមុបាទានំ កិច្ចេនាហ។ **បរាមសន**ន្តិ ឥតរានិ។ **អាយូហនាវសានេ**តិ តីសុបិ អត្ថវិកប្បេសុ វុត្តស្ស អាយូហនស្ស អវសានេ។

ទ្វីសុ អត្ថវិកប្បេសុ វុត្តេ អាយូហនសង្ខារេ “**តស្ស បុព្ពភាគា**”តិ អាហ, តតិយេ វុត្តេ “**តំសម្បយុត្តា**”តិ។ ទហរស្ស ចិត្តប្បវត្តិ ភវង្គពហុលា យេភុយ្យេន ភវន្តរជនកកម្មាយូហនសមត្ថា ន ហោតីតិ “**ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនាន**”ន្តិ វុត្តំ។ **កម្មករណកាលេ សម្មោហោ**តិ ឯតេន កម្មស្ស បច្ចយភូតំ សម្មោហំ ទស្សេតិ, ន កម្មសម្បយុត្តមេវ។

កម្មានេវ វិបាកំ សម្ភរន្តិ វឌ្ឍេន្តីតិ **កម្មសម្ភារា**, កម្មំ វា សង្ខារភវា, តទុបការកានិ អវិជ្ជាតណ្ហុបាទានានិ **កម្មសម្ភារា**, បដិសន្ធិទាយកោ វា ភវោ កម្មំ, តទុបការកា យថាវុត្តអាយូហនសង្ខារា អវិជ្ជាទយោ ច **កម្មសម្ភារា**តិ កម្មញ្ច កម្មសម្ភារា ច កម្មសម្ភារាតិ ឯកសេសំ កត្វា “**កម្មសម្ភារា**”តិ អាហ។ **ទស ធម្មា កម្ម**ន្តិ អវិជ្ជាទយោបិ កម្មសហាយតាយ កម្មសរិក្ខកា តទុបការកា ចាតិ “កម្ម”ន្តិ វុត្តា។

សង្ខិប្បន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ សង្ខេបោ, កម្មំ វិបាកោ ច។ កម្មំ វិបាកោតិ ឯវំ សង្ខិបីយតីតិ វា សង្ខេបោ, អវិជ្ជាទយោ វិញ្ញាណាទយោ ច។ សង្ខេបភាវសាមញ្ញេន បន ឯកវចនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ សង្ខេបសទ្ទោ វា ភាគាធិវចនន្តិ កម្មភាគោ **កម្មសង្ខេបោ**។

ឯវំ សមុប្បន្នន្តិ កម្មតោ វិបាកោ។ តត្ថាបិ អវិជ្ជាតោ សង្ខារាតិ ឯវំ សមុប្បន្នំ, តិសន្ធិអាទិវសេន វា សមុប្បន្នំ ឥទំ ភវចក្កន្តិ អត្ថោ។ **ឥត្តរ**ន្តិ គមនធម្មំ, វិនស្សធម្មន្តិ អត្ថោ។ តេន ឧប្បាទវយវន្តតាទីបកេន **អនិច្ច**-សទ្ទេន វិការាបត្តិទីបកេន **ចល**-សទ្ទេន ច អទីបិតំ កាលន្តរដ្ឋាយិតាបដិក្ខេបំ ទីបេតិ, **អធុវ**ន្តិ ឯតេន ថិរភាវបដិក្ខេបំ និស្សារតំ។ ហេតូ ឯវ សម្ភារា **ហេតុសម្ភារា**។ “ឋានសោ ហេតុសោ”តិ ឯត្ថ ឯវ វុត្តំ វា ឋានំ, អញ្ញម្បិ តស្ស តស្ស សាធារណំ ការណំ **សម្ភារោ**, អសាធារណំ **ហេតុ**។ **ឯវ**ន្តិ ឯវំ ហេតុតោ ធម្មមត្តសម្ភវេ ហេតុនិរោធា ច វដ្ដុបច្ឆេទេ ធម្មេ ច តំនិរោធាយ ទេសិតេ សតីតិ អត្ថោ។ ព្រហ្មចរិយំ ឥធ **ព្រហ្មចរិយិធ។ សត្តោ ចា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ ឯវំ ព្រហ្មចរិយញ្ច វិជ្ជតិ, សស្សតុច្ឆេទា ច ន ហោន្តីតិ សមុច្ចយត្ថោ។ ឯវញ្ហិ ហេតុអាយត្តេ ធម្មមត្តសម្ភវេ សត្តោ នុបលព្ភតិ, តស្មិញ្ច ឧបលព្ភន្តេ សស្សតោ ឧច្ឆេទោ វា សិយា, នុបលព្ភន្តេ តស្មិំ នេវុច្ឆេទោ ន សស្សតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

សច្ចប្បភវតោតិ សច្ចតោ, សច្ចានំ វា បភវតោ។ **កុសលាកុសលំ កម្ម**ន្តិ វដ្ដកថាយ វត្តមានត្តា សាសវន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **អវិសេសេនា**តិ ចេតនា ចេតនាសម្បយុត្តកាតិ វិសេសំ អកត្វា សព្ពម្បិ តំ កុសលាកុសលំ កម្មំ “សមុទយសច្ច”ន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ “តណ្ហា ច…បេ.… អវសេសា ច សាសវា កុសលា ធម្មា”តិ ហិ ចេតនាចេតនាសម្បយុត្តវិសេសំ អកត្វា វុត្តន្តិ, អរិយសច្ចវិសេសំ វា អកត្វា សមុទយសច្ចន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

វត្ថូសូតិ អារម្មណេសុ, ចក្ខាទីសុ វា បដិច្ចាទេតព្ពេសុ វត្ថូសុ។ **សោកាទីនំ អធិដ្ឋានត្តា**តិ តេសំ ការណត្តា, តេហិ សិទ្ធាយ អវិជ្ជាយ សហិតេហិ សង្ខារេហិ បច្ចយោ ច ហោតិ ភវន្តរបាតុភាវាយាតិ អធិប្បាយោ។ ចុតិចិត្តំ វា បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស អនន្តរបច្ចយោ ហោតីតិ “**បច្ចយោ ច ហោតិ ភវន្តរបាតុភាវាយា**”តិ វុត្តំ ។ តំ បន ចុតិចិត្តំ

អវិជ្ជាសង្ខាររហិតំ ភវន្តរស្ស បច្ចយោ ន ហោតីតិ តស្ស សហាយទស្សនត្ថមាហ “**សោកាទីនំ អធិដ្ឋានត្តា**”តិ។ **ទ្វិធា**តិ អត្តនោយេវ សរសេន ធម្មន្តរបច្ចយភាវេន ចាតិ ទ្វិធា។

អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាតិ ឯតេន សង្ខារានំ បច្ចយុប្បន្នភាវទស្សនេន “កោ នុ ខោ អភិសង្ខរោតីតិ ឯស នោ កល្លោ បញ្ហោ”តិ ទស្សេតិ។ តេនេតំ ការកទស្សននិវារណន្តិ។ **ឯវមាទិទស្សននិវារណ**ន្តិ ឯតេន “សោចតិ បរិទេវតិ ទុក្ខិតោ”តិអាទិទស្សននិវារណមាហ។ សោកាទយោបិ ហិ បច្ចយាយត្តា អវសវត្តិនោតិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សោក...បេ.... សម្ភវន្តី”តិ ឯតេន វុត្តន្តិ។

គណ្ឌភេទបីឡកា វិយាតិ គណ្ឌភេទនត្ថំ បច្ចមានេ គណ្ឌេ តស្សេវ ឧបរិ ជាយមានខុទ្ទកបីឡកា វិយ, គណ្ឌស្ស វា អនេកធាភេទេ បីឡកា វិយ។ **គណ្ឌវិការា** សូនតាសរាគបុព្ពគហណាទយោ។

បដលាភិភូតចក្ខុកោ រូបានិ ន បស្សតិ, កិញ្ចិបិ បស្សន្តោ ច វិបរីតំ បស្សតិ, ឯវំ អវិជ្ជាភិភូតោ ទុក្ខាទីនិ ន បដិបជ្ជតិ ន បស្សតិ, មិច្ឆា វា បដិបជ្ជតីតិ **បដលំ វិយ អវិជ្ជា** , កិមិនា វិយ អត្តនា កតត្តា វេដ្ឋស្ស អត្តនោយេវ បរិព្ភមនការណត្តា ច **កោសប្បទេសា វិយ សង្ខារា**, សង្ខារបរិគ្គហំ វិនា បតិដ្ឋំ អលភមានំ **វិញ្ញាណំ** បរិណាយកបរិគ្គហំ វិនា បតិដ្ឋំ អលភមានោ **រាជកុមារោ វិយា**តិ បរិគ្គហេន វិនា បតិដ្ឋាលាភោ ឯត្ថ សាមញ្ញំ។ **ឧបបត្តិនិមិត្ត**ន្តិ កម្មាទិអារម្មណមាហ។ **បរិកប្បនតោ**តិ អារម្មណករណតោ, សម្បយុត្តេន វា វិតក្កេន វិតក្កនតោ។ ទេវមនុស្សមិគវិហង្គាទិវិវិធប្បការតាយ **មាយា វិយ នាមរូបំ**, បតិដ្ឋាវិសេសេន វុឌ្ឍិវិសេសាបត្តិតោ **វនប្បគុម្ពោ វិយ សឡាយតនំ**។ អាយតនានំ វិសយិវិសយភូតានំ អញ្ញមញ្ញាភិមុខភាវតោ **អាយតនឃដ្ដនតោ**។ ឯត្ថ ច សង្ខារាទីនំ កោសប្បទេសបរិណាយកាទីហិ ទ្វីហិ ទ្វីហិ សទិសតាយ ទ្វេ ទ្វេ ឧបមា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។

គម្ភីរោ ឯវំ ហុត្វា ឱភាសតិ បកាសតិ ទិស្សតីតិ **គម្ភីរាវភាសោ។ ជាតិបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**តិ ជាតិបច្ចយា សម្ភូតំ ហុត្វា សហិតស្ស អត្តនោ បច្ចយានុរូបស្ស ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ អាគតភាវោ, អនុប្បវត្តនោតិ អត្ថោ។ អថ វា សម្ភូតដ្ឋោ ច សមុទាគតដ្ឋោ ច **សម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**។ “ន ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតិ, ន ច ជាតិំ វិនា អញ្ញតោ ហោតី”តិ ហិ ជាតិបច្ចយសម្ភូតដ្ឋោ វុត្តោ។ **ឥត្ថញ្ច ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតី**តិ បច្ចយសមុទាគតដ្ឋោ, យា យា ជាតិ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, តទនុរូបបាតុភាវោតិ អត្ថោ។

អនុលោមបដិលោមតោតិ ឥធ បន បច្ចយុប្បាទា បច្ចយុប្បន្នុប្បាទសង្ខាតំ អនុលោមំ, និរោធា និរោធសង្ខាតំ បដិលោមញ្ចាហ។ អាទិតោ បន អន្តគមនំ អនុលោមំ, អន្តតោ ច អាទិគមនំ បដិលោមមាហាតិ។ “ឥមេ ចត្តារោ អាហារា កឹនិទានា”តិអាទិកាយ (សំ. និ. ២.១១) វេមជ្ឈតោ បដ្ឋាយ បដិលោមទេសនាយ, “ចក្ខុំ បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិកាយ (សំ. និ. ២.៤៣-៤៤; ២.៤.៦០) អនុលោមទេសនាយ ច **ទ្វិសន្ធិតិសង្ខេបំ**, “សំយោជនីយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.៥៣-៥៤) **ឯកសន្ធិទ្វិសង្ខេបំ**។

អវិជ្ជាទីនំ សភាវោ បដិវិជ្ឈីយតីតិ **បដិវេធោ**។ វុត្តញ្ហិ “តេសំ តេសំ វា តត្ថ តត្ថ វុត្តធម្មានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សលក្ខណសង្ខាតោ អវិបរីតសភាវោ បដិវេធោ”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា)។ អបុញ្ញាភិសង្ខារេកទេសោ **សរាគោ**, អញ្ញោ **វិរាគោ**, រាគស្ស វា អបដិបក្ខភាវតោ រាគប្បវឌ្ឍកោ សព្ពោបិ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ **សរាគោ**, ឥតរោ បដិបក្ខភាវតោ **វិរាគោ**។ “ទីឃរត្តញ្ហេតំ, ភិក្ខវេ, អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស អជ្ឈោសិតំ មមាយិតំ បរាមដ្ឋំ ‘ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា”តិ (សំ. និ. ២.៦២) អត្តបរាមាសស្ស វិញ្ញាណំ វិសិដ្ឋំ វត្ថុ វុត្តន្តិ វិញ្ញាណស្ស **សុញ្ញតដ្ឋោ** គម្ភីរោ, អត្តា វិជានាតិ សំសរតីតិ សព្យាបារតាសង្កន្តិអភិនិវេសពលវតាយ **អព្យាបារដ្ឋអសង្កន្តិបដិសន្ធិបាតុភាវដ្ឋា** ច គម្ភីរា, នាមស្ស រូបេន, រូបស្ស ច នាមេន អសម្បយោគតោ **វិនិព្ភោគោ**, នាមស្ស នាមេន **អវិនិព្ភោគោ** យោជេតព្ពោ។ ឯកុប្បាទេកនិរោធេហិ អវិនិព្ភោគេ អធិប្បេតេ រូបស្ស ច រូបេន លព្ភតិ។ អថ វា ឯកចតុវោការភវេសុ នាមរូបានំ អសហវត្តនតោ អញ្ញមញ្ញវិនិព្ភោគោ, បញ្ចវោការភវេ សហវត្តនតោ អវិនិព្ភោគោ ច វេទិតព្ពោ។

អធិបតិយដ្ឋោ នាម ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ។ “លោកោបេសោ ទ្វារាបេសា ខេត្តម្បេត”ន្តិ (ធ. ស. ៥៩៨-៥៩៩) វុត្តា **លោកាទិអត្ថា** ចក្ខាទីសុ បញ្ចសុ យោជេតព្ពា។ មនាយតនស្សបិ លុជ្ជនតោ មនោសម្ផស្សាទីនំ ទ្វារខេត្តភាវតោ ច ឯតេ អត្ថា សម្ភវន្តេវ។ អាបាថគតានំ រូបាទីនំ បកាសនយោគ្យតាលក្ខណំ ឱភាសនំ ចក្ខាទីនំ **វិសយិភាវោ**, មនាយតនស្ស វិជាននំ។ **សង្ឃដ្ដនដ្ឋោ** វិសេសេន ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ បញ្ចន្នំ, ឥតរេ ឆន្នម្បិ យោជេតព្ពា។ ផុសនញ្ច ផស្សស្ស សភាវោ, សង្ឃដ្ដនំ រសោ, ឥតរេ ឧបដ្ឋានាការា។

អារម្មណរសានុភវនដ្ឋោ រសវសេន វុត្តោ, **វេទយិតដ្ឋោ** លក្ខណវសេន។ អត្ថោ វេទយតីតិ អភិនិវេសស្ស ពលវតាយ **និជ្ជីវដ្ឋោ** វេទនាយ គម្ភីរោ។ និជ្ជីវាយ វេទនាយ វេទយិតំ និជ្ជីវវេទយិតំ, និជ្ជីវវេទយិតមេវ អត្ថោ **និជ្ជីវវេទយិតដ្ឋោ**។

អាទានដ្ឋោ ចតុន្នម្បិ ឧបាទានានំ សមានោ, **គហណដ្ឋោ** កាមុបាទានស្ស, ឥតរេសំ តិណ្ណំ **អភិនិវេសាទិ** អត្ថោ។ “ទិដ្ឋិកន្តារោ”តិ ហិ វចនតោ ទិដ្ឋីនំ **ទុរតិក្កមនដ្ឋោបី**តិ។ ទឡ្ហគហណត្តា វា ចតុន្នម្បិ **ទុរតិក្កមនដ្ឋោ** យោជេតព្ពោ។ **យោនិគតិឋិតិនិវាសេសុខិបន**ន្តិ សមាសេ ភុម្មវចនស្ស អលោបោ ទដ្ឋព្ពោ, តស្មា តេន អាយូហនាភិសង្ខរណបទានំ សមាសោ ហោតិ។ ជរាមរណង្គំ មរណប្បធានន្តិ មរណដ្ឋា **ឯវ ខយាទយោ** គម្ភីរា ទស្សិតា។ នវនវានញ្ហិ បរិក្ខយេន ខណ្ឌិច្ចាទិបរិបក្កប្បវត្តិ ជរាតិ, **ខយដ្ឋោ** វា ជរាយ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ នវភាវាបគមោ ហិ ខយោតិ វត្តុំ យុត្តោតិ។ **វិបរិណាមដ្ឋោ** ទ្វិន្នម្បិ។ សន្តតិវសេន វា ជរាយ ខយវយភាវោ, សម្មុតិខណិកវសេន មរណស្ស ភេទវិបរិណាមតា យោជេតព្ពា។

អត្ថនយាតិ អត្ថានំ នយា។ អវិជ្ជាទិអត្ថេហិ ឯកត្តាទី សេន ភាវេន នីយន្តិ គម្មេន្តីតិ ឯកត្តាទយោ តេសំ នយាតិ វុត្តា។ នីយន្តីតិ ហិ នយាតិ។ អត្ថា ឯវ វា ឯកត្តាទិភាវេន នីយមានា ញាយមានា **“អត្ថនយា”**តិ វុត្តា។ នីយន្តិ ឯតេហីតិ វា នយា, ឯកត្តាទីហិ ច អត្ថា “ឯក”ន្តិអាទិនា នីយន្តិ, តស្មា ឯកត្តាទយោ អត្ថានំ នយាតិ **អត្ថនយា**។ សន្តានានុបច្ឆេទេន ពីជំ រុក្ខភាវំ បត្តំ រុក្ខភាវេន បវត្តន្តិ ឯកត្តេន វុច្ចតីតិ សន្តានានុបច្ឆេទោ ឯកត្តំ, ឯវមិធាបិ អវិជ្ជាទីនំ **សន្តានានុបច្ឆេទោ ឯកត្ត**ន្តិ ទស្សេតិ។

ភិន្នសន្តានស្សេវាតិ សម្ពន្ធរហិតស្ស នានត្តស្ស គហណតោ សត្តន្តរេ ឧច្ឆិន្នោ សត្តន្តរេ ឧប្បន្នោតិ គណ្ហន្តោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិមុបាទិយតិ។

យតោ កុតោចីតិ យទិ អញ្ញស្មា អញ្ញស្សុប្បត្តិ សិយា, វាលិកតោ តេលស្ស, ឧច្ឆុតោ ខីរស្ស កស្មា ឧប្បត្តិ ន សិយា, តស្មា ន កោចិ កស្សចិ ហេតុ អត្ថីតិ **អហេតុកទិដ្ឋឹ,** អវិជ្ជមានេបិ ហេតុម្ហិ និយតតាយ តិលគាវីសុក្កសោណិតាទីហិ តេលខីរសរីរាទីនិ បវត្តន្តីតិ **និយតិវាទញ្ច ឧបាទិយតីតិ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ**។

កស្មា? យស្មា ឥទញ្ហិ ភវចក្កំ អបទាលេត្វា សំសារភយមតីតោ ន កោចិ សុបិនន្តរេបិ អត្ថីតិ សម្ពន្ធោ។ **ទុរភិយាន**ន្តិ ទុរតិក្កមំ។ **អសនិវិចក្កមិវា**តិ អសនិមណ្ឌលមិវ។ តញ្ហិ និម្មថនមេវ, នានិម្មថនំ បវត្តមានំ អត្ថិ, ឯវំ ភវចក្កម្បិ ឯកន្តំ ទុក្ខុប្បាទនតោ “**និច្ចនិម្មថន**”ន្តិ វុត្តំ។

ញាណាសិនា អបទាលេត្វា សំសារភយំ អតីតោ នត្ថីតិ ឯតស្ស សាធកំ ទស្សេន្តោ អាហ **“វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិ។ តន្តូនំ អាកុលកំ តន្តាកុលកំ, តន្តាកុលកមិវ ជាតា **តន្តាកុលកជាតា**, កិលេសកម្មវិបាកេហិ អតីវ ជដិតាតិ អត្ថោ។ គុណាយ សកុណិយា នីឌំ **គុណាគុណ្ឋិកំ**។ វឌ្ឍិអភាវតោ **អបាយំ** ទុក្ខគតិភាវតោ **ទុគ្គតឹ** សុខសមុស្សយតោ វិនិបាតត្តា **វិនិបាតញ្ច** ចតុព្ពិធំ **អបាយំ,** “ខន្ធានញ្ច បដិបាដី”តិអាទិនា វុត្តំ **សំសារញ្ច នាតិវត្តតិ**។ សំសារោ ឯវ វា សព្ពោ ឥធ វឌ្ឍិអបគមាទីហិ អត្ថេហិ អបាយាទិនាមកោ វុត្តោ កេវលំ ទុក្ខក្ខន្ធភាវតោ។

ភវចក្កកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២៤៣. បឋវីអាកាសា វិយ បដិច្ចសមុប្បាទោ មហាបត្ថដវិត្ថារិតានំ អត្ថានំ បរិកប្បវសេន កថិតោ។ តញ្ហិ អបត្ថដំ អវិត្ថតញ្ច បឋវីអាកាសញ្ច បត្ថរន្តោ វិត្ថារយន្តោ វិយ ច ឯកេកចិត្តាវរុទ្ធំ អកត្វា សព្ពសត្តសព្ពចិត្តសាធារណវសេន បត្ថដវិត្ថតំ កត្វា សុត្តន្តភាជនីយេន ភគវា ទស្សេតិ។ តត្ថ **នានាចិត្តវសេនា**តិ អសហជាតានំ សហជាតានញ្ច បច្ចយបច្ចយុប្បន្នានំ នានាចិត្តគតានំ ទស្សិតភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ នវ មូលបទានិ ឯតេសន្តិ **នវមូលបទា**, នយា។ “ឯកេកេន នយេន ចតុន្នំ ចតុន្នំ វារានំ សង្គហិតត្តា”តិ វុត្តំ, ឯត្ថ “ឯកេកេន ចតុក្កេនា”តិ វត្តព្ពំ។ នយចតុក្កវារា ហិ ឯត្ថ វវត្ថិតា ទស្សិតានំ ចតុក្កានំ នយភាវាតិ។

១. បច្ចយចតុក្កវណ្ណនា

អវិជ្ជំ អង្គំ អគ្គហេត្វា តតោ បរំ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារោ”តិអាទីនិ បច្ចយសហិតានិ បច្ចយុប្បន្នានិ អង្គភាវេន វុត្តានីតិ អាហ **“ន, តស្ស អនង្គត្តា”**តិ។ ឯវញ្ច កត្វា **និទ្ទេសេ** (វិភ. ២២៦) “តត្ថ កតមា អវិជ្ជា”តិ អវិជ្ជំ វិសុំ វិស្សជ្ជេត្វា “តត្ថ កតមោ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារោ”តិអាទិនា តំតំបច្ចយវន្តោ សង្ខារាទយោ វិស្សជ្ជិតាតិ។ តីសុ បការេសុ បឋមបឋមវារោ ទុតិយវារាទីសុ បរិសន្តោ បច្ចយវិសេសាទិសព្ពនានត្តសាធារណត្តា តេ វារវិសេសេ គណ្ហាតីតិ **“សព្ពសង្គាហកោ”**តិ វុត្តោ។ បឋមវារោ ឯវ ហិ ន កេវលំ ឆដ្ឋាយតនមេវ, អថ ខោ នាមញ្ច ផស្សស្ស បច្ចយោ, នាមំ វា ន កេវលំ ឆដ្ឋាយតនស្សេវ, អថ ខោ ផស្សស្សាបីតិ បច្ចយវិសេសទស្សនត្ថំ, យេន អត្ថវិសេសេន មហានិទានសុត្តទេសនា បវត្តា, តំទស្សនត្ថញ្ច ឆដ្ឋាយតនង្គំ បរិហាបេត្វា វុត្តោតិ តស្ស ទុតិយវារេ ច បវេសោ វុត្តោ, ន សព្ពង្គសមោរោធតោ។

យត្ថាតិ វារចតុក្កេ ឯកេកវារេ ច។ **អញ្ញថា**តិ សុត្តន្តភាជនីយតោ អញ្ញថា សង្ខារាតិ វុត្តំ។ **អវុត្តន្តិ** “រូបំ សឡាយតន”ន្តិ, តេសុបិ ច វារេសុ ចតូសុបិ សោកាទយោ អវុត្តា សុត្តន្តភាជនីយេសុ វុត្តា។ តត្ថ ច វុត្តមេវ តថ “ឆដ្ឋាយតន”ន្តិ អញ្ញថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សព្ពដ្ឋានសាធារណតោតិ វុត្តនយេន សព្ពវារសាធារណតោ, សព្ពវិញ្ញាណបវត្តិដ្ឋានភវសាធារណតោ វា។ វិនា អភាវេន វិញ្ញាណស្ស ខន្ធត្តយម្បិ សមានំ ផលំ បច្ចយោ ចាតិ អាហ **“អវិសេសេនា”**តិ។ “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិ (ម. និ. ១.២០៤; សំ. និ. ២.៤៣) វចនតោ បន វិញ្ញាណំ ផស្សស្ស វិសេសបច្ចយោតិ តស្ស ផស្សោ វិសិដ្ឋំ ផលំ, សតិបិ បច្ចយសម្បយុត្តានំ អាហារបច្ចយភាវេ មនោសញ្ចេតនាយ វិញ្ញាណាហារណំ វិសិដ្ឋំ កិច្ចន្តិ សង្ខារោ ចស្ស វិសិដ្ឋោ បច្ចយោ។ **អចិត្តក្ខណមត្តានី**តិ ចិត្តក្ខណប្បមាណរហិតានិ។ **តស្សត្ថោ**តិ តស្ស វុត្តស្ស អវិជ្ជាទិកស្ស អត្ថោ សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនាយំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

ហេតុកាទីនីតិ ឯត្ថ យស្មិំ ចតុក្កេ ហេតុក-សទ្ទោ វុត្តោ, តំ ហេតុក-សទ្ទសហចរិតត្តា “ហេតុក”ន្តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ហេតុ-សទ្ទោ គតិសូចកោ អវិគតតា ច វិគតតានិវារណវសេន គតិ ឯវ ហោតីតិ ហេតុកចតុក្កំ អវិគតបច្ចយវសេន វុត្តន្តិ វុត្តំ។

តិធា ចតុធា បញ្ចធា វាតិ **វា**-សទ្ទោ “ឆធា វា”តិបិ វិកប្បេតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ សមាធិ ហិ សាធារណេហិ តីហិ ឈានិន្ទ្រិយមគ្គបច្ចយេហិ ច បច្ចយោតិ។ **ឧបាទានំ ភវស្ស មគ្គបច្ចយេន ចាតិ សត្តធា**តិ កាមុបាទានវជ្ជានំ វសេន វទតិ។ កាមុបាទានំ បន យថា ភវស្ស បច្ចយោ ហោតិ, សោ បការោ គណ្ហាយំ វុត្តោ ឯវាតិ ន វុត្តោ។

តមស្មិំ ចតុក្កេ សហជាតបច្ចយេន បច្ចយា ហោន្តីតិ វចនវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ អត្ថោ ហិ ន កត្ថចិ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នស្ស យថាសកេហិ បច្ចយោ ន ហោតិ, សហជាតបច្ចយវសេនេវ បន តមស្ស ចតុក្កស្ស វុត្តត្តា សោយេវេត្ថ ហោតីតិ វទន្តិ។ **បឋមវារោ**តិ បឋមចតុក្កោតិ ឯវំ វត្តព្ពំ។ **ភវាទីនំ តថា អភាវ**ន្តិ យទិ សហជាតបច្ចយវសេនេវ បឋមចតុក្កោ វុត្តោ, ភវោ ជាតិយា, ជាតិ ច មរណស្ស សហជាតបច្ចយោ ន ហោតីតិ យថា អវិគតចតុក្កាទីសុ “ភវបច្ចយា ជាតិ ភវហេតុកា”តិអាទិ ន វុត្តំ ភវាទីនំ អវិគតាទិបច្ចយតាយ អភាវតោ, ឯវមិធាបិ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិអាទិ ន វត្តព្ពំ សិយា។ បច្ចយវចនមេវ ហិ តេសំ សហជាតសូចកំ អាបន្នំ អវិគតចតុក្កាទីសុ វិយ តថ បច្ចយវិសេសសូចកស្ស វចនន្តរស្ស អភាវា, ន ច តំ ន វុត្តំ, ន ច ភវាទយោ សហជាតបច្ចយា ហោន្តិ, តស្មា ន សហជាតបច្ចយវសេនេវាយំ ចតុក្កោ វុត្តោ។ **សេសបច្ចយានញ្ច សម្ភវ**ន្តិ តទំ “ភវាទីន”ន្តិ ឯតេន សហ អយោជេត្វា សាមញ្ញេន អវិជ្ជាទីនំ សហជាតេន សហ សេសបច្ចយភាវានញ្ច សម្ភវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – បច្ចយវិសេសសូចកស្ស វចនន្តរស្ស អភាវា សហជាតតោ អញ្ញេ បច្ចយភាវា អវិជ្ជាទីនំ ន សម្ភវន្តីតិ សហជាតបច្ចយវសេនេវាយំ ចតុក្កោ អារទ្ធោតិ វុច្ចេយ្យ, ន ច តេ ន សម្ភវន្តិ, តស្មា នាយំ តថា អារទ្ធោតិ។

“មហានិទានសុត្តន្តេ ឯកាទសង្គិកោ បដិច្ចសមុប្បាទោ វុត្តោ”តិ វុត្តំ, តត្ថ បន “នាមរូបបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, នាមបច្ចយា ផស្សោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៩៧) ទ្វិក្ខត្តុំ អាគតេ នាមរូបេ ឯកធា គហិតេ នវង្គិកោ, ទ្វិធា គហិតេ ទសង្គិកោ វុត្តោ, អញ្ញត្ថ បន វុត្តេសុ អវិជ្ជាសង្ខារេសុ អទ្ធត្តយទស្សនត្ថំ យោជិយមានេសុ ឯកាទសង្គិកោ ហោតីតិ កត្វា ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **មហានិទានសុត្តន្តទេសនាយ បរិគ្គហត្ថ**ន្តិ តត្ថ ហិ ចក្ខាយតនាទីនិ វិយ រូបេ ឆដ្ឋាយតនញ្ច នាមេ អន្តោគធំ កត្វា ផស្សស្ស និរវសេសរូបបច្ចយំ វិយ និរវសេសនាមបច្ចយញ្ច ទស្សេតុំ **“នាមរូបបច្ចយា ផស្សោ”**តិ វុត្តំ, ឯវមិធាបិ តត្ថ ទស្សិតវិសេសទស្សនេន តំ ទេសនាបរិគ្គហត្ថំ ឯកចិត្តក្ខណិកេ បដិច្ចសមុប្បាទេ ឆដ្ឋាយតនំ នាមន្តោគធំ កត្វា “នាមបច្ចយា ផស្សោ”តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

រូបប្បវត្តិទេសំ សន្ធាយ ទេសិតត្តា “ឥមស្សា”តិ វចនសេសោ, ន បុរិមានន្តិ, តេនេវ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។

យោនិវសេន ឱបបាតិកានន្តិ ចេត្ថ សំសេទជយោនិកាបិ បរិបុណ្ណាយតនភាវេន ឱបបាតិកសង្គហំ គត្វា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ បធានាយ វា យោនិយា សព្ពបរិបុណ្ណាយតនយោនី ទស្សេតុំ “**ឱបបាតិកាន**”ន្តិ វុត្តំ។ ឯវំ សង្គហនិទស្សនវសេនេវ ហិ **ធម្មហទយវិភង្គេ**បិ (វិភ. ១០០៨) “ឱបបាតិកានំ បេតាន”ន្តិអាទិនា ឱបបាតិកគ្គហណមេវ កតំ, ន សំសេទជគ្គហណន្តិ។ ឯកចិត្តក្ខណេ ឆហាយតនេហិ ផស្សស្ស បវត្តិ នត្ថិ, ន ចេកស្ស អកុសលផស្សស្ស ឆឡាយតនវជ្ជំ អាយតនំ សមានក្ខណេ បវត្តមានំ បច្ចយភូតំ អត្ថិ, អារម្មណបច្ចយោ ចេត្ថ បវត្តកោ ន ហោតីតិ ន គយ្ហតិ, តស្មា “សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ ន សក្កា វត្តុន្តិ ទស្សនត្ថំ “**យស្មា បនេសោ**”តិអាទិមាហ។

បុរិមយោនិទ្វយេ សម្ភវន្តម្បិ កេសញ្ចិ សឡាយតនំ កលលាទិកាលេ ន សម្ភវតីតិ “**សទា អសម្ភវតោ**”តិ អាហ។ បច្ឆិមយោនិទ្វយេ បន យេសំ សម្ភវតិ, តេសំ សទា សម្ភវតីតិ។ **ឥតោ**តិ ឥមស្មា ចតុក្កតោ, នយតោ វា, យោ វិសេសោ។

បច្ចយចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ហេតុចតុក្កវណ្ណនា

២៤៤. ជាតិក្ខណមត្តេ ឯវ អភាវតោតិ គតោ ឧទ្ធំ ភាវតោតិ អត្ថោ។ **អវិគតបច្ចយនិយមាភាវតោ** ភវេ ឧបាទានហេតុកគ្គហណំ ន កតំ, **អភាវតោ អវិគតបច្ចយស្ស** ជាតិអាទីសុ ភវហេតុកាទិគ្គហណំ ន កតន្តិ យោជេតព្ពំ។ យថា បន យាវ វត្ថុ, តាវ អនុបលព្ភមានស្ស វិញ្ញាណស្ស វត្ថុ អវិគតបច្ចយោ ហោតិ វិញ្ញាណតោ ឧទ្ធំ បវត្តនកម្បិ, ឯវំ ឧបាទានំ ភវសង្គហិតានំ ជាតិអាទីនំ, ភវោ ច ជាតិយា អវិគតបច្ចយោ សិយា។ អថ ន សិយា, សង្ខារក្ខន្ធេ ជាតិអាទីនំ សង្គហិតត្តា វិញ្ញាណំ នាមស្ស, នាមញ្ច អតក្ខណិកសម្ភវា ឆដ្ឋាយតនស្ស អវិគតបច្ចយោ ន សិយាតិ ឥធ វិយ តត្ថាបិ ហេតុកគ្គហណំ ន កត្តព្ពំ សិយា, តស្មា យាវ ឧបាទានំ, តាវ ជាតិអាទីនំ អនុបលព្ភោ, ជាតិក្ខណមត្តេ ឯវ ភវស្ស អភាវោ ច ការណន្តិ ន សក្កា កាតុំ។ សង្ខតលក្ខណានំ បន ជាតិអាទីនំ អសភាវធម្មានំ ភវេន សង្គហិតត្តា អសភាវធម្មស្ស ច បរមត្ថតោ ភវន្តរស្ស អភាវតោ ហេតុអាទិបច្ចយា ន សន្តីតិ ភវស្ស ឧបាទានំ ន និយមេន អវិគតបច្ចយោ, ភវោ បន ជាតិយា, ជាតិ ជរាមរណស្ស នេវ អវិគតបច្ចយោតិ អវិគតបច្ចយនិយមាភាវតោ អភាវតោ ច អវិគតបច្ចយស្ស ភវាទីសុ ហេតុកគ្គហណំ ន កតន្តិ យុត្តំ។

ននុ ឯវំ “នាមំ វិញ្ញាណហេតុកំ ឆដ្ឋាយតនំ នាមហេតុក”ន្តិ វចនំ ន វត្តព្ពំ។ ន ហិ នាមសង្គហិតានំ ជាតិអាទីនំ អវិគតបច្ចយោ អញ្ញស្ស អវិគតបច្ចយភាវោ ច អត្ថិ អសភាវធម្មត្តាតិ? ន, តេសំ នាមេន អសង្គហិតត្តា។ នមនកិច្ចបរិច្ឆិន្នញ្ហិ នាមំ, តញ្ច កិច្ចំ សភាវធម្មានមេវ ហោតីតិ សភាវធម្មភូតា ឯវ តយោ ខន្ធា “នាម”ន្តិ វុត្តា, តស្មា តត្ថ ហេតុកគ្គហណំ យុត្តំ, ឥធ បន ភវតីតិ ភវោ, ន ច ជាតិអាទីនិ ន ភវន្តិ “ភវបច្ចយា ជាតិ សម្ភវតិ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សម្ភវតី”តិ យោជនតោ , តស្មា សង្ខរណតោ សង្ខារេ វិយ ភវនតោ ភវេ ជាតិអាទីនិ សង្គហិតានីតិ និយមាភាវាភាវេហិ យថាវុត្តេហិ ហេតុកគ្គហណំ ន កតន្តិ។

កេចិ បនាតិអាទិនា រេវតត្ថេរមតំ វទតិ។ **អរូបក្ខន្ធា ហិ ឥធ ភវោតិ អាគតា**។ វុត្តញ្ហិ “តត្ថ កតមោ ឧបាទានបច្ចយា ភវោ, ឋបេត្វា ឧបាទានំ វេទនាក្ខន្ធោ…បេ… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ (វិភ. ២៤៩)។

“**វត្តព្ពបទេសាភាវតោ**”តិ វុត្តំ, សតិបិ បន បទេសេ ឧបាទានំ វិយ សភាវានិ ជាតិអាទីនិ ន ហោន្តីតិ ឋបេតព្ពស្ស ភាវន្តរស្ស អភាវតោ ឯវ ឋបនំ ន កាតព្ពន្តិ យុត្តំ។ ជាយមានានំ បន ជាតិ, ជាតានញ្ច ជរាមរណន្តិ “ភវបច្ចយា ជាតិ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិ (វិភ. ២២៥) វុត្តំ។ យថា បន “នាមបច្ចយា ផស្សោតិ តត្ថ កតមំ នាមំ? ឋបេត្វា ផស្សំ វេទនាក្ខន្ធោ…បេ… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។ ឥទំ វុច្ចតិ នាម”ន្តិ (វិភ. ២៥៩), “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនន្តិ អត្ថិ នាមំ អត្ថិ រូបំ។ តត្ថ កតមំ នាមំ? វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ។ ឥទំ វុច្ចតិ នាមំ។ តត្ថ កតមំ រូបំ? ចត្តារោ មហាភូតា យញ្ច រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតុ វត្តតិ, ឥទំ វុច្ចតិ រូប”ន្តិ (វិភ. ២៦១) ច យំ នាមរូបញ្ច ផស្សស្ស សឡាយតនស្ស បច្ចយោ, តស្ស វត្តព្ពបទេសោ និទ្ទិដ្ឋោ, ឯវំ យោ ភវោ ជាតិយា បច្ចយោ, តស្សាបិ ឋបេតព្ពគហេតព្ពវិសេសេ សតិ ន សក្កា វត្តព្ពបទេសោ នត្ថីតិ វត្តុន្តិ។

ហេតុចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. អញ្ញមញ្ញចតុក្កវណ្ណនា

២៤៦. និប្បទេសត្តា ភវេន ឧបាទានំ សង្គហិតន្តិ បច្ចុប្បន្នស្ស ឧបាទានស្ស វិសុំ ឋិតស្ស អភាវា “ភវបច្ចយាបិ ឧបាទាន”ន្តិ ន សក្កា វត្តុន្តិ ទស្សេតុំ **“យស្មា បន ភវោ និប្បទេសោ”**តិអាទិមាហ។ ឯវំ សតិ “នាមបច្ចយាបិ វិញ្ញាណ”ន្តិ ន វត្តព្ពំ សិយា, នាមំ បន បច្ចុប្បន្នភូតំ បច្ចយភូតញ្ច សប្បទេសមេវ គហិតន្តិ អធិប្បាយោ។ យថា បន “នាមបច្ចយា ឆដ្ឋាយតនំ, នាមបច្ចយា ផស្សោ”តិអាទីសុ (វិភ. ១៥០-១៥៤) បច្ចុប្បន្នំ ឋបេត្វា នាមំ គហិតំ, ឯវំ “ភវបច្ចយាបិ ឧបាទាន”ន្តិ ឥធាបិ បច្ចុប្បន្នំ ឋបេត្វា ភវស្ស គហណំ ន ន សក្កា កាតុំ, តស្មា ឧបាទានស្ស អវិគតបច្ចយនិយមាភាវោ វិយ អញ្ញមញ្ញបច្ចយនិយមាភាវោ ភវេ បុព្ពេ វុត្តនយេន អត្ថីតិ “ភវបច្ចយាបិ ឧបាទាន”ន្តិ ន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

អញ្ញមញ្ញបច្ចយោតិ ចេត្ថ សម្បយុត្តវិប្បយុត្តអត្ថិបច្ចយោ អធិប្បេតោ សិយា។ “នាមរូបបច្ចយាបិ វិញ្ញាណ”ន្តិ ហិ វុត្តំ, ន ច វត្ថុ អកុសលវិញ្ញាណស្ស អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ហោតិ, បុរេជាតវិប្បយុត្តោ បន ហោតីតិ។ តថា “ឆដ្ឋាយតនបច្ចយាបិ នាមរូប”ន្តិ វុត្តំ, ន ច ឆដ្ឋាយតនំ ចក្ខាយតនុបចយាទីនំ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្ស ច អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ហោតិ, បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តោ បន ហោតីតិ។

អញ្ញមញ្ញចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សង្ខារាទិមូលកនយមាតិកាវណ្ណនា

២៤៧. **“អបុព្ពស្ស អញ្ញស្ស អវិជ្ជាបច្ចយស្ស វត្តព្ពស្ស អភាវតោ ភវមូលកនយោ ន វុត្តោ”**តិ វុត្តំ, ឯវំ សតិ “ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា អវិជ្ជា”តិអាទិកា ឆដ្ឋាយតនាទិមូលកា ច ន វត្តព្ពា សិយុំ។ “នាមបច្ចយា អវិជ្ជា”តិ ឯត្ថ ហិ អវិជ្ជាបច្ចយា សព្ពេ ចត្តារោ ខន្ធា នាមន្តិ វុត្តាតិ។ តត្ថាយំ អធិប្បាយោ សិយា – នាមវិសេសានំ ឆដ្ឋាយតនាទីនំ អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវោ វត្តព្ពោតិ ឆដ្ឋាយតនាទិមូលកា វុត្តា។ យទេវ បន នាមំ អវិជ្ជាយ បច្ចយោ, តទេវ ភវបច្ចយា អវិជ្ជាតិ ឯត្តាបិ វុច្ចេយ្យ, ន វត្តព្ពវិសេសោ កោចិ, តស្មា អបុព្ពាភាវតោ ន វុត្តោតិ។ ភវគ្គហណេន ច ឥធ អវិជ្ជាយ បច្ចយភូតា សភាវធម្មា គណ្ហេយ្យុំ, ន ជាតិអាទីនីតិ អបុព្ពាភាវតោ ន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **“អវិជ្ជាបច្ចយា អវិជ្ជាតិបិ វុត្តំ សិយា”**តិ វុត្តំ, យថា បន “នាមបច្ចយា ផស្សោ”តិ វុត្តេ “ផស្សបច្ចយា ផស្សោ”តិ វុត្តំ ន ហោតិ បច្ចុប្បន្នំ ឋបេត្វា បច្ចយស្ស គហណតោ, ឯវមិធាបិ ន សិយា, តស្មា ភវនវសេន សភាវធម្មាសភាវធម្មេសុ សាមញ្ញេន បវត្តោ ភវ-សទ្ទោតិ ន សោ អវិជ្ជាយ បច្ចយោតិ សក្កា វត្តុំ។ តេន ភវមូលកនយោ ន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

“ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ ឯត្ថ វិយ ភវេកទេសេ វិសុំ បុព្ពេ អគ្គហិតេ ភវ-សទ្ទោ បច្ចយសោធនត្ថំ អាទិតោ វុច្ចមានោ និរវសេសពោធកោ ហោតិ, ន នាម-សទ្ទោ។ ឯវំសភាវា ហិ ឯតា និរុត្តិយោតិ ឥមិនាវា អធិប្បាយេន **“អវិជ្ជាបច្ចយា អវិជ្ជាតិបិ វុត្តំ សិយា”**តិ អាហាតិ ទដ្ឋព្ពំ, ឥមិនាវ អធិប្បាយេន “ភវស្ស និប្បទេសត្តា ភវបច្ចយាបិ ឧបាទានន្តិ ន វុត្ត”ន្តិ អយមត្ថោ អញ្ញមញ្ញបច្ចយវារេ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ តត្ថ **បច្ឆិន្នត្តា**តិ ឯតេន ជាតិជរាមរណានំ អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវោ អននុញ្ញាតោ វិយ ហោតិ។ ជាយមានានំ បន ជាតិ, ន ជាតិយា ជាយមានា, ជីយមានមីយមានញ្ច ជរាមរណំ, ន ជរាមរណស្ស ជីយមានមីយមានាតិ ជាតិអាទីនិ ឯកចិត្តក្ខណេ ន អវិជ្ជាយ បច្ចយោ ហោន្តិ, តស្មា អសម្ភវតោ ឯវំ តម្មូលកា នយា ន គហិតា, បច្ចេទោបិ បន អត្ថីតិ **“តត្ថ បច្ឆិន្នត្តា”**តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវ **“អបិចា”**តិអាទិមាហ។

មាតិកាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៤៨-២៤៩. **ឧបាទានស្ស ឧបាទានបច្ចយត្តំ អាបជ្ជេយ្យា**តិ ននុ នាយំ ទោសោ។ កាមុបាទានញ្ហិ ទិដ្ឋុបាទានស្ស, តញ្ច ឥតរស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ? សច្ចំ, កាមុបាទានស្ស បន តណ្ហាគហណេន គហិតត្តា នាមេ វិយ វិសេសបច្ចយត្តាភាវា ច ឧបាទានគ្គហណេន តណ្ហាបច្ចយា ភវស្ស ច បច្ចយភូតា ទិដ្ឋិ ឯវ គហិតាតិ អយំ ទោសោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ យស្មា ច ឧបាទានដ្ឋានេ បច្ចុប្បន្នំ បច្ចយោ ច ឯកមេវ, តស្មា “នាមបច្ចយា ផស្សោ, នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ ឯតេសំ និទ្ទេសេសុ វិយ “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ ឯតស្ស និទ្ទេសេ

បច្ចយោ វិសុំ ន វិភត្តោ។ សតិបិ វា ភវស្ស បច្ចយភាវេន កាមុបាទានស្សបិ គហណេ “បបេត្វា ឧបាទាន”ន្តិ អវុច្ចមានេ កាមុបាទានំ កាមុបាទានស្ស, ទិដ្ឋិ ច ទិដ្ឋិយា បច្ចយោតិ អាបជ្ជេយ្យាតិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នតានិវារណត្ថំ “**បបេត្វា ឧបាទាន**”ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។

២៥២. ចក្ខាយតនាទិឧបត្ថម្ភកស្ស ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្ស ជនកំ វិញ្ញាណំ ចក្ខាយតនុបចយាទីនំ បច្ចយោតិ វុត្តំ តទជនកម្បីតិ អធិប្បាយេន “**យស្ស ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្សា**”តិអាទិមាហ។ **តាសម្បិ ហី**តិ ឧតុអាហារជសន្តតីនម្បិ ហិ ឧបត្ថម្ភកសមុដ្ឋាបនបច្ឆាជាតបច្ចយវសេន វិញ្ញាណំ បច្ចយោ ហោតិ ឯវាតិ អត្ថោ។

២៥៤. **យថានុរូប**ន្តិ មហាភូតសង្ខាតំ បញ្ចន្នំ សហជាតាទិបច្ចយោ, វត្ថុសង្ខាតំ ឆដ្ឋស្ស បុរេជាតាទិបច្ចយោ, នាមំ បញ្ចន្នំ បច្ឆាជាតាទិបច្ចយោ, ឆដ្ឋស្ស សហជាតាទិបច្ចយោតិ ឯវំ យថានុរូបតា។

២៦៤. **យស្សា**តិ យស្ស បច្ចយុប្បន្នស្ស នាមស្ស វិញ្ញាណស្ស សម្បយុត្តបច្ចយភាវោ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។

២៧២. “ផស្សបច្ចយាបិ នាម”ន្តិ ផស្សបច្ចយភាវេន វត្តព្ពស្សេវ នាមស្ស អត្ថនោ បច្ចយុប្បន្នេន បវត្តិទស្សិតាតិ “**បបេត្វា ផស្ស**”ន្តិ បុន វចនេ កោចិ អត្ថោ អត្ថីតិ ន វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**តថាបី**”តិអាទិមាហ។

២៨០. យស្មា អធិមោក្ខោបិ នត្ថិ, តស្មា ឧបាទានដ្ឋានំ បរិហីនមេវាតិ សម្ពន្ធោ។ ពលវកិលេសេន បនបទបូរណស្ស ការណំ តណ្ហាយ អភាវោ ទោមនស្សសហគតេសុ វុត្តោ ឯវាតិ តស្ស តេន សម្ពន្ធោ យោជេតព្ពោ។ **សព្ពត្ថា**តិ តតិយចិត្តាទីសុ “តណ្ហាបច្ចយា អធិមោក្ខោ”តិអាទិម្ហិ វិស្សជ្ជនមេវ វិសេសំ ទស្សេត្វា បាឡិ សំខិត្តា។ **ហេដ្ឋា**តិ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌាទីសុ។

អកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលាព្យាកតនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៩២. **បសាទោ**តិ សទ្ធា។

៣០៦. “អលោភោ និទានំ កម្មានំ សមុទយាយា”តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ៣.៣៤) សព្យាបារានិ កុសលមូលានិ សង្ខារានំ និទានានិ ហោន្តិ, ន កម្មវេគក្ខិត្តេសុ វិបាកេសុ អលោភាទិសហគតកម្មបដិពិម្ពភូតា វិយ បវត្តមានា អលោភាទយោតិ បញ្ចវិញ្ញាណេសុ វិយ និទានរហិតតា **សោតបតិតតា**តិ ទដ្ឋព្ពា។ កិរិយធម្មា កិរិយមត្តត្តា កម្មនិទានរហិតាតេច្វេវ បរិហីនាវិជ្ជាដ្ឋានា វេទិតព្ពា។

តតិយចតុត្ថវារា អសម្ភវតោ ឯវាតិ កស្មា វុត្តំ, កឹ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ចក្ខាយតនុបចយាទីនំ បច្ឆាជាតបច្ចយា ន ហោន្តីតិ? ហោន្តិ, តទុបត្ថម្ភកស្ស បន ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស អសមុដ្ឋាបនំ សន្ធាយ “**អសម្ភវតោ**”តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ សហជាតបច្ឆាជាតវិញ្ញាណស្ស បន វសេន តទាបិ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, បច្ឆាជាតសហជាតនាមស្ស សហជាតបុរេជាតភូតចក្ខាទិរូបស្ស ច វសេន នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនញ្ច លព្ភតីតិ តតិយចតុត្ថវារា ន ន សម្ភវន្តីតិ។

កុសលាព្យាកតនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អវិជ្ជាមូលកកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៣៤. **សម្មោហវសេនា**តិ កុសលផលេ អនិច្ចាទិតាយ សភយេ សាទុរសវិសរុក្ខពីជសទិសេ តំនិព្ពត្តកកុសលេ ច អនាទីនវទស្សិតាវសេន។ សមតិក្កមត្ថំ ភាវនា **សមតិក្កមភាវនា**, តទង្គវិក្ខម្ភនវសេន សមតិក្កមភូតា វា ភាវនា **សមតិក្កមភាវនា**។

តថា ឥធ ន លព្ភន្តីតិ អវិជ្ជាយ ឯវ សង្ខារានំ អវិគតាទិបច្ចយត្តាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ, វិញ្ញាណាទីនំ បនសង្ខារាទយោ អវិគតាទិបច្ចយា ហោន្តីតិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារោ, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ សង្ខារហេតុកន្តិអាទិនា យោជនា ន ន សក្កា កាតុន្តិ អវិគតចតុក្កាទីនិបិ ន ឥធ លព្ភន្តិ។ វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ វិញ្ញាណសម្បយុត្តំ នាមន្តិអាទិនា ហិ យថាលាភយោជនាយ នយោ ទស្សិតោតិ។

អវិជ្ជាមូលកកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលមូលកវិបាកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៤៣. “**នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយេ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ**”តិ វុត្តំ, កឹ កុសលមូលំ អកុសលមូលញ្ច កម្មបច្ចយោ ហោតីតិ? ន ហោតិ, កម្មបច្ចយភូតាយ បន ចេតនាយ សំសដ្ឋំ កម្មំ វិយ បច្ចយោ ហោតិ។ តេន ឯកីភាវមិវ គតត្តាតិ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យថា កុសលាកុសលមូលេហិ វិនា កម្មំ វិបាកំ ន ជនេតីតិ តានិ វិបាកស្ស បរិយាយេន ឧបនិស្សយោតិ វុត្តានិ, ឯវំ កម្មេន ឯកីភូតានិ សំសដ្ឋានិ ហុត្វា កម្មជានំ បច្ចយា ហោន្តីតិ បរិយាយេន តេសំ កម្មបច្ចយតា វុត្តា។ **ឯសា**តិ ឯស កុសលមូលបច្ចយោ អកុសលមូលបច្ចយោ ចាតិ យោជេតព្ពំ។

កុសលាកុសលវិបាកានំ វិយ កិរិយានំ ឧប្បាទកានិ អវិជ្ជាកុសលាកុសលមូលានិ ច ន ហោន្តីតិ អាហ “**ឧបនិស្សយតំ ន លភន្តី**”តិ។ មនសិការោបិ ជវនវីថិបដិបាទកមត្តត្តា កុសលាកុសលានិ វិយ អវិជ្ជំ ឧបនិស្សយំ ន ករោតិ, អវិជ្ជូបនិស្សយានំ បន បវត្តិអត្ថំ ភវង្គាវដ្ដនមត្តំ ហោតិ, បហីនាវិជ្ជានញ្ច កិរិយានំ អវិជ្ជា នេវុប្បាទិកា, អារម្មណមត្តមេវ បន ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា “កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣), “វិបាកធម្មធម្មោ នេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.៣.១០៣) ច ឯវមាទីសុ កិរិយានំ អកុសលា ឧបនិស្សយបច្ចយភាវេន ន ឧទ្ធដាតិ។ អបិច “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ ឯតស្ស វសេន អវិជ្ជាមូលកោ កុសលនយោ វុត្តោ, “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ ឯតស្ស វសេន កុសលាកុសលមូលកោ វិបាកនយោ, កិរិយានំ បន នេវ សង្ខារគ្គហណេន, ន ច វិញ្ញាណគ្គហណេន គហណំ គច្ឆតីតិ តំមូលកោ កិរិយានយោ ន លព្ភតីតិ ន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

អនេកភេទតោតិ អវិជ្ជាទីនំ មូលបទានំ ឯកចិត្តក្ខណិកានំ កិរិយន្តេ បឋមនយេ សហជាតាទិអនេកបច្ចយភាវេន គហិតត្តា តេសំ បច្ចយានំ វសេន នវាទិមូលបទានំ នយានំ វសេន, អនេកប្បការតោ ចតុន្នំ ចតុក្កានំ វសេនាតិ វា អធិប្បាយោ។ **កុសលាកុសលានំ បន វិបាកេ ចា**តិ ឯត្ថ កុសលាកុសលេសុ កុសលាកុសលានំ វិបាកេ ចាតិ វត្តព្ពំ។ បុរិមបច្ឆិមេសុ ហិ នយេសុ យថា បច្ចយាការោ វុត្តោ, តំទស្សនត្ថំ “អនេកភេទតោ ឯកធាវា”តិ វុត្តំ, ន ច បច្ឆិមនយេ កុសលេ អនេកភេទតោ បច្ចយាការោ វុត្តោ, អថ ខោ “**ឯកធាវា**”តិ។ **ឯកធាវា**តិ ច មូលបទេកបច្ចយតាវសេន, ឯកស្សេវ វា នយស្ស វសេន ឯកប្បការេនាតិ អត្ថោ, បឋមចតុក្កស្សេវ វសេនាតិ វា អធិប្បាយោ។ **ធម្មបច្ចយភេទេ**តិ អវិជ្ជាទីនំ ធម្មានំ បច្ចយភាវភេទេ ជរាមរណាទីនំ ធម្មានំ ជាតិអាទិបច្ចយភេទេ, តំតំចិត្តុប្បាទសមយបរិច្ឆិន្នានំ វា ផស្សាទីនំ ធម្មានំ ឯកក្ខណិកាវិជ្ជាទិបច្ចយភេទេ។ បរិយត្តិអាទីនំ កមោ **បរិយត្តិ...បេ.... បដិបត្តិក្កមោ**។ បច្ចយាការេ ហិ បាឡិបរិយាបុណនតទត្ថសវនបាឡិអត្ថចិន្តនានិ “ជរាមរណំ អនិច្ចំ សង្ខតំ...បេ.... និរោធធម្ម”ន្តិអាទិនា ភាវនាបដិបត្តិ ច កមេន កាតព្ពាតិ **កម-**គ្គហណំ ករោតិ។ **តតោ**តិ ញាណប្បភេទជនកតោ កមតោ។ អញ្ញំ ករណីយតរំ នត្ថិ។ តទាយត្តា ហិ ទុក្ខន្តកិរិយាតិ។

កុសលមូលកវិបាកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. សតិបដ្ឋានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា

៣៥៥. តយោ សតិបដ្ឋានាតិ សតិបដ្ឋាន-សទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារំ ករោតិ, ន ឥធ បាឡិយំ វុត្តស្ស សតិបដ្ឋាន-សទ្ទស្ស អត្ថទស្សនំ។ **អាទីសុ ហិ សតិគោចរោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ផស្សសមុទយា វេទនានំ សមុទយោ, នាមរូបសមុទយា ចិត្តស្ស សមុទយោ, មនសិការសមុទយា ធម្មានំ សមុទយោ”តិ (សំ. និ. ៥.៤០៨) សតិបដ្ឋានន្តិ វុត្តានំ សតិគោចរានំ ទីបកេ សុត្តប្បទេសេ សង្គណ្ហាតិ។ ឯវំ បដិសម្ភិទាបាឡិយម្បិ អវសេសបាឡិប្បទេសទស្សនត្ថោ អាទិ-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ ទានាទីនិបិ ករោន្តស្ស រូបាទីនិ កសិណាទីនិ ច សតិយា ឋានំ ហោតីតិ តំនិវារណត្ថមាហ “**បធានំ ឋាន**”ន្តិ។ **ប**-សទ្ទោ ហិ បធានត្ថទីបកោតិ អធិប្បាយោ។

អរិយោតិ អរិយំ សេដ្ឋំ សម្មាសម្ពុទ្ធមាហ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ សឡាយតនវិភង្គសុត្តេតិ អត្ថោ។ សុត្តេកទេសេន ហិ សុត្តំ ទស្សេតិ។ តត្ថ ហិ –

> “តយោ សតិបដ្ឋានា យទរិយោ…បេ.… អរហតីតិ ឥតិ ខោ បនេតំ វុត្តំ, កិញ្ចេតំ បដិច្ច វុត្តំ? ឥធ, ភិក្ខវេ, សត្ថា សាវកានំ ធម្មំ ទេសេតិ អនុកម្បកោ ហិតេសី អនុកម្បំ ឧបាទាយ ‘ឥទំ វោ ហិតាយ ឥទំ វោ សុខាយា’តិ។ តស្ស សាវកា ន សុស្សូសន្តិ, ន សោតំ ឱទហន្តិ, ន អញ្ញា ចិត្តំ ឧបដ្ឋាបេន្តិ, វោក្កម្ម ច សត្ថុសាសនា វត្តន្តិ។ តត្រ, ភិក្ខវេ, តថាគតោ ន ចេវ អនត្តមនោ ហោតិ, ន ច អនត្តមនតំ បដិសំវេទេតិ, អនវស្សុតោ ច វិហរតិ សតោ សម្បជានោ។ ឥទំ, ភិក្ខវេ, បឋមំ សតិបដ្ឋានំ។ យទរិយោ…បេ.… អរហតិ។
>
> “បុន ចបរំ ភិក្ខវេ សត្ថា…បេ.… ឥទំ វោ សុខាយាតិ។ តស្ស ឯកច្ចេ សាវកា ន សុស្សូសន្តិ…បេ.… វត្តន្តិ។ ឯកច្ចេ សាវកា សុស្សូសន្តិ …បេ.… ន ច វោក្កម្ម សត្ថុសាសនា វត្តន្តិ។ តត្រ, ភិក្ខវេ, តថាគតោ ន ចេវ អត្តមនោ ហោតិ, ន ច អត្តមនតំ បដិសំវេទេតិ។ ន ចេវ អនត្តមនោ ហោតិ, ន ច អនត្តមនតំ បដិសំវេទេតិ។ អត្តមនតញ្ច អនត្តមនតញ្ច តទុភយំ អភិនិវជ្ជេត្វា ឧបេក្ខកោ ច វិហរតិ សតោ សម្បជានោ។ ឥទំ, ភិក្ខវេ, ទុតិយំ…បេ.…។
>
> “បុន ចបរំ…បេ.… សុខាយាតិ។ តស្ស សាវកា សុស្សូសន្តិ…បេ.… វត្តន្តិ។ តត្រ, ភិក្ខវេ, តថាគតោ អត្តមនោ ចេវ ហោតិ, អត្តមនតញ្ច បដិសំវេទេតិ, អនវស្សុតោ ច វិហរតិ សតោ សម្បជានោ។ ឥទំ, ភិក្ខវេ, តតិយ”ន្តិ (ម. និ. ៣.៣១១) –

ឯវំ បដិឃានុនយេហិ អនវស្សុតតា, និច្ចំ ឧបដ្ឋិតសតិតា, តទុភយវីតិវត្តតា សតិបដ្ឋានន្តិ វុត្តា។ ពុទ្ធានមេវ កិរ និច្ចំ ឧបដ្ឋិតសតិតា ហោតិ, ន បច្ចេកពុទ្ធាទីនន្តិ។

ប-សទ្ទោ អារម្ភំ ជោតេតិ, អារម្ភោ ច បវត្តីតិ កត្វា អាហ “**បវត្តយិតព្ពតោតិ អត្ថោ**”តិ។ សតិយា ករណភូតាយ បដ្ឋានំ បដ្ឋាបេតព្ពំ **សតិបដ្ឋានំ**។ អន-សទ្ទញ្ហិ ពហុលំ-វចនេន កម្មត្ថំ ឥច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, តថេវ កត្តុអត្ថម្បិ ឥច្ឆន្តីតិ បុន តតិយនយេ “**បតិដ្ឋាតីតិ បដ្ឋាន**”ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ **ប**-សទ្ទោ ភុសត្ថំ បក្ខន្ទនំ ទីបេតីតិ “**ឱក្កន្តិត្វា បក្ខន្ទិត្វា វត្តតីតិ អត្ថោ**”តិ អាហ។ បុន ភាវត្ថេ សតិ-សទ្ទំ បដ្ឋាន-សទ្ទញ្ច វណ្ណេន្តោ “**អថ វា**”តិអាទិមាហ។ តេន បុរិមត្ថេ សតិ-សទ្ទោ បដ្ឋាន-សទ្ទោ ច កត្តុអត្ថោតិ វិញ្ញាយតិ។

វិសេសេន កាយោ ច វេទនា ច អស្សាទស្ស ការណន្តិ តប្បហានត្ថំ តេសំ តណ្ហាវត្ថូនំ ឱឡារិកសុខុមានំ អសុភទុក្ខតាទស្សនានិ មន្ទតិក្ខបញ្ញេហិ តណ្ហាចរិតេហិ សុករានីតិ តានិ តេសំ វិសុទ្ធិមគ្គោតិ វុត្តានិ, ឯវំ ទិដ្ឋិយា វិសេសការណេសុ ចិត្តធម្មេសុ អនិច្ចានត្តតាទស្សនានិ នាតិបភេទាតិបភេទគតេសុ តេសុ តប្បហានត្ថំ មន្ទតិក្ខានំ ទិដ្ឋិចរិតានំ សុករានីតិ តេសំ តានិ វិសុទ្ធិមគ្គោតិ។ តិក្ខោ សមថយានិកោ ឱឡារិការម្មណំ បរិគ្គណ្ហន្តោ តត្ថ អដ្ឋត្វា ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ វេទនំ បរិគ្គណ្ហាតីតិ អាហ “**ឱឡារិការម្មណេ អសណ្ឋហនតោ**”តិ។ វិបស្សនាយានិកស្ស សុខុមេ ចិត្តេ ធម្មេសុ ច ចិត្តំ បក្ខន្ទតីតិ តទនុបស្សនានំ តំវិសុទ្ធិមគ្គតា វុត្តា។

តេសំ តត្ថាតិ ឯត្ថ **តត្ថ**-សទ្ទស្ស បហានត្ថន្តិ ឯតេន យោជនា។ បញ្ច កាមគុណា សវិសេសា កាយេ លព្ភន្តីតិ វិសេសេន កាយោ កាមោឃស្ស វត្ថុ, ភវេ សុខគ្គហណវសេន ភវស្សាទោ ហោតីតិ ភវោឃស្ស វេទនា, សន្តតិឃនគ្គហណវសេន ចិត្តេ អត្តាភិនិវេសោ ហោតីតិ ទិដ្ឋោឃស្ស ចិត្តំ, ធម្មវិនិព្ភោគស្ស ធម្មានំ ធម្មមត្តតាយ ច ទុប្បដិវិជ្ឈត្តា សម្មោហោ ហោតីតិ អវិជ្ជោឃស្ស ធម្មា, តស្មា តេសុ តេសំ បហានត្ថំ ចត្តារោវ វុត្តា, ទុក្ខាយ វេទនាយ បដិឃានុសយោ អនុសេតីតិ ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខភូតា វេទនា វិសេសេន ព្យាបាទកាយគន្ថស្ស វត្ថុ, ចិត្តេ និច្ចគ្គហណវសេន សស្សតស្ស អត្តនោ សីលេន សុទ្ធីតិអាទិបរាមសនំ ហោតីតិ សីលព្ពតបរាមាសស្ស ចិត្តំ, នាមរូបបរិច្ឆេទេន ភូតំ ភូតតោ អបស្សន្តស្ស ភវវិភវទិដ្ឋិសង្ខាតោ ឥទំ សច្ចាភិនិវេសោ ហោតីតិ តស្ស ធម្មា…បេ… សុខវេទនាស្សាទវសេន បរលោកនិរបេក្ខោ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិបរាមាសំ ឧប្បាទេតីតិ ទិដ្ឋុបាទានស្ស វេទនា។ សន្តតិឃនគ្គហណវសេន សរាគាទិចិត្តេ សម្មោហោ ហោតីតិ មោហាគតិយា ចិត្តំ, ធម្មសភាវានវពោធេន ភយំ ហោតីតិ ភយាគតិយា ធម្មា…បេ… អវុត្តានំ វុត្តនយេន វត្ថុភាវោ យោជេតព្ពោ។

“អាហារសមុទយា កាយសមុទយោ, ផស្សសមុទយា វេទនាសមុទយោ (សំ. និ. ៥.៤០៨), សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) វចនតោ កាយាទីនំ សមុទយភូតា កពឡីការាហារផស្សមនោសញ្ចេតនាវិញ្ញាណាហារា កាយាទិបរិជាននេន បរិញ្ញាតា ហោន្តីតិ អាហ **“ចតុព្ពិធាហារបរិញ្ញត្ថ”**ន្តិ។ **បករណនយោ**តិ តម្ពបណ្ណិភាសាយ វណ្ណនានយោ។ នេត្តិបេដកប្បករណេ ធម្មកថិកានំ យោជនានយោតិបិ វទន្តិ។

សរណវសេនាតិ កាយាទីនំ កុសលាទិធម្មានញ្ច ធារណតាវសេន។ សរន្តិ គច្ឆន្តិ ឯតាយាតិ សតីតិ ឥមស្មិំ អត្ថេ ឯកត្តេ និព្ពានេ សមាគមោ **ឯកត្តសមោសរណំ**។ ឯតទេវ ហិ ទស្សេតុំ **“យថា ហី”**តិអាទិមាហ។ ឯកនិព្ពានប្បវេសហេតុភូតោ វា សមានតាយ ឯកោ សតិបដ្ឋានសភាវោ ឯកត្តំ, តត្ថ សមោសរណំ តំសភាគតា **ឯកត្តសមោសរណំ**។ ឯកនិព្ពានប្បវេសហេតុភាវំ បន ទស្សេតុំ **“យថា ហី”**តិអាទិមាហ។ ឯតស្មិំ អត្ថេ សរណេកត្តសមោសរណានិ សហ សតិបដ្ឋានេកភាវស្ស ការណត្តេន វុត្តានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ, បុរិមស្មិំ វិសុំ។ **សរណវសេនា**តិ វា គមនវសេនាតិ អត្ថេ សតិ ឥទេវ គមនំ សមោសរណន្តិ សមោសរណេ វា សតិ-សទ្ទត្ថវសេន អវុច្ចមានេ ធារណតាវ សតីតិ សតិ-សទ្ទត្ថន្តរាភាវា បុរិមំ សតិភាវស្ស ការណំ, បច្ឆិមំ ឯកភាវស្សាតិ និព្ពានសមោសរណេបិ សហិតានេវ តានិ សតិបដ្ឋានេកភាវស្ស ការណានិ។

ចុទ្ទសវិធេនាតិ ឥទំ **មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ** (ទី. និ. ២.៣៧២ អាទយោ; ម. និ. ១.១០៥ អាទយោ) វុត្តានំ អានាបានបព្ពាទីនំ វសេន។ តថា **បញ្ចវិធេន ធម្មានុបស្សន**ន្តិ ឯត្ថាបិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ច ឧដ្ឋានកភណ្ឌសទិសតា តំតំសតិបដ្ឋានភាវនានុភាវស្ស ទដ្ឋព្ពា។ **ភិក្ខុគោចរា ហិ ឯតេ**។ វុត្តញ្ហិ “គោចរេ, ភិក្ខវេ, ចរថ សកេ បេត្តិកេ វិសយេ”តិអាទិ (សំ. និ. ៥.៣៧២; ទី. និ. ៣.៨០)។

កាយានុបស្សនាទិបដិបត្តិយា ភិក្ខុ ហោតីតិ ភិក្ខុំ “កាយានុបស្សី វិហរតី”តិអាទិនា ទស្សេតិ ភិក្ខុម្ហិ តំនិយមតោ។ តេនាហ **“បដិបត្តិយា វា ភិក្ខុភាវទស្សនតោ”**តិ។

សមំ ចរេយ្យាតិ កាយាទិវិសមចរិយំ បហាយ កាយាទីហិ សមំ ចរេយ្យ។ រាគាទិវូបសមេន **សន្តោ,** ឥន្ទ្រិយទមនេន **ទន្តោ,** ចតុមគ្គនិយមេន **និយតោ,** សេដ្ឋចារិតាយ **ព្រហ្មចារី**។ កាយទណ្ឌាទិឱរោបនេន **និធាយ ទណ្ឌំ**។ សោ ឯវរូបោ ពាហិតបាបសមិតបាបភិន្នកិលេសតាហិ **ព្រាហ្មណា**ទិសមញ្ញោ វេទិតព្ពោ។

កាយានុបស្សនាឧទ្ទេសវណ្ណនា

អសម្មិស្សតោតិ វេទនាទយោបិ ឯត្ថ សិតា, ឯត្ថ បដិពទ្ធាតិ កាយេ វេទនាទិអនុបស្សនាបសង្គេបិ អាបន្នេ តទមិស្សតោតិ អត្ថោ។ អវយវីគាហសមញ្ញាតិធាវនសារាទានាភិនិវេសនិសេធនត្ថំ កាយំ អង្គបច្ចង្គេហិ, តានិ ច កេសាទីហិ, កេសាទិកេ ច ភូតុបាទាយរូបេហិ វិនិព្ភុជន្តោ **“តថា ន កាយេ”**តិអាទិមាហ។ បាសាទាទិនគរាវយវសមូហេ អវយវីវាទិនោបិ អវយវីគាហំ ន ករោន្តិ។ នគរំ នាម កោចិ អត្ថោ អត្ថីតិ បន កេសញ្ចិ សមញ្ញាតិធាវនំ សិយាតិ ឥត្ថិបុរិសាទិសមញ្ញាតិធាវនេ នគរនិទស្សនំ វុត្តំ។

យំ បស្សតិ ឥត្ថី វា បុរិសំ វា, ននុ ចក្ខុនា ឥត្ថិបុរិសទស្សនំ នត្ថីតិ? សច្ចំ នត្ថិ, “ឥត្ថី បស្សាមិ, បុរិសំ បស្សាមី”តិ បន បវត្តសញ្ញាយ វសេន **“យំ បស្សតី”**តិ វុត្តំ។ មិច្ឆាទស្សនេ វា ទិដ្ឋិយា យំ បស្សតិ, ន តំ ទិដ្ឋំ, តំ រូបាយតនំ ន ហោតិ, រូបាយតនំ វា តំ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ អថ វា តំ កេសាទិភូតុបាទាយសមូហសង្ខាតំ ទិដ្ឋំ ន

ហោតិ, ទិដ្ឋំ វា យថាវុត្តំ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ **យំ ទិដ្ឋំ តំ ន បស្សតី**តិ យំ រូបាយតនំ, កេសាទិភូតុបាទាយសមូហសង្ខាតំ វា ទិដ្ឋំ, តំ បញ្ញាចក្ខុនា ភូតតោ ន បស្សតីតិ អត្ថោ។

ន អញ្ញធម្មានុបស្សីតិ ន អញ្ញសភាវានុបស្សី, អសុភាទិតោ អញ្ញាការានុបស្សី ន ហោតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បថវីកាយ**ន្តិ កេសាទិបថវីធម្មសមូហត្តា កាយោតិ វទតិ, លក្ខណបថវីមេវ វា អនេកប្បភេទសកលសរីរគតំ បុព្ពាបរិយភាវេន បវត្តមានំ សមូហវសេន គហេត្វា កាយោតិ វទតិ, ឯវំ អញ្ញត្ថាបិ។

អជ្ឈត្តពហិទ្ធាតិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាធម្មានំ **ឃដិតារម្មណំ** ឯកតោ អារម្មណភាវោ នត្ថីតិ អត្ថោ, អជ្ឈត្តពហិទ្ធាធម្មា វា ឃដិតារម្មណំ តទំ នត្ថីតិ អត្ថោ។ **តីសុ ភវេសុ កិលេសាន**ន្តិ ភវត្តយវិសយានំ កិលេសានន្តិ អត្ថោ។

សព្ពត្ថិកន្តិ សព្ពត្ថ ភវំ។ សព្ពស្មិំ លីនេ ឧទ្ធដេ ច ចិត្តេ ឥច្ឆិតព្ពត្តា, សព្ពេ វា លីនេ ឧទ្ធដេ ច ភាវេតព្ពា ពោជ្ឈង្គា អត្ថិកា ឯតាយាតិ **សព្ពត្ថិកា**។ **អន្តោសង្ខេបោ**តិ អន្តោឱលីយនា កោសជ្ជន្តិ អត្ថោ។

អវិសេសេន ទ្វីហិបិ នីវរណប្បហានំ វុត្តន្តិ កត្វា បុន ឯកេកេន វុត្តប្បហានវិសេសំ ទស្សេតុំ **“វិសេសេនា”**តិ អាហ, “វិនេយ្យ នីវរណានី”តិ អវត្វា អភិជ្ឈាទោមនស្សវិនយស្ស វា បយោជនំ ទស្សេន្តោ **“វិសេសេនា”**តិអាទិមាហ។ កាយានុបស្សនាភាវនាយ ឧជុវិបច្ចនីកានំ អនុរោធវិរោធាទីនំ បហានទស្សនញ្ហិ ឯតស្ស បយោជនន្តិ។ **កាយភាវនាយា**តិ កាយានុបស្សនាភាវនា អធិប្បេតា។ **តេនា**តិ អនុរោធាទិប្បហានវចនេន។

សព្ពត្ថិកកម្មដ្ឋានំ ពុទ្ធានុស្សតិ មេត្តា មរណស្សតិ អសុភភាវនា ច។ សតិសម្បជញ្ញេន ឯតេន យោគិនា បរិហរិយមានំ តំ សព្ពត្ថិកកម្មដ្ឋានំ វុត្តំ សតិសម្បជញ្ញពលេន អវិច្ឆិន្នស្ស តស្ស បរិហរិតព្ពត្តា, សតិយា វា សមថោ វុត្តោ សមាធិក្ខន្ធសង្គហិតត្តា។

កាយានុបស្សនាឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនានុបស្សនាទិឧទ្ទេសវណ្ណនា

កេវលំ បនិធាតិអាទិនា ឥធ ឯត្តកំ វេទិតព្ពន្តិ វេទិតព្ពំ បរិច្ឆេទំ ទស្សេតិ។ **អទ្ធមទក្ខី**តិ ទ្វេបិ ឯកត្ថា។ **សម្មទ្ទសោ**តិ សម្មា បស្សកោ។

សុខទុក្ខតោបិ ចាតិ សុខាទីនំ ឋិតិវិបរិណាមញាណសុខតាយ, វិបរិណាមដ្ឋិតិអញ្ញាណទុក្ខតាយ ច វុត្តត្តា តិស្សោបិ ច សុខតោ តិស្សោបិ ច ទុក្ខតោ អនុបស្សិតព្ពាតិ អត្ថោ។

រូបាទិអារម្មណឆន្ទាទិអធិបតិញាណាទិសហជាតកាមាវចរាទិភូមិនានត្តភេទានំ កុសលាកុសលតព្ពិបាកកិរិយានានត្តភេទស្ស ច **អាទិ**-សទ្ទេន សសង្ខារិកាសង្ខារិកសវត្ថុកាវត្ថុកាទិនានត្តភេទានញ្ច វសេនាតិ យោជេតព្ពំ។ **សុញ្ញតាធម្មស្សា**តិ “ធម្មា ហោន្តិ, ខន្ធា ហោន្តី”តិអាទិនា (ធ. ស. ១២១) សុញ្ញតាវារេ អាគតសុញ្ញតាសភាវស្ស វសេន។ **កាមញ្ចេត្ថា**តិអាទិនា បុព្ពេ បហីនត្តា បុន បហានំ ន វត្តព្ពន្តិ ចោទនំ ទស្សេតិ, មគ្គចិត្តក្ខណេ វា ឯកត្ថ បហីនំ សព្ពត្ថ បហីនំ ហោតីតិ វិសុំ វិសុំ ន វត្តព្ពន្តិ។ តត្ថ បុរិមចោទនាយ នានាបុគ្គលបរិហារោ, បច្ឆិមាយ នានាចិត្តក្ខណិកបរិហារោ។ លោកិយភាវនាយ ហិ កាយេ បហីនំ ន វេទនាទីសុ វិក្ខម្ភិតំ ហោតិ។ យទិបិ ន បវត្តេយ្យ, ន បដិបក្ខភាវនាយ តត្ថ សា អភិជ្ឈាទោមនស្សស្ស អប្បវត្តិ ហោតីតិ បុន តប្បហានំ វត្តព្ពមេវាតិ។ ឧភយត្ថ វា ឧភយំ សម្ភវតោ យោជេតព្ពំ។ **ឯកត្ថ បហីនំ សេសេសុបិ បហីនំ ហោតី**តិ មគ្គសតិបដ្ឋានភាវនំ, លោកិយភាវនាយ វា សព្ពត្ថ អប្បវត្តិមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ។ “បញ្ចបិ ខន្ធា លោកោ”តិ ហិ ចតូសុបិ វុត្តន្តិ។

វេទនានុបស្សនាទិឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាយានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៥៦. សព្ពប្បការវចនេន ឧទ្ទេសេ ទស្សិតា អជ្ឈត្តាទិអនុបស្សនា បការា ច គហិតា។ តត្ថ អន្តោគធា ចុទ្ទស បការា, កាយគតាសតិសុត្តេ វុត្តា កេសាទិវណ្ណកសិណារម្មណចតុក្កជ្ឈានប្បការា, លោកិយាទិប្បការា ចាតិ តេបិ គហិតា ឯវ។ និទ្ទេសេ ហិ ឯកប្បការនិទ្ទេសេន និទស្សនមត្តំ កតន្តិ, សព្ពប្បការគ្គហណញ្ច ពាហិរេសុបិ ឯកទេសសម្ភវតោ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តិរិយំ តចបរិច្ឆិន្នន្តិ ឯត្ថ ននុ កេសលោមនខានំ អតចបរិច្ឆិន្នតា តចស្ស ច អត្ថីតិ? យទិបិ អត្ថិ, តចបរិច្ឆិន្នពហុលតាយ បន តចបរិច្ឆិន្នតា ន ន ហោតិ កាយស្សាតិ ឯវំ វុត្តំ។ តចោ បរិយន្តោ អស្សាតិ តចបរិយន្តោតិ វុត្តោតិ ឯតេន បន វចនេន កាយេកទេសភូតោ តចោ គហិតោ ឯវ។ តប្បដិពទ្ធា ច កេសាទយោ តទនុបវិដ្ឋមូលា តចបរិយន្តាវ ហោន្តីតិ ទ្វត្តឹសាការសមូហោ សព្ពោបិ កាយោ តចបរិយន្តោតិ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

“**បូរំ នានប្បការស្សា**”តិ វុត្តំ, កេ បន តេ បការា? យេហិ នានប្បការំ អសុចិ វុត្តន្តិ កេសា លោមាតិអាទិ វុត្តន្តិ តមមត្ថំ ទីបេន្តោ អាហ “**ឯតេ កេសាទយោ អាការា**”តិ។ អាការា បការាតិ ហិ ឯកោ អត្ថោ។

និសិន្នស្ស យាវ អបរិប្ផន្ទនិសជ្ជាមូលកំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, យាវតា ឧដ្ឋាតិ វា, តាវ ឯកោ **និសជ្ជវារោ**។ យេន វិធិនា ឧគ្គហេ កុសលោ ហោតិ, សោ សត្តវិធោ វិធិ “**ឧគ្គហកោសល្ល**”ន្តិ វុច្ចតិ, តំនិព្ពត្តំ វា ញាណំ។

បថវីធាតុពហុលភាវតោ មត្ថលុង្គស្ស ករីសាវសានេ តន្តិអារោបនមាហ។ ឯត្ថ បន **មំសំ…បេ…. វក្កំ… បេ…. កេសា**តិ ឯវំ វក្កបញ្ចកាទីសុ អនុលោមសជ្ឈាយំ វត្វា បដិលោមសជ្ឈាយោ បុរិមេហិ សម្ពន្ធោ វុត្តោ។ ស្វាយំ យេ បរតោ វីសំ តិបញ្ចាហំ, បុរិមេហិ ឯកតោ តិបញ្ចាហន្តិ ឆបញ្ចាហំ សជ្ឈាយា វក្ខមានា, តេសុ អាទិអន្ត ទស្សនវសេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អនុលោមបដិលោមសជ្ឈាយេបិ ហិ បដិលោមសជ្ឈាយោ អន្តិមោតិ។ សជ្ឈាយប្បការន្តរំ វា ឯតម្បីតិ វេទិតព្ពំ។ **ហត្ថសង្ខលិកា** អង្គុលិបន្តិ។ **លក្ខណបដិវេធស្សា**តិ អសុភលក្ខណ បដិវេធស្ស, ធាតុលក្ខណបដិវេធស្ស វា។

អត្តនោ ភាគោ សភាគោ, សភាគេន បរិច្ឆេទោ **សភាគបរិច្ឆេទោ**, ហេដ្ឋុបរិតិរិយន្តេហិ សក កោដ្ឋាសិកកេសន្តរាទីហិ ច បរិច្ឆេទោតិ អត្ថោ។

ធាតុវិភង្គោ (ម. និ. ៣.៣៤២ អាទយោ) បុក្កុសាតិសុត្តំ។ **សាធារណវសេនា**តិ ឯត្តកេនេវ សិទ្ធេ **សព្ព-** គ្គហណំ វណ្ណកសិណវសេន ចតុក្កជ្ឈានិកសមថសាធារណត្តស្ស ច ទស្សនត្ថំ។

ឱក្កមនវិស្សជ្ជនន្តិ បដិបជ្ជិតព្ពវជ្ជេតព្ពេ មគ្គេតិ អត្ថោ។ **ពហិទ្ធា បុថុត្តារម្មណេ**តិ ឯត្ថ កាយានុបស្សនំ ហិត្វា សុភាទិវសេន គយ្ហមានា កេសាទយោបិ ពហិទ្ធា បុថុត្តារម្មណានេវាតិ វេទិតព្ពា។ **ឧក្កុដ្ឋុក្កដ្ឋិដ្ឋានេយេវ ឧដ្ឋហិត្វា**តិ បុព្ពេ វិយ ឯកត្ថ កតាយ ឧក្កុដ្ឋិយា កមេន សព្ពតាលេសុ បតិត្វា ឧដ្ឋហិត្វា បរិយន្តតាលំ អាទិតាលញ្ច អគន្ត្វា តតោ តតោ តត្ថ តត្ថេវ កតាយ ឧក្កុដ្ឋិយា ឧដ្ឋហិត្វាតិ អត្ថោ។

អធិចិត្តន្តិ សមថវិបស្សនាចិត្តំ។ **អនុយុត្តេនា**តិ យុត្តបយុត្តេន, ភាវេន្តេនាតិ អត្ថោ។ **សមាធិនិមិត្តំ** ឧប លក្ខណាការោ សមាធិយេវ។ **មនសិ កាតព្ព**ន្តិ ចិត្តេ កាតព្ពំ, ឧប្បាទេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ សមាធិការណំ វា អារម្មណំ សមាធិនិមិត្តំ អាវជ្ជិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ ឋានំ អត្ថីតិ វចនសេសោ, តំ ចិត្តំ កោសជ្ជាយ សំវត្តេយ្យ, ឯតស្ស សំវត្តនស្ស ការណំ អត្ថីតិ អត្ថោ។ តំ វា មនសិករណំ ចិត្តំ កោសជ្ជាយ សំវត្តេយ្យាតិ ឯតស្ស ឋានំ ការណន្តិ អត្ថោ។ **ន ច បភង្គុ**តិ កម្មនិយភាវូបគមនេន ច បភិជ្ជនសភាវន្តិ អត្ថោ។

អាលិម្បេតីតិ អាទីបេតិ ជាលេតិ។ **តញ្ចា**តិ តំ បិឡន្ធនវិកតិសង្ខាតំ អត្ថំ បយោជនំ។ **អស្សា**តិ សុវណ្ណ ការស្ស **អនុភោតិ** សម្ភោតិ សាធេតិ ។ **អស្ស** វា សុវណ្ណស្ស **តំ** អត្ថំ សុវណ្ណការោ **អនុភោតិ** បាបុណាតិ។

អភិញ្ញាយ ឥទ្ធិវិធាទិញាណេន សច្ឆិករណីយស្ស ឥទ្ធិវិធបច្ចនុភវនាទិកស្ស **អភិញ្ញាសច្ឆិករណីយស្ស**។ បច្ចត្តំ យស្ស អត្ថិ, សោ សក្ខិ, សក្ខិនោ ភព្ពតា **សក្ខិភព្ពតា,** សក្ខិភវនតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ សក្ខិ ច សោ ភព្ពោ ចាតិ វា **សក្ខិភព្ពោ**។ អយញ្ហិ ឥទ្ធិវិធាទីនំ ភព្ពោ, តត្ថ ច សក្ខីតិ សក្ខិភព្ពោ, តស្ស ភាវោ **សក្ខិភព្ពតា,** តំ បាបុណាតិ។ **អាយតនេ**តិ បុព្ពហេតាទិកេ ការណេ សតិ។

សីតិភាវន្តិ និព្ពានំ, កិលេសទរថវូបសមំ វា។ **សម្បហំសេតី**តិ សមបវត្តំ ចិត្តំ តថាបវត្តិយា បញ្ញាយ តោសេតិ ឧត្តេជេតិ។ យទា វា និរស្សាទំ ចិត្តំ ភាវនាយ ន បក្ខន្ទតិ, តទា ជាតិអាទីនិ សំវេគវត្ថូនិ បច្ចវេក្ខិត្វា **សម្បហំសេតិ** សមុត្តេជេតិ។

តិរិយំ អញ្ញមញ្ញេន បរិច្ឆិន្នា, កថំ? **ទ្វេ កេសា ឯកតោ នត្ថី**តិ។ **អាសយោ**តិ និស្សយោ, បច្ចយោតិ អត្ថោ។

នខា តិរិយំ អញ្ញមញ្ញេន បរិច្ឆិន្នាតិ វិសុំ វវត្ថិតតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តមេវ ហិ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**ទ្វេ នខា ឯកតោ នត្ថី**”តិ អាហាតិ។

សុខុមម្បីតិ យថាវុត្តឱឡារិកចម្មតោ សុខុមំ អន្តោមុខចម្មាទិ។ កោដ្ឋាសេសុ វា តចេន បរិច្ឆិន្នត្តា យំ ទុរុបលក្ខណីយំ, តំ “សុខុម”ន្តិ វុត្តំ។ តញ្ហិ វុត្តនយេន តចំ វិវរិត្វា បស្សន្តស្ស បាកដំ ហោតីតិ។

តាលគុឡបដលំ នាម បក្កតាលផលលសិកំ តាលបដ្ដិកាយ លិម្បិត្វា សុក្ខាបេត្វា ឧទ្ធរិត្វា គហិតបដលំ។

ឯវំ តិមត្តានីតិ ឯវំ-មត្ត-សទ្ទេហិ គោប្ផកដ្ឋិកាទីនិ អវុត្តានិបិ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។ **កីឡាគោឡកានិ** សុត្តេន ពន្ធិត្វា អញ្ញមញ្ញំ ឃដ្តេត្វា កីឡនគោឡកានិ។

តត្ថ ជង្ឃដ្ឋិកស្ស បតិដ្ឋិតដ្ឋានន្តិ ជណ្ណុកដ្ឋិម្ហិ បវិសិត្វា ឋិតដ្ឋានន្តិ អធិប្បាយោ។ **តេន** អដ្ឋិនា **បតិដ្ឋិតដ្ឋានំ** យំ **កដិដ្ឋិនោ**, តំ **អគ្គឆិន្នមហាបុន្នាគផលសទិសំ។ សីសកបដ្ដវេឋកំ** វេឋេត្វា ឋបិតសីសមយំ បដ្ដកំ។ សុត្តកន្តនសលាកាវិទ្ធា គោឡកា វដ្ដនាតិ វុច្ចន្តិ, វដ្ដនានំ អាវលិ **វដ្ដនាវលិ។ អវលេខនសត្ថកំ** ឧច្ឆុតចាវលេខនសត្ថកំ។

វក្កភាគេន បរិច្ឆិន្នន្តិ វក្កបរិយន្តភាគេន បរិច្ឆិន្នំ។

សក្ខរសុធាវណ្ណន្តិ មរុម្ពេហិ កតសុធាវណ្ណំ។ “សេតសក្ខរសុធាវណ្ណ”ន្តិ ច បាឋំ វទន្តិ, សេតសក្ខរាវណ្ណំ សុធាវណ្ណញ្ចាតិ អត្ថោ។

យត្ថ អន្នបានំ និបតិត្វា តិដ្ឋតីតិ សម្ពន្ធោ។

វិសមច្ឆិន្នកលាបោ វិសមំ ឧទកំ បគ្ឃរតិ, ឯវមេវ សរីរំ កេសកូបាទិវិវរេហិ ឧបរិ ហេដ្ឋា តិរិយញ្ច វិសមំ បគ្ឃរតីតិ ទស្សេតុំ **វិសមច្ឆិន្ន**-គ្គហណំ ករោតិ។

អតិកដុកអច្ចុណ្ហាទិកោ **វិសភាគាហារោ** ឧណ្ហកាលេ បវត្តមានានំ ធាតូនំ វិសភាគត្តា។

ឯកត្តារម្មណពលេនេវ វាតិ វិក្ខម្ភិតនីវរណេន សុសមាហិតចិត្តេន ឧបដ្ឋិតស្ស នានារម្មណវិប្ផន្ទនវិរហេន ឯកសភាវស្ស អារម្មណស្ស វសេន។ តញ្ហិ ឯកត្តារម្មណំ ឧបដ្ឋហមានមេវ អត្តនិ អភិរតឹ, សាតិសយំ ផរណបីតឹ, ឥដ្ឋាការានុភវនញ្ច សោមនស្សំ ឧប្បាទេតិ។ ន ហិ អភិរតិសោមនស្សេហិ វិនា អនតិក្កន្តបីតិសុខស្ស ឯកត្តុបដ្ឋានំ អត្ថីតិ។

អវិសេសតោ បន សាធារណវសេនាតិ បដិកូលធាតុវណ្ណវិសេសំ អកត្វា សមថវិបស្សនាសាធារណវសេនាតិ អត្ថោ។ **តិវិធេនា**តិ អនុលោមាទិនា វក្កមានេន។ **ឆ មាសេ**តិ អទ្ធមាសេ ឩនេបិ មាសបរិច្ឆេទេន បរិច្ឆិជ្ជមានេ សង្ខ្យាយេ ឆ មាសា បរិច្ឆេទកា ហោន្តីតិ កត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ បរិច្ឆិជ្ជមានស្ស មាសន្តរគមននិវារណញ្ហិ ឆមាសគ្គហណំ, ន សកលឆមាសេ បរិវត្តទស្សនត្ថំ។ **អាចរិយា**តិ អដ្ឋកថាចរិយា។

លក្ខណន្តិ ធាតុបដិកូលលក្ខណំ។ ជនំ ន អរហន្តីតិ **អជញ្ញា**, ជនេ បវេសេតុំ អយុត្តា ជិគុច្ឆនីយាតិ វុត្តំ ហោតិ។

បដិបាដិយា អដ្ឋីនីតិ បដិបាដិយា អដ្ឋីនិ កោដិយា ឋិតានិ។ ន ឯត្ថ កោចិ អត្តា នាម អត្ថិ, អដ្ឋីនិ ឯវ អដ្ឋិបុញ្ជមត្តោ ឯវាយំ សង្ឃាដោតិ ទស្សេតិ ។ **អនេកសន្ធិយមិតោ**តិ អនេកេហិ សន្ធីហិ យមិតោ សម្ពន្ធោ សោ អដ្ឋិបុញ្ជោតិ ទស្សេតិ។ **ន កេហិចី**តិ យមេន្តំ អត្តានំ បដិសេធេតិ។ **ចោទិតោ** ជរាយ មរណាភិមុខគមនេន ចោទិតោ។

មហាភូតំ ឧបាទារូបេន បរិច្ឆិន្នំ “នីលំ បីតំ សុគន្ធំ ទុគ្គន្ធ”ន្តិអាទិនា។ **ឧបាទារូបំ មហាភូតេន** តន្និស្សិតស្ស តស្ស តតោ ពហិ អភាវា។ ឆាយាតបានំ អាតបបច្ចយឆាយុប្បាទកភាវោ អញ្ញមញ្ញបរិច្ឆេទកតា។ រូបក្ខន្ធស្ស បរិគ្គហិតត្តា តទន្តោគធានំ ចក្ខាទិអាយតនទ្វារានំ វសេន តំតំទ្វារិកា អរូបិនោ ខន្ធា បាកដា ហោន្តិ, អាយតនានិ ច ទ្វារានិ ច អាយតនទ្វារានីតិ វា អត្ថោ។ តេន រូបាយតនាទីនញ្ច វសេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។

សប្បច្ចយាតិ សប្បច្ចយភាវា, បច្ចយាយត្តំ ហុត្វា និព្ពត្តន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ សមានោ វា សទិសោ យុត្តោ បច្ចយោ សប្បច្ចយោ, តស្មា **សប្បច្ចយា**។

ឯត្តកោតិ យថាវុត្តេន អាការេន បគុណោ កោដ្ឋាសោ។ ឧគ្គហោវ **ឧគ្គហសន្ធិ**។ វណ្ណាទិមុខេន ហិ ឧបដ្ឋានំ ឯត្ថ សន្ធីយតិ សម្ពជ្ឈតីតិ “សន្ធី”តិ វុច្ចតិ។

ឧបដ្ឋាតីតិ វណ្ណាទិវសេន ឧបដ្ឋាតីតិ អត្ថោ។ **បញ្ចង្គសមន្នាគតេ**តិ នាតិទូរនាច្ចាសន្នគមនាគមនសម្បន្នន្តិ ឯកង្គំ, ទិវា អព្ពោកិណ្ណំ រត្តឹ អប្បសទ្ទំ អប្បនិគ្ឃោសន្តិ ឯកំ, អប្បឌំសមកសវាតាតបសរីសបសម្ផស្សន្តិ ឯកំ, តស្មឹ ខោ បន សេនាសនេ វិហរន្តស្ស អប្បកសិរេន ឧប្បជ្ជតិ ចីវរ...បេ.... បរិក្ខារោតិ ឯកំ, តស្មឹ បន សេនាសនេ ថេរា ភិក្ខូ វិហរន្តិ ពហុស្សុតាតិ ឯកំ (អ. និ. ១០.១១)។ **បញ្ចង្គសមន្នាគតេនា**តិ អប្បាពាធាសាឋេយ្យសទ្ធាបញ្ញាវីរិយេហិ បធានិយង្គេហិ សមន្នាគតេន។

ឧដ្ឋានកទាយន្តិ តេហិ ខេត្តេហិ ឧដ្ឋានកំ, តេហិ ទាតព្ពធញ្ញន្តិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច អឌ្ឍកុម្ភទាយកខេត្តំ វិយ មុខធោវនកិច្ចំ, សោឡសកុម្ភទាយកំ វិយ ខាទនភុញ្ជនកិច្ចំ ទដ្ឋព្ពំ លហុកគរុកភាវតោ។ តតោ បន យំ ទុក្ខំ និព្ពត្តតិ, តំ អញ្ញញ្ច ទ្វត្តឹសាការមនសិការេន ច និវត្តតីតិ អាហ **“ឯត្ថេវ កម្មំ កាតព្ព”**ន្តិ។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯកទិវសំ តីស វារេ មនសិការដ្ឋបនេន។

សហស្សទ្វារំ សាធេត្វាតិ សហស្សវដ្ដិកំ គណ្ឋិំ យោជេត្វា។ ឧទ្ធរិតព្ពោតិ **ឧទ្ធារោ**តិ ហិ វដ្ឍិ វុច្ចតីតិ។ **សុទ្ធចិត្តេនា**តិ វិក្ខេបាទិកិលេសវិរហិតចិត្តេន។ កេសាទីសុ តចេ រជ្ជន្តា សុច្ឆវិចម្មំ តចោតិ គហេត្វា “សុវណ្ណាទិវណ្ណោ មេ តចោ”តិអាទិនា រជ្ជន្តិ។

តេសុ ទ្វេ ឯកមគ្គំ បដិបជ្ជមានា នាម ន ហោន្តីតិ យថា តថា វា បលាយន្តីតិ អត្ថោ។ តត្ថ រាគាទិវត្ថុភាវេន ទ្វត្តឹសាការានំ ចោរសទិសតា អនត្ថាវហតា ទដ្ឋព្ពា។

កម្មមេវ វិសេសាធិគមស្ស ឋានន្តិ **កម្មដ្ឋានំ** ភាវនា វុច្ចតិ។ តេនាហ **“មនសិករោន្តស្ស អប្បនំ បាបុណាតី”**តិ។ កម្មស្ស វា ភាវនាយ ឋានំ អារម្មណំ អប្បនារម្មណភាវូបគមនេន អប្បនំ បាបុណាតីតិ វុត្តំ។

មានជាតិកោតិ ឯតេន លង្ឃនសមត្ថតាយោគេន ឧបសមរហិតតំ ទស្សេតិ។ ចិត្តម្បិ ហិ តថា នានារម្មណេសុ វដ្ឍិតំ ឧបសមរហិតន្តិ ទស្សេតព្ពន្តិ។

ហត្ថេ គហិតបញ្ហវត្ថុ បាកតិកមេវាតិ វិសុទ្ធិមគ្គេ វុត្តតំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ ហិ វុត្តំ –

> “មាលកត្ថេរោ កិរ ទីឃភាណកអភយត្ថេរំ ហត្ថេ គហេត្វា ‘អាវុសោ អភយ, ឥមំ តាវ បញ្ហំ ឧគ្គណ្ហាហី’តិ វត្វា អាហ ‘មាលកត្ថេរោ ទ្វត្តឹសកោដ្ឋាសេសុ ទ្វត្តឹសបឋមជ្ឈានលាភី, សចេ រត្តឹ ឯកំ, ទិវា ឯកំ សមាបជ្ជតិ, អតិរេកឌ្ឍមាសេន បុន សម្បជ្ជតិ។ សចេ បន ទេវសិកំ ឯកមេវ សមាបជ្ជតិ, អតិរេកមាសេន បុន សម្បជ្ជតី’”តិ។

ឥទំ បន **ឯកំ មនសិករោន្តស្ស ឯកំ បាដិយេក្កំ មនសិករោន្តស្ស ទ្វត្តឹសា**តិ ឯតស្ស សាធនត្ថំ និទស្សនវសេន អានីតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អនុបាទិន្នកបក្ខេ ឋិតានីតិ ឯតេន ចេតិយបព្ពតវាសី មហាតិស្សត្ថេរោ វិយ, សង្ឃរក្ខិតត្ថេរុបដ្ឋាកសាមណេរោ វិយ ច អនុបាទិន្នកបក្ខេ ឋបេត្វា គហេតុំ សក្កោន្តស្ស ទសវិធាសុភវសេន ជីវមានកសរីរេបិ ឧបដ្ឋិតេ ឧបចារប្បត្តិ ទស្សិតា ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ “អត្ថិស្ស កាយេ”តិ បន សត្តវសេន កេសាទីសុ គយ្ហមានេសុ យថា “ឥមស្មឹ កាយេ”តិ សត្ត-គ្គហណរហិតេ អហំការវត្ថុម្ហិ វិទ្ធស្តាហំការេ សទា សន្និហិតេ បាកដេ ច អត្តនោ កាយេ ឧបដ្ឋានំ ហោតិ, ន តថា តត្ថាតិ អប្បនំ អប្បត្តា អាទីនវានុបស្សនាវ តត្ថ ហោតីតិ អធិប្បាយេនាហ **“អសុភានុបស្សនាសង្ខាតា បន វិបស្សនាភាវនា ហោតីតិ វេទិតព្ពា”**តិ។

៣៥៧. អាទិម្ហិ សេវនា **អាសេវនា**, វឌ្ឍនំ **ភាវនា**, បុនប្បុនំ ករណំ **ពហុលីកម្មន្តិ** អយមេតេសំ វិសេសោ។

៣៦២. ***វត្ថុបរិញ្ញាយា***តិ អភិជ្ឈាទោមនស្សានំ វត្ថុភូតស្ស កាយស្ស បរិជាននេន។ **អប្បិតា**តិ គមិតា, សា ច វិនាសិតគតាតិ អាហ **"វិនាសិតា"**តិ។ អប្បវត្តិយំ ឋបិតាតិបិ **អប្បិតា**តិ អយមត្ថោ និរុត្តិសិទ្ធិយា វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ***វិគតន្តា កតា***តិ ឥទានិ កាតព្ពោ អន្តោ ឯតេសំ នត្ថីតិ វិគតន្តា, ឯវំភូតា កតាតិ អត្ថោ។ កម្មមេវ វិសេសាធិគមស្ស ឋានំ **កម្មដ្ឋានំ**, កម្មេ វា ឋានំ ភាវនារម្ភោ **កម្មដ្ឋានំ**, តញ្ច អនុបស្សនាតិ អាហ **"អនុបស្សនាយ កម្មដ្ឋាន"**ន្តិ, អនុបស្សនាយ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។

កាយានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៦៣. សម្បជានស្ស វេទិយនំ **សម្បជានវេទិយនំ**។ ***វត្ថុ***ន្តិ សុខាទីនំ អារម្មណមាហ, តេន វត្ថុ អារម្មណំ ឯតិស្សាតិ ***វត្ថុអារម្មណា***តិ សមាសោ ទដ្ឋព្ពោ។ ***វោហារមត្តំ ហោតី***តិ ឯតេន "សុខំ វេទនំ វេទយាមី"តិ ឥទំ វោហារមត្តេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។

វីរិយសមាធី យោជេត្វាតិ អធិវាសនវីរិយស្ស អធិមត្តតាយ តស្ស សមតាយ ឧភយំ សហ យោជេត្វា។ **សហ បដិសម្ភិទាហី**តិ លោកុត្តរបដិសម្ភិទាហិ សហ។ លោកិយានម្បិ វា សតិ ឧប្បត្តិកាលេ តត្ថ សមត្ថតំ សន្ធាយ **"សហ បដិសម្ភិទាហី"**តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សមសីសី**តិ វារសមសីសី ហុត្វា បច្ចវេក្ខណវារស្ស អនន្តរវារេ បរិនិព្ពាយីតិ អត្ថោ។ **សង្ខេបមនសិការវសេន** មហាសតិបដ្ឋានេ, ***វិត្ថារមនសិការវសេន*** រាហុលោវាទធាតុវិភង្គាទីសុ។

ផស្សបញ្ចមកេយេវាតិ **ឯវ**-សទ្ទេន វុត្តេសុ តីសុបិ មុខេសុ បរិគ្គហស្ស សមានតំ ទស្សេតិ។ នាមរូបវវត្ថានស្ស អធិប្បេតត្តា និរវសេសរូបបរិគ្គហស្ស ទស្សនត្ថំ **"វត្ថុ នាម ករជកាយោ"**តិ អាហ, ន ចក្ខាទីនិ ឆវត្ថូនីតិ។ ករជកាយស្ស បន វត្ថុភាវសាធនត្ថំ "ឥទញ្ច បន មេ វិញ្ញាណំ ឯត្ថ សិតំ, ឯត្ថ បដិពទ្ធ"ន្តិ (ទី. និ. ១.២៣៥; ម. និ. ២.២៥២) សុត្តំ អាភតំ។

ផស្សវិញ្ញាណានំ បាកដតា កេសញ្ចិ ហោតីតិ យេសំ ន ហោតិ, តេ សន្ធាយាហ **"ផស្សវសេន វា ហិ...បេ.... ន បាកដំ ហោតី"**តិ។ តេសំ បន អញ្ញេសញ្ច សព្ពេសំ វេនេយ្យានំ វេទនា បាកដាតិ អាហ **"វេទនាវសេន បន បាកដំ ហោតី"**តិ។ **សតធោតសប្បិ** នាម សតវារំ វិលាបេត្វា វិលាបេត្វា ឧទកេ បក្ខិបិត្វា ឧទ្ធរិត្វា គហិតសប្បិ។

វិនិវត្តេត្វាតិ ចតុក្ខន្ធសមុទាយតោ វិសុំ ឧទ្ធរិត្វា។ មហាសតិបដ្ឋានសុត្តាទីសុ កត្ថចិ បឋមំ រូបកម្មដ្ឋានំ វត្វា បច្ឆា អរូបកម្មដ្ឋានំ វេទនាវសេន វិនិវត្តេត្វា ទស្សិតំ។ កត្ថចិ អរូបកម្មដ្ឋានំ ឯវ វេទនាវសេន អរូបរាសិតោ, ញាតបរិញ្ញាយ បរិញ្ញាតតោ វា រូបារូបរាសិតោ វា វិនិវត្តេត្វា ទស្សិតំ។ តត្ថាបិ យេសុ បឋមំ ញាតបរិញ្ញា វុត្តា, តេសុ តទនន្តោគធំ ។ យេសុ ន វុត្តា, តេសុ ច វេទនាយ អារម្មណមត្តំ សំខិត្តំ បាឡិអនារុឡ្ហំ រូបកម្មដ្ឋានំ សន្ធាយ រូបកម្មដ្ឋានស្ស បឋមំ កថិតតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

"មនោវិញ្ញេយ្យានំ ធម្មានំ ឥដ្ឋានំ កន្តាន"ន្តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៣០៦) នយេន វុត្តំ ឆគេហស្សិតសោមនស្សំ បញ្ចកាមគុណេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ ឯវ ហោតីតិ អាហ **"បញ្ចកាមគុណាមិសនិស្សិតា ឆគេហស្សិតសោមនស្សវេទនា"**តិ។

វេទនានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចិត្តានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៦៥. កិលេសសម្បយុត្តានំ ធម្មានំ តេហិចិ កិលេសេហិ វិប្បយោគេបិ សតិ យេហិ សម្បយុត្តា, តេហិ សំកិលេសភាវេន សទិសេហិ សំកិលិដ្ឋត្តា ឥតរេហិបិ ន វិសុទ្ធតា ហោតីតិ អាហ **"ន បច្ឆិមបទំ ភជន្តី"**តិ។ **ទុវិធ**ន្តិ វិសុំ វចនំ សរាគសទោសេហិ វិសិដ្ឋគ្គហណត្ថំ។ អវិបស្សនុបគត្តា **"ឥធ ឱកាសោវ នត្ថី"**តិ វុត្តំ។

ចិត្តានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធម្មានុបស្សនានិទ្ទេសោ

ក. នីវរណបព្វវណ្ណនា

៣៦៧. កណ្ហសុក្កានំ យុគនទ្ធតា នត្ថីតិ បជាននកាលេ អភាវា “**អភិណ្ហសមុទាចារវសេនា**”តិ អាហ។

សុភម្បីតិ កាមច្ឆន្ទោបិ។ សោ ហិ អត្តនោ គហណាការេន “សុភ”ន្តិ វុច្ចតិ, តេនាការេន បវត្តមានកស្ស អញ្ញស្ស កាមច្ឆន្ទស្ស និមិត្តត្តា “**និមិត្ត**”ន្តិ ចាតិ។ អាកង្ខិតស្ស ហិតសុខស្ស អនុបាយភូតោ មនសិការោ **អនុបាយមនសិការោ។ តត្ថា**តិ និប្ផាទេតព្ពេ អារម្មណភូតេ ច ទុវិធេបិ សុភនិមិត្តេ។

អសុភម្បីតិ អសុភជ្ឈានម្បិ។ តំ បន ទសសុ អសុភេសុ កេសាទីសុ ច បវត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ កេសាទីសុ ហិ សញ្ញា អសុភសញ្ញាតិ គិរិមានន្ទសុត្តេ វុត្តាតិ។ ឯត្ថ ចតុព្ពិធស្សាបិ អយោនិសោមនសិការស្ស យោនិសោមនសិការស្ស ច ទស្សនំ និរវសេសទស្សនត្ថំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេសុ បន អសុភេ សុភន្តិ អសុភន្តិ ច មនសិការោ ឥធាធិប្បេតោ, តទនុកុលត្តា វា ឥតរេបីតិ។

ភោជនេ មត្តញ្ញុនោ ថិនមិទ្ធាភិភវាភាវា ឱតារំ អលភមានោ កាមរាគោ បហីយតីតិ វទន្តិ។ ភោជននិស្សិតំ បន អាហារេបដិកូលសញ្ញំ, តព្ពិបរិណាមស្ស តទាធារស្ស តស្ស ច ឧបនិស្សយភូតស្ស អសុភតាទិទស្សនំ, កាយស្ស ច អាហារដ្ឋិតិកតាទិទស្សនំ សោ ឧប្បាទេតីតិ តស្ស កាមច្ឆន្ទោ បហីយតេវ, អភិធម្មបរិយាយេន សព្ពោបិ លោភោ កាមច្ឆន្ទនីវរណន្តិ អាហ “**អរហត្តមគ្គេនា**”តិ។

ឱទិស្សកានោទិស្សកទិសាផរណានន្តិ អត្តគរុអតិប្បិយសហាយមជ្ឈត្តវសេន ឱទិស្សកតា, សីមាភេទេកតេ អនោទិស្សកតា, ឯកទិសាផរណវសេន ទិសាផរណតា មេត្តាយ ឧគ្គហណេ វេទិតព្ពា។ វិហាររច្ឆាគាមាទិវសេន វា ឱទិស្សកទិសាផរណំ, វិហារាទិឧទ្ទេសរហិតំ បុរត្ថិមាទិទិសាវសេន អនោទិស្សកទិសាផរណន្តិ ឯវំ វា ទ្វិធា ឧគ្គហំ សន្ធាយ “**ឱទិស្សកានោទិស្សកទិសាផរណាន**”ន្តិ វុត្តំ។ ឧគ្គហោ ច យាវ ឧបចារា ទដ្ឋព្ពោ, ឧគ្គហិតាយ អាសេវនា **ភាវនា**។ តត្ថ “សព្ពេ សត្តា បាណា ភូតា បុគ្គលា អត្តភាវបរិយាបន្នា”តិ ឯតេសំ វសេន បញ្ចវិធា, ឯកេកស្មឹ “អវេរា ហោន្តុ, អព្យាបជ្ឈា, អនីឃា, សុខី អត្តានំ បរិហរន្តូ”តិ ចតុធា បវត្តិតោ វីសតិវិធា វា អនោធិសោផរណា មេត្តា, “សព្ពា ឥត្ថិយោ បុរិសា អរិយា អនរិយា ទេវា មនុស្សា វិនិបាតិកា”តិ សត្តោធិករណវសេន បវត្តា សត្តវិធា, អដ្ឋវីសតិវិធា វា ឱធិសោផរណា មេត្តា, ទសហិ ទិសាហិ ទិសោធិករណវសេន បវត្តា ទសវិធា ច ទិសាផរណា មេត្តា, ឯកេកាយ វា ទិសាយ សត្តាទិឥត្ថិអាទិអវេរាទិយោគេន អសីតាធិកចតុសតប្បភេទា អនោធិសោឱធិសោផរណា វេទិតព្ពា។

កាយវិនាមនាតិ កាយស្ស វិវិធេន អាការេន នាមនា។

អតិភោជនេ និមិត្តគ្គាហោតិ អតិភោជនេ ថិនមិទ្ធស្ស និមិត្តគ្គាហោ, “ឯត្តកេ ភុត្តេ ថិនមិទ្ធស្ស ការណំ ហោតិ, ឯត្តកេ ន ហោតី”តិ ថិនមិទ្ធស្ស ការណាការណគ្គាហោតិ អត្ថោ។ ធុតង្គានំ វីរិយនិស្សិតត្តា អាហ “**ធុតង្គនិស្សិតសប្បាយកថាយបី**”តិ។

កុក្កុច្ចម្បិ កតាកតានុសោចនវសេន បវត្តមានំ ឧទ្ធច្ចេន សមានលក្ខណំ អវូបសមសភាវមេវាតិ ចេតសោ អវូបសមោ “**ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចមេវា**”តិ វុត្តោ។

ពហុស្សុតស្ស គន្ថតោ ច អត្ថតោ ច អត្ថាទីនិ វិចិនន្តស្ស ចេតសោ វិក្ខេបោ ន ហោតិ យថាវិធិបដិបត្តិយា យថានុរូបបតិការប្បវត្តិយា កតាកតានុសោចនញ្ចាតិ “**ពាហុសច្ចេនបិ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចំ បហីយតី**”តិ អាហ។ វុឌ្ឍសេវិតា ច វុឌ្ឍសីលិតំ អាវហតីតិ ចេតោវូបសមករត្តា ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចប្បហានការិតា វុត្តា។ វុឌ្ឍតំ បន អនបេក្ខិត្វា វិនយធរា កុក្កុច្ចវិនោទកា កល្យាណមិត្តា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។

តិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ ឋានីយា, វិចិកិច្ឆាយ ឋានីយា **វិចិកិច្ឆាឋានីយា**។ ឋាតព្ពាតិ វា ឋានីយា, វិចិកិច្ឆា ឋានីយា ឯតេសូតិ **វិចិកិច្ឆាឋានីយា**។

កាមំ ពហុស្សុតតាបរិបុច្ឆកតាហិ អដ្ឋវត្ថុកាបិ វិចិកិច្ឆា បហីយតិ, តថាបិ រតនត្តយវិចិកិច្ឆាមូលិកា សេសវិចិកិច្ឆាតិ កត្វា អាហ “**តីណិ រតនានិ អារព្ភ**”តិ។ វិនយេ បកតញ្ញុតា “សិក្ខាយ កង្ខតី”តិ (ធ. ស. ១០០៨; វិភ. ៩១៥) វុត្តាយ វិចិកិច្ឆាយ បហានំ ករោតីតិ អាហ “**វិនយេ ចិណ្ណវសីភាវស្សបី**”តិ។ **ឱកប្បនិយសទ្ធាសង្ខាត**

អធិមោក្ខពហុលស្សាតិ អនុបវិសនសទ្ធាសង្ខាតអធិមោក្ខេន អធិមុច្ចនពហុលស្ស។ អធិមុច្ចនញ្ច អធិមោក្ខុប្បាទនមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សទ្ធាយ វា និន្នតា **អធិមុត្តិ**។

នីវរណបព្ពវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ខ. ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា

ខន្ធាទិបាឡិយា អត្ថោ ខន្ធាទីនំ អត្ថោតិ កត្វា អាហ “**ខន្ធ…បេ…. វិបស្សនានំ អត្ថសន្និស្សិតបរិបុច្ឆាពហុលតា**”តិ។ តេន បាឡិមុត្តកបុច្ឆា ន តថា បញ្ញាសំវត្តនិកា, យថា អត្ថបដិបុច្ឆាតិ ទស្សេតិ។

មន្ទត្តា អគ្គិជាលាទីសុ អាបោធាតុអាទីនំ វិយ វីរិយាទីនំ សកិច្ចេ អសមត្ថតា វុត្តា។

បត្តំ នីហរន្តោវ តំ សុត្វាតិ ឯត្ថ បញ្ចាភិញ្ញត្តា ទិព្ពសោតេន អស្សោសីតិ វទន្តិ។

បសាទសិនេហាភាវេនាតិ បសាទសង្ខាតស្ស សិនេហស្ស អភាវេន។ **គទ្រភបិដ្ឋេ** លូខរជោ លូខតរោ ហុត្វា ទិស្សតីតិ អតិលូខតាយ តំសទិសេ។

សំវេជនបសាទនេហិ តេជនំ តោសនញ្ច **សម្បហំសនា**តិ។

ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សមថវិបស្សនាសុទ្ធវិបស្សនាវសេន បឋមស្ស ឥតរេសញ្ច កថិតត្តាតិ អត្ថោ។ **មគ្គសម្បយុត្តា សតិ កាយានុបស្សនា នាមា**តិ អាគមនវសេន វុត្តំ។ **ឯវំ តាវ ទេសនា បុគ្គលេ តិដ្ឋតី**តិ កាយានុបស្សីអាទីនំ អាគមនវសេន វិសេសេត្វា វុត្តា សតិបដ្ឋានទេសនា បុគ្គលេ តិដ្ឋតីតិ អត្ថោ។ ន ហិ សក្កា ឯកស្ស អនេកសមង្គិតា វត្តុំ ឯកក្ខណេ អនេកសតិសម្ភាវពោធបសង្គា, បុគ្គលំ បន អាមសិត្វា សកិច្ចបរិច្ឆិន្នេ ធម្មេ វុច្ចមានេ កិច្ចភេទេន ឯកិស្សាបិ សតិយា អនេកនាមតា ហោតីតិ ទស្សេន្តោ “**កាយេ បនា**”តិអាទិមាហ។ យថា ហិ បុគ្គលកិច្ចំ ធម្មា ឯវាតិ ធម្មភេទេន កាយានុបស្សីអាទិបុគ្គលភេទោវ ហោតិ, ន ឯវំ ធម្មស្ស ធម្មោ កិច្ចន្តិ ន ធម្មភេទេន តស្ស ភេទោ, តស្មា ឯកាវ សតិ ចតុវិបល្លាសប្បហានភូតា មគ្គេ សមិទ្ធា អនត្ថន្តរេន តប្បហានកិច្ចភេទេន ចត្តារិ នាមានិ លភតីតិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៣៧៤. អភិធម្មភាជនីយេ “កថញ្ច ភិក្ខុ កាយេ កាយានុបស្សី វិហរតិ? ឥធ ភិក្ខុ យស្មឹ សមយេ…បេ…. ទន្ធាភិញ្ញំ កាយេ កាយានុបស្សី, យា តស្មឹ សមយេ សតី”តិអាទិនា អាគមនវសេន វិសេសិតានិ សតិបដ្ឋានានិ បុគ្គលេ ឋបេត្វា ទេសេត្វា បុន “តត្ថ កតមំ សតិបដ្ឋានំ? ឥធ ភិក្ខុ យស្មឹ សមយេ…បេ…. ទន្ធាភិញ្ញំ…បេ…. យា តស្មឹ សមយេ សតី”តិអាទិនា បុគ្គលំ អនាមសិត្វា អាគមវិសេសនញ្ច អកត្វា ចតុកិច្ចសាធកេកសតិវសេន សុទ្ធិកសតិបដ្ឋាននយោ វុត្តោតិ អយមេត្ថ នយទ្វយេ វិសេសោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សតិបដ្ឋានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. សម្មប្បធានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៣៩០. ការណប្បធានាតិ “អនុប្បន្នបាបកានុប្បាទាទិអត្ថា”តិ គហិតា តថេវ តេ ហោន្តីតិ តំ អត្ថំ សាធេន្តិយេវាតិ ឯតស្ស អត្ថស្ស ទីបកោ សម្មា-សទ្ទោតិ យថាធិប្បេតត្ថស្ស អនុប្បន្នបាបកានុប្បាទាទិនោ ការណភូតា, បធានការណភូតាតិ អត្ថោ។ សម្មាសទ្ទស្ស ឧបាយយោនិសោអត្ថទីបកតំ សន្ធាយ “**ឧបាយប្បធានា យោនិសោបធានា**”តិ វុត្តំ។ **បដិបន្នកោ**តិ ភាវនមនុយុត្តោ។ ភុសំ យោគោ បយោគោ, បយោគោវ បរក្កមោ **បយោគបរក្កមោ**។ **ឯតានី**តិ “វាយមតី”តិអាទីនិ “អាសេវមានោ វាយមតី”តិអាទិនា យោជេតព្ពានិ។

អនុប្បន្នាតិ អវត្តព្ពតំ អាបន្នានន្តិ ភូមិលទ្ធារម្មណាធិគ្គហិតាវិក្ខម្ភិតាសមុគ្ឃាតិតុប្បន្នានំ។

៣៩១. ធម្មច្ឆន្ទោតិ តណ្ហាទិដ្ឋិវីរិយច្ឆន្ទា វិយ ន អញ្ញោ ធម្មោ, អថ ខោ ឆន្ទនិយសភាវោ ឯវាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សភាវច្ឆន្ទោ**”តិ។ តត្ថ “យោ កាមេសុ កាមច្ឆន្ទោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១១០៣) តណ្ហា ឆន្ទោតិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពោ, “សព្ពេវ នុ ខោ, មារិស, សមណព្រាហ្មណា ឯកន្តវាទា ឯកន្តសីលា ឯកន្តឆន្ទា ឯកន្តអជ្ឈោសានា”តិ (ទី. និ. ២.៣៦៦) ឯត្ថ ទិដ្ឋិ, បមាទនិទ្ទេសេ “និក្ខិត្តឆន្ទតា និក្ខិត្តធុរតា”តិ វីរិយន្តិ វណ្ណេតិ។

៣៩៤. វាយមតិ វីរិយំ អារភតីតិ បទទ្វយស្សបិ និទ្ទេសោ វីរិយនិទ្ទេសោយេវាតិ អធិប្បាយេនាហ “វីរិយនិទ្ទេសេ”តិ។

៤០៦. សព្ពបុព្ពភាគេតិ សព្ពមគ្គានំ បុព្ពភាគេ។ **បុរិមស្មិ**ន្តិ “អនុប្បន្នា មេ កុសលា ធម្មា អនុប្បជ្ជមានា អនត្ថាយ សំវត្តេយ្យុ”ន្តិ ឯត្ថាបិ “**សមថវិបស្សនាវ គហេតព្ពា**”តិ វុត្តំ អដ្ឋកថាយំ, តំ បន មគ្គានុប្បន្នតាយ ភាវតោ អនុប្បជ្ជមានេ ច តស្មិំ វដ្ដានត្ថសំវត្តនតោ ន យុត្តន្តិ បដិក្ខិបតិ។

មហន្តំ គារវំ ហោតិ, តស្មា “សង្ឃគារវេន យថារុចិ វិន្ទិតុំ ន សក្កា”តិ សង្ឃេន សហ ន និក្ខមិ។ **អតិមន្ទានិនោ**តិ ននុ អតិមន្ទានីតិ អត្ថោ។ សន្តសមាបត្តិតោ អញ្ញំ សន្តម្ភនការណំ ពលវំ នត្ថីតិ “**តតោ បរិហីនា សន្តម្ភិតុំ ន សក្កោន្តី**”តិ អាហ។ ន ហិ មហារជ្ជម្ហិ ឆិន្នេ សុត្តតន្តូ សន្ធារេតុំ សក្កោន្តីតិ។ សមថេ វុត្តំ ទស្សេត្វា តេន សមានគតិកា វិបស្សនា ចាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនាហ “**ឯវំ ឧប្បន្នា សមថវិបស្សនា…បេ… សំវត្តន្តី**”តិ។

តត្ថ អនុប្បន្នានន្តិ ឯត្ថ តត្ថ ទុវិធាយ សម្មប្បធានកថាយ, **តត្ថ** វា បាឡិយំ “អនុប្បន្នាន”ន្តិ ឯតស្ស អយំ វិនិច្ឆយោតិ អធិប្បាយោ។ **ឯតេយេវា**តិ អនមតគ្គេ សំសារេ ឧប្បន្នាយេវ។

ចុទ្ទស មហាវត្តានិ ខន្ធកេ វុត្តានិ អាគន្តុកអាវាសិកគមិកអនុមោទន ភត្តគ្គ បិណ្ឌចារិក អារញ្ញិក សេនាសន ជន្តាឃរវច្ចកុដិ អាចរិយឧបជ្ឈាយសទ្ធិវិហារិកអន្តេវាសិកវត្តានិ ចុទ្ទស។ តតោ អញ្ញានិ បន កទាចិ តជ្ជនីយកម្មកតាទិកាលេ បារិវាសិកាទិកាលេ ច ចរិតព្ពានិ ទ្វាសីតិ ខុទ្ទកវត្តានីតិ កថិតានិ ទដ្ឋព្ពានិ។ ន ហិ តានិ សព្ពាសុ អវត្ថាសុ ចរិតព្ពានិ, តស្មា មហាវត្តេ អគណិតានិ។ តត្ថ “បារិវាសិកានំ ភិក្ខូនំ វត្តំ បញ្ញាបេស្សាមី”តិ អារភិត្វា “ន ឧបសម្បាទេតព្ពំ…បេ… ន ឆមាយំ ចង្កមន្តេ ចង្កមេ ចង្កមិតព្ព”ន្តិ (ចូឡវ. ៧៦) វុត្តានិ បកតត្តេ ចរិតព្ពវត្តាវសានានិ ឆសដ្ឋិ, តតោ បរំ “ន, ភិក្ខវេ, បារិវាសិកេន ភិក្ខុនា បារិវាសិកវុឌ្ឍតរេន ភិក្ខុនា សទ្ធិំ, មូលាយបដិកស្សនារហេន, មានត្តារហេន, មានត្តចារិកេន, អព្ភានារហេន ភិក្ខុនា សទ្ធិំ ឯកច្ឆន្នេ អាវាសេ វត្ថព្ព”ន្តិអាទីនិ (ចូឡវ. ៨២) បកតត្តេ ចរិតព្ពេហិ អនញ្ញត្តា វិសុំ វិសុំ អគណេត្វា បារិវាសិកវុឌ្ឍតរាទីសុ បុគ្គលន្តរេសុ ចរិតព្ពត្តា តេសំ វសេន សម្បិណ្ឌេត្វា ឯកេកំ កត្វា គណេតព្ពានិ បញ្ចាតិ ឯកសត្តតិ វត្តានិ, ឧក្ខេបនីយកម្មកតវត្តេសុ វត្តបញ្ញាបនវសេន វុត្តំ “ន បកតត្តស្ស ភិក្ខុនោ អភិវាទនំ បច្ចុដ្ឋានំ…បេ… នហានេ បិដ្ឋិបរិកម្មំ សាទិតព្ព”ន្តិ (ចូឡវ. ៧៥) ឥទំ អភិវាទនាទីនំ អស្សាទិយនំ ឯកំ, “ន បកតត្តោ ភិក្ខុ សីលវិបត្តិយា អនុទ្ធំសេតព្ពោ”តិអាទីនិ (ចូឡវ. ៥១) ច ទសាតិ ឯវំ ទ្វាសីតិ ហោន្តិ។ ឯតេស្វេវ កានិចិ តជ្ជនីយកម្មកតាទិវត្តានិ, កានិចិ បារិវាសិកាទិវត្តានីតិ អគ្គហិតគ្គហណេន ទ្វាសីតិវត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឥធ វិបាកានុភវនវសេន តទារម្មណំ, អវិបក្កវិបាកស្ស សព្ពថា អវិគតត្តា ភវិត្វា វិគតមត្តវសេន កម្មញ្ច “**ភុត្វា វិគតុប្បន្ន**”ន្តិ វុត្តំ, **ន អដ្ឋសាលិនិយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ១) វិយ រជ្ជនាទិវសេន អនុភុត្វាបគតំ ជវនំ, ឧប្បជ្ជិ

ត្វា និរុទ្ធតាវសេន ភូតាបគតសង្ខាតំ សេសសង្ខតញ្ច “ភូតាបគតុប្បន្ន”ន្តិ, តស្មា ឥធ ឱកាសកតុប្បន្នំ វិបាក មេវ វទតិ, ន តត្ថ វិយ កម្មម្បីតិ។ **អនុសយិតកិលេសា**តិ អប្បហីនា មគ្គេន បហាតព្ពា អធិប្បេតា។ តេនាហ “**អតីតា វា…បេ…. ន វត្តព្ពា**”តិ។ តេសញ្ហិ អម្ពតរុណោបមាយ វត្តមានាទិតា ន វត្តព្ពាតិ។

អាហតខីររុក្ខោ វិយ និមិត្តគ្គាហវសេន អធិគតំ អារម្មណំ, អនាហតខីររុក្ខោ វិយ អវិក្ខម្ភិតតាយ អន្តោគធកិលេសំ អារម្មណំ ទដ្ឋព្ពំ, និមិត្តគ្គាហកាវិក្ខម្ភិតកិលេសា វា បុគ្គលា អាហតានាហតខីររុក្ខសទិសា។ **បុរិមនយេនេវា**តិ អវិក្ខម្ភិតុប្បន្នេ វិយ “ឥមស្មឹ នាម ឋានេ នុប្បជ្ជិស្សន្តីតិ ន វត្តព្ពា អសមុគ្ឃាដិតត្តា”តិ យោជេត្វា វិត្ថារេតព្ពំ។

បាឡិយន្តិ បដិសម្ភិទាបាឡិយំ (បដិ. ម. ៣.២១)។ មគ្គេន បហីនកិលេសានមេវ តិធា នវត្តព្ពតំ អបាកដំ បាកដំ កាតុំ អជាតផលរុក្ខោ អាភតោ, អតីតាទីនំ អប្បហីនតាទស្សនត្ថម្បិ “**ជាតផលរុក្ខេន ទីបេតព្ព**”ន្តិ អាហ។ តត្ថ យថា អច្ឆិន្នេ រុក្ខេ និព្ពត្តិរហានិ ផលានិ ឆិន្នេ អនុប្បជ្ជមានានិ ន កទាចិ សសភាវានិ អហេសុំ ហោន្តិ ភវិស្សន្តិ ចាតិ អតីតាទិភាវេន ន វត្តព្ពានិ, ឯវំ មគ្គេន បហីនកិលេសា ច ទដ្ឋព្ពា។ យថា ច ឆេទេ អសតិ ផលានិ ឧប្បជ្ជិស្សន្តិ, សតិ ច នុប្បជ្ជិស្សន្តីតិ ឆេទស្ស សាត្ថកតា, ឯវំ មគ្គភាវនាយ ច សាត្ថកតា យោជេតព្ពា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

៤២៧. បញ្ហបុច្ឆកេ យំ វុត្តំ “***វីរិយជេដ្ឋិកាយ បន អញ្ញស្ស វីរិយស្ស អភាវា ន វត្តព្ពានិ មគ្គាធិបតីនីតិ វា ន មគ្គាធិបតីនីតិ វា***”តិ, ឯត្ថ “មគ្គាធិបតីនី”តិ ន វត្តព្ពតាយ ឯវ អញ្ញស្ស វីរិយស្ស អភាវោ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឆន្ទស្ស បន ចិត្តស្ស វា នមគ្គភូតស្ស អធិបតិនោ តទា អភាវា “ន មគ្គាធិបតីនី”តិ ន វត្តព្ពានីតិ វុត្តំ។ ឆន្ទចិត្តានំ វិយ នមគ្គភូតស្ស អញ្ញស្ស វីរិយាធិបតិនោ អភាវាតិ វា អធិប្បាយោ។ សម្មប្បធានានំ តទា មគ្គសង្ខាតអធិបតិភាវតោ វា “ន មគ្គាធិបតីនី”តិ នវត្តព្ពតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សម្មប្បធានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. ឥទ្ធិបាទវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៤៣១. **ឥទ្ធិ**-សទ្ទស្ស បឋមោ កត្តុអត្ថោ, ទុតិយោ ករណត្ថោ វុត្តោ, **បាទ**-សទ្ទស្ស ឯកោ ករណមេវត្ថោ
វុត្តោ។ បដិវិតព្ពាវ ឥទ្ធិ វុត្តា, ន ច ឥជ្ឈន្តី បដិវិតព្ពា ច ឥទ្ធិ បជ្ជនករណេន បាទេន សមានាធិករណា ហោតីតិ
“**បឋមេនត្ថេន ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោ**”តិ ន សក្កា វត្តុំ, តថា ឥទ្ធិកិរិយាករណេន សាធេតព្ពា ច វុទ្ធិសង្ខាតា
ឥទ្ធិ បជ្ជនកិរិយាករណេន បដិវិតព្ពាតិ ទ្វិន្នំ ករណានំ ន អសមានាធិករណតា សម្ភវតីតិ “**ទុតិយេនត្ថេន
ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ**”តិ ច ន សក្កា វត្តុំ, តស្មា បឋមេនត្ថេន ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ, ទុតិយេនត្ថេន
ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោតិ ឯវំ យោជនា យុជ្ជតិ។

“ឆន្ទំ ចេ…បេ…. អយំ វុច្ចតិ ឆន្ទសមាធី”តិ ឥមាយ បាឡិយា ឆន្ទាធិបតិ សមាធិ **ឆន្ទសមាធី**តិ
អធិបតិ-សទ្ទលោបំ កត្វា សមាសោ វុត្តោតិ វិញ្ញាយតិ, អធិបតិ-សទ្ទត្ថទស្សនវសេន បន “**ឆន្ទហេតុកោ
ឆន្ទាធិកោ វា សមាធិ ឆន្ទសមាធី**”តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **បធានភូតា**តិ វីរិយភូតាតិ កេចិ វទន្តិ។
សង្ខតសង្ខារាទិនិវត្តនត្ថញ្ហិ បធានគ្គហណន្តិ។ អថ វា តំ តំ វិសេសំ សង្ខរោតីតិ **សង្ខារោ**, សព្ពំ វីរិយំ។ តត្ថ ចតុ
កិច្ចសាធកតោ អញ្ញស្ស និវត្តនត្ថំ បធានគ្គហណន្តិ **បធានភូតា** សេដ្ឋភូតាតិ អត្ថោ។ ចតុព្ពិធស្ស បន វីរិយស្ស
អធិប្បេតត្តា ពហុវចននិទ្ទេសោ កតោ។ **អធិដ្ឋានដ្ឋេនា**តិ ទុវិធត្ថាយបិ ឥទ្ធិយា អធិដ្ឋានត្ថេន។ **បាទភូត**ន្តិ ឥ
មិនា វិសុំ សមាសយោជនាវសេន បន យោ បុព្ពេ ឥទ្ធិបាទត្ថោ បាទ-សទ្ទស្ស ឧបាយត្ថតំ គហេត្វា យថាយុត្តោ
វុត្តោ, សោ វក្ខមានានំ បដិលាភបុព្ពភាគានំ កត្តុករណិទ្ធិភាវំ, ឧត្តរចូឡភាជនីយេ វា វុត្តេហិ ឆន្ទាទីហិ ឥទ្ធិ
បាទេហិ សាធេតព្ពាយ ឥទ្ធិយា កត្តិទ្ធិភាវំ, ឆន្ទាទីនញ្ច ករណិទ្ធិភាវំ សន្ធាយ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

វីរិយិទ្ធិបាទនិទ្ទេសេ “វីរិយសមាធិបធានសង្ខារសមន្នាគត”ន្តិ ទ្វិក្ខត្តុំ វីរិយំ អាគតំ។ តត្ថ បុរិមំ សមាធិ
វិសេសនំ “វីរិយាធិបតិ សមាធិ វីរិយសមាធី”តិ, ទុតិយំ សមន្នាគមង្គទស្សនំ។ ទ្វេយេវ ហិ សព្ពត្ថ
សមន្នាគមង្គានិ សមាធិ បធានសង្ខារោ ច, ឆន្ទាទយោ សមាធិវិសេសនានិ, បធានសង្ខារោ បន
បធានវចនេនេវ វិសេសិតោ, ន ឆន្ទាទីហីតិ ន ឥធ វីរិយាធិបតិតា បធានសង្ខារស្ស វុត្តា ហោតិ។ វីរិយញ្ច
សមាធី វិសេសេត្វា ឋិតមេវ សមន្នាគមង្គវសេន បធានសង្ខារវចនេន វុត្តន្តិ នាបិ ទ្វីហិ វីរិយេហិ សមន្នាគមោ
វុត្តោ ហោតីតិ។ យស្មា បន ឆន្ទាទីហិ វិសិដ្ឋោ សមាធិ, តថា វិសិដ្ឋេនេវ ច តេន សម្បយុត្តោ បធានសង្ខារោ
សេសធម្មា ច, តស្មា សមាធិវិសេសនានំ វសេន ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា វុត្តា។ វិសេសនភាវោ ច ឆន្ទាទីនំ តំតំអ
វស្សយនវសេន ហោតីតិ “**ឆន្ទសមាធិ…បេ…. ឥទ្ធិបាទ**”ន្តិ ឯត្ថ និស្សយត្ថេបិ បាទ-សទ្ទេ ឧបាយត្ថេន
ឆន្ទាទីនំ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា ហោតិ។ តេនេវ ឧត្តរចូឡភាជនីយេ “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឆន្ទិទ្ធិបាទោ”តិអាទិនា
ឆន្ទាទីនមេវ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា។ បញ្ហបុច្ឆកេ ច “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឥធ ភិក្ខុ ឆន្ទសមាធី”តិអាទិនាវ (វិភ.
៤៦២) ឧទ្ទេសំ កត្វាបិ បុន ឆន្ទាទីនំយេវ កុសលាទិភាវោ វិភត្តោតិ។ ឧបាយិទ្ធិបាទទស្សនត្ថមេវ ហិ និស្សយិទ្ធិ
បាទទស្សនំ កតំ, អញ្ញថា ចតុព្ពិធតា ន ហោតីតិ អយមេត្ថ បាឡិវសេន អត្ថវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

៤៣៣. **រថធុរេ**តិ រថស្ស បុរតោ។ **ហីនជាតិកោ** ចណ្ឌាលោ ឧបដ្ឋានាទិគុណយោគេបិ សេនាបតិដ្ឋានាទីនិ
ន លភតីតិ អាហ “**ជាតី សោធេត្វា…បេ…. ជាតី អវស្សយតី**”តិ។ **អមន្តនីយោ**តិ ហិតាហិតមន្តនេ ន អរហោ។

រដ្ឋបាលត្ថេរោ ឆន្ទេ សតិ កថំ នានុជានិស្សន្តីតិ សត្តបិ ភត្តានិ អភុញ្ជិត្វា មាតាបិតរោ អនុជានាបេត្វា
បព្ពជិត្វា ឆន្ទមេវ អវស្សាយ លោកុត្តរធម្មំ និព្ពត្តេសីតិ អាហ “**រដ្ឋបាលត្ថេរោ វិយា**”តិ។

មោឃរាជត្ថេរោ វីមំសំ អវស្សយីតិ តស្ស ភគវា “សុញ្ញតោ លោកំ អវេក្ខស្សូ”តិ (សុ. និ. ១១២៥) សុញ្ញតាកថំ
កថេសិ, បញ្ញានិស្សិតមាននិគ្គហត្ថញ្ច ទ្វិក្ខត្តុំ បុច្ឆិតោ បញ្ហំ ន កថេសិ។ តត្ថ បុនប្បុនំ ឆន្ទុប្បាទនំ តោសនំ
វិយ ហោតីតិ ឆន្ទស្ស ឧបដ្ឋានសទិសតា វុត្តា, ថាមភាវតោ វីរិយស្ស សូរត្តសទិសតា, “ឆទ្វារាធិបតិ រាជា”តិ (ធ.
ប. អដ្ឋ. ២.១៨១ ឯរកបត្តនាគរាជវត្ថុ) វចនតោ បុព្ពង្គមត្តា ចិត្តស្ស វិសិដ្ឋជាតិសទិសតា។

អភេទតោតិ ឆន្ទាទិកេ តយោ តយោ ធម្មេ សម្បិណ្ឌេត្វា, ឥទ្ធិឥទ្ធិបាទេ អមិស្សេត្វា វា កថេនន្តិ អត្ថោ។
តត្ថ ឆន្ទវីរិយាទយោ វិសេសេន ឥជ្ឈន្តិ ឯតាយាតិ ឥទ្ធីតិ វុច្ចន្តិ, ឥជ្ឈតីតិ ឥទ្ធីតិ អវិសេសេន សមាធិបធាន
សង្ខារាបីតិ។

ឆន្ទិទ្ធិបាទសមាធិទ្ធិបាទានយោ វិសិដ្ឋា, បាទោ សព្ពិទ្ធីនំ សាធារណត្តា អវិសិដ្ឋោ, តស្មា វិសិដ្ឋេស្វេវ បវេសំ អវត្វា អវិសិដ្ឋេ ច បវេសំ វត្តុំ យុត្តន្តិ ទស្សេតុំ សព្ពត្ថ **“បាទេ បតិដ្ឋាតិបិ វត្តុំ វដ្ដតី”**តិ អាហ។ **តត្ថេវា**តិ ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារេតទ្ធិបាទេសុ, ចតូសុ ឆន្ទាទិកេស្វេវាតិ អត្ថោ។ “ឆន្ទវតោ កោ សមាធិ ន ឥជ្ឈិស្សតី”តិ សមាធិភាវនាមុខេន ភាវិតោ សមាធិភាវិតោ។

ឯត្ថ បនាតិ ភេទកថាយំ អភេទកថនតោ អភិនវំ នត្ថីតិ អត្ថោ។ យេ ហិ តយោ ធម្មា អភេទកថាយំ ឥទ្ធិ ឥទ្ធិបាទោត្វេវ វុត្តា, តេ ឯវ ភេទកថាយំ ឥទ្ធីបិ ហោន្តិ ឥទ្ធិបាទាបិ, សេសា ឥទ្ធិបាទា ឯវាតិ ឯវំ អភិនវាភាវំ ទស្សេន្តោ **“ឆន្ទោ សមាធី”**តិអាទិមាហ។ **ឥមេ ហិ តយោ...បេ.... ន វិនា**, តស្មា សេសា សម្បយុត្តកា ចត្តារោ ខន្ធា តេសំ តិណ្ណំ ឥជ្ឈនេន ឥទ្ធិ នាម ភវេយ្យុំ, ន អត្តនោ សភាវេនាតិ តេ ឥទ្ធិបាទា ឯវ ហោន្តិ, ន ឥទ្ធីតិ ឯវមិទំ បុរិមស្ស ការណភាវេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា តិណ្ណំ ឥទ្ធិតា ឥទ្ធិបាទតា ច វុត្តា, សេសានញ្ច ឥទ្ធិបាទតាវ, តំ សព្ពំ សាធេតុំ **“ឥមេ ហិ តយោ...បេ.... ន វិនា”**តិ អាហ។ តេន យស្មា ឥជ្ឈន្តិ, តស្មា ឥទ្ធិ។ ឥជ្ឈមានា ច យស្មា សម្បយុត្តកេហិ សហេវ ឥជ្ឈន្តិ, ន វិនា, តស្មា សម្បយុត្តកា ឥទ្ធិបាទា, តទន្តោគធត្តា បន តេ តយោ ធម្មា ឥទ្ធិបាទាបិ ហោន្តីតិ ទស្សេតិ។ សម្បយុត្តកានម្បិ បន ខន្ធានំ ឥទ្ធិភាវបរិយាយោ អត្ថីតិ ទស្សេតុំ **“សម្បយុត្តកា បនា”**តិអាទិមាហ។ ចតូសុ ខន្ធេសុ ឯកទេសស្ស ឥទ្ធិតា, ចតុន្នម្បិ “ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឥមិនា អត្ថេន ឥទ្ធិបាទតា, បុនបិ ចតុន្នំ ខន្ធានំ “ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឥមិនា អត្ថេន ឥទ្ធិបាទតា ច ទស្សិតា, ន អញ្ញស្សាតិ កត្វា អាហ **“ន អញ្ញស្ស កស្សចិ អធិវចន”**ន្តិ។ ឥមិនា “ឥទ្ធិ នាម អនិប្ផន្នា”តិ ឥទំ វាទំ បដិសេធេតិ។

បដិលាភបុព្ពភាគានំ បដិលាភស្សេវ ច ឥទ្ធិឥទ្ធិបាទតាវចនំ អបុព្ពន្តិ កត្វា បុច្ឆតិ **“កេនដ្ឋេន ឥទ្ធិ, កេនដ្ឋេន បាទោ”**តិ។ បដិលាភោ បុព្ពភាគោ ចាតិ វចនសេសោ។ ឧបាយោ ច ឧបាយភាវេនេវ អត្តនោ ផលស្ស បតិដ្ឋា ហោតីតិ អាហ **“បតិដ្ឋានដ្ឋេនេវ បាទោ”**តិ។ **ឆន្ទោយេវ...បេ.... វីមំសាវ វីមំសិទ្ធិបាទោតិ កថិតំ**, តស្មា ន ចត្តារោ ខន្ធា ឥទ្ធិយា សមានកាលិកា នានាក្ខណិកា វា ឥទ្ធិបាទា, ជេដ្ឋកភូតា បន ឆន្ទាទយោ ឯវ សព្ពត្ថ ឥទ្ធិបាទាតិ អយមេវ តេសំ អដ្ឋកថាចរិយានំ អធិប្បាយោ។ សុត្តន្តភាជនីយេ ហិ អភិធម្មភាជនីយេ ច សមាធិវិសេសនវសេន ទស្សិតានំ ឧបាយភូតានំ ឥទ្ធិបាទានំ បាកដករណត្ថំ ឧត្តរចូឡភាជនីយំ វុត្តន្តិ។ **កេចី**តិ ឧត្តរវិហារវាសិថេរា កិរ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៤៤. អភិធម្មភាជនីយេ “ឥទ្ធិបាទោតិ តថាភូតស្ស ផស្សោ...បេ.... បគ្គាហោ អវិក្ខេបោ”តិ (វិភ. ៤៤៧) ឥទ្ធិឥទ្ធិបាទត្ថទស្សនត្ថំ បគ្គាហាវិក្ខេបា វុត្តា, ចិត្តបញ្ញា ច សង្ខិបិត្វាតិ។ **ចត្តារិ នយសហស្សានិ វិភត្តានី**តិ ឥទំ សាធិបតិវារានំ បរិបុណ្ណានំ អភាវា វិចារេតព្ពំ។ ន ហិ អធិបតីនំ អធិបតយោ វិជ្ជន្តិ, ឯកេកស្មឹ បន ឥទ្ធិបាទនិទ្ទេសេ ឯកេកោ អធិបតិវារោ លព្ភតីតិ សោឡស សោឡស នយសតានិ លព្ភន្តិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

ននុ ច ចត្តារោបិ អធិបតយោ ឯកក្ខណេ លព្ភន្តិ, អញ្ញមញ្ញស្ស បន អធិបតយោ ន ភវន្តិ “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ន មគ្គាធិបតិនោ”តិ វុត្តត្តា។ រាជបុត្តោបមាបិ ហិ ឯតមត្ថំ ទីបេតីតិ? ន, ឯកក្ខណេ ទុតិយស្ស អធិបតិនោ អភាវតោ ឯវ, “ន មគ្គាធិបតិនោ”តិ វុត្តត្តា រាជបុត្តោបមា អធិបតី ន ករោន្តីតិ ឥមមេវត្ថំ ទីបេតិ, ន អធិបតីនំ សហភាវំ។ តំ កថំ ជានិតព្ពន្តិ? បដិក្ខិត្តត្តា។ អធិបតិបច្ចយនិទ្ទេសេ ហិ **អដ្ឋកថាយំ** (បដ្ឋា. អដ្ឋ. ១.៣) វុត្តា “កស្មា បន យថា ហេតុបច្ចយនិទ្ទេសេ ‘ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកាន’ន្តិ វុត្តំ, ឯវមិធ ‘អធិបតី អធិបតិសម្បយុត្តកាន’ន្តិ អវត្វា ‘ឆន្ទាធិបតិ ឆន្ទសម្បយុត្តកាន’ន្តិអាទិនា នយេន ទេសនា កតាតិ? ឯកក្ខណេ អភាវតោ”តិ។ សតិ ច ចតុន្នំ អធិបតីនំ សហភាវេ “អរិយមគ្គសមង្គិស្ស វីមំសាធិបតេយ្យំ មគ្គំ ភាវេន្តស្សា”តិ វិសេសនំ ន កត្តព្ពំ សិយា អវីមំសាធិបតិកស្ស មគ្គស្ស អភាវា។ ឆន្ទាទីនំ អញ្ញមញ្ញាធិបតិករណភាវេ ច “វីមំសំ ឋបេត្វា តំសម្បយុត្តោ”តិអាទិនា ឆន្ទាទីនំ វីមំសាធិបតិកត្តវចនំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ តថា “ចត្តារោ អរិយមគ្គា សិយា មគ្គាធិបតិនោ, សិយា ន វត្តព្ពា មគ្គាធិបតិនោ”តិ (ធ. ស. ១៤២៩) ឯវមាទីហិបិ អធិបតីនំ សហភាវោ បដិក្ខិត្តោ ឯវាតិ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥទ្ធិបាទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. ពោជ្ឈង្គវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

បឋមនយវណ្ណនា

៤៦៦. **បតិដ្ឋានាយូហនា** ឱឃតរណសុត្តវណ្ណនាយំ (សំ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១) –

> “កិលេសវសេន បតិដ្ឋានំ, អភិសង្ខារវសេន អាយូហនា។ តថា តណ្ហាទិដ្ឋីហិ បតិដ្ឋានំ, អវសេសកិលេសាភិសង្ខារេហិ អាយូហនា។ តណ្ហាវសេន បតិដ្ឋានំ, ទិដ្ឋិវសេន អាយូហនា។ សស្សតទិដ្ឋិយា បតិដ្ឋានំ, ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា អាយូហនា។ លីនវសេន បតិដ្ឋានំ, ឧទ្ធច្ចវសេន អាយូហនា។ កាមសុខានុយោគវសេន បតិដ្ឋានំ, អត្តកិលមថានុយោគវសេន អាយូហនា។ សព្ពាកុសលាភិសង្ខារវសេន បតិដ្ឋានំ, សព្ពលោកិយកុសលាភិសង្ខារវសេន អាយូហនា”តិ –

វុត្តេសុ បការេសុ ឥធ អវុត្តានំ វសេន វេទិតព្ពា។

សម្មប្បវត្តេ ធម្មេ បដិសញ្ចិក្ខតិ, ឧបបត្តិតោ ឥក្ខតិ, តទាការោ ហុត្វា បវត្តតីតិ **បដិសង្ខានលក្ខណោ ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គោ**។ ឯវញ្ច កត្វា “បដិសង្ខា សន្តិដ្ឋនា គហណេ មជ្ឈត្តតា”តិ ឧបេក្ខាកិច្ចាធិមត្តតាយ សង្ខារុបេក្ខា វុត្តា។ អនុក្កមនិក្ខេបេ បយោជនំ បុរិមស្ស បុរិមស្ស បច្ឆិមបច្ឆិមការណភាវោ។

៤៦៧. ពលវតី ឯវ សតិ សតិសម្ពោជ្ឈង្គោតិ កត្វា ពលវភាវទីបនត្ថំ បញ្ញា គហិតា, ន យស្ស កស្សចិ សម្បធារណសតិ, កុសលុប្បត្តិការណស្ស បន សរណំ សតីតិ ទស្សេន្តោ **“វត្ថុំ វា”**តិអាទិមាហ។ **វត្ថុសីសេ ឋត្វា**តិ “អហោ វត មេ ធម្មំ សុណេយ្យុំ, សុត្វា ច ធម្មំ បសីទេយ្យុំ, បសន្នា ច មេ បសន្នាការំ ករេយ្យុ”ន្តិ ឯវំចិត្តោ អហុត្វា “ស្វាក្ខាតោ ភគវតា ធម្មោ...បេ.... វិញ្ញូហិ, អហោ វត មេ ធម្មំ សុណេយ្យុំ, សុត្វា ច ធម្មំ អាជានេយ្យុំ, អាជានិត្វា ច បន តថត្តាយ បដិបជ្ជេយ្យុ”ន្តិ ធម្មសុធម្មតំ បដិច្ច ការុញ្ញំ អនុទ្ទយំ អនុកម្បំ ឧបាទាយ មហាកស្សបត្ថេរេន វិយ ភាសិតន្តិ អត្ថោ។ **វិមុត្តាយតនសីសេ**តិ “ន ហេវ ខោ សត្ថា, អបិច ខោ យថាសុតំ យថាបរិយត្តំ ធម្មំ វិត្ថារេន បរេសំ ទេសេស្សាមី”តិ ឯវំ វិមុត្តិការណបធានភាវេ ឋត្វា។ ចិរកតវត្ថាទិវសេន តំសមុដ្ឋាបកោ អរូបកោដ្ឋាសោ វុត្តោ, ភាវត្ថត្តា ឯវ វា កតភាសិត-សទ្ទា កិរិយាភូតស្ស អរូបកោដ្ឋាសស្ស វាចកាតិ កត្វា អាហ **“កាយវិញ្ញត្តិ...បេ.... កោដ្ឋាស”**ន្តិ។

ពោជ្ឈង្គសមុដ្ឋាបកតា បុរិមានំ ឆន្នំ អត្តនោ អត្តនោ អនន្តរិកស្ស, បរេសំ សព្ពេសំ វា តំតំបរិយាយេន សមុដ្ឋាបនវសេន យោជេតព្ពា។ **កាមលោកវដ្ដាមិសា**តិ តណ្ហា តទារម្មណា ខន្ធាតិ វទន្តិ, បញ្ចកាមគុណិកោ ច រាគោ តទារម្មណញ្ច **កាមាមិសំ**, “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិអាទិនា លោកគ្គហណវសេន បវត្តោ សស្សតុច្ឆេទសហគតោ រាគោ តទារម្មណញ្ច **លោកាមិសំ**, លោកធម្មា វា, វដ្ដស្សាទវសេន ឧប្បន្នោ សំសារជនកោ រាគោ តទារម្មណញ្ច **វដ្ដាមិសំ**។ មគ្គស្ស បុព្ពភាគត្តា **បុព្ពភាគា**។

បឋមនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុតិយនយវណ្ណនា

៤៦៨-៤៦៩. **អភិញ្ញេយ្យា ធម្មា** នាម “សព្ពេ សត្តា អាហារដ្ឋិតិកា, ទ្វេ ធាតុយោ, តិស្សោ ធាតុយោ, ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ, បញ្ច វិមុត្តាយតនានិ, ឆ អនុត្តរិយានិ, សត្ត និទ្ទសវត្ថូនិ, អដ្ឋាភិភាយតនានិ, នវានុបុព្ពវិហារា, ទស និជ្ជរវត្ថូនី”តិ ឯវំបភេទា ធម្មា , “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ”ន្តិ (សំ. និ. ៤.៤៦) ទស្សិតា ខន្ធាទយោ ច។ **វាន**ន្តិ វិនន្ធនំ ភវាទីនំ, គមនំ វា បិយរូបសាតរូបេសុ។

ចង្កមំ អធិដ្ឋហន្តស្ស ឧប្បន្នវីរិយំ វិបស្សនាសហគតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **ឯត្តកេនា**តិ “លោកិយលោកុត្តរមិស្សកាកថិតា”តិ ឯត្តាវតា។ **លោកិយន្តិ វទន្តោ ន កិលមតី**តិ កាយវិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកស្ស លោកិយត្តា អចោទនីយោតិ អត្ថោ។ **អលព្ភ...បេ.... បដិក្ខិត្តា**តិ រូបាវចរេ អលព្ភមានកំ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គំ ឧបាទាយ លព្ភមានាបិ អវិតក្កអវិចារា បីតិ បដិក្ខិត្តា, “បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោ”តិ ន វុត្តោតិ អត្ថោ។ កាមាវចរេ វា អលព្ភមានកំ អវិតក្កអវិចារំ បីតិំ ឧបាទាយ លព្ភមានការ បីតិពោជ្ឈង្គភូតា បដិក្ខិត្តា, អវិតក្កអវិចារោ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោ ន វុត្តោតិ អត្ថោ។

អជ្ឈត្តវិមោក្ខន្តិ អជ្ឈត្តធម្មេ អភិនិវិសិត្វា តតោ វុដ្ឋិតមគ្គោ “អជ្ឈត្តវិមោក្ខោ”តិ ឯវំ វុត្តោតិ អធិប្បាយោ។ **ន វារេតព្ពោ**តិ វិបស្សនាបាទកេសុ កសិណាទិឈានេសុ សតិអាទីនំ និព្ពេធភាគិយត្តា ន បដិក្ខិបិតព្ពោតិ អត្ថោ។ អនុទ្ធរន្តា បន វិបស្សនា វិយ ពោធិយា មគ្គស្ស អាសន្នការណំ ឈានំ ន ហោតិ, ន ច តថា ឯកន្តិកំ ការណំ, ន ច វិបស្សនាកិច្ចស្ស វិយ ឈានកិច្ចស្ស និដ្ឋានំ មគ្គោតិ កត្វា ន ឧទ្ធរន្តិ។ តត្ថ កសិណជ្ឈានគ្គហណេន តទាយត្តានិ អារុប្បានិបិ គហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។ អសុភជ្ឈានានំ អវចនំ អវិតក្កាវិចារស្ស អធិប្បេតត្តា។

ទុតិយនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តតិយនយវណ្ណនា

៤៧០-៤៧១. តទង្គសមុច្ឆេទនិស្សរណវិវេកនិស្សិតតំ វត្វា បដិប្បស្សទ្ធិវិវេកនិស្សិតត្តស្ស អវចនំ “សតិសម្ពោជ្ឈង្គំ ភាវេតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១៨២; វិភ. ៤៧១) ឯវ ភាវេតព្ពានំ ពោជ្ឈង្គានំ វុត្តត្តា។ ភាវិតពោជ្ឈង្គស្ស ហិ សច្ឆិកាតព្ពា ផលពោជ្ឈង្គា អភិធម្មភាជនីយេ វុត្តាតិ។ វោស្សគ្គ-សទ្ទោ បរិច្ចាគត្ថោ បក្ខន្ទនត្ថោ ចាតិ វោស្សគ្គស្ស ទុវិធតា វុត្តា។ **យថាវុត្តេនា**តិ តទង្គសមុច្ឆេទប្បការេន តន្និន្នភាវារម្មណករណប្បការេន ច។ **បរិណាមេន្តំ** វិបស្សនាក្ខណេ, **បរិណតំ** មគ្គក្ខណេ។

តតិយនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៧២. ឧបេក្ខនវសេនាតិ សភាវនិទ្ទេសតំ ទស្សេតិ, ហាបនវឌ្ឍនេសុ ព្យាបារំ អកត្វា ឧបបត្តិតោ ឥក្ខនវសេនាតិ អត្ថោ។ **លោកិយឧបេក្ខាយ អធិកា ឧបេក្ខា អជ្ឈុបេក្ខា**តិ អយមត្ថោ ឯវ លោកុត្តរា ឯវ អធិប្បេតាតិ យុត្តោតិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ពោជ្ឈង្គវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១១. មគ្គង្គវិភង្គោ

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៩០. អភិធម្មេ លោកុត្តរចិត្តភាជនីយេបិ “តស្មិំ ខោ បន សមយេ ចត្តារោ ខន្ធា ហោន្តិ…បេ…. អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ ហោតី”តិ (ធ. ស. ៣៣៧) វុត្តត្តា ឥធាបិ អភិធម្មភាជនីយេ អភិធម្មានុរូបំ ទេសនំ ករោន្តោ “អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ”តិ អរិយោបបទតំ ន ករោតិ។

៤៩៣. **តស្មិំ សមយេ**តិ លោកិយកាលេន ឯតេសំ អតិរេកកិច្ចំ ទស្សេតិ។ វិរតិឧប្បាទនេន មិច្ឆាវាចាទីនិ បុគ្គលំ បជហាបេន្តីតិ សម្មាទិដ្ឋាទីនិ បញ្ច **“ការាបកង្គានី”**តិ វុត្តានិ។ សម្មាវាចាទិកិរិយា ហិ វិរតិ, តញ្ច ឯតានិ ការាបេន្តីតិ។ **វិរតិវសេនា**តិ វិរមណកិរិយាវសេន, ន ការាបកភាវេន កត្តុភាវេន ចាតិ អត្ថោ។ **ឥមំ…បេ…. កិច្ចាតិរេកតំ ទស្សេតុ**ន្តិ លោកុត្តរក្ខណេបិ ឥមានេវ បញ្ច សម្មាវាចាទិត្តយស្ស ឯកក្ខណេ ការាបកានីតិ ទស្សេតុន្តិ អត្ថោ។ មិច្ឆាទិដ្ឋាទិកា ទស, តប្បច្ចយា អកុសលា ច ទសាតិ វីសតិ អកុសលបក្ខិយា, សម្មាទិដ្ឋាទិកា ទស, តប្បច្ចយា ច កុសលា ទសាតិ វីសតិ កុសលបក្ខិយា ច មហាចត្តារីសកសុត្តេ (ម. និ. ៣.១៣៦) វុត្តាតិ តស្ស ឯតំ នាមំ។

បុញ្ញភាគិយាតិ បុញ្ញកោដ្ឋាសេ ភវា, បុញ្ញាភិសង្ខារេកទេសភូតាតិ អត្ថោ។ ខន្ធោបធឹ វិបច្ចតិ, តត្ថ វា វិបច្ចតីតិ **ឧបធិវេបក្កា**។

បញ្ចង្គិកមគ្គំ ឧទ្ទិសិត្វា តត្ថ ឯកេកំ បុច្ឆិត្វា តស្ស តស្សេវ សមយវវត្ថានំ កត្វា វិស្សជ្ជនំ **“បាដិយេក្កំ បុច្ឆិត្វា បាដិយេក្កំ វិស្សជ្ជន”**ន្តិ វុត្តំ។ សហ បន បុច្ឆិត្វា បញ្ចន្នម្បិ សមយវវត្ថានំ កត្វា វិស្សជ្ជនេ “តត្ថ កតមា សម្មាទិដ្ឋិយា បញ្ញា”តិអាទិកោ បដិនិទ្ទេសោ ឯកតោ វិស្សជ្ជនបដិនិទ្ទេសត្តា ន បាដិយេក្កំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនំ នាម ហោតីតិ។ តត្ថ បញ្ចង្គិកវារេ ឯវ បាដិយេក្កំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនំ សម្មាទិដ្ឋាទីសុ ការាបកង្គេសុ ឯកេកមុខាយ ភាវនាយ មគ្គុប្បត្តិំ សន្ធាយ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ វាចាទីនិ ហិ បុព្ពសុទ្ធិយា សិជ្ឈន្តិ, ន មគ្គស្ស ឧបចារេនាតិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មគ្គង្គវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១២. ឈានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

មាតិកាវណ្ណនា

៥០៨. ឈានស្ស **បុព្វភាគករណីយសម្បទា** ជាតិមោក្ខសំវរាទិ។ អសុភានុស្សតិយោ លោកុត្តរជ្ឈានានិ ច ឥតោ ពហិទ្ធា នត្ថីតិ **សព្វប្បការ**-គ្គហណំ ករោតិ, **សុញ្ញា បរប្បវាទា សមណេភី**តិ (ម. និ. ១.១៣៩; អ. និ. ៤.២៤១) វចនេន សមណភាវករបុព្វភាគករណីយសម្បទាសម្បន្នស្សបិ អភាវំ ទស្សេតិ។ សិក្ខាបទេសុ នាម កាយាទិវសេន វុត្តេសុ វចនានតិក្កមវសេន សិក្ខិតព្ពេសុ, អវីតិក្កមនវិរតិចេតនាសង្ខាតេសុ វា សិក្ខាកោដ្ឋាសេសុ បរិបូរណវសេន សិក្ខិតព្ពេសុ សា សា ភិក្ខុសិក្ខាទិកា សិក្ខាបទេកទេសភូតា សិក្ខិតព្ពាតិ អាហ “**សិក្ខាបទេសូតិ ឥទមស្ស សិក្ខិតព្ពធម្មបរិទីបន**”ន្តិ។

សន្តោសាទិវសេន ឥតរីតរសន្តោសំ, តស្ស ច វណ្ណវាទិតំ, អលទ្ធា ច អបរិតស្សនំ, លទ្ធា ច អគធិត បរិភោគន្តិ ឯតេ គុណេ ទស្សេតិ។ ឈានភាវនាយ ការកោតិ បរិទីបនំ **ការកភាវបរិទីបនំ**។ **អរញ្ញ**ន្តិអាទិនា សេនាសនស្ស បភេទំ, **អប្បសទ្ទ**ន្តិអាទិនា និរាទីនវតំ, **បដិសល្លានសារុប្ប**ន្តិ អានិសំសំ ទីបេតីតិ អាហ “**សេនាសនប្បភេទេ…បេ…. បរិទីបន**”ន្តិ។

មាតិកាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទ្ទេសវណ្ណនា

៥០៩. កម្មត្ថេហិ ទិដ្ឋិ-សទ្ទាទីហិ សាសនំ វុត្តន្តិ “**ទិដ្ឋត្តា ទិដ្ឋី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សភាវដ្ឋេនា**តិ អវិបរីតដ្ឋេន។ សិក្ខិយមានោ កាយាទីនិ វិនេតិ, ន អញ្ញថាតិ អាហ “**សិក្ខិតព្ពដ្ឋេន វិនយោ**”តិ, វិនយោ វា សិក្ខិតព្ពានិ សិក្ខាបទានិ, ខន្ធត្តយំ សិក្ខិតព្ពន្តិ វិនយោ វិយាតិ វិនយោតិ ទស្សេតិ។ សត្ថុ អនុសាសនទានភូតំ សិក្ខត្តយន្តិ អាហ “**អនុសិដ្ឋិទានវសេនា**”តិ។

សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយត្តាតិ សម្មាទិដ្ឋិយា បច្ចយត្តា។ តិស្សោ ហិ សិក្ខា សិក្ខន្តស្ស សម្មាទិដ្ឋិ បរិបូរតីតិ។ “តស្មាតិហ ត្វំ ភិក្ខុ អាទិមេវ វិសោធេហិ កុសលេសុ ធម្មេសុ, កោ ចាទិ កុសលានំ ធម្មានំ? សីលញ្ច សុវិសុទ្ធំ ទិដ្ឋិ ច ឧជុកា”តិ (សំ. និ. ៥.៣៦៩) វចនតោ សម្មាទិដ្ឋិបុព្វង្គមំ សិក្ខត្តយំ។ ឯតស្មិញ្ច អត្ថទ្វយេ ផលការណោបចារេហិ សិក្ខត្តយំ “ទិដ្ឋី”តិ វុត្តំ, កុសលធម្មេហិ វា អត្តនោ ឯកទេសភូតេហីតិ អធិប្បាយោ។ ភគវតោ វិនយនកិរិយត្តា វិនយោ សិក្ខត្តយំ, តំ បន វិនយនំ ធម្មេនេវ អវិសមសភាវេន, ទេសនាធម្មេន វា បវត្តំ, ន ទណ្ឌាទិនាតិ “**ធម្មវិនយោ**”តិ វុត្តំ។

អនវជ្ជធម្មត្ថន្តិ បរមានវជ្ជនិព្ពានត្ថំ, អកុប្បចេតោវិមុត្តិអត្ថំ វា។ ធម្មេសុ អភិញ្ញេយ្យាទីសុ អភិជាននាទិការណំ សិក្ខត្តយន្តិ តំ “**ធម្មវិនយោ**”តិ វុត្តំ។ “ឥមិស្សា ឥមស្មិ”ន្តិ បុនប្បុនំ វុច្ចមានំ និយមករណំ ហោតិ, **ឯវ**-សទ្ទលោបោ វា កតោតិ អធិប្បាយេនាហ “**និយមោ កតោ**”តិ។

៥១០. ***ភិក្ខុកោ***តិ អនញ្ញត្ថេន **ក**-ការេន បទំ វឌ្ឍិតន្តិ “***ភិក្ខនធម្មតាយា***”តិ អត្ថមាហ។ ***ភិក្ខកោ***តិ បន បាឋេ ភិក្ខតីតិ ភិក្ខកោតិ អត្ថោ។ ***ជល្លិកំ*** រជមិស្សំ មលំ, អមិស្សំ **មលមេវ**។ ***ភិន្នបដធរោ***តិ និព្ពចនំ ភិន្នបដធរេ ភិក្ខុ-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តា វុត្តំ។

យស្ស ភាវេតព្ពោ បហាតព្ពោ ច ឱធិ អវសិដ្ឋោ អត្ថិ, សោ ឱធិសោ, អរហា បន តទភាវា ឱធិរហិតោតិ “**អនោធិសោ កិលេសានំ បហានា ភិក្ខូ**”តិ វុត្តោ។ ឱធិ-សទ្ទោ វា ឯកទេសេ និរុឡ្ហោតិ សព្វមគ្គា សព្វកិលេសា ច អរហតា ភាវិតា បហីនា ច “ឱធី”តិ ន វុច្ចន្តិ។ **បហានា**តិ ឥទញ្ច និព្ពចនំ ភេទនបរិយាយវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

សេក្ខោតិអាទិនា ភិក្ខុ-សទ្ទេន វុច្ចមានំ អត្ថំ គុណវសេន ទស្សេតិ, ហេដ្ឋា បន “សមញ្ញាយ បដិញ្ញាយា”តិ បញ្ញាយនវសេន, “ភិក្ខតី”តិអាទិនា និព្ពចនវសេន ទស្សិតោ។

សេក្ខោ ភិក្ខូតិ សត្ត សេក្ខា កថិតា, ភិន្នត្តា បាបកានំ...បេ.... ភិក្ខូតិ ខីណាសវោវ កថិតោតិ ឥទំ ទ្វយំ "សេក្ខោតិ បុថុជ្ជនកល្យាណកេន សទ្ធិំ សត្ត អរិយា, ភិន្នត្តាតិ ឥមិនា បន ចត្តារោ ផលដ្ឋា"តិ ឥមិនា ទ្វយេន ន សមេតិ, តទិទំ និប្បរិយាយទស្សនំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ "**សេសដ្ឋានេសុ បុថុជ្ជនកល្យាណកាទយោ កថិតា**"តិ វុត្តំ, ននុ បដិញ្ញាយ ភិក្ខុសីលោបិ វុត្តោតិ? វុត្តោ, ន បន ឥធាធិប្បេតោ សព្ពប្បការជ្ឈាននិព្ពត្តកស្ស អធិប្បេតត្តា។

ភគវតោ វចនំ ឧបសម្បទាកម្មករណស្ស ការណត្តា ឋានំ, តទនុរូបំ **ឋានារហំ**, អន្វូនញត្តិអនុស្សាវនំ ឧប្បដិបាដិយា ច អវុត្តន្តិ អត្ថោ។

៥១១. និប្បរិយាយតោ សីលំ សមាទានវិរតិអវីតិក្កមនវិរតិភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ អនភិជ្ឈាទីនិ សន្ធាយ ចេតសិកសីលស្ស បរិយាយសីលតា វុត្តា។ **នគរវឌ្ឍកី** វត្ថុវិជ្ជាចរិយោតិ វទន្តិ។ **ចតុព្ពិធោ អាហារោ** អសិតាទីនិ, ភក្ខិតព្ពភុញ្ជិតព្ពលេហិតព្ពចុពិតព្ពានិ វា។

បាតិមោក្ខសំវរេន ឧបេតោ បិហិតិន្ទ្រិយោ ហោតិ តិណ្ណំ សុចរិតានំ ឥន្ទ្រិយសំវរាហារត្តា, បាតិមោក្ខសំវរោ វា ឥន្ទ្រិយសំវរស្ស ឧបនិស្សយោ ហោតិ។ ឥតិ បាតិមោក្ខសំវរេន បិហិតិន្ទ្រិយោ "បាតិមោក្ខសំវរសំវុតោ"តិ វុត្តោ។ ឥមិនា អធិប្បាយេន "សំវុតោ"តិ ឯតស្ស បិហិតិន្ទ្រិយោតិ អត្ថមាហ។ **បាតិមោក្ខេន ច សំវរេន ចា**តិ ឥទំ បាតិមោក្ខតោ អញ្ញំ សីលំ កាយិកអវីតិក្កមាទិគ្គហណេន គហិតន្តិ ឥមិនា អធិប្បាយេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទុតិយោ បនត្ថោ ទ្វិន្នម្បិ ឯកត្ថតំ សន្ធាយ វុត្តោ។

៥១៣. សព្ពម្បិ ទុស្សីល្យន្តិ ឥមិនា អភិជ្ឈាទយោ ច គហិតាតិ សន្ធាយាហ "**មនសាបិ អាចរតិ ឯវ, តស្មា តំ ទស្សេតុ**"ន្តិ។ **តត្ថា**តិ កាយិកវីតិក្កមាទិវសេន វុត្តេសុ អនាចារេសុ។ **គរុភណ្ឌវិស្សជ្ជនមាបជ្ជតី**តិ ថុល្លច្ចយំ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។

អរោបិមោតិ សង្ឃិកភូមិយំ ឧដ្ឋិតោ វុត្តោ។ **ផាតិកម្ម**ន្តិ គរុភណ្ឌន្តរភូតំ កម្មំ។ **ទណ្ឌកម្ម**ន្តិ យថាវុត្តំ ហត្ថកម្មមាហ។ សិនាយន្តិ ឯតេនាតិ **សិនានំ**, ចុណ្ណាទិ។

សច្ចាលិកេន បិយវាទី "ចាដូ"តិ វុច្ចតិ, ចាដុំ អត្តានំ ឥច្ឆតីតិ ចាដុកាមោ, តស្ស ភាវោ **ចាដុកម្យតា។ មុគ្គសូបស្ស អប្បវិសនដ្ឋានំ នាម នត្ថិ** សព្ពាហារេហិ អវិរុទ្ធត្តាតិ អធិប្បាយោ។ បរិភដតិ ធារេតិ, បោសេតិ វាតិ **បរិភដោ**, អថ វា បរិវារភូតោ ភដោ សេវកោ **បរិភដោ**។

ភណ្ឌាគារិកកម្មំ គិហីនំ ករិយមានំ វុត្តំ។ បិណ្ឌត្ថំ បដិបិណ្ឌទានំ, បិណ្ឌំ ទត្វា បដិបិណ្ឌគ្គហណំ វា **បិណ្ឌបដិបិណ្ឌំ**។ សង្ឃភោគចេតិយភោគានំ អយោនិសោ វិចារណំ **សង្ឃុប្បាទចេតិយុប្បាទបដ្ឋបនំ**, អត្តនោ សន្តកេ វិយ បដិបជ្ជនន្តិ កេចិ។

៥១៤. គាវោ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ គោចរោ, គោចរោ វិយាតិ **គោចរោ**, អភិណ្ហំ ចរិតព្ពដ្ឋានំ។ គាវោ វា ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ, តេហិ ចរិតព្ពដ្ឋានំ **គោចរោ**។ អយុត្តោ គោចរោ **អគោចរោ**តិ តទញ្ញោ យុត្តោ "គោចរោ"តិ វុត្តោ។

វា-សទ្ទោ វិធុននត្ថោបិ ហោតីតិ កត្វា អាហ "**វិនិទ្ធុតកិព្ពិសានិ វា**"តិ។

៥១៥. អវរា បច្ឆិមា មត្តា ឯតេសន្តិ **ឱរមត្តកានិ។ សំយមករណីយានី**តិ កាយវាចាសំយមមត្តេន កត្តព្ពបដិកម្មានិ, វិក្ខិបិតព្ពានិ វា។ "បុន ន ឯវំ ករោមី"តិ ចិត្តេន សំវរមត្តេន, ឥន្ទ្រិយសំវរេនេវ វា ករណីយានិ **សំវរករណីយានិ**។ ទិវិវិហារជនបទវាសី **ទិវិវិហារវាសី**។ មនស្ស អធិដ្ឋានមេវ **អធិដ្ឋានាវិកម្មំ**។ ទេសនា ឥធ "**វុដ្ឋានាវិកម្ម**"ន្តិ អធិប្បេតា។ តត្ថ "ចិត្តុប្បាទករណីយានិ មនសិការបដិពទ្ធានី"តិ វចនតោ បាតិមោក្ខសំវរវិសុទ្ធត្ថំ អនតិក្កមនីយានិ អនាបត្តិគមនីយានិ វជ្ជានិ វុត្តានីតិ អាចរិយស្ស អធិប្បាយោ។ **ចតុព្ពិធស្សា**តិ អត្តានុវាទបរានុវាទទណ្ឌទុគ្គតិភយស្ស។

៥១៦. "ឥធ ភិក្ខូ"តិ ភិក្ខុ ឯវ អធិប្បេតោតិ សន្ធាយ "**សេសសិក្ខា បន អត្ថុទ្ធារវសេន សិក្ខា-សទ្ទស្ស អត្ថទស្សនត្ថំ វុត្តា**"តិ អាហ។ ភិក្ខុគ្គហណំ បន អគ្គបរិសាមុខេន សព្ពជ្ឈាននិព្ពត្តកានំ ចតុន្នម្បិ បរិសានំ ទស្សនត្ថំ កតំ។ គុណតោ វា ភិក្ខុ អធិប្បេតោតិ សព្ពាបិ សិក្ខា ឥធាធិប្បេតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ **សព្ពេន សិក្ខាសមាទានេនា**តិ ឯត្ថ យេន សមាទានេន សព្ពាបិ សិក្ខា សមាទិន្នា ហោន្តិ, តំ ឯកម្បិ សព្ពសមាទានកិច្ចករត្តា

សព្ពសមាទានំ នាម ហោតិ, អនេកេសុ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ **សព្ពេន សិក្ខិតព្ពាការេនា**តិ អវីតិក្កមទេសនាវុដ្ឋានវត្តចរណាទិអាការេន។ វីតិក្កមនវសេន សេសស្សបិ និស្សេសតាករណំ សន្ធាយ **“ភិន្នស្សបិ”**តិអាទិមាហ។

៥១៩. អាវរណីយេហិ ចិត្តបរិសោធនភាវនា ជាគរិយានុយោគោតិ កត្វា អាហ **“ភាវន”**ន្តិ។ **សុប្បបរិគ្គាហក**ន្តិ “សុប្បបរិគ្គាហកំ នាម ឥទំ ឥតោ បុព្ពេ ឥតោ បរញ្ច នត្ថិ, អយមេតស្ស បច្ចយោ”តិអាទិនា បរិគ្គាហកំ។

៥២០-៥២១. **យុត្តោ**តិ អារម្ភមានោ។ សាតច្ចំ នេបក្កញ្ច បវត្តយមានោ ជាគរិយានុយោគំ អនុយុត្តោ ហោតីតិ សម្ពន្ធំ ទស្សេតិ។

៥២២. **លោកិយាយបិ…បេ… អាហា**តិ ឥទំ វិបស្សនាភាវនាយ សតិបដ្ឋានាទយោ ឯកស្មិំ អារម្មណេ សហ នប្បវត្តន្តិ, បវត្តមានានិបិ ឥន្ទ្រិយពលានិ ពោជ្ឈង្គេស្វេវ អន្តោគធានិ ហោន្តិ។ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គគ្គហណេន ហិ តទុបនិស្សយភូតំ សទ្ធិន្ទ្រិយំ សទ្ធាពលញ្ច គហិតមេវ ហោតិ “សទ្ធូបនិសំ បាមោជ្ជ”ន្តិ (សំ. និ. ២.២៣) វុត្តត្តា។ មគ្គង្គានិ បញ្ចេវ វិបស្សនាក្ខណេ បវត្តន្តីតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៥២៣. សមន្តតោ, សម្មា, សមំ វា សាត្ថកាទិបជាននំ សម្បជានំ, តទេវ **សម្បជញ្ញំ។ តេនា**តិ សតិសម្បយុត្តត្តា ឯវ ឧទ្ទេសេ អវុត្តាបិ សតិ និទ្ទេសេ “សតោ”តិ ឥមិនា វុត្តាតិ អធិប្បាយោ។

សាត្ថកានំ អភិក្កមាទីនំ សម្បជាននំ **សាត្ថកសម្បជញ្ញំ។ ឯវំ សប្បាយសម្បជញ្ញំ**។ អភិក្កមាទីសុ បន ភិក្ខាចារគោចរេ អញ្ញត្ថាបិ ច បវត្តេសុ អវិជហិតេ កម្មដ្ឋានសង្ខាតេ គោចរេ សម្បជញ្ញំ **គោចរសម្បជញ្ញំ**។ អភិក្កមាទីសុ អសម្មុយ្ហនមេវ សម្បជញ្ញំ **អសម្មោហសម្បជញ្ញំ**។

ទ្វេ កថាតិ វចនករណាករណកថា ន កថិតបុព្ពា។ វចនំ ករោមិ ឯវ, តស្មា សុព្ពចត្តា បដិវចនំ ទេមីតិ អត្ថោ។

កម្មដ្ឋានសីសេនេវាតិ កម្មដ្ឋានគ្គេនេវ, កម្មដ្ឋានំ បធានំ កត្វា ឯវាតិ អត្ថោ។ តេន “បត្តម្បិ អចេតន”ន្តិអាទិនា វុត្តមានំ កម្មដ្ឋានំ, យថាបរិហរិយមានំ វា អវិជហិត្វាតិ ទស្សេតិ។ “តស្មា”តិ ឯតស្ស “ធម្មកថា កថេតព្ពាយេវាតិ វទន្តី”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **ភយេ**តិ បរចក្កាទិភយេ។

អវសេសដ្ឋានេតិ យាគុអគ្គហិតដ្ឋានេ។ **ឋានចង្កមនមេវា**តិ អធិដ្ឋាតព្ពិរិយាបថវសេន វុត្តំ, ន ភោជនាទិកាលេ អវស្សំ កត្តព្ពនិសជ្ជាយបិ បដិក្ខេបវសេន។

ថេរោ ទារុចីរិយោ –

> “តស្មាតិហ តេ, ពាហិយ, ឯវំ សិក្ខិតព្ពំ។ ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តំ ភវិស្សតិ, សុតេ មុតេ វិញ្ញាតេ។ យតោ ខោ តេ, ពាហិយ, ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តំ ភវិស្សតិ, សុតេ មុតេ វិញ្ញាតេ វិញ្ញាតមត្តំ ភវិស្សតិ, តតោ ត្វំ, ពាហិយ, ន តេន, យតោ ត្វំ, ពាហិយ, ន តេន។ តតោ ត្វំ, ពាហិយ, ន តត្ថ, យតោ ត្វំ, ពាហិយ, ន តត្ថ។ តតោ ត្វំ, ពាហិយ, នេវិធ ន ហុរំ ន ឧភយមន្តរេន។ ឯសេវន្តោ ទុក្ខស្សា”តិ (ឧទា. ១០) –

ឯត្តកេន អរហត្តំ សច្ឆាកាសិ។

ខាណុអាទិបរិហរណត្ថំ, បតិដ្ឋិតបាទបរិហរណត្ថំ វា បស្សេន ហរណំ **វីតិហរណ**ន្តិ វទន្តិ។ យាវ បតិដ្ឋិតបាទោ, តាវ អាហរណំ **អតិហរណំ**, តតោ បរំ ហរណំ **វីតិហរណ**ន្តិ អយំ វា ឯតេសំ វិសេសោ។ **អវីចិ**ន្តិ និរន្តរំ។

បឋមជវនេបិ…បេ… ន ហោតីតិ ឥទំ បញ្ចវិញ្ញាណវីថិយំ ឥត្ថិបុរិសោតិ រជ្ជនាទីនំ អភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ អាវជ្ជនវោដ្ឋព្ពនានំ អយោនិសោ អាវជ្ជនវោដ្ឋព្ពនវសេន ឥដ្ឋេ ឥត្ថិរូបាទិម្ហិ លោភោ, អនិដ្ឋេ ច បដិឃោ ឧប្បជ្ជតិ។ មនោទ្វារេ បន ឥត្ថិបុរិសោតិ រជ្ជនាទិ ហោតិ, តស្ស បញ្ចទ្វារជវនំ មូលំ, យថាវុត្តំ វា សព្ពំ ភវង្គាទិ។ ឯវំ មនោទ្វារជវនស្ស មូលវសេន **មូលបរិញ្ញា** វុត្តា។ **អាគន្តុកតាវកាលិកតា** បន បញ្ចទ្វារជវនស្សេវ អបុព្ពតិត្តរតាវសេន។ **មណិសប្បោ** សីហឡទីបេ វិជ្ជមានា ឯកា សប្បជាតីតិ វទន្តិ។ **ចលន**ន្តិ កម្បនំ។

អតិហរតីតិ យាវ មុខា អាហរតិ។ **វីតិហរតី**តិ តតោ យាវ កុច្ឆិ, តាវ ហរតិ, កុច្ឆិគតំ វា បស្សតោ ហរតិ។ **អល្លត្តញ្ច អនុបាលេតី**តិ វាយុអាទីហិ អតិវិសោសនំ យថា ន ហោតិ, តថា បាលេតិ។ **អាភុជតី**តិ បរិយេសនជ្ឈោហរណជិណ្ណាជិណ្ណតាទី អាវជ្ជេតិ, វិជានាតីតិ អត្ថោ។ តំតំវិជាននន្និប្ផាទកោយេវ ហិ បយោគោ **"សម្មាបយោគោ"**តិ វុត្តោតិ។ អថ វា "សម្មាបដិបត្តិមាគម្ម អព្ភន្តរេ អត្តា នាម កោចិ ភុជនកោ នត្ថី"តិអាទិនា វិជាននំ **អាភុជនំ**។

អង្គានេតិ មនុស្សាមនុស្សបរិគ្គហិតេ អយុត្តេ ឋានេ ខេត្តទេវាយតនាទិកេ។ **តុម្ពតោ** វេឡុនាឡិអាទិឧទកភាជនតោ។ **តន្តិ** ឆឌ្ឌិតំ ឧទកំ។

គតេតិ គមនេតិ បុព្ពេ អភិក្កមបដិក្កមគ្គហណេន គមនេបិ បុរតោ បច្ឆតោ ច កាយស្ស អតិហរណំ វុត្តន្តិ ឥធ គមនមេវ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ, វក្ខមានោ វា ឯតេសំ វិសេសោ។

ឯត្តកេនាតិ កម្មដ្ឋានំ អវិស្សជ្ជេត្វា ចតុន្នំ ឥរិយាបថានំ បវត្តនវចនមត្តេន គោចរសម្បជញ្ញំ ន បាកដំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **ឯវំ បន សុត្តេ កម្មដ្ឋានំ អវិភូតំ ហោតី**តិ ចង្កមនដ្ឋាននិសជ្ជាសុ ឯវំ បវត្តេ បរិគ្គណ្ហន្តស្ស សុត្តេ បវត្តា អបាកដា ហោន្តីតិ អត្ថោ។

កាយាទិកិរិយាមយត្តា អាវជ្ជនកិរិយាសមុដ្ឋិតត្តា ច ជវនំ, សព្ពម្បិ វា ឆទ្វារប្បវត្តំ **កិរិយាមយបវត្តំ** នាម, ទុតិយជ្ឈានំ វចីសង្ខារវិរហា "តុណ្ហីភាវោ"តិ វុច្ចតិ។

៥២៦. **ឧបាសនដ្ឋាន**ន្តិ ឥស្សាសានំ វិយ ឧបាសនស្ស សិក្ខាយោគករណស្ស កម្មដ្ឋានឧបាសនស្ស ឋានន្តិ អត្ថោ។ តមេវ ហិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **"យោគបថ"**ន្តិ អាហាតិ។ **សីសំ ធោវតី**តិ ឥច្ឆាទាសព្យា ភុជិស្សតំ ញាបយតិ, មិច្ឆាបដិបន្នេហិ វា បក្ខិត្តំ អយសរជំ ធោវតិ។

៥២៨. ***វិនយបរិយាយេន*** អទិន្នាទានបារាជិកេ អាគតំ។ **សុត្តន្តបរិយាយេន** អារញ្ញកសិក្ខាបទេ "បញ្ចធនុសតិកំ បច្ឆិម"ន្តិ អាគតំ អារញ្ញិកំ ភិក្ខុំ សន្ធាយ។ ន ហិ សោ វិនយបរិយាយិកេ អរញ្ញេ វសនតោ "អារញ្ញកោ បន្តសេនាសនោ"តិ សុត្តេ វុត្តោតិ។

៥៣០. **"និគុម្ព"ន្តិបិ "នទីកុញ្ជ"ន្តិបិ យំ វទន្តិ**, តំ កន្ទរន្តិ អបព្ពតបទេសេបិ វិទុគ្គនទីនិវត្តនបទេសំ **កន្ទរ**ន្តិ ទស្សេតិ។

៥៣១. **ភាជេត្វា ទស្សិត**ន្តិ ឯតេន ភាជេតព្ពតំ អន្តេ និទ្ទេសស្ស ការណំ ទស្សេតិ។

៥៣៣. រហស្ស កិរិយា រហស្សំ, តំ អរហតិ តស្ស យោគ្គន្តិ **រាហស្សេយ្យកំ**។ វិចិត្តា ហិ តទ្ធិតាតិ។ រហសិ វា សាធុ រហស្សំ, តស្ស យោគ្គំ **រាហស្សេយ្យកំ**។

៥៣៦. **បណិហិតោ**តិ សុដ្ឋុ ឋបិតោ។

៥៣៧. **បរិគ្គហិតនិយ្យាន**ន្តិ បរិគ្គហិតនិយ្យានសភាវំ, កាយាទីសុ សុដ្ឋុ បវត្តិយា និយ្យានសភាវយុត្តន្តិ អត្ថោ។ កាយាទិបរិគ្គហណំ ញាណំ វា បរិគ្គហោ, តំ-សម្បយុត្តតាយ បរិគ្គហិតំ និយ្យានភូតំ ឧបដ្ឋានំ កត្វាតិ អត្ថោ។

៥៤២-៥៤៣. ***វិការប្បត្តិយា***តិ ចិត្តស្ស វិការាបត្តិភាវេនាតិ អត្ថោ។ **សព្ពសង្គាហិកវសេនា**តិ សត្ត សង្ខារគតសព្ពកោធសង្គាហិកវសេន។ សព្ពសង្គហណញ្ច សមុច្ឆេទប្បហានស្សបិ អធិប្បេតត្តា កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

៥៤៦. **ឥទំ សន្ធាយា**តិ "ទ្វេ ធម្មា"តិ សន្ធាយ។ ឯកវចនេន "ថិនមិទ្ធ"ន្តិ ឧទ្ទិសិត្វាបិ និទ្ទេសេ "សន្តា"តិ ***វចនភេទោ***, ពហុវចនំ កតន្តិ អត្ថោ។ **និរោធសន្តតាយា**តិ វចនំ អង្គសន្តតាយ, សភាវសន្តតាយ វា សន្តតានិវារណត្ថំ។

៥៥០. ថិនមិទ្ធវិការវិរហា តប្បដិបក្ខសញ្ញា **អាលោកសញ្ញា** នាម ហោតិ។ តេនេវ វុត្តំ "អយំ សញ្ញា អាលោកា ហោតី"តិ។

៥៥៣. “វន្តត្ថា មុត្តត្ថា”តិអាទីនិ, “អាលោកា ហោតី”តិអាទីនិ ច “**ចត្តត្ថាតិអាទីនី**”តិ វុត្តានិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វា ទិន្នម្បិ និទ្ទេសបទានិ សង្គហេត្វា តត្ថ យានិ យេសំ វេវចនានិ, តានេវ សន្ធាយ “**អញ្ញមញ្ញវេវចនានី**”តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បដិមុញ្ចតោ**តិ ឯតេន សារម្ភំ អភិភវំ ទស្សេតិ។ និវារណា ហុត្វា អាភុជតិ សម្បជានាតីតិ **និវារណាភោគា**, តំសភាវត្តា **វិវដា**។

៥៥៦. “វិកាលោ នុ ខោ, ន នុ ខោ”តិ អនិច្ឆយតាយ កតវត្ថុជ្ឈាចារមូលកោ វិប្បដិសារោ **វត្ថុជ្ឈាចារោ** ការណវោហារេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

៥៦២. **កិលិស្សន្តី**តិ កិលេសេន្តីតិ អត្ថំ វទន្តិ, សទ្ទវិទភាវេន សយមេវ វា កិលិស្សន្តិ។ ន ហិ តេ ឧប្បជ្ជមានា កិលេសរហិតា ឧប្បជ្ជន្តីតិ។

៥៦៤. **តំយេវ** ច វិភង្គេ “ឧបេតោ ហោតី”តិអាទិ **តត្ថ តត្ថ វុត្តមេវ**។

៥៨៨. **និទ្ទេសវសេនា**តិ “តត្ថ កតមា ឧបេក្ខា? យា ឧបេក្ខា”តិអាទិនិទ្ទេសវសេន។ “ឥមាយ ឧបេក្ខាយ ឧបេតោ ហោតី”តិអាទិ **បដិនិទ្ទេសវសេនា**តិ វទន្តិ។ “តត្ថ កតមា…បេ…. ឥមាយ ឧបេក្ខាយ ឧបេតោ ហោតី”តិ ឯតេន បុគ្គលោ និទ្ទិដ្ឋោ ហោតិ, “សមុបេតោ”តិអាទិនា បដិនិទ្ទិដ្ឋោ។ យាវ វា “សមន្នាគតោ”តិ បទំ, តាវ និទ្ទិដ្ឋោ, “តេន វុច្ចតិ ឧបេក្ខកោ”តិ ឥមិនា បដិនិទ្ទិដ្ឋោតិ តេសំ វសេន និទ្ទេសបដិនិទ្ទេសា យោជេតព្ពា។ **បការេនា**តិ ឧបេក្ខាយ “ឧបេក្ខនា”តិអាទិធម្មប្បការេន “ឧបេតោ សមុបេតោ”តិអាទិបុគ្គលប្បការេន ច ឧបេក្ខកសទ្ទស្ស អត្ថំ បបេន្តោ **បដ្ឋបេន្តិ**។ “ឧបេក្ខា”តិ ឯតស្ស អត្ថស្ស “ឧបេក្ខនា”តិ **ការណំ**។ ឧបេក្ខនាវសេន ហិ ឧបេក្ខាតិ។ តថា “ឧបេតោ សមុបេតោ”តិ ឯតេសំ “ឧបាគតោ សមុបាគតោ”តិ **ការណន្តិ** ឯវំ ធម្មបុគ្គលវសេន **តស្ស តស្សត្ថស្ស ការណំ ទស្សេន្តា វិវរន្តិ**, “ឧបេក្ខកោ”តិ ឥមស្សេវ វា អត្ថស្ស “ឥមាយ ឧបេក្ខាយ ឧបេតោ ហោតី”តិអាទិនា **ការណំ ទស្សេន្តា**។ “ឧបេក្ខនា អជ្ឈុបេក្ខនា សមុបេតោ”តិអាទិនា ព្យញ្ជនានំ វិភាគំ **ទស្សេន្តា វិភជន្តិ**។ ឧបេក្ខក-សទ្ទន្តោគធាយ វា ឧបេក្ខាយ តស្សេវ ច ឧបេក្ខក-សទ្ទស្ស វិសុំ អត្ថវចនំ “យា ឧបេក្ខា ឧបេក្ខនា”តិអាទិនា, “ឥមាយ ឧបេក្ខាយ ឧបេតោ ហោតី”តិអាទិនា ច **ព្យញ្ជនវិភាគោ**។ សព្ពថា អញ្ញាតតា **និកុជ្ជិតភាវោ**, កេនចិ បការេន វិញ្ញាតេបិ និរវសេសបរិច្ឆិន្នតាភាវោ **គម្ភីរភាវោ**។

៦០២. **ឧបរិភូមិប្បត្តិយា**តិ ឥទំ “រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមា”តិ ឯត្ថេវ យោជេតព្ពំ។ វិញ្ញាណញ្ចាយតនាទីនិបិ វា អាកាសានញ្ចាយតនាទីនំ ឧបរិភូមិយោតិ សព្ពត្ថាបិ ន ន យុជ្ជតិ។

៦១០. វិញ្ញាណញ្ចាយតននិទ្ទេសេ “អនន្តំ វិញ្ញាណន្តិ តំយេវ អាកាសំ វិញ្ញាណេន ផុដំ មនសិ ករោតិ អនន្តំ ផរតិ, តេន វុច្ចតិ អនន្តំ វិញ្ញាណ”ន្តិ ឯត្ថ **វិញ្ញាណេនា**តិ ឯតំ ឧបយោគត្ថេ ករណវចនំ, តំយេវ អាកាសំ ផុដំ វិញ្ញាណំ មនសិ ករោតីតិ កិរ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ អយំ វា ឯតស្ស អត្ថោ – តំយេវ អាកាសំ ផុដំ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិញ្ញាណេន មនសិ ករោតីតិ។ អយំ បនត្ថោ យុត្តោ – តំយេវ អាកាសំ វិញ្ញាណេន ផុដំ តេន គហិតាការំ មនសិ ករោតិ, ឯវំ តំ វិញ្ញាណំ អនន្តំ ផរតីតិ។ យញ្ហិ អាកាសំ បឋមារុប្បសមង្គី វិញ្ញាណេន អនន្តំ ផរតិ, តំ ផរណាការសហិតមេវ វិញ្ញាណំ មនសិករោន្តោ ទុតិយារុប្បសមង្គី អនន្តំ ផរតីតិ វុច្ចតីតិ។

៦១៥. **តំយេវ វិញ្ញាណំ អភាវេតី**តិ យំ បុព្ពេ “អនន្តំ វិញ្ញាណ”ន្តិ មនសិ កតំ, តំយេវាតិ អត្ថោ។ តស្សេវ ហិ អារម្មណភូតំ បឋមេន វិយ រូបនិមិត្តំ តតិយេនារុប្បេន អភាវេតីតិ។

និទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៦២៣. អភិធម្មភាជនីយេ បញ្ចកនយទស្សនេ “បញ្ច ឈានានី”តិ ច, “តត្ថ កតមំ បឋមំ ឈាន”ន្តិ ច អាទិនា ឧទ្ទេដំ។ ឧទ្ទេដានំយេវ ចតុន្នំ បឋមតតិយចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានានំ ទស្សនតោ, ទុតិយស្សេវ វិសេសទស្សនតោ ច។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៦៤០. លោកុត្តរាបនេត្តាតិ ឯតេសុ តីសុឈានេសុ “លោកុត្តរា សិយា អប្បមាណារម្មណា”តិ ឯវំ កោដ្ឋាសិកា បន មគ្គកាលេ, ផលកាលេ វា លោកុត្តរភូតា ឯវាតិ អធិប្បាយោ។ បរិច្ឆិន្នាកាសកសិណលោកកសិណានាបានព្រហ្មវិហារចតុក្កានិ **សព្ពត្ថបាទកចតុក្កេ** សង្គហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។

ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធខីណាសវា មគ្គំ ភាវយឹសុ, ផលំ សច្ឆិករិំសូតិ, **ភាវេស្សន្តិ សច្ឆិករិស្សន្តី**តិ ច ហេដ្ឋិមមគ្គផលានំ វសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ កុសលតោ តេរសសុ ហិ ចតុក្កេសុ អយំ កថា បវត្តា, ន ច កុសលចតុក្កេន អរហត្តមគ្គផលានិ ទដ្ឋុំ សក្កោតិ។

“កិរិយតោ តេរសន្ន”ន្តិ ឯត្ថ លោកុត្តរចតុក្កំ កិរិយំ នត្ថីតិ “ទ្វាទសន្ន”ន្តិ វត្តព្ពំ, កុសលតោ វា តេរសសុ សេក្ខផលចតុក្កំ អន្តោគធំ កត្វា “កិរិយតោ តេរសន្ន”ន្តិ អសេក្ខចតុក្កេន សហ វទតីតិ វេទិតព្ពំ។ សព្ពត្ថបាទកញ្ចេត្ថ ខីណាសវានំ យានិ អភិញ្ញាទីនិ សន្តិ, តេសំ សព្ពេសំ បាទកត្តា **សព្ពត្ថបាទក**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ តេសំ វដ្ដំ អត្ថីតិ។ បរិច្ឆន្នាកាសកសិណចតុក្កាទីនិ វិយ វា នវត្តព្ពតាយ សព្ពត្ថបាទកសមានត្តា **សព្ពត្ថបាទកតា** ទដ្ឋព្ពា។

មនោសង្ខារា នាម សញ្ញាវេទនា, ចត្តារោបិ វា ខន្ធា។ **និមិត្តំ អារព្ភា**តិ ឯត្ថ “និមិត្តំ និព្ពានញ្ច”តិ វត្តព្ពំ។

“អជ្ឈត្តោ ធម្មោ អជ្ឈត្តស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.២០.២៨) ឯត្ថ “អជ្ឈត្តា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វុត្តត្តា ន ចេតោបរិយញាណំ វិយ យថាកម្មូបគញាណំ បរសន្តានគតមេវ ជានាតិ, សសន្តានគតម្បិ បន អបាកដំ រូបំ ទិព្ពចក្ខុ វិយ អបាកដំ កម្មំ វិភាវេតិ។ តេនាហ **“អត្តនោ កម្មជាននកាលេ”**តិ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឈានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៣. អប្បមញ្ញាវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៦៤២. សព្ពធីតិ ទិសាទេសោធិនា អនោធិសោផរណំ វុត្តំ, **សព្ពត្តតាយ សព្ពាវន្ត**ន្តិ សត្តោធិនា។ តេនាហ **“អនោធិសោ ទស្សនត្ថ”**ន្តិ។ **តថា-សទ្ទោ ឥតិ-សទ្ទោ វា ន វុត្តោ**តិ “មេត្តាសហគតេន ចេតសា”តិ ឯតស្ស អនុវត្តកំ តំ ទ្វយំ តស្ស ផរណន្តរាទិដ្ឋានំ អដ្ឋានន្តិ កត្វា ន វុត្តំ, បុន “មេត្តាសហគតេន ចេតសា”តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

៦៤៣. ហិរោត្តប្បានុបាលិតា មេត្តា ន បរិហាយតិ អាសន្នសបត្តស្ស រាគស្ស សិនេហស្ស ច វិបត្តិយា អនុប្បត្តិតោតិ អធិប្បាយោ។

៦៤៥. អធិមុញ្ចិត្វាតិ សុដ្ឋុ បសារេត្វាតិ អត្ថោ។ តំ ទស្សេន្តោ **“អធិកភាវេនា”**តិអាទិមាហ, ពលវតា វា អធិមោក្ខេន **អធិមុច្ចិត្វា**។

៦៤៨. ហេដ្ឋា វុត្តោយេវាតិ “សព្ពេន សព្ពំ សព្ពថា សព្ព”ន្តិ ឯតេសំ “សព្ពេន សិក្ខាសមាទានេន សព្ពំ សិក្ខំ, សព្ពេន សិក្ខិតព្ពាការេន សព្ពំ សិក្ខ”ន្តិ ច **ឈានវិភង្គេ** (វិភ. អដ្ឋ. ៥១៦) អត្ថោ វុត្តោ។ ឥធ បន សព្ពេន អវធិនា អត្តសមតាយ សព្ពសត្តយុត្តតាយ ច សព្ពំ លោកំ, សព្ពាវធិទិសាទិផរណាការេហិ សព្ពំ លោកន្តិ ច អត្ថោ យុជ្ជតិ។

៦៥០. បច្ចត្ថិកវិឃាតវសេនាតិ មេត្តាទីនំ អាសន្នទូរបច្ចត្ថិកានំ រាគព្យាបាទាទីនំ វិឃាតវសេន។ **យំ អប្បមាណំ, សោ អវេរោ**តិ សោ អវេរភាវោតិ អយំ វា តស្ស អត្ថោតិ។

៦៥៣. និរយាទិ **គតិ**, ចណ្ឌាលាទិ **កុលំ**, អឌ្ឍាទីនំ អលាភិតា **ភោគោ។ អាទិ**-សទ្ទេន ទុព្ពណ្ណតាទិ គហិតំ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៦៩៩. ឥមស្មឹ បន…បេ…. កថិតាតិ ឥមិនា ឥមស្មឹ វិភង្គេ កថិតានំ លោកិយភាវមេវ ទស្សេន្តោ ខន្ធវិភង្គាទីហិ វិសេសេតីតិ ន អញ្ញត្ថ លោកុត្តរានំ អប្បមញ្ញានំ កថិតតា អនុញ្ញាតា ហោតិ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អប្បមញ្ញាវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៤. សិក្ខាបទវិភង្គោ

១. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៧០៣. បតិដ្ឋានដ្ឋេនាតិ សម្បយោគវសេន ឧបនិស្សយវសេន ច ឱកាសភាវេន។ បិដ្ឋបូវឱទនកិណ្ណនានាសម្ភារេ បក្ខិបិត្វា មទ្ទិត្វា កតា **សុរា** នាម។ មធុកាទិបុប្ផបនសាទិផលឧច្ឆុមុទ្ទិកាទិនានាសម្ភារានំ រសោ ចិរបរិវាសិតោ **មេរយំ** នាម, អាសវោតិ អត្ថោ។

៧០៤. តំសម្បយុត្តត្តាតិ វិរតិសម្បយុត្តត្តា, វិរតិចេតនាសម្បយុត្តត្តា វា។

កម្មបថា ឯវាតិ អសព្ពសាធារណេសុ ឈានាទិកោដ្ឋាសេសុ កម្មបថកោដ្ឋាសិកា ឯវាតិ អត្ថោ។ សុរាបានម្បិ “សុរាបានំ, ភិក្ខវេ, អាសេវិតំ…បេ…. និរយសំវត្តនិក”ន្តិ (អ. និ. ៨.៤០) វិសុំ កម្មបថភាវេន អាគតន្តិ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ ឯកាទស កម្មបថា សិយុំ, តស្មាស្ស យថាវុត្តេស្វេវ កម្មបថេសុ ឧបការកត្តសភាគត្តវសេន អនុបវេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

សត្តឥត្ថិបុរិសារម្មណតា តថាគហិតសង្ខារារម្មណតាយ ទដ្ឋព្ពា។ “បញ្ច សិក្ខាបទា បរិត្តារម្មណា”តិ ហិ វុត្តំ។ “សព្ពាបិ ហិ ឯតា វីតិក្កមិតព្ពវត្ថុំ អារម្មណំ កត្វា វេរចេតនាហិ ឯវ វិរមន្តី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧០៤) ច វក្ខតីតិ។

គោរូបសីលកោ បកតិភទ្ទោ។ **កាកណិកមត្តស្ស អត្ថាយា**តិអាទិ លោភវសេន មុសាកថនេ វុត្តំ។ ទោសវសេន មុសាកថនេ ច និដ្ឋប្បត្តោ សង្ឃភេទោ គហិតោ។ ទោសវសេន បរស្ស ព្យសនត្ថាយ មុសាកថនេ បន តស្ស តស្ស គុណវសេន អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា យោជេតព្ពា, មន្ទាធិមត្តព្យសនិច្ឆាវសេន ច។ និស្សគ្គិយថាវរវិជ្ជាមយិទ្ធិមយា សាហត្ថិកាណត្តិកេស្វេវ បវិសន្តីតិ ទ្វេ ឯវ គហិតា។

បញ្ចបិ កម្មបថា ឯវាតិ ចេតនាសង្ខាតំ បរិយាយសីលំ សន្ធាយ វុត្តំ, វិរតិសីលំ បន មគ្គកោដ្ឋាសិកន្តិ។ **តេសំ បនា**តិ សេសសីលានំ។

៧១២. “កោដ្ឋាសភាវេនា”តិ វុត្តំ, “បតិដ្ឋានភាវេនា”តិ បន វត្តព្ពំ។ ឯត្ថ បន សិក្ខាបទវារេ បហីនបញ្ចាភព្ពដ្ឋានស្ស អរហតោ វិរមិតព្ពវេរស្ស សព្ពថា អភាវា កិរិយេសុ វិរតិយោ ន សន្តីតិ ន ឧទ្ធដា, សេក្ខានំ បន បហីនបញ្ចវេរត្តេបិ តំសភាគតាយ វេរភូតានំ អកុសលានំ វេរនិទានានំ លោភាទីនញ្ច សព្ភាវា វិរតីនំ ឧប្បត្តិ ន ន ភវិស្សតិ។ អកុសលសមុដ្ឋិតានិ ច កាយកម្មាទីនិ តេសំ កាយទុច្ចរិតាទីនិ វេរានេវ, តេហិ ច តេសំ វិរតិយោ ហោន្តេវ, យតោ នផលភូតស្សបិ ឧបរិមគ្គត្ថយស្ស អដ្ឋង្គិកតា ហោតិ។ សិក្ខាវារេ ច អភាវេតព្ពតាយ ផលធម្មាបិ ន សិក្ខិតព្ពា, នាបិ សិក្ខិតសិក្ខស្ស ឧប្បជ្ជមានា កិរិយធម្មាតិ ន កេចិ អព្យាកតា សិក្ខាតិ ឧទ្ធដា។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៧១៤. សម្បត្តវិរតិវសេនាតិ សម្បត្តេ បច្ចុប្បន្នេ អារម្មណេ យថាវិរមិតព្ពតោ វិរតិវសេនាតិ អត្ថោ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សិក្ខាបទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៥. បដិសម្ភិទាវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

១. សង្គហវារវណ្ណនា

៧១៨. ឯសេវ នយោតិ សង្ខេបេន ទស្សេត្វា តមេវ នយំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ **“ធម្មប្បភេទស្ស ហី”**តិអាទិមាហ។ និរុត្តិបដិភានប្បភេទា តព្ពិសយានំ អត្ថាទីនំ បច្ចុប្បន្នាទិភេទេហិ ភិន្ទិត្វា វេទិតព្ពា។

“យំ កិញ្ចិ បច្ចយសមុប្បន្ន”ន្តិ ឯតេន សច្ចហេតុធម្មបច្ចយាការវារេសុ អាគតានិ ទុក្ខាទីនិ គហិតានិ។ សច្ចបច្ចយាការវារេសុ និព្ពានំ, បរិយត្តិវារេ ភាសិតត្ថោ, អភិធម្មភាជនីយេ វិបាកោ កិរិយញ្ចាតិ ឯវំ បាឡិយំ វុត្តានមេវ វសេន បញ្ច អត្ថា វេទិតព្ពា, តថា ធម្មា ច។

វិទហតីតិ និព្ពត្តកហេតុអាទីនំ សាធារណំ និព្ពចនំ, តទត្ថំ បន វិភាវេតុមាហ **“បវត្តេតិ ចេវ បាបេតិ ចា”**តិ។ តេសុ បុរិមោ អត្ថោ មគ្គវជ្ជេសុ ទដ្ឋព្ពោ។ ភាសិតម្បិ ហិ អវពោធនវសេន អត្ថំ បវត្តេតីតិ។ មគ្គោ បន និព្ពានំ បាបេតីតិ តស្មឹ បច្ឆិមោ។

ធម្មនិរុត្តាភិលាបេតិ ឯត្ថ **ធម្ម**-សទ្ទោ សភាវវាចកោតិ កត្វា អាហ **“យា សភាវនិរុត្តី”**តិ, អវិបរីតនិរុត្តីតិ អត្ថោ។ **តស្សា អភិលាបេ**តិ តស្សា និរុត្តិយា អវចនភូតាយ បញ្ញត្តិយា អភិលាបេតិ កេចិ វណ្ណយន្តិ។ ឯវំ សតិ បញ្ញត្តិ អភិលបិតព្ពា , ន វចនន្តិ អាបជ្ជតិ, ន ច វចនតោ អញ្ញំ អភិលបិតព្ពំ ឧច្ចារេតព្ពំ អត្ថិ, អថាបិ ផស្សាទិវចនេហិ ពោធេតព្ពំ អភិលបិតព្ពំ សិយា, ឯវំ សតិ អត្ថធម្មវជ្ជំ តេហិ ពោធេតព្ពំ ន វិជ្ជតីតិ តេសំ និរុត្តិភាវោ អាបជ្ជតិ។ “ផស្សោតិ ច សភាវនិរុត្តិ, ផស្សំ ផស្សាតិ ន សភាវនិរុត្តី”តិ ទស្សិតោវាយមត្ថោ, ន ច អវចនំ ឯវំបការំ អត្ថិ, តស្មា វចនភូតាយ ឯវ តស្សា សភាវនិរុត្តិយា អភិលាបេ ឧច្ចារណេតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

តំ សភាវនិរុត្តិំ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្ស តស្មឹ សភាវនិរុត្តាភិលាបេ បភេទគតំ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទាតិ វុត្តត្តា និរុត្តិសទ្ទារម្មណាយ សោតវិញ្ញាណវីថិយា បរតោ មនោទ្វារេ និរុត្តិបដិសម្ភិទា បវត្តតីតិ វទន្តិ។ “និរុត្តិបដិសម្ភិទា បច្ចុប្បន្នារម្មណា”តិ ច វចនំ សទ្ទំ គហេត្វា បច្ឆា ជាននំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ។ ឯវំ បន អញ្ញស្មឹ បច្ចុប្បន្នារម្មណេ អញ្ញំ បច្ចុប្បន្នារម្មណន្តិ វុត្តន្តិ អាបជ្ជតិ។ យថា បន ទិព្ពសោតញាណំ មនុស្សាមនុស្សាទិសទ្ទប្បភេទនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ តំ តំ សទ្ទវិភាវកំ, ឯវំ សភាវាសភាវនិរុត្តិនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ បច្ចុប្បន្នសភាវនិរុត្តិសទ្ទារម្មណំ តំវិភាវកញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទាតិ វុច្ចមានេ ន បាឡិវិរោធោ ហោតិ។ **តំ សភាវនិរុត្តិំ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្សា**តិ ច បច្ចុប្បន្នសទ្ទារម្មណំ បច្ចវេក្ខណំ បវត្តយន្តស្សាតិ ន ន សក្កា វត្តុំ។ តម្បិ ហិ ញាណំ សភាវនិរុត្តិំ វិភាវេន្តំយេវ តំតំសទ្ទបច្ចវេក្ខណានន្តរំ តំតំបភេទនិច្ឆយហេតុត្តា និរុត្តិំ ភិន្ទន្តំ បដិវិជ្ឈន្តមេវ ឧប្បជ្ជតីតិ ច បភេទគតម្បិ ហោតីតិ។ **សភាវនិរុត្តី**តិ មាគធភាសា អធិប្បេតាតិ តតោ អញ្ញំ សក្កដនាមាទិសទ្ទំ សន្ធាយ **“អញ្ញំ បនា”**តិ អាហ។ **ព្យញ្ជន**ន្តិ និបាតបទមាហ។

កថិតំ អដ្ឋកថាយំ។ **ពោធិមណ្ឌ**-សទ្ទោ បឋមាភិសម្ពុទ្ធដ្ឋានេ ឯវ ទដ្ឋព្ពោ, ន យត្ថ កត្ថចិ ពោធិរុក្ខស្ស បតិដ្ឋិតដ្ឋានេ។ **សុវណ្ណសលាក**ន្តិ សេដ្ឋសលាកំ, ធម្មទេសនត្ថំ សលាកំ គហេត្វាតិ អត្ថោ, **ន បដិសម្ភិទាយំ ឋិតេន** បវារិតំ, តស្មា បដិសម្ភិទាតោ អញ្ញេនេវ បការេន ជានិតព្ពតោ ន សក្កដភាសាជាននំ បដិសម្ភិទាកិច្ចន្តិ អធិប្បាយោ។

ឥទំ កថិតន្តិ មាគធភាសាយ សភាវនិរុត្តិតាញាបនត្ថំ ឥទំ ឥទានិ វត្តព្ពំ កថិតន្តិ អត្ថោ។ **ឆទ្ទន្តវារណ** (ជា. ១.១៦.៩៧ អាទយោ) -**តិត្តិរជាតកា**ទីសុ (ជា. ១.៤.៧៣ អាទយោ) តិរច្ឆានេសុ ច មាគធភាសា ឧស្សន្នា, ន ឱដ្ដកាទិភាសា សក្កដំ វា។

តត្ថាតិ មាគធសេសភាសាសុ។ **សេសា បរិវត្តន្តិ** ឯកន្តេន កាលន្តរេ អញ្ញថា ហោន្តិ វិនស្សន្តិ ច។ មាគធា បន កត្ថចិ កទាចិ បរិវត្តន្តីបិ ន សព្ពត្ថ សព្ពទា សព្ពថា ច បរិវត្តតិ, កប្បវិនាសេបិ តិដ្ឋតិយេវាតិ **“អយមេវេកា ន បរិវត្តតី”**តិ អាហ។ **បបញ្ចោ**តិ ចិរាយនន្តិ អត្ថោ។ ពុទ្ធវចនមេវ ចេតស្ស វិសយោ, តេនេវ “នេលង្គោ សេតបច្ឆាទោ”តិ គាថំ បុច្ឆិតោ ចិត្តោ គហបតិ “‘កឹ នុ ខោ ឯតំ, ភន្តេ, ភគវតា ភាសិត’ន្តិ? ‘ឯវំ គហបតី’តិ។ ‘តេន ហិ, ភន្តេ, មុហុត្តំ អាគមេថ, យាវស្ស អត្ថំ បេក្ខាមី’”តិ (សំ. និ. ៤.៣៤៧) អាហាតិ វទន្តិ។

សព្ពត្ថកញាណន្តិ អត្ថាទីសុ ញាណំ។ តញ្ហិ សព្ពេសុ តេសុ តីសុ ចតូសុបិ វា បវត្តត្តា, កុសលកិរិយភូតាយ បដិភានបដិសម្ភិទាយ ធម្មត្ថភាវតោ តីសុ ឯវ វា បវត្តត្តា "**សព្ពត្ថកញាណ**"ន្តិ វុត្តំ។ ឥមានិ ញាណានិ ឥទមត្ថជោតកានីតិ សាត្ថកានំ បច្ចវេក្ខិតព្ពត្តា សព្ពោ អត្ថោ ឯតស្សាតិបិ សព្ពត្ថកំ, សព្ពត្ថី ខិត្តន្តិ វា។ សេក្ខេ បវត្តា អរហត្តប្បត្តិយា វិសទា ហោន្តីតិ វទន្តិ។ បុព្ពយោគោ វិយ បន អរហត្តប្បត្តិ អរហតោបិ បដិសម្ភិទាវិសទតាយ បច្ចយោ ន ន ហោតីតិ បញ្ចន្នម្បិ យថាយោគំ សេក្ខាសេក្ខបដិសម្ភិទាវិសទត្តការណតា យោជេតព្ពា។

បុច្ឆាយ បរតោ បវត្តា កថាតិ កត្វា អដ្ឋកថា "**បរិបុច្ឆា**"តិ វុត្តា។ **បដិបត្តី បូរេតព្ពំ មញ្ញិស្សន្តី**តិ បដិបត្តិគរុតាយ លាភំ ហីឡេន្តេន សតសហស្សគ្ឃនកម្បិ កម្ពលំ វាសិយា កោដ្ដេត្វា បរិភណ្ឌករណំ មយា កតំ អាវជ្ជិត្វា លាភគរុនោ បរិយត្តិធរា ធម្មកថិកាវ ភវិតុំ ន មញ្ញិស្សន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯត្ថ ច ថេរស្ស កង្ខុប្បត្តិយា បុព្ពេ អវិសទតំ ទស្សេត្វា អរហត្តប្បត្តស្ស បញ្ហវិស្សជ្ជនេន អរហត្តប្បត្តិយា វិសទតា ទស្សិតា។ **តិស្សត្ថេរោ** អនន្តរំ វុត្តោ តិស្សត្ថេរោ ឯវាតិ វទន្តិ។

បភេទោ នាម មគ្គោហិ អធិគតានំ បដិសម្ភិទានំ បភេទគមនំ។ **អធិគមោ** តេហិ បដិលាភោ, តស្មា សោ លោកុត្តរោ, បភេទោ កាមាវចរោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ន បន តថា**តិ យថា អធិគមស្ស ពលវបច្ចយោ ហោតិ, ន តថា បភេទស្សាតិ អត្ថោ។ ឥទានិ បរិយត្តិយាទីនំ អធិគមស្ស ពលវបច្ចយត្តាភាវំ, បុព្ពយោគស្ស ច ពលវបច្ចយត្តំ ទស្សេន្តោ "**បរិយត្តិសវនបរិបុច្ឆា ហី**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បដិសម្ភិទា នាម នត្ថី**តិ បដិសម្ភិទាធិគមោ នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។ ឥទានិ យំ វុត្តំ ហោតិ, តំ ទស្សេន្តោ "**ឥមេ បនា**"តិអាទិមាហ។ បុព្ពយោគាធិគមា ហិ ទ្វេបិ វិសទការណាតិ "បុព្ពយោគោ បភេទស្ស ពលវបច្ចយោ ហោតី"តិ វុត្តន្តិ។

សង្គហវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. សច្ចវារាទិវណ្ណនា

៧១៩. ហេតុវារេ កាលត្តយេបិ ហេតុផលធម្មា "អត្ថា"តិ វុត្តា, តេសញ្ច ហេតុធម្មា "ធម្មា"តិ, ធម្មវារេ វេនេយ្យវសេន អតីតានញ្ច សង្គហិតត្តា "ឧប្បន្នា សមុប្បន្នា"តិអាទិ ន វុត្តន្តិ អតីតបច្ចុប្បន្នា "អត្ថា"តិ វុត្តា, តំនិព្ពត្តកា ច "ធម្មា"តិ ឥទមេតេសំ ទ្វិន្នម្បិ វារានំ នានត្តំ។

សច្ចវារាទិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៧២៥. **អវុត្តត្តា**តិ "តេសំ វិបាកេ ញាណ"ន្តិ សាមញ្ញេន វត្វា វិសេសេន អវុត្តត្តាតិ អធិប្បាយោ។ ឯត្ថ ច កិរិយានំ អវិបាកត្តា ធម្មភាវោ ន វុត្តោតិ។ យទិ ឯវំ វិបាកា ន ហោន្តីតិ អត្ថភាវោ ច ន វត្តព្ពោតិ? ន, បច្ចយុប្បន្នត្តា។ ឯវញ្ចេ កុសលាកុសលានម្បិ អត្ថភាវោ អាបជ្ជតីតិ។ នប្បដិសិទ្ធោ, វិបាកស្ស បន បធានហេតុតាយ បាកដត្តា ធម្មភាវោវ តេសំ វុត្តោ។ កិរិយានំ បច្ចយត្តា ធម្មភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចេ? នាយំ ទោសោ អប្បដិសិទ្ធត្តា, កម្មផលសម្ពន្ធស្ស បន អហេតុត្តា ធម្មភាវោ ន វុត្តោ។ អបិច "អយំ ឥមស្ស បច្ចយោ, ឥទំ បច្ចយុប្បន្ន"ន្តិ ឯវំ ភេទំ អកត្វា កេវលំ កុសលាកុសលេ វិបាកកិរិយធម្មេ ច សភាវតោ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ធម្មបដិសម្ភិទា អត្ថបដិសម្ភិទា ច ហោតីតិបិ តេសំ អត្ថធម្មតា ន វុត្តាតិ វេទិតព្ពា ។ កុសលាកុសលវារេសុ ច ធម្មបដិសម្ភិទា កុសលាកុសលានំ បច្ចយភាវំ សត្តិវិសេសំ សនិប្ផាទេតព្ពតំ បស្សន្តី និប្ផាទេតព្ពាបេក្ខា ហោតីតិ តំសម្ពន្ធេនេវ "តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា"តិ វុត្តំ។ សភាវទស្សនមត្តមេវ បន អត្ថបដិសម្ភិទាយ កិច្ចំ និប្ផន្នផលមត្តទស្សនតោតិ តស្សា និប្ផាទកានបេក្ខត្តា វិបាកវារេ "តេសំ វិបច្ចនកេ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា"តិ ន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

សភាវបញ្ញត្តិយាតិ ន សត្តាទិបញ្ញត្តិយា, អវិបរីតបញ្ញត្តិយា វា។ **ខោភេត្វា**តិ លោមហំសជននសាធុការទានាទីហិ ខោភេត្វា។ **បុន ធម្មស្សវនេ ជានិស្សថា**តិ អប្បស្សុតត្តា ទុតិយវារំ កថេន្តោ តទេវ កថេស្សតីតិ អធិប្បាយោ។

៧៤៦. **ភូមិទស្សនត្ថ**ន្តិ ឯត្ថ កាមាវចរា លោកុត្តរា ច ភូមិ "ភូមី"តិ វេទិតព្ពា, ចិត្តុប្បាទា វាតិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៧៤៧. បច្ចយសមុប្បន្នញ្ច អត្ថំ បច្ចយធម្មញ្ចាតិ វចនេហិ ហេតាទិបច្ចយសមុប្បន្នានំ កុសលាកុសលរូបានម្បិ អត្ថបរិយាយំ, ហេតាទិបច្ចយភូតានំ វិបាកកិរិយរូបានម្បិ ធម្មបរិយាយញ្ច ទស្សេតិ។ បដិភានបដិសម្ភិទាយ កាមាវចរវិបាការម្មណតា មហគ្គតារម្មណតា ច បដិសម្ភិទាញាណារម្មណត្តេ ន យុជ្ជតិ បដិសម្ភិទាញាណានំ កាមាវចរលោកុត្តរកុសលេសុ កាមាវចរកិរិយាលោកុត្តរវិបាកេសុ ច ឧប្បត្តិតោ។ សព្ពញាណារម្មណតាយ សតិ យុជ្ជេយ្យ, "យេន ញាណេន តានិ ញាណានិ ជានាតី"តិ (វិភ. ៧២៦) វចនតោ បន ន សព្ពញាណារម្មណតាតិ កថយន្តិ។ សុត្តន្តភាជនីយេ បន "ញាណេសុ ញាណំ បដិភានបដិសម្ភិទា"តិ អវិសេសេន វុត្តត្តា សព្ពញាណារម្មណតា សិយា។ អភិធម្មភាជនីយេបិ ចិត្តុប្បាទវសេន កថនំ និរវសេសកថនន្តិ យថាទស្សិតវិសយវចនវសេន "យេន ញាណេន តានិ ញាណានិ ជានាតី"តិ យំ វុត្តំ, តំ អញ្ញារម្មណតំ ន បដិសេធេតីតិ។ យថា ច អត្ថបដិសម្ភិទាវិសយានំ ន និរវសេសេន កថនំ អភិធម្មភាជនីយេ, ឯវំ បដិភានបដិសម្ភិទាវិសយស្សាបីតិ។ ឯវំ បដិភានបដិសម្ភិទាយ សព្ពញាណវិសយត្តា "តិស្សោ បដិសម្ភិទា សិយា បរិត្តារម្មណា សិយា មហគ្គតារម្មណា សិយា អប្បមាណារម្មណា"តិ (វិភ. ៧៤៩) វុត្តា។

យទិបិ "សិយា អត្ថបដិសម្ភិទា ន មគ្គារម្មណា"តិ (វិភ. ៧៤៩) វចនតោ អភិធម្មភាជនីយេ វុត្តបដិសម្ភិទាស្វេវ បញ្ហាបុច្ឆកនយោ បវត្តោ។ ន ហិ មគ្គោ បច្ចយុប្បន្នោ ន ហោតិ, អភិធម្មភាជនីយេ ច បដិសម្ភិទាញាណវិសយា ឯវ បដិភានបដិសម្ភិទា វុត្តាតិ ន តស្សា មហគ្គតារម្មណតាតិ។ ឯវមបិ ទ្វេបិ ឯតា បាឡិយោ វិរុជ្ឈន្តិ, តាសុ ពលវតរាយ បឋមា ឥតរាយ អធិប្បាយោ មគ្គិតព្ពោ។ កុសលាកុសលានំ បន បច្ចយុប្បន្នត្តបដិវេធោបិ កុសលាកុសលភាវបដិវេធវិនិមុត្តោ នត្ថីតិ និប្បរិយាយា តត្ថ ធម្មបដិសម្ភិទា ឯកន្តធម្មវិសយត្តា, តថា វិបាកកិរិយានំ បច្ចយភាវបដិវេធោបិ វិបាកកិរិយភាវបដិវេធវិនិមុត្តោ នត្ថីតិ និប្បរិយាយា តត្ថ អត្ថបដិសម្ភិទា ឯកន្តិកអត្ថវិសយត្តា។ កិញ្ចិ បន ញាណំ អប្បដិភានភូតំ នត្ថិ ញេយ្យប្បកាសនតោតិ សព្ពស្មិម្បិ ញាណេ និប្បរិយាយា បដិភានបដិសម្ភិទា ភវិតុំ អរហតិ។ និប្បរិយាយបដិសម្ភិទាសុ បញ្ហាបុច្ឆកស្ស បវត្តិយំ ទ្វេបិ បាឡិយោ ន វិរុជ្ឈន្តិ។

សទ្ទារម្មណត្តា ពហិទ្ធារម្មណាតិ ឯត្ថ បរស្ស អភិលាបសទ្ទារម្មណត្តាតិ ភវិតព្ពំ។ ន ហិ សទ្ទារម្មណតា ពហិទ្ធារម្មណតាយ ការណំ សទ្ទស្ស អជ្ឈត្តស្ស ច សព្ភាវាតិ។ អនុវត្តមានោ ច សោ ឯវ សទ្ទោតិ វិសេសនំ ន កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដិសម្ភិទាវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៦. ញាណវិភង្គោ

១. ឯកកមាតិកាទិវណ្ណនា

៧៥១. ឱកាសង្ខេន សម្បយុត្តា ធម្មា អារម្មណញ្ចាបិ **ញាណស្ស វត្ថុ។ យាថាវករវត្ថុវិភាវនា**តិ នហេតាទិអវិតថេកប្បការវត្ថុវិភាវនា។ យថា ឯកំ នហេតុ, តថា ឯកំ អញ្ញម្បីតិ ហិ គហេតព្ពំ អវិតថសាមញ្ញយុត្តំ ញាណារម្មណំ យាថាវករវត្ថុ។ យាថាវកេន វា អវិតថសាមញ្ញេន វត្ថុវិភាវនា **យាថាវករវត្ថុវិភាវនា**។

ទុកានុរូបេហីតិ ទុកមាតិកានុរូបេហីតិ វទន្តិ។ ឱសានទុកស្ស បន ទុកមាតិកំ អនិស្សាយ វុត្តត្តា ទុកភាវានុរូបេហីតិ វត្តព្ពំ។ ឯវំ **តិកានុរូបេហី**តិ ឯត្ថាបិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឱសានទុកេ បន **អត្ថោ**តិ ផលំ, អនេកត្ថត្តា ធាតុសទ្ទានំ តំ ជនេតីតិ **អត្ថជាបិកា,** ការណគតា បញ្ញា។ ជាបិតោ ជនិតោ អត្ថោ ឯតិស្សាតិ **ជាបិតត្ថា,** ការណបញ្ញាសទិសី ផលប្បកាសនភូតា ផលសម្បយុត្តា បញ្ញា។

១០. ទសកមាតិកាវណ្ណនា

៧៦០. "ចតស្សោ ខោ ឥមា, សារិបុត្ត, យោនិយោ។ កតមា...បេ.... យោ ខោ មំ, សារិបុត្ត, ឯវំ ជាន"ន្តិ (ម. និ. ១.១៥២) វចនេន **ចតុយោនិបរិច្ឆេទកញាណំ** វុត្តំ, "និរយញ្ចាហំ, សារិបុត្ត, បជានាមី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.១៥៣) **បញ្ចគតិបរិច្ឆេទកំ។ "សំយុត្តកេ អាគតានិ តេសត្តតិ ញាណានិ, សត្តសត្តតិ ញាណានី"**តិ វុត្តំ, តត្ថ បន និទានវគ្គេ សត្តសត្តតិ អាគតានិ ចតុចត្តារីសញ្ច, តេសត្តតិ បន បដិសម្ភិទាមគ្គេ សុតមយាទីនិ អាគតានិ ទិស្សន្តិ, ន សំយុត្តកេតិ។ **អញ្ញានិបី**តិ ឯតេន ឥធ ឯកកាទិវសេន វុត្តំ, អញ្ញត្ថ ច "បុព្ពន្តេ ញាណ"ន្តិអាទិនា, ព្រហ្មជាលាទីសុ ច "តយិទំ តថាគតោ បជានាតិ 'ឥមានិ ទិដ្ឋិដ្ឋានានិ ឯវំ គហិតានី'តិ"អាទិនា វុត្តំ អនេកញាណប្បភេទំ សង្គណ្ហាតិ។ យាថាវបដិវេធតោ សយញ្ច អកម្បិយំ បុគ្គលញ្ច តំសមង្គិំ ញេយ្យេសុ អធិពលំ ករោតីតិ អាហ **"អកម្បិយដ្ឋេន ឧបត្ថម្ភកដ្ឋេន ចា"**តិ។

សេដ្ឋដ្ឋានំ សព្ពញ្ញុតំ។ បដិជានននវសេន សព្ពញ្ញុតំ អភិមុខំ គច្ឆន្តិ, អដ្ឋ វា បរិសា ឧបសង្កមន្តីតិ **អាសភា,** ពុទ្ធា។ **ឥទំ បនា**តិ ពុទ្ធានំ ឋានំ សព្ពញ្ញុតមេវ វទតិ។ **តិដ្ឋមានោវា**តិ អវទន្តោបិ តិដ្ឋមានោវ បដិជានាតិ នាមាតិ អត្ថោ។ **អដ្ឋសុ បរិសាសុ** "អភិជានាមហំ, សារិបុត្ត, អនេកសតំ ខត្តិយបរិសំ...បេ.... តត្រ វត មំ ភយំ វា សារជ្ជំ វា ឱក្កមិស្សតីតិ និមិត្តមេតំ, សារិបុត្ត, ន សមនុបស្សាមី"តិ (ម. និ. ១.១៥១) វចនេន ទស្សិតអកម្បិយញាណយុត្តោ ទសពលោហន្តិ **អភីតនាទំ នទតិ។ សីហនាទសុត្តេន** ខន្ធកវគ្គេ អាគតេន។

"ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ វត្តតី"តិ (អ. និ. ៤.៣១) សុត្តសេសេន សប្បុរិសូបស្សយាទីនំ ផលសម្បត្តិ បវត្តិ, បុរិមសប្បុរិសូបស្សយាទី ឧបនិស្សាយ បច្ឆិមសប្បុរិសូបស្សយាទីនំ សម្បត្តិ បវត្តិ វា វុត្តាតិ **អាទិ-**សទ្ទេន តត្ថ ច ចក្ក-សទ្ទស្ស គហណំ វេទិតព្ពំ។ បដិវេធនិដ្ឋត្តា អរហត្តមគ្គញាណំ បដិវេធោតិ **"ផលក្ខណេ ឧប្បន្នំ នាមា"**តិ វុត្តំ។ តេន បដិលទ្ធស្សបិ ទេសនាញាណស្ស កិច្ចនិប្ផត្តិបរស្ស ពុជ្ឈនមគ្គេន ហោតីតិ **"អញ្ញាសិកោណ្ឌញ្ញស្ស សោតាបត្តិផលក្ខណេ បវត្តំ នាមា"**តិ វុត្តំ។ តតោ បរំ បន យាវ បរិនិព្ពានា ទេសនាញាណប្បវត្តិ តស្សេវ បវត្តិតស្ស ធម្មចក្កស្ស ឋានន្តិ វេទិតព្ពំ, បវត្តិតចក្កស្ស ចក្កវត្តិនោ ចក្ករតនដ្ឋានំ វិយ។

សមាទីយន្តីតិ **សមាទានានិ,** តានិ បន សមាទិយិត្វា កតានិ ហោន្តីតិ អាហ **"សមាទិយិត្វា កតាន"**ន្តិ។ **កម្មមេវ វា កម្មសមាទាន**ន្តិ ឯតេន សមាទាន-សទ្ទស្ស អបុព្ពត្ថាភាវំ ទស្សេតិ មុត្តគត-សទ្ទេ គត-សទ្ទស្ស វិយ។

អគតិគាមិនិន្តិ និព្ពានគាមិនី។ វុត្តញ្ហិ "និព្ពានញ្ចាហំ, សារិបុត្ត, បជានាមិ និព្ពានគាមិនិញ្ច បដិបទ"ន្តិ (ម. និ. ១.១៥៣)។

ហានភាគិយធម្មន្តិ ហានភាគិយសភាវំ, កាមសហគតសញ្ញាទិធម្មំ វា។ **តំ ការណ**ន្តិ បុព្ពេវ កតាភិសង្ខារាទី។

"ឥទានី"តិ ឯតស្ស "ឥមិនា អនុក្កមេន វុត្តានីតិ វេទិតព្ពានី"តិ ឥមិនា សហ យោជនា កាតព្ពា។ កិលេសាវរណំ តទភាវញ្ចាតិ **កិលេសាវរណាភាវំ**។ កិលេសក្ខយាធិគមស្ស ហិ កិលេសាវរណំ **អដ្ឋានំ,** តទភាវោ

ឋានំ។ អនធិគមស្ស កិលេសាវរណំ **ឋានំ**, តទភាវោ **អដ្ឋាន**ន្តិ។ តត្ថ តទភាវគ្គហណេន គហិតំ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិកាយ សម្មាទិដ្ឋិយា ឋិតី តព្ពិបរីតាយ ឋានាភាវញ្ច អធិគមស្ស ឋានំ បស្សន្តេន ឥមិនា ញាណេន អធិគមានធិគមានំ ឋានាដ្ឋានភូតេ កិលេសាវរណតទភាវេ បស្សតិ ភគវាតិ ឥមមត្ថំ សាធេន្តោ អាហ **“លោកិយសម្មាទិដ្ឋិឋិតិទស្សនតោ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិឋានាភាវទស្សនតោ ចា”**តិ។ ឯត្ថ ច អធិគមដ្ឋានទស្សនមេវ អធិប្បេតំ ឧបរិ ភព្ពបុគ្គលវសេនេវ វិបាកាវរណាភាវទស្សនាទិកស្ស វក្ខមានត្តា។ ឥមិនា បន ញាណេន សិជ្ឈនតោ បសង្គេន ឥតរម្បិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **ធាតុវេមត្តទស្សនតោ**តិ រាគាទីនំ អធិមត្តតាទិវសេន តំសហិតានំ ធាតូនំ វេមត្តតាទស្សនតោ, “អយំ ឥមិស្សា ធាតុយា អធិមត្តត្តា រាគចរិតោ”តិអាទិនា ចរិយាហេតូនំ វា, រាគាទយោ ឯវ វា បកតិភាវតោ ធាតូតិ រាគាទិវេមត្តទស្សនតោតិ អត្ថោ។ **បយោគំ អនាទិយិត្វា**តិ សន្តតិមហាមត្តអង្គុលិមាលាទីនំ វិយ កាមរាគព្យាបាទាទិវសេន បយោគំ អនាទិយិត្វា។

(១.) ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦១. **ន ហេតុមេវា**តិ ឯត្ថ ច ន ហេតូ ឯវាតិ អត្ថោ, ព្យញ្ជនសិលិដ្ឋតាវសេន បន រស្សត្តំ **ម**-ការោ ច កតោ “អទុក្ខមសុខា”តិ ឯត្ថ វិយ។ **ឥមិនាបិ នយេនា**តិ ឯត្ថ បុរិមនយេន ហេតុភាវាទិបដិក្ខេបោ, បច្ឆិមនយេន នហេតុធម្មាទិកោដ្ឋាសសង្គហោតិ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ **ចុតិ**គ្គហណេន ចុតិបរិច្ឆិន្នាយ ឯកាយ ជាតិយា គហណំ ទដ្ឋព្ពំ, **ភវ**គ្គហណេន នវធា វុត្តភវស្ស។ តទន្តោគធតាយ តត្ថ តត្ថ **បរិយាបន្នតា** វុត្តា។ **ឧប្បន្នំ មនោវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យមេវា**តិ “ន រូបំ វិយ ឧប្បន្នា ឆវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យា”តិ រូបតោ ឯតេសំ វិសេសនំ ករោតិ។

៧៦២. **កប្បតោ កប្បំ គន្ត្វាបិ ន ឧប្បជ្ជតី**តិ ន កទាចិ តថា ឧប្បជ្ជតិ។ ន ហិ ខីរាទីនំ វិយ ឯតេសំ យថាវុត្តលក្ខណវិលក្ខណតា អត្ថីតិ ទស្សេតិ។

៧៦៣. **សមោធានេត្វា**តិ លោកេ វិជ្ជមានំ សព្ពំ រូបំ សមោធានេត្វា។ ឯតេន មហត្តេបិ អវិភាវកត្តំ ទស្សេន្តោ សុខុមត្តា ន វិភាវេស្សតីតិ វាទបថំ ឆិន្ទតិ។ **ចក្ខុបសាទេ** មម វត្ថុម្ហីតិ អត្ថោ។ **វិសយោ**តិ ឥស្សរិយដ្ឋានន្តិ អធិប្បាយោ។

៧៦៤. **អញ្ញោកិណ្ណា**តិ អព្យវហិតា, អនន្តរិតាតិ អត្ថោ។ វវត្ថិតានម្បិ បដិបាដិនិយមោ តេន បដិក្ខិត្តោតិ អត្ថោ។ **អនន្តរតា**តិ អនន្តរបច្ចយតា ឯតេន បដិក្ខិត្តាតិ អត្ថោ។

៧៦៥. **សមនន្តរតា**តិ ច សមនន្តរបច្ចយតា។

៧៦៦. **អាភុជនតោ**តិ អាភុគ្គករណតោ, និវត្តនតោ ឥច្ចេវ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច “បញ្ច វិញ្ញាណា អនាភោគា”តិ អាភោគសភាវា ន ហោន្តីតិ អត្ថោ, “បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ នត្ថិ អាវដ្ដនា វា”តិអាទីសុបិ អាវដ្ដនភាវោ វាតិអាទិនា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

ន កញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតីតិ ឯត្ថ ន សព្ពេ រូបាទិធម្មា ធម្មគ្គហណេន គហិតាតិ យថាធិប្បេតធម្មទស្សនត្ថំ **“មនោបុព្ពង្គមា ធម្មាតិ ឯវំ វុត្ត”**ន្តិ អាហ។

រូបាទីសុ អភិនិបតនំ តេហិ សមាគមោ តេសន្និបិ វត្តុំ យុជ្ជតីតិ អាហ **“រូបាទីនំ អភិនិបាតមត្ត”**ន្តិ។ កម្មត្ថេ វា សាមិវចនំ។ វិញ្ញាណេហិ អភិនិបតិតព្ពានិ ហិ រូបាទីនីតិ។ **ឥទំ វុត្តំ ហោតី**តិអាទីសុ ហិ អយំ អធិប្បាយោ – អារម្មណករណេន បដិវិជានិតព្ពានិ រូបាទីនិ ឋបេត្វា កុសលាកុសលចេតនាយ តំសម្បយុត្តានញ្ច យថាវុត្តានំ សហជបុព្ពង្គមធម្មេន បដិវិជានិតព្ពានំ បដិវិជាននំ ឯតេសំ នត្ថីតិ។ ឯវញ្ច កត្វា **“ទស្សនាទិមត្តតោ បន មុត្តា អញ្ញា ឯតេសំ កុសលាទិបដិវិញ្ញត្តិ នាម នត្ថី”**តិ កិច្ចន្តរំ បដិសេធេតិ។

អវិបាកភាវេន អញ្ញំ អព្យាកតសាមញ្ញំ អនិវារេន្តោ កុសលាកុសលគ្គហណញ្ច ករោតីតិ ចវនបរិយោសានញ្ច **កិច្ចំ**។ **បិ**-សទ្ទេន សហជវនកានិ វីថិចិត្តានិ សម្បិណ្ឌេត្វា បញ្ចទ្វារេ បដិសេធនេ អយំ អធិប្បាយោ សិយា – “មនសា ចេ បទុដ្ឋេន…បេ…. បសន្នេន ភាសតិ វា ករោតិ វា”តិ (ធ. ប. ១-២) ឯវំ វុត្តា ភាសនករណករា, តំសទិសា ច សុខទុក្ខុប្បាទកា ពលវន្តោ ឆដ្ឋទ្វារិកា ឯវ ធម្មគ្គហណេន គហិតាតិ ន តេសំ បញ្ចទ្វារិកជវនេន បដិវិជាននំ អត្ថិ, ទុព្ពលានំ បន បុព្ពង្គមបដិវិជាននំ តត្ថ ន បដិសិទ្ធំ “ន កាយកម្មំ ន វចីកម្មំ បដ្ឋបេតី”តិ វិញ្ញត្តិទ្វយជនកស្សេវ បដ្ឋបនបដិក្ខេបេន ទុព្ពលស្ស មនោកម្មស្ស អនុញ្ញាតត្តា។ តថា

កាយសុចរិតាទិកុសលកម្មំ ករោមីតិ, តព្ពិបរីតំ អកុសលំ កម្មំ ករោមីតិ ច កុសលាកុសលសមាទានំ បញ្ចទ្វារិកជវនេន ន ហោតិ។ តថា បដិច្ចសមុប្បាទវណ្ណនាយំ វុត្តា “បញ្ចទ្វារិកចុតិ ច ន បញ្ចទ្វារិកចិត្តេហិ ហោតិ ចុតិចិត្តស្ស អតំទ្វារិកត្តា”តិ។ យា បនាយំ បាឡិ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតិ អញ្ញត្រ អភិនិបាតមត្តា”តិ, តស្សា រូបាទីនំ អាបាថមត្តំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញំ កញ្ចិ ធម្មសភាវំ ន បដិវិជានាតីតិ អយមត្ថោ ទិស្សតិ។ ន ហិ រូបំ បដិគ្គណ្ហន្តម្បិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ រូបន្តិ ច គណ្ហាតីតិ។ សម្បដិច្ឆនស្សាបិ រូបនីលាទិអាការបដិវិជាននំ នត្ថីតិ កិញ្ចិ ធម្មស្ស បដិវិជាននំ បដិក្ខិត្តំ, បញ្ចហិ បន វិញ្ញាណេហិ សាតិសយំ តស្ស វិជានននន្តិ “អញ្ញត្រ អភិនិបាតមត្តា”តិ ន វុត្តំ។ យស្ស បាឡិយំ ពហិទ្ធាបច្ចុប្បន្នារម្មណតា វុត្តា, តតោ អញ្ញំ និរុត្តិបដិសម្ភិទំ គច្ឆន្តេហិ បញ្ចទ្វារជវនេន បដិសម្ភិទាញាណស្ស សហុប្បត្តិ បដិសិទ្ធា។ **រូបារូបធម្មេ**តិ រូបារូបាវចរធម្មេតិ អត្ថោ។

បញ្ចទ្វារិកចិត្តេន ន បដិពុជ្ឈតីតិ កស្មា វុត្តំ, ននុ រូបាទីនំ អាបាថគមនេ និទ្ទាបដិពោធោ ហោតីតិ? ន, បឋមំ មនោទ្វារិកជវនស្ស ឧប្បត្តិតោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**និទ្ទាយន្តស្ស ហិ**”តិអាទិ។ **បលោភេត្វា** សច្ចសុបិនេន។

អព្យាកតោយេវ អាវជ្ជនមត្តស្សេវ ឧប្បជ្ជនតោតិ វទន្តិ។ ឯវំ វទន្តេហិ មនោទ្វារេបិ អាវជ្ជនំ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជិត្វា ជវនដ្ឋានេ ឋត្វា ភវង្គំ ឱតរតីតិ អធិប្បេតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តស្សា ឯវ វសេនាតិ តស្សា វសេន ឯកវិធេន ញាណវត្ថុ ហោតីតិ ច, វេទិតព្ពន្តិ ច យោជនា កាតព្ពា។

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(២.) ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦៧. អត្ថ-សទ្ទោ អញ្ញត្រ សភាវំ គហេត្វា អធិករណេសុ បវត្តមានោ អធិករណវសេន លិង្គបរិវត្តិំ គច្ឆតីតិ អធិប្បាយេន ជាបិតា ច សា អត្ថា ចាតិ **ជាបិតត្ថា**តិ អយមត្ថោ វិភាវិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៣.) តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦៨. **បញ្ញាបរិណាមិតេសូ**តិ បញ្ញាយ បរិបាចិតេសុ។ “យោគវិហិតេសូតិ ឥទញ្ច វិសយវិសេសនមត្តមេវ, តស្មា យានិ បញ្ញាយ វិហិតានិ អហេសុំ ហោន្តិ ភវិស្សន្តិ ច, សព្ពានិ តានិ យោគវិហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។ សិក្ខិត្វា កាតព្ពំ **សិប្បំ**, ឥតរំ **កម្មំ**។ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **វឌ្ឍកីកម្ម**ន្តិ ច អសិក្ខិត្វាបិ កាតព្ពំ ថូលកម្មំ “**កម្ម**”ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, បញ្ញា ឯវ វា តត្ថ តត្ថ “**កម្មំ សិប្ប**”ន្តិ ច វេទិតព្ពា។ **នាគមណ្ឌលំ** នាម មណ្ឌលំ កត្វា សប្បេ វិជ្ជាយ បក្កោសិត្វា ពលី ទត្វា វិសាបនយនំ។ **បរិត្តំ** រក្ខា, យេន “ផូ”តិ មុខវាតំ ទត្វា វិសំ អបនយន្តិ, សោ ឧណ្ណនាភិអាទិមន្តោ **ផុធមនកមន្តោ**។ “អ អា”តិអាទិកា មាតិកា “ក កា”តិអាទិកោ តប្បភេទោ ច **លេខា**។

កុសលំ ធម្មំ **សកំ**, ឥតរំ **នោសកំ**។ ចតុន្នំ សច្ចានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពានំ តប្បដិវេធបច្ចយភាវេន **អនុលោមនំ** ទដ្ឋព្ពំ។ បុព្ពេ “យោគវិហិតេសុ វា កម្មាយតនេសូ”តិអាទិនា បញ្ញា វុត្តា, បុន តស្សា វេវចនវសេន “អនុលោមិកំ ខន្តិ”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ អធិប្បាយេន “**អនុ…បេ… បញ្ញាវេវចនានី**”តិ អាហ។ ឯត្ថ ច **ឯវរូបិ**ន្តិ យថាវុត្តកម្មាយតនាទិវិសយំ កម្មស្សកតសច្ចានុលោមិកសភាវំ អនិច្ចាទិបវត្តិអាការញ្ចាតិ អត្ថោ។ យថាវុត្តា ច ភូមិសភាវបវត្តិអាការនិទ្ទេសា ខន្តិអាទីហិ យោជេតព្ពា។ យស្សា បញ្ញាយ ធម្មា និជ្ឈានបជាននកិច្ចសង្ខាតំ ឱលោកនំ ខមន្តិ អវិបរីតសភាវត្តា, សា បញ្ញា ធម្មានំ និជ្ឈានក្ខមនំ ឯតិស្សា អត្ថីតិ **ធម្មនិជ្ឈានក្ខន្តី**តិ អត្ថោ។

៧៦៩. អសំវរំ មុញ្ចតីតិ សមាទានសម្បត្តវិរតិសម្បយុត្តចេតនា “**សីលំ បូរេន្តស្ស មុញ្ចចេតនា**”តិ វុត្តា។ បុព្ពាបរបញ្ញាយ ច ទានសីលមយតាវចនតោ មុញ្ចអបរចេតនាវសេន “អារព្ភា”តិ, បុព្ពចេតនាវសេន “អធិកិច្ចា”តិ ច វត្តុំ យុត្តន្តិ “អធិកិច្ចា”តិបិ បាឋោ យុជ្ជតិ។

៧៧០. បញ្ចសីលទសសីលានិ វិញ្ញាណស្ស ជាតិយា ច បច្ចយភូតេសុ សង្ខារភវេសុ អន្តោគធានីតិ “**ឧប្បាទាវា**”តិអាទិកាយ ធម្មដ្ឋិតិបាឡិយា សង្គហិតានិ។ ភវនិព្ពត្តកសីលស្ស បញ្ញាបនំ សតិបិ សវនេ ន តថាគតទេសនាយត្តន្តិ ភិក្ខុអាទីនម្បិ តំ វុត្តំ។

អធិបញ្ញាយ បញ្ញាតិ អធិបញ្ញាយ អន្តោគធា បញ្ញា។ អថ វា អធិបញ្ញានិព្ពត្តេសុ, តទធិដ្ឋានេសុ វា ធម្មេសុ អធិបញ្ញា-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ, តត្ថ បញ្ញា **អធិបញ្ញាយ បញ្ញា**។

៧៧១. អបាយុប្បាទនកុសលតា អបាយកោសល្លំ សិយាតិ មញ្ញមានោ បុច្ឆតិ “**អបាយកោសល្លំ កថំ បញ្ញា នាម ជាតា**”តិ។ តំ បន បរស្ស អធិប្បាយំ និវត្តេន្តោ “**បញ្ញាវាយេវ ហិ**”តិអាទិមាហ។ **តត្រុបាយា**តិ តត្រ តត្រ ឧបាយភូតា។ ឋានេ ឧប្បត្តិ ឯតស្សាតិ **ឋានុប្បត្តិយំ**។ កឹ តំ? ការណជាននំ, ភយាទីនំ ឧប្បត្តិក្ខណេ តស្មឹយេវ ឋានេ លហុឧប្បជ្ជនកត្តិ វុត្តំ ហោតិ។

តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៤.) ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៨៣. **ន បរិតស្សតី**តិ “អបិ នាម មេ តណ្ឌុលាទីនិ សិយុ”ន្តិ ន បត្ថេតិ, តទភាវេន វា ន ឧត្តសតិ។

៧៨៦. **អបរប្បច្ចយេ**តិ បរេន នបត្តិយាយិតព្ពេ។ **ធម្មេ ញាណ**ន្តិ សច្ចវិសយំ ញាណំ។ អរិយសច្ចេសុ ហិ **ធម្ម**-សទ្ទោ តេសំ អវិបរីតសភាវត្តាតិ។ សង្ខតបវរោ វា អរិយមគ្គោ តស្ស ច ផលំ **ធម្មោ**, តត្ថ បញ្ញា តំសហគតា **ធម្មេ ញាណំ**។ ន អញ្ញញាណុប្បាទនំ **នយនយនំ**, ញាណស្សេវ បន បវត្តិវិសេសោតិ អធិប្បាយេនាហ “**បច្ចវេក្ខណញាណស្ស កិច្ច**”ន្តិ។ ឯត្ថ ច **ឥមិនា ធម្មេនា**តិ មគ្គញាណេនាតិ វុត្តំ, ទុវិធម្បិ បន មគ្គផលញាណំ បច្ចវេក្ខណាយ ច មូលំ, ការណញ្ច នយនយនស្សាតិ ទុវិធេនបិ តេន ធម្មេនាតិ ន ន យុជ្ជតិ, តថា ចតុសច្ចធម្មស្ស ញាតត្តា, មគ្គផលសង្ខាតស្ស ច ធម្មស្ស សច្ចបដិវេធសម្បយោគំ គតត្តា នយនំ ហោតីតិ តេន ឥមិនា ធម្មេន ញាណវិសយភាវេន, ញាណសម្បយោគេន វា ញាតេនាតិ ច អត្ថោ ន ន យុជ្ជតិ។

យទិបិ សព្ពេន សព្ពំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ ទុក្ខំ អភិជានន្តិ, តថាបិ បច្ចុប្បន្នេ សសន្តតិបរិយាបន្នេ សវិសេសេ អភិនិវេសោ ហោតីតិ អាហ “**ន តញ្ញេវ ឥម**”ន្តិ។ ទិដ្ឋេន អទិដ្ឋេន នយតោ **នយនញាណំ**, អទិដ្ឋស្ស ទិដ្ឋតាយ ការណភូតត្តា **ការណញាណំ**, អនុរូបត្ថវាចកោ វា ការណ-សទ្ទោតិ ធម្មេ ញាណស្ស អនុរូបញាណន្តិ អត្ថោ។

សម្មុតិម្ហិ ញាណន្តិ ធម្មេ ញាណាទីនំ វិយ សាតិសយស្ស បដិវេធកិច្ចស្ស អភាវា វិសយោភាសនមត្តជាននសាមញ្ញេន ញាណន្តិ សម្មតេសុ អន្តោគធន្តិ អត្ថោ។ សម្មុតិវសេន វា បវត្តំ **សម្មុតិម្ហិ ញាណំ**, អវសេសំ បន ឥតរញាណត្តយវិសភាគំ ញាណំ តព្ពិសភាគសាមញ្ញេន សម្មុតិញាណម្ហិ បវិដ្ឋត្តា **សម្មុតិញាណំ** នាម ហោតីតិ។

៧៨៧. **កិលេសមូលកេ ចា**តិ នីវរណមូលកេ ច កាមភវធម្មេ។

៧៨៨. **សា ហិស្សា**តិ ឯត្ថ **អស្សា**តិ យោ “កាមេសុ វីតរាគោ ហោតី”តិ ឯវំ វុត្តោ, អស្ស បឋមជ្ឈានសមង្គិស្សាតិ អត្ថោ។ **ស្វេវា**តិ ឯតេន កាមេសុ វីតរាគភាវនាវត្ថស្សេវ បឋមជ្ឈានសមង្គិស្ស គហណេ បវត្តេ តស្ស តតោ បរំ អវត្ថំ ទស្សេតុំ “**កាមេសុ វីតរាគោ សមានោ**”តិ វុត្តំ។ ចតុត្ថមគ្គបញ្ញា ឆឡាភិញ្ញាភាវប្បត្តិយា តំ **បដិវិជ្ឈតិ** នាម, ឥតរា តទុបនិស្សយត្តា។ យថានុរូបំ វា អាសវក្ខយភាវតោ, ផលេ វា អាសវក្ខយេ សតិ យថានុរូបំ តំនិព្ពត្តនតោ ចតូសុបិ មគ្គេសុ បញ្ញា **ឆឡំ អភិញ្ញំ បដិវិជ្ឈតី**តិ ទដ្ឋព្ពា។

៧៨៩. **កាមសហគតា**តិ វត្ថុកាមារម្មណា។ **ចោទេន្តី**តិ កាមាភិមុខំ តន្និន្នំ ករោន្តីតិ អត្ថោ។ **តទនុធម្មតា**តិ តទនុធម្មា ឥច្ចេវ វុត្តំ ហោតិ។ **តា**-សទ្ទស្ស អបុព្ពត្ថាភាវតោតិ អធិប្បាយេនាហ “**តទនុរូបសភាវា**”តិ។ និកន្តី, និកន្តិសហគតចិត្តុប្បាទំ វា “**មិច្ឆាសតី**”តិ វទតិ។ “អហោ វត មេ អវិតក្កំ ឧប្បជ្ជេយ្យា”តិ អវិតក្ការម្មណា **អវិតក្កសហគតា**។

៨០១. អធិគមភាវេន អភិមុខំ ជានន្តស្ស **អភិជានន្តស្ស**, អភិវិសិដ្ឋេន វា ញាណេន ជានន្តស្ស, អនារម្មណភូតញ្ច តំ ឋានំ បាកដំ ករោន្តស្សាតិ អត្ថោ។

៨០២. វសិតាបញ្ចករហិតំ ឈានំ **អប្បគុណំ**។ ឯត្ថ ចតស្សោ បដិបទា ចត្តារិ អារម្មណានីតិ បញ្ញាយ បដិបទារម្មណុទ្ទេសេន បញ្ញា ឯវ ឧទ្ទិដ្ឋាតិ សា ឯវ វិភត្តាតិ។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៥.) បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៤. **បញ្ចង្គិកោ សម្មាសមាធី**តិ សមាធិអង្គភាវេន បញ្ចា ឧទ្ទិដ្ឋាតិ។ បីតិផរណតាទិវចនេន ហិ តមេវ វិភជតិ, “សោ ឥមមេវ កាយំ វិវេកជេន បីតិសុខេន អភិសន្ទេតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២២៦; ម. និ. ១.៤២៧) នយេន បីតិយា សុខស្ស ច ផរណំ វេទិតព្ពំ។ បីតិផរណតាសុខផរណតាហិ អារម្មណេ បត្វា ចតុត្ថជ្ឈានស្ស ឧប្បាទនតោ “**បាទា វិយា**”តិ តា វុត្តា។

ទុតិយបញ្ចកេ ច “**បញ្ចញាណិកោ**”តិ សមាធិមុខេន បញ្ចញាណានេវ ឧទ្ទិដ្ឋានិ និទ្ទិដ្ឋានិ ចាតិ ទដ្ឋព្ពានិ។ លោកិយសមាធិស្ស បច្ចនីកានិ នីវរណបឋមជ្ឈាននិកន្តិអាទីនិ និគ្គហេតព្ពានិ។ អញ្ញេ កិលេសា វារេតព្ពា, ឥមស្ស បន អរហត្តសមាធិស្ស បដិប្បស្សទ្ធសព្ពកិលេសត្តា ន និគ្គហេតព្ពំ វារេតព្ពញ្ច អត្ថីតិ មគ្គានន្តរំ សមាបត្តិក្ខណេ ច អប្បយោគេនេវ អធិគតត្តា ច ឋបិតត្តា ច, អបរិហានិវសេន ឋបិតត្តា វា **ន សសង្ខារនិគ្គយ្ហវារិតគតោ។ សតិវេបុល្លប្បត្តត្តា**តិ ឯតេន អប្បវត្តមានាយបិ សតិយា សតិពហុលតាយ សតោ ឯវ នាមាតិ ទស្សេតិ។ **យថាបរិច្ឆិន្នកាលវសេនា**តិ ឯតេន បរិច្ឆិន្នសតិយា សតោតិ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៦.) ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៥. វិសុទ្ធិភាវំ ទស្សេន្តោ “**ទូរ...បេ.... រម្មណាយា**”តិ អាហ។ សោតធាតុវិសុទ្ធីតិ ច ចិត្តចេតសិកា ធម្មា វុត្តាតិ តត្ថ ញាណំ **សោតធាតុវិសុទ្ធិយា ញាណំ**។ “ចេតោបរិយញាណ”ន្តិ ឥទមេវ អត្ថវសេន “**បរចិត្តេ ញាណ**”ន្តិ ឧទ្ធដន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ចុតូបបាតញាណស្ស ទិព្ពចក្ខុញាណេកទេសត្តា “**វណ្ណធាតុអារម្មណា**”តិ វុត្តំ។ មុទ្ធប្បត្តេន ចុតូបបាតញាណសង្ខាតេន ទិព្ពចក្ខុញាណេន សព្ពំ ទិព្ពចក្ខុញាណន្តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៧.) សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៦. **តទេវ ញាណ**ន្តិ ឆព្ពិធម្បិ បច្ចវេក្ខណញាណំ វិបស្សនារម្មណភាវេន សហ គហេត្វា វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ **ធម្មដ្ឋិតិញាណេនា**តិ ឆបិ ញាណានិ សង្ខិបិត្វា វុត្តេន ញាណេន។ **ខយធម្ម**ន្តិអាទិនា ហិ បការេន បវត្តញាណស្ស ទស្សនំ, ញាណវិបស្សនាទស្សនតោ វិបស្សនាបដិវិបស្សនាទស្សនមត្តមេវាតិ ន តំ អង្គន្តិ អធិប្បាយោ។ បាឡិយំ បន សព្ពត្ថ ញាណវចនេន អង្គានំ វុត្តត្តា **និរោធធម្មន្តិ ញាណ**ន្តិ **ឥតិ**-សទ្ទេន បកាសេត្វា វុត្តំ វិបស្សនាញាណំ សត្តមំ ញាណន្តិ អយមត្ថោ ទិស្សតិ។ ន ហិ យម្បិ តំ ធម្មដ្ឋិតិញាណំ, តម្បិ ញាណន្តិ សម្ពន្ធោ ហោតិ តំញាណគ្គហណេ ឯកស្មិំ ញាណភាវទស្សនស្ស អនធិប្បេតត្តា, “ខយធម្មំ...បេ.... និរោធធម្ម”ន្តិ ឯតេសំ សម្ពន្ធាភាវប្បសង្គតោ ចាតិ។

សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៨.) អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៨. **វិហាវិតព្ពដ្ឋេនា**តិ បច្ចនីកធម្មេ, ទុក្ខំ វា វិច្ឆិន្ទិត្វា បវត្តេតព្ពដ្ឋេន។

អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(១០.) ទសកនិទ្ទេសោ

បឋមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៩. អវិជ្ជមានំ ឋានំ **អដ្ឋានំ,** នត្ថិ ឋានន្តិ វា **អដ្ឋានំ**។ ឯស “**អនវកាសោ**”តិ ឯត្ថាបិ នយោ។ តទត្ថនិគមនមត្តមេវ ហិ “នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី”តិ វចនន្តិ។ អសុខេ សុខន្តិ ទិដ្ឋិវិបល្លាសេន ឥធ សុខតោ ឧបគមនស្ស

ហានន្តិ អធិប្បាយោ ទស្សេន្តោ “**ឯកន្ត…បេ… អត្តទិដ្ឋិវសេនា**”តិ បធានទិដ្ឋិមាហ។ ភេទានុរូបស្ស សាវនំ **អនុស្សាវនំ**, ភេទានុរូបេន វា វចនេន វិញ្ញាបនំ។

លិង្គេ បរិវត្តេ ច សោ ឯវ ឯកកម្មនិព្ពត្តិតោ ភវង្គប្បពន្ធោ ជីវិតិន្ទ្រិយប្បពន្ធោ ច, នាញ្ញោតិ អាហ “**អបិ បរិវត្តលិង្គ**”ន្តិ។ **អយំ បញ្ហោ**តិ ញាបនិច្ឆានិព្ពត្តា កថា។

សង្គាមចតុក្កំ សបត្តវសេន យោជេតព្ពំ។ សព្ពត្ថ ច បុរិមំ អភិសន្ធិចិត្តំ អប្បមាណំ, វធកចិត្តំ បន តទារម្មណញ្ច ជីវិតិន្ទ្រិយំ អានន្តរិយានានន្តរិយភាវេ បមាណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បុថុជ្ជនស្សេវ តំ ទិន្នំ ហោតិ**។ កស្មា? យថា វធកចិត្តំ បច្ចុប្បន្នារម្មណម្បិ ជីវិតិន្ទ្រិយប្បពន្ធវិច្ឆេទនវសេន អារម្មណំ កត្វា បវត្តតិ, ន ឯវំ ចាគចេតនា។ សា ហិ ចជិតព្ពំ អារម្មណំ កត្វា ចជនមត្តមេវ ហោតិ, អញ្ញសកករណញ្ច តស្ស ចជនំ, តស្មា យស្ស តំ សកំ កតំ, តស្សេវ ទិន្នំ ហោតីតិ។

សណ្ឋ…បេ… កប្បវិនាសេយេវ មុច្ចតីតិ ឥទំ កប្បដ្ឋកថាយ ន សមេតិ។ តត្ថ ហិ **អដ្ឋកថាយំ** (កថា. អដ្ឋ. ៦៥៤-៦៥៧) វុត្តំ “អាបាយិកោតិ ឥទំ សុត្តំ យំ សោ ឯកំ កប្បំ អសីតិភាគេ កត្វា តតោ ឯកភាគមត្តំ កាលំ តិដ្ឋេយ្យ, តំ អាយុកប្បំ សន្ធាយ វុត្ត”ន្តិ។ **កប្បវិនាសេយេវា**តិ បន អាយុកប្បវិនាសេយេវាតិ អត្ថេ សតិ នត្ថិ វិរោធោ។ ឯត្ថ ច **សណ្ឋហន្តេ**តិ ឥទំ ស្វេ វិនស្សិស្សតីតិ វិយ អភូតបរិកប្បវសេន វុត្តំ។ **ឯកទិវសមេវ បច្ចតិ** តតោ បរំ កប្បាភាវេន អាយុកប្បស្សបិ អភាវតោតិ អវិរោធតោ អត្ថយោជនា ទដ្ឋព្ពា។

បកតត្តោតិ អនុក្ខិត្តោ។ **សមានសំវាសកោ**តិ អបារាជិកោ។

កឹ បន តន្តិ យោ សោ “និយតោ”តិ វុត្តោ, តំ កឹ និយមេតីតិ អត្ថោ។ តស្សេវ បន យថាបុច្ឆិតស្ស និយតស្ស មិច្ឆត្តសម្មត្តនិយតធម្មានំ វិយ សភាវតោ វិជ្ជមានតំ យថាបុច្ឆិតញ្ច និយាមកហេតុំ បដិសេធេត្វា យេន “និយតោ”តិ “សត្តក្ខត្តុបរមាទិកោ”តិ ច វុច្ចតិ, តំ យថាធិប្បេតការណំ ទស្សេតុំ “**សម្មាសម្ពុទ្ធេន ហី**”តិអាទិមាហ។ ជាតស្ស កុមារស្ស វិយ អរិយាយ ជាតិយា ជាតស្ស **នាមមត្តមេតំ** និយតសត្តក្ខត្តុបរមាទិកំ, និយតានិយតភេទំ នាមន្តិ អត្ថោ។ យទិ បុព្ពហេតុ និយាមកោ, សោតាបន្នោ ច និយតោតិ សោតាបត្តិមគ្គតោ ឧទ្ធំ តិណ្ណំ មគ្គានំ ឧបនិស្សយភាវតោ បុព្ពហេតុកិច្ចំ, តតោ បុព្ពេ បន បុព្ពហេតុកិច្ចំ នត្ថីតិ សោតាបត្តិមគ្គស្ស **ឧបនិស្សយាភាវោ អាបជ្ជតិ**។ យទិ ហិ តស្សបិ បុព្ពហេតុ ឧបនិស្សយោ សិយា, សោ ច និយាមកោតិ សោតាបត្តិមគ្គុប្បត្តិតោ បុព្ពេ ឯវ និយតោ សិយា, តញ្ច អនិដ្ឋំ, តស្មាស្ស បុព្ពហេតុនា អហេតុកតា អាបន្នាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ “**ឥច្ចស្ស អហេតុ អប្បច្ចយា និព្ពត្តិ បាបុណាតី**”តិ។

បដិលទ្ធមគ្គោ សោតាបត្តិមគ្គោ, តេនេវ សត្តក្ខត្តុបរមាទិនិយមេ សតិ សត្តមភវាទិតោ ឧទ្ធំ បវត្តនកស្ស ទុក្ខស្ស មូលភូតា កិលេសា តេនេវ ខីណាតិ ឧបរិ តយោ មគ្គា អកិច្ចកា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ យទិ ឧបរិ តយោ មគ្គា សត្តក្ខត្តុបរមាទិកំ និយមេន្តិ, តតោ ច អញ្ញោ សោតាបន្នោ នត្ថីតិ សោតាបត្តិមគ្គស្ស អកិច្ចកតា និប្បយោជនតា អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ អថ សក្កាយទិដ្ឋាទិប្បហានំ ទស្សនកិច្ចំ, តេសំ បហានេន សត្តក្ខត្តុបរមាទិតាយ ភវិតព្ពំ។ សា ចុបរិមគ្គេហិ ឯវ ហោតីតិ សត្តមភវាទិតោ ឧទ្ធំ បវត្តិតោ តេន វិនា វុដ្ឋានេ សក្កាយទិដ្ឋាទិប្បហានេន ច តេន វិនា ភវិតព្ពន្តិ អាហ “**បឋមមគ្គេន ច អនុប្បជ្ជិត្វាវ កិលេសា ខេបេតព្ពា ហោន្តី**”តិ។ **ន អញ្ញោ កោចិ និយមេតី**តិ នាមករណនិមិត្តតោ វិបស្សនាតោ អញ្ញោ កោចិ និយាមកោ នាម នត្ថីតិ អត្ថោ។ វិបស្សនាវ និយមេតីតិ ច នាមករណនិមិត្តតំយេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនេវាហ “**ឥតិ សម្មាសម្ពុទ្ធេន គហិតនាមមត្តមេវ ត**”ន្តិ។

ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ បន អត្ថីតិ “ន មេ អាចរិយោ អត្ថិ, សទិសោ មេ ន វិជ្ជតី”តិអាទី (ម. និ. ១.២៨៥; ២.៣៤១; មហាវ. ១១; កថា. ៤០៥) ឥមិស្សា លោកធាតុយា ឋត្វា វទន្តេន ភគវតា “កឹ បនាវុសោ សារិបុត្ត, អត្ថេតរហិ អញ្ញោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ភគវតា សមសមោ សម្ពោធិយន្តិ ឯវំ បុដ្ឋាហំ, ភន្តេ, នោតិ វទេយ្យ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.១៦១) វត្វា តស្ស ការណំ ទស្សេតុំ “អដ្ឋានមេតំ អនវកាសោ, យំ ឯកិស្សា លោកធាតុយា ទ្វេ អរហន្តោ សម្មាសម្ពុទ្ធា”តិ (ម. និ. ៣.១២៩) ឥមំ សុត្តំ ទស្សេន្តេន ធម្មសេនាបតិនា ច ពុទ្ធក្ខេត្តភូតំ ឥមំ លោកធាតុំ ឋបេត្វា អញ្ញត្ថ អនុប្បត្តិ វុត្តា ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

“យោ បន ភិក្ខូ”តិអាទិនា វុត្តានិ សិក្ខាបទានិ **មាតិកា**, តាយ អន្តរហិតាយ និទានុទ្ទេសសង្ខាតេ បាតិមោក្ខេ បព្ពជ្ជូបសម្បទាកម្មេសុ ច **សាសនំ តិដ្ឋតី**តិ អត្ថោ។ បាតិមោក្ខេ វា អន្តោគធា បព្ពជ្ជា ឧបសម្បទា ច

តទុភយាភាវេ ជាតិមោក្ខាភាវតោ, តស្មា ជាតិមោក្ខេ, តាសុ ច **សាសនំ តិដ្ឋតី**តិ វុត្តំ។ **ឱសក្កិតំ នាមា**តិ បច្ឆិមបដិវេធសីលភេទទ្វយំ ឯកតោ កត្វា តតោ បរំ វិនដ្ឋំ នាម ហោតីតិ អត្ថោ។

តាតិ វស្សិយោ។ **ការុញ្ញ**ន្តិ បរិទេវនការុញ្ញំ។

អនច្ឆរិយត្តាតិ ទ្វីសុ ឧប្បជ្ជមានេសុ អច្ឆរិយត្តាភាវទោសតោតិ អត្ថោ។ **វិវាទភាវតោ**តិ វិវាទាភាវត្ថំ ទ្វេ ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ អត្ថោ។

ឯកំ ពុទ្ធំ ធារេតីតិ **ឯកពុទ្ធធារណី**។ ឯតេន ឯវំសភាវា ឯតេ ពុទ្ធគុណា, យេន ទុតិយពុទ្ធគុណេ ធារេតុំ អសមត្ថា អយំ លោកធាតូតិ ទស្សេតិ។ បច្ចយវិសេសនិប្ផន្នានញ្ហិ ធម្មានំ សភាវវិសេសោ ន សក្កា ធារេតុន្តិ។ សមំ ឧទ្ធំ បជ្ជតីតិ **សមុបាទិកា,** ឧទកស្សោបរិ សមំ គាមិនីតិ អត្ថោ។ **ទ្វិន្នម្បី**តិ ទ្វេបិ, ទ្វិន្នម្បិ វា សរីរភារំ។ **ឆាទេន្ត**ន្តិ រោចយមានំ។ **សកឹ ភុត្តោ វា**តិ ឯកម្បិ អាលោបំ អជ្ឈោហរិត្វា មរេយ្យាតិ អត្ថោ។

អតិធម្មភារេនាតិ ធម្មេន នាម បថវី តិដ្ឋេយ្យ, សា កឹ តេនេវ ចលតីតិ អធិប្បាយោ។ បុន ថេរោ “រតនំ នាម លោកេ កុដុម្ពំ សន្ធារេន្តំ អភិមតញ្ច លោកេន អត្តនោ គរុសភាវតាយ សកដភង្គស្ស ការណំ អតិភារភូតំ ទិដ្ឋំ។ ឯវំ ធម្មោ ច ហិតសុខវិសេសេហិ តំសមង្គីនំ ធារេន្តោ អភិមតោ ច វិញ្ញូហិ គម្ភីរាប្បមេយ្យភាវេន គរុសភាវត្តា អតិភារភូតោ បថវិចលនស្ស ការណំ ហោតី”តិ ទស្សេន្តោ “**ឥធ, មហារាជ, ទ្វេ សកដា**”តិអាទិមាហ។ **ឯកស្សា**តិ ឯកស្មា, ឯកស្ស វា សកដស្ស រតនំ, តស្មា សកដតោ គហេត្វាតិ អត្ថោ។ **ឱសារិត**ន្តិ បវេសិតំ អាហដំ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

សភាវបកតិកាតិ អកិត្តិមបកតិកាតិ អត្ថោ។ **ការណមហន្តត្តា**តិ មហន្តេហិ បារមិតាការណេហិ ពុទ្ធគុណានំ និព្ពត្តិតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ បថវីអាទយោ មហន្តា អត្តនោ អត្តនោ វិសយេ ឯកេការ, ឯវំ សម្មាសម្ពុទ្ធោបិ មហន្តោ អត្តនោ វិសយេ ឯកោ ឯវ។ កោ ច តស្ស វិសយោ? យាវតកំ ញេយ្យំ, ឯវំ អាកាសោ វិយ អនន្តវិសយោ ភគវា ឯកោ ឯវ ហោតីតិ វទន្តោ លោកធាតុន្តរេសុបិ ទុតិយស្ស អភាវំ ទស្សេតិ។

បុព្ពភាគេ អាយូហនវសេន **អាយូហនសមង្គិតា** សន្និដ្ឋានចេតនាវសេន **ចេតនាសមង្គិតា** ច វេទិតព្ពា, សន្តតិខណវសេន វា។ **វិបាការហ**ន្តិ ទុតិយភវាទីសុ វិបច្ចនបកតិកំ សន្ធាយ វទតិ។ **ចលតី**តិ បរិវត្តតិ។ សុនខេហិ វជនសីលោ **សុនខវាជិកោ**។

បឋមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១០. គតិតោ អញ្ញា គតិសម្បត្តិ នាម នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ “**សម្បន្នា គតី**”តិ អាហ។ មហាសុទស្សនាទិសុរាជកាលោ បឋមកប្បិកាទិសុមនុស្សកាលោ ច **កាលសម្បត្តិ**។

ឯកន្តំ កុសលស្សេវ ឱកាសោតិ ឥទំ យទិបិ កោចិ កាយសុចរិតាទិបយោគសម្បត្តិយំ ឋិតំ ពាធេយ្យ, តំ បន ពាធនំ ពាធកស្សេវ ឥស្សាទិនិមិត្តេន វិបរីតគ្គាហេន ជាតំ។ សា បយោគសម្បត្តិ សភាវតោ សុខវិបាកស្សេវ បច្ចយោ, ន ទុក្ខវិបាកស្សាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ មក្កដោ ភត្តបុដំ ពន្ធដ្ឋានេ មុញ្ចិត្វា ភុញ្ជិតុំ ន ជានាតិ, យត្ថ វា តត្ថ វា ភិន្ទិត្វា វិនាសេតិ, ឯវំ អនុបាយញ្ញូបិ ភោគេ។ **សុសានេ ឆឌ្ឌេត្វា**តិអាទិនា ឃាតេត្វា ឆឌ្ឌិតស្ស វុដ្ឋានាភាវោ វិយ អបាយតោ វុដ្ឋានាភាវោតិ ទស្សេតិ។

“បច្ចរី”តិបិ **ឧឡុម្បស្ស** នាមំ, តេន ឯត្ថ កតា “មហាបច្ចរី”តិ វុច្ចតិ។ **ឧទកេ មរណំ ថលេ មរណញ្ច ឯកមេវា**តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ សក្កេន “សមុទ្ទារក្ខំ ករិស្សាមី”តិ វុត្តន្តិ? សច្ចំ វុត្តំ, ជីវិតស្ស លហុបរិវត្តិតំ បកាសេន្តេហិ ថេរេហិ ឯវំ វុត្តំ, លហុបរិវត្តិតាយ ជីវិតហេតុ ន គមិស្សាមាតិ អធិប្បាយោ។ អថ វា **ឧទកេ**តិ នាគទីបំ សន្ធាយ វុត្តំ, **ថលេ**តិ ជម្ពុទីបំ។

ថេរោ ន ទេតីតិ កថមហំ ឯតេន ញាតោ, កេនចិ កិញ្ចិ អាចិក្ខិតំ សិយាតិ សញ្ញាយ ន អទាសិ។ តេនេវ “មយម្បិ ន ជានាមា”តិ វុត្តំ។ **អបរស្សា**តិ អបរស្ស ភិក្ខុនោ បត្តំ អាទាយ…បេ…. ថេរស្ស ហត្ថេ បបេសីតិ យោជនា។ **អនាយតនេ**តិ និក្ការណេ, អយុត្តេ វា នស្សនដ្ឋានេ។ **តុវំ អត្តានំ រក្ខេយ្យាសិ,** មយំ បន មហល្លកត្តា

កឹ វត្តិត្វា កវិស្សាម, មហល្លកត្តា ឯវំ ច វត្តិតុំ ន សក្ខិស្សាមាតិ អធិប្បាយោ។ អនាគាមិត្តា វា ថេរោ អត្តនា វត្តព្ពំ ជានិត្វា ឱវទតិ។

សម្មាបយោគស្ស គតមគ្គោតិ សម្មាបយោគេន និប្ផាទិតគត្តា តស្ស សញ្ញាននការណន្តិ អត្ថោ។

ភូតមត្ថំ កត្វា អភូតោបមំ កថយិស្សតីតិ អធិប្បាយោ។ **មនុស្សា**តិ ភណ្ឌាគារិកាទិនិយុត្តា មនុស្សា មហន្តត្តា **សម្បជិច្ឆិតុំ នាសក្ខឹសុ**។

ទុតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១១. **អញ្ចិតា**តិ គតា។ **បេច្ចា**តិ បុន, មរិត្វាតិ វា អត្ថោ។ **ឧស្សន្នត្តា**តិ វិតក្កពហុលតាយ ឧស្សន្នត្តាតិ វទន្តិ, សូរតាទីហិ វា **ឧស្សន្នត្តា។ ទិព្ពន្តី**តិ កីឡន្តិ។

សញ្ជីវកាឡសុត្តសង្ឃាតរោរុវមហារោរុវតាបនមហាតាបនអវីចិយោ **អដ្ឋ មហានិរយា**។ ឯកេកស្ស ចត្តារិ ទ្វារានិ, ឯកេកស្មឹ ទ្វារេ ចត្តារោ ចត្តារោ គូថនិរយាទយោតិ ឯវំ **សោឡស ឧស្សទនិរយេ** វណ្ណយន្តិ។

សក្កសុយាមាទយោ វិយ **ជេដ្ឋកទេវរាជា**។ បជាបតិវរុណឦសានាទយោ វិយ ទុតិយាទិដ្ឋានន្តរការកោ **បរិចារកោ ហុត្វា**។

តតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចតុត្ថពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១២. **កប្បោ**តិ ទ្វេធាភូតគ្គោ។ ឯត្ថ ច ពីជាទិធាតុនានត្តវសេន ខន្ធាទិធាតុនានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ចតុត្ថពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១៣. **អជ្ឈាសយធាតូ**តិ អជ្ឈាសយសភាវោ។ យថា គូថាទីនំ ធាតុសភាវោ ឯសោ, យំ គូថាទីហេវ សំសន្ទតិ, ឯវំ បុគ្គលានំ អជ្ឈាសយស្សេវេស សភាវោ, យំ ទុស្សីលាទយោ ទុស្សីលាទិកេហេវ សំសន្ទន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ភិក្ខូបិ អាហំសូ**តិ អញ្ញមញ្ញំ អាហំសុ។ អាវុសោ ឥមេ មនុស្សា “យថាសភាគេន បរិភុញ្ជថា”តិ វទន្តា អម្ហេ សភាគាសភាគេ វិទិត្វា ហីនជ្ឈាសយបណីតជ្ឈាសយតំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា ធាតុសំយុត្តកម្មេ ឧបនេន្តិ តស្ស បយោគំ ទដ្ឋុកាមាតិ អត្ថោ, ឯវំ សភាគវសេនេវ អជ្ឈាសយធាតុបរិច្ឆិន្ទនតោ អជ្ឈាសយធាតុសភាគវសេន និយមេតីតិ អធិប្បាយោ។

បញ្ចមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឆដ្ឋពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

ចរិតន្តិ ឥធ ទុច្ចរិតំ សុចរិតន្តិ វុត្តំ។ អប្បរជំ អក្ខំ ឯតេសន្តិ **អប្បរជក្ខា**តិ អត្ថោ វិភាវិតោ, អប្បរជំ អក្ខិម្ហិ ឯតេសន្តិ **អប្បរជក្ខា**តិបិ សទ្ទត្ថោ សម្ភវតិ។ ឯត្ថ ច អាសយជាននាទិនា យេហិ ឥន្ទ្រិយេហិ បរោបរេហិ សត្តា កល្យាណបាបាសយាទិកា ហោន្តិ, តេសំ ជាននំ វិភាវេតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តអាសយានុសយញាណានំ វិសុំ អសាធារណតា, ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្ត នានាធិមុត្តិកតាញាណានំ វិសុំ ពលតា ច សិទ្ធា ហោតិ។

៨១៥. **យទរិយា**តិ យេ អរិយា។ **អាវសឹសូ**តិ និស្សាយ វសឹសុ។ កេ បន តេ? “ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ បញ្ចង្គ វិប្បហីនោ ហោតិ ឆឡង្គសមន្នាគតោ ឯការក្ខោ ចតុរាបស្សេនោ បនុណ្ណបច្ចេកសច្ចោ សមវយសដ្ឋេសនោ អនាវិលសង្កប្បោ បស្សទ្ធកាយសង្ខារោ សុវិមុត្តចិត្តោ សុវិមុត្តបញ្ញោ”តិ (ទី. និ. ៣.៣៤៨; អ. និ. ១០.១៩) ឯវំ

វុត្តា។ ឯតេសុ បញ្ចង្គវិប្បហីនបច្ចេកសច្ចបនោទនឯសនាសមវយសជ្ជនានិ “សង្ខាយេកំ បដិសេវតិ អធិវាសេតិ បរិវជ្ជេតិ វិនោទេតី”តិ (ម. និ. ២.១៦៨) វុត្តេសុ អបស្សេនេសុ វិនោទនញ្ច មគ្គកិច្ចានេវ, ឥតរេ ច មគ្គេនេវ សមិជ្ឈន្តិ។ តេនាហ “**ឯតញ្ហិ សុត្តំ…បេ…. ទីបេតី**”តិ។

៨១៦. អារម្មណសន្តានានុសយនេសុ ឥដ្ឋារម្មណេ អារម្មណានុសយនេន **អនុសេតិ។ អាចិណ្ណសមាចិណ្ណា**តិ ឯតេន សមន្តតោ វេបេត្វា វិយ បិតភាវេន អនុសយិតតំ ទស្សេតិ។ ភវស្សបិ វត្ថុកាមត្តា, រាគវសេន វា សមានត្តា “**ភវរាគានុសយោ…បេ…. សង្គហិតោ**”តិ អាហ។

៨១៨. “បណីតាធិមុត្តិកា តិក្ខិន្ទ្រិយា, ឥតរេ មុទិន្ទ្រិយា”តិ ឯវំ ឥន្ទ្រិយវិសេសទស្សនត្ថមេវ អធិមុត្តិគ្គហណន្តិ អាហ “**តិក្ខិន្ទ្រិយមុទិន្ទ្រិយភាវទស្សនត្ថ**”ន្តិ។

៨១៩. **បហានក្កមវសេនា**តិ ឯត្ថ បហាតព្ពបជហនក្កមោ បហានក្កមោតិ ទដ្ឋព្ពោ, យស្ស បហានេន ភវិតព្ពំ, តំ តេនេវ បហានេន បឋមំ វុច្ចតិ, តតោ អប្បហាតព្ពន្តិ អយំ វា បហានក្កមោ។

៨២០. មគ្គស្ស ឧបនិស្សយភូតានិ ឥន្ទ្រិយានិ **ឧបនិស្សយឥន្ទ្រិយានិ**។

៨២៦. និព្ពុតិឆន្ទរហិតត្តា **អច្ចន្តិកដ្ឋានំ បរិវជ្ជា**។ យស្មិំ ភវង្គេ បវត្តមានេ តំសន្តតិយំ លោកុត្តរំ និព្ពត្តតិ, តំ តស្ស **បាទកំ**។

ឆដ្ឋពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សត្តមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨២៨. **និទ្ទាយិត្វា**តិ កម្មដ្ឋានំ មនសិ ករោន្តោ និទ្ទំ ឱក្កមិត្វា បដិពុទ្ធោ សមាបត្តិំ សមាបន្នោម្ហីតិ អត្ថោ។ នីវរណាទីហិ វិសុទ្ធចិត្តសន្តតិ ឯវ **ចិត្តមញ្ជូសា**, សមាធិ វា, កម្មដ្ឋានំ វា។ **ចិត្តំ បបេតុ**ន្តិ សមាបត្តិចិត្តំ បបេតុំ។ សញ្ញាវេទយិតានំ អបគមោ ឯវ **អបគមវិមោក្ខោ**។

សញ្ញាមនសិការានំ កាមាទិទុតិយជ្ឈានាទិបក្ខន្ទនានិ “**ហានភាគិយវិសេសភាគិយធម្មា**”តិ ទស្សិតានិ, តេហិ បន ឈានានំ តំសភាវតា ធម្ម-សទ្ទេន វុត្តា។ បគុណភាវវោទានំ **បគុណវោទានំ**។ តទេវ បឋមជ្ឈានាទីហិ វុដ្ឋហិត្វា ទុតិយជ្ឈានាទិអធិគមស្ស បច្ចយត្តា “**វុដ្ឋានំ នាមា**”តិ វុត្តំ។ “វោទានម្បិ វុដ្ឋានំ, តម្ហា តម្ហា សមាធិម្ហា វុដ្ឋានម្បិ វុដ្ឋាន”ន្តិ ឥមាយ វុដ្ឋានបាឡិយា អសង្គហិតត្តា និរោធសមាបត្តិយា វុដ្ឋានំ “**បាឡិមុត្តកវុដ្ឋានំ នាមា**”តិ វុត្តំ។ យេ បន “និរោធតោ ផលសមាបត្តិយា វុដ្ឋាន”ន្តិ បាឡិ នត្ថីតិ វទេយ្យុំ, តេ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) ឥមាយ បាឡិយា បដិសេធេតព្ពា។

សត្តមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទសមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៣១. រាគាទីហិ ចេតសោ វិមុត្តិភូតោ សមាធិ **ចេតោវិមុត្តិ**។ បញ្ញាវ វិមុត្តិ **បញ្ញាវិមុត្តិ។ កម្មន្តរវិបាកន្តរមេវា**តិ កម្មន្តរស្ស វិបាកន្តរមេវាតិ អត្ថោ។ ចេតនាចេតនាសម្បយុត្តកធម្មេ និរយាទិនិព្ពានគាមិនិបដិបទាភូតេ កម្មន្តិ គហេត្វា អាហ “**កម្មបរិច្ឆេទមេវា**”តិ។ **អប្បេតុំ ន សក្កោតិ** អដ្ឋមនវមពលានិ វិយ, តំសទិសំ ឥទ្ធិវិធញាណំ វិយ វិកុព្ពិតុំ។ ឯតេន ទសពលសទិសតញ្ច វារេតិ, ឈានាទិញាណំ វិយ វា អប្បេតុំ វិកុព្ពិតុញ្ច។ យទិបិ ហិ ឈានាទិបច្ចវេក្ខណញាណំ សត្តមពលន្តិ តស្ស សវិតក្កសវិចារតា វុត្តា, តថាបិ ឈានាទីហិ វិនា បច្ចវេក្ខណា នត្ថីតិ ឈានាទិសហគតំ ញាណំ តទន្តោគធំ កត្វា ឯវំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ឈានាទិកិច្ចំ វិយ ន សព្ពំ ពលកិច្ចំ កាតុំ សក្កោតីតិ ទស្សេតុំ “**តញ្ហិ ឈានំ ហុត្វា អប្បេតុំ ឥទ្ធិ ហុត្វា វិកុព្ពិតុញ្ច ន សក្កោតី**”តិ វុត្តំ, ន បន កស្សចិ ពលស្ស ឈានឥទ្ធិភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ទសមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ញាណវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៧. ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គោ

១. ឯកកមាតិកាទិវណ្ណនា

៨៣២. “តេត្តឹសតិ តិកា”តិ វុត្តំ, តេ បន **បញ្ចតឹស**។ តថា “បុរិសមលាទយោ អដ្ឋ នវកា”តិ វុត្តំ, តេ បន **អាឃាតវត្ថុអាទយោ នវ**។ យេ “ទ្វេ អដ្ឋារសកា”តិអាទិម្ហិ វុត្តា, តេ ឯវ “ឥតិ អតីតានិ ឆត្តឹសា”តិអាទិនា តយោ ឆត្តឹសកា កតាតិ អាហ **“ឆ អដ្ឋារសកា”**តិ, ទ្វាសដ្ឋិ បន ទិដ្ឋិគតានិ អញ្ញត្ថ វុត្តភាវេនេវ ឥធ និក្ខិត្តានីតិ ន គហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។

ឯកកមាតិកាទិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(១.) ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤៣-៨៤៤. អត្ថិ បដិច្ចំ នាមាតិ យថា “ចក្ខុញ្ច បដិច្ចា”តិអាទីសុ និស្សយាទិបច្ចយភាវេន បដិច្ចាតិ វុត្តំ, ន តថា ឥធ ខត្តិយាទិជាតីនំ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានានំ និស្សយាទិបច្ចយត្តស្ស អភាវា។ យេសុ បន ខន្ធេសុ សន្តេសុ ខត្តិយាទិសម្មុតិ ហោតិ, តេសំ អព្ពោច្ឆិន្នតាវ ខត្តិយាទិជាតិយា អត្ថិតា, សា ឥធ បដិច្ចសទ្ទេន វិភាវិតាតិ អត្ថោ។ **ឯកិស្សា សេណិយា**តិ អសម្ភិន្នាយាតិ អត្ថោ។

បញ្ហវិស្សជ្ជនាទិកិរិយាសុ បុរតោ ករណំ **បុរេក្ខារោ**។ **និក្ខេបរាសី**តិ និធានរាសិ។ **បត្ថដកិត្តិនោ**តិ វិត្ថិណ្ណកិត្តិនោ។ **វត្តញ្ញុមទោ**តិ បុរាណញ្ញុតាមទោតិ វទន្តិ។ ចិរវត្តិជាតេន, ចិរវត្តិបព្ពជិតេន វា ជានិតព្ពស្ស, វត្តីនមេវ វា ជាននមទោ។ **ឧបដ្ឋាបកមានោ**តិ អាណាករណមានោ។ អាណាករណញ្ហិ វិចារណំ ឥធ **“យសោ”**តិ វុត្តន្តិ។ បរិមណ្ឌលត្តភាវនិស្សិតោ មានោ **បរិណាហមទោ**។ សរីរសម្បត្តិបារិបូរិយា មទោ **បារិបូរិមទោ**។

៨៤៥. វត្ថុនា វិនាបិ វត្តព្ពតាយ **អវត្ថុកំ**, ន វត្ថុនោ អភាវា។

៨៤៦. ចិត្តស្ស វោស្សជ្ជនន្តិ ចិត្តស្ស សតិតោ មុច្ចនំ, កាយទុច្ចរិតាទីសុ បក្ខន្ទនំ វា **វោស្សគ្គោ**។ **បតិដ្ឋាភាវោ**តិ កុសលករណេ អដ្ឋានំ, អនុដ្ឋានន្តិ អត្ថោ។ បមាទសង្ខាតស្ស **អត្តស្ស** កាយទុច្ចរិតេ ចិត្តស្ស វោស្សគ្គោ បាណាតិបាតេ មិច្ឆាទិដ្ឋីយំ កោធេ ឧបនាហេតិ ឯវមាទិកោ បរិយាយោ អបរិយន្តោ, តទត្ថតប្បរិយាយប្បកាសកោ វោស្សគ្គនិស្សគ្គាទិកោ ព្យញ្ជនបរិយាយោ ចាតិ សព្ពំ តំ សង្ខិបិត្វា ឯវរូបោតិ ឥទំ អាការនិទស្សនំ សព្ពបរិយាយស្ស វុត្តំ អសក្កុណេយ្យត្តា កតន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ **“បរិយន្តាភាវតោ”**តិ។ **វិស្សដ្ឋាការោ**តិ សតិយា បច្ចនីកភូតេ ចត្តារោ ខន្ធេ ទស្សេតិ។

៨៤៧. ចិត្តស្ស ថទ្ធតា តថាបវត្តចិត្តមេវាតិ វទន្តិ, មានវិសេសោ វា ទដ្ឋព្ពោ។ ឧបសង្កមនេ វន្ទិតព្ពំ ហោតីតិ **បរិយន្តេនេវ ចរតិ**។

៨៤៨. “អាបត្តឹ អាបន្នោសី”តិ វុត្តេ “អាវុសោ, ត្វំ អាបន្នោសី”តិអាទិនា តេន វុត្តំ តស្សេវ ឧបរិ ខិបនវសេន **“បដិប្ផរិត្វា”**តិ វទន្តិ។ “តស្មិំ នាម ទលិទ្ទេ, អកុសលេ វា ឥទំ ករោន្តេ អហំ កស្មា ន ករោមី”តិ ឯវំ ឥធ បដិប្ផរណំ យុត្តំ។ ករណស្ស ឧត្តរកិរិយា **ករណុត្តរិយំ**។ **អកុសលបក្ខោ ឯសា**តិ សារម្ភោតិ អធិប្បាយោ។

៨៤៩. អតិច្ច ឥច្ឆតីតិ អតិច្ឆិច្ឆោ, តស្ស ភាវោ អតិច្ឆិច្ឆតាតិ វត្តព្ពេ ច្ឆិ-ការលោបំ កត្វា **“អតិច្ឆតា”**តិ វុត្តំ។ **អត្រិច្ឆតា**តិ ច សា ឯវ វុច្ចតីតិ។ តត្រាបិ នេរុត្តិកវិធានេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ យថាលទ្ធំ វា អតិក្កមិត្វា អត្រ អត្រ ឥច្ឆនំ **អត្រិច្ឆតា**, សា ឯវ រ-ការស្ស ត-ការំ កត្វា **“អតិច្ឆតា”**តិ វុត្តា។

អត្រិច្ឆន្តិ អតិច្ឆំ, អត្រ វា ឥច្ឆន្តោ។ កេន? **អតិលោភេន** អតិលោភមិច្ឆាសង្ខាតេន **អតិលោភមទេន** ច។ អត្តនោ ហិតំ **អត្ថា**តិ វុត្តំ។ **ហាយតិ** ជីរតិ, អាទិណ្ណោ វា **អត្ថា**, បត្តោ វា **អត្ថា**, នំ ជីរតិ ចន្ទកិន្នរឹ បត្ថយិត្វា អសិតាភូទេវិយា វិហីនោ វិយ។

ឥច្ឆាហតស្សាតិ ឥច្ឆាយ ឧបទ្ទុតស្ស, មុទ្ទិតស្ស វា។

អតិហីឡយានោតិ អវមញ្ញមានោ។ **មលកន្តិ** ឯវនាមកំ ជនបទំ, អញ្ញោកាសំ វា។ **កោទណ្ឌកេនា**តិ កុទណ្ឌកេន រស្សទណ្ឌកេន។ គន្ធលេនាតិ ច វទន្តិ។ **វុហិរមក្ខិតង្គោ**តិ វុហិរសិន្នគត្តោ។

៨៥០. ជានន្តស្សេវ ភិយ្យោ ភិយ្យោ ចោទេន្តោ វិយ **សម្មាវេតុកាមោ ហោតិ។ បច្ចយេតិ** ឧបាទានាទិបច្ចយេ។

៨៥១. យេ បតិរូបេន វញ្ចេន្តិ, តេ **គណ្ឋិកា,** ទុរាចារេន វា គណ្ឋិភូតា។ **គណ្ឋិកបុត្តា នាម គណ្ឋិកា ឯវ ហោន្តិ, តេន** សទ្ធិវិហារិកា គណ្ឋិកភាវេន “**ថេរោ…បេ…. ទីឃចង្កមេ វិហរតី**”តិ វទន្តិ។

វដ្ដតិ ភន្តេតិ អយម្បិ ឯកោ បការោ, លាភិនា ឯវ បន សក្កា ញាតុន្តិ អត្តនោ សមាបត្តិលាភិតំ សូចេតីតិ អត្ថោ។ **បញ្ចត្តយំ** នាម ឧបរិបណ្ណាសកេ ទុតិយសុត្តំ (ម. និ. ៣.២១ អាទយោ)។ តស្ស គម្ភីរត្តា វទតិ “**បញ្ចត្តយំ ឱលោកេន្តស្សា**”តិ។

៨៥២. **សិង្គ**ន្តិ សិង្គារំ។ តញ្ហិ កុសលស្ស វិជ្ឈនតោ សមាសេវិតតាយ សីសេ បរិក្ខតំ សុនិខតំ វិសាណំ វិយ, ថិរត្តា ច សិង្គំ វិយាតិ សិង្គំ, តំ បនត្ថតោ រាគោ។

៨៥៣. តេមនករណត្ថេ **តិន្តិណ**-សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ខីយន**ន្តិ ច យេន លោភេន បរំ មមន្តិ វទន្តំ ខីយតិ, សោ វុត្តោ។ **ខីយនំ** ភណ្ឌនន្តិ ច វទន្តិ។ **តិន្តិណ**ន្តិ វា លោលុប្បមិច្ចេវ វុត្តំ ហោតិ។ សញ្ញា-សទ្ទោ ហិ ឯសោ លោលុប្បវាចកោតិ។

៨៥៤. **ឱរុប្បមាណាបី**តិ ឯតេន មហន្តយនភាវេន អបូតិតំ ទស្សេតិ។ **អថវា**តិអាទិនា ចីវរមណ្ឌនាទីនំ វិសេសនានិ “តមស្ស វា បូតិកាយស្ស ពាហិរានំ វា បរិក្ខារានំ មណ្ឌនា”តិអាទីនីតិ ទស្សេតិ។ ចីវរេន ហិ មណ្ឌនា **ចីវរមណ្ឌនា,** ចីវរស្ស វា មណ្ឌនា **ចីវរមណ្ឌនា,** ឯវំ **បត្តមណ្ឌនា សេនាសនមណ្ឌនា** ចាតិ អធិប្បាយោ។ ឧនដ្ឋានបូរណំ ឆវិរាគសុសណ្ឋានាទិករណញ្ច ចីវរាទីសុ កាយេ ច យថាយោគំ យោជេតព្ពំ។ **តទហុជាតទារកោ វិយ ហោតី**តិ ទារកចាបល្យំ ន មុញ្ចតីតិ អត្ថោ។

៨៥៥. សទិសា អនុរូបា ភត្តិ សភាគោ, ន សភាគោ អសភាគោ, មានថទ្ធតា, វិរោធោ វា។ តេនស្ស មាតាទីសុ វត្តនំ **អសភាគវុត្តិតា**។ ឯវំវិធានំ មានាធិកានំ អកុសលានមិទំ នាមំ។

៨៥៦. **បរិតស្សិតា**តិ សង្កម្បនា, ឧក្កណ្ឋិតស្ស វា តស្ស តស្ស តណ្ហាយនា។

៨៥៧. កុសលករណេ កាយស្ស អវិប្ផារិកតា លីនតា **ជាតិអាលស្សំ,** ន រោគឧតុភោជនាទីហិ កាយគេលញ្ញំ **តន្ទី** នាម, អថ ខោ បកតិអាលស្សន្តិ អត្ថោ។ **កាយាលសិយ**ន្តិ នាមកាយស្ស អាលសិយំ, តទេវ រូបកាយស្សាបីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨៥៨. អច្ចសនាទីហិ ឧប្បន្នធាតុក្ខោភនិមិត្តំ អាលសិយំ **វិជម្ភិតា**។

៨៥៩. ភត្តនិមិត្តេន ឧប្បន្នំ អាលស្សំ **ភត្តសម្មទោ**។

៨៦០. **ឥមេហិ បនា**តិ ចិត្តស្ស អកល្យតាទីហិ។ សព្ពត្ថ **កិលេសវសេនា**តិ ថិនមិទ្ធការណានំ រាគាទីនំ វសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨៦១. សម្មាអាជីវតោ អបេតោ កតោតិ **អបកតោ**។ សោ អាជីវុបទ្ទវេន ឧបទ្ទុតោតិ កត្វា អាហ “**ឧបទ្ទុតស្សាតិ អត្ថោ**”តិ។

តិវិធម្បិ តំ តត្ថ អាគតំ តស្ស និស្សយភូតាយ ឥមាយ បាឡិយា **ទស្សេតុ**ន្តិ ឯវមត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

បាបណិកានីតិ អាបណតោ ឆឌ្ឌិតានិ។ **នន្តកានី**តិ អន្តរហិតានិ, ចីរានិ វា។ គិលានស្ស បច្ចយភូតា ភេសជ្ជសង្ខាតា ជីវិតបរិក្ខារា **គិលានបច្ចយភេសជ្ជបរិក្ខារា។ បូតិមុត្ត**ន្តិ បុរាណស្ស អបុរាណស្ស ច សព្ពស្ស គោមុត្តស្សេតំ នាមំ។ បូតិភាវេន ឆឌ្ឌិតោសធន្តិបិ កេចិ។

អគព្ភិកា ឯកទ្វារា ទីឃសាលា កិរ **ឧទ្ទណ្ឌោ**។ កុច្ឆិតរជភូតាយ បាបិច្ឆតាយ និរត្ថកកាយវចីវិប្ផន្ទនិគ្គហណំ កោរជំ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ កោរជិកោ, អតិវិយ កោរជិកោ **កោរជិកកោរជិកោ**។ អតិបរិសង្កិតោតិ កេចិ។ **មុខសម្ភាវិតោ**តិ កោរជិកកោរជិកាទិភាវេន បវត្តវចនេហិ អត្តនោ មុខមត្តេន អញ្ញេហិ សម្ភាវិតោ។ សោ ឯវរូបោ ឯវរូបតាយ ឯវ អត្តានំ បរំ វិយ កត្វា “**អយំ សមណោ**”តិអាទិំ កថេតិ។

បណិធាយាតិ “អរហាតិ មំ ជានន្តូ”តិ ចិត្តំ ឋបេត្វា, បត្ថេត្វា វា។ **អាបាថកជ្ឈាយី**តិ មនុស្សានំ អាបាថដ្ឋានេ សមាធិំ សមាបន្នោ វិយ និសីទន្តោ អាបាថកេ ជនស្ស បាកដដ្ឋានេ ឈាយី។

អញ្ញំ វិយ កត្វា អត្តនោ សមីបេ ភណនំ **សាមន្តជប្បិតំ**។ អាការស្ស វស្សត្តំ កត្វា “**អឋបនា**”តិ វុត្តំ។ កុហនំ កុហោ, តស្ស អយនា បវត្តិ **កុហាយនា,** កុហស្ស វា បុគ្គលស្ស អយនា គតិកិរិយា **កុហាយនា**។

៨៦២. **បុដ្ឋស្សា**តិ “កោ តិស្សោ, កោ រាជបូជិតោ”តិ បុដ្ឋស្ស។ **នហនា**តិ ពន្ធនា បរិវេឋនា។

៨៦៣. និមិត្តេន ចរន្តោ ជីវន្តោ និមិត្តការកោ នេមិត្តិកោ, តស្ស ភាវោ **នេមិត្តិកតា**។ អត្តនោ តច្ឆាយបកាសនំ **ឱភាសោ**។ កោ បន សោតិ? “អជ្ជ ភិក្ខូនំ បច្ចយា ទុល្លភា ជាតា”តិអាទិកា **បច្ចយបដិសំយុត្តកថា**។ តច្ឆិតវត្ថុស្ស សមីបេ កថនំ **សាមន្តជប្បា**។

៨៦៤. ពហិ ឆឌ្ឌនំ **ឧក្ខេបនា**។ បរបិដ្ឋិមំសខាទនសីលោ បរបិដ្ឋិមំសិកោ, តស្ស ភាវោ **បរបិដ្ឋិមំសិកតា**។

៨៦៥. និកត្តំ អប្បេន លាភេន ពហុកំ វញ្ចេត្វា គហេតុំ តច្ឆនំ និជិគីសនំ, តស្ស ភាវោ **និជិគីសនតា**។ តស្សេវ តច្ឆនស្ស បវត្តិអាការោ, តំសហជាតំ វា គវេសនកម្មំ។

៨៦៦. វណ្ណសម្បន្នំ បោក្ខរំ វណ្ណបោក្ខរន្តិ ឧត្តរបទលោបោ បុព្ពបទស្ស ទដ្ឋព្ពោ, វណ្ណបារិបូរី វា **វណ្ណបោក្ខរតា**។ “អត្ថជាបិកា”តិ ឯត្ថ វិយ ជប-សទ្ទោ ឧប្បត្តិវាចកោតិ អាហ “**បវត្តេតី**”តិ។

៨៦៧. សេយ្យសទិសមានា ឧន្នតិវសេន បវត្តាតិ ឧភយត្ថាបិ “**មានំ ជប្បេតី**”តិ វុត្តំ។

៨៦៨. ហីនមានោ បន ឱនតិវសេន បវត្តិតោ កេវលេន មានសទ្ទេន និទ្ទេសំ នារហតីតិ តំនិទ្ទេសេ “**ឱមានំ ជប្បេតី**”តិ (វិភ. ៨៧៤) វុត្តំ។

៨៧២. រាជភោគេន រដ្ឋភុញ្ជនកោ រាជនិស្សិតោ **រដ្ឋិយោ**។

៨៧៩. **បុគ្គលំ អនាមសិត្វា**តិ យថា សេយ្យស្ស សេយ្យមានាទិនិទ្ទេសេសុ “បរេហិ សេយ្យំ អត្តានំ ទហតី”តិ សេយ្យាទិបុគ្គលោ មានុប្បាទកោ អាមដ្ឋោ, ឯវមេតស្ស សេយ្យមានភាវេបិ មានុប្បាទកបុគ្គលវិសេសំ អនាមសិត្វា “បរេ អតិមញ្ញតី”ច្ចេវ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ បរេ អតិក្កមិត្វា មញ្ញនញ្ហិ យស្ស កស្សចិ អតិមានោតិ។

៨៨០. បុរិមមានស្ស ឧបរិមានោ **មានាតិមានោ, អតិ**-សទ្ទោ ឧបរិ-សទ្ទស្ស អត្ថំ វទតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ បុរិមមានំ វា អតិក្កន្តោ មានោ **មានាតិមានោ**។

៨៨១. បក្ខិជាតីសុ វាយសោ អន្តោ លាមកោតិ កត្វា “**កាកជាតិ វិយា**”តិ វុត្តំ។

៨៨២. ថេរោ កិរ ទោសចរិតោ អហោសិ, តស្មា អាទិតោវ “តុម្ហេ អខីណាសវា”តិ អវត្វា ឧបាយេន កថេសីតិ វទន្តិ, ទោសចរិតត្តា វា ខិប្បំ តតិយបទវារេ វិរាគំ ឧប្បាទេសីតិ អធិប្បាយោ។

៨៨៣. **មានំ អនុគតច្ឆន្ទោ**តិ មានសម្បយុត្តឆន្ទោ, មានសភាវំ អនុគតោ មានច្ឆន្ទោ វា។

៨៨៤. “វិលម្ពន”ន្តិ ច តត្ថិបុរិសសម្ពានទាទិកិរិយាទិវិលម្ពនបដិសំយុត្តំ កត្តព្ពំ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថយុត្តមុត្តសិលិដ្ឋំ បដិភានំ **វិលម្ពនបដិភានំ**។

៨៨៧. អមរវាទបដិសំយុត្តោ វិតក្កោ, អត្តនោ អមរណត្ថាយ ទេវភាវត្ថាយ វា វិតក្កោ **អមរវិតក្កោ**។

៨៨៨. បរេសុ អនុទ្ទយា រាគវសេន អនុទ្ទយករណំ ឯតស្សាតិ បរានុទ្ទយោ, តស្ស ភាវោ **បរានុទ្ទយតា,** បរេសុ វា អនុទ្ទយស្សេវ សហនន្ទិតាទិកស្ស ភាវោ **បរានុទ្ទយតា,** តាទិសោ រាគោ។ **តត្ថា**តិ បរានុទ្ទយតាយ សំសដ្ឋវិហារេន ទស្សិតាយាតិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។

៨៩០. អនវញ្ញត្តិ បត្ថេន្តោ អនវញ្ញត្តត្ថមេវ កាមគុណេ ច បត្ថេតីតិ អាហ "**បញ្ចកាម...បេ.... និស្សិតោ ហុត្វា**"តិ។

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(២.) ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៩១. **ឧបនយ្ហតី**តិ ពន្ធតិ។ អ-ការោ អនន្តរត្ថវាចកោ, មរិយាទវាចកស្ស វា អាការស្ស រស្សត្តំ កត្វា "អដ្ឋបនា"តិ វុត្តន្តិ "**អនន្តរដ្ឋបនា**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ បឋមុប្បន្នស្ស បវត្តាការោ មរិយាទា, តំ អនតិក្កមិត្វា តស្សេវ ទឡ្ហីករណវសេន ឋបនា **មរិយាទដ្ឋបនា។ បកតិដ្ឋបនា**មត្ថមេវ, វិសេសនរហិតាតិ អត្ថោ។

៨៩២. និដ្ឋុរិយំ ខេឡបាតនំ, និដ្ឋុរិយំ វិយ **និដ្ឋុរិយំ។ ទស្សេត្វា**តិ ទន្តេហិ ឆិន្ទិត្វា។ តេន បន ទស្សនំ **បឡាសោ**តិ ទស្សេតិ។ **បឡាសស្ស អាយនា**តិ យុគគ្គាហប្បវត្តិ។ សមភាវទហនំ **ជយោ,** តស្ស អាហរណតោ **អាហារោ។ ធុរំ ន ទេតី**តិ បាមោក្ខំ ន ទេតិ។

៨៩៤. កាយេន ចេតិយង្គណាទិវត្តំ ករោតិ "ឯវំ វត្តសម្បន្នោ សទ្ធោ កថំ កាយទុច្ចរិតាទីនិ ករិស្សតី"តិ បរេសំ ញាបនត្ថំ។ **អតិច្ចា**តិ អច្ចយំ កត្វា។ **អាសរន្តី**តិ អាគច្ឆន្តិ, បុន បដិច្ឆាទនេ បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ កោនាមេវំ ករោតីតិ វោច្ឆិន្ទនច្ឆាទនា វា **វោច្ឆាទនា**។

ន សម្មា ភាសិតាតិ យោ ន សម្មា ភាសតិ, សោ **សហោ**តិ ទស្សេតិ។ **កុច្ឆិ វា បិដ្ឋិ វា ជានិតុំ ន សក្កា**តិ អសន្តគុណសម្ភាវនេនេវ ចិត្តានុរូបកិរិយាវិរហតោ "ឯវំចិត្តោ ឯវំកិរិយោ"តិ ជានិតុំ ន សក្កាតិ អត្ថោ។

អជោ ឯវ **អជាមិគោ។ នេលកោ**តិ គរុឡវច្ឆោ។ យថា សោ យក្ខោ តាទិសំ រូបំ ទស្សេត្វា "អជា"តិ សញ្ញាយ អាគតាគតេ ខាទតិ, ឯវមយម្បិ តំតំសទិសគុណសម្ភាវនេន តេ តេ វញ្ចេតិ។ តេនេតំ សាឋេយ្យំ មាយាតោ ពលវតរា វញ្ចនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវ "**បរិក្ខត្តតា**"តិ វុត្តំ។

៩០៨. សក្កាយទិដ្ឋាទីនំ អភាវេបិ យំ សំយោជនំ ហោតិ, តំ ពហិទ្ធា សំយោជនតោ ពហិទ្ធាសំយោជនស្ស បុគ្គលស្ស វិសេសនភូតំ **ពហិទ្ធាសំយោជនំ នាម**។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៣.) តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩០៩. អកុសលមូលានេវ វដ្ដមូលានីតិ តេហិ កថិតេហិ វដ្ដមូលសមុទាចារោ កថិតោ ហោតីតិ អាហ "**តីហិ...បេ.... កថិតោ**"តិ។

៩១៩. **សស្សតោ លោកោ**តិអាទិទស្សនមេវ ព្រហ្មចរិយំ មោក្ខសម្បាបកំ ឧត្តមចរិយន្តិ ទិដ្ឋិគតិកេហិ សម្មតន្តិ អាហ "**ទិដ្ឋិគតិកសម្មតស្សា**"តិ។ រូបារូបាវចរវិបាកេសុ សាតិសយោ ភវរាគោតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ "**មហាព្រហ្មាន**"ន្តិ។

៩២០. **កថំវិធ**ន្តិ កេនាការេន សណ្ឋិតន្តិ អត្ថោតិ កត្វា អាហ "**អាការសណ្ឋាន**"ន្តិ។ **មានឋបនា**តិ សេយ្យាទិវសេន មានេន ឋបនា, មានសង្ខាតា វា ឋបនា។

៩២១. **ចេតសោ ឧត្រាសោ** ទោមនស្សំ, ទោសោ វា, តំសម្បយុត្តា វា ចេតនាទយោ។

៩២២. **ទេសនាសុខតាយា**តិ តិណ្ណំ អទ្ធានំ វសេន វិចិកិច្ឆាយ ទេសនា សុខា "កង្ខតិ វិចិកិច្ឆតី"តិ, ន បន តថា មោហេនាតិ អធិប្បាយោ។ **វណ្ណាទិភេទំ សុត្វា**តិ កេចិ កិរ វទន្តិ "ខត្តិយជីវោ បណ្ឌុវណ្ណោ។ កស្មា? សោ ហិ

បុព្ពណ្ហេ រមតិ, បុព្ពណ្ហេ ច ឆាយា បណ្ឌុវណ្ណា។ ព្រាហ្មណវេស្សសុទ្ទជីវា ឱទាតបីតកាឡវណ្ណា។ តេ ហិ មជ្ឈន្ទសាយន្ហរត្តីសុ ឱទាតបីតកាឡឆាយា កាឡតមកាលេសុ រមន្តី”តិ តេសំ វណ្ណភេទំ, “ព្យាបី បរិមណ្ឌលោ”តិអាទិនា កថេន្តានំ សណ្ឋានភេទញ្ច សុត្វា។

៨២៣. បុរិសបុគ្គលោតិ បទទ្វយំ ឯកបទំ កត្វា ជានន្តានំ វសេនាយំ សម្មុតិកថា បវត្តា, បទន្តរមេវ វា ឥទំ បុគ្គលវាចកន្តិ ទស្សេន្តោ **“អយំ បនា”**តិអាទិមាហ។ អថ វា បុរិសោតិ វុត្តោ ច បុគ្គលោ ឯវ, ន បុរិសិន្ទ្រិយយុត្តោវាតិ ទស្សនត្ថម្បិ **“បុរិសបុគ្គលោ”**តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **អដ្ឋសុ អាពាធេសូ**តិ បិត្តសេម្ហវាតសមុដ្ឋានឧតុបរិណាមជឱបក្កមិកវិសមបរិហារជសន្និបាតជកម្មសមុដ្ឋានេសុ។ **បុព្ពេ កត**ន្តិ បុរាណតរកម្មំ ឥច្ចន្តីតិ ឧបបជ្ជវេទនីយញ្ច កិរ បដិក្ខិបន្តិ។ **អាណត្តិមូលកេន វា**តិ យោបិ អាណាបេត្វា វធពន្ធាទិទុក្ខំ ឧប្បាទេតិ, តម្បិ តំមូលកំ ន ហោតិ, ឥស្សរនិម្មានមូលមេវាតិ អធិប្បាយោ។

៨២៤. មោហស្ស អនុទហនំ ទាហការណតាយ វុត្តំ, សភាវតោបិ បន អសម្បដិវេធោ សម្បដិវេធសុខស្ស បច្ចនីកភូតោ ទុក្ខោ ឯវាតិ អនុទហនតា វេទិតព្ពា។ ឯវញ្ច កត្វា “ឧបេក្ខា វេទនា ញាណសុខា អញ្ញាណទុក្ខា”តិ (ម. និ. ១.៤៦៥) វុត្តា។

៨២៦. បុថុនិមិត្តារម្មណេសូតិ សុភនិមិត្តាទិវសេន បុថុនិមិត្តសភាវេសុ អារម្មណេសុ, បុថុសភាវេសុ វា សុភនិមិត្តាទិអារម្មណេសុ។ កោសជ្ជបមាទនិទ្ទេសានំ សមានត្ថេបិ អវិប្ផារិកតាសង្ខាតា លីនវុត្តិតា **កោសជ្ជំ,** សតិវោស្សគ្គសង្ខាតំ បមជ្ជនំ **បមាទោ**តិ អយំ វិសេសោតិ។

៨៣១. សគរុវាសន្តិ សឱត្តប្បវាសមាហ, **សជេដ្ឋកវាស**ន្តិ សហិរិវាសំ។ អនាទិយនា **អនទ្ទា** ឱវាទអគ្គហណំ, អចិត្តីការោតិ អត្ថោ។ សុក្ខកដ្ឋស្ស វិយ អនល្លតា, អមុទុតា វា **អនទ្ទា។ អសីល្យ**ន្តិ អសុខសីលតា អមុទុតា ឯវ។

៨៣៤. ឧបារម្ភោ ទោសសម្បយុត្តចិត្តប្បាទោ សិយា។

៨៣៦. “ឥធ បាសាណំ ករោតី”តិអាទិនា ឋបនត្ថេបិ ករោតិ-សទ្ទោ យុជ្ជតីតិ អាហ **“ករោតីតិ ឋបេតី”**តិ។ ឯត្ថ ចាយំ អាវជ្ជនា អកុសលានំ អាសន្នការណត្តា ឧទ្ទេសវត្ថូសុ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា, តទនុកូលកិច្ចត្តា វា។

តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៤.) ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៣៩. ឥតីតិ និទស្សនេ និបាតោតិ ឯវំ-សទ្ទេន សមានត្ថោតិ ទស្សេតិ។ **ភវាភវហេតូតិបី**តិ ឯត្ថ ភវន្តិ ជាយន្តិ ឯតេនាតិ **ភវោ,** សប្បិអាទិភេសជ្ជំ។ ភវោ ឯវ បណីតតរោ អភិវុទ្ធោ **អភវោ**។ ភាវនារាមតាអរិយវំសប្បហេយ្យត្តា វា បុរិមតណ្ហាត្តយវជ្ជា សព្ពា តណ្ហា “ភវាភវហេតុ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

ឯតាយាតិ ឆន្ទាទិអគតិយា។ **ន គច្ឆន្តី**តិ ន បវត្តន្តិ, តំ តំ កិរិយំ ន ករោន្តីតិ អត្ថោ។ **ឥមិនា**តិ ឆន្ទាទិនា អគតិគមនេន។ ឆន្ទាទីសុ យេន និន្នោ, តេន គមនំ **យថានិន្នគមនំ**។

“រាជា”តិអាទិនា រាជាទិនិមិត្តោ វិយ ឩមិអាទិនិមិត្តោ ចិត្តុត្រាសោ **ឩមិអាទិភយំ,** “ឩមិភយន្តិ ខោ, ភិក្ខវេ, កោធុបាយាសស្សេតំ អធិវចន”ន្តិអាទិវចនតោ (ម. និ. ២.១៦២; អ. និ. ៤.១២២; ឥតិវុ. ១០៩) កោធុបាយាសឱទរិកត្តបញ្ចកាមគុណមាតុគាមា វា។ តត្ថ បញ្ចកាមគុណមាតុគាមគ្គហណេន តន្និស្សិតឆន្ទរាគគ្គហណំ វេទិតព្ពំ, ឱទរិកត្តញ្ច លោភោវ។ ឧក្ខេបនីយាទិកម្មំ **វិនយទណ្ឌំ**។

“អថ ខោ តិម្ពរុកោ បរិព្ពាជកោ យេន ភគវា…បេ.… ឯតទវោច ‘កឹ នុ ខោ, ភោ គោតម, សយំកតំ សុខទុក្ខ’ន្តិ? មា ហេវំ តិម្ពរុកាតិ ភគវា អវោចា”តិអាទិនា និទានវគ្គេ (សំ. និ. ២.១៨) អាគតត្តា **“តិម្ពរុកទិដ្ឋី”**តិ វុត្តា។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៥.) បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤០. អាគន្តុំ បន ន ទេន្តីតិ អាគមនស្ស បច្ចយា ន ហោន្តីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

៨៤១. អវទេហនតោតិ បូរណេន មំសូបចយហេតុតាយ ច ឧបចយនតោ។ តិម្ហកាលេ ភុញ្ជិត្វា សយន្តស្ស សុខំ ហោតីតិ តំ ឧតុសុខំ **"សេយ្យសុខ"**ន្តិ វុត្តំ, សយនិរិយាបថសុខន្តិ អត្ថោ។ **វត**ន្តិ ធុតង្គានិ។ **តបោ**តិ ខន្ធកវត្តានិ, វីរិយំ វា។ សីលគ្គហណេន ខន្ធកវត្តមេថុនវិរតីនំ គហិតត្តា តបព្រហ្មចរិយគ្គហណំ ន កត្តព្ពន្តិ ចេ? ន, អញ្ញសីលតោ វិសេសេត្វា តបព្រហ្មចរិយានំ ទេវត្តការណត្តគ្គហណស្ស ទស្សនតោ, ពាហិរានញ្ចស្ស វិនិពន្ធស្ស បវត្តិទស្សនតោ វា។ តេសញ្ហិ អវិហឹសាទិគោវតាទិទុក្ករការិកាមេថុនវិរតិយោ យថាក្កមំ សីលាទីនិ, តានិ ច តេ ទេវនិកាយំ បណិធាយ ចរន្តីតិ។ **អញ្ញថា ច** សទ្ធារុចិអាទីហិ "យតោ ខោ ភោ អយំ អត្តា រូបី ចាតុមហាភូតិកោ មាតាបេត្តិកសម្ភវោ កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតី"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៨៥) វិកប្បេត្វា។

៨៤២. ព្យសនេសុ ញាតិភោគរោគព្យសនគ្គហណេន តំនិមិត្តា សោកាទយោ គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ទស្សនសវនេសុ បដិកូលតា **ទស្សនសវនបដិកូលតា**។ ឯត្ថ ច អាទីនវេហិ បញ្ចហិ តេសំ ការណភូតា អក្ខន្តិយេវ ភិន្ទិត្វា កថិតាតិ វេទិតព្ពា, អក្ខន្តិមូលកា វា អប្បិយតាទិហេតុភូតា ទុក្កដទុព្ភាសិតតាទិទោសា។

មិច្ឆាជីវនិមិត្តំ មរណកាលេ ឧប្បន្នភយំ **"អាជីវកភយ"**ន្តិ វុត្តំ។ "អាជីវិកាភយ"ន្តិ បន បាឋេ បច្ចយានុប្បត្តិ បស្សតោ អាជីវិកនិមិត្តោ ចិត្តត្រាសោតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ កិត្តិសទ្ទោ សិលោកន្តិ តប្បដិបក្ខា អសិលោកំ អកិត្តិ។ តេនាហ **"គរហភយ"**ន្តិ។

៨៤៣. ឧប្បិលាវិតន្តិ ឧទគ្គតាសង្ខាតោ អវូបសមភាវោ, អវូបសមហេតុភូតោ វា បីតិយា អាការោ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៦.) ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤៤. "កោធនោ ហោតិ ឧបនាហី"តិអាទិនា កោធាទិហេតុកា ឧបនាហាទយោ កោធាទីនំ សហាយការណភាវេន សុត្តន្តេ វុត្តាតិ កោធាទយោ ឯវ **វិវាទមូលានិ**, តេនេត្ថ តេ ឯវ វុត្តា។ **សន្ទិដ្ឋិបរាមសិតា** អត្តនោ ទិដ្ឋិយំ អភិនិវិដ្ឋតា។

៨៤៥. អប្បតិស្សយោតិ បតិស្សយភូតេហិ គរូហិ វិរហិតោ។ **អប្បមាទលក្ខណ**ន្តិ សតិអវិប្បវាសំ កុសលានុយោគសាតច្ចំ វា។

យុត្តបយុត្តតាតិ តន្និន្នតាវសេន សុដ្ឋុ យុត្តតា។ **គណសង្គណិកា** កិលេសវសេន បវត្តា សង្គណិកា។ តត្ថិបដិសំយុត្តកថាសវនេ តត្ថិសទ្ទសវនេ ច អស្សាទោ **សវនសំសគ្គោ**។ តត្ថិយា កស្សចិ ទានគ្គហណស្សាទោ **បរិភោគសំសគ្គោ**។

៨៤៦. សោមនស្សេន សទ្ធឹ ឧបវិចរន្តីតិ សោមនស្សូបវិចារាតិ អកុសលសោមនស្សសហគតា រូបវិចារាទយោ តថាធិប្បេតាតិ វេទិតព្ពា, តថា **ឧបេក្ខូបវិចារា** ច។ **តំសម្បយុត្តោ វា**តិ ឯតេន វិចារគ្គហណេន វិតក្កោបិ គហិតោតិ វិតក្កប្បវត្តនេន "ឧបវិតក្កេតី"តិ តទម្បិ វុត្តំ ហោតីតិ ទស្សេតិ។

៨៤៧. អញ្ញាណសម្បយុត្តាតិ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតចិត្តេសុ ឧបេក្ខា មោហោតិ វទន្តិ, លោភសម្បយុត្តុបេក្ខាបិ បន គេហស្សិតា ន ន ហោតិ។

៨៤៨. អធិច្ចសមុប្បន្និកោ "អធិច្ច សមុប្បន្នោ អត្តា ឧប្បន្នោ ភវិស្សតី"តិ គណ្ហន្តោ សស្សតទិដ្ឋិកោ ហោតីតិ ឯវរូបស្ស ទិដ្ឋិ វិយាតិ ទស្សេន្តោ **"អធិច្ចសមុប្បន្និកស្សេវា"**តិ អាហ។ **ន សោ ជាតោ**តិ ឯត្ថ "ជាតូ"តិ អយំ និបាតោ ឧ-ការស្ស ឱ-ការំ កត្វា ជាតោតិ វុត្តោ, តេន វា សមានត្ថំ និបាតន្តរំ ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ **សព្ពាសវទិដ្ឋី**តិ **សព្ពាសវបរិយាយេន** អាគតា ទិដ្ឋិ។

ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៧.) សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៥១. ទ្វាសដ្ឋិយា ទិដ្ឋីសុ សត្តកស្ស អញ្ញស្ស អភាវា សត្ត ឧច្ឆេទវាទា ឯវ តេផ តថា អវត្វា "សត្ត ទិដ្ឋី"តិ វុត្តា។

សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៨.) អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៥២. "កម្មំ ខោ មេ កត្តព្ពំ ភវិស្សតី"តិអាទិនា ឱសីទនាការេន បវត្តចិត្តុប្បាទា **កោសជ្ជការណានិ,** កោសជ្ជមេវ វា កោសជ្ជន្តរការណតាយ **កោសជ្ជការណានី**តិ ទដ្ឋព្ពានិ។ **មាសាចិតំ មញ្ញេ**តិ ឯត្ថ អាចិត-សទ្ទោ តិន្ត-សទ្ទស្ស, មញ្ញេ-សទ្ទោ ច វិយ-សទ្ទស្ស អត្ថំ វទតីតិ អធិប្បាយេន "តិន្តមាសោ វិយា"តិ អយមត្ថោ វិភាវិតោ, មាសចយោ វិយាតិ វា អត្ថោ។

៩៥៧. **ផរតី**តិ ផុសតិ, យដ្ឋេតីតិ អត្ថោ។ **អញ្ញេន ការណេនា**តិ "អជ្ជ តយា វិកាលេ ភុត្តំ, តេន ត្វំ អាបត្តឹ អាបន្នោសី"តិ វុត្តោ "ហិយ្យោ មយា កាលេ ភុត្តំ, តេនាហំ អនាបន្នោ"តិអាទិនា អញ្ញេន អយុត្តេន ការណេន អញ្ញំ យុត្តំ ការណំ បដិច្ឆាទេតីតិ អត្ថោ។ បុច្ឆិតត្ថតោ ពហិទ្ធា យថា តំ ន អល្លីយតិ, តថា កថាយ អបនយនំ វិក្ខិបនំ **ពហិទ្ធា អបនាមនា**។

៩៥៨. **អសញ្ញីវាទា**តិ បុគ្គលេហិ ទិដ្ឋិយោ ទស្សេតិ។ យេហិ វា អភិនិវេសេហិ អសញ្ញី អត្តានំ វទន្តិ, តេ **អសញ្ញីវាទា។ អរូបសមាបត្តិនិមិត្ត**ន្តិ អាកាសាទី។

អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(៩.) នវកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦០. ទសមស្ស អវុត្តត្តា **"សត្តេសុ ឧប្បត្តិវសេនេវ កថិតានី"**តិ វុត្តំ។

៩៦៣. **សុខវិនិច្ឆយ**ន្តិ សេវិតព្ពាសេវិតព្ពសុខសន្និដ្ឋានន្តិ អត្ថោ។ **អជ្ឈត្តំ សុខ**ន្តិ សេវិតព្ពំ នេក្ខម្មសុខំ។ **វិនិច្ឆយាតិ ទ្វេ វិនិច្ឆយា**តិ ឥទំ –

> "សាតំ អសាតន្តិ យមាហុ លោកេ,
> តមូបនិស្សាយ បហោតិ ឆន្ទោ;
> រូបេសុ ទិស្វា វិភវំ ភវញ្ច,
> វិនិច្ឆយំ កុព្ពតិ ជន្តុ លោកេ"តិ។ (សុ. និ. ៨៧៣; មហានិ. ១០២) –

ឯតស្ស និទ្ទេសេ វុត្តំ។

ឥធ វិនិច្ឆយោតិ វុត្តោតិ ឥមិស្សា វិភង្គបាឡិយា យោ ឆន្ទរាគស្ស បច្ចយសភាវេន វិនិច្ឆយ-សទ្ទេន វុត្តោ, **សក្កបញ្ហេបិ** (ទី. និ. ២.៣៥៧) ឆន្ទស្ស និទានភាវេន វិតក្ក-សទ្ទេន សោ ឯវ អាគតោតិ ឯវំ វិតក្កស្ស វិនិច្ឆយភាវំ តស្សេវ ឥធ គហិតតញ្ច ទស្សេតិ។ **ពលវសន្និដ្ឋាន**ន្តិ ពលវតិយា តណ្ហាយ អារម្មណស្ស និដ្ឋបេត្វា គហណំ។

៩៦៤. សតិបិ អញ្ញេសញ្ច សង្ខតភាវេ អហន្តិ អស្មីតិ ច សាតិសយា មានស្ស សង្ខតតាតិ កត្វា **"សង្ខត"**ន្តិ មានោ វុត្តោ។ សេយ្យាទិវសេន "អហមស្មី"តិ អត្តនោ សង្ខរណំ វា **សង្ខតំ**។ ឯត្ថ "ភវិស្សន្តី"តិអាទិកា បវត្តិ តណ្ហាទិដ្ឋីនំ វិសេសវតីតិ តាសម្បិ ឥញ្ជិតាទិភាវោ វុត្តោ។

នវកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(១០.) ទសកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៧០. ជាលក្ខិបសំវិធានាទិកុសលតាសង្កប្បនំ **ឧបាយចិន្តា,** តស្សា មិច្ឆាភាវបដិច្ឆាទនភាវេន បវត្តោ តទាការោ **មោហោ ឧបាយចិន្តាវសេន ឧប្បន្នោ**តិ ទដ្ឋព្ពោ។ យថាកតេ បន បាបេ អនាទីនវទស្សនវសេន ប

វត្តា សញ្ញា, សង្កប្បោ វា **បច្ចវេក្ខណា,** តស្សាបិ មិច្ឆាភាវបដិច្ឆាទកំ តទាការំ, អនាទីនវទស្សនំ វា **បច្ចវេក្ខណាការេន ឧប្បន្នោ មោហោ**តិ។ ***វិមុត្តសញ្ញិតា***តិ អធិមានសម្បយុត្តំ, តិត្ថិយានំ វា អត្តនោ ទិដ្ឋិយា វិមុត្តតាសញ្ញានន្តំ។ "វិមុត្តោម្ហី"តិ ឯវំ បវត្តោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ **មិច្ឆាវិមុត្តី**តិ កេចិ វទន្តិ។ ផលំ វិយ វិមុត្តន្តិ គហិតេ បន ទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្តេ ទិដ្ឋិ **មិច្ឆាញាណំ,** សមាធិ ច **មិច្ឆាវិមុត្តី**តិ យុត្តំ សិយា។

ទសកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តណ្ហាវិចរិតនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៧៣. សមូហគាហតោតិ តណ្ហាមានទិដ្ឋីនំ សាធារណគ្គហណតោតិ វទន្តិ។ "ឥត្ថំ ឯវំ អញ្ញថា"តិ បន វិសេសំ អកត្វា គហណំ **សមូហគាហោ**តិ ទដ្ឋព្ពោ។ **អញ្ញំ អាការ**ន្តិ បរសន្តានគតំ អាការំ។ **អត្ថី**តិ សទា សំវិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ **សីទតី**តិ វិនស្សតិ។ **សំសយបរិវិតក្កវសេនា**តិ "កឹ នុ ខោ អហំ សិយំ, ន សិយ"ន្តិ ឯវំ បរិវិតក្កវសេន។ **បត្ថនាកប្បនវសេនា**តិ "អបិ នាម សាធុ បនាហំ សិយ"ន្តិ ឯវំ បត្ថនាយ កប្បនវសេន។

សុទ្ធសីសាតិ តណ្ហាមានទិដ្ឋីនំ សាធារណសីសា វិសេសស្ស អនិស្សិតត្តា "សុទ្ធសីសា"តិ វុត្តា។ តត្ថ ទិដ្ឋិសីសេហិ ទិដ្ឋិយា តណ្ហា ទស្សិតា, សីសសីសមូលកេហិ មានទិដ្ឋីហិ សយមេវ ចាតិ អាហ **"ឯវមេតេ…បេ…. តណ្ហា វិចរិតធម្មា វេទិតព្ពា"**តិ។ ទិដ្ឋិមានេសុបិ **"តណ្ហាវិចរិតានី"**តិ វចនញ្ច អញ្ញមញ្ញំ វិប្បយោគីនំ ទិដ្ឋិមានានំ តណ្ហាយ អវិប្បយោគីនំ តំមូលកត្តាវ តប្បធានតាយ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

៩៧៤. *អវក្ករី*តិ និបាតោ នានាភាវេ វត្តតីតិ អនានាករណំ អនវក្ករិ, តំ កត្វា, អវក្ករិ វា អកត្វា អនវក្ករិ កត្វាតិ ឯវំ ទស្សេន្តោ អាហ **"អវិនិព្ភោគំ កត្វា"**តិ។ "អនវការី ករិត្វា"តិ វា បាឋោ, តត្ថ អវកិរណំ វិក្ខេបនំ សមូហស្ស ឯកទេសានំ វិនិព្ភុជនំ អវការិ, តំ អវការី វិនិព្ភោគំ អកត្វា, បញ្ចបិ ខន្ធេ សមូហតោ ឯកត្តេនេវ គហេត្វា អត្តតោ អវិនិព្ភុជិត្វា អស្មីតិ ឆន្ទមានទិដ្ឋិយោ បដិលភតីតិ អត្ថោ។ **អសិតព្យាភង្គិតាយា**តិ ទាត្តេន កាជេន ចាតិ ឯតេន បរិក្ខារេន, អសិតព្យាភង្គីហិ លវនវហនកិរិយា វា "អសិតព្យាភង្គី"តិ វុត្តា។

៩៧៦. *អវការី ករិត្វា*តិ រូបាទីនិ អត្តតោ វិនិព្ភុជិត្វា ឥមិនា រូបេន…បេ…. ឥមិនា វិញ្ញាណេន អស្មីតិ ឆន្ទំ បដិលភតីតិ ឯវំ សព្ពត្ថ ឥមិនាតិ ឯតស្ស អត្តតោ អវិនិព្ភុត្តេន រូបាទិនាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ អត្តតោ ហិ អវិនិព្ភុត្តានិ អពាហិរកតានិ អហមិច្ចេវ គហិតានិ រូបាទីនិ ឧបាទាយ ឧបគន្ត្វា បវត្តា តណ្ហា **"អជ្ឈត្តិកស្ស ឧបាទាយា"**តិ វុត្តា, អត្តតោ ច វិនិព្ភុត្តានិ ពាហិកតានិ ឧបគន្ត្វា បវត្តា **"ពាហិរស្ស ឧបាទាយា"**តិ។ **ឧគ្គេន វា ឆត្តេន វា អហំ និច្ចោ**តិ អភិមង្គលសម្មតេន ខគ្គាទិនា មម វិនាសោ នត្ថីតិ មញ្ញតីតិ អត្ថោ។ **ឯកេកស្សា**តិ ឥទំ អនាទិម្ហិ អនន្តេ ច សំសារេ ឯកេកស្ស អតីតានាគតេសុ ឆត្តីសាយបិ សម្ភវទស្សនត្ថំ វុត្តំ, **ឯកេកស្ស វា បុគ្គលស្ស យថាលាភវសេនា**តិ ឥទម្បិ អនិស្សិតតណ្ហាមានទិដ្ឋី កត្វា បុថុជ្ជនស្ស អទ្ធាបច្ចុប្បន្នេ កស្សចិ សម្ភវទស្សនត្ថំ។

តណ្ហាវិចរិតនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៨. ធម្មហទយវិភង្គោ

១. សព្ពសង្គាហិកវារវណ្ណនា

៩៧៨. “បញ្ចក្ខន្ធា”តិអាទិនា **ខន្ធាទីនំ** ធាតុសម្ភវបរិយាបន្នបាតុភាវ ភូមន្តរតីសុ ធាតូសុឧប្បាទក ទានាទិកុសល កម្មតព្ពិបាកអភិញ្ញេយ្យាទិអារម្មណទុកទ្វយទិដ្ឋាទិកុសលត្តិកាទិតិកបញ្ចករូបលោកិយទុក ទ្វយភេទភិន្នានំ និរវសេសតោ សង្គហិតត្តា ទុតិយវារាទីនញ្ច ឯត្ថ អនុប្បវេសតោ សព្ពសាមញ្ញេន វុត្តោ បឋមោ **សព្ពសង្គាហិកវារោ** នាម, ទុតិយោ **ឧប្បត្តានុប្បត្តិទស្សនវារោ នាមា**តិ វុត្តំ។ តត្ថ បន “កាមធាតុយា កតិ ខន្ធា កតិ អាយតនានី”តិអាទិនា (វិភ. ៩៩១) តេសំ អត្ថិតា ឯវ វុត្តា, កិរិយាវិសេសស្ស អប្បយោគោ “អត្ថិ ភវតិ សំវិជ្ជតី”តិ សាមញ្ញកិរិយាយ វិញ្ញេយ្យភាវតោ, តេនាយំ “សម្ភវាសម្ភវទស្សនវារោ”តិ វត្តុំ យុត្តោ, ចតុត្ថោ ច ឧបបត្តិក្ខណេ ឧប្បត្តានុប្បត្តិទស្សនវារោតិ តត្ថ បាតុភាវាបាតុភាវវចនតោ។

៩៧៩. **យថាបុច្ឆន្តិ** បុច្ឆានុរូបំ អវិភជព្យាករណំ បរេហិ កតម្បិ សព្ពញ្ញុវចនំ វិញ្ញាយ កតត្តា **សព្ពញ្ញុ ព្យាករណមេវ** នាម ហោតិ, កោ បន វាទោ សព្ពញ្ញុនា ឯវ កតេតិ អធិប្បាយោ។

២. ឧប្បត្តានុប្បត្តិវារវណ្ណនា

៩៩១. **កាមធាតុសម្ភូតានញ្ចា**តិ ឥទ្ធិយា រូបធាតុគតានំ កាមាវចរសត្តានញ្ចាតិ អត្ថោ។ **ឃានាយតនាទីនំ អភាវេនា**តិ ឯត្ថ យទិ តទភាវេន តន្នាយតនាទីនិ អាយតនាទិកិច្ចំ ន ករោន្តិ , អសញ្ញសត្តេសុ ចក្ខាយតនស្ស អភាវេន រូបាយតនំ អាយតនាទិកិច្ចំ ន ករេយ្យ។ តតោ “អសញ្ញសត្តានំ ទេវានំ ឧបបត្តិក្ខណេ ទ្វាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិអាទិវចនំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ កាមាវចរាទិឱកាសា តត្ថ ឧប្បជ្ជមានសត្តានំ, តត្ថ បរិយាបន្នធម្មានំ វា អធិដ្ឋានភាវេន “ធាតូ”តិ វុច្ចន្តិ, តថា យេសុ កាមាវចរាទិសត្តនិកាយេសុ កាមាវចរាទិសត្តា ឧប្បជ្ជន្តិ, តេសំ សត្តានំ ឧប្បត្តិ ឯត្ថាតិ សត្តុប្បត្តីតិ វុច្ចមានា តេ សត្តនិកាយា ច, ន បនេត្ថ អបរិយាបន្នោកាសោ អបរិយាបន្នសត្តនិកាយោ ច អត្ថិ, យោ “ធាតូ”តិ វុច្ចេយ្យាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“ឱកាសវសេន វា សត្តុប្បត្តិវសេន វា អបរិយាបន្នធាតុ នាម នត្ថី**”តិ អាហ។ **សត្តុប្បត្តិវសេនា**តិ ឥមិនា វា ឱកាសសត្តលោកទ្វយំ សហ គហេត្វា តាទិសាយ អបរិយាបន្នធាតុយា អភាវំ ទស្សេតិ, សត្តភាវេន វា ឧប្បត្តិ សត្តុប្បត្តិ, សត្តា វាសវសេន តំតំភវវសេន ឧប្បជ្ជមានា ឧបាទិន្នកក្ខន្ធា តំតំបរិយាបន្នានំ សទិសាធិដ្ឋានភាវេន ធាតូតិ វុច្ចន្តីតិ ឯវំ អបរិយាបន្នធាតុ នត្ថីតិ អត្ថោ។

៣. បរិយាបន្នាបរិយាបន្នវារវណ្ណនា

៩៩៩. **ភវវសេន ឱកាសវសេន ច បរិច្ឆិន្នា**តិ តត្ថ អញ្ញត្ថ ច ឧប្បជ្ជមានា ឧបាទិន្នកក្ខន្ធា តំតំបរិយាបន្នា សព្ពេ ទដ្ឋព្ពា។

៦. ឧប្បាទកកម្មអាយុប្បមាណវារោ

(១.) ឧប្បាទកកម្មវណ្ណនា

១០២១. ខន្ធាទីនំ ធាតុសម្ភវាទិវសេន បភេទំ វត្វា យេ សត្តា ធាតុប្បភេទវន្តោ, យញ្ច តេសំ ឧប្បាទក កម្មំ, យោ ច តស្ស វិបាកោ, តេសំ វសេន បភេទំ ទស្សេតុំ **“តយោ ទេវា**”តិអាទិកោ ឆដ្ឋវារោ អារទ្ធោ។ ខន្ធាទយោ ឯវ ហិ ធាតុត្តយភូគតទេវវសេន ទានាទិកម្មវសេន តំតំអាយុប្បមាណបរិច្ឆិន្នឧបាទិន្នកក្ខន្ធវសេន ច ភិន្នាតិ។ ចតុទោណំ **អម្មណំ,** ឆទោណន្តិ ឯកេ។

ឧប្បាទកកម្មវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

(២.) អាយុប្បមាណវណ្ណនា

១០២៤. **តយោបិ ជនា**តិ តយោ ជនសមូហាតិ អធិប្បាយោ។

១០២៥. **អាភា**តិ សោភនា បភា។

១០២៦. កញ្ចនបិណ្ឌោ វិយ សស្សិរិកា **កញ្ចនបិណ្ឌសស្សិរិកា**។ តត្ថ បន សោភនបភាយ កិណ្ណា សុភាកិណ្ណាតិ វត្តព្ពេ អា-ការស្ស រស្សត្តំ អន្តិមណ-ការស្ស ហ-ការញ្ច កត្វា “**សុភកិណ្ហា**”តិ វុត្តា, អថ បន សុភេន កិណ្ណា សុភកិណ្ណា។ បុរិមបទេសុបិ បរិត្តំ សុភំ ឯតេសន្តិ **បរិត្តសុភា**, អប្បមាណំ សុភំ ឯតេសន្តិ **អប្បមាណសុភា**តិ សុភ-សទ្ទេន សមាសោ យោជេតព្ពោ ហោតិ។

១០២៧. **អារម្មណមនសិការា បុព្ពភាគេន កថិតា**តិ ឈានក្ខណេ តតោ បច្ឆា វា បរិត្តាទិកសិណារម្មណភាវនាយ អាវជ្ជនេន ច ឈានស្ស អារម្មណមនសិការនានត្តតា ន ហោតិ, បុព្ពភាគភាវនាយ បន បុព្ពភាគាវជ្ជនេន ច ហោតីតិ អត្ថោ។ បុព្ពភាគភាវនាយ វសេន ហិ ឈានំ បរិត្តបថវីកសិណាទីសុ តំតទារម្មណំ ហោតិ, បុព្ពភាគេន តំតំកសិណាវជ្ជនេន តំតំមនសិការន្តិ។ ឆន្ទាទយោ បន អប្បនាក្ខណេបិ វិជ្ជន្តិ។ តត្ថ **បណិធី**តិ ន តណ្ហាបត្ថនា, អថ ខោ ឆន្ទបត្ថនាវ ទដ្ឋព្ពា។ **អធិមោក្ខោ** និច្ឆយោ។ **អភិនីហារោ** ចិត្តប្បវត្តិយេវ។ យទិ បន ភវឆន្ទភវបត្ថនាទយោ តំតំភវវិសេសនិយាមកា អធិប្បេតា។ “**អប្បនាយបិ វដ្ដន្តី**”តិ ឯតស្ស អប្បនាយ បវត្តាយ តតោ បច្ឆាបិ វដ្ដន្តីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ សញ្ញាវិរាគាទីហិ បន វិសេសិយមានំ អារម្មណំ តថា តថា តត្ថ បវត្តោ មនសិការោ ច ភវវិសេសនិយាមកោ បុព្ពភាគោវ វដ្ដតីតិ “**អារម្មណមនសិការា បុព្ពភាគេន កថិតា**”តិ វុត្តំ។

វិបុលា ផលាតិ វិបុលសន្តសុខាយុវណ្ណាទិផលា។ **សុដ្ឋុ បស្សន្តិ** បញ្ញាចក្ខុនា មំសទិព្ពចក្ខូហិ ច។

១០២៨. “យាវ ន តំ បាបកម្មំ ព្យន្តី ហោតី”តិ (ម. និ. ៣.២៥០) វចនតោ “**កម្មមេវ បមាណ**”ន្តិ អាហ, អព្ពុទាទិអាយុប្បមាណបរិច្ឆេទោ បន កម្មវសេនេវ កតោតិ អធិប្បាយោ។

និលីយនោកាសស្ស អភាវាតិ សមានជាតិកេន អច្ឆរាគណេន សព្ពទា បរិវារិយមានស្ស កាមគុណាកិណ្ណស្ស តព្ពិរហិតដ្ឋានស្ស អភាវាតិ អត្ថោ។

កី និយមេតីតិ កី ឈានំ ឧបបត្តី និយមេតីតិ អត្ថោ។ **នវ ព្រហ្មលោកេ**តិ ព្រហ្មបារិសជ្ជាទយោ នវបិ សោធេត្វា។ **មត្ថកេ**តិ វេហប្ផលេសូតិ អត្ថោ។ **សេដ្ឋភវា នាមា**តិ តតោ បរំ អគមនតោ ឧត្តមភវាតិ អធិប្បាយោ។ តេនេវ **ភវសីសានី**តិ គហិតា។ **ឥមេសុ តីសុ ឋានេសូ**តិ វេហប្ផលាទិដ្ឋានានិ ឯវ សន្ធាយ វុត្តំ។ វេហប្ផលតោ បន បុរិមេសុ នវសុ និព្ពត្តអនាគាមី អរូបធាតុំ ឧបបជ្ជតីតិ កត្វា “រូបធាតុយា ចុតស្ស អរូបធាតុំ ឧបបជ្ជន្តស្ស កស្សចិ សត្ត អនុសយា អនុសេន្តិ, កស្សចិ បញ្ច, កស្សចិ តយោ អនុសេន្តី”តិ (យម. ២.អនុសយយមក.៣១១) ឥទំ វុត្តំ, ន វេហប្ផលាទីសុ ឧបបន្នំ សន្ធាយាតិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ សិយា។ យំ បន វុត្តំ “**នវសុ ព្រហ្មលោកេសុ និព្ពត្តអរិយសាវកានំ តត្រូបបត្តិយេវ ហោតិ, ន ហេដ្ឋូបបត្តី**”តិ, ឯតេន ហេដ្ឋូបបត្តិ ឯវ និវារិតា, ន តេស្វេវ ឧបរូបរិ វេហប្ផលេ ច ឧបបត្តិ អរូបធាតូបបត្តិ ច។ “**បឋមជ្ឈានភូមិយំ និព្ពត្តោ អនាគាមី នវ ព្រហ្មលោកេ សោធេត្វា មត្ថកេ ឋិតោ បរិនិព្ពាតី**”តិ ឥទម្បិ អនុបុព្ពេន អារោហន្តំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ន តេន តស្ស មត្ថកំ អប្បត្តស្ស អរូបធាតុំ ឧបបត្តិ និវារិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

យោ វា អញ្ញត្ថ តត្ថ វា មគ្គំ ភាវេត្វា ចវិត្វា តត្ថ ឧបបន្នោ អវិក្ខម្ភិតរូបរាគោ អរិយសាវកោ, តំ សន្ធាយ អយំ អដ្ឋកថា វុត្តា។ តេនេវ “**នវសុ ព្រហ្មលោកេសុ និព្ពត្តអរិយសាវកាន**”ន្តិ, “**បឋមជ្ឈានភូមិយំ និព្ពត្តោ អនាគាមី**”តិ, “**ឥមេសុ តីសុ ឋានេសុ និព្ពត្តអនាគាមិនោ**”តិ ច សព្ពត្ថ និព្ពត្តគ្គហណំ កតំ។ តស្ស បន យេន តត្ថ ឧបបន្នោ, តស្មឹ រូបរាគេ វិក្ខម្ភិតេ បុន ភវាភិលាសោ ន ភវិស្សតីតិ អរូបរាគុបច្ឆេទោ ច ភវិស្សតិយេវ។ យោ បន បុថុជ្ជនោ តត្ថ និព្ពត្តោ អរិយមគ្គំ ភាវេត្វា អរូបេហិ វិក្ខម្ភិតរូបរាគោ ឧប្បន្នេ មគ្គេ និព្ពត្តភវាទីនវទស្សនវសេន អនិវត្តិតភវាភិលាសោ, តស្ស វសេន យមកបាឡិ បវត្តាតិ វា អយមត្ថោ អធិប្បេតោ សិយា។

អាយុប្បមាណវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. អភិញ្ញេយ្យាទិវារវណ្ណនា

១០៣០. “រុប្បនលក្ខណំ រូបំ, ផុសនលក្ខណោ ផស្សោ”តិអាទិនា សាមញ្ញវិសេសលក្ខណបរិគ្គាហិកា **សលក្ខណបរិគ្គាហិកា** ទិដ្ឋិកង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិយោ **ញាតបរិញ្ញា**, តតោ បរំ យាវ អនុលោមា **តីរណបរិញ្ញា**, ឧទយព្ពយានុបស្សនតោ បដ្ឋាយ យាវ មគ្គា **បហានបរិញ្ញា**។

តត្ថ តត្ថាតិ ខន្ធាទីនំ តាវ ខន្ធវិភង្គាទីសុ បញ្ហាបុច្ឆកវារេ វុត្តព្ពំ វុត្តំ, ហេតុអាទីនញ្ច ខន្ធាទីសុ អន្តោគធត្តា តត្ថ តត្ថ បញ្ហាបុច្ឆកវារេ វុត្តព្ពំ វុត្តមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អភិញ្ញេយ្យាទិវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធម្មហទយវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សម្មោហវិនោទនិយា លីនត្ថបទវណ្ណនា

វិភង្គ-មូលដីកា សមត្តា។

។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មបិដកេ

វិភង្គ-អនុដីកា

១. ខន្ធវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

ចតុសច្ចន្តោគធត្តា ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ គាថាយំ “ចតុសច្ចទសោ”តិ និប្បទេសតោ សច្ចានិ គហិតានីតិ និប្បទេសតោ ឯវ តទត្ថំ វិភាវេន្តោ **“ចត្តារិ សច្ចានី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សមាហដានី**តិ សមានីតានិ, ចិត្តេន ឯកតោ គហិតានីតិ អធិប្បាយោ។ **“សមាហដានី”**តិ ច ឯតេន សមាហារេ អយំ សមាសោតិ ទស្សេតិ។ តេនេវស្ស កតេកត្តស្ស ចតុសច្ចន្តិ នបុំសកនិទ្ទេសោ “តិវង្គ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ បត្តាទិបក្ខេបេន ហិស្ស ន តត្ថិលិង្គតា យថា បញ្ចបត្តំ, ចតុយុគំ, តិភុវនន្តិ, តំ ចតុសច្ចំ បស្សិ អទក្ខិ, បរិញ្ញាបហានសច្ឆិកិរិយាភាវនាភិសមយវសេន បដិវិជ្ឈីតិ អត្ថោ។ កស្មា បនេត្ថ អនន្តាបរិមាណេសុ អនញ្ញសាធារណេសុ មហាករុណាសព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទីសុ ពុទ្ធគុណេសុ សំវិជ្ជមានេសុ សាវកេហិ, បច្ចេកពុទ្ធេហិ ច សាធារណេន ចតុសច្ចទស្សនេន ភគវន្តំ ថោមេតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“សតិបិ សាវកាន”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ **“អនញ្ញបុព្ពកត្តា”**តិ ឥមិនា សាវកេហិ, **“តត្ថ ចា”**តិអាទិនា បច្ចេកពុទ្ធេហិ ច ភគវតោ ចតុសច្ចទស្សនស្ស អសាធារណតំ, និរតិសយតញ្ច ទស្សេតិ។ **បរសន្តានេសុ បសារិតភាវេន សុបាកដត្តា**តិ ទេសនានុភាវេន វេនេយ្យសន្តានេសុ ចតុសច្ចទស្សនស្ស វិត្ថារិតភាវេន យាវ ទេវមនុស្សេសុ សុប្បកាសិតត្តា។ នាថសទ្ទំ លោកេ យាចនុបតាបិស្សរិយាសីសាសុ បឋន្តីតិ តមត្ថំ ទស្សេតុំ **“នាថតីតិ នាថោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ យស្មា ភគវា ចតុសច្ចទស្សនភាវេនេវ អត្តនោ ហិតសុខាសីសាយ កិលេសព្យសនុបតាបនស្ស, ហិតបដិបត្តិយាចនស្ស ច មត្ថកំ បត្តោ, តស្មា តំ តេនេវ បកាសិតន្តិ អត្ថទ្វារំ អនាមសិត្វា បទុទ្ធារវសេន នាថសទ្ទស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“វេនេយ្យានំ ហិតសុខំ អាសីសតី”**តិអាទិមាហ។ “ចតុសច្ចទសោ”តិ វា ឥមិនា អនញ្ញសាធារណោ ភគវតោ ញាណានុភាវោ បកាសិតោតិ “នាថោ”តិ ឥមិនា អនញ្ញសាធារណំ ករុណានុភាវំ វិភាវេតុំ **“វេនេយ្យាន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ បរមេន ចិត្តិស្សរិយេន សមន្នាគតោ ភគវា នាថោតិ វុច្ចតីតិ យោជនា។ តថា បរមេន ចិត្តិស្សរិយេន សមន្នាគតោ សព្ពសត្តេ គុណេហិ ឦសតីតិ យោជេតព្ពំ។ **ចិត្តិស្សរិយេនា**តិ អរិយិទ្ធិអាទិនា ចិត្តេ វសីភាវេន។ **គុណេហិ ឦសតី**តិ បរមុក្កំសគតេហិ អត្តនោ សីលាទិគុណេហិ ធម្មេន ឥស្សរិយំ វត្តេតីតិ អត្ថោ។ ឯវំភូតោ យស្មា សព្ពាភិភូ នាម ហោតិ, តេន វុត្តំ **“អភិភវតី”**តិ។ តថា ចាហ “សទេវកេ, ភិក្ខវេ, លោកេ…បេ…. អភិភូ អនភិភូតោ, តស្មា ‘តថាគតោ’តិ វុច្ចតី”តិ (អ. និ. ៤.២៣; ទី. និ. ១.១៨៨)។ ទុវិធេនាបិ ឥស្សរិយត្ថំ នាថសទ្ទំ ទស្សេតិ។

អដ្ឋារសប្បភេទាយ ទេសនាយ ថោមនមេវាតិ យោជនា។ **សមានគណនគុណេហី**តិ សមានគណនេហិ គុណេហិ ករណភូតេហិ។ **យថាវុត្តេន និរតិសយេន ចតុសច្ចទស្សនេនា**តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស, ទសពលេសុ វសីភាវស្ស ច បទដ្ឋានភូតេន។ សច្ចាភិសម្ពោធេន ហិ អភិនីហារានុរូបំ រូបារូបធម្មេសុ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខប្បវត្តេន សាតិសយំ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណឃនប្បភេទេន មហាវជិរញ្ញាណសង្ខាតេន ពុទ្ធាវេណិកេន សម្មសនេន សម្ភូតេន ភគវា សម្មាសម្ពោធិយំ បតិដ្ឋិតោវ កុសលាទិភេទេន, ផស្សាទិភេទេន ច ធម្មេ វិភជន្តោ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌាទិវសេន ធម្មសង្គហំ ចតុធា ទេសេតុំ សមត្ថោ អហោសិ។ តថា អតីតំសេ អប្បដិហតញ្ញាណតាទិពុទ្ធធម្មសមន្នាគតោ ភគវា អតីតាទិភេទតោ ខន្ធាទិកេ វិភជិត្វា ទេសេតុំ សមត្ថោ អហោសិ។ តេន វុត្តំ **“យថាវុត្តេន…បេ…. វិភង្គ”**ន្តិ។ **“សព្ពញ្ញុភាសិតត្តា”**តិ វត្វា បុន **“អសព្ពញ្ញុនា ទេសេតុំ អសក្កុណេយ្យតំ ទស្សេន្តោ”**តិ ឯតេន ធម្មសង្គណីវិភង្គានំ អន្វយតោ ព្យតិរេកតោ ច សម្មាសម្ពុទ្ធប្បវេទិតតញ្ញេវ វិភាវេតិ។ **សម្មាសម្ពុទ្ធតាទិគុណេ**តិ ពុទ្ធរតនស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធតា, ធម្មសង្ឃរតនានំ ស្វាក្ខាតតា, សុប្បដិបន្នតាតិ ឯវមាទិគុណេ បកាសេតិ។

ននុ ច “ចតុសច្ចទសោ”តិអាទិនា ភគវតោវ គុណា វិភាវិតាតិ? សច្ចំ, តេនេវ ធម្មសង្ឃានម្បិ គុណា វិភាវិតា ហោន្តិ តប្បភវស្ស អនញ្ញថាភាវតោ, តទុបទេសេន វា ធម្មោ, តទាធារោ ច សង្ឃោ វុត្តោវ ហោតីតិ វុត្តំ **“ពុទ្ធាទីនំ…បេ…. វិភាវេតី”**តិ។

អតីតំសេតិ អតីតកោដ្ឋាសេ, បុព្ពន្តេតិ អត្ថោ។ **អប្បដិហត**ន្តិ នប្បដិហតំ, ញាណស្ស បដិឃាតោ នាម អញ្ញាណំ, សព្ពម្បិ វា កិលេសជាតំ។ តំ យស្មា ភគវតោ សហ វាសនាយ បហីនំ, តស្មាស្ស អតីតំសេ សព្ពត្ថកមេវ ញេយ្យាវរណប្បហានេន ញាណំ អប្បដិហតន្តិ វុច្ចតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ កី បនេតានិ បាដិយេក្កំ វិសុំ ញាណានិ, ឧទាហុ អតីតាទីសុ បវត្តនកញ្ញាណានិ ឯវ? តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញ្ញាណានិ នាម បាដិយេក្កំ ភគវតោ តីណិ ញាណានេវាតិ វទន្តិ។ ឯកំយេវ ហុត្វា តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញ្ញាណំ នាម សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ។ **សព្ពំ កាយកម្ម**ន្តិ យំ កិញ្ចិ ភគវតា កត្តព្ពំ កាយកម្មំ។ **ញាណបុព្ពង្គម**ន្តិ ញាណបុរេចារិកំ។ **ញាណានុបរិវត្ត**ន្តិ

ញាណស្ស អនុបរិវត្តនកំ, សព្ពំ កាយបយោគំ បវត្តេន្តោ ភគវា ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា ញាណសហិតមេវ បវត្តេតីតិ អត្ថោ។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **ឆន្ទស្សា**តិ កត្តុកម្យតាយ, មហាករុណាសមាយោគតោ សត្តានំ ឯកន្តហិតេសិតាយ ហិតកិរិយាឆន្ទស្សាតិ អត្ថោ។ **ធម្មទេសនាយា**តិ ធម្មកថាយ។ អបរិក្ខយាបរិមេយ្យបដិភានតាយ ហិ ភគវតោ ករណសម្បត្តិយា ច ធម្មទេសនា និរន្តរំ បវត្តិយមានាបិ ន កទាចិបិ បរិក្ខយំ គច្ឆតិ, អញ្ញទត្ថុ ឧបរូបរិ វេឡ្លតេវ។ **វីរិយស្សា**តិ បរហិតបដិបត្តិយំ ឧស្សាហស្ស។ **វិមុត្តិយា**តិ ផលវិមុត្តិយា។ ឯត្ថ ច សមាធិអាទីនំ អហានិ តំតំបដិបក្ខស្ស សវាសនបហីនត្តា អនញ្ញសាធារណតាយ វេទិតព្ពា។ ឆន្ទាទីនំ បន មហាករុណាសមាយោគតោបិ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

១. តេ ឯវ ធម្មេតិ តេ ឯវ កុសលាទិកេ តិកទុកេហិ សង្គហិតេ ធម្មេ។ សុត្តន្តេ ខន្ធាទិវសេន វុត្តេ ខន្ធាទិវសេន វិភជិតុន្តិ យោជនា។ ននុ សុត្តន្តេ បដិសម្ភិទាវសេន តេ ន វុត្តាតិ? យទិបិ សរូបតោ ន វុត្តា, “ជរាមរណេ ញាណំ, ជរាមរណសមុទយេ ញាណ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៣៣) បន ហេតុហេតុផលាទីសុ ញាណវិភាគស្ស វុត្តត្តា អត្ថតោ វុត្តា ឯវ ហោន្តិ, បដិសម្ភិទាមគ្គេ (បដិ. ម. ២.៣០) វា បដិសម្ភិទានំ អាគតត្តា សុត្តន្តេ បដិសម្ភិទាវសេនបិ តេ ធម្មា វុត្តា ឯវ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ សុត្តន្តេ។ **សង្ខេបេនា**តិ សមាសេន។ ឧទ្ទេសនិទ្ទេសមត្តេនេវ ហិ សុត្តន្តេ ខន្ធាទយោ ទេសិតា, ន បដិនិទ្ទេសាទិនាតិ សង្ខេបេន តេ តត្ថ វុត្តាតិ វុត្តា។ **តត្ថា**តិ វា ធម្មសង្គហេ។ តត្ថាបិ ហិ “តស្មឹ ខោ បន សមយេ ចត្តារោ ខន្ធា ហោន្តី”តិអាទិនា (ធ. ស. ៥៨) ខន្ធាទយោ សង្ខេបេន វុត្តាតិ។ វិភជីយន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា ខន្ធាទយោតិ វិភង្គោ, តេ ឯវ បកិរីយន្តិ បដ្ឋបីយន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វាតិ បករណំ, វិភង្គោ ច សោ បករណញ្ចាតិ **វិភង្គប្បករណំ។ អាទិសទ្ទត្ថជោតកេនា**តិ “ឥតិ វា, ឥតិ ឯវរូបា នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនា បដិវិរតោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១៣) វិយ អាទិសទ្ទស្ស អត្ថទីបកេន។ **បការត្ថជោតកេនា**តិ “ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, សប្បដិភយោ ពាលោ, អប្បដិភយោ បណ្ឌិតោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.១) វិយ បការត្ថវិភាវកេន។ **“ឯកទេសេន សមុទាយំ និទស្សេតី”**តិ ឯតេន “រូបក្ខន្ធោ…បេ… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ ឯត្ថ ឥតិសទ្ទស្ស និទស្សនត្ថតំ ទស្សេតិ។ និទស្សនត្ថោបិ ហិ ឥតិ-សទ្ទោ ទិដ្ឋោ យថា “អត្ថីតិ ខោ, កច្ចាន, អយមេកោ អន្តោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១៥; ៣.៩០)។ បរិសមាបនត្ថោ វា “តស្មាតិហ មេ, ភិក្ខវេ, ធម្មទាយាទា ភវថ, នោ អាមិសទាយាទា។ អត្ថិ មេ តុម្ហេសុ អនុកម្បា ‘កិន្តិ មេ សាវកា ធម្មទាយាទា ភវេយ្យុំ, នោ អាមិសទាយាទា’តិ” (ម. និ. ១.២៩) ឯវមាទីសុ វិយ។ បរិសមាបនញ្ចេតំ សុត្តន្តភាជនីយស្ស ឯកទេសទស្សនេន យទិទំ “បញ្ចក្ខន្ធា រូបក្ខន្ធោ…បេ… វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ តាវ តទត្ថស្ស សង្គហិតត្តា។ **តត្ថា**តិ វិភង្គប្បករណេ។ **“និព្ពានវជ្ជាន”**ន្តិ ឯត្ថ យទិ និព្ពានវជ្ជានំ…បេ… អប្បកតរបទត្តា ខន្ធានំ ខន្ធវិភង្គោ អាទិម្ហិ វុត្តោ, ននុ សហ និព្ពានេន សព្ពធម្មសង្គាហកត្តា, សព្ពធម្មសង្គាហកេហិ ច អាយតនាទីហិ ខន្ធេហិ ច អប្បកតរបទត្តា សច្ចវិភង្គោ អាទិម្ហិ វត្តព្ពោតិ ? ន, តត្ថាបិ ទុក្ខសច្ចវិភង្គេ ឯកទេសេន ខន្ធានំ ឯវ វិភជិតព្ពតោ។ យថាហ “តត្ថ កតមំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ? ជាតិបិ ទុក្ខា…បេ… សំខិត្តេន បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខា”តិ (វិភ. ១៩០; ទី. និ. ២.៣៨៧; ម. និ. ១.១២០; ៣.៣៧៣)។ ឥធ បន អនវសេសតោវ ខន្ធា វិភជីយន្តីតិ និព្ពានវជ្ជានំ…បេ… អប្បកតរបទត្តា ខន្ធានំ ខន្ធវិភង្គោ អាទិម្ហិ វុត្តោ។

អបិច រូបសម្មូឡ្ហា អរូបសម្មូឡ្ហា ឧភយសម្មូឡ្ហាតិ តិវិធា ពោធនេយ្យបុគ្គលា, តថា សំខិត្តរុចិនោ វិត្ថាររុចិនោ នាតិសង្ខេបវិត្ថាររុចិនោ, តិក្ខិន្ទ្រិយា មុទិន្ទ្រិយា មជ្ឈិមិន្ទ្រិយាតិ ច។ តេសុ អរូបសម្មូឡ្ហានំ ឧបការាយ ខន្ធទេសនា, រូបសម្មូឡ្ហានំ អាយតនទេសនា, ឧភយសម្មូឡ្ហានំ ធាតុទេសនា។ តថា សំខិត្តរុចីនំ ខន្ធទេសនា, នាតិសង្ខេបវិត្ថាររុចីនំ អាយតនទេសនា, វិត្ថាររុចីនំ ធាតុទេសនា។ តិក្ខិន្ទ្រិយានំ ខន្ធទេសនា, មជ្ឈិមិន្ទ្រិយានំ អាយតនទេសនា, មុទិន្ទ្រិយានំ ធាតុទេសនាតិ ឥមិនា បយោជនេន អនុក្កមេន ច ខន្ធាយតនធាតុវិភង្គានំ ទេសនាក្កមោវ វេទិតព្ពោ។ តំ បនេតំ ខន្ធាទិត្តយំ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតុមុខេនេវ ញាយមានំ យថាភូតាវពោធាយ ហោតិ, នាញ្ញថាតិ ទស្សនត្ថំ សច្ចវិភង្គទេសនា បវត្តា។ សោ ច យថាភូតាវពោធោ វិសេសតោ ឥន្ទ្រិយសន្និស្សយេនាតិ ឥន្ទ្រិយវិភង្គទេសនា។ ឥន្ទ្រិយានញ្ច ឥន្ទដ្ឋោ តំតំបច្ចយធម្មភូតានំ យថាសកំ បច្ចយុប្បន្នេសុ បច្ចយភាវវិសេសេនេវាតិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នវិភាគសន្ទស្សនី បច្ចយាការវិភង្គទេសនា។ បច្ចយាការស្ស ខន្ធាទីនញ្ច អវិបរីតសភាវាវពោធោ សតិបដ្ឋានាទីសុ សម្មាមនសិការេនាតិ សតិបដ្ឋានសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទពោជ្ឈង្គមគ្គង្គវិភង្គទេសនា។ ស្វាយំ សតិបដ្ឋានាទីសុ សម្មាមនសិការោ ឥមាយ បដិបត្តិយា ហោតីតិ ឈានអប្បមញ្ញាវិភង្គទេសនា, សា សម្មាបដិបត្តិ ឯត្តកេ សីលេ បតិដ្ឋិតស្ស សម្ភវតីតិ សិក្ខាបទវិភង្គទេសនា, យថាវុត្តាយ ច សម្មាបដិបត្តិយា ឥមេ អានិសំសាតិ បដិសម្ភិទាញាណវិភង្គទេសនា, តេ ចិមេ ញាណវិសេសា ឥមេសុ កិលេសេសុ បហីយន្តេសុ ច សម្ភវន្តិ, នាញ្ញថាតិ កិលេសវិភង្គទេសនា, ឯវំ វិត្ថារតោ ទេសិតេ ខន្ធាទិកេ សង្ខេបតោបិ ជានន្តស្ស អត្ថសិទ្ធិ ហោតិ ឯវាតិ ទស្សនត្ថំ បរិយោសានេ ធម្មហទយវិភង្គទេសនា បវត្តាតិ ឯវមេតេសំ អដ្ឋារសន្នំ មហាវិភង្គានំ ទេសនាក្កមការណំ វេទិតព្ពំ។

រូបាទីនន្តិ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណានំ។ **វេទយិតាទិសភាវត្តាភាវា**តិ យថាក្កមំ អនុភវនសញ្ជាននាភិសង្ខរណាទិសភាវត្តាភាវា។ ន ហិ រូបំ វេទយិតាទិសភាវំ, វេទនាទិ វា រុប្បនាទិសភាវំ។ យតោ រូបាទីនំ វេទនាសមវរោធនេន “ចត្តារោ ខន្ធា”តិអាទិនា សង្ខិបិត្វា ខន្ធា ០៦ ទេសេតព្ពា សិយុំ។ **រុប្បនាទិតោ អញ្ញស្សាភាវា**តិ រុប្បនានុភវនាទិសភាវតោ អញ្ញស្ស អតីតាទិកេ គហេត្វា រាសិវសេន វត្តព្ពស្ស សំខិត្តស្ស សភាវស្ស អភាវា។ ន ហិ ចេតសិកាទិភាវោ វេទនាទីនំ សភាវោ។ **ហេដ្ឋា គណនេសុ**តិ បញ្ចតោ ហេដ្ឋា គណនេសុ។ **អនិដ្ឋាន**ន្តិ អបរិយោសានំ។ រូបាទីសុ ហិ កតិបយេ, ឯកម្បិ វា អគ្គហេត្វា វុច្ចមានា ខន្ធវសេន ទេសនា អនវសេសសង្ខតធម្មសង្គាហិនី ន សម្ភវតិ។ **ខន្ធស្សា**តិ រាសដ្ឋស្ស ខន្ធស្ស។ តេនេវាហ **“ន ហី”**តិអាទិ។ **សវិភាគធម្មេហី**តិ សប្បភេទធម្មេហិ។

“សទ្ទត្ថសហិតំ ខន្ធសទ្ទស្ស វិសយំ ទស្សេតី”តិ ឯតេន រាសិសទ្ទស្ស វិយ រាសដ្ឋេ ខន្ធសទ្ទស្ស វាចកភាវេន បវត្តិំ ទស្សេតិ បរិយាយន្តរភាវតោ។ គុណាទីសុ បន កេវលំ តព្ពិសយបយោគភាវេនេវ បវត្តិ, ន វាចកភាវេនាតិ អាហ **“គុណេ...បេ.... ន សទ្ទត្ថ”**ន្តិ។ **ខន្ធសទ្ទោ**តិ សីលាទិសទ្ទេ សន្និធាបិតោ ខន្ធសទ្ទោ។ តេនេវាហ **“សីលាទិគុណវិសិដ្ឋំ រាសដ្ឋំ ទីបេតី”**តិ។ **កេចី**តិ **ធម្មសិរិត្ថេរំ** សន្ធាយ វទតិ។ **ឯត្ថា**តិ “សីលក្ខន្ធោ សមាធិក្ខន្ធោ”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) ឯត្ថ។ ន កេវលញ្ច សោ ឯវ, អដ្ឋកថាចរិយេហិបិ ឯត្ថ គុណត្ថតា តច្ចិតា ឯវ។ តថា ហិ **អដ្ឋសាលិនិយំ** “សីលក្ខន្ធោ សមាធិក្ខន្ធោតិអាទីសុ គុណដ្ឋេនា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥) វុត្តំ។ ននុ ច កេវលោបិ ខន្ធសទ្ទោ “តិណ្ណំ ខោ, មាណវ, ខន្ធានំ វណ្ណវាទី, ន ខោ, អាវុសោ វិសាខ, តីហិ ខន្ធេហិ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ សង្គហិតោ”តិ (ម. និ. ១.៤៦២) ច អាទីសុ សីលាទិវាចកោ ទិដ្ឋោតិ? ន, តត្ថាបិ អធិការាទិវច្ឆេទកវសេនេវស្ស សីលាទីសុ បវត្តិទស្សនតោ។ **ន ខន្ធសទ្ទោ បញ្ញត្តិសទ្ទស្ស អត្ថេ វត្តតី**តិ និរុត្តិវោហារាទិសទ្ទា វិយ បញ្ញត្តិបរិយាយោ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ **ទារុក្ខន្ធោតិ បញ្ញត្តិ ហោតី**តិ តស្ស ខន្ធសទ្ទស្ស បញ្ញត្តិវិសេសប្បវត្តិតំ ទស្សេតិ។ **វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ ខន្ធសទ្ទោ**តិ “វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ (យម. ១.ខន្ធយមក.៣២) ឯត្ថ វុត្តោ ខន្ធសទ្ទោ។ **សមុទាយេ និរុឡ្ហោ**តិ អតីតាទិភេទភិន្នស្ស បញ្ញាយ អភិសំយូហនេន រាសិកតេ វិញ្ញាណសមូហេ និរុឡ្ហោ។ **តាយ ឯវ រុឡ្ហិយា បវត្តតី**តិ តាយ សមុទាយេ និរុឡ្ហតាយ តទវយវេ ឯកស្មិម្បិ វិញ្ញាណេ បវត្តតីតិ។ ឯត្ថ ច ញាណសម្បយុត្តេ និរុឡ្ហោ កោសល្លសម្ភូតដ្ឋេន កុសលភាវោ វិយ ញាណវិប្បយុត្តេ វិញ្ញាណសមុទាយេ និរុឡ្ហោ តទេកទេសេបិ រុឡ្ហិយា បវត្តតីតិ វេទិតព្វំ។ អថ វា កិញ្ចិ និមិត្តំ គហេត្វា សតិបិ អញ្ញស្មឹ តន្និមិត្តយុត្តេ កិស្មិញ្ចិទេវ វិសយេ សម្មុតិយា ចិរកាលតាវសេន និមិត្តវិរហេបិ បវត្តិ រុឡ្ហិ នាម, យថា មហិយំ សេតីតិ មហឹសោ, គច្ឆន្តីតិ គាវោតិ, ឯវំ ខន្ធសទ្ទស្សាបិ រុឡ្ហិភាវោ វេទិតព្ពោ។

រាសិតោ គុណតោតិ សព្ពត្ថ ភុម្មត្ថេ វា និស្សក្កវចនំ ទដ្ឋព្វំ។ **និយមេត្វា**តិ វវត្ថបេត្វា។ **បិណ្ឌដ្ឋោ**តិ សង្ឃាតត្ថោ។ **តស្មា**តិ យស្មា បញ្ចេវ ខន្ធា វុត្តា, កោដ្ឋាសដ្ឋេ ច ខន្ធដ្ឋេ និព្ពានស្ស វសេន ឆដ្ឋេនាបិ ខន្ធេន ភវិតព្ពំ, តស្មា **ខន្ធដ្ឋោ នាម រាសដ្ឋោតិ យុត្តំ។ “យេសំ វា អតីតាទិវសេន ភេទោ អត្ថី”**តិអាទិនា អតីតាទិវិភាគភិន្នេសុ រុប្បនាទិសភាវធម្មេសុ វិសុំ វិសុំ កោដ្ឋាសភាវេន គយ្ហមានេសុ តព្ពិភាគរហិតស្ស ឯកស្ស និព្ពានស្ស រាសដ្ឋតា វិយ កោដ្ឋាសដ្ឋតាបិ ន សម្ភវតីតិ ទស្សេតិ។ ឯតេន បញ្ញត្តិយាបិ ខន្ធេសុ អគ្គហណេ ការណំ វុត្តន្តិ វេទិតព្វំ។

> កស្មា បនេត្ថ ផស្សាទិកេ វិយ សង្ខារក្ខន្ធេ អនវរោធេត្វា វេទនាសញ្ញា វិសុំ ខន្ធភាវេន គហិតាតិ? វិវាទមូលតាទិវិសេសទស្សនត្ថំ។ គហដ្ឋានញ្ហិ វិវាទការណំ កាមជ្ឈោសានំ។ វុត្តញ្ចេតំ “បុន ចបរំ, ភិក្ខវេ, កាមហេតុ កាមនិទានំ កាមាធិករណំ កាមានមេវ ហេតុ មាតាបិ បុត្តេន វិវទតិ, បុត្តោបិ មាតរា វិវទតី”តិអាទិ (ម. និ. ១.១៦៨, ១៧៨)។ បព្ពជិតានំ ទិដ្ឋាភិនិវេសោ។ វុត្តម្បិ ចេតំ “យេ ទិដ្ឋិមុគ្គយ្ហ វិវាទយន្តិ, ‘ឥទមេវ សច្ច’ន្តិ (សុ. និ. ៨៣៨; មហានិ. ៦៧) ច វាទយន្តី”តិអាទិ។ តេសុ កាមជ្ឈោសានំ វេទនស្សាទេន ហោតិ, ទិដ្ឋាភិនិវេសោ សញ្ញាវិបល្លាសេន។ សញ្ញាវិបល្លាសេន ហិ ចិត្តវិបល្លាសោ, ចិត្តវិបល្លាសេន ទិដ្ឋិមានតណ្ហាបបញ្ចានំ វិបល្លាសោតិ។ តថា វេទនានុគិទ្ធោ វិបល្លត្ថសញ្ញោ ច សំសរតិ។ វេទនានុគិទ្ធស្ស ហិ វេទនាបច្ចយា តណ្ហា សិទ្ធា ហោតិ, តតោ ច តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានន្តិ អាវដ្ដតិ ភវចក្កំ។ វិបល្លត្ថសញ្ញិស្ស ច “សញ្ញានិទានា ហិ បបញ្ចសង្ខា”តិ (សុ. និ. ៨៨០) វចនតោ ទិដ្ឋិមានតណ្ហាបបញ្ចានំ អនុបច្ឆេទតោ សំសារស្ស អនុបច្ឆេទោវ។ ឥតិ វិវាទការណានំ កាមជ្ឈោសានទិដ្ឋាភិនិវេសានំ ការណភាវោ សំសារហេតុភាវោតិ ឥមស្ស វិវាទមូលតាទិវិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ សង្ខារក្ខន្ធេ អនវរោធេត្វា វេទនាសញ្ញា វិសុំ ខន្ធភាវេន គហិតាតិ វេទិតព្វំ។

ឱកាសេសូតិ វិភជនកិរិយាយ បវត្តិដ្ឋានភាវតោ អតីតាទយោ ឱកាសាតិ វុត្តា។ **ឥតិសទ្ទេនា**តិ “ឧបាទាយរូប”ន្តិ ឯវំ អដ្ឋកថាយំ វុត្តឥតិសទ្ទេន។ **និទស្សនត្ថេនា**តិ ឧទាហរណត្ថេន។ **សព្ពោ**តិ សកលោ ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ វិភត្តោ វិភជននយោ។ **ឥទញ្ច វិភជន**ន្តិ “ចត្តារោ ច មហាភូតា...បេ.... ឧបាទាយ

រូប”ន្តិ ឯវំ វិភត្តំ តទញ្ញ វិភជនំ។ **ឱឡារិកាទីសូ**តិ ឱឡារិកសុខុមហីនបណីតទូរសន្តិកេសុ។ **ចក្ខាយតនន្តិអាទិវិភជនញ្ច**តិ “ចក្ខាយតនំ…បេ…. ផោដ្ឋព្ពាយតនំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ…បេ…. កពឡីការោ អាហារោ រូប្បា សទ្ទា គន្ធា រសា ផោដ្ឋព្ពាតិ ឯវំ បវត្តំ វិភជនញ្ច។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ យថារហំ។ ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ យំ យត្ថ វិភជនំ យុត្តំ, តំ តត្ថ យោជេតព្ពំ។ **ឯវំ វេទនាក្ខន្ធាទីសុបី**តិ យថា រូបក្ខន្ធេ យថាសម្ភវំ ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ វិភជនំ យោជេតព្ពន្តិ វុត្តំ, ឯវំ វេទនាក្ខន្ធាទីសុបិ យថាសម្ភវំ ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ វិភជនំ យោជេតព្ពន្តិ អត្ថោ។

តត្ថ វេទនាក្ខន្ធោ តាវ បុរិមេ ឱកាសបញ្ចកេ សុខាទិវេទនាត្តិកវសេន វិភត្តោ, ឥតរស្មឹ កុសលត្តិក វេទនាត្តិកសមាបន្នទុកសាសវទុកវសេន។ សញ្ញាក្ខន្ធោ បន បុរិមេ ឱកាសបញ្ចកេ ឆផស្សទ្វារវសេន, ឥតរស្មឹ ឱឡារិកទុកេ បដិឃសម្ផស្សទុកវសេន ចេវ យថាវុត្តកុសលត្តិកាទិវសេន ច វិភត្តោ។ សេសេសុ កុសលត្តិកាទិវសេនេវ។ តថា សង្ខារក្ខន្ធោ។ បដិឃសម្ផស្សទុកោ បនេត្ថ នត្ថេវ។ ចេតនាយ ឯវ ចេត្ថ និទ្ទេសោ សង្ខារក្ខន្ធធម្មានំ ចេតនាប្បធានភាវទស្សនត្ថំ។ តថា ហិ សា “សង្ខារក្ខន្ធោ”តិ វុត្តា។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស វិភជនេ បដិនិទ្ទេសេ។ **តំ បន ទ្វយ**ន្តិ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយំ។ យញ្ហិ សត្តវិញ្ញាណធាតុ ទេសនាយំ “មនោធាតុ, មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ ទ្វយំ ទេសិតំ, តំ ឆវិញ្ញាណកាយទេសនាយំ “មនោវិញ្ញាណ”ន្តេវ វុច្ចតីតិ។

បាឡិនយេនាតិ ខន្ធវិភង្គបាឡិនយេន។ **អញ្ញេន បការេនា**តិ ធម្មសង្គហេ, តទដ្ឋកថាយញ្ច អាគតេន បការន្តរេន។

១. រូបក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២. “កិញ្ចី”តិ បទំ “ឯកច្ច”ន្តិ ឥមិនា សមានត្ថន្តិ អាហ **“កិញ្ចីតិ បការន្តរភេទំ អាមសិត្វា អនិយមនិទស្សន”**ន្តិ។ **ឧភយេនា**តិ បការភេទំ អនាមសិត្វា អាមសិត្វា ច អនិយមទស្សនវសេន បវត្តេន “យំ កិញ្ចី”តិ បទទ្វយេន។ **អធិប្បេតត្ថ**ន្តិ រូបំ។ **អតិច្ចា**តិ អតិក្កមិត្វា។ **បវត្តិតោ**តិ បវត្តនតោ។ **និយមនត្ថ**ន្តិ និវត្តនត្ថំ។

“កិញ្ចា”តិ ឯត្ថ កឹ-សទ្ទោ បុច្ឆាយំ ហេតុអត្ថទីបកោ, ករណេ ចេតំ បច្ចត្តវចនំ, ច-សទ្ទោ វចនាលង្ការោតិ អាហ **“កេន ការណេន វទេថា”**តិ។ ទុតិយវិកប្បេ បន វុត្តនយេនេវ ការណត្ថេ បវត្តំ កឹ-សទ្ទំ “វទេថា”តិ កិរិយាបទសម្ពន្ធេនេន ឧបយោគវសេន បរិណាមេត្វា វទតិ **“តំ ការណំ វទេថា”**តិ។

បុរិមសន្តានស្ស ភេទន្តិ បុរិមសន្តានស្ស វិនាសំ, វិនាសាបទេសេន ចេត្ថ សន្តានេ វិសទិសុប្បាទមេវ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ **“វិសទិសសន្តានុប្បត្តិទស្សនតោ”**តិ។ ននុ ច អរូបធម្មានម្បិ វិរោធិបច្ចយសមវាយេ វិសទិសុប្បត្តិ អត្ថីតិ? សច្ចំ អត្ថិ, សា បន ន បាកដតរា, បាកដតរា ច ឥធាធិប្បេតា។ តេនេវាហ **“សីតាទិសន្និបាតេ”**តិ។ តថា ចាហ ភគវា “សីតេនបិ រុប្បតិ, ឧណ្ហេនបិ រុប្បតី”តិអាទិ (សំ. និ. ៣.៧៩)។ ឥទានិ ភេទ-សទ្ទោ ឧជុកមេវ វិការាបត្តឹ វទតីតិ ទស្សេន្តោ **“ភេទោ ចា”**តិអាទិមាហ ។ **វិសទិសរូបុប្បត្តិយេវ,** ន ឧប្បន្នស្ស អញ្ញថាភាវោតិ អធិប្បាយោ។ តេន **កាបិលិយំ** បរិណាមវាទំ បដិក្ខិបតិ។ យទិ បុរិមសន្តានតោ ភេទោ វិសទិសុប្បត្តិ រុប្បនំ, ឯវំ សន្តេ លក្ខណស្ស អតិប្បសង្គោ សិយាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“អរូបក្ខន្ធាន”**ន្តិអាទិ។ ឯត្ថ **សីតាទីហី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន យថា ឧណ្ហជិឃច្ឆាទយោ សង្គយ្ហន្តិ, ឯវំ អាហារាទីនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **យេនា**តិ យេន សីតាទីហិ សមាគមេន។ **តត្ថា**តិ តេសុ រូបធម្មេសុ។ អាហារាទិកស្ស វា ឋិតិប្បត្តស្សាតិ សម្ពន្ធោ។ យថា រូបធម្មានំ ឋិតិក្ខណេ សីតាទីហិ សមាគមោ ហោតិ, ឯវំ អរូបក្ខន្ធានំ អញ្ញេហិ សមាគមោ នត្ថិ អតិលហុបរិវត្តិតោ, តស្មា អរូបធម្មា រូបធម្មានំ វិយ បាកដស្ស វិការស្ស អភាវតោ “រុប្បន្តី”តិ, “រុប្បនលក្ខណា”តិ ច ន វុច្ចន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ “រុប្បតី”តិ បទស្ស កត្តុកម្មសាធនានំ វសេន អត្ថំ ទស្សេតុំ អដ្ឋកថាយំ “កុប្បតិ ឃដ្ដីយតិ បីឡីយតិ ភិជ្ជតី”តិ វុត្តន្តិ តទត្ថំ វិវរន្តោ **“កុប្បតីតិ ឯតេនា”**តិអាទិមាហ។ **កោបាទិកិរិយា**តិ កោបសង្ឃដ្ដនបីឡនកិរិយា។ កោប-សទ្ទោ ចេត្ថ ខោភបរិយាយោ វេទិតព្ពោ។ **កត្តុភូតោ កម្មភូតោ ច អត្ថោ**តិ កត្តុកម្មសាធនានំ វសេន វុច្ចមានោ ភូតុបាទាយរូបសង្ខាតោ អត្ថោ។ **កម្មកត្តុត្ថេន ភិជ្ជតិ-សទ្ទេនា**តិ យទា កម្មកត្តុត្ថោ រុប្បតិ-សទ្ទោ, តទា ភិជ្ជតិ-សទ្ទោបិ តទត្ថោ ឯវ វេទិតព្ពោតិ អត្ថោ។ តត្ថ យទា កម្មត្ថេ “រុប្បតី”តិ បទំ, តទា “សីតេនា”តិអាទីសុ កត្តុអត្ថេ ករណវចនំ។ យទា បន “រុប្បតី”តិ បទំ កត្តុអត្ថេ កម្មកត្តុអត្ថេ វា, តទា ហេតុម្ហិ ករណវចនំ វេទិតព្ពំ។ **“យំ បន រុប្បតី”**តិអាទិនា “កុប្បតី”តិអាទីនំ កត្តុកម្មត្ថានម្បិ អត្ថវចនានំ វចនេ ការណំ ទស្សេតិ។ យទិបិ អត្ថ-សទ្ទោ “បីឡនដ្ឋោ”តិអាទីសុ (បដិ. ម. ១.១៧; ២.៨) សភាវបរិយាយោបិ ហោតិ, “កេនដ្ឋេនា”តិ បនេត្ថ អភិធេយ្យបរិយាយោ អធិប្បេតោតិ អាហ **“កេនដ្ឋេនាតិ បុច្ឆាសភាគវសេន រុប្បនដ្ឋេនា”**តិ, រុប្បនសទ្ទាភិធេយ្យភាវេនាតិ អត្ថោ។ តេនេវាហ **“ន កេវលំ

សទ្ទត្ថោយេវ រុប្បេន”ន្តិ។ **តស្ស អត្ថស្សា**តិ តស្ស ភូតុបាទាយប្បភេទស្ស សភាវធម្មស្ស។ រុប្បនលក្ខណញ្ច នាមេតំ អនិច្ចតាទិ វិយ កក្ខឡត្តាទិតោ អញ្ញន្តិ ន គហេតព្ពំ។ បញ្ញត្តិវិសេសោ ហិ តន្តិ, កក្ខឡត្តាទីនំយេវ បន អរូបធម្មវិធុរោ សភាវវិសេសោតិ វេទិតព្ពំ។

មុច្ឆាបត្តិយាតិ មុច្ឆាយ មោហស្ស អាបជ្ជនេន។ **កប្បសណ្ឋានំ ឧទក**ន្តិ កប្បសណ្ឋាបកមហាមេឃវុដ្ឋំ ឧទកំ។ **តថា**តិ តប្បការតាយ ខារភាវេ **សតិ** ឧទកេន កប្បវុដ្ឋានកាលេ វិយ **បថវី វិលីយេយ្យ**។ លោកន្តរិយសត្តានំ បន បាបកម្មពលេន អខារេបិ ខារេ វិយ សរីរស្ស វិលីយនា វេទិតព្ពា។ **តេនេវា**តិ សឧស្សទនិស្សយនិរយស្ស វុត្តត្តា ឯវ។ ន ហិ អវីចិម្ហិ បញ្ចវិធពន្ធនាទិកម្មការណំ ករោន្តិ។

៣. បករណប្បត្តំ រូបំ បក្ខិបិត្វា មាតិកា ឋបិតាតិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។ **មហាភូតុ...បេ.... អាបជ្ជតិ** តប្បការភាវេន អតីតំសេ គណនំ គតន្តិ វុត្តត្តាតិ អធិប្បាយោ។ “**ន ហី**”តិអាទិនា ធម្មន្តរនិវត្តនត្ថតា បការន្តរនិវត្តនត្ថតា ច ភូតុបាទាយគហណស្ស នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ **តំទស្សនេ**តិ គណនន្តរទស្សនេ។ **តំសភាវត្តា**តិ ភូតុបាទាយសភាវត្តា។ “**ន ចា**”តិអាទិនា ភូតុបាទាយសភាវោ អតីតំសគណិតតាយ តំសភាវស្សបិ អញ្ញថា គណិតត្តា, អតំសភាវស្ស ច តថា គណិតត្តា អការណន្តិ ទស្សេតិ។ “**អជ្ឈត្ត...បេ.... លព្ភតី**”តិ ឯតេន ទុតិយនយេ ន កេវលំ យថាវុត្តោវ ទោសោ, អថ ខោ អព្យាបិតោបិ ទោសោតិ ទស្សេតិ។ តទេតំ បន អការណំ ការណភាវស្សេវ អនធិប្បេតត្តា។ ន ហេត្ថ ភូតុបាទាយរូបភាវោ អតីតំសេ គណនស្ស ការណន្តិ អធិប្បេតំ, យតោ យថាវុត្តទោសាបត្តិ សិយា។

“**កិន្តី**”តិ ឯត្ថ “**កិ**”ន្តិ បុព្ពេ យំ “រូប”ន្តិ សាមញ្ញតោ គហិតំ, តស្ស សរូបបុច្ឆា។ **ឥតិ**-សទ្ទោ និទស្សនត្ថោ, ន ការណត្ថោ។ តេនស្ស យំ រូបំ អតីតំ និរុទ្ធំ...បេ.... អតីតំសេន សង្គហិតំ អតីតកោដ្ឋាសេ គណនំ គតំ, តំ កិន្តិ ចេ? “**ចត្តារោ ច...បេ.... រូប**”ន្តិ ភូតុបាទាយវិភាគទស្សនមុខេន វិសេសំ និទស្សេតិ។ យត្តកា ហិ ឥធ វិសេសា និទ្ទិដ្ឋា ចក្ខាយតនាទយោ, តេសមិទំ និទស្សនន្តិ។ ន ចេត្ថ បុរិមនយតោ អវិសេសោ។ តត្ថ ហិ រូបស្ស ភូតុបាទាយតាមត្តសភាវទស្សនតា វុត្តា។ តេនាហ អដ្ឋកថាយំ “អតីតរូបម្បិ ភូតានិ ចេវា”តិអាទិ។ ឥធ បន ភូតុបាទាយេន និទស្សនភូតេន រូបស្ស សព្ពវិសេសវិភាវនតា ទស្សិតា។ ឯវញ្ច កត្វា អព្យាបិតទោសោបិ ចេត្ថ អនោកាសោវ, យំ រូបំ អជ្ឈត្តំ...បេ.... ឧបាទិន្នំ, កិន្តិ? ចត្តារោ ច...បេ.... រូបន្តិ តទញ្ញវិសេសនិទស្សនស្ស អធិប្បេតត្តា។ តថា ចាហ “**ឯវំ សព្ពត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ**”តិ។

បរិយាយទេសនត្តាតិ សភាវតោ បរិយាយនំ បរិវត្តនំ បរិយាយោ, ឧជុកំ អប្បវត្តីតិ អត្ថោ។ បរិយាយេន, បរិយាយភូតា វា ទេសនា ឯត្ថាតិ បរិយាយទេសនំ, សុត្តន្តំ។ សុត្តន្តញ្ហិ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ទេសេតព្ពធម្មេ លេសតោ លព្ភមានភាវកថនំ, ន ឧជុនិប្បទេសភាវកថនន្តិ បរិយាយទេសនំ នាម។ តេនេវ តំ “យថានុលោមសាសន”ន្តិ វុច្ចតិ។ អភិធម្មោ បន ទេសេតព្ពធម្មេ ឧជុនិប្បទេសកថនន្តិ និប្បរិយាយទេសនំ នាម, យតោ “យថាធម្មសាសន”ន្តិ វុច្ចតិ។ **និច្ចយេន ទេសោ**តិ វវត្ថានតោ កថនំ។ តថា **ភទ្ទេករត្តសុត្តា**ទីសុ (ម. និ. ៣.២៧២ អាទយោ) វិយ អតីតាទិភាវោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នភាវោ អទ្ធាវសេន ឥធាបិ ខន្ធវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយត្តា និទ្ទិសិតព្ពោ សិយាតិ យោជនា។

សន្និបតិតន្តិ សមាគតំ។ **សន្តានវសេនា**តិ បុព្ពាបរវសេន។ បុព្ពេនាបរស្ស សមប្បមាណតាយ **អនូនំ អនធិកំ**, តតោ ឯវ **ឯកាការំ**។ បវត្តិកាលវសេន វា **អនូនំ អនធិកំ**, សមានសភាវតាយ **ឯកាការំ**។ តេន វិសភាគឧតុនា អនន្តរិតតំ ទស្សេតិ។ **ឯវំ អាហារេបី**តិ ឯត្ថ វិសភាគាហារេន អនន្តរិតោ អនេកវារំ អនេកទិវសម្បិ ភុត្តោ សភាគេកាហារំ នាម។ “តតោ បុព្ពេ វិសភាគឧតុអាហារសមុដ្ឋានំ អតីតំ, បច្ឆា អនាគត”ន្តិ ហិ វុត្តន្តិ។ “ឯកាហារសមុដ្ឋាន”ន្តិ បន វុត្តត្តា ឯកស្សេវ អាហារស្ស យោជនា យុត្តរូបាតិ អបរេ។ **បញ្ចទ្វារវសេនា**តិ ឯត្ថ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនតោ បដ្ឋាយ យាវ តទារម្មណំ, យាវ ជវនំ, យាវ វា វោដ្ឋព្ពនំ, តាវ បវត្តា ចិត្តសន្តតិ ឯកវីថិ។ **ឯកជវនសមុដ្ឋាន**ន្តិ ឯកជវនវារសមុដ្ឋានំ។ ឯត្ថ ច សមយំ អនាមសិត្វាវ សន្តតិវសេន, សន្តតិញ្ច អនាមសិត្វាវ សមយវសេន អតីតាទិវិភាគោ គហេតព្ពោ។

តេសន្តិ ហេតុបច្ចយានំ។ **កលាបស្សា**តិ រូបកលាបស្ស។ **កម្មានន្តរាទី**តិ កម្មាទិ, អនន្តរាទីតិ បច្ចេកំ អាទិ-សទ្ទោ យោជេតព្ពោ។ តត្ថ បឋមេន អាទិសទ្ទេន ឧបនិស្សយបច្ចយស្ស អាហារាទិនោ ច ទុតិយេន សមនន្តរានន្តរូបនិស្សយាទិនោ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ ចិត្តប្បាទស្ស ចេត្ថ កម្មានន្តរាទិបច្ចយវសេន, ឥតរស្ស កម្មាទិវសេនេវ ជនកភាវេ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។ តថា ចិត្តប្បាទស្ស បុរេជាតវសេន, ឥតរស្ស បច្ឆាជាតវសេន, ឧភយេសម្បិ សហជាតវសេន ឧបត្ថម្ភនំ វេទិតព្ពំ ។ តេនេវាហ “**យថាសម្ភវំ យោជេតព្ព**”ន្តិ។ **ឧប្បាទក្ខណេ**តិ

ហេតុកិច្ចក្ខណេ។ ហេតុកិច្ចំ នាម តស្ស តស្ស ឧប្បាទេតព្ពស្ស ឧប្បត្តិការណំ, តញ្ច តស្មឹ ខណេ ឧប្បន្នផលត្តា តតោ បរំ កត្តព្ពាភាវតោ និដ្ឋិតញ្ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តតោ បន តីសុបិ ខណេសុ បច្ចយកិច្ចំ ទដ្ឋព្ពន្តិ យោជនា។

៦. អនិដ្ឋនាមនិវត្តនស្សាតិ អនិដ្ឋនាមនិវត្តិយា អការណភាវទស្សនេន ឥដ្ឋនាមលាភាបនស្ស អការណភាវំ ទស្សេតិ។

ទេវមនុស្សសម្បត្តិភវេតិ សម្បត្តិយុត្តេ សម្បន្នេ ទេវមនុស្សភវេ។ **សមិទ្ធសោភនតា**តិ អភិវុទ្ធសោភនតា។ **តតោ ឯវា**តិ សម្បត្តិវិរហិតោ ឯវ, អសម្បន្នត្តា ឯវាតិ អត្ថោ។ **តេសំយេវ ហត្ថិអាទីនំ សុខស្ស ហេតុភាវំ ន គច្ឆន្តិ** សារណាទិវសេន ទុក្ខបច្ចយត្តា។ **តេស**ន្តិ ហត្ថិរូបាទីនំ។ **"តស្ស តស្សេវា"**តិអាទិនា យថាវុត្តមត្ថំ វិវរតិ។ អកុសលេន អត្តនា កតេន និព្ពត្តំ ទុក្ខស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ យោជនា។ **តស្មា**តិ យស្មា កម្មំ យស្មឹ សន្តានេ និព្ពត្តំ, តត្ថេវ សុខទុក្ខានំ បច្ចយោ ហោតិ, ន អញ្ញត្ថ, តស្មា។ **អដ្ឋកថាយំ បនា**តិ ឯកច្ចមតទស្សនំ។ តត្ថ **"អនិដ្ឋំ នាម នត្ថី"**តិ យស្មា បដិសេធទ្វយេន កុសលកម្មជស្ស ឥដ្ឋភាវោ និយតោ, តស្មា "កុសលកម្មជមេវ ឥដ្ឋ"ន្តិ ឯវំ អនិយមេត្វា "កុសលកម្មជំ ឥដ្ឋមេវា"តិ ឯវមេត្ថ និយមោ គហេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ **"អកុសលកម្មជម្បី"**តិអាទិមាហ។ កិន្តិ អកុសលកម្មជំ សោភនំ, យំ បរេសំ ឥដ្ឋំ នាម សិយា? យទិ ទុគ្គតិយំ កេសញ្ចិ តិរច្ឆានានំ សណ្ឋានាទិសម្បត្តិ សុគតិយំ សត្តានំ អកុសលនិស្សន្ទេន វិរូបរូបតា វិយ កុសលនិស្សន្ទេន, កថំ តស្សា អកុសលកម្មជតា។ អថ បន យំ កេសញ្ចិ អមនាបម្បិ សមានំ រូបំ មនាបំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ, ឯវម្បិ យថា កេសញ្ចិ តិរច្ឆានាទីនំ កុសលកម្មជំ មនុស្សាទិរូបំ អមនាបតោ ឧបដ្ឋហន្តម្បិ កុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណភាវតោ អត្ថតោ ឥដ្ឋមេវ នាម ហោតិ, ឯវំ អកុសលកម្មជំ កេសញ្ចិ មនាបំ ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តម្បិ អកុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណភាវតោ អត្ថតោ អនិដ្ឋមេវ នាម ហោតិ, ឯវញ្ចេតំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ អញ្ញថា "អដ្ឋានមេតំ អនវកាសោ, យំ កាយទុច្ចរិតស្ស ឥដ្ឋោ កន្តោ មនាបោ វិបាកោ ឧប្បជ្ជេយ្យា"តិអាទិអដ្ឋានបាឡិយា (ម. និ. ៣.១៣១) វិរោធោ សិយា។ តេនេវាហ **"កុសលកម្មជស្ស បនា"**តិអាទិ។ **សព្ពេស**ន្តិ អត្តនោ, បរេសញ្ច ។ **ឥដ្ឋស្ស អភាវោ វត្តព្ពោ**តិ យថា "កុសលកម្មជំ អនិដ្ឋំ នាម នត្ថី"តិ វុត្តំ, ឯវំ កិញ្ចាបិ "អកុសលកម្មជំ ឥដ្ឋំ នាម នត្ថី"តិ អដ្ឋកថាយំ ន វុត្តំ, តេន បន នយទស្សនេន អកុសលកម្មជស្ស អភាវោ វុត្តោ ឯវ ហោតីតិ សោ សំវណ្ណនាវសេន និទ្ធារេត្វា វត្តព្ពោតិ អធិប្បាយោ។ ឯតេន កុសលកម្មជមេវ ឥដ្ឋន្តិ បុរិមបទាវធារណស្ស គហេតព្ពតំ ទស្សេតិ។

ឥទានិ **"ហត្ថិអាទីនម្បី"**តិអាទិនា តមេវត្ថំ វិវរតិ។ **កុសលវិបាកស្សា**តិ ឯត្ថាបិ កុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណន្តិ អត្ថោ។ **មនុស្សាន**ន្តិ ច និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥតរេសម្បិ ច អកុសលកម្មជំ អកុសលវិបាកស្សេវ, កុសលកម្មជញ្ច កុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណន្តិ ទស្សិតោវាយំ នយោតិ។ កស្មា បន ឥដ្ឋានិដ្ឋមិស្សិតេ វត្ថុម្ហិ មនាបតាវ សណ្ឋាតីតិ អាហ **"ឥដ្ឋារម្មណេន...បេ.... សក្កា វត្តុ"**ន្តិ។ **សុដ្ឋុ វុត្ត**ន្តិ "ឥដ្ឋានិដ្ឋំ ឯកន្តតោ វិបាកេនេវ បរិច្ឆិជ្ជតី"តិ វទន្តេហិ ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណវវត្ថានំ សម្មទេវ វុត្តំ។ **តំ អនុគន្ត្វា**តិ វិបាកវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណវវត្ថានំ អនុគន្ត្វា។ **សព្ពត្ថា**តិ សុគតិទុគ្គតីសុ, សព្ពេសុ វា អារម្មណេសុ។

"អនិដ្ឋា"តិ វចនេនេវ តេសំ ឥដ្ឋតា និវត្តិតាតិ អាហ **"សទិសតា ច រូបាទិភាវោយេវា"**តិ។ ឥដ្ឋានេវ រូបាទីនិ កាមគុណាតិ សុត្តេ វុត្តានីតិ មិត្តបដិបក្ខោ អមិត្តោ វិយ ឥដ្ឋបដិបក្ខា អនិដ្ឋាតិ អធិប្បេតាតិ វុត្តំ **"អនិដ្ឋាតិ...បេ.... វោហារោ វិយា"**តិ។ **សព្ពានិ វា**តិ ឯត្ថ "បិយរូបំ សាតរូប"ន្តិ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣; វិភ. ២០៣) វចនតោ កថំ អនិដ្ឋានំ រូបាទីនំ កាមគុណភាវាបត្តីតិ ចេ? តេសម្បិ វិបល្លាសវសេន តណ្ហាវត្ថុភាវតោ បិយរូបភាវស្ស អធិប្បេតត្តា។ យទិ ឯវំ កថំ "ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានិ រូបានិ ឥដ្ឋានី"តិអាទិសុត្តបទំ (ម. និ. ១.១៦៦; ២.១៥៥; ៣.៥៧; សំ. និ. ៥.៣០) នីយតីតិ អាហ **"អតិសយេនា"**តិអាទិ។

ឥន្ទ្រិយពទ្ធរូបវសេន បាឡិយំ ហីនទុកនិទ្ទេសោ បវត្តោតិ ទស្សេតុំ **"ទ្វីសុបិ ហីនបណីតបទេសូ"**តិអាទិមាហ។ **អវយវយោគេ សាមិវចនំ**, ន កត្តុវីតិ អធិប្បាយោ។ "តេសំ តេសំ សត្តាន"ន្តិ ឥន្ទ្រិយពទ្ធរូបេ និទ្ទិដ្ឋេ កស្មា កម្មជវសេន អត្ថោ វុត្តោ, ន ចតុសន្តតិវសេនាតិ អាហ **"សត្តសន្តាន...បេ.... វុត្ត"**ន្តិ។ បធានត្តា ហិ កម្មជវសេន អត្ថំ វត្វា សេសេសុ "ឯវំ ឧតុសមុដ្ឋានាទីសុបី"តិ អដ្ឋកថាយំ អតិទេសោ កតោ ។ **"តេហិ តេហីតិ ឯតស្មឹ អត្ថេ"**តិ ឥមិនា "តេសំ តេស"ន្តិ កត្តរិ សាមិវចនំ អាសង្កតិ។ តថា សតិ វិសយេ វា សាមិវចនេ លទ្ធគុណំ ទស្សេតិ **"ន កម្មជវសេនេវា"**តិអាទិនា, កម្មជគ្គហណញ្ចេត្ថ ឧបលក្ខណំ ទដ្ឋព្ពំ។

មរិយាទាភូតន្តិ ឧត្តមមរិយាទាភូតំ។ តេនេវាហ **"យស្ស យេវ មនាបា, តស្ស តេវ បរមា"**តិ។ **តេស**ន្តិ កាមគុណានំ។ **សភាវតោ**តិ លក្ខណតោ។

“**ឯកស្មិំយេវ អស្សាទនកុជ្ឈនតោ**”តិអាទិនា “យស្មា តេយេវ រូបាទយោ ឯកោ អស្សាទេតី”តិអាទិកំ សុត្តន្តវិវរណំ ឥដ្ឋានិដ្ឋភាវេ ហេតុភាវេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **ឥដ្ឋានិដ្ឋគ្គហណំ ហោតី**តិ និព្ពានេ វិយ អនិដ្ឋគ្គហណំ សញ្ញាវិបល្លាសេន អញ្ញេសុបិ អារម្មណេសុ ឥដ្ឋានិដ្ឋាភិនិវេសោ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

វិភាគោ នាម អសង្ករោ, វិត្ថារោ ចាតិ “**វិភត្ត**”ន្តិ បទស្ស “**វវត្ថិតំ, បកាសិត**”ន្តិ ច អត្ថមាហ។ **អញ្ញេស**ន្តិ អតិអឌ្ឍទលិទ្ទានំ។ **ឥទំ ឥដ្ឋំ, អនិដ្ឋញ្ច ហោតី**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទេន អនិដ្ឋំ, ឥដ្ឋញ្ច ហោតីតិ អយម្បិ អត្ថោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពំ។ **អនិដ្ឋំ ឥដ្ឋ**ន្តិ ឥដ្ឋស្ស “អនិដ្ឋ”ន្តិ, អនិដ្ឋស្ស “ឥដ្ឋ”ន្តិ គហណេ យថាសង្ខ្យំ យោជនា។ **ឥន្ទ្រិយវិការាបត្តិអាទិនា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន បុញ្ញាភិសង្ខារាទី សង្គណ្ហាតិ។ បុរេតរំ បវត្តចិត្តាភិសង្ខារវសេនាបិ ហិ វិនាវ សញ្ញាវិបល្លាសំ ឥដ្ឋំ “អនិដ្ឋ”ន្តិ, អនិដ្ឋញ្ច “ឥដ្ឋ”ន្តិ គយ្ហតីតិ។

តេន វិបាកេនាតិ តេន កុសលាកុសលវិបាកេន។ **អារម្មណស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋត**ន្តិ យត្ថ តំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស ពុទ្ធរូបាទិកស្ស គូថាទិកស្ស ច អារម្មណស្ស យថាក្កមំ ឥដ្ឋតំ អនិដ្ឋតញ្ច និទស្សេតិ។ **វិជ្ជមានេបិ សញ្ញាវិបល្លាសេ អារម្មណេន វិបាកនិយមទស្សន**ន្តិ ឥដ្ឋារម្មណេ កុសលវិបាកោវ ឧប្បជ្ជតិ, អនិដ្ឋារម្មណេ អកុសលវិបាកោវាតិ ឯវំ អារម្មណេន វិបាកនិយមទស្សនំ។ **អារម្មណនិយមទស្សនត្ថ**ន្តិ យំ កុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ, តំ ឥដ្ឋំ នាម។ យំ អកុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ, តំ អនិដ្ឋំ នាមាតិ ទស្សនត្ថំ។ អារម្មណេន និយាមិតោ ហិ វិបាកោ អត្តនោ ឧបការកស្ស អារម្មណស្ស និយាមកោ ហោតីតិ។

ទ្វារន្តរេ ទុក្ខស្ស បច្ចយភូតស្ស អារម្មណស្ស ទ្វារន្តរេ សុខវិបាកុប្បាទនតោ, ទ្វារន្តរេ សុខស្ស បច្ចយភូតស្ស អារម្មណស្ស ទ្វារន្តរេ ទុក្ខវិបាកុប្បាទនតោ វិបាកេន អារម្មណនិយមទស្សនេន វិបាកវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋតា ទស្សិតាតិ យោជនា។

៧. ទុប្បរិគ្គហង្គេន ការណភូតេន លក្ខណស្ស ឥន្ទ្រិយាទិសភាវស្ស ទុប្បដិវិជ្ឈតា, ឯវំ សុបរិគ្គហង្គេន លក្ខណសុប្បដិវិជ្ឈតា វេទិតព្ពា។ “**ទូរេ”តិ អវុត្តស្សា**តិ លក្ខណតោ “ទូរេ”តិ អកថិតស្ស។ **វុត្តម្បី**តិ លក្ខណតោ “ទូរេ”តិ វុត្តម្បិ សុខុមរូបំ។

“**ភិន្ទមានោ**”តិ សម្ភិន្ទមានោតិ វុត្តំ ហោតីតិ អាហ “**មិស្សកំ ករោន្តោ**”តិ។ យស្មា បន ភេទនំ វិភាគករណម្បិ ហោតិ, តស្មា ទុតិយវិកប្បេ “ភិន្ទមានោ”តិ បទស្ស “**វិសុំ ករោន្តោ**”តិ អត្ថមាហ។ តតិយវិកប្បេ បន **ភិន្ទមានោ**តិ វិនាសេន្តោតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**សន្តិកភាវំ ភិន្ទិត្វា ទូរភាវំ, ទូរភាវញ្ច ភិន្ទិត្វា សន្តិកភាវំ ករោន្តោ**”តិ។ ន ហិ សក្កា សន្តិកស្ស តព្ភាវំ អវិនាសេត្វា ទូរភាវំ កាតុំ, តថា ឥតរស្សាបិ។ សន្តិកភាវករណេន ន ភិន្ទតិ ន វិនាសេតិ, ន ច ឱកាសទូរតោ លក្ខណតោ ទូរំ វិសុំ ករណេន ភិន្ទតិ វិភាគំ ករោតិ, នាបិ ឱកាសទូរេន លក្ខណតោ ទូរំ វោមិស្សកករណេន ភិន្ទតិ សម្ភិន្ទតីតិ យោជនា។ “**តិធា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ**”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ “**ន ហី**”តិអាទិនា វិវរតិ។ វិសុំ ករោតិ, វោមិស្សកំ ករោតីតិ ករោតិ-សទ្ទំ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។ “**ឯត្ថាបី**”តិអាទិនា យថា “ឱកាសតោ ទូរមេវ ភិន្ទតី”តិ ឯត្ថ ឱកាសតោ ទូរស្ស ឱកាសតោ សន្តិកភាវករណំ អធិប្បេតន្តិ វិនាសនំ ភេទនំ, ឯវំ “ន លក្ខណតោ ទូរំ ភិន្ទតី”តិ ឯត្ថាបិ លក្ខណតោ ទូរស្ស លក្ខណតោ សន្តិកភាវាករណំ អភេទនំ អវិនាសនន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ វោមិស្សកករណវិភាគករណត្ថតំ សន្ធាយាហ “**ភិន្ទមានោតិ ឯត្ថ ច អញ្ញថា ភេទនំ វុត្ត**”ន្តិ។ បច្ឆិមនយេ វិនាសនត្ថមេវ សន្ធាយ “**ភេទនំ ឥធ ច អញ្ញថា វុត្ត**”ន្តិ អវោច។

រូបក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. វេទនាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨. ចក្ខាទយោ បសាទាតិ ឱឡារិកត្តភាវបរិយាបន្នា ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាបសាទា, មនោមយត្តភាវបរិយាបន្នា ចក្ខុសោតប្បសាទា ច។ **កាយវោហារំ អរហន្តី**តិ កាយន្តោគធត្តា កាយេកទេសត្តា ច កាយោតិ វត្តព្ពតំ អរហន្តិ។ **កាយោ**តិ ហិ អត្តភាវោបិ វុច្ចតិ “សក្កាយទិដ្ឋី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២១; ៣.១៥៥), ករជកាយោបិ “សោ ឥមម្ហា កាយា អញ្ញំ កាយំ អភិនិម្មិនាតី”តិអាទីសុ (បដិ. ម. ៣.១៤)។ **តព្ពត្ថុកា**តិ ចក្ខាទិនិស្សិតា កាយិកាតិ បរិយាយេន វុត្តា, និប្បរិយាយេន បន ចេតសិកាវ។ យថាហ “យំ តស្មិំ សមយេ តជ្ជាចក្ខុវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជំ ចេតសិកំ នេវ សាតំ នាសាតំ ចេតោសម្ផស្សជំ អទុក្ខមសុខំ វេទយិត”ន្តិអាទិ (ធ. ស. ១៥២)។ “**ន ហិ ចក្ខាទយោ កាយប្បសាទា ហោន្តី**”តិ ឥមិនា កាយបសាទនិស្សិតា វេទនា និប្បរិយាយេន កាយិកាតិ ទស្សេតិ។ **កាយិកចេតសិកាទិភាវេនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន កុសលាកុសលាព្យាកតាទិភាវំ សង្គណ្ហន្តិ។ **តេនា**តិ សុខាទិវេទនេកទេសស្ស អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិភាវាភាវេន។ កេចិ បនេត្ថ “ហេដ្ឋា

ទស្សិតនយត្តា បាកដត្តា អទ្ធាវសេន, ឯកមុហុត្តាទិបុព្ពណ្ហាទីសុ ឧតុអាទិនា រូបស្ស វិយ វេទនាយ វិភាគោ ន គយ្ហតីតិ សមយវសេន ច អតីតាទិភេទោ ន ទស្សិតោ”តិ វទន្តិ។ សន្តានវសេន បវត្តានម្បិ វេទនានំ ចិត្តេន សម្ពុហតោ គហេតព្ពតំ សន្ធាយាហ “**វេទនាសមុទាយោ**”តិ។ **តេហី**តិ អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិភាវេហិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ វិភង្គេ។ **តេ**តិ “វេទនេកទេសា”តិ វុត្តា កាយិកចេតសិកាទិភាវេន ភិន្នា សុខាទិវេទនាវិសេសា។ យទិ វេទនេកទេសា ឯត្ថ គហិតា, ខណបរិច្ឆិន្នាវ តេ គហេតព្ពា, ន សន្តតិបរិច្ឆិន្នាតិ អាហ “**ឯកសន្តតិយំ បនា**”តិអាទិ។ **តេសូ**តិ សុខាទិភេទេសុ។ **ភេទោ**តិ វិសេសោ។ **តស្សា**តិ សុខាទិវិសេសស្ស។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ “**តំសហិតតទុប្បាទកា**”តិ ឯត្ថាបិ តំ-សទ្ទេន សុខាទិវិសេសោ បច្ចាមដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ។ សន្តតិ បរិច្ឆេទិកា ភាវិតុំ អរហតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សន្តតិខណវសេនេវ បរិច្ឆេទោ វុត្តោ**, ន អទ្ធាសមយវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

“**បុព្ពន្តាបរន្តមជ្ឈគតា**”តិ និទ្ធិតហេតុកិច្ចា អនិទ្ធិតបច្ចយកិច្ចាតិ វុត្តា, តំ បន អតិក្កន្តហេតុបច្ចយកិច្ចន្តិ ឯវំ វុត្តស្ស នយស្ស ឧបលក្ខណន្តិ អាហ “**បុព្ពន្តាបរន្តមជ្ឈគតាតិ ឯតេន ហេតុបច្ចយកិច្ចវសេន វុត្តនយំ ទស្សេតី**”តិ។ ឯត្ថ កុសលាកុសលកិរិយវេទនានំ រូបស្ស វិយ, វិបាកានំ វិយ ច អយំ នាម ជនកហេតូតិ និប្បរិយាយេន ន សក្កា វត្តុំ, បរិយាយេន បន អនន្តរបច្ចយភូតោ ហេតូតិ វត្តព្ពោ។

១១. សន្តាបនកិច្ចន្តិ បរិឌហនកិច្ចំ។ **ជាតិអាទិសង្ករ**ន្តិ ជាតិសភាវបុគ្គលលោកិយលោកុត្តរតោ សង្ករំ សម្ភេទំ អកត្វា។ **សមានជាតិយ**ន្តិ ឯកជាតិយំ។ សុខតោ តជ្ជាតិយា អទុក្ខមសុខា បណីតាតិ យោជេតព្ពាតិ សម្ពន្ធោ។ **សមានភេទេ**តិ ភូមន្តរាទិសមានវិភាគេ។ **ឧបព្រូហិតានំ ធាតូន**ន្តិ ឧឡាររូបសមុដ្ឋាបនេន បណីតានំ រូបធម្មានំ។ **វិពាធិតាន**ន្តិ និប្បីឡិតានំ មិលាបិតានំ។ **ឧភយ**ន្តិ សុខាទិទ្វយំ។ ឯត្ថ ច ខោភនា, អាលុឡនា ច កាយិកសុខស្ស វសេន វេទិតព្ពា។ អភិសន្ទនា ឈានសុខស្ស។ មទយនា កាមសុខស្ស។ តថា ឆាទនា។ អាសិញ្ចនា សព្ពស្ស។ ឆាទនា អាសិញ្ចនា វា សព្ពស្ស វសេន វេទិតព្ពា។

សភាវាទិភេទេន ចាតិ សភាវបុគ្គលលោកិយាទិភេទេន ច។ ឯកន្តបណីតេ លោកុត្តរេ ហីនបណីតានំ បដិបទានំ វសេន ហីនបណីតតា។ ឯកន្តហីនេ អកុសលេ ឆន្ទាទិវសេន ហីនបណីតតា, ឱឡារិកសុខុមតា ច។ តថា ហិ វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** “យា ឱឡារិកា, សា ហីនា។ យា សុខុមា, សា បណីតា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ១១)។ អកុសលាទីសុ ទោសសហគតាទិអន្តរភេទវសេន ឧបាទាយុបាទាយ ឱឡារិកសុខុមតា តំតំវាបនវសេន វុច្ចតិ, ន កុសលាកុសលាទិវសេនាតិ អាហ “**តំតំវាបនវសេន កថនេបិ បរិវត្តនំ នត្ថី**”តិ។ **ទោសុស្សន្នតាយា**តិ កិលេសាធិកតាយ។ **តថា**តិ ទោសុស្សន្នតាយ។ កថំ បន កុសលេសុ ទោសុស្សន្នតា? ឧបនិស្សយវសេន, កិលេសាធិកេហិ សន្តានេ បវត្តមានា កុសលា ធម្មា កិលេសេហិ សម្ពាធប្បត្តិយា តិណាទីហិ សម្ពាធប្បត្តានិ វិយ សស្សានិ វិបុលផលឧឡារផលា ន ហោន្តីតិ។ **តថា**តិ មន្ទទោសតាយ។ កុសលានំ មន្ទទោសតាបិ វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពា។ **ឱឡារិកសុខុមនិកន្តី**តិ ឯត្ថ អន្តោគធវិសេសំ និកន្តិយា ឱឡារិកសុខុមតាសាមញ្ញំ វុត្តំ។ យថា ហេត្ថ ឱឡារិកសាមញ្ញេន ឱឡារិកោឡារិកតរោឡារិកតមា និកន្តិយោ គយ្ហន្តិ, តថា សុខុមសុខុមតរសុខុមតមា សុខុមតាសាមញ្ញេន គយ្ហន្តីតិ។ សុខុមតមនិកន្តិវត្ថុន្តិ ចេត្ថ យាវ ភវគ្គំ វិបស្សនាញាណញ្ច វេទិតព្ពំ។

១៣. យទិ សិយាតិ យទិ អសម្បយោគោ វិសំសដ្ឋោ សិយា។

សន្តិកតោ អកុសលតោតិ អកុសលភាវេន សន្តិកតោ លោភសហគតាទិអកុសលវេទយិតតោ។ **អកុសលា**តិ ទោសសហគតាទិអកុសលវេទនា **ទូរេតិ យថា ឧទ្ធរីយតិ។ តតោ ទូរតោ កុសលតោ**តិ តតោ អកុសលតោ ទូរតោ កាមាវចរាទិកុសលវេទយិតតោ **កុសលា** កាមាវចរាទិកុសលវេទនា។ “**ន សក្កា**”តិ វុត្តំ ឧទ្ធរិតុំ អសក្កុណេយ្យតំ “**តថា ហិ សតី**”តិអាទិនា វិវរតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា ទូរតោ សន្តិកុទ្ធរណំ វុត្តនយេន សន្តិកតោ សន្តិកុទ្ធរណមេវ ហោតិ, តថា សតិ អត្ថវិសេសោ ន ហោតិ, ឧបាទាយុបាទាយ ទូរសន្តិកតា ឥធ វុច្ចតិ។ តស្មា សន្តិកតោ សន្តិកុទ្ធរណញ្ច ន សក្កា កាតុំ អត្ថវិសេសាភាវតោ, អនធិប្បេតត្តា ចាតិ អធិប្បាយោ។

ននុ ច អតិសយវចនិច្ឆាវសេន អត្ថេវ អត្ថវិសេសោតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**ទូរទូរតរតាយ វិយ សន្តិកសន្តិកតរតាយ ច អនធិប្បេតត្តា**”តិ។ **យា**តិ អកុសលវេទនា។ **តតោ**តិ កុសលវេទយិតតោ។ **ឥធ វុត្តស្ស ទូរស្សា**តិ ឥមស្មឹ វេទនាក្ខន្ធវិភង្គេ “អកុសលា វេទនា កុសលាព្យាកតាហិ វេទនាហិ ទូរេ”តិអាទិនា (វិភ. ១៣) វុត្តស្ស ទូរស្ស។ **ទូរតោ អច្ចន្តវិសភាគត្តា**តិ យតោ យំ “ទូរេ”តិ វុត្តំ, តតោ អច្ចន្តវិសទិសត្តា តស្ស វសេន **ទូរេ សន្តិកំ នត្ថីតិ ន សក្កា ទូរតោ សន្តិកំ ឧទ្ធរិតុំ**។ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ – ហេដ្ឋា យា វេទនា យាយ វេទនាយ ទូរេតិ វុត្តា, សា ឯវ តស្សា កេនចិបិ បរិយាយេន សន្តិកេតិ ន ឧទ្ធរិតព្ពាតិ។ **សន្តិកេ**តិ វុត្តវេទនំយេវ សន្ធាយ វទតិ។ **ភិន្នេ**តិ លោភសហគតាទិវសេន វិភត្តេ។ **តត្ថេវា**តិ “សន្តិកេ”តិ វុត្តអត្ថេ ឯវ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ –

“អកុសលា វេទនា អកុសលាយ វេទនាយ សន្តិកេ”តិ ឯវំ វុត្តអកុសលាយ វេទនាយមេវ លោភសហគតាទិវសេន វិភត្តាយ ទូរភាវោបិ លព្ភតិ។ ឯវំ សេសេសុបីតិ។

យទិ សន្តិកតោ ទូរំ លព្ភតិ, យទគ្គេន ទូរំ លព្ភតិ, តទគ្គេន ទូរតោ សន្តិកំ ឧទ្ធរិយេយ្យាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**ឧបាទាយុបាទាយ ទូរតោ ច សន្តិកំ ន សក្កា ឧទ្ធរិតុ**”ន្តិអាទិ។ តស្សត្ថោ – យំ សន្តិកតោ ទូរំ លព្ភតិ, យទិបិ តំ វិសភាគដ្ឋេន លព្ភតិ, តថាបិ យំ តត្ថ សន្តិកំ លព្ភតិ, តំ សភាគដ្ឋេនេវ លព្ភតីតិ សន្តិកតោវ សន្តិកំ ឧទ្ធដំ សិយាតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា វិសភាគដ្ឋេន ទូរតា, សភាគដ្ឋេន ច សន្តិកតា ឥច្ឆិតា, តស្មា។ **លោភសហគតាយ ទោសសហគតា** វិសភាគតាយ ទូរេ សមានា កថំ សន្តិកេ ភវេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ ននុ តាសំ អកុសលសភាគតា លព្ភតេវាតិ តត្ថ ឧត្តរមាហ “**វិសភាគតា**”តិអាទិ។ តត្ថ **ភេទំ អគ្គហេត្វា ន បវត្តតី**តិ ភេទំ វិសេសំ អសទិសតំ គហេត្វា ឯវ បវត្តតិ វិសភាគតា។ **ទូរតាយា**តិ ឥធាធិប្បេតាយ ទូរតាយ សភាគស្ស អព្យាបកត្តា ទូរតោ សន្តិកុទ្ធរណំ ន សក្កា កាតុំ។ សតិ ហិ សភាគព្យាបកត្តេ សិយា សន្តិកតាតិ ទូរតោ សន្តិកុទ្ធរណំ សក្កា កាតុន្តិ អធិប្បាយោ។ “**ន ហី**”តិអាទិនា តមេវត្ថំ បាកដំ ករោតិ។ **សភាគតា**តិ សាមញ្ញំ។ **ភេទ**ន្តិ វិសេសំ។ **អនោគធំ កត្វាវា**តិ អភិព្យាបេត្វាវ។ **វិសភាគព្យាបកត្តា សន្តិកតាយា**តិ ឥធាធិប្បេតវិសភាគំ ព្យាបេត្វា បវត្តនតោ ហេដ្ឋា វុត្តសន្តិកតាយ សន្តិកតោ ទូរុទ្ធរណំ សក្កា កាតុំ។ តមេវត្ថំ “**អកុសលតា ហី**”តិអាទិនា បាកដំ ករោតិ។

វេទនាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. សញ្ញាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៧. តស្សាបីតិ សញ្ញាយបិ។ **តព្ពត្ថុកត្តា**តិ ចក្ខុវត្ថុកត្តា។ **បដិឃវិញ្ញេយ្យោ**តិ យថាវុត្តបដិឃតោ វិជានិតព្ពោ បដិឃវសេន គហេតព្ពោ។ **ឧត្តរបទលោបំ កត្វា**តិ បុរិមបទេ ឧត្តរបទលោបំ កត្វា។

វិញ្ញេយ្យភាវេ, ន ឧប្បត្តិយន្តិ អធិប្បាយោ។ **វចន**ន្តិ សទ្ទោ, នាមន្តិ អត្ថោ។ **វចនាធីនា**តិ គហេតព្ពតំ បតិ សទ្ទាធីនា, នាមាយត្តគហណាតិ អត្ថោ។ យទេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ **នាមរូបទុកេ** (ធ. ស. មូលដី. ១០១-១០៨) វុត្តមេវ។ អធិវចនំ បញ្ញត្តិបកាសកំ ញាបកំ ឯតេសំ អត្ថីតិ **អធិវចនា** យថា អរិសសោតិ។ **តតោជោ**តិ អធិវចនសង្ខាតតោ អរូបក្ខន្ធតោ ជាតោ។ អរូបក្ខន្ធបរិយាបន្នត្តា ផស្សោបិ យថាវុត្តោ អត្ថោ សម្ភវតីតិ ទស្សេតុំ “**សម្ផស្សោយេវ វា**”តិអាទិមាហ។ ន កេវលំ មនោទ្វារិកផស្សោ ឯវ, អថ ខោ បញ្ចទ្វារិកផស្សោបិ “វិញ្ញេយ្យភាវេ វចនំ អធិកិច្ច បវត្តា អធិវចនា”តិអាទិវុត្តប្បការោ អត្ថោ សម្ភវតិ។ **ឥតី**តិ តស្មា។ **តេន បរិយាយេនា**តិ មនោសម្ផស្សជបរិយាយេន។ **តតោជាបី**តិ បញ្ចទ្វារិកផស្សជាតាបិ។ **អញ្ញប្បការាសម្ភវតោ**តិ បដិឃសម្ផស្សជបរិយាយស្ស អសម្ភវតោ។ **អាវេណិកំ** បដិឃសម្ផស្សជតា។ **បការន្តរំ** អធិវចនសម្ផស្សជតា។

យទិ ឯវន្តិ យទិ បញ្ចទ្វារិកផស្សេហិ ឧប្បន្នសញ្ញា បរិយាយតោ និប្បរិយាយតោ ច “អធិវចនសម្ផស្សជា”តិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ ចត្តារោបិ អរូបិនោ ខន្ធា ឯវំ វត្តុំ យុត្តា។ ឯវំ សន្តេ សញ្ញាវ កស្មា “អធិវចនសម្ផស្សជា”តិ វុត្តាតិ អាហ “**តិណ្ណំ ខន្ធាន**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ **តិណ្ណំ ខន្ធាន**ន្តិ វេទនាសង្ខារវិញ្ញាណក្ខន្ធានំ។ **អត្ថវសេនា**តិ “វចនំ អធិកិច្ច បវត្តា អធិវចនា”តិអាទិនា វុត្តអត្ថវសេន អន្វត្ថតាវសេន។ **អត្តនោ បត្តម្បិ នាម**ន្តិ “អធិវចនសម្ផស្សជា”តិ ឯវំ អត្តនោ អនុប្បត្តម្បិ នាមំ។ **ធម្មាភិលាបោ**តិ សភាវនិរុត្តិ។ បុព្ពេ ចតុន្នំ អរូបក្ខន្ធានំ សាធារណោបិ អធិវចនសម្ផស្សជវោហារោ រុឡ្ហិវសេន សញ្ញាយ ឯវ បវត្តោតិ វត្វា ឥទានិ សោ តទញ្ញារូបក្ខន្ធសាធារណោ សញ្ញាយ និវេសិតោតិ ទស្សេតុំ “**អថ វា**”តិអាទិមាហ។ **វឌ្ឍិត្វា ឱលោកនាទីសូ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន កុជ្ឈិត្វា ឱលោកនាទិ វិយ វឌ្ឍិត្វា សវនាទិបិ សង្គយ្ហតីតិ វេទិតព្ពំ, តថាសោតាវធានាទិនោបិ រត្តតាទិវិជាននននិមិត្តតា សម្ភវតោ។ ចក្ខុសម្ផស្សជាសញ្ញាយ បន បាកដភាវំ និទស្សនវសេន ទស្សេតុំ “**ឱលោកនំ ចក្ខុវិញ្ញាណវិសយសមាគមេ**”តិអាទិមាហ។

ឱលោកនស្ស អបាកដភាវេ រត្តតាទិវិជាននំ ន ហោតិ, បាកដភាវេ ច ហោតីតិ អាហ “**បសាទវត្ថុកា ឯវា**”តិ។ “**អញ្ញំ ចិន្តេន្ត**”ន្តិ យំ បុព្ពេ តេន កថិតំ, កាយេន វា បកាសិតំ, តតោ អញ្ញំ កិញ្ចិ អត្ថំ ចិន្តេន្តំ។ តេនេវាហ “**ញាត**”ន្តិ។

សញ្ញាក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. សង្ខារក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០. “**ហេដ្ឋិមកោដិយាតិ ឯត្ថា**”តិ ឥទំ បឋមំ “ហេដ្ឋិមកោដិយា”តិ វចនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តស្ស ហិ ភុម្មវសេន អត្ថោ គហេតព្ពោ។ តេនាហ “**តត្ថ ហិ បធានំ ទស្សិត**”ន្តិ។ ហេដ្ឋិមកោដិយាវ បធានំ ទស្សិតន្តិ ឥមមត្ថំ គហេត្វា “**យទិ ឯវ**”ន្តិអាទិនា ចោទេតិ។ ឥតរោ “ហេដ្ឋិមកោដិយា បធានមេវ ទស្សិត”ន្តិ ឯវមេត្ថ និយមោ គហេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ “**ឧបរិមកោដិគតភាវេនា**”តិអាទិនា តំ បរិហរតិ។ បធានស្សេវ ទស្សនំ។ បធានេ ហិ ទស្សិតេ អប្បធានម្បិ អត្ថតោ ទស្សិតមេវ ហោតីតិ។ តេនាហ **អដ្ឋកថាយំ** “តំសម្បយុត្តសង្ខារា បន តាយ តហិតាយ តហិតាវ ហោន្តី”តិ។ យំ ហេដ្ឋិមកោដិយំ លព្ភតិ, តំ ឧបរិមកោដិយម្បិ លព្ភតិ ឯវាតិ អាហ “**ហេដ្ឋិមកោដិ ហិ សព្ពព្យាបិកា**”តិ។ ទុតិយេ ករណនិទ្ទេសតំ ទស្សេតុំ “**អាគតាតិ សម្ពន្ធោ**”តិ អាហ។ អាគមនកិរិយា ហិ ហេដ្ឋិមកោដិយា ករណភាវេន តត្ថ វុត្តាតិ។ យថា ច អាគមនកិរិយាយ, ឯវំ វចនកិរិយាយបិ ហេដ្ឋិមកោដិយា ករណភាវោ សម្ភវតីតិ ទស្សេតុំ “**បុរិមេបិ វា**”តិអាទិមាហ។ “**ឯកូនបញ្ញាសប្បភេទេ**”តិ ឥទំ លោកិយចិត្តុប្បាទេ បាឡិអាគតានំ សង្ខារក្ខន្ធធម្មានំ ឧបរិមកោដី សន្ធាយ វុត្តំ។ យេវាបនកធម្មេហិ សទ្ធឹ ឧបរិមកោដិយា គយ្ហមានាយ “តេបញ្ញាសា”តិ វត្តព្ពំ សិយា, លោកុត្តរចិត្តុប្បាទវសេន បន “សត្តបញ្ញាសា”តិ។

សង្ខារក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

សមុគ្គម-បទស្ស តត្វតោ បរិយាយតោ ច អត្ថំ ទស្សេតិ “**សញ្ជាតិយំ អាទិឧប្បត្តិយ**”ន្តិ។ ភេទតោ បន សមាយោគេ ឧគ្គមនន្តិ។ តត្ថ កេន សមាយោគេ, កុតោ, កថញ្ច ឧគ្គមនន្តិ វិចារណាយំ អាហ “**តំតំបច្ចយសមាយោគេ**”តិអាទិ។ **តត្ថេវា**តិ បញ្ចវោការភវេ ឯវ។ តត្ថ ហិ បញ្ចក្ខន្ធា បរិបុណ្ណា សមុគ្គច្ឆន្តិ។ **យថាធិគតានំ** អធិគតប្បការានំ, បដិសន្ធិកានន្តិ អត្ថោ។ ឱបបាតិកសមុគ្គមេនេវ ចេត្ថ សំសេទជសមុគ្គមោបិ គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ បញ្ចក្ខន្ធបរិយាបន្នានំ តទា ឧប្បជ្ជនារហានំ ឧប្បជ្ជនតោ។ តត្ថ សំសេទជា ឧប្បជ្ជិត្វា វឌ្ឍន្តិ, ឥតរេ ន វឌ្ឍន្តីតិ ឥទមេតេសំ នានាករណំ។ សុខុមជាតិយលោមា ឯវ កិរ កេចិ ឯឡកា ហិមវន្តេ វិជ្ជន្តិ, តេសំ លោមំ សន្ធាយ “**ជាតិមន្តឯឡកលោម**”ន្តិ វុត្តំ អតិសុខុមត្តា តេសំ លោមានំ។ កេចិ បន “អជបាកតិកេឡកាទីហិ សង្ករហិតានំ តេសំ ឯឡកវិសេសានំ និព្ពត្តេឡកស្ស លោមំ **ជាតិឧណ្ណា**, តម្បិ តង្ខណនិព្ពត្តស្សា”តិ វទន្តិ។ តព្ពំ ផាលេត្វា គហិតស្សាតិ អបរេ។ **ឯវសណ្ឋាន**ន្តិ ជាតិឧណ្ណំសុនោ បគ្ឃរិត្វា អគ្គេ បិតតេលពិន្ទុសណ្ឋានំ។ **វណ្ណប្បដិភាគោ**តិ រូបបដិច្ឆន្នោ សណ្ឋានបដិច្ឆន្នោ ច។

សន្តតិមូលានីតិ តស្មឹ ភវេ រូបសន្តតិយា មូលភូតានិ។ **អនេកិន្ទ្រិយសមាហារភាវតោ**តិ យថារហំ ចក្ខាទិអនេកិន្ទ្រិយសង្ឃាតភាវតោ។ **បធានង្គ**ន្តិ ឧត្តមង្គំ សិរោ។

ន តស្ស តស្ស ខន្ធស្ស បរិបុណ្ណតំ, តំតំខន្ធេកទេសស្សេវ វុត្តត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **កាមាវចរាន**ន្តិ កាមាវចរសត្តានំ។ **បរិហីនាយតនស្សា**តិ បរិហីនស្ស ចក្ខាទិអាយតនស្ស វសេន។ តត្ថ ទុក្កតិយំ អន្ធស្ស ចក្ខុទសកវសេន, ពធិរស្ស សោតទសកវសេន, អន្ធពធិរស្ស ឧភយវសេន **សន្តតិសីសហានិ វេទិតព្ពា**។ នបុំសកស្ស បន ភាវហានិ វុត្តា ឯវ។ តថា អន្ធពធិរាយានកស្ស ចក្ខុសោតឃានវសេន។ តំ បន ធម្មហទយវិភង្គបាឡិយា វិរុជ្ឈតិ។ តំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ រូបាវចរានំ បន ចក្ខុសោតវត្ថុជីវិតវសេន ចត្តារិ សន្តតិសីសានីតិ ឥតរេសំ វសេន សន្តតិសីសហានិ វេទិតព្ពា។

តេសន្តិ បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ។ **វត្ថុភាវេនា**តិ វិចារណាយ អធិដ្ឋានភាវេន។ **បដិសន្ធិយំ ឧប្បន្នា បវត្តា បញ្ចក្ខន្ធា**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ បវត្តិក្ខណេ ច បញ្ចក្ខន្ធេ ទស្សេតិ។ **ភុម្មនិទ្ទេសោ**តិ “បញ្ចសុ ខន្ធេសូ”តិ អយំ ភុម្មនិទ្ទេសោ។ **អញ្ញថា**តិ និទ្ធារណេ អនធិប្បេតេ។ “**ភាវេនភាវលក្ខណត្ថេ**”តិ ឥទំ វិសយាទិអត្ថានំ ឥធាសម្ភវតោ វុត្តំ។ **ឧភយ**ន្តិ រូបារូបំ។ **រូបារូបសន្តតិ**ន្តិ រូបសមុដ្ឋាបកំ រូបសន្តតឹ អរូបសន្តតិញ្ច។ “វត្ថុ ឧប្បាទក្ខណេ ទុព្ពលំ ហោតី”តិ ឥទំ ន បដិសន្ធិក្ខណំ ឯវ, នាបិ វត្ថុរូបំ ឯវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សព្ពរូបានំ ឧប្បាទក្ខណេ ទុព្ពលតំ សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ។ “**តទា ហិ**”តិអាទិ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស ការណវចនំ។ តត្ថ **ត**ន្តិ រូបំ។ “កម្មក្ខិត្តត្តា”តិ ឥទំ ន កម្មជតាមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ, អថ ខោ កម្មជស្ស បឋមុប្បត្តិយំ អបតិដ្ឋិតតំ សន្ធាយាតិ ទស្សេន្តោ “**សតិបី**”តិអាទិមាហ។ **តតោ បរ**ន្តិ តតោ បដិសន្ធិតោ បរំ។ សទិសសន្តានេ យថា បតិដ្ឋិតំ, ន តថា វិសទិសសន្តានេតិ អាហ “**សមានសន្តតិយ**”ន្តិ។

អង្គភាវន្តិ ការណភាវំ។ តេនេវាហ “**សហាយភាវ**”ន្តិ។ **តេសំ ធម្មាន**ន្តិ យេហិ សទ្ធឹ ឧប្បន្នំ, តេសំ បដិសន្ធិយំ ចិត្តចេតសិកធម្មានំ។ **តទា**តិ ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ ច រូបុប្បាទនមេវ នត្ថិ។ អនន្តរាទិបច្ចយលាភេន

ឧប្បាទក្ខណេ ឯវ ចិត្តស្ស ពលវភាវោ, ន ឥតរត្រ។ តេនាហ “**យទា ច រូបុប្បាទនំ, តទា ឧប្បាទក្ខណេ**”តិ។

យេហាការេហីតិ អាហារិន្ទ្រិយបច្ចយាទិអាការេហិ។ **យថាសម្ភវំ បច្ចយា ហោន្តី**តិ ផស្សាទយោ អាហារាទិវសេន យថារហំ បច្ចយា ហោន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ **បដ្ឋានេ** “បដិសន្ធិក្ខណេ វិបាកាព្យាកតា អាហារា សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ, កដត្តា ច រូបានំ អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៩)។

ចុតិចិត្តេន សទ្ធឹ ឧប្បជ្ជមានំ, ចុតិចិត្តេន វា ការណភូតេន ឧប្បជ្ជមានំ។ **តតោ បុរិមតរេហិ ឧប្បជ្ជមានំ វិយា**តិ យថា ចុតិចិត្តតោ អាសន្នេហិ បុរិមតរេហិ ឧប្បជ្ជមានំ រូបំ ភវន្តរេ ន ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ ចុតិចិត្តេន ឧប្បជ្ជមានម្បិ អនុបច្ឆិន្នេបិ វដ្ដមូលេតិ អការណំ វដ្ដមូលារូបសមោ ចុតិចិត្តស្ស រូបុប្បាទនេតិ ទស្សេតិ។

អរូបស្សាតិ អារុប្បស្ស។

ឧតុនាតិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នេន ឧតុនា។ **សមុដ្ឋិតេ រូបេ**តិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ រូបេ សមុដ្ឋិតេ បដិសន្ធិអនន្តរំ បឋមភវង្គចិត្តំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ **ឧប្បាទនិរោធក្ខណា**តិ យថាវុត្តេសុ សោឡសសុ ចិត្តេសុ អាទិចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណោ, សោឡសមចិត្តស្ស និរោធក្ខណោ ចាតិ វទន្តិ, រូបស្សេវ បន ឧប្បាទ និរោធក្ខណា វេទិតព្ពា។

ធរមានក្ខណេ ឯវាតិ តស្ស ឧតុនោ វិជ្ជមានក្ខណេ ឯវ យទិ គហិតា, “**សោឡសចិត្តក្ខណាយុកំ រូប**”ន្តិ **វុត្តំ ហោតិ** សោឡសហេវ ចិត្តេហិ តស្ស ធរមានតាយ បរិច្ឆិន្នត្តា។ **ឧប្បាទក្ខណំ អគ្គហេត្វា**តិ ឧតុនោ ធរមានក្ខណេ ឧប្បាទក្ខណំ អគ្គហេត្វា និរោធក្ខណោ អថ គហិតោ, “**សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកំ រូប**”ន្តិ វុត្តំ ហោតិ ឧប្បាទក្ខណសហិតេន ច ឯកស្ស ចិត្តក្ខណស្ស គហិតត្តា។ “**អធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុក**”ន្តិ វុត្តំ ហោតិ និរោធក្ខណស្ស ពាហិកតត្តា។

ឯវំ ឧប្បាទនិរោធក្ខណេសុ គហិតេសុ អគ្គហិតេសុ ច សោឡសសត្តរសចិត្តក្ខណាយុកតា, តតោ អធិក ចិត្តក្ខណាយុកតា ច សិយាតិ ទស្សេត្វា ឥទានិ តត្ថ ឋិតបក្ខំ ទស្សេន្តោ “**យស្មា បនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្ស ធរមានក្ខណេ ឧប្បន្នេសូ**តិ តស្ស ឧតុនោ ធរមានក្ខណេ ឧប្បន្នេសុ សោឡសសុ ចិត្តេសុ បដិសន្ធិបិ យស្មា គហិតា, តស្មា ឧតុនោ **ឧប្បាទក្ខណោ ធរមានក្ខណេ គហិតោតិ និរោធក្ខណេ អគ្គហិតេ** “រូបេ ធរន្តេយេវ សោឡស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈន្តិ, តំ បន សត្តរសមេន ចិត្តេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈតី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា) ឯវំ អដ្ឋកថាយំ វក្ខមានា អធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា អធិប្បេតា។ គហិតេ វា និរោធក្ខណេ សោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា អធិប្បេតាតិ សម្ពន្ធោ។ ឯត្ថ ច “**អធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា**”តិ ឥទំ បដិសន្ធិ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណោ គហិតោតិ កត្វា វុត្តំ។ យស្មា បន **បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គវណ្ណនាយំ** “ទ្វេ ភវង្គានិ, អាវជ្ជនំ, ទស្សនំ, សម្បដិច្ឆនំ, សន្តីរណំ, វោដ្ឋព្ពនំ, បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានិ, ឯកំ ចុតិចិត្តន្តិ បញ្ចទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ, អថាវសេសឯកចិត្តក្ខណាយុកេ”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧), តថា តទារម្មណបរិយោសានានិ, “ឯកំ ចុតិចិត្តំ, តទវសានេ តស្មិញ្ញេវ ឯកចិត្តក្ខណដ្ឋិតិកេ អារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) ច វក្ខតិ។ តស្មា រូបស្ស សោឡសចិត្តក្ខណាយុកតាយបិ អត្ថសិទ្ធិ ហោតិយេវ។ តេនាហ “**សោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា អធិប្បេតា**”តិ។ តថាបិ ឧប្បជ្ជិត្វា ភវង្គចលនស្ស បច្ចយោ ហោតិ, ន ឧប្បជ្ជមានមេវាតិ សត្តរស ចិត្តក្ខណាយុកតា វេទិតព្ពា។

ឱជាយ សភាវសុខុមតា ឧបាទារូបភាវតោ។ ឯត្ថ ច មាតរា អជ្ឈោហដា ឱជា ពាហិរព្ភញ្ជនំ វិយ គព្ភ មល្លិនា តស្មឹ សន្តានេ ឱជដ្ឋមករូបុប្បត្តិយា បច្ចយោ ហោតិ។ អាហារសមុដ្ឋានរូបបវេណិយា ឱជាយ វិយ សេសតិសន្តតិឱជាយ រូបុប្បាទនន្តិ ឧទរិយេ ឱជា រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតិ ឧតុសមុដ្ឋានភាវតោ, ឧបាទិន្នកដ្ឋានេ ឯវ បន សមុដ្ឋាបេតិ, រសហរណីហិ គន្ត្វា កាយានុសដន្តិ វេទិតព្ពំ។

ចិត្តញ្ហេវាតិ ឯត្ថ ច-សទ្ទេន បដិយោគីនំ កម្មមេវ សមុច្ចិនោតិ, ន ចិត្តេន សម្បយុត្តធម្មេតិ កត្វា អាហ “**ចិត្តស្ស បុព្ពង្គមតាយ វុត្ត**”ន្តិ។ “**ចិត្តប្បាទំ គណ្ហាតិ** ‘ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី’តិអាទីសុ (ធ. ស. ១) វិយ, **ន កម្ម ចេតនំ វិយ ឯកធម្មមេវា**”តិ វុត្តេ “យថា ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្ស ហេតុអាទយោ ចិត្តសម្បយុត្តធម្មាបិ សមុដ្ឋាបកា, ឯវំ កម្មសមុដ្ឋានរូបស្ស កម្មសម្បយុត្តាបី”តិ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេត្វា តស្ស បរិហារំ វត្តុំ “**កម្ម សមុដ្ឋានញ្ច**”តិអាទិមាហ។

រូបស្សាតិ រូបក្ខណស្ស, រូបស្ស វា អន្ទនោ។ **នយទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ** បដិសន្ធិក្ខណេ ឯវ រូបារូបធម្មានំ ឯកក្ខណេ បាតុភាវោតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស អនធិប្បេតត្តា។ តេនេវាហ "**តតោ បរម្បិ រូបារូបានំ សហុប្បត្តិសព្ភាវតោ**"តិ។ យថា ច "បដិសន្ធិក្ខណេ ឯវា"តិ និយមោ ន គហេតព្ពោ, ឯវំ "ឯកក្ខណេ ឯវ បាតុភាវោ"តិបិ និយមោ ន គហេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ "**ន បនេត**"ន្តិអាទិមាហ។ **តំទីបនត្ថមេវា**តិ អសមានកាលតាទីបនត្ថមេវ, ន សហុប្បាទទីបនត្ថំ។ អទ្ធានបរិច្ឆេទកថា ហិ អយន្តិ។

យទិ ឯវន្តិ យថា ផលបត្តានិ, ឯវំ រូបារូបធម្មា យទិ ទន្ធលហុបរិវត្តិនោ។ **អសមានទ្ធត្តា**តិ អតុល្យកាលត្តា។ **និច្ចិទ្ទេស្វ**តិ និព្ពិវរេសុ។ តេន និរន្តរប្បវត្តិំ ឯវ វិភាវេតិ។ **អយ**ន្តិ អទ្ធានបរិច្ឆេទកថា។ ចិត្តជរូបាទីនំ ន តថា និរន្តរភាវេន បវត្តិ, យថា កម្មជរូបានន្តិ អាហ "**កម្មជរូបប្បវត្តិ សន្ទាយា**"តិ។ កម្មជរូបានំ វា ឥតរេសំ មូលភាវតោ បធានន្តិ "**កម្មជរូបប្បវត្តិ សន្ទាយា**"តិ វុត្តំ។ អចិត្តុប្បាទកត្តា អព្យាពជ្ឈតាយ និរោធសមាបត្តិយា និព្ពានបដិភាគតា វេទិតព្ពា។ **បទេ បទំ អក្កមិត្វា**តិ លកុណ្ឌកបាទតាយ អត្តនោ អក្កន្តបទសមីបេ បទំ និក្ខិបិត្វា។ យោ ហិ សីឃបទវិក្កមោ លកុណ្ឌកបាទោ, សោ ឥធាធិប្បេតោតិ អាហ "**លហុំ លហុំ អក្កមិត្វាតិ អត្ថោ**"តិ។ **សហេវ និរុជ្ឈន្តី**តិ រូបំ កម្មជមិធាធិប្បេតន្តិ កត្វា វុត្តំ។ ឧតុជំ បន ចុតិតោ ឧទ្ធម្បិ បវត្តតិ ឯវ។ **បុព្ពេ វុត្ត**ន្តិ "រូបស្ស សត្តរសចិត្តក្ខណា, អរូបស្ស តតោ ឯកភាគោ"តិ (វិភ. មូលដី. ២០ បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា) ឯវំ វុត្តំ អទ្ធានប្បការំ។

ឯកុប្បាទតោតិ សមានុប្បាទតោ។ សមានត្ថោ ហិ អយំ ឯក-សទ្ទោ។ **ឯកោ ទដ្ឋព្ពាការោ**តិ ឯកោ ញាតបរិញ្ញាយ បស្សិតព្ពាការោ។ ឯវញ្ហិ សោឡសាការា សិយុំ, ឥតរថា វីសតិ, តតោ អធិកា វា ឯតេ អាការា ភវេយ្យុំ។ **តស្សា**តិ បច្ឆិមកម្មជស្ស។ **ហេដ្ឋា សោឡសកេ**តិ បរិយោសានសោឡសកស្ស អនន្តរាតីតសោឡសកេ។ **បច្ឆិមស្សា**តិ តត្ថ បច្ឆិមចិត្តស្ស។ នានានិរោធភាវំ វិយ ឯកុប្បាទភាវម្បិ បច្ឆិមកម្មជស្ស ឋបនេ ការណំ អនិច្ឆន្តោ "**យទិ បនា**"តិ សាសង្កំ វទតិ។ "**សព្ពម្បី**"តិអាទិនា តត្ថ អតិប្បសង្គំ ទស្សេតិ។ **វជ្ជេតព្ពំ** នានុប្បាទំ ឯកនិរោធំ។ **គហេតព្ពំ** ឯកុប្បាទនានានិរោធំ។ ឧភយម្បិ **តទា នត្ថិ** អនុប្បជ្ជនតោ។ តេនេវាហ "**កម្មជរូបស្ស អនុប្បត្តិតោ**"តិ។ **តតោ បុព្ពេ**តិ បច្ឆិមកម្មជរូបុប្បជ្ជនតោ ឱរំ។ **អញ្ញស្សា**តិ យស្ស ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ, តតោ អញ្ញស្ស ចិត្តស្ស។ ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នស្ស ឯកុប្បាទតា, ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នស្ស នានានិរោធតា ច នត្ថីតិ អាហ "**ឋិតិភង្គក្ខណេសុ ឧប្បន្នរូបានិ វជ្ជេត្វា**"តិ។ **តេនា**តិ រូបេន។ "**សង្ខលិកស្ស វិយ សម្ពន្ធោ**"តិ ឯតេន អវិច្ឆិន្នសម្ពន្ធោ ឥធ "បវេណី"តិ អធិប្បេតោតិ ទស្សេតិ។ **អញ្ញថា**តិ វិច្ឆិជ្ជមានម្បិ គហេត្វា "បវេណី"តិ វុច្ចមានេ។ ន ហិ រូបធម្មានំ អរូបធម្មានំ វិយ អនន្តរបច្ចយភាវោ អត្ថីតិ រូបធម្មានំ ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នរូបធម្មេ អគ្គហេត្វា "**អដ្ឋចត្តាលីសា**"តិ វុត្តំ។ តេសំ បន គហណេ ឯកូនបញ្ញាសាវ សិយាតិ អាហ "**ឯកូនបញ្ញាសកម្មជិយវចនំ កត្តព្ពំ សិយា**"តិ។

សុទីបនត្តាតិ សុខទីបនត្តា, នយទស្សនភាវេន វា សុដ្ឋុ ទីបនត្តា។ តេនេវាហ "**ឯតេន ហិ នយេនា**"តិអាទិ។ តត្ថ **តន្តិ** រូបំ។ **តេនា**តិ រូបេន។ **ឧភយត្ថា**តិ បច្ឆិមកម្មជរូបប្បវត្តិយំ, តតោ បុព្ពេ ច។ **អញ្ញស្សា**តិ ឯកស្ស ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ ឧប្បជ្ជិត្វា តតោ អញ្ញស្ស ចិត្តស្ស។ **តស្សា**តិ រូបស្ស។ ឯត្ថ ច បច្ឆិមកម្មជរូបប្បវត្តិយំ និរុជ្ឈនកន្តិ វុត្តំ តតោ បុរេតរប្បវត្តំ រូបំ វេទិតព្ពំ។ **ចតុសន្តតិករូបេនា**តិអាទិ យថាវុត្តសង្គហគមនទស្សនំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ នានុប្បាទេកនិរោធតាទីបនេ។ **ឋិតិក្ខណេ**តិ អរូបស្ស រូបស្ស ច ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នស្ស រូបស្ស ច អរូបស្ស ច ទស្សិតត្តា។ **អទស្សិតស្សា**តិ យថា ឯវ ឯត្ថ, ឯវំ តត្ថ វិភជិត្វា អទស្សិតស្ស។ កស្មា បនេត្ថ បច្ឆិមកម្មជេន ទីបនាយំ សមតឹសកម្មជរូបគ្គហណំ កតន្តិ អាហ "**សមតឹស...បេ.... យោជិត**"ន្តិ។ តតោ កម្មតោ ជាតា **តំកម្មជា**, តេសុ។ សង្ខរោតីតិ សង្ខារោ, ជីវិតញ្ច តំ សង្ខារោ ចាតិ **ជីវិតសង្ខារោ**, អាយុ។ ជីវិតេន សង្ខរីយន្តីតិ **ជីវិតសង្ខារា**, ឧស្មាទយោ។

អញ្ញស្ស ឧប្បាទក្ខណេតិ យស្ស ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ រូបំ អញ្ញស្ស តតោ សត្តរសមស្ស ឧប្បាទក្ខណេ, ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នំ អញ្ញស្ស ឋិតិក្ខណេតិ សម្ពន្ធោ។ "**វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ**"តិ ឥទំ បាឡិយា វិរុជ្ឈន្តម្បិ អដ្ឋកថាយំ អាគតភាវទស្សនត្ថំ វុត្តន្តិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោតិ អត្ថោ។ **កស្មា**តិ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបំ សន្ទាយ បាឡិ បវត្តា, អដ្ឋកថាយំ បន កម្មជរូបន្តិ សា តាយ កេន ការណេន វិរុជ្ឈតីតិ អាហ "**ចតុ...បេ.... ភវិតព្ពត្តា**"តិ, និប្ផន្នស្សាតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ **អដ្ឋកថាយំ** "យោ ចាយំ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស...បេ.... កម្មាទិសមុដ្ឋានស្សាបិ អយមេវ ខណនិយមោ"តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា)។ **ឯតេហី**តិ យថានីតោយមកបាឋេហ, "កាយសង្ខារោ ចិត្តសមុដ្ឋានោ"តិអាទិកោ អដ្ឋកថាបទេសោតិ ឯតេហិ ។ **នត្ថិយេវ** ឯកុប្បាទឯកនិរោធទីបនតោតិ អធិប្បាយោ។ តេន ហិ វុត្តំ "យេន ចិត្តេន សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតិ, តតោ បដ្ឋាយ សត្តរសមេន សទ្ទោ និរុជ្ឈតី"តិអាទិ។

បុន “**ឯតេហិ**”តិ ឥមិនា ឯកុប្បាទនានានិរោធនានុប្បាទឯកនិរោធទីបនវសេន បវត្តា អដ្ឋកថាបទេសា គហិតាតិ វេទិតព្ពំ, ឧភយត្ថាបិ វា ឯតេហិ អាចរិយេហីតិ អត្ថោ។ តតិយោ ភាគោ, តេន អធិកា សោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា **តតិយ...បេ.... យុកតា** វុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ **តតិយ ភាគោ**តិ ច ឧប្បាទដ្ឋិតិក្ខណេ ឧបាទាយ ភង្គក្ខណោ អធិប្បេតោ។ យស្មឹ ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតា, អវសេសបញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ, យស្មឹ បញ្ចទស ចិត្តក្ខណា អតីតា, អវសេសឯកចិត្តក្ខណាយុកេ តស្មឹយេវ អារម្មណេតិ យោជេតព្ពំ។ ឧភយញ្ចេតំ យថាក្កមំ មនោទ្វារេ បញ្ចទ្វារេ ច អាបាថគតំ វេទិតព្ពំ។ ន ខោ បនេវំ សក្កា វិញ្ញាតុំ ឯកចិត្តក្ខណាតីតំ អារម្មណំ សន្ធាយ **បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) គថា វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**ន ហិ សក្កា**”តិអាទិមាហ។ **បញ្ចទសា**តិ អតិរេកបញ្ចទស ចិត្តក្ខណា អតីតាតិ សម្ពន្ធោ។ “**តស្មា**”តិអាទិនា យត្ថ ខណេកទេសំ អគ្គហិតន្តិ ន សក្កា វត្តុំ, តមេវ ទស្សេតិ។ ឯវំ តាវ ន រូបំ សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកំ, នាបិ តតិយភាគាធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកំ, អថ ខោ សោឡសចិត្តក្ខណាយុកមេវាតិ ទស្សិតំ ហោតិ។

> កស្មា បនេត្ថ រូបមេវ សមានេបិ អនិច្ចសង្ខតាទិភាវេ ចិរាយុកំ ជាតន្តិ? ទន្ធបរិវត្តិភាវតោ។ អរូបធម្មា ហិ សារម្មណា ចិត្តបុព្ពង្គមា, តេ យថាពលំ អត្តនោ អារម្មណវិភាវនវសេន បវត្តន្តីតិ តទត្ថនិប្ផត្តិសមនន្តរមេវ និរុជ្ឈនតោ លហុបរិវត្តិនោ។ តេនាហ ភគវា, “នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ ឯវំ លហុបរិវត្តំ, យទិទំ, ភិក្ខវេ, ចិត្ត”ន្តិ (អ. និ. ១.៤៨)។ រូបធម្មា បន អនារម្មណា, តេ អារម្មណវសេន អរូបធម្មេហិ វិភាវេតព្ពា។ សា ច នេសំ វោហារានុគុណា វិភាវេតព្ពតា អត្តនោ ទន្ធបរិវត្តិតាយ, តេសញ្ច លហុបរិវត្តិតាយ សោឡសហិ សត្តរសហិ វា ចិត្តក្ខណេហិ និប្បជ្ជតីតិ រូបមេវេត្ថ ចិរាយុកំ ជាតំ។ កិញ្ច – លហុវិញ្ញាណវិសយសន្តតិមត្តាធីនវុត្តិតាយ តិណ្ណំ ខន្ធានំ, អារម្មណូបលទ្ធិមត្តភាវតោ វិញ្ញាណស្ស ច លហុបរិវត្តិតា, ទន្ធមហាភូតប្បច្ចយតាយ បន រូបស្ស ទន្ធបរិវត្តិតា។ នានាធាតូសុ តថាគតស្សេវ យថាភូតញាណំ, តេន ច រូបមេវ បុរេជាតបច្ចយោ វុត្តោ, បច្ឆាជាតបច្ចយោ ច តស្សេវាតិ ន ឯត្ថ អនិច្ចសង្ខតាទិភាវសាមញ្ញេន រូបារូបំ សមានាយុកំ បរិកប្បេតព្ពំ។ វុត្តនយេន រូបមេវ ចិរាយុកន្តិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។

យថា ច រូបស្ស សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកតា, តតិយភាគាធិកសោឡសចិត្តក្ខណាយុកតា វា ន ហោតិ, តំ ទស្សេត្វា ឃ្វាយំ អដ្ឋកថាយំ ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ រូបុប្បាទោ វុត្តោ, តត្ថ ឋិតិក្ខណមេវ តាវ ចិត្តស្ស អននុជានន្តោ “**យោ ចេត្ថ...បេ.... វិចារេតព្ពោ**”តិ វត្វា យមកេ ឧប្បន្នឧប្បជ្ជមានវារាទិបាឡឹ អាហរន្តោ “**ចិត្តយមកេ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បរិបុណ្ណវិស្សជ្ជនេ**តិ ឧភយម្បិ យមកបទំ អហាបេត្វា កតវិស្សជ្ជនេ។ **ឧប្បាទក្ខណេ អនាគតញ្ចា**តិ ឧប្បាទក្ខណេ ច ចិត្តំ, អនាគតញ្ច ចិត្តំ ន និរុទ្ធំ, និរុជ្ឈមានន្តិ អត្ថោ។ **ឋិតិក្ខណាភាវំ ចិត្តស្ស ទីបេតី**តិ ឧប្បន្នឧប្បជ្ជមានវារាទីសុ “ឋិតិក្ខណេ”តិ អវចនំ ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណំ នាម នត្ថីតិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ ពោធេតិ។ ន ហិ យថាធម្មសាសនេ អភិធម្មេ លព្ភមានស្ស អវចនេ ការណំ ទិស្សតីតិ អធិប្បាយោ។ ន កេវលមភិធម្មេ អវចនមេវ ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណាភាវជោតកំ, អបិច ខោ សុត្តន្តបាឡិបីតិ ទស្សេន្តោ “**សុត្តេសុបិ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អញ្ញថត្តំ** នាម បុព្ពាបរវិសេសោ។ **ខណទ្វយសមង្គី ឋិត**ន្តិ បច្ចុប្បន្នស្ស ឋិតភាវមាហ។ អញ្ញថត្តំ បន សន្តានេយេវ វេទិតព្ពំ។

ឯត្ថ ច កេចិ “យថាភូតោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, កឹ តថាភូតោវ ភិជ្ជតិ, ឧទាហុ អញ្ញថាភូតោ? យទិ តថាភូតោវ ភិជ្ជតិ, ន ជរតាយ សម្ភវោ។ អថ អញ្ញថាភូតោ, អញ្ញោ ឯវ សោតិ សព្ពថាបិ ឋិតិក្ខណស្ស អភាវោយេវា”តិ វទន្តិ។ តត្ថ ឯកធម្មាធារភាវេបិ ឧប្បាទនិរោធានំ អញ្ញោវ ឧប្បាទក្ខណោ, អញ្ញោ និរោធក្ខណោ។ ឧប្បាទាវត្ថញ្ហិ ឧបាទាយ ឧប្បាទក្ខណោ, និរោធាវត្ថំ ឧបាទាយ និរោធក្ខណោ។ ឧប្បាទាវត្ថាយ ច ភិន្នា និរោធាវត្ថាតិ ឯកស្មឹយេវ សភាវធម្មេ យថា ឥច្ឆិតព្ពា, អញ្ញថា អញ្ញោវ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, អញ្ញោ ធម្មោ និរុជ្ឈតីតិ អាបជ្ជេយ្យ, ឯវំ និរោធាវត្ថាយ វិយ និរោធាភិមុខាវត្ថាយបិ ភវិតព្ពំ។ សា ឋិតិ, ជរតា ចាតិ សម្បដិច្ឆិតព្ពមេតំ។ យទិ ឯវំ កស្មា បាឡិយំ ឋិតិក្ខណោ ន វុត្តោតិ? វិនេយ្យជ្ឈាសយានុរោធេន នយទស្សនវសេន បាឡិ គតាតិ វេទិតព្ពា។ អភិធម្មទេសនាបិ ហិ កទាចិ វិនេយ្យជ្ឈាសយានុរោធេន បវត្តតិ។ តថា ហិ រូបស្ស ឧប្បាទោ “ឧបចយោ, សន្តតី”តិ ភិន្ទិត្វា ទេសិតោ។ ហេតុសម្បយុត្តទុកាទិទេសនា ចេត្ថ និទស្សិតព្ពា។

“**យស្ស វា បនា**”តិអាទិ បុច្ឆាវចនំ។ តស្ស “**នោ**”តិ វិស្សជ្ជនំ។ **សមុទយសច្ចំ និរុជ្ឈតី**តិ ចិត្តុប្បាទស្ស និរោធក្ខណេ វុត្តោ។ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ – យទិ ចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ រូបំ ឧប្បជ្ជេយ្យ, តំ ទុក្ខសច្ចន្តិ កត្វា “នោ”តិ វត្តុំ ន សក្កា, វុត្តញ្ចេតំ។ តស្មា វិញ្ញាយតិ “ចិត្តស្ស និរោធក្ខណេ រូបុប្បាទោ នត្ថី”តិ។ តយិទមការណំ។ អរូបលោកញ្ហិ សន្ធាយ, ចិត្តសមុដ្ឋានរូបំ វា “នោ”តិ សក្កា វត្តុន្តិ។ អយញ្ហិ យមកទេសនាយ បកតិ, យទិទំ យថាសម្ភវយោជនា។ ឯតេន “ន ច ចិត្តសមុដ្ឋានរូបមេវា”តិអាទិវចនំ បដិក្ខិត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា បច្ឆាសត្តិញាយេន

យំ សមុទយសច្ចំ និរុជ្ឈតិ, តេន យំ ទុក្ខសច្ចំ ឧប្បាទេតព្ពំ ចិត្តចេតសិកតប្បដិពទ្ធរូបសង្ខាតំ, តស្ស តទា ឧប្បត្តិ នត្ថីតិ "នោ"តិ វិស្សជ្ជនំ, ន សព្ពស្ស។

សហុប្បាទេកនិរោធវចនតោតិ "យស្ស កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈតិ, តស្ស ចិត្តសង្ខារោ និរុជ្ឈតីតិ? អាមន្តា"តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.៧៩) ឯវំ សហុប្បាទសហនិរោធវចនតោ។ **តេន វចនេនា**តិ "យស្ស កាយសង្ខារោ"តិអាទិវចនេន។ **អញ្ញរូបាន**ន្តិ កម្មឧតុអាហារជរូបានំ។ **សហុប្បាទសហនិរោធាទិកាន**ន្តិ ឯត្ថាយំ យោជនា – អប្បដិក្ខិត្តសហុប្បាទសហនិរោធអននុញ្ញាតនានុប្បាទនានានិរោធអនិវារិតអព្យាកតភាវានំ កម្មជាទីនន្តិ។ **ឯតេនា**តិ "យស្ស កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តី"តិអាទិកេន (យម. ៣.ធម្មយមក.១៦៣) បាឡេន, "ន ចិត្តសមុដ្ឋានរូបមេវា"តិ យុត្តិវចនេន ច។ **យមកបាឡិអនុស្សរណេ**តិ យថាទស្សិតចិត្តយមកបាឡិយា យថារុតវសេនេវ អនុស្សរណេ វិជ្ជមានេ។ **ភិជ្ជមានតា**តិ ចិត្តស្ស ភិជ្ជមានតា នាម និរុជ្ឈមានតា ឋិតិយា អភាវតោ។ **សហាយភាវំ នាបិ គច្ឆតិ** និស្សយត្ថិភាវាទិនា បច្ចយភាវាភាវតោ។ ឧប្បាទក្ខណេ ឯវ ហិ អនន្តរាទិបច្ចយលាភេន ចិត្តស្ស ពលវតា។ **ឯវញ្ច សតី**តិ ឯវញ្ច ឧតុនាបិ ភវង្គចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេយេវ រូបសមុដ្ឋាបនេ សតិ។ **តំចិត្តក្ខណេ**តិ តស្ស ចិត្តស្ស ខណេ, ខណទ្វយេបីតិ អត្ថោ។ **តេនេវា**តិ អតិលហុបរិវត្តិភាវេនេវ។ អថ វា **តេនេវា**តិ ទន្ធបរិវត្តិកតាយ រូបស្ស សកលំ ឯកចិត្តក្ខណំ ឧប្បជ្ជមានភាវេនេវ។ **តន្តិ** ចិត្តំ។ បដិសន្ធិចិត្តំ សម្បយុត្តធម្មានំ វិយ សហជាតរូបធម្មានម្បិ សហជាតាទិបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតីតិ អាហ "**បដិសន្ធិតោ ឧទ្ធ**"ន្តិ។ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ ចិត្តំ សហជាតាទិបច្ចយោ ហោតិយេវាតិ វុត្តំ "**អចិត្តសមុដ្ឋានាន**"ន្តិ។ **តទនន្តរ**ន្តិ យេន ចិត្តេន សហុប្បន្នំ, តស្ស ចិត្តស្ស អនន្តរំ។ **តន្តិ** រូបំ។ **តទនន្តរំ ចិត្ត**ន្តិ សហុប្បន្នចិត្តានន្តរំ ចិត្តំ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ យទិ សកលំ ចិត្តក្ខណំ រូបំ ឧប្បជ្ជមានមេវ ហោតិ, ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឯវ រូបស្ស ឧប្បាទារម្ភោតិ អាហ "**ន, ចិត្តនិរោធក្ខណេ រូបុប្បាទារម្ភាភាវតោ**"តិ។ **ចិត្តក្ខណេ**តិ អត្តនា សហុប្បន្នចិត្តស្ស ខណេ។ **តន្តិ** រូបំ។ **រូបសមុដ្ឋាបនបុរេជាតបច្ចយកិច្ច**ន្តិ រូបសមុដ្ឋាបនកិច្ចញ្ច បុរេជាតបច្ចយកិច្ចញ្ច។ **ឋិតិប្បត្តិវិសេសាលាភ**ន្តិ ឋិតិប្បត្តិយា លទ្ធព្ពោ យោ វិសេសោ, តស្ស អលាភំ។ **ឥទំ វុត្ត**ន្តិ "យេន សហុប្បជ្ជតិ, តំចិត្តក្ខណេ រូបំ ឧប្បជ្ជមានមេវា"តិ ឥទំ បរិយាយេន វុត្តំ។

យំ យស្ស សម្ពន្ធិភាវេន វុត្តំ, តំ ទូរេ ឋិតម្បិ តេន សម្ពន្ធនីយន្តិ អាហ "**តតោ បរំ...បេ.... ឯតេន សហ សម្ពន្ធោ**"តិ។ តស្មា "តតោ"តិ ឯត្ថ តំសទ្ទេន ចុតិ បច្ចាមសតីតិ វុត្តំ "**ចុតិតោ បរន្តិ អត្ថោ**"តិ។

នត្ថីតិ កត្វាតិ យទិបិ យថា អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តថា ឯកុប្បាទេកនិរោធតា រូបានំ អរូបេហិ, អរូបានញ្ច រូបេហិ នត្ថិ។ យថា ច អម្ហេហិ វុត្តំ, តថា អត្ថេវាតិ អធិប្បាយោ។

ចតុត្ថស្ស បការស្ស វុច្ចមានត្តា "**តយោ បការេ អាហា**"តិ វុត្តំ។

"តេសំយេវ រូបានំ កាយវិការោ"តិអាទិនា បរិនិប្ផន្នានំ វិការាទិភាវំ ទស្សេត្វា "សព្ពំ បរិនិប្ផន្នំ សង្ខតមេវា"តិ វទន្តេន បរិនិប្ផន្នតាបរិយាយោ ទស្សិតោ។ **បុព្ពន្តាបរន្តបរិច្ឆិន្នោ**តិ ជាតុភាវវិទ្ធំសភាវបរិច្ឆិន្នោ, ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នោ វា។ "អយំ ទត្តោ នាម ហោតូ"តិអាទិនា នាមករណំ **នាមគ្គហណំ។ សមាបជ្ជនំ** និរោធសមាបត្តិយា សមថវិបស្សនានុក្កមេន នាមកាយស្ស និរោធមេវ។ **អាទិ**-សទ្ទេន សត្តកសិណាទិបញ្ញត្តិយា បញ្ញាបនំ សង្គណ្ហាតិ។ **និប្ផាទិយមានោ**តិ សាធិយមានោ។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កមាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា

ឧប្បត្តិក្កមាទីសុ ទេសនាក្កមោបិ លព្ភតេវាតិ "**ចត្តារោ សតិបដ្ឋានាតិអាទិកោ ទេសនាក្កមោវា**"តិ វុត្តំ។ **អនុបុព្ពុក្កំសតោ**តិ ទានសីលកាមាទីនវាទិទស្សនេនេក្ខម្មកថានំ អនុក្កមេន ឧក្កដ្ឋភាវតោ កថានំ អនុបុព្ពុក្កំសតា វុត្តា។ តេន ឧក្កំសក្កមោ នាមាយំ វិសុំ កមោតិ ទស្សេតិ។ តថាបិ ទានាទីនំ ទេសនាក្កមាវរោធនេ ការណមាហ "**ឧប្បត្តិអាទិវវត្ថានាភាវតោ**"តិ។ តត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន បហានបដិបត្តិភូមិក្កមេ សង្គណ្ហាតិ។ "ចក្ខុអាទីនម្បិ វិសយភូត"ន្តិ ឥមិនា បញ្ចរូបិន្ទ្រិយគោចរតា អធិប្បេតាតិ អាហ "**ឯកទេសេនា**"តិអាទិ។ **ឯកទេសេនា**តិ ពាហិរោឡារិកាយតនេហិ។ **ឯត្ថា**តិ "យំ វេទយតិ, តំ សញ្ជានាតី"តិ ឯតស្មិំ បទេ វុត្តនយេន។

តំសភាវតានិវត្តនត្ថន្តិ អនាសវធម្មសភាវតានិវត្តនត្ថំ។ **អនាសវា ខន្ធេស្វេវ វុត្តាតិ អត្ថោ** សាសវានម្បិ ខន្ធេសុ វុត្តត្តា។ ននុ ច អនាសវធម្មោ ខន្ធេសុ អវុត្តោបិ អត្ថីតិ? សច្ចំ អត្ថិ, ខន្ធាធិការេ ខន្ធបរិយាបន្នា ឯវ

អនាសវា គយ្ហន្តីតិ នាយំ ទោសោ។

យថា ផស្សាទយោ វិសេសតោ តទនុគុណវុត្តិតាយ សង្ខតាភិសង្ខរណសភាវាតិ សង្ខារក្ខន្ធេ សមវរុទ្ធា, ន ឯវំ វេទនាសញ្ញាវិញ្ញាណានីតិ រូបធម្មា វិយ តានិ វិសុំ ខន្ធភាវេន វុត្តានិ។ ឯតេន ផស្សាទីនំ វិសុំ ខន្ធសទ្ទវចនីយតាភាវោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ តេន វុត្តំ **“ផុសនាទយោ បនា”**តិអាទិ។ **ឥតិអាទីនញ្ច សុត្តាន**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន “រូបេ ខោ, ភិក្ខវេ, សតិ រូបំ ឧបាទាយ រូបំ អភិនិវិស្ស ឧប្បជ្ជន្តិ សំយោជនាភិនិវេសវិនិពន្ធា។ វេទនាយ...បេ.... សញ្ញាយ... សង្ខារេសុ... វិញ្ញាណេ សតិ វិញ្ញាណំ ឧបាទាយ វិញ្ញាណំ អភិនិវិស្ស ឧប្បជ្ជន្តិ សំយោជនាភិនិវេសវិនិពន្ធា”តិ (សំ. និ. ៣.១៥៨), តថា “អហំ រូបំ, មម រូបន្តិ បរិយុដ្ឋដ្ឋាយី ហោតី”តិ (សំ. និ. ៣.១) ច ឯវមាទីនំ សុត្តបទានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឯតេនា**តិ អត្តនា ទស្សិតសុត្តេន។ **វក្ខមានសុត្តវសេន ចា**តិ “រូបេ ខោ, ភិក្ខវេ, សតី”តិអាទិកស្ស **អដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា) វក្ខមានស្ស សុត្តស្ស វសេន។ **“បរិត្តារម្មណាទិវសេន ន វត្តព្ពា”**តិ ឯតេន នវត្តព្ពារម្មណាបិ ទិដ្ឋិ ខន្ធេ ឯវ និស្សាយ ឧប្បជ្ជតិ, បគេវ ខន្ធារម្មណាតិ ទស្សេតិ។

វេទនាការណាយាតិ វេទនាយាតនាយ។ **អាទាបនតោ**តិ រោចាបនតោ។ **ពាហុល្លេនា**តិ ពហុលភាវេន។ ឧបាទានក្ខន្ធា ហិ ពាហុល្លប្បវត្តិកា, ន ឥតរេ។

បុដំ កត្វាតិ ច ឆត្តសទិសំ បុដំ ពន្ធំ កត្វា។ **វត្ថុម្ហី**តិ ចក្ខាទិវត្ថុម្ហិ។ **វដ្ដគតវេទនំ សន្ធាយ វុត្តំ**។ សា ហិ ឥធ ទដ្ឋព្ពភាវេ ឋិតា។ **ឧនេហី**តិ វត្ថុនា, កិលេសេហិ ច ឧនេហិ។

មាយាយាតិ ឥន្ទជាលាទិមាយាយ បយោគោ មាយាតិ អធិប្បាយេនាហ **“មាយាយ ទស្សិតំ រូបំ ‘មាយា’តិ អាហា”**តិ។ **វត្ថុភាវាទិតោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អារម្មណសម្បយុត្តាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ **កត្ថចី**តិ រូបក្ខន្ធាទិកេ។ **កោចិ វិសេសោ**តិ អសុភាទិកោ វា។

តស្សាតិ អជ្ឈត្តិករូបស្ស។ យស្ស កាមរាគប្បហានមុខេន សព្ពរាគប្បហានំ សម្ភវតិ, តំ សន្ធាយាហ **“កាមរាគមុខេន វា សព្ពលោភប្បហានំ វទតី”**តិ។ **យោជេតព្ពា**ន្តិ វេទនាយ ឆន្ទរាគំ បជហន្តោ តស្សា សមុទយភូតេ ផស្សេបិ ឆន្ទរាគំ បជហតីតិ យោជេតព្ពន្តិ។ បរិញ្ញត្តយស្ស យោជនា បាកដា ឯវ។

តតោតិ ទុក្ខុប្បាទនសុខវិនាសនានំ អទស្សនតោ។ **ភិន្ទតី**តិ វិនាសេតិ។ **តន្តិ** មនោសញ្ចេតនាហារំ ញាតតីរណបរិញ្ញាហិ បរិគ្គណ្ហាតិ តីរេតិ។

តំ បជហន្តោតិ អវិជ្ជំ បជហន្តោ។ **បរាមដ្ឋ**ន្តិ បរាមាសសង្ខាតាយ ទិដ្ឋិយា និច្ចាទិវសេន គហិតំ។ **វិញ្ញាណំ និច្ចតោ បស្សន្តោ ទិដ្ឋុបាទានំ ឧបាទិយតី**តិ អយមត្ថោ “តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ, អនញ្ញ”ន្តិអាទិសុត្តបទេហិ (ម. និ. ១.៣៩៦) ទីបេតព្ពោ។

កមាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៣៤. តំ វត្វាតិ តំ ភូមិវសេន ជានិតព្ពតំ “សព្ពាបិ ចតុភូមិកវេទនា”តិអាទិនា វត្វា។ **សម្បយុត្តតោ ទស្សិតតាទី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន ហេតុជាតិភូមិឥន្ទ្រិយវត្ថុសម្ភស្សជភេទតោ ទស្សិតតំ អនវសេសតោ សង្គណ្ហាតិ។

យទិបិ តំ-សទ្ទោ បុព្ពេ វុត្តស្ស សាមញ្ញតោ បដិនិទ្ទេសោ, តថាបិ អនន្តរមេវ បច្ចាមសិតុំ យុត្តោ ឥតរត្ថ អសម្ភវតោតិ អាហ **“អដ្ឋ...បេ.... យោជនា”**តិ។ **“អដ្ឋវិធត្តាភាវតោ”**តិ ឥមិនា តំ អសម្ភវំ ទស្សេតិ។

បូរណត្ថមេវ វុត្តោ, អបុព្ពតាភាវតោតិ អត្ថោ។

គហណវឌ្ឍនវសេនាតិ គហណស្ស វឌ្ឍនវសេន។ **គហណ**ន្តិ ចេត្ថ កថនំ ទដ្ឋព្ពំ, តស្ស វឌ្ឍនំ តស្មិំ តស្មិំ ឋានេ អវុត្តស្ស កថនំ។ តេនាហ **“បុព្ពេ គហិតតោ អញ្ញស្ស គហណំ វឌ្ឍន”**ន្តិ, តតោ ឯវ ច **“បុរិមគហិតេ

អញ្ញបច្ចយវសេនា”តិ វុត្តំ។ “**វឌ្ឍនសទ្ទោ ឆេទនត្ថោ**”តិ ឥទំ យថា អសិវំ “សិវា”តិ, ទិដ្ឋញ្ច “អទិដ្ឋ”ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ **នយនីហរណ**ន្តិ នីយតីតិ នយោ, ទេសនា, តស្ស នីហរណំ បវត្តនំ។ **វឌ្ឍនកនយោ**តិ យថាវុត្ត វឌ្ឍនកវសេន បវត្តោ ទេសនានយោ។ **អញ្ញេ ភេទា**តិ ឯកវិធចតុព្ពិធាទយោ ភេទា។ យទិ អវិសិដ្ឋា, កស្មា វុត្តាតិ អាហ “**តថាបី**”តិអាទិ។ តត្ថ **បញ្ញាប្បភេទជននត្ថ**ន្តិ ធម្មវិសយាយ បភេទគតាយ បញ្ញាយ វិនេយ្យានំ និព្ពត្តនត្ថំ, វិជ្ជដ្ឋានាទិវសេន វិនេយ្យានំ ធម្មបដិសម្ភិទាយ ឧប្បាទនត្ថន្តិ អត្ថោ។ អភិញ្ញេយ្យធម្មវិភាគគតាយ សម្មសនវារស្ស វិសយភាវតោ វុត្តំ “**ឯកេកស្ស វារស្ស គហិតស្ស និយ្យានមុខភាវតោ**”តិ។ **ឥតរេបិ ភេទា វុត្តា**តិ ទុវិធតិវិធភេទានំ យំ នានត្តំ, តស្ស វសេន ឥតរេ ភេទា អនានត្តាបិ យថាវុត្តការណតោ វុត្តា។ “**ន កេវល**”ន្តិអាទិនា ភេទានំ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខតំ ទស្សេត្វា “**តស្មា**”តិអាទិនា តេសំ វិសិដ្ឋតំ ទស្សេតិ។

យថា ទុកមូលកាទីសុ ភេទា គណនានុបុព្ពិយា បវត្តា បភេទន្តរាបេក្ខា, ន ឯវមេតេ។ ឯតេ បន សត្តវិធាទិភេទា បភេទន្តរនិរបេក្ខា កេវលំ ពហុវិធភាវសាមញ្ញេនេវ វុត្តាតិ ទស្សេតិ “**អញ្ញប្បភេទនិរបេក្ខា**”តិអាទិនា។ ទុកតិកបទត្ថានំ យថារហំ អបេក្ខិតព្ពាបេក្ខកភាវេន វុត្តត្តា យថា ទុកេ បបេក្ខា វុត្តា តិកា តត្ថ បក្ខិត្តា នាម ជាតា, ឯវំ តិកទុកបទត្ថានំ អបេក្ខិតព្ពាបេក្ខកភាវេន វុត្តត្តា ទុកេ វត្វា វុត្តេសុបិ តិកេសុ តេ បក្ខិត្តា នាម ហោន្តីតិ អាហ “**បរតោ...បេ.... យោជិតត្តា**”តិ។

សមានវីថិយន្តិ ឯកវីថិយំ។ **ចក្ខុសង្ឃដ្ដនាយា**តិ ចក្ខុរូបបដិឃាតេន។ **សោ**តិ ចក្ខុរូបបដិឃាតោ។ **តទុប្បាទិកា**តិ តស្ស ចក្ខុសម្ផស្សស្ស ឧប្បាទិកា។ **សា**តិ អាវជ្ជនវេទនា។ ននុ ច វេទនាបច្ចយោ ផស្សោ វុត្តោ, ន ផស្សបច្ចយា វេទនាតិ? ន, វេទនាសីសេន ចិត្តុប្បាទស្ស គហិតត្តាតិ។ **តប្បយោជនត្តា**តិ ចក្ខុសម្ផស្សប្បយោជនត្តា។ បយោជយតីតិ **បយោជនំ**, ផលំ។

រូបាវចរារូបាវចរានំ វិបាកានន្តិ អធិប្បាយោ។ តេ ហិ ឥធ អគ្គហិតា។ តេនេវាហ “**តេសំ សយមេវ មនោទ្វារភូតត្តា**”តិអាទិ។ **តតោ**តិ ភវង្គតោ។ **ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយាទិកុសលាទីន**ន្តិ ឯត្ថ បុរិមេន **អាទិ**-សទ្ទេន “សោតសម្ផស្សបច្ចយា”តិ ឯវមាទយោ សង្គហិតា, ទុតិយេន អកុសលាទយោ។ “កាមាវចរអដ្ឋកុសលចិត្តវសេនា”តិអាទិនា កុសលាព្យាកតានម្បិ កាមាវចរានំយេវ យោជិតត្តា វុត្តំ “**សមានវីថិយំ លព្ភមានតា អដ្ឋកថាយំ វុត្តា**”តិ។ វេទនាបីតិសនិទស្សនត្តិកវជ្ជានំ ឯកូនវីសតិយា តិកានំ វសេន **ឯកូនវីសតិចតុវីសតិកា**។ យទិ អសមានវីថិយម្បិ កុសលាទីនំ លព្ភមានតា យោជេតព្ពា, អថ កស្មា សមានវីថិយំយេវ យោជិតាតិ អាហ “**អដ្ឋកថាយំ បនា**”តិអាទិ។ **តេនេវា**តិ អសមានវីថិយំ អប្បដិក្ខិត្តត្តាយេវ។

ចិត្តសម្តន្នោតិ ចិត្តេន សម្តន្នោ ចិត្តសម្តន្នំ កត្វា ចិត្តសីសេន វេទនាយ កថនំ។ **តិកភូមិវសេនា**តិ កុសលត្តិកាទិតិកវសេន, កាមាវចរាទិភូមិវសេន ច។ **ទ្វារតិកវសេនា**តិ ចក្ខាទិឧប្បត្តិទ្វារវសេន, កុសលត្តិកាទិតិកវសេន ច។ **យត្ថ កត្ថចី**តិ ទីបេតព្ពស្ស អត្ថស្ស វិសេសាភាវតោ សត្តវិធភេទាទីសុ យត្ថ កត្ថចិ។ ន ច ទ្វារំ អនាមដ្ឋន្តិ យោជនា។ តេន សត្តវិធភេទតោ តីសវិធភេទេ វិសេសំ ទស្សេតិ។ យទិបិ ឧភយត្ថ ភូមិយោ អាគតា, រូបាវចរាទិភូមិអាមសនេន បន អសមានវីថិយំ លព្ភមានតា ទស្សិតាតិ អាហ “**អតិព្យត្តា ច ឯត្ថ សមានាសមានវីថីសុ លព្ភមានតា**”តិ។ **សុខទីបនានិ ហោន្តិ** ទ្វារភូមិអាមសនមុខេន វេទនាក្ខន្ធស្ស វិភត្តត្តា។ **ន ភូមិយោ អបេក្ខិត្វា ឋបិតា**តិ កថេតព្ពភាវេន ភូមិយោ អបេក្ខិត្វា ន ឋបិតា, ភូមិវិភាគេន ន កថិតាតិ អត្ថោ។ **អបេក្ខិតព្ពរហិតា**តិ ទ្វារភូមីនំ អគ្គហិតត្តា អាកង្ខិតព្ពទ្វារាទិវិសេសរហិតា។

“**ឧបនិស្សយកោដិយា**”តិ ឯត្ថ និប្បរិយាយតោ បរិយាយតោ ច ឧបនិស្សយកោដិទស្សនមុខេន ឥធាធិប្បេតឧបនិស្សយកោដី ទស្សេតុំ “**សទ្ធំ ឧបនិស្សាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឧបនិស្សយាន**ន្តិ វេទនាយ ឧបនិស្សយភូតានំ។ **ទស្សន**ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, ទិស្វា វា គហណំ។ **ឧបនិស្សយន្តភាវេនា**តិ លាមកូបនិស្សយភាវេន។ យទិ ឃាយនាទីនិ ឧបនិស្សយោ ភវេយ្យុំ, បកតូបនិស្សយានេវ សិយុំ។ បកតូបនិស្សយោ ច នានាវីថិយំយេវាតិ តទលាភវចនំ ឥធ នានាវីថិជោតកន្តិ ទស្សេតិ “**ឃានាទិទ្វារេសូ**”តិអាទិនា។ **កសិណបរិកម្មាទីន**ន្តិ កសិណបរិកម្មសមាបត្តិនិព្ពត្តនវិបស្សនាវឌ្ឍនាទីនំ។ **តទលាភោ**តិ ឧបនិស្សយាលាភោ, សោ ច ឃាយនាទីហិ បរេសំ បដិបត្តិយា ជានិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា។ អន្តិមភវិកពោធិសត្តាទីនំ សវនេន វិនា គន្ធផុសនំ សិយាមូលូបនិស្សយោតិ “**យេភុយ្យេនា**”តិ វុត្តំ។

សម្បន្នជ្ឈាសយោតិ វិវដ្ដូបនិស្សយសម្បត្តិយា សម្បន្នជ្ឈាសយោ។ **តេនា**តិ “ឯវំ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិ វចនេន។ **តទុបនិស្សយ**ន្តិ តតោ បរំ ឧប្បន្នកសិណរូបទស្សនាទីនំ ឧបនិស្សយភូតំ។

ថាមគមនំ នាម កាមរាគាទីនំយេវ អាវេណិកោ សភាវោតិ អាហ “**អប្បហីនកាមរាគាទិកស្ស វា**”តិ។ “រាគោ ឧប្បន្នោ”តិអាទិនា ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណេ រាគបដិឃានំ ឧប្បត្តិវិចារណាវ វុត្តា, ន នេសំ កិច្ចវិសេសោតិ កិច្ចវិសេសេន វុត្តេ ទស្សេន្តោ “**អសមបេក្ខនាយា**”តិអាទិមាហ។ **បវត្តា** វេទនាតិ អត្ថោ។ **បការន្តរេន**តិ ចក្ខុសម្ផស្សបច្ចយា ឧប្បន្នកិលេសានំ សមតិក្កមនសង្ខាតេន បការន្តរេន។ **តថា ភាវនាវសេនា**តិ ឯត្ថ **តថា**-សទ្ទេន ចក្ខុសម្ផស្សស្ស ចតុភូមិកវេទនាយ ឧបនិស្សយភាវោ ឯវ បការន្តរេន កថិតោតិ ឥមមេវត្ថំ អាកឌ្ឍតិ។ ភាវនាយេវេត្ថ **បការន្តរំ**។

សព្ពំ សម្មសនំ ភាវនាតិ វេទិតព្ពា, ន នីវរណប្បហានបរិញ្ញាវ។

អញ្ញមញ្ញស្ស ចាតិ ផោដ្ឋព្ពមហាភូតេសុ ឥតរីតរស្ស, អាបោធាតុយា ច វសេន។

តេសន្តិ ជាតិអាទីនំ, កម្មត្តេ ចេតំ សាមិវចនំ។ សហជាតស្ស មនោសម្ផស្សស្ស ពលវបច្ចយភាវំ ទស្សេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **តស្ស វា ទស្សនស្សា**តិ តស្ស វា ជាតិអាទិកេ ភយតោ ទស្សនវសេន បវត្តស្ស កាមាវចរញាណស្ស។

តទេវ អត្តនោ ផលស្សេវ ផលភាវេនាតិ “មនោសម្ផស្សោ”តិ ផស្សស្ស ការណភាវេន យំ វុត្តំ, តទេវ វិញ្ញាណំ អត្តនោ ផលស្ស ផលភាវេន វុត្តស្ស ផស្សស្ស “ចក្ខុសម្ផស្សជ”ន្តិអាទិនា ផលភាវេន វត្តុំ ន យុត្តំ។ “មនោសម្ផស្សោ”តិអាទិនា លព្ភមានោបិ វិញ្ញាណំ បដិច្ច ផស្សស្ស បច្ចយភាវោ ហេតុផលសង្ករបរិហរណត្ថំ ន វុត្តោតិ វត្វា យទិបិ ផស្សោ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតិ, ន បន ផស្សស្ស វិយ វិញ្ញាណំ សោ តស្ស វិសេសបច្ចយោ ហោតីតិ វិញ្ញាណស្ស ចក្ខុសម្ផស្សជាទិតា ន វុត្តាតិ ទស្សេតុំ “**យស្មា វា**”តិអាទិ វុត្តំ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

១៥០. តំ តំ សមុទាយន្តិ តំ តំ ចិត្តុប្បាទសង្ខាតធម្មសមុទាយំ, អនវសេសរូបធម្មសមុទាយញ្ច។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ ចោបនំ បត្តោ សំវរោ ឆដ្ឋទ្វារេ, ឥតរោ ឆសុបីតិ ឯវំ យថាសម្ភវំ។ **តតោ**តិ អភិជ្ឈាទោមនស្សាទិតោ។ **យថាយោគ**ន្តិ យោ សំវរិតព្ពោ, តទនុរូបំ។

កត្ថចីតិ តេ ឯវ បរិវដ្ដេ សាមញ្ញេន វទតិ។ **កត្ថចី**តិ វា តេសុ បរិវដ្ដេសុ កិស្មិញ្ចិបិ បទេសេ។ **កិញ្ចិបិ** អប្បកម្បិ។ **ឯកោវ បរិច្ឆេទោ,** ន អាយតនវិភង្គាទីសុ វិយ នានាតិ អធិប្បាយោ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ខន្ធវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អាយតនវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

១៥៤. អសាធារណតោតិ អាវេណិកតោ។ តំ នេសំ អសាធារណភាវំ វិបក្ខវសេន បតិដ្ឋាបេតុំ សាធារណំ ឧទាហរណវសេន ទស្សេតិ “**អាយតនសទ្ទត្ថោ វិយា**”តិ។ អថ វា ចក្ខាទិអត្ថោ ឯវ ចក្ខាទិសទ្ទវិសេសិតោ អាយតនត្ថោតិ តំ តាទិសំ អាយតនត្ថំ សន្ធាយាហ “**អាយតនសទ្ទត្ថោ វិយ អសាធារណតោ**”តិ។

យទិ វិសយស្សាទនត្ថោ ចក្ខុ-សទ្ទោ, សោតាទីនម្បិ អយំ សមញ្ញា សិយាតិ អតិប្បសង្គំ បរិហរន្តោ “**សតិបី**”តិអាទិមាហ។ ទុតិយេ អត្ថវិកប្បេ **ចក្ខតី**តិ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ សមវិសមំ អាចិក្ខតិ, អាចិក្ខន្តំ វិយ, វិភាវេន្តំ វិយ វា ហោតីតិ អត្ថោ។ **រូបមិវ** ចក្ខុវិញ្ញេយ្យំ វិយ **សវិគ្គហមិវ** សពិម្ពកំ វិយ វណ្ណវាចកោ រូប-សទ្ទោ អធិប្បេតោតិ អាហ “**វិត្ថារណំ វា រូបសទ្ទស្ស អត្ថោ**”តិ។

វចនមេវាតិ សវិញ្ញត្តិកសទ្ទមេវ។ **គមយតី**តិ ឧបនីយតិ។ អជ្ឈោហរណស្ស រសគ្គហណមូលតាវចនេន រសស្ស បរម្បរាយ ជីវិតហេតុតំ ទស្សេតិ។ រសនិមិត្តញ្ហិ **រសគ្គហណំ**, រសគ្គហណនិមិត្តំ **អជ្ឈោហរណំ**, តំនិមិត្តំ **ជីវិត**ន្តិ។ រសគ្គហណមូលតា ច អជ្ឈោហរណស្ស យេភុយ្យតោ វេទិតព្ពា។ ទិស្សតិ អបទិស្សតិ ឯតេន ផលន្តិ ទេសោ, ហេតូតិ អាហ “**ឧប្បត្តិទេសោតិ ឧប្បត្តិការណ**”ន្តិ។ **តថា**តិ ចក្ខាយតនាទិប្បការេន។ **មនោ គោចរភូតា**តិ មនសោ ឯវ គោចរភូតា។ **សាមញ្ញលក្ខណេនេវា**តិ អនុភវនាទិវិសេសលក្ខណំ អគ្គហេត្វា ធម្មភាវសង្ខាតសាធារណលក្ខណេនេវ ។ **ឯកាយតនត្តំ ឧបនេត្វា វុត្តា** ទ្វាទស ឯកសភាវត្តា ភិន្ទិត្វា វចនេ បយោជនាភាវា។ ទ្វារាលម្ពនវិភាគទស្សនត្ថា ហិ អាយតនទេសនាតិ។

បុព្ពន្តតោតិ បុរិមភាគតោ បាកភាវតោ។ បាកភាវោ ហិ សភាវធម្មានំ បុព្ពន្តោ, វិទ្ធំសាភាវោ អបរន្តោ។

និវាសដ្ឋានាទីសុ អាយតន-សទ្ទោ ន អាយតនត្ថាទីសុ វិយ បទត្ថវិវរណមុខេន បវត្តោ, អថ ខោ តស្មិំ តស្មិំ ទេវយរាទិកេ និរុឡ្ហតាយ ឯវមត្ថោតិ អាហ “**រុឡ្ហិវសេន អាយតនសទ្ទស្សត្ថំ វត្វា**”ន្តិ។ **មនោ**តិ ទ្វារភូតមនោ ។ **និស្សយភាវោ**តិ ឯត្ថ និស្សយសទិសោ និស្សយោ, សទិសតា ច ផលស្ស តប្បដិពទ្ធវុត្តិតាយ ទដ្ឋព្ពា។ **វចនីយត្ថោ** ភាវត្ថោ។

តាវត្វតោតិ តត្តកតោ។ **ឩនចោទនា**តិ ទ្វាទសតោ ឩនានិ កស្មា ន វុត្តានីតិ ចោទនា។ យទិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អសាធារណំ ធម្មជាតំ ធម្មាយតនំ, ឯវំ សន្តេ ចក្ខាទីនម្បិ ធម្មាយតនភាវោ សិយាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**សតិបី**”តិអាទិ។ **ទ្វារារម្មណភាវេហី**តិ ន អារម្មណភាវេនេវ អសាធារណំ, អថ ខោ ទ្វារារម្មណភាវេហិ អសាធារណំ សម្ភវតីតិ វចនសេសោ។

យេភុយ្យសហុប្បត្តិអាទីហីតិ យេភុយ្យេន ចក្ខាយតនាទីនិ កស្សចិ កទាចិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តិ។ “កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ ឧប្បជ្ជន្តី”តិ ហិ វុត្តំ។ តស្មា អាយតនានំ ឧប្បត្តិក្កមោ តាវ ន យុជ្ជតិ, ន បហានក្កមោ កុសលាព្យាកតានំ អប្បហាតព្ពតោ, ន បដិបត្តិក្កមោ អកុសលានំ, ឯកច្ចអព្យាកតានញ្ច អប្បដិបជ្ជនីយតោ, ន ភូមិក្កមោ អឌ្ឍេកាទសន្នំ អាយតនានំ ឯកន្តកាមាវចរត្តា, ឥតរេសំ ចតុភូមិបរិយាបន្នត្តា, ឯកច្ចស្ស លោកុត្តរភាវតោ ច។ ឯវំ ឧប្បត្តិក្កមាទិអយុត្តិយោជនា វេទិតព្ពា។ យេសុ វិជ្ជមានេសុ អត្តភាវស្ស បញ្ញាបនា, តេ “មយ្ហំ ចក្ខុ”ន្តិអាទិនា អធិកសិនេហវត្ថុភូតា ចក្ខាទយោ យថា អជ្ឈត្តិកតាយ, ឯវំ ទស្សនាទិកិច្ចករឥន្ទ្រិយតា ច បធានាតិ អាហ “**អជ្ឈត្តិកភាវេន, វិសយិភាវេន ចា**”តិ។ **ឃានាទិក្កមេនា**តិ ឃានំ ជិវ្ហា កាយោតិ ឥមិនា កមេន។

បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា វា ចក្ខាទីនិ បឋមំ វុត្តានិ, មនោ បន កិញ្ចិ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ , កិញ្ចិ ឃាវនវត្តព្ពារម្មណន្តិ បច្ឆា វុត្តំ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណេសុបិ ឧបាទារូបារម្មណានិ ចត្តារិ បឋមំ វុត្តានិ, តតោ ភូតរូបារម្មណំ។ ឧបាទារូបារម្មណេសុបិ ទូរតរេ ទូរេ, សីឃតរំ សីឃញ្ច អារម្មណសម្បដិច្ឆនទីបនត្ថំ ចក្ខាទីនំ ទេសនាក្កមោ។ ចក្ខុសោតទ្វយញ្ហិ ទូរគោចរន្តិ បឋមំ វុត្តំ។ តត្រាបិ ចក្ខុ ទូរតរគោចរន្តិ សព្ពបឋមំ វុត្តំ។ បស្សន្តោបិ ហិ ទូរតរេ នទិសោតំ ន តស្ស សទ្ទំ សុណាតិ។ ឃានជិវ្ហាសុបិ ឃានំ សីឃតរវុត្តីតិ បឋមំ វុត្តំ។ បុរតោ ឋបិតមត្តស្ស ហិ ភោជនស្ស គន្ធោ គយ្ហតីតិ។ យថាឋានំ វា តេសំ ទេសនាក្កមោ។ ឥមស្មិញ្ហិ សរីរេ សព្ពុបរិ ចក្ខុស្ស អធិដ្ឋានំ, តស្ស អធោ សោតស្ស, តស្ស អធោ ឃានស្ស, តស្ស អធោ ជិវ្ហាយ, តថា កាយស្ស យេភុយ្យេន, មនោ បន

អរូបីភាវតោ សព្ពបច្ឆា វុត្តោ។ តំតំគោចរត្តា តស្ស តស្សានន្តរំ ពាហិរាយតនានិ វុត្តានីតិ វុត្តោវាយមត្ថោតិ ឯវម្បិ ឥមេសំ កមោ វេទិតព្ពោ។

តតោតិ ហទយវត្ថុភេទតោ។ យញ្ហិ ហទយវត្ថុំ និស្សាយ ឯកំ មនោវិញ្ញាណំ បវត្តតិ, ន តទេវ និស្សាយ អញ្ញំ បវត្តតិ។ **និទ្ទេសវសេនា**តិ សង្ខេបវិត្ថារនិទ្ទេសវសេន។ **យោជេតព្ពំ** "កុសលសមុដ្ឋានំ កុសលសមុដ្ឋានស្ស សភាគ"ន្តិអាទិនា។

សភាវោតិ វិសយិវិសយភាវោ, តទភិនិព្ពត្តិយញ្ច យោគ្យតា។ **ការណសមត្ថតា**តិ ការណភូតា សមត្ថតា បច្ចយភាវោ។ **ទ្វារាទិភាវោ**តិ ទ្វារារម្មណេ ទ្វារវុត្តិភាវោ។ **ឥមស្មឹ អត្ថេ**តិ អនន្តរំ វុត្តអត្ថេ។ **យស្មា**តិ យាយ ធម្មតាយ យេន ទ្វារាទិភាវេន ការណភូតេន។ **សម្ភវនវិសេសន**ន្តិ កិរិយាយ បរាមសនមាហ។ **យំ** សម្ភវនំ, ធម្មតាវេសាតិ អត្ថោ។ **វិត្តកានេវា**តិ ធុរាទិភាវវិត្តកានេវ។ វិសមាទីសុ អជ្ឈាសយោ ឯតេសន្តិ វិសមាទិអជ្ឈាសយានិ, វិសមាទិអជ្ឈាសយានិ វិយ ហោន្តីតិ **វិសមាទិអជ្ឈាសយានិ**, ចក្ខាទីនិ។ **វិសមភាវ...បេ.... វនភាវេហី**តិ វិសមភាវាទិសន្និស្សិតអហិអាទិសទិសុបាទិន្នធម្មេហិ ចក្ខាទីហិ, វនសន្និស្សិតមក្កដសទិសេន ចិត្តេន ច អភិរមិតត្តា។ **វនភាវោ**តិ ហិ វនជ្ឈាសយោតិ អត្ថោ។

បុរិមន្តវិវិត្តតាតិ បុព្ពភាគវិរហោ។ ឧប្បាទតោ បុរិមកោដ្ឋាសោ ហិ ឥធ បុរិមន្តោ។ **អបរន្តេ**តិ អបរភាគេ, ភង្គតោ ឧទ្ធន្តិ អត្ថោ។ ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នោ ហិ សភាវធម្មោ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ "អនិធានគតា ភគ្គា, បុញ្ជោ នត្ថិ អនាគតេ"តិ (មហានិ. ១០)។ **សទា អភាវោ**តិ ន សទា អភាវបតិដ្ឋាបនំ សព្ពកាលម្បិ នត្ថីតិ, អថ ខោ ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នត្តា សទាភាវបដិក្ខេបោតិ អាហ "**អនិច្ចលក្ខណ**"ន្តិ។ **សភាវវិជហន**ន្តិ ភង្គប្បត្តិមាហ ។ វិបរិវត្តនំ ឧប្បាទជរាវត្ថាហិ សន្តានំ វិនា ន វិការាបត្តីតិ អាហ "**សន្តានវិការាបត្តិ វា**"តិ។

ជាតិធម្មតាទីហីតិ ជាតិជរាព្យាធិមរណាទិសភាវតាហិ។ **អនិដ្ឋតា**តិ ន ឥដ្ឋតា, ទុក្ខតាតិ អត្ថោ។ **បុរិមំ សាមញ្ញលក្ខណ**ន្តិ "បដិបីឡនដ្ឋេនា"តិ បុព្ពេ សាមញ្ញតោ វុត្តំ ទុក្ខលក្ខណំ។ បច្ចយវសេន ទុក្ខនាការេន បវត្តមានានំ សភាវធម្មានំ ទុក្ខនំ បុគ្គលស្សេវ វសេន ទុក្ខមតាតិ អាហ "**បុគ្គលស្ស បីឡនតោ ទុក្ខម**"ន្តិ។ **ទុក្ខវចន**ន្តិ "ទុក្ខ"ន្តិ សត្ថុ វចនំ។

"**នត្ថិ ឯតស្ស វសវត្តកោ**"តិ ឥមិនា នត្ថិ ឯតស្ស អត្តាតិ អនត្តាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ, "**នាបិ ឥទំ វសវត្តក**"ន្តិ ឥមិនា បន ន អត្តាតិ អនត្តាតិ។ **អត្តនោ**តិ និយកជ្ឈត្តំ សន្ធាយ វទតិ។ **បរស្មិ**ន្តិ តតោ អញ្ញស្មឹ។ **បរស្ស ច អត្តនី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **តំ ឯតស្ស នត្ថី**តិ តំ យថាវុត្តបរបរិកប្បិតំ វសវត្តកំ ឯតស្ស ចក្ខាទិនោ នត្ថិ, ឯតេន ចតុកោដិកសុញ្ញតាយ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ "សុញ្ញំ តំ តេន វសវត្តនាការេនា"តិ ឥមិនា ឧភយថាបិ អវសវត្តនដ្ឋេ ទស្សិតព្ពេ តត្ថ តាវ ឯកំ ទស្សេតុំ "**បរស្សា**"តិអាទី វត្វា បុន "**អថ វា**"តិអាទិនា ឥតរំ ទស្សេតិ។ សាមិ ឯវ សាមិកោ, ន សាមិកោ **អស្សាមិកោ**តិ ឯវំ អត្ថេ គយ្ហមានេ "អស្សាមិកតោ"តិ បទស្ស សុញ្ញវិសេសនតាយ បយោជនំ នត្ថិ។ **កាមការិយ**ន្តិ យថាកាមករណីយំ។ **អវសវត្តនត្ថំ វិសេសេត្វា ទស្សេតិ** សមាសទ្វយត្ថសង្គហតោ។

សសន្តានេ ធម្មានំ វិសទិសុប្បត្តិ ឥធ ភាវសង្កន្តិគមនំ នាមាតិ អាហ "**សន្តតិយំ ភាវន្តរុប្បត្តិយេវា**"តិ។ តថា វិសទិសុប្បត្តិយំ បុរិមាការវិគមោ បកតិភាវវិជហនន្តិ អាហ "**សន្តតិយា យថាបវត្តាការវិជហន**"ន្តិ។ ភវតីតិ វា ភាវោ, អវត្ថាវិសេសោ, តស្ស សង្កមនំ **ភាវសង្កន្តិ**។ សភាវធម្មោ ហិ ឧប្បាទក្ខណំ ឋិតិក្ខណញ្ច បត្វា ភិជ្ជតីតិ ឧប្បាទាវត្ថាយ ជរាវត្ថំ, តតោ ភង្គាវត្ថំ សង្កមតីតិ វុច្ចតិ។ តថា សង្កមតោ ច អត្តលាភក្ខណតោ ឧទ្ធំ ជរាមរណេហិ តំសភាវបរិច្ចាគោ បកតិភាវវិជហនន្តិ ខណវសេន ចេតំ យោជេតព្ពំ។ **បុព្ពាបរវសេនា**តិ ច ខណានំ បុព្ពាបរវសេនាតិ អត្ថោ សម្ភវតិ។ **ឯកត្ថត្តា**តិ សមានាធិករណត្តា, ន បន វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវានំ ឯកត្តា។ "ចក្ខុំ អនិច្ច"ន្តិ វុត្តេ "អនិច្ចំ ចក្ខុ"ន្តិបិ វុត្តមេវ ហោតីតិ "យំ ចក្ខុ, តំ អនិច្ចំ, យំ អនិច្ចំ, តំ ចក្ខុ"ន្តិ អាបន្នមេវាតិ អាហ "**អនិច្ចានំ សេសធម្មានម្បិ ចក្ខុភាវោ អាបជ្ជតី**"តិ។

តេហិ ច អនិច្ចទុក្ខលក្ខណេហិ ច **អនត្តលក្ខណមេវ វិសេសេន ទស្សិតំ** "យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ, យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា"តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.១៥, ៤៥, ៧៦, ៨៥; ២.៤.១, ២; បដិ. ម. ២.១០) វិយ។ **ទោសលក្ខណាការនិទស្សនត្ថោ**តិ ទោសស្ស លក្ខិតព្ពាការនិទស្សនត្ថោ។ **ឯវំ ទុក្ខេនា**តិ ឯវំ នានប្បការេន អក្ខិរោគាទិទុក្ខេន អាពាធតាយ។ **អនត្តលក្ខណទីបកាន**ន្តិ អនត្តតាបញ្ញាបនស្ស ជោតកានំ ឧបាយភូតានំ។ ន ហិ យដភេទកណ្ដកវេធាទិវសេន លព្ភមានា អនិច្ចទុក្ខតា សត្តានំ ឯកន្តតោ អនត្តតាធិគមហេតូ ហោន្តិ។ បច្ចយបដិពទ្ធតាអភិណ្ហសម្បដិបីឡនាទិវសេន បន លព្ភមានា ហោន្តិ។ តថា ហិ ចក្ខាទីនិ

កម្មាទិមហាភូតាទិបច្ចយបដិពទ្ធវុត្តីនិ, តតោ ឯវ អហុត្វា សម្ភវន្តិ, ហុត្វា បដិវេន្តីតិ អនិច្ចានិ, អភិណ្ហ សម្បដិបីឡិតត្តា ទុក្ខានិ, ឯវំភូតានិ ច អវសវត្តនតោ អនត្តកានីតិ បរិគ្គហេ ឋិតេហិ សមុបចិតញាណសម្ភារេហិ បស្សិតុំ សក្កា។

កថំ បនេតេសំ ហុត្វា អភាវោ ជានិតព្ពោតិ? ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តទស្សនតោ។ តំ កថំ ញាយតីតិ? យុត្តិតោ។ កា បនេត្ថ យុត្តីតិ? វិសេសគ្គហណំ។ យទិ ចក្ខាទីនំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ ន សិយា, ពហិបច្ចយភេទេ យទិទំ បច្ឆា វិសេសគ្គហណំ, តំ ន សិយា។ យស្ស ហិ តាទិសំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ នត្ថិ, តស្ស អសតិ ពហិបច្ចយវិសេសេ កថំ បច្ឆា វិសេសគ្គហណំ ភវេយ្យ, ភវតិ ច វិសេសគ្គហណំ។ តស្មា អត្ថិ នេសំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ យំ សណិកំ សណិកំ វឌ្ឍន្តំ បច្ឆា បាកដតរំ ជាយតីតិ។ តថា ហិ សរីរស្ស តាវ អានាបានានំ អនវត្ថានតោ បរិស្សមតោ ច វិសេសគ្គហណំ។ អន វត្ថិតា ហិ អស្សាសបស្សាសា វាតា វារេន វារេន បវត្តនតោ។ យទិ ហិ អស្សសិតេ វា បស្សស្សិតេ វា សរីរស្ស កោចិ បច្ឆា វិសេសោ ន សិយា, ន នេសំ កោចិ ភេទោ សិយា, ទិដ្ឋោ ច សោ។ តស្មា អស្សសិតំ សរីរំ អញ្ញថា ហោន្តំ កមេន តាទិសំ អវត្ថំ បាបុណាតិ។ យា បស្សាសស្ស បច្ចយោ ហោតិ, បស្សសិតេ ច បុន តថេវ អស្សាសស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ អានាបានានំ អនវត្ថានតោបិ សរីរស្ស វិសេសគ្គហណំ អញ្ញថត្ត សិទ្ធិ។ តថា បរិស្សមោបិ អសតិ វិសេសេ បច្ឆា សរីរស្ស ន សិយា, យេនាយំ ឥរិយាបថន្តរាទីនិ សេវនេន បរិស្សមវិនោទនំ ករោតិ។

អថ វា រូបាទិភេទតោបិ វិសេសគ្គហណំ។ រូបគន្ធរសផស្សាទីនញ្ហិ វិសេសេន យោ សរីរេ អនិន្ទ្រិយពទ្ធេសុ ច ខីរូទករត្តុបុប្ផលោសផិផញ្ញាទីនំ បច្ឆា វិសេសោ គយ្ហតិ, សោ អសតិ ពហិបច្ចយ វិសេសេ នេសំ ជរាទិអវត្ថាសុ វណ្ណពលាទិភេទោ, រសវីរិយវិបាកានុភាវភេទោ ច ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ វិនា កថមុបលព្ភេយ្យ។ យំ បន តំ ធម្មតារូបំ សិលាទិ, តត្ថ កថន្តិ? តស្សាបិ សីតុណ្ហសម្ផស្សភេទតោ អត្ថេវ វិសេសគ្គហណំ។ តំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ វិនា ន យុជ្ជតីតិ។ សតិ ច រូបាទិភេទេ សិទ្ធោវ តំនិស្សយមហាភូតភេទោបិ។ ន ហិ និស្សយមហាភូតភេទេន វិនា និស្សិតភេទោ សម្ភវតីតិ។ ឯវំ តាវ រូបធម្មានំ វិសេសគ្គហណតោ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ, តតោ ច ហុត្វា អភាវសិទ្ធិ។

អរូបធម្មានំ បន អារម្មណាទិភេទេន វិសេសគ្គហណំ។ យត្ថ យត្ថ ហិ អារម្មណេ អរូបធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថ តត្ថេវ តេ ភិជ្ជន្តិ, ន អញ្ញំ សង្កមន្តិ, អារម្មណធម្មា ច យថាសកំ ខណតោ ឧទ្ធំ ន តិដ្ឋន្តីតិ។ ស្វាយមត្ថោ បទីបាទិឧទាហរណេន វេទិតព្ពោ។ អញ្ញោ ឯវ ហិ ខណេ ខណេ រូបាទយោ បទីបជាលាយ, តថា ខីរធារាទីសុ បតន្តីសុ, វាយុម្ហិ ច បហរន្តេ សម្ផស្សានិ។ យថា ចេតេសំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ, កិមង្គំ បន ចិត្តចេតសិកានំ។ កិញ្ច សទ្ទភេទតោ, សទ្ទវិសេសតោបិ តន្និមិត្តានំ ចិត្តចេតសិកានំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ, តតោ វិសេសគ្គហណំ។ បគុណញ្ហិ គន្ថំ សីឃំ បរិវត្តេន្តស្ស ចិត្តសមុដ្ឋានានំ សទ្ទានំ ភេទោ ទិដ្ឋោ។ ន ហិ ការណភេទេន វិនា ផលភេទោ អត្ថិ។ យថា តំ វាទិតសទ្ទានំ, ឯវំ អារម្មណភេទេន អរូបធម្មានំ វិសេសគ្គហណំ។ តេនេវ នេសំ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តំ វេទិតព្ពំ។ ជាតិភូមិសម្បយុត្តធម្មភេទេន វិសេសគ្គហណេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវំ រូបារូបធម្មានំ វិសេសគ្គហណតោ ខណេ ខណេ អញ្ញថត្តសិទ្ធិ។ យតោ ហុត្វា អភាវតោ ចក្ខាទីនិ អនិច្ចានីតិ សិទ្ធានិ, អនិច្ចត្តា ឯវ អភិណ្ហសម្បដិបីឡនតោ ទុក្ខានិ, តតោ ច អវសវត្តនតោ អនត្តកានិ។ តេនាហ ភគវា "យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ, យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា"តិ (សំ. និ. ៣.១៥, ៤៥, ៧៦, ៨៥; ២.៤.១, ២; បដិ. ម. ២.១០)។

និរន្តរំ បវត្តមានស្សាតិ អភិណ្ហសទ្ទត្ថំ វិសេសេត្វា វទតិ។ **ធាតុមត្តតាយា**តិ ធាតុមត្តភាវេន។ **សមូហតោ**តិ សសម្ភារចក្ខាទិបិណ្ឌតោ។ "**ចក្ខាទីន**"ន្តិ ឥទំ "សមូហតោ"តិ បទំ អបេក្ខិត្វា សម្ពន្ធេ សាមិវចនំ, "វិនិព្ភុជន"ន្តិ បទំ អបេក្ខិត្វា កម្មត្ថេតិ វេទិតព្ពំ។ **ចត្តារិបិ ឃនានី**តិ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណឃនានិ។ **បវត្ត រូបាទិគ្គហណតោ**តិ វុប្បនាទិវសេន បវត្តញ្ច តំ រូបាទិគ្គហណញ្ចាតិ បវត្តរូបាទិគ្គហណំ, តតោតិ យោជេតព្ពំ។ **អនិច្ចាទិគ្គហណស្ស សព្ភាវា**តិ រូបវេទនាទិញាណតោ ភិន្នស្ស អនិច្ចាទិញាណស្ស លព្ភមានត្តា។ តេន សតិបិ រូបាទិអត្ថានំ អនិច្ចាទិភាវេ វុប្បនាទិភាវតោ អនិច្ចាទិភាវស្ស ភេទមាហ។ ឥទានិ តមេវ ភេទំ ញាតតីរណបរិញ្ញាវិសយតាយ បាកដំ កាតុំ "**ន ហី**"តិអាទិមាហ។ **នាតិធាវិតុ**ន្តិ ឥធ លក្ខណលក្ខណវន្តា ភិន្នា វុត្តា។ តត្ថ លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនាយ ខន្ធារម្មណតាវចនេន អភិន្នាតិ អញ្ញមញ្ញវិរោធាបាទនេន អតិធាវិតុំ ន យុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? វុត្តំ "**តេ បនាការា**"តិអាទិ។ អធិប្បាយោបិ ចេត្ថ លក្ខណានំ រូបាទិអាការមត្តតាវិភាវនន្តិ ទដ្ឋព្ពោ។ "អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តា"តិ ហិ សង្ខារេ សភាវតោ សល្លក្ខេន្តោយេវ លក្ខណានិ ច សល្លក្ខេតីតិ។ យថា អនិច្ចាទិតោ អនិច្ចតាទីនំ វុត្តនយេន ភេទោ, ឯវំ អនិច្ចតាទីនម្បិ សតិបិ លក្ខណភាវសាមញ្ញេ នានាញាណ

គោចរតាយ, នានាបដិបក្ខតាយ, នានិន្ទ្រិយាធិកតាយ ច វិមោក្ខមុខត្តយភូតានំ អញ្ញមញ្ញភេទោតិ ទស្សេន្តោ “**អនិច្ចន្តិ ច គណ្ហន្តោ**”តិអាទិមាហ។ តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

១៥៥. បច្ចយយុគឡវសេនាតិ អជ្ឈត្តិកពាហិរបច្ចយទ្វយវសេន។ **អជ្ឈត្តិកពាហិរវសេន អញ្ញោការតោ**តិ អជ្ឈត្តិកវសេន ចេវ ពាហិរវសេន ច អសង្ករតោ។

១៦៧. វិសង្ខារនិន្នស្សាតិ និព្ពានបោណស្ស។ **វិនិមុត្តសង្ខារស្សា**តិ សមុច្ឆេទបដិបស្សទ្ធិវិមុត្តីហិ សមុខេន, តប្បដិពទ្ធឆន្ទរាគប្បហានេន ច សុដ្ឋុ វិនិមុត្តសង្ខារស្ស បរមស្សាសភាវេន, គតិភាវេន ច បតិដ្ឋានភូតេ។ “និព្ពានំ អរហតោ គតី”តិ (បដិ. ៣៣៩) ហិ វុត្តំ។ **ឋិតិភាវនា**តិ ច បាឋោ។ **តំសច្ឆិករណាភាវេ**តិ តស្ស និព្ពានស្ស សច្ឆិករណាភាវេ។ **នីតោ**តិ ញាបិតោ, បកាសិតោតិ អត្ថោ។

ចុណ្ណិតន្តិ ភេទិតំ។ **ត្វមេវ កឹ ន ជានាសី**តិ កឹ ត្វំ ន ជានាសិយេវាតិ អត្ថោ។ “កឹ ត្វំ ឯកំ នានំ ជានាសិ, កឹ ត្វំ ន ជានាសិ ឯវា”តិ ឯវំ វិក្ខេបំ ករោន្តំ បរវាទី “**ននុ ញាតោ**”តិអាទិនា សកវាទី និពទ្ធតិ។ **វិភជិត្វា**តិ “រាគាទីនំ ខីណន្តេ ឧប្បន្នត្តា”តិ ភាវត្ថំ វិភជិត្វា។ រាគាទីនំ ខយា ន ហោន្តីតិ យោជនា។ សសភាវតា ច និព្ពានស្ស អាបន្នា ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។

និព្ពានារម្មណករណេន ការណភូតេន។ ហេតុអត្ថេ ហិ ឥទំ ករណវចនំ។ កិលេសក្ខយមត្តតំ វា និព្ពានស្ស ឥច្ឆតោ កិលេសក្ខយេន ភវិតព្ពន្តិ យោជនា។

ឯវំ កិលេសក្ខយមត្តេ និព្ពានេ ខេបេតព្ពា កិលេសា ពហុវិធា នានប្បការា, មគ្គោ ច ឱធិសោ កិលេសេ ខេបេតិ។ ស្វាយំ “កតមំ កិលេសក្ខយំ និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា កតមេ កិលេសេ ខេបេតី”តិ បុរិមបុច្ឆាទ្វយមេវ វទតិ។ **តទេវា**តិ យំ “អរិយ្ហតណ្ហានំ កិញ្ចិ ឯកទេសមត្តម្បី”តិ វុត្តំ, តទេវ។

> ឯត្ថ ច យាយំ “កិលេសក្ខយោវ និព្ពាន”ន្តិ និព្ពានស្ស អភាវតាចោទនា, តត្រាយំ អាគមតោ យុត្តិតោ ចស្ស ភាវាភាវវិភាវនា។ តញ្ហិ ភគវតា –
>
> “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខត”ន្តិ (ឧទា. ៧៣; ឥតិវុ. ៤៣)។
>
> “អត្ថិ , ភិក្ខវេ, តទាយតនំ, យត្ថ នេវ បថវី ន អាបោ ន តេជោ ន វាយោ”តិ (ឧទា. ៧១) –

ច អាទិនា, តថា –

> “គម្ភីរោ ទុទ្ទសោ ទុរនុពោធោ សន្តោ បណីតោ អតក្កាវចរោ និបុណោ បណ្ឌិតវេទនីយោ”តិ (ម. និ. ២.៣៣៧; សំ. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧-៨) –
>
> “អសង្ខតញ្ច វោ, ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមិ អសង្ខតគាមិនិញ្ច បដិបទំ, អនតំ, អនាសវំ, សច្ចំ, បារំ, និបុណំ, សុទុទ្ទសំ, អជជ្ជរំ, ធុវំ, អបលោកិតំ, អនិទស្សនំ, និប្បបញ្ចំ, សន្តំ, អមតំ, បណីតំ, សិវំ, ខេមំ, តណ្ហាក្ខយំ, អច្ឆរិយំ, អព្ភុតំ, អនីតិកំ, អនីតិកធម្មំ, និព្ពានំ, អព្យាពជ្ឈំ, វិរាគំ, សុទ្ធី, មុត្តី, អនាលយំ, ទីបំ, លេណំ, តាណំ, សរណំ, បរាយណញ្ច វោ, ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមិ បរាយណគាមិនិញ្ច បដិបទ”ន្តិ (សំ. និ. ៤.៣៧៧) –
>
> ឯវមាទីហិ ច សុត្តបទេហិ “អប្បច្ចយា ធម្មា, អសង្ខតា ធម្មា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៧), សព្ពញ្ច រូបំ អសង្ខតា ច ធាតូ”តិអាទីហិ (ធ. ស. ១១៩២, ១១៩៨, ១២០០) អភិធម្មបទេសេហិ ច បរមត្ថភាវេនេវ ទេសិតំ។ ន ហិ សភាវរហិតស្ស អភាវមត្តស្ស គម្ភីរាសង្ខតាទិភាវោ អព្យាកតធម្មាទិភាវោ ច យុត្តោ, វុត្តោ ច សោ។ តស្មា ន អភាវមត្តំ និព្ពានំ។

អបិ ចាយំ អភាវវាទី ឯវំ បុច្ឆិតព្ពោ – យទិ កិលេសាភាវោ និព្ពានំ, ស្វាយមភាវោ ឯកោ វា សិយា អនេកោ វា? យទិ ឯកោ, ឯកេនេវ មគ្គេន កតោ សច្ឆិកតោ ច ហោតីតិ ឧបរិមានំ មគ្គានំ និរត្ថកតា អាបជ្ជតិ។ ន ហិ ឯកំ អនេកេហិ កម្មប្បវត្តេហិ សាធេតព្ពំ ទិដ្ឋំ។ អថ សិយា ឯកោវ សោ កិលេសាភាវោ, ន បន មគ្គេហិ កាតព្ពោ, អថ ខោ សច្ឆិកាតព្ពោតិ។ ឯវំ សតិ សុដ្ឋុតរំ មគ្គស្ស និរត្ថកតា អាបជ្ជតិ កិលេសានំ អប្បហានតោ។ អករោន្តោ ច មគ្គោ កិលេសាភាវំ តស្ស សច្ឆិកិរិយាយ កមត្ថំ សាធេយ្យ, អថ មគ្គានំ សំយោជនត្តយប្បហានាទិបដិនិយតកិច្ចតាយ បហាយកវិភាគេន កិលេសាភាវភេទោ, ឯវំ សតិ វិនា សភាវភេទំ ពហុភាវោ នត្ថីតិ ពហុភាវតាបទេសេនស្ស សសភាវតា អាបន្នា។ អថាបិ សិយា “យេសំ អភាវោ, តេសំ ពហុភាវេន ពហុភាវោបចារោ”តិ, ឯវំ សតិ យេសំ អភាវោ, តេសំ សភាវតាយ សសភាវោបចារោបិ សិយា។ តថា តេសំ កិលេសសង្ខតាទិតាយ កិលេសសង្ខតាទិភាវា ច សិយុំ, ន ចេតំ យុត្តន្តិ ន តេសំ ពហុភាវោបចារោ យុត្តោ។ ឯកភាវោបិ ចស្ស អសភាវតាយ ឯវ វត្តុំ ន សក្កាតិ ចេ? ន, អភាវសាមញ្ញតោ, អភាវសាមញ្ញេន អភេទសមញ្ញាយ ឯកត្តនិទ្ទេសោ។ សតិ ច ឯកត្តេ បុព្ពេ វុត្តទោសានតិវត្តិ។

ពហុភាវេ ច សសភាវតា សិទ្ធា។ យទិបិ សិយា យថា ពហុភាវោ សសភាវតំ, ឯវំ សាមញ្ញេន សសភាវតា ពហុភាវំ ន ព្យភិចរេយ្យាតិ សសភាវបក្ខេបិ និព្ពានស្ស ពហុភាវោ អាបជ្ជតីតិ? តំ ន, កស្មា? តថា សាមញ្ញាភេទតោ។ ន ហិ ឯវំ វត្តុំ លព្ភា យថា ខរភាវោ សសភាវតំ ន ព្យភិចរតិ, ឯវំ សសភាវតាបិ ខរភាវំ ន ព្យភិចរេយ្យាតិ។ ឯវញ្ហិ សតិ តទញ្ញសព្ពធម្មាភាវប្បសង្គោ សិយា, តស្មា ពហុភាវោ សសភាវតាបេក្ខោ, ន សសភាវតា ពហុភាវាបេក្ខាតិ ន សសភាវស្ស និព្ពានស្ស ពហុភាវាបត្តិ។ “ឯកញ្ហិ សច្ចំ ន ទុតីយមត្ថិ (សុ. និ. ៨៩០; មហានិ. ១១៩), ឯកា និដ្ឋា ន បុថុនិដ្ឋា”តិអាទិវចនតោ។

អបិ ចេត្ថ កិលេសាភាវោ នាម រាគាទីនំ សមុច្ឆេទោ អច្ចន្តប្បហានំ អនុប្បាទនិរោធោ។ តស្ស ច ឯកត្តេ ឯកេនេវ មគ្គេន សាធេតព្ពតា កិច្ចវិសេសាភាវតោតិ ទស្សនាទិមគ្គវិភាគោ ន សិយា។ ឥច្ឆិតោ ច សោ ឱធិសោវ កិលេសានំ បហាតព្ពត្តា។ សោ ច មគ្គវិភាគោ សទ្ធាទីនំ ឥន្ទ្រិយានំ នាតិតិក្ខតិក្ខតិក្ខតរតិក្ខតមភាវេន ឯកស្មិម្បិ សមុច្ឆេទប្បហានយោគ្យភាវេ សច្ឆិកិរិយាវិសេសេន ហោតីតិ និព្ពានស្ស សសភាវតាយយេវ យុត្តោ។ អភាវោ បន កិលេសានំ មគ្គេន កាតព្ពោ សិយា “មា មគ្គស្ស និរត្ថកតា អហោសី”តិ, ន សច្ឆិកាតព្ពោ។ កោ ហិ តស្ស សភាវោ, យោ តេន សច្ឆិករិយេយ្យ។ សោ ច កិលេសាភាវោ ឯកេនេវ មគ្គេន សាធេតព្ពោ សិយា, ន ចតូហិ “មា ចតុភាវនិព្ពានតាបត្តិ, និព្ពានវិសេសាបត្តិ ច អហោសី”តិ។ តតោ ទស្សនាទិមគ្គវិភាគោ ន សិយាតិ សព្ពំ អាវត្តតិ។

យទិ ច អភាវោ ភាវស្ស សិយាតិ តស្ស ភាវធម្មតា ឥច្ឆិតា, ឯវំ សតិ យថា សង្ខតធម្មស្ស តស្ស ជរាមរណាទីនំ វិយ សង្ខតធម្មតាបិ អាបន្នា, ឯវំ ពហូនំ កិលេសានំ ធម្មស្ស តស្ស ពហុភាវាទិប្បសង្គោបិ ទុន្និវារោតិ អតំសភាវស្ស អសង្ខតស្សេកស្ស សសភាវស្ស និព្ពានភាវោ វេទិតព្ពោ។

យទិ ឯវំ កស្មា “រាគក្ខយោ ទោសក្ខយោ មោហក្ខយោ”តិ (សំ. និ. ៤.៣១៥, ៣៣០) វុត្តន្តិ? ខយេន អធិគន្តព្ពត្តា។ ខយោ ហិ អរិយមគ្គោ។ យថាហ “ខយេ ញាណំ, អនុប្បាទេ ញាណ”ន្តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១៤២)។ តេន រាគាទិក្ខយបរិយាយេន អរិយមគ្គេន អធិគន្តព្ពតោ “បរមត្ថំ គម្ភីរំ និបុណំ ទុទ្ទសំ ទុរនុពោធំ និព្ពានំ រាគាទិក្ខយោ”តិ វុត្តំ។ រាគាទិប្បហានមុខេន វា តថា បត្តព្ពតោ, យថា អញ្ញត្ថាបិ វុត្តំ “មទនិម្មទនោ បិបាសវិនយោ”តិអាទិ (អ. និ. ៤.៣៤; ឥតិវុ. ៩០)។

អបិច យថា បរិញ្ញេយ្យតាយ សឧត្តរានំ កាមានំ រូបានញ្ច បដិបក្ខភូតំ តព្ពិធុរសភាវំ និស្សរណំ បញ្ញាយតិ, ឯវំ សសភាវានំ សព្ពេសម្បិ សង្ខតធម្មានំ បដិបក្ខភូតេន តព្ពិធុរសភាវេន និស្សរណេន ភវិតព្ពំ។ យញ្ច តន្និស្សរណំ, សា អសង្ខតា ធាតុ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – សង្ខតធម្មារម្មណំ វិបស្សនាញាណំ អបិ អនុលោមញាណំ កិលេសេ តទង្គវសេន បជហតិ, ន សមុច្ឆេទវសេន បជហិតុំ សក្កោតិ។ តថា សម្មុតិសច្ចារម្មណំ បឋមជ្ឈានាទីសុ ញាណំ វិក្ខម្ភនវសេនេវ កិលេសេ បជហតិ, ន សមុច្ឆេទវសេន។ ឥតិ សង្ខតធម្មារម្មណស្ស, សម្មុតិសច្ចារម្មណស្ស ច ញាណស្ស កិលេសានំ សមុច្ឆេទប្បហានេ អសមត្ថភាវតោ តេសំ សមុច្ឆេទប្បហានករស្ស អរិយមគ្គញាណស្ស តទុភយវិបរីតសភាវេន អារម្មណេន ភវិតព្ពំ, សា អសង្ខតា ធាតុ។ តថា “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខត”ន្តិ (ឧទា. ៧៣; ឥតិវុ. ៤៣) ឥទំ និព្ពានស្ស បរមត្ថតោ អត្ថិភាវជោតកំ វចនំ អវិបរីតត្ថំ ភគវតា ភាសិតត្តា។ យញ្ហិ ភគវតា ភាសិតំ, តំ អវិបរីតត្ថំ យថា តំ “សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចា, សព្ពេ សង្ខារា ទុក្ខា, សព្ពេ ធម្មា អនត្តា”តិ (ធ. ប.

២៧៧-២៧៩; ថេរគា. ៦៧៦-៦៧៨; នេត្តិ. ៥), តថា និព្ពាន-សទ្ទោ កត្ថចិ វិសយេ យថាភូតបរមត្ថ វិសយោ ឧបចារវុត្តិសព្ភាវតោ សេយ្យថាបិ សីហ-សទ្ទោ។ អថ វា អត្ថេវ បរមត្ថតោ អសង្ខតា ធាតុ ឥតរតព្ពិបរីតវិមុត្តិសភាវត្តា សេយ្យថាបិ “បថវីធាតុ វេទនា ចា”តិ ឯវមាទីហិ នយេហិ យុត្តិតោបិ អសង្ខតាយ ធាតុយា បរមត្ថតោ អត្ថិភាវោ វេទិតព្ពោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

១៦៨. **កិញ្ចី**តិ កិញ្ចិ អារម្មណំ។ **អាលម្ពនតោ**តិ អារម្មណករណតោ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អាយតនវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. ធាតុវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

១៧២. អភិធម្មេ ច អាគតាតិ ឥមស្មឹ ធាតុវិភង្គេ អភិធម្មភាជនីយបញ្ហបុច្ឆកេសុ, និក្ខេបកណ្ឌ ធម្មហទយវិភង្គាទីសុ ច ទេសនារុឡ្ហា។ យថា បន សុត្តន្តេ អភិធម្មេ ច អាគតា ខន្ធាទយោ សុត្តន្តេ ទេសិត និយាមេន ខន្ធវិភង្គាទីសុ សុត្តន្តភាជនីយវសេន វិភត្តា, ឯវមិធាបិ ចក្ខុធាតាទយោ សុត្តន្តភាជនីយវសេន វិភជិតព្ពា សិយុំ។ តត្ថ ខន្ធាទីនំ សព្ពសង្គាហកោ អភិធម្មទេសនាវិសិដ្ឋោ សុត្តន្តេ អាគតោ អញ្ញោ ទេសេតព្ពា ការោ នត្ថីតិ តេ រូបក្ខន្ធាទិវសេនេវ សុត្តន្តភាជនីយេ ទេសិតា, ធាតូនំ បន សោ អត្ថីតិ តេ តិណ្ណំ ធាតុឆក្កានំ វសេន ឥធ ទេសិតាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **"សុត្តន្តេស្វេវ...បេ.... វិភត្តន្តិ វេទិតព្ព"**ន្តិ។ តេនាហ អដ្ឋកថាយំ "សព្ពា ធាតុយោ ឆហិ ឆហិ ធាតូហិ សង្ខិបិត្វា"តិ។

កថំ បន ឆសុ ឆសុ ធាតូសុ អដ្ឋារសន្នំ ធាតូនំ សមវរោធោតិ? សភាវនិស្សយទ្វារារម្មណសម្បយោគ សាមញ្ញតោ។ តត្ថ បឋមឆក្កេ តាវ បថវីតេជោវាយោធាតុយោ សភាវតោ ផោដ្ឋព្ពធាតុ។ អាបោធាតុអាកាស ធាតុយោ ធម្មធាតុឯកទេសោ។ វិញ្ញាណធាតុ សត្តវិញ្ញាណធាតុយោ។ ចក្ខុធាតុគ្គហណេន ចេត្ថ តទាយត្តវុត្តិកា និស្សយាបទេសេន, វិញ្ញាណធាតុយា ទ្វារារម្មណភាវេន វា អវសិដ្ឋា រូបធាតុយោ សមវរុទ្ធា, វិញ្ញាណធាតុគ្គហណេន តំសម្បយោគតោ ធម្មធាតុឯកទេសោតិ ឯវំ សព្ពធាតុសមវរោធោ ទដ្ឋព្ពោ។ ទុតិយេ ឆបិ ធាតុយោ សភាវតោ, ធម្មាយតនេកទេសោ, តំសម្បយោគតោ សត្តវិញ្ញាណធាតុយោ, យថារហំ តេសំ និស្សយទ្វារារម្មណភាវតោ អវសិដ្ឋធាតុយោ សមវរុទ្ធា។ តតិយឆក្កេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវមេត្ថ ឆសុ ឆសុ ធាតូសុ អដ្ឋារសន្នំ ធាតូនំ សមវរោធោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេន វុត្តំ "សព្ពា ធាតុយោ ឆហិ ឆហិ ធាតូហិ សង្ខិបិត្វា"តិ។

សុញ្ញោតិ អត្តសុញ្ញោ, តេន សសភាវតាយ ច ឥធ ធាតុវោហារោតិ អាហ **"សុញ្ញោ សភាវមត្តោ និរុទ្ធោ្ហ ធាតុសទ្ទោ"**តិ។ តំតំភូតវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោវ អាកាសោតិ យេហិ វិវិត្តោ, យេសញ្ច បរិច្ឆេទោ, តេហិ អសម្ផុដ្ឋតា តេសំ ព្យាបកភាវេ សតិ ន ហោតីតិ អាហ **"ចតូហិ មហាភូតេហិ អព្យាបិតភាវោ"**តិ។ បរិច្ឆិន្នវុត្តីនិ ហិ ភូតានីតិ។

១៧៣. អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ នត្ថីតិ បុរិមត្ថំ អសម្ភាវេន្តោ **"ទ្វេ ឯវ វា"**តិអាទិនា សមុទាយេន វិនា ទុតិយត្ថមាហ។ **បច្ចត្តំ អត្តនិ ជាតត**ន្តិ បាដិបុគ្គលិកតំ។

បាដិយេក្កោ កោដ្ឋាសោតិ វា លោមាទិឥតរកោដ្ឋាសេហិ អសម្មិស្សោ វិសុំ ឯកោ បថវីកោដ្ឋាសោតិ អត្ថោ។

បយោគន្តិ ភាវនាបយោគំ។ **វិរិយ**ន្តិ ភាវនានិប្ផាទកំ ឧស្សាហំ។ **អាយូហន**ន្តិ តាទិសំ ចេតនំ។

ធាតុបដិក្កូលវណ្ណមនសិការានន្តិ ធាតុមនសិការបដិក្កូលមនសិការវណ្ណមនសិការានំ។ **អព្យាបារតាយា**តិ "អហមេតំ និប្ផាទេមិ, មម ឯសា និប្ផាទនា"តិ ចេតនារហិតតាយ។ **ករោន្តី**តិ អាភោគបច្ចវេក្ខណានិ ឧប្បាទេន្តិ។

លក្ខណវសេនាតិ សភាវវសេន។ សោ បន យស្មា បថវីធាតុយា កក្ខឡខរតា ហោតីតិ អាហ **"កក្ខឡំ ខរិគតន្តិអាទិវចនំ សន្ធាយ វុត្ត"**ន្តិ។

វេកន្តកំ នាម សព្ពលោហច្ឆេទនសមត្ថំ លោហំ។ តថា ហិ តំ វិកន្តតិ ឆិន្ទតីតិ វិកន្តំ, វិកន្តមេវ វេកន្តកន្តិ វុច្ចតិ។ **លោហសទិស**ន្តិ លោហាការំ លោហមលំ វិយ ឃនសហិតំ ហុត្វា តិដ្ឋតិ។ តាបេត្វា តាឡិតំ បន ឆិន្ទំ ឆិន្ទំ ហុត្វា វិសរតិ, មុទុ មដ្ឋំ កម្មនិយំ វា ន ហោតិ, តេន **"លោហវិជាតី"**តិ វុច្ចតីតិ។ **តិបុតម្ពាទីហី**តិ តិបុតម្ពេ មិស្សេត្វា កតំ **កំសលោហំ,** សីសតម្ពេ មិស្សេត្វា កតំ **វដ្ដលោហំ,** ជសទតម្ពេ មិស្សេត្វា កតំ **អារកូដំ** ។ យំ បន កេវលំ ជសទធាតុវិនិគ្គតំ, យំ "បិត្តល"ន្តិបិ វទន្តិ, តំ ឥធ នាធិប្បេតំ, យថាវុត្តមិស្សកមេវ បន គហេត្វា **"កិត្តិម"**ន្តិ វុត្តំ។

និទស្សនមត្តន្តិ មុត្តានំ ជាតិតោ អនេកភេទត្តា វុត្តំ។ តថា ហិ ហត្ថិកុម្ភំ វរាហទាឋំ ភុជង្គសីសំ វលាហកូដំ វេណុបព្ពំ មច្ឆសិរោ សង្ខោ សិប្បីតិ អដ្ឋ មុត្តាយោនិយោ។ តត្ថ **ហត្ថិកុម្ភជា** បីតវណ្ណា បភាហីនា។ **វរាហទាឋជា**

វរាហទាឞវណ្ណាវ។ **ភុជង្គសីសជា** នីលាទិវណ្ណា សុវិសុទ្ធា, វដ្ដលា ច។ **វលាហកជា** ភាសុរា ទុព្ពិភាគរូបា រត្តិភាគេ អន្ធការំ វិធមន្តា តិដ្ឋន្តិ, ទេវូបភោគា ឯវ ហោន្តិ។ **វេណុបព្ពជា** ការផលសមានវណ្ណា, ន ភាសុរា, តេ ច វេឡុវោ អមនុស្សគោចរេ ឯវ បទេសេ ជាយន្តិ។ **មច្ឆសីសជា** បាឋីនបិដ្ឋិសមានវណ្ណា, វដ្ដលា, លឃវោ ច ហោន្តិ បភាវិហីនា, តេ ច មច្ឆា សមុទ្ទមជ្ឈេយេវ ជាយន្តិ។ **សង្ខជា** សង្ខោរច្ឆវិវណ្ណា, កោលប្បមាណាបិ ហោន្តិ បភាវិហីនាវ។ **សិប្បិជា** បន បភាវិសេសយុត្តាវ ហោន្តិ នានាសណ្ឋានា។ ឯវំ ជាតិតោ អដ្ឋវិធាសុ មុត្តាសុ យា មច្ឆសង្ខសិប្បិជា, តា សាមុទ្ទិកា។ ភុជង្គជាបិ កាចិ សាមុទ្ទិកាតិ វទន្តិ, ឥតរា អសាមុទ្ទិកា។ តេន វុត្តំ “**សាមុទ្ទិកមុត្តាតិ និទស្សនមត្តមេតំ, សព្ពាបិ បន មុត្តា មុត្តា ឯវា**”តិ។ ពហុលតោ វា អដ្ឋកថាយំ ឯតំ វុត្តំ “មុត្តាតិ សាមុទ្ទិកមុត្តា”តិ។ ពហុលញ្ហិ លោកេ សាមុទ្ទិកាវ មុត្តា ទិស្សន្តិ។ តត្ថាបិ សិប្បិជាវ, ឥតរា កទាចិ កាចីតិ។

១៧៤. **ឥធ នត្ថិ** និយមោ កេវលំ ទ្រវភាវស្សេវ អធិប្បេតត្តា។

១៧៥. **និសិតភាវេនា**តិ សន្តាបនាទិវសប្បវត្តេន តិខិណភាវេន។ ឧស្មាការញ្ហិ និសានំ ឥធ និសិតភាវោ។ **បាកតិកោ**តិ សាភាវិកោ កាយុស្មាតិ អធិប្បេតោ។ **សទា**តិ សព្ពកាលំ យាវ ជីវិតិន្ទ្រិយំ បវត្តតិ។ **បេតគ្គិ** និជ្ឈាមតណ្ហិកបេតគ្គិ។ **ឥធា**តិ ពាហិរតេជោធាតុកថាយំ។

១៧៦. **វាយនំ** ពីជនំ, តំ បន ថាមសា បវត្តីតិ អាហ “**សវេគគមនវសេនា**”តិ។ **សមុទីរណំ** អលប្បរិសោសនំ, ភូតសង្ឃាតស្ស ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវោ វា។

១៧៧. ភិត្តិច្ឆិទ្ទាទិវសេន លព្ភមានំ អជដាកាសំ និស្សាយេវ បរិច្ឆេទាកាសស្ស បរិកម្មករណន្តិ អាហ “**អជដាកាសស្ស ច កថិតត**”ន្តិ។

១៧៩. **សុខទុក្ខផោដ្ឋព្ពសមុដ្ឋាបនបច្ចយភាវេនា**តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋផោដ្ឋព្ពានំ និព្ពត្តកភូតេន បច្ចយភាវេន។ កស្ស បន សោ បច្ចយភាវោតិ អាហ “**សរីរដ្ឋកឧតុស្សា**”តិ ។ **បច្ចយភាវេនា**តិ ច ហេតុម្ហិ ករណវចនំ។ តេន ហិ ការណភូតេន សុខទុក្ខផោដ្ឋព្ពានំ យថារុត្តសមត្ថតា ហោតីតិ។ “**តថេវា**”តិ ឥមិនា “យថាពលំ សរីរេក ទេសសកលសរីរ”ន្តិ ឥទំ អនុកឌ្ឍតិ។ **ឯវ**ន្តិ អត្តនោ ផលូបចារសិទ្ធេន ផរណប្បការេន។ **ឯតេស**ន្តិ សុខាទីនំ។ “**ឱឡារិកប្បវត្តិ ឯវ វា ផរណ**”ន្តិ ឥមិនា និរុបចារំ ឯតេសំ ផរណដ្ឋំ ទស្សេតិ។ **ឧភយវតោ**តិ សុខទុក្ខវតោ, សោមនស្សទោមនស្សវតោ ច, ផរណាផរណដ្ឋានវតោ វា។

១៨១. **ឯត្ថ វុត្តំ សង្កប្ប**ន្តិ ឯតស្មិំ “សង្កប្បោ កាមោ”តិអាទិកេ (មហានិ. ១; ចូឡនិ. អជិត មាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨) និទ្ទេសបទេសេ វុត្តំ សង្កប្បំ។ តត្ថ ហិ កិលេសកាមោវ “សង្កប្បរាគោ បុរិសស្ស កាមោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៦.៦៣; កថា. ៥១៣) វិយ។ វត្ថុកាមស្ស តថា តថា សង្កប្បនតោ បរិកប្បនតោ “សង្កប្បោ”តិ វុត្តោ, ន វិតក្កោតិ អយមេត្ថ អត្ថោ វុត្តោ។ ដីកាយំ បន វិតក្កវសេន អត្ថំ ទស្សេតុំ “**សោបិ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្រាបិ បុរិមោ ឯវត្ថោ អធិប្បេតោតិ ចេ, សម្បិណ្ឌនត្ថោ **បិ**-សទ្ទោ និរត្ថកោ សិយា, “កិលេស សន្ថវសម្ភវតោ”តិ ច ន វត្តព្ពំ សិយា, បរតោ ច “ព្យាបាទវចនេន ព្យាបាទវិតក្កំ ទស្សេតី”តិ វក្ខតិ។ **កិលេសកាមោ វិភត្តោ** កិលេសសម្បយុត្តត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **កាមបដិពទ្ធា**តិ ឯត្ថ **កាម**-សទ្ទេន វត្ថុកាមាបិ សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

១៨២. **ឧភយត្ថ ឧប្បន្នោ**តិ សត្តេសុ, សង្ខារេសូតិ ឧភយត្ថ ឧប្បន្នោ, សត្តាការោ, សង្ខារាការោតិ វា អារម្មណស្ស ឧភយាការគ្គហណវសេន ឧប្បន្នោ។ កម្មបថវិសេសោ, កម្មបថវិនាសកោ ច កម្មបថភេទោតិ ទស្សេតុំ “**អភិជ្ឈាសំយោគេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តថា វិហឹសាយ វិហឹសាវិតក្កំ ទស្សេតីតិ យោជនា។ **វិហឹសាយា**តិ ច វិហឹសាវចនេនាតិ អត្ថោ។ **យថាសម្ភវំ បាណាតិបាតាទិវសេនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អទិន្នាទានមុសាវាទបេសុញ្ញផរុសវាចាសម្ផប្បលាបេ សង្គណ្ហាតិ។ **សព្ព…បេ…. សង្គាហកេហិ** កាមនេក្ខម្មធាតូហិ។ **ទ្វេ ទ្វេ**តិ ព្យាបាទវិហឹសាធាតុយោ, អព្យាបាទអវិហឹសាធាតុយោ ច។ “**ឯត្ថាតិ បនា**”តិអាទិនា សំកិលេសវោទានានំ សង្គរភាវស្ស អនិដ្ឋាបជ្ជនស្ស ច ទស្សនេន បុរិមំយេវ អត្ថំ ព្យតិរេកមុខេន សម្បាទេតិ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

១៨៣. អាវេណិកត្ថោ អតិសយត្ថោ ច វិសេសសទ្ទោ ហោតីតិ តទុភយំ ទស្សេតុំ “**បុគ្គលន្តរាសាធារណំ, នីលាទិសព្ពរូបសាធារណញ្ច**”តិ វុត្តំ។ អសាធារណការណេនាបិ ហិ និទ្ទេសោ ហោតិ យថា “ភេរិសទ្ទោ, យវង្កុរោ”តិ។ អតិសយការណេនបិ យថា “អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ កម្មសមាទានានំ ឋានសោ ហេតុសោ វិបាកំ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (កថា. ៣៥៥; បដិ. ម. ២.៤៤)។ **ធាតុអត្ថោ ឯវា**តិ “ធាតុ”ឥតិ ឥមស្ស ធាតុសទ្ទស្សេវ អត្ថោ។ ធាតុវចនីយោ ហិ អត្ថោ ឧបសគ្គេន ជោតីយតិ។

បុរិមេន អសទិសោ វិធានធារណត្ថានំ បាកដោ ភេទោតិ។ **វិសភាគលក្ខណា** វិសទិសសភាវា **អវយវា** ភាគា, តេសុ។

យថាសម្ភវន្តិ កិរិយាមនោធាតុ ឧបនិស្សយកោដិយា, វិបាកមនោធាតុ វិបាកមនោវិញ្ញាណស្ស អនន្តរាទិនាបិ, ឥតរស្ស សព្ពាបិ ឧបនិស្សយកោដិយាវ។ ធម្មធាតុ បន វេទនាទិកា សហជាតា សហជាតាទិនា, អសហជាតា អនន្តរាទិនា, ឧបនិស្សយេន អារម្មណាទិនា ច មនោវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោតិ ឯវំ មនោធាតុធម្មធាតូនំ មនោវិញ្ញាណស្ស ហេតុភាវោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។ ទ្វារភូតមនោបិ សុត្តេ “មនោធាតូ”តិ វុច្ចតីតិ អាហ “**ទ្វារភូតមនោវសេន វា**”តិ។ តស្សា មនោធាតុយា មនោវិញ្ញាណស្ស ហេតុភាវោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោតិ សម្ពន្ធោ។

បុរិមនយេនាតិ វិសេសនំ ទុតិយនយស្ស ហីនត្តិកវសេនេវ វិភត្តត្តា។ នានាធាតូនញ្ច ចក្ខុធាតុអាទីនន្តិ សម្ពន្ធោ។

ន ហិ ទ្វេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ សន្តិ អដ្ឋារសធាតុវិភាគទស្សនេតិ អធិប្បាយោ។ ខន្ធាយតនធាតិន្ទ្រិយានំយេវ វសេន សង្ខេបាទិវិភាគទស្សនំ តេសំ ពហុលំ បរិញ្ញេយ្យធម្មសង្គណ្ហនតោ។ សច្ចទេសនា បន អតិសំខិត្តភាវតោយេវេត្ថ ពហិកតា។

និជ្ជីវស្សាតិអាទិ វិសេសតោ សត្តសុញ្ញតាទីបនត្ថា ធាតុទេសនាតិ កត្វា វុត្តំ។ បុរិមនយោ អញ្ញេសម្បិ កម្មវុត្តីនំ ធាតូនំ សម្ភវតីតិ អធិប្បាយេន វុត្តោតិ “**មនោធាតុយេវ វា**”តិអាទិនា ទុតិយនយោ វុត្តោ។ តត្ថ **អវិជ្ជមានេបិ បុរេចរានុចរភាវេ**តិ បុរេចរានុចរាភិសន្ធិយា អភាវេបិ កេវលំ អនន្តរបុព្ពកាលអនន្តរាបរកាលតាយ មនោធាតុ បុរេចរានុចរា វិយ ទដ្ឋព្ពាតិ វុត្តា។

“**អញ្ញំ អគ្គហេត្វា បវត្តិតុំ អសមត្ថតាយា**”តិ ឯតេន វិញ្ញាណស្ស ឯកន្តសារម្មណតាទស្សនេន “អារម្មណេន វិនា សយមេវ នីលាទិអាភាសំ ចិត្តំ បវត្តតី”តិ ឯវំ បវត្តិតំ វិញ្ញាណវាទំ បដិសេធេតិ។

១៨៤. **ឯកនានាសន្តានគតាន**ន្តិ ឯកសន្តានគតានំ អភិន្នសន្តានគតានំ ទ្វារានំ, នានាសន្តានគតានំ ភិន្នសន្តានគតានំ អារម្មណានន្តិ យោជនា។ **ឯកនានាជាតិកត្តា**តិ ចក្ខាទិឯកេកជាតិកត្តា ទ្វារានំ, នីលាទិអនេកជាតិកត្តា អារម្មណានំ។

> ចក្ខាទិ ឯកម្បិ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតិ, រូបាទិ បន អនេកមេវ សំហតន្តិ ឥមស្ស វា អត្ថវិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ ចក្ខុរូបាទីសុ វចនភេទោ កតោ។ កឹ បន ការណំ ចក្ខាទិ ឯកម្បិ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតិ, រូបាទិ បន អនេកមេវាតិ? បច្ចយភាវវិសេសតោ។ ចក្ខុ ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយវិប្បយុត្តបច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោន្តំ អត្ថិភាវេនេវ ហោតិ តស្មឹ សតិ តស្ស ភាវតោ, អសតិ អភាវតោ, យតោ តំ អត្ថិអវិគតបច្ចយេហិស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ វុច្ចតីតិ។ តំនិស្សយតា ចស្ស ន ឯកទេសេន អល្លីយនវសេន ឥច្ឆិតព្ពា អរូបភាវតោ, អថ ខោ គរុរាជាទីសុ សិស្សរាជបុរិសាទីនំ វិយ តប្បដិពទ្ធវុត្តិតាយ។ ឥតរេ ច បច្ចយា តេន តេន វិសេសេន វេទិតព្ពា។ ស្វាយំ បច្ចយភាវោ ន ឯកស្មឹ ន សម្ភវតីតិ ឯកម្បិ ចក្ខុ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទស្សេតុំ បាឡិយំ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ចា”តិ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ។
>
> រូបំ បន យទិបិ ចក្ខុ វិយ បុរេជាតអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ បុរេតរំ ឧប្បន្នំ ហុត្វា វិជ្ជមានក្ខណេយេវ ឧបការកត្តា, តថាបិ អនេកមេវ សំហតំ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ អារម្មណភាវតោ។ យញ្ហិ បច្ចយធម្មំ សភាវភូតំ, បរិកប្បិតាការមត្តំ វា វិញ្ញាណំ វិភាវេន្តំ បវត្តតិ, តទញ្ញេសញ្ច សតិបិ បច្ចយភាវេ សោ តស្ស សារម្មណសភាវតោ យំ កិញ្ចិ អនាលម្ពិត្វា បវត្តិតុំ អសមត្ថស្ស ឱលុព្ភ បវត្តិការណតាយ អាលម្ពនីយតោ អារម្មណំ នាម។ តស្ស យស្មា យថា យថា សភាវូបលទ្ធិ វិញ្ញាណស្ស អារម្មណ

បច្ចយលាភោ, តស្មា ចក្ខុវិញ្ញាណំ រូបំ អារព្ភ បវត្តមានំ តស្ស សភាវំ វិភាវេន្តមេវ បវត្តតិ។ សា ចស្ស ឥន្ទ្រិយាធីនវុត្តិកស្ស អារម្មណសភាវូបលទ្ធិ ន ឯកទ្វិកលាបគតវណ្ណវសេនេវ ហោតិ, នាបិ កតិបយកលាបវណ្ណវសេន, អថ ខោ អាភោគានុរូបំ អាបាថគតវណ្ណវសេនាតិ អនេកមេវ រូបំ សំហច្ចការិតាយ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ ភគវា “រូបេ ចា”តិ ពហុវចនេន និទ្ទិសិ។

យំ បន “រូបាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា, តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១) វុត្តំ, តំ កថន្តិ? តម្បិ យាទិសំ រូបាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយោ, តាទិសមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ កីទិសំ បន តន្តិ? សមុទិតន្តិ បាកដោយមត្ថោ។ ឯវញ្ច កត្វា យេ ទេកេ វទន្តិ “អាយតនសល្លក្ខណវសេន ចក្ខុវិញ្ញាណាទយោ សល្លក្ខណារម្មណា, ន ទព្ពសល្លក្ខណវសេនា”តិ, តំ យុត្តមេវ ហោតិ។ ន ចេត្ថ សមុទាយារម្មណតា អាសង្កិតព្ពា សមុទាយាភោគស្សេវ អភាវតោ, សមុទិតា បន វណ្ណធម្មា អារម្មណបច្ចយា ហោន្តិ។ កថំ បន បច្ចេកំ អសមត្ថា សមុទិតា អារម្មណា ហោន្តិ, ន ហិ បច្ចេកំ ទដ្ឋុំ អសក្កោន្តា អន្ធា សមុទិតា បស្សន្តីតិ? នយិទមេកន្តិកំ វិសុំ អសមត្ថានំ សិវិកាវហនាទីសុ សមត្ថតាយ ទស្សនតោ។ កេសាទីនញ្ច យស្មិំ ឋានេ ឋិតានំ បច្ចេកំ វណ្ណំ គហេតុំ ន សក្កា, តស្មិំយេវ ឋានេ សមុទិតានំ តំ គហេតុំ សក្កាតិ ភិយ្យោបិ តេសំ សំហច្ចការិតា បរិព្យត្តា។ ឯតេន កឹ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស បរមាណុរូបំ អារម្មណំ, ឧទាហុ តំសមុទាយោតិអាទិកា ចោទនា បដិក្ខិត្តា វេទិតព្ពា។ “សោតញ្ច បដិច្ច សទ្ទេ ចា”តិអាទីសុបិ អយមេវ នយោ។

ឯវម្បិ អត្ថោ លព្ភតីតិ “មនោធាតុយាបី”តិ **បិ**-សទ្ទេន ន កេវលំ ជវនបរិយោសានា មនោវិញ្ញាណធាតុយេវ សម្បិណ្ឌីយតិ, អថ ខោ តទារម្មណភវង្គសង្ខាតាបិ សម្បិណ្ឌីយតីតិ ឯវម្បិ អត្ថោ លព្ភតិ, សម្ភវតីតិ អត្ថោ។ **ឯវំ សតីតិ** ឯវំ អញ្ញមនោធាតុប្បវត្តិយា ឱរំ បវត្តចិត្តានំ មនោវិញ្ញាណធាតុតាទស្សនេ សតិ។ សតិបិ មនសោ សម្ភូតភាវេ មនោធាតុយា មនោវិញ្ញាណធាតុភាវប្បសង្គោ ន ហោតិយេវ តំសភាវស្សេវ មនោវិញ្ញាណធាតុភាវេន និទ្ទិដ្ឋត្តា។ ឥទានិ តមេវត្ថំ **“បញ្ចវិញ្ញាណធាតុមនោធាតូ”**តិអាទិនា បាកដតរំ ករោតិ។ **តព្ពិធុរសភាវេនាតិ** បញ្ចវិញ្ញាណធាតូហិ វិសទិសសភាវេន។ **ឧប្បត្តិដ្ឋានេន ចាតិ** មនោធាតុកិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុអាទីហិ បរិច្ឆិន្នេន ឧប្បជ្ជនដ្ឋានេន ច។ ឥទានិ ឯកត្តគ្គហណំ វិនាបិ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស សម្ភវំ ទស្សេតុំ **“អនុបនីតេបី”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សាមញ្ញវសេនាតិ** សទិសតាវសេន។ **តស្សាតិ** ភវង្គានន្តរំ ឧប្បន្នចិត្តស្ស។ **អមនោវិញ្ញាណធាតុភាវាសិទ្ធិតោតិ** មនោធាតុភាវាសិទ្ធិតោ។ ន ហិ “មនោវិញ្ញាណធាតុយាបិ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធសមនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តំ...បេ.... តជ្ជា មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ ឥទំ វចនំ ភវង្គានន្តរំ ឧប្បន្នចិត្តស្ស មនោធាតុភាវំ សាធេតិ។ សិទ្ធេ ហិ មនោធាតុភាវេ តំ តស្ស និវត្តកំ សិយាតិ អធិប្បាយោ។ មនោវិញ្ញាណធាតុយា បន ឧប្បន្នស្ស ចិត្តស្ស មនោវិញ្ញាណធាតុភាវទីបកំ វចនំ តាទិសាយ មនោធាតុយាបិ មនោវិញ្ញាណធាតុភាវមេវ ទីបេយ្យាតិ កថំ តស្សា និវត្តកំ សិយាតិ អាហ **“ន ហិ យំ ចោទីយតិ, តទេវ បរិហារាយ ហោតី”**តិ។

យទិ ឯវំ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនស្ស មនោវិញ្ញាណធាតុភាវាបត្តិ ឯវាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“មនោធាតុយាបី”**តិអាទិ។ បញ្ចវិញ្ញាណេហិ មនោធាតូហិ ច វិសិដ្ឋោ សភាវោ **បញ្ចវិញ្ញាណ...បេ.... សភាវោ**, តស្ស វសេន។ **ចុតិបដិសន្ធិភវង្គានន្តិ** តទារម្មណម្បិ ភវង្គន្តោគធំ កត្វា វុត្តំ។ **ជវនាវសានានីតិ** វា ជវនារម្មណត្តា តទារម្មណម្បិ គហិតំ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ **“ឆទ្វារិកចិត្តេហិ វា”**តិអាទិ។

វិសុំ កាតុំ យុត្តន្តិ អាវជ្ជនម្បិ យទិបិ រូបាទិវិសយំ ហោតិ, ជវនំ វិយ អារម្មណរសានុភវនំ បន ន ហោតីតិ ឯទិសេ ឋានេ វិសុំ កាតព្ពមេវ។ **មនោ ចាតិ ច**-សទ្ទោ “មនញ្ច បដិច្ចា”តិអាទីសុ វិយ ន សម្បិណ្ឌនត្ថោ, អថ ខោ ព្យតិរេកត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តាតិ ធម្មធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ “បញ្ចបណ្ណាស កាមាវចរធម្មេ អារព្ភ រជ្ជន្តស្សា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ១៥០; ១៦៨) បរិត្តារម្មណាទិភាវេ ទស្សិយមានេ “ចិត្តុប្បាទរូបវសេន តំ តំ សមុទាយំ ឯកេកំ ធម្មំ កត្វា”តិអាទិនា (វិភ. មូលដី. ១៥០) តទត្ថស្ស ខន្ធវិភង្គវណ្ណនាទីសុ វុត្តនយត្តា។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធាតុវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. សច្ចវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

ឧទ្ទេសវណ្ណនា

១៨៩. សច្ចវិនិមុត្តំ នត្ថិ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតុសន្ទស្សនវសេន បវត្តនតោ។ **សច្ចេសុ កមតីតិ** សច្ចេសុ វិសយភូតេសុ បវត្តតិ។ ទេសេតព្ពត្ថវិសយា ហិ ទេសនាតិ។ **ឯតេសុ កមតីតិ** ឯតេសុ អរិយសច្ចេសុ បរិញ្ញាទិកិច្ចសាធនវសេន បវត្តតិ។ “សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាត”ន្តិ វុត្តំ អត្ថសភាវំ កមនកិរិយាយ កត្តុភាវេន គហិតន្តិ បាកដតរំ កត្វា ទស្សេតុំ **“កឹ កមតី”**តិ បុច្ឆតិ។ **តព្ពោហារេនា**តិ តទុបចារេន។ ឯតេន និប្បរិយាយេន អត្ថសភាវំ សាសនំ, បរិយាយេន វចនសភាវន្តិ ទស្សេតិ។

តំសភាវាតិ ទុក្ខាទិសភាវា។ **អមុសាសភាវា**តិ ពាធនាទិភាវេន ភូតសភាវា។ **អញ្ញាការរហិតា**តិ អពាធនាទិអាការវិរិត្តា។ **ទ្វិធា**តិ ទុក្ខទុក្ខតាតន្និមិត្តតាហិ។ រាគាទិកិលេសបរិឡាហោ **កិលេសទាហោ**។ សន្តានស្ស អវិប្ផារិកតាករណំ **បុគ្គលហឹសនំ។ អត្តនោ ឯវ តិខិណភាវោ**តិ សង្ខតធម្មស្ស អត្តនោ សភាវេនេវ វុជាវហតិក្ខភាវោ។ **សរសេនេវា**តិ សភាវេនេវ។ សម្បិណ្ឌកស្ស សមុទយស្ស, កិលេសសន្តាបរហិតស្ស មគ្គស្ស, អវិបរិណាមស្ស និរោធស្ស ទស្សនេន យថាសង្ខ្យំ ទុក្ខស្ស សង្ខតសន្តាបវិបរិណាមដ្ឋា អាវិ ភវន្តីតិ អាហ **“ឥតរេ យថាក្កមំ សមុទយមគ្គនិរោធទស្សនេហិ អាវិភវនាការា”**តិ។ **ព្យាបេត្វា**តិ ភវាទីសុ នានារម្មណេសុ ច វិសដា ហុត្វា។ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ **“ឧហនំ រាសិករណ”**ន្តិ វត្វា បុន តទត្ថំ វិវរតិ **“ទុក្ខនិព្ពត្តន”**ន្តិ។ ឯករោការភវេបិ ហិ រាសិភូតមេវ ទុក្ខំ និព្ពត្តតិ អនេកធម្មសមូហតោ , បគេវ ចតុបញ្ចវោការភវេសុ។ ឯត្ថ ច ព្យាបនត្ថំ អាការំ, តស្ស ច យ-ការាគមំ កត្វា សម្បិណ្ឌនត្ថំ **អាយូហន**ន្តិ បទំ វេទិតព្ពំ។ **និទទាតីតិ** ទុក្ខស្ស ឯកន្តការណត្តា តំ និទស្សេន្តំ វិយ ជនេតីតិ ទស្សេន្តោ **“ឥទំ តំ ទុក្ខ”**ន្តិអាទិមាហ។ **ទុក្ខ...បេ.... អាវិ ភវតិ** រោគទស្សនេន វិយ រោគនិទានំ។ **សំយោគ...បេ.... ទស្សនេហី**តិ សំយោគដ្ឋោ វិសំយោគសភាវស្ស និរោធស្ស, បលិពោធដ្ឋោ និយ្យានសភាវស្ស មគ្គស្ស ទស្សនេន អាវិ ភវតីតិ អត្ថោ។ **តេ**តិ សំយោគបលិពោធដ្ឋា។

ឯត្ថាតិ ឯតស្មឹ អារម្មណភូតេ សតិ។ សមុទយតោ វិវេកោ **វិវេកដ្ឋោ**។ និរោធោ ច តណ្ហាក្ខយភាវតោ សមុទយតោ វិវិត្តោ, តស្មា អវិវេកភូតស្ស សមុទយស្ស ទស្សនេន និរោធស្ស វិវេកដ្ឋោ អាវិ ភវតិ, និព្ពានាធិគមហេតុភូតស្សាបិ មគ្គស្ស សប្បច្ចយតាយ សង្ខតភាវំ បស្សតោ អប្បច្ចយស្ស និរោធស្ស អសង្ខតដ្ឋោ អាវិ ភវតិ, តថា មរណធម្មតាយ ទុក្ខំ វិនស្សន្តំ បស្សតោ អមរណធម្មស្ស និរោធស្ស អមតដ្ឋោ អាវិ ភវតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ **“វិវេកា”**តិអាទិនា។ **ឥតរេ សមុទយនិរោធទុក្ខទស្សនេហី**តិ ឯត្ថ សមុទយទស្សនេន “នាយំ ហេតុ និព្ពានាធិគមាយ, អយំ បន ហេតូ”តិ ហេតុដ្ឋោ អាវិ ភវតិ។ តថា បរមគម្ភីរស្ស និបុណតរស្ស ទុទ្ទសស្ស និរោធស្ស ទស្សនេន ទស្សនដ្ឋោ សុខុមរូបទស្សនេន ចក្ខុនោ វិយ, ទុក្ខទស្សនេន បន អនេករោគាតុរកបណជនទស្សនេន ឥស្សរជនស្ស ឧឡារភាវោ វិយ មគ្គស្ស អាធិបតេយ្យដ្ឋោ អាវិ ភវតិ។

តេ បនេតេ ហេតុដ្ឋាទិកេ សរូបតោ ទស្សេតុំ **“តត្ថ បលិពោធុបច្ឆេទវសេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **បលិពោធុបច្ឆេទវសេនា**តិ សមុទយប្បហានវសេន។ **“មគ្គាធិបតិនោ ធម្មា”តិ វចនតោ**តិ យស្មា សតិបិ ឈានាទីនំ អារម្មណាធិបតិភាវេ “ឈានាធិបតិនោ ធម្មា”តិ ឯវមាទិ ន វុត្តំ, “មគ្គាធិបតិនោ ធម្មា” ឥច្ចេវ បន វុត្តំ។ តស្មា សាតិសយោ មគ្គង្គធម្មានំ អារម្មណាធិបតិភាវោ។ តេនាហ **“វិសេសតោ វា អារម្មណាធិបតិភូតា មគ្គង្គធម្មា ហោន្តី”**តិ។ **សោ តេសំ អាការោ**តិ យោ មគ្គង្គានំ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខណវសេន បវត្តធម្មានំ អារម្មណាធិបតិបច្ចយតាសង្ខាតោ អាការោ, សោ មគ្គស្ស អាធិបតេយ្យដ្ឋោ។ បុរិមោ បន អាធិបតេយ្យដ្ឋោ សហជាតាធិបតិវសេន វុត្តោ។ **អភិសមេតព្ពដ្ឋោ**តិ យថាវុត្តបីឡនាទិអត្ថមេវ បដិវិជ្ឈិតព្ពតាយ ឯកជ្ឈំ កត្វា វទតិ។ តេន អភិសមយសទ្ទំ កម្មត្ថំ ទស្សេតិ។ **អភិសមយស្សា**តិ ញាណស្ស។ **បវត្តិអាការោ**តិ បរិជាននាទិវិសេសាការោ។ សោ ហិ មគ្គក្ខណេ អសម្មោហតោ សិទ្ធោ, បច្ឆា បច្ចវេក្ខណាទិនា បាកដោ ហោតិ។ អាការោបិ ញាណេន អរណីយតោ **អត្ថោ**តិ វុច្ចតីតិ កត្វា តតិយនយោ ទស្សិតោ។ **បីឡនាទិនា ទស្សិតោ** វិសយវិភាគេនបិ វិសយិវិភាគោ ហោតិ យថា “រូបសញ្ញា, សទ្ទសញ្ញា”តិ (សំ. និ. ៣.៥៧)។

កុច្ឆិតំ ខន្តិ គរហិតំ ហុត្វា អសារំ។ **“សមាគមោ”**តិអាទិនា អន្វយតោ ព្យតិរេកតោ ច **សំ**-សទ្ទស្ស សំយោគត្ថជោតកត្តមាហ។ “ឧប្បន្នំ ឧទិត”ន្តិអាទីសុ កេវលស្ស **បន្ន**-សទ្ទស្ស, **ឥត**-សទ្ទស្ស ច បយោគេ ឧប្បត្តិអត្ថស្ស អនុបលព្ភនតោ, **ឧ**-សទ្ទស្ស ច បយោគេ ឧបលព្ភនតោ សោ ឧប្បត្តិអត្ថំ ទីបេតីតិ អាហ **“ឯវំ ឧប្បន្នំ

ឧទិតន្តិ ឯត្ថាបិ”តិ។ **វិសុំ បយុជ្ជមានា**តិ អាគម-ភត-បទេហិ វិនា បយុជ្ជមានា។ **សធាតុក**ន្តិ អន្តោនីតេន ធាតុនា សធាតុកំ។ តេនេវ តេ “ឧបសគ្គា”តិ ច វុត្តា។

ទុក្ខវិវេកភាវន្តិ ទុក្ខវិវិត្តតំ។ **និវត្តិយា**តិ និព្ពានស្ស។ **និវត្តេត្វា**តិ អនុប្បាទសទ្ទេន វិសេសនវសេន និវត្តេត្វា។ និរោធបច្ចយតា និរោធស្ស មគ្គស្ស អារម្មណបច្ចយតា។ **បុគ្គលសច្ឆិកិរិយាធម្មភាវេហី**តិ បុគ្គលធម្មភាវេន សច្ឆិករណធម្មភាវេន ច។ **ផល**ន្តិ អរិយផលំ។ **តស្សា**តិ និដ្ឋានភូតាយ ផលសង្ខាតាយ **ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា** អភិសមយភូតាយ ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា បដិបទតា ទដ្ឋព្ពា។

បដិវិជ្ឈនកាលេ និប្បរិយាយេន ពុទ្ធាទិសមញ្ញាតិ អាហ “**បដិវិទ្ធកាលេ បវត្ត**”ន្តិ។ **តតោ ឯវា**តិ តេន បកាសិតត្តា ឯវ។

តន្និមិត្តភាវោតិ ជាតិអាទិ វិយ អធិដ្ឋានភាវេន ទុក្ខស្ស ការណភាវោ, ន សមុទយសច្ចំ វិយ បភវភាវេន។ ឧទយព្ពយបីឡិតភាវោ សង្ខារទុក្ខតា។ **បវត្តនមេវា**តិ បវត្តិ ឯវ។ **កិច្ចំ រសោ**តិ រសស្ស កិច្ចត្ថតំ ទស្សេតិ។ **បវត្តិនិវត្តិសូ**តិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ **អវិការតា** វិការាភាវោ និច្ចតា។

មរីចិមាយាអត្តានន្តិ មរីចិយា មាយាយ អត្តនោ ច **អរិយញាណស្សា**តិ អរិយានំ ញាណស្ស។ តេន អរិយានំ មគ្គញាណានុសារេន បវត្តនកញាណម្បិ សង្គហិតំ ហោតិ។ តេនាហ “**អវិតថគាហកស្សា**”តិអាទិ ។ **តេស**ន្តិ បដិវេធបច្ចវេក្ខណញាណានំ។ តត្ថ បដិវេធញាណស្ស បដិវិជ្ឈិតព្ពតា គោចរភាវោ, ឥតរស្ស អារម្មណភាវោ។ បដិវិជ្ឈិតព្ពតា, អារម្មណភាវោ វា បដិវេធញាណស្ស គោចរភាវោ, ឥតរស្ស អារម្មណភាវោវ។

ពាធកប្បភវភាវេនាតិ ពាធកស្ស ឧប្បាទកភាវេន វិសុំ គហិតត្តា ន តណ្ហា ពាធកភាវេន គហិតា បវត្តិបវត្តិហេតូនំ អសង្ករវសេន ពោធនតោ។ ឯវញ្ច កត្វា អភិធម្មភាជនីយេបិ អយមត្ថវណ្ណនា យុជ្ជតេវ ។ យទិបិ ឯវំ “ទុក្ខមេវ ពាធក”ន្តិ និយមានុបបត្តិ, សមុទយភាវប្បសង្គោ ចាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ជាតិអាទីនំ វិយ វា**”តិអាទិ។ ពាធកត្តស្ស ពាធកត្តេ ច និយមោតិ អាហ “**ទ្វិធាបិ ពាធកត្តាវធារណេនា**”តិ។ យថា ហិ ពាធកត្តស្ស ទុក្ខេ និយតតា, ឯវំ ទុក្ខស្ស ច ពាធកត្តេ និយតតាតិ។ សុត្តន្តភាជនីយេ តណ្ហាយ ឯវ សមុទយភាវស្ស ទស្សិតត្តា តណ្ហាវសេន និយមំ ទស្សេន្តោ “**ន តណ្ហាយ វិនា**”តិអាទិមាហ។ សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា ហេសាតិ។ “**កុសលេហិ វិនា**”តិអាទិនា ទុក្ខហេតុតាយ តណ្ហាយ បធានភាវមាហ។ តថា ហិ សា កម្មវិចិត្តតាយ ហេតុភាវំ គច្ឆន្តី វិសេសេន កម្មស្ស សហការិការណំ ហោតីតិ។ **ទ្វិធាបិ និយមេនា**តិ មគ្គោវ និយ្យានំ, និយ្យានមេវ ច មគ្គោតិ ទ្វិប្បការេន និយមេន។

វចីសច្ចំ សច្ចវាចា, តំសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា ចាតិ អាហ “**វិរតិសច្ចេតិ មុសាវាទវិរតិយ**”ន្តិ។ កេចិ បន “វិរតិសច្ចំ សមាទានវិរតី”តិ វទន្តិ, តេសម្បិ ន សមាទានមត្តំ វិរតិសច្ចំ, អថ ខោ សមាទានាវិសំវាទនំ។ តំ បន បដិញ្ញាសច្ចត្តា មុសាវាទវិរតិយេវ ហោតិ។ តេនាហ “**ន ហិ អញ្ញវិរតីសុ សច្ចសទ្ទោ និរុឡ្ហោ**”តិ។ សតិបិ ទុក្ខសមុទយាវពោធេ យាវទេវ និរោធមគ្គាធិគមត្ថា បញ្ញាភាវនាតិ បច្ឆិមទ្វយស្សេវ សច្ចត្ថំ សាតិសយំ, តទធិគមស្ស ច អវិវាទហេតុកំ សុត្តេ វិភាវិតំ ទស្សេន្តោ “**តស្ស បនា**”តិអាទិមាហ។

ឋានំ នត្ថីតិ អត្តនោ វាទបតិដ្ឋាបនការណំ នត្ថីតិ អត្ថោ។ អត្ថភាវបដិលាភេនេវ សត្តានំ ជាតិអាទីនំ បត្តិ សម្ពាធភាវោ ច ជាយតីតិ អាហ “**សម្បត្តតា, បច្ចក្ខតា ច បឋមតា**”តិ។ ភគវតោ ទេសនាក្កមេនេវ វា បឋមាទិតា ទដ្ឋព្ពា។

បរិជននាទីហីតិ បរិញ្ញាប្បហានសច្ឆិកិរិយាភាវនាហិ, និស្សក្កវចនញ្ចេតំ អញ្ញសទ្ទបេក្ខាយ។ **ធម្មញាណកិច្ច**ន្តិ សភាវធម្មាវពោធកិច្ចំ។ **បរិញ្ញេយ្យាទីនិ ឯតប្បរមានេវា**តិ ឥតោ បរំ នេយ្យំ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។

ទុក្ខាទីនំ អរិយសច្ចភាវស្ស អនុរូបំ យុត្តំ, អាចរិយបរម្បរាគតំ វា សវនំ **អនុស្សវោ**។ សុតានុសារេន, អញ្ញថា វា កក្ខឡផុសនាទិអនិច្ចាទិសភាវសាមញ្ញាការបរិគ្គណ្ហនំ **អាការបរិវិតក្កោ**។ យថាវិតក្កិតាការស្ស ទិដ្ឋិសង្ខាតាយ ទស្សនភូតាយ បញ្ញាយ និជ្ឈានក្ខមនំ រោចនំ **ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិ** ។ **អាទិច្ចោ វិយ បភាយ និរោធំ ផុសតិ** សច្ឆិករោតិ កិលេសន្ធការំ វិទ្ធំសេតិ។ **ចត្តារិបិ សច្ចានិ បស្សតី**តិ វុត្តំ “យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតី”តិអាទិនា។

កាលន្តរទស្សនន្តិ នានាភិសមយំ វទតិ។ **ឯកទស្សិនោ**តិ ឯកសច្ចទស្សិនោ។ **ន យោជេតព្ពា សិយា**តិ យោជនាយញ្ច សព្ពទស្សនំ ទស្សនន្តរបរមន្តិ ទស្សនានុបរមោ អាបជ្ជេយ្យ, សច្ចានញ្ច នានាភិសមយេ ទុក្ខ

ទស្សនាទីហិ បឋមមគ្គាទិប្បហេយ្យានំ សំយោជនត្តយាទីនំ ឯកទេសប្បហានំ អាបជ្ជតិ។ តថា ច សតិ ឯកទេសសោតាបត្តិមគ្គដ្ឋតា, តទនន្តរញ្ច បត្តព្ពេន ផលេន ឯកទេសសោតាបន្នតា ច អាបជ្ជតិ, តស្មា ន សច្ចានំ នានាភិសមយោ យុត្តោ។ យថា ច នានាភិសមយោ ន យុត្តោ, ឯវំ អារម្មណាភិសមយោបិ។ យទិ ហិ អារម្មណករណេន ចតុសច្ចាភិសមយោ ឥច្ឆិតោ, ន មគ្គោ សយមេវ អត្តានំ អារម្មណំ ករោតីតិ អបរិបុណ្ណោ សច្ចាភិសមយោ សិយា។ អញ្ញេន មគ្គេន មគ្គោ អាលម្ពីយតីតិ បរិបុណ្ណោវាតិ ចេ? ឯវំ សតិ យេន មគ្គេន មគ្គោ អាលម្ពិតោ, សោបិ អញ្ញេន, សោបិ អញ្ញេនាតិ អនវដ្ឋានំ សិយា, តស្មា ន អារម្មណបដិវេធតោ ចតុសច្ចាភិសមយោ យុត្តោ, វុត្តនយេនេវ បន យុត្តោ។ កិញ្ច បរិច្ឆិន្ទិតព្ពំ សមុច្ឆិន្ទិតព្ពញ្ច អាលម្ពិត្វា បរិច្ឆេទសមុច្ឆេទភាវនា មគ្គញាណស្ស ន យុត្តា តតោ អនិស្សដភាវតោ, សព្ពសង្ខតវិនិស្សដំ និព្ពានមេវ បន អារម្មណតា យុត្តា។ **អហេតុកទិដ្ឋិ អកិរិយទិដ្ឋិគ្គហណេន គហិតា** ហេតុព្យាបារេវ បរមត្ថតោ កិរិយាតិ កត្វា។

បវត្តេតីតិ សជ្ជតិ, បវត្តិយា វា ហេតុ ហោតិ។ **និវត្តេតីតិ** សំហរតិ បលយំ គមេតិ, បលោកតាទិវសេន វា មោក្ខហេតុ ហោតិ។ **បធានតោតិ** បកតិតោ, យំ “អព្យត្ត”ន្តិបិ វុច្ចតិ។

> “កាលោ ករោតិ ភូតានិ, កាលោ សំហរតី បជា;
> កាលោ សុត្តេ ជាគរតិ, កាលោ ហិ ទុរតិក្កមោ”តិ។ –

ឯវំវាទា **កាលវាទិនោ**។ “កណ្ដកស្ស តិខិណតា, កបិដ្ឋផលាទីនំ បរិមណ្ឌលតា, មិគបក្ខិសរីសបាទីនំ វិចិត្តភាវោតិ ឯវមាទយោ កេន ការិតា? សភាវេនេវ សិទ្ធា, ឯវំ សព្ពម្បិ, ន ឯត្ថ កស្សចិ កាមការោ”តិ ឯវំវាទា **សភាវវាទិនោ**។ “លោកោ និយតោ អច្ឆេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណិសទិសោ , ន ឯត្ថ កស្សចិ បុរិសការោ”តិ ឯវំបវត្តវាទា **និយតិវាទិនោ,** –

> “យទិច្ឆាយ បវត្តន្តិ, យទិច្ឆាយ និវត្តរេ;
> យទិច្ឆាយ សុខទុក្ខំ, តស្មា យទិច្ឆតី បជា”តិ។ –

ឯវំបវត្តវាទា យទិច្ឆាវាទិសង្ខាតា **អធិច្ចសមុប្បត្តិវាទិនោ** ច ឯត្ថ សភាវវាទេ ឯវ អន្តោគធាតិ ទដ្ឋព្ពា។ **អណូហិ លោកោ បវត្តតីតិ** អាជីវកវាទំ សន្ធាយាហ។ សោ ហិ អការណបរិគ្គហោ។ កណាទវាទោ បន ឥស្សរិច្ឆាវសេន អណូនំ សំយោគវិយោគតោ លោកស្ស បវត្តិនិវត្តិ វទតិ។ **បធានស្ស អប្បវត្តីតិ** មហតាទិភាវេន អបរិណាមោ, អនភិព្យត្តិ វា។ “អហមញ្ញោ, បកតិ អញ្ញា”តិ ឯវំ បវត្តបកតិបុរិសន្តរជាននេន អត្តសុខទុក្ខមោហេសុ អវិភាគគ្គហណេ និវត្តិតេ កិរ វុត្តនយេន បធានំ នប្បវត្តតិ, សោ វិមោក្ខោតិ កាបិលា។ **ឯវមាទីតិ អាទិ**-សទ្ទេន មហាព្រហ្មនោ សមីបតា, សំយោគោតិ ឯវមាទីនម្បិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។

ឯកត្តាតិ ឯកភាវតោ ឯកោបិ វុត្តោ។ **តយោតិ** កិច្ចវិភាគេន។ **តានីតិ** សម្មាវាចាទិសីលានិ។ ឆន្ទស្ស សទ្ធហនានុកូលាបិ ឆន្ទនវសេន បវត្តិ ហោតីតិ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ទាពលេហិ សទ្ធី ឆន្ទិទ្ធិបាទោ វុត្តោ។ តាទិសេ កាលេ ឧបេក្ខានិមិត្តានុព្រូហនេន ឧបការា សមាធិស្ស សមវាហិតាវសេន តាទិសកិច្ចាវ ឧបេក្ខា វេទិតព្ពា។

វិឃាតកត្តាតិ សំហរណីយវសេន វិហន្តភាវតោ។

អរិយសច្ចទ្វយន្តិ សមុទយមគ្គសច្ចទ្វយំ។ **តេនេវាតិ** យថាវុត្តទុក្ខាទិសទ្ទានំ បរិញ្ញេយ្យាទិវាចកត្តា ឯវ។ **អាទិបទសង្គហោតិ** “ទុក្ខំ, ន អរិយសច្ច”ន្តិ ឥមិនា ចតុក្កេ អាទិបទេ សង្គហោ។ **តទបេក្ខន្តិ** អរិយសច្ចសទ្ទាបេក្ខំ ទុក្ខសទ្ទំ។ **ចតុត្ថបទសង្គហោតិ** “នេវ ទុក្ខំ, ន អរិយសច្ច”ន្តិ ឥមិនា បទេន សង្គហោ។ **អវសេសកិលេសាទយោតិ** តណ្ហាវជ្ជកិលេសា អវសេសាកុសលា, សាសវានិ កុសលមូលានិ, សាសវា ច កុសលធម្មា។ តេ ហិ អភិធម្មភាជនីយេ សមុទយភាវេន វុត្តា, ន អរិយសច្ចភាវេនាតិ អាហ **“សមុទយោ, ន អរិយសច្ច”**ន្តិ។ **អញ្ញានិ មគ្គង្គានីតិ** ផលសម្មាទិដ្ឋិអាទយោ។ **ឥមិនា នយេនាតិ** ឯត្ថាយំ យោជនា – អត្ថិ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ, អត្ថិ អរិយសច្ចំ, ន សមុទយោ, អត្ថិ សមុទយោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, អត្ថិ នេវ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ។ តត្ថ បឋមបទំ វុត្តត្ថំ។ និរោធោ អរិយសច្ចំ, ន សមុទយោ, តណ្ហា សមុទយោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, មគ្គសម្បយុត្តា ធម្មា សាមញ្ញផលានិ ច យស្ស បហានាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ, តទភាវតោ នេវ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ។ ឥតរសច្ចទ្វយំ អរិយសច្ចំ តស្ស តស្ស បភាវកត្តេន សិយា សមុទយោ, ន បន យស្ស បហានាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន។ ឥតរចតុក្កទ្វយេបិ អាទិបទំ វុត្តត្ថមេវ។ សេសេសុ សមុទយោ អរិយសច្ចំ, ន និរោធោ, អសង្ខតធាតុ និរោធោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, មគ្គសម្បយុត្តា ធម្មា, សាមញ្ញផលានិ ច យស្ស សច្ឆិកិរិយាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន នេវ និរោធោ, ន អរិយសច្ចំ។ ឥតរសច្ចទ្វយំ អរិយសច្ចំ, និរោធ

ធម្មតាយ សិយា និរោធោ, ន បន យស្ស សច្ឆិកិរិយាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន។ តថា និរោធោ អរិយសច្ចំ, ន មគ្គោ, អរិយមគ្គោ មគ្គោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, មគ្គសម្បយុត្តា ធម្មា, សាមញ្ញផលានិ ច យស្ស ភាវនាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន នេវ មគ្គោ, ន អរិយសច្ចំ។ ឥតរសច្ចទ្វយំ សិយា មគ្គោ ឧបបត្តិមគ្គភាវតោ, ន បន យស្ស ភាវនាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្តេន។

សន្តន្តិ សមានំ។ **ឯវំ ឥតរេសុបី**តិ កាតព្ពាបិ កិរិយា ការករហិតា កេវលំ អត្តនោ បច្ចយេហិ តាយ បវត្តមានាយ បច្ចយសាមគ្គី កិរិយំ ករោតីតិ វោហារមត្តំ ហោតិ។ និព្ពត្តិគមកេសុបិ ឯសេវ នយោ។

សាសវតា អសុភតា កិលេសាសុចិបគ្ឃរណតោ។ **ទុក្ខាទីន**ន្តិ ទុក្ខសមុទយមគ្គានំ។ **សមុទយាទិភាវោ**តិ ទុក្ខស្ស សមុទយមគ្គភាវោ, សមុទយស្ស មគ្គទុក្ខភាវោ, មគ្គស្ស ទុក្ខសមុទយភាវោ ច, ន បន និរោធភាវោ ទុក្ខាទីនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញមញ្ញសមង្គិតា**តិ ទុក្ខាទីនំ ឥតរីតរសភាវយោគោ។ **តណ្ហាយា**តិ អាធារេ ភុម្មំ។ **បុនព្ភវស្សា**តិ បុនភវសង្ខាតស្ស អាយតិទុក្ខស្ស។ **បកតិវាទីន**ន្តិ កាបិលានំ។ **វិការា**តិ មហតាទយោ ព្យត្តា។ **វិភាវតោ**តិ អភិព្យត្តិតោ, បរិណាមតោ វា បុព្ពេ។ **បដិប្បលីនា ចា**តិ បច្ឆា បកតិយំ បលយំ គតា វេសម្មំ មុញ្ចិត្វា សត្តាទិសមភាវេន អន្តោ សមោរុទ្ធា។ តេនាហ "**បកតិភាវេនេវ តិដ្ឋន្តី**"តិ។ **បកតិភាវេនេវា**តិ អព្យត្តភាវេនេវ ។ **សមុទយភាវេនា**តិ តណ្ហាសង្ខាតបភវភាវេន។ អញ្ញថា តំសម្បយុត្តអវិជ្ជាទីនម្បិ សមុទយភាវោ លព្ភេតេវាតិ។ **អវិភត្តេហី**តិ វេសម្មវិរហេន បកតិភាវំ គតេហិ។ "**វិការេហី**"តិ សាមញ្ញតោ វុត្តេ "**មហន្តា**"តិអាទិនា សរូបតោ ទស្សេតិ។ តត្ថ **មហន្តោ**តិ មហាពុទ្ធិ។ តញ្ហិ កាបិលា "មហាអជ្ឈាសយោ"តិ ច វោហរន្តិ។ រូបតម្មត្តាទយោ បញ្ចតម្មត្តា, អហំការោ ចាតិ ឆ **អវិសេសា**។ ចក្ខុ សោតំ ឃានំ ជិវ្ហា កាយោ វាចា បាណិ បាទោ បាយុ ឧបត្ថំ មនោតិ ឯកាទសិន្ទ្រិយានិ។ បថវី អាបោ តេជោ វាយោ អាកាសន្តិ បញ្ច **ភូតវិសេសា**, តេហិ។ "**បកតិភាវេនេវ ឋិតេហី**"តិ ឥមិនា "អវិភត្តេហី"តិ បទស្ស អត្ថំ វទតិ។ **សគព្ភា**តិ សពីជា អសុញ្ញតា។ **តន្តូសូ**តិ សុត្តេសុ សមវាយិការណភូតេសុ។ តថា **កបាលេសុ**។ តិវិធញ្ហិ តេ ការណំ វទន្តិ ឧបាទានការណំ និមិត្តការណំ សមវាយិការណន្តិ។ តត្ថ តុរិវេមសលាកាទយោ **ឧបាទានការណំ**។ តន្តវាយោ **និមិត្តការណំ**។ តន្តវោ **សមវាយិការណ**ន្តិ។ **ទ្វីសុ អណូសូ**តិ បថវីភូតេសុ វា អាបោតេជោវាយោភូតេសុ វា ទ្វីសុ បរមាណូសុ។ **ឥធពុទ្ធិវោហារជនកោ**តិ "ឥធ តន្តូសុ បដោ, ឥធ កបាលេសុ ឃដោ, ឥធ ពីរណេសុ ឃដោ"តិអាទិនា នយេន ហេតុផលានំ សម្ពន្ធភូតេន សត្តានំ ឥធពុទ្ធិវោហារា ជាយន្តិ។ សោ គោវិសាណានំ វិយ អវិសុំ សហសិទ្ធានំ សម្ពន្ធោ **សមវាយោ**។ ខាណុសេនានំ វិយ បន វិសុំសិទ្ធានំ សម្ពន្ធោ **សំយោគោ**។ ទ្វីសុ អណូសុ តិអណុកំ ផលំ សមវេតំ ឯកីភូតមិវ សម្ពន្ធន្តិ យោជនា។ "សមវេត"ន្តិ ឯតស្ស "ឯកីភូតមិវ សម្ពន្ធ"ន្តិ ឥទំ អត្ថវិវរណំ។ **មហាបរិមាណ**ន្តិ មហន្តបរិមាណំ មហាបថវីអាទិកំ ឯកំ ផលំ, យំ តេ "ការិយំ ទ្រព្យ"ន្តិ វទន្តិ។ យេហិ ការណេហិ អារទ្ធំ ការិយទ្រព្យំ, តទន្តោគធានិ ឯវ តានិ ការណានិ មញ្ញន្តីតិ អាហ "**អត្តនោ អន្តោគធេហិ ការណេហី**"តិ។ សតិ សមវាយេ ហេតុម្ហិ ផលំ សមវេតន្តិ ផលេ ហេតុ សិយា, តំ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**សមវាយាភាវា ផលេ ហេតុ នត្ថីតិ ហេតុសុញ្ញំ ផល**"ន្តិ។

អាហារភេទេតិ កពឡីការាទិអាហារវិសេសេ។ **តប្បច្ចយធម្មភេទេ**តិ អជ្ឈោហរណីយវត្ថុសទ្ទាយតនអវិជ្ជាអភិសង្ខារសង្ខាតេ តេសំ បច្ចយភូតធម្មវិសេសេ, ឱជដ្ឋមករូបវេទនាបដិសន្ធិវិញ្ញាណនាមរូបសង្ខាតេ វា តន្និព្ពត្តធម្មវិសេសេ, តេ បច្ចយា ឯតេសំ ធម្មវិសេសានន្តិ **តប្បច្ចយធម្មភេទា** ។ រូបាទិអារម្មណវសេន វាតិ យោជនា។ **យានទ្វយវសេនា**តិ សមថវិបស្សនាយានទ្វយវសេន។ កិញ្ចាបិ មគ្គក្ខណេ សមថវិបស្សនា យុគនទ្ធា, យថា បន សុញ្ញតាទិសមញ្ញា, ឯវំ សមថវិបស្សនាសមញ្ញាបិ អាគមនតោ មគ្គស្ស សិយុន្តិ អាហ "**អាគមនវសេន វុត្តោ**"តិ។ យស្ស វា បញ្ញិន្ទ្រិយំ អធិកំ, តស្ស មគ្គោ វិបស្សនា, ឥតរស្ស សមថោតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

សមាធិជាតិ សមាធានដ្ឋេន។ **តតោ ឯវា**តិ សមាធិអនុគុណកិរិយត្តាវ។

អាទាយ ឧហិត្វាតិ គហេត្វា វិយ តក្កេត្វា វិតក្កេត្វា។ **ទ្វិន្ន**ន្តិ សម្មាទិដ្ឋិសម្មាសង្កប្បានំ។ **បុរិមកាលស្ស វិយ និទ្ទេសោ** យថា "ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច តយោ ខន្ធា"តិ, "ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច តយោ មហាភូតា"តិ ច។

ឱគាហិតុន្តិ ញាណេន បដិវិជ្ឈិតុំ។ គហេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ **សណ្ហត្តំ**។ សុខុមាយ បញ្ញាយ គហេតព្ពតាយ **សុខុមត្តំ។ ឥតី**តិ ឥមិនា កមេនាតិ អយមត្ថោតិ អធិប្បាយេនាហ "**ឥតិសទ្ទេន វិជាននក្កមំ ទស្សេតី**"តិ។ **ឯវំ បការេហី**តិ **ឯវំ**-សទ្ទេន ជោតិយមានោ ឯវ អត្ថោ **បការ**-សទ្ទេន វុច្ចតីតិ "**ឯវំ-សទ្ទេន វិជាននការណភូតេ នយេ ទស្សេតី**"តិ វុត្តំ។ **ឥតី**តិ វា និទស្សនត្ថោ។ តេន វុត្តប្បភេទេ បច្ចាមសនវសេន និទស្សេតិ។ **ឯវំ**-សទ្ទោ ឥទមត្ថោ។ តេន **ឯវំ បការេហី**តិ ឥទំបការេហិ, ឦទិសេហីតិ អត្ថោ។

ឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១. ទុក្ខសច្ចនិទ្ទេសោ

ជាតិនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩០. "ជាតិអាទិនិទ្ទេសេ"តិ ឥមិនា "តត្ថា"តិ បទស្ស អត្ថំ វទតិ។ **ទុក្ខមាតិកា**តិ ទុក្ខទុក្ខាទីនំ ទុក្ខវិសេសានំ ឧទ្ទេសោ។ **បទទ្វយេ**តិ "បរិយាយទុក្ខំ, និប្បរិយាយទុក្ខ"ន្តិ ឯតស្មឹ បទទ្វយេ។

ទុក្ខត្តាយេវាតិ និប្បរិយាយទុក្ខតំ វទតិ។ **សភាវេន នាមំ វិសេសេតី**តិ អនន្វត្ថសញ្ញតំ ទស្សេតិ។ **បុរិមេន** សភាវទុក្ខវាចកេន **ទុក្ខសទ្ទេន**។ សោ ហិ វិសេសនំ អវច្ឆេទកភាវតោ បច្ឆិមំ សង្ខារទុក្ខដ្ឋំ វិសេសេតិ។ សោ ហិ និវត្តេតព្ពកហេតព្ពសាធារណត្តា អវច្ឆិន្ទិតព្ពោ។ **តេនា**តិ វិបរិណាមអធិដ្ឋានាទិបការវិសេសេន។

ទេសេតព្ពស្ស អត្ថស្ស សង្ខិបនំ ឥធ សង្ខេបោ, សោ ច តព្ពិភាគានំ សាធារណភាវោតិ អាហ **"សង្ខេបោ សាមញ្ញ"**ន្តិ។ **អនេ្តាកវិត្វា**តិ អនេ្តាកជេ កត្វា, សង្គហេត្វា វា។ **ឧភយថាបី**តិ សង្ខេបតោបិ វិត្ថារតោបិ។ សាធារណភាគានំ វិភជនំ វិភាគោ, វិត្ថារោតិ អាហ **"វិត្ថារោ បន វិសេសោ"**តិ។ **វិសេសន្តរនិវត្តកោ**តិ វិភាគន្តរសង្គាហកោ។

១៩១. អបរត្ថាតិ ភុម្មវចនំ សាមិអត្ថេ យថា "សព្ពត្ថ បាទក"ន្តិ អាហ **"សាមិអត្ថេបិ ហិ អបរត្ថសទ្ទោ សិជ្ឈតី"**តិ។ សិទ្ធិ បន "ឥតរាហិបិ ទិស្សតី"តិ ឥមិនា វេទិតព្ពា។ យស្មា ច ឯវំ សទ្ទោ សម្ភវតិ, តស្មា បាឡិយំ សាមិវសេន វុត្តំ អដ្ឋកថាយំ ភុម្មវសេន ទស្សិតន្តិ ទីបេន្តោ **"តេសំ តេសន្តិ វា"**តិអាទិមាហ។ **អបរស្សា**តិ អបរស្ស សត្តស្ស។ មនុស្សាទិភេទោ ឧបបត្តិភវោ គតិ, តព្ពិសេសភូតា ខត្តិយាទិសាមញ្ញាធិដ្ឋានា ខន្ធា ជាតីតិ ទស្សេន្តោ **"បញ្ចគតិវសេនា"**តិអាទិមាហ។

តិណាការោតិ តិណវិកប្បោ, តិណវិសេសោតិ អត្ថោ។ **ឯវន្តិ** និទស្សនេ។ តេន វុត្តប្បការំ បឋមំ វិញ្ញាណបាតុភាវំ បច្ចាមសតិ។ **តទុបាទាយា**តិ តតោ បដ្ឋាយ។ **អរិយភាវករណត្តា**តិ អរិយភាវការណត្តា។ ករោតីតិ ហិ ករណំ។ អរិយសទិសត្តា វា **អរិយសីលំ**។ បុថុជ្ជនកល្យាណកានម្បិ ហិ ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ អរិយសីលសទិសំ។ **អាការវិការា**តិ ឧប្បជ្ជនាទិអាការវិកតិយោ។ **សហុប្បាទកា**តិ ឧប្បាទសហិតា ឧប្បាទាវត្ថា ខន្ធា។ **អាយតនវសេនា**តិ បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណាយតនវសេន។ **យោនិវសេនា**តិ អណ្ឌជាទិយោនិវសេន។ **ឯកេកេនេវ បទេនា**តិ យថា ទុតិយនយេ ជាតិអាទិបទេសុ ទ្វីហិ ទ្វីហិ បទេហិ បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណាយតនយោនិវិភាគេន សព្ពសត្តេ បរិយាទិយិត្វា ជាតិ ទស្សិតា, ន ឯវមិធ។ ឥធ បនេតេសុ ឯកេកេនេវ បទេន អវិភាគតោ **សព្ពសត្តេ បរិយាទិយិត្វា។ ឧភយត្ថា**តិ បុរិមបច្ឆិមនយេសុ ភាវនិទ្ទេសោវ យុត្តោ។ អនភិហិតេ វិភត្តិវិធានំ, នាភិហិតេតិ។ **ជាតជា និព្ពត្តី**តិ អភិព្យត្តា និព្ពត្តិ។

ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នន្តិ ឯកវោការភវេ រូបាយតនធម្មាយតនវសេន ទ្វិន្នំ, ចតុវោការភវេ មនាយតនធម្មាយតនវសេន ទ្វិន្នំ។ **សេសេ**តិ បញ្ចវោការភវេ។ **បញ្ចន្នន្តិ** ចក្ខុសោតមនោរូបធម្មាយតនវសេន បញ្ចន្នំ។ តានិ ហិ រូបភវេ បញ្ចវោការេ ឧបបត្តិក្ខណេ ឧប្បជ្ជន្តិ។ កាមធាតុយំ បដិសន្ធិក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានានន្តិ យោជនា។ **វិកលាវិកលិន្ទ្រិយានន្តិ** អបរិបុណ្ណបរិបុណ្ណាយតនានំ សត្តានំ។ ឥន្ទ្រិយវសេនេវ ហិ អាយតនានំ វេកល្លំ ឥច្ឆិតព្ពំ។ តត្ថ វិកលិន្ទ្រិយស្ស សត្តន្នំ នវន្នំ ទសន្នំ បុនបិ ទសន្នំ, ឥតរស្ស ឯកាទសន្នំ អាយតនានំ វសេន សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ **សត្តន្នន្តិ** កាយមនោរូបគន្ធរសផោដ្ឋព្ពធម្មាយតនវសេន សត្តន្នំ។ គព្ភសេយ្យកញ្ហិ សន្ធាយេតំ វុត្តំ។ **នវន្នន្តិ** ចក្ខុសោតសទ្ទាយតនវជ្ជានំ នវន្នំ។ អន្ធពធិរវសេន ហិទំ វុត្តំ។ **ទសន្នន្តិ** ចក្ខុសទ្ទវជ្ជានំ។ **បុន ទសន្នន្តិ** សោតសទ្ទវជ្ជានំ។ អន្ធវសេន, ពធិរវសេន ចេតំ ទ្វយំ វុត្តំ។ **ឯកាទសន្នន្តិ** សទ្ទវជ្ជានំ។

តំទុក្ខភាវោតិ បរិយាយទុក្ខភាវោ។ **តត្ថ និព្ពត្តិនិវារណេនា**តិ ឧប្បលបទុមាទីសុ ឧប្បត្តិបដិក្ខេបេន អភាវកថនេន។ **ទុក្ខុប្បត្តិការណេ**តិ ទុក្ខុប្បត្តិយា ហេតុភូតេ ទុក្ខុប្បត្តិដ្ឋានេ។

មរណនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៣. ខន្ធភេទស្សាតិ ខន្ធវិនាសស្ស។ **សោ**តិ ខន្ធភេទោ។ **បពន្ធសមុច្ឆេទោ**តិ បពន្ធស្ស អច្ចន្តសមុច្ឆេទោ។ **តព្ភាវតោ**តិ សម្មុតិមរណភាវតោ។ **តទេកទេសភាវតោ**តិ តទវយវភាវតោ។ **តស្សេវ នាមន្តិ**

អសម្មោហត្ថំ វុត្តំ សព្ពស្សាបិ ឯកកម្មនិព្ពត្តជីវិតិន្ទ្រិយប្បពន្ធវិច្ឆេទភាវតោ។ សម្មុតិមរណមេវ ហិ ជាតិក្ខយមរណំ, តំ បន ជាតិក្ខយមរណំ ឧបក្កមមរណំ, សរសមរណន្តិ ទុវិធំ។ តត្ថ សរសមរណម្បិ អាយុក្ខយមរណំ, បុញ្ញក្ខយមរណន្តិ ទុវិធំ។ ឯវមេតេសំ តទេកទេសតា វេទិតព្ពា។ យញ្ចេត្ថ ឧបក្កមមរណំ, តំ អកាលមរណំ។ សរសមរណំ កាលមរណំ។ មរណេន សត្តា យថាលទ្ធអត្តភាវេន វិយុជ្ជន្តីតិ អាហ **"សម្បត្តិភវក្ខន្ធេហិ វិយោជេតី"**តិ។

ការណត្ថោតិ មូលត្ថោ។ មូលញ្ហិ "អាទី"តិ វុច្ចតិ "កោ ចាទិ កុសលានំ ធម្មានំ? សីលញ្ច សុវិសុទ្ធំ, ទិដ្ឋិ ច ឧជុកា"តិអាទីសុ (សំ. និ. ៥.៣៦៩)។ តេនាហ **"សន្ធិពន្ធនច្ឆេទមូលកន្តិ អត្ថោ"**តិ។

ផលកិរិយាគព្ភា ឰទិសី ហេតុកិរិយាតិ កត្វា វុត្តំ **"អន្តោគធា"**តិ។ ព្យសនស្ស ហិ អាបាទកេហិ អាបាទនំ អាបាទេតព្ពអាបត្តិយា សហេវ សិជ្ឈតីតិ។

សោកនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៤. សុខំ ហិនោតិ បវត្តតិ ឯតេនាតិ សុខការណំ **ហិតំ។ ភោគព្យសនាទិបទត្ថវិសេស**ន្តិ ភោគព្យសនំ, សីលព្យសនន្តិ ឯវំ ភោគសីលបទានំ វសេន អត្ថវិសេសំ។ **សមាសវិសេស**ន្តិ "រោគោយេវ ព្យសនំ, ទិដ្ឋិ ឯវ ព្យសន"ន្តិ សមានាធិករណវសេន សមាសវិសេសំ។ អន្ធបានវត្ថយានាទិ បរិភុញ្ជិតព្ពតោ **ភោគោ**តិ អធិប្បេតោ, សោ ច ធម្មសមូហភាវេន។ **តព្ពិនាសា**តិ ញាតិភោគព្យសនានិ វុត្តានីតិ តេ វិការភាវេន បញ្ញាបេតព្ពត្តា **បណ្ណត្តិមត្តា**។ បរិនិប្ផន្នំ នាម ខន្ធបញ្ចកំ។ អតំសភាវត្តា បណ្ណត្តិ អបរិនិប្ផន្នា, អនិប្ផន្នា ច ហោតីតិ វុត្តំ **"អបរិនិប្ផន្នតំ សន្ធាយ អនិប្ផន្នានីតិ អាហា"**តិ។ ន ហិ បណ្ណត្តិ កេនចិ និប្ផាទីយតិ។ អញ្ញត្ថាបិ អបរិនិប្ផន្នេ អនិប្ផន្នវោហារោ អាគតោតិ ទស្សេតុំ **"អបរិនិប្ផន្នតំយេវា"**តិអាទិមាហ។ កាមញ្ចេត្ថ អបរិនិប្ផន្នំ "អនិប្ផន្ន"ន្តិ វុត្តំ, "និប្ផន្ន"ន្តិ បន ន បរិនិប្ផន្នមេវ វុច្ចតិ, នាបិ សព្ពោ សភាវធម្មោតិ ទស្សេន្តោ **"ខន្ធវិភង្គេ ចា"**តិអាទិមាហ។ និប្ផន្នតា វុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ **អនិប្ផន្នតា** សភាវធម្មត្តេបិ កេនចិ ន និប្ផាទីយតីតិ កត្វា។

សង្កុចិតំ ចិន្តនន្តិ បីតិសោមនស្សបដិបក្ខតោ, ទោសសម្បយោគតោ ច អារម្មណេ អនភិរតិប្បវត្តិមាហ។ អន្តោ អត្តនោ និស្សយស្ស និទ្ទហនវសេន វា ឈានំ ចិន្តនំ **អន្តោនិជ្ឈានំ**។ សតិបិ អនុសោចនភាវេ អត្តនោ កតាកតកុសលាកុសលវិសយោ មនោវិលេខភូតោ វិប្បដិសារោ **កុក្កុច្ចំ**, យថាវុត្តអន្តោនិជ្ឈានំ **សោកោ**តិ ឧភិន្នំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

"មនោទ្វារជវនក្ខណេ"តិ បរិព្យត្តមន្តោនិជ្ឈានំ សន្ធាយាហ, ឥតរំ បន បញ្ចទ្វារជវនេសុបិ លព្ភតេវ។ តេនាហ **"កាយវិញ្ញាណាទី"**តិអាទិ។ **ទោមនស្សស្សា**តិ អសោចនាការស្ស ទោមនស្សស្ស, សោចនាការស្សាបិ វា នានាវីថិកស្ស។ តម្បិ ហិ ទុក្ខមេវាតិ។ **អញ្ញថា**តិ មនោទ្វារជវនេ ឯវ គហិតេ។ **តត្ថា**តិ កាយវត្ថុកមនោទ្វារិកេសុ។

បរិទេវនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៥. **អាទេវនសទ្ទំ កត្វា**តិ អាទេវិត្វា, វិលបិត្វាតិ អត្ថោ។ **បុគ្គលស្ស សម្ភមភាវោ**តិ យស្ស សត្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស អនវដ្ឋានភាវោ។ សម្ភមំ វា អព្ភន្តរគតំ តស្ស បច្ចុបដ្ឋាបេតិ បាកដភាវករណេនាតិ **សម្ភមបច្ចុបដ្ឋានោ**។

មុដ្ឋីហិ បោថនាទីនិ **មុដ្ឋិបោថនាទីនិ**។

យេន ទោមនស្សេន។ **បុព្ពេ វុត្តទុក្ខតោ**តិ "អត្តនោ ខន្ធំ មុដ្ឋីហិ បោថេតី"តិអាទិនា វុត្តទុក្ខតោ។ **តំ និទាន**ន្តិ បរិទេវនិទានំ។

ទុក្ខទោមនស្សនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៦-៧. កាយទុក្ខាភិភូតស្ស បតិការាភិលាសាយ តាទិសទុក្ខាវហបយោគកាលាទីសុ កាយិកទុក្ខស្ស តទុបនិស្សយតា វេទិតព្ពា។ **ឯតេន ទុក្ខេនា**តិ អនាថគាហត្ថបាទច្ឆេទនាទិទុក្ខេន។

ឧបាយាសនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៨. ទុក្ខដ្ឋាននិសជ្ជាទីនិ **ទុក្ខដ្ឋានាទីនិ**។ ទោមនស្សស្ស វត្ថុ ហោតិ ឧបាយាសោតិ សម្ពន្ធោ។

អប្បិយសម្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា

១៩៩. អញ្ញសាបេក្ខសទ្ទោ អសមត្ថសមាសោតិ តំ ទស្សេតិ **"យេន សមាសោ, ន តស្សាយំ បដិសេធកោ អ-ការោ"**តិ។

បច្ឆិមទ្វយន្តិ "សមោធានំ មិស្សីភាវោ"តិ ឥទំ បទទ្វយំ។ **តទត្ថវសេនាតិ** សមោធានត្ថស្ស, មិស្សីភាវត្ថស្ស ច វសេន សង្ខារេសុ លព្ភតិ។ អាគតេហិ ច តេហិ សង្ខារេហិ បុគ្គលស្ស សំយោគោ ហោតីតិ យោជនា។

តំគហណមត្តន្តិ អាបាថគតារម្មណគ្គហណមត្តំ។

ឥច្ឆានិទ្ទេសវណ្ណនា

២០១. **តំ កាលន្តិ** ចុតិចិត្តនិរោធតោ ឧទ្ធំ កាលំ។ **"យម្បី"**តិ **យំ**-សទ្ទោ ករណត្ថេ បច្ចត្តន្តិ **យេនបីតិ អត្ថោ វុត្តោ**។ "យំ ឥច្ឆ"ន្តិ **យំ**-សទ្ទោ យទា ឥច្ឆាបេក្ខោ, តទា "ន លភតី"តិ ឯត្ថ អលាភបធានាភាវតោ ឥច្ឆា វិសេសិយតីតិ អាហ **"អលាភវិសិដ្ឋា ឥច្ឆា វុត្តា ហោតី"**តិ។ "ឥច្ឆំ ន លភតិ យ"ន្តិ ឯវំ កិរិយាបរាមសនភូតោ **យំ**-សទ្ទោ យទា "ន លភតី"តិ ឯតំ អបេក្ខតិ, តត្ថ គុណភូតា ឥច្ឆា, បធានភូតោ អលាភោតិ អាហ **"តទា ឥច្ឆាវិសិដ្ឋោ អលាភោ វុត្តោ ហោតី"**តិ។

ហិរោត្តប្បរហិតា ឆិន្និកា, ធុត្តិកាតិ វុច្ចន្តីតិ អាហ **"ឆិន្នភិន្នគណេនាតិ និល្លជ្ជេន ធុត្តគណេនា"**តិ។ **កប្បដិកា** សិព្ពិតបិលោតិកធារិនោ។

អលព្ភនេយ្យឥច្ឆន្តិ អលព្ភនេយ្យវត្ថុស្មឹ ឥច្ឆំ។

ឧបាទានក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០២. **តាទិសស្ស វត្ថុនោ សព្ភាវា**តិ សាមញ្ញតោ អនវសេសគ្គហណំ សន្ធាយាហ។

អតិបាកដេន អតិ វិយ បកាសេន ទុក្ខេនាតិ អត្ថោ។

ទុក្ខសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. សមុទយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៣. **មនោ វិយាតិ មនោ**-សទ្ទស្ស វិយ។ **ឥក-សទ្ទេនាតិ** "បោនោភវិកា"តិ ឯត្ថ **ឥក**-សទ្ទេន។ **គមិយត្ថត្តាតិ** ញាបិតត្ថត្តា។ ករណសីលតា ហិ ឥធ សីលត្ថោ, សោ ច **ឥក**-សទ្ទេន វុច្ចតីតិ **កិរិយាវាចកស្ស** ករណសទ្ទស្ស អទស្សនំ អប្បយោគោ។ វុត្តត្ថានញ្ហិ អប្បយោគោ។ សតិ បច្ចយន្តរសមវាយេ បុនព្ភវស្ស ទាយិកា, តទភាវេ អទាយិកាតិ វុត្តាតិ អាហ **"អទាយិកាបិ បុនព្ភវំ ទេតិច្ចេវា"**តិ តំសភាវានតិវត្តនតោ។ តេនេវាហ **"សមានសភាវត្តា, តទានុភាវត្តា ចា"**តិ។ តត្ថ **សភាវោ** តណ្ហាយនំ។ **អានុភាវោ** បច្ចយសមវាយេ ផលនិប្ផាទនសមត្ថតា។ **ឥតរេសូ**តិ អវសិដ្ឋកិលេសាទីសុ។ បវត្តិវិបាកទាយិនោ កម្មស្ស សហាយភូតា តណ្ហា "ឧបធិវេបក្កា"តិ អធិប្បេតាតិ អាហ **"ឧបធិម្ហិ យថានិព្ពត្តេ"**តិអាទិ។ **យថានិព្ពត្តេ**តិ អត្តនោ បច្ចយេហិ និព្ពត្តប្បការេ។ **នន្ទនំ** សំឧប្បិលាវនំ អភិតស្សនំ។ **រញ្ជនំ** វត្ថស្ស វិយ រង្គជាតេន ចិត្តស្ស វិបរិណាមនំ, រមាបនំ វា។ **រាគសម្ពន្ធេនាតិ** រាគបទសម្ពន្ធេន **"ឧប្បន្នស្សា"**តិ បុល្លិង្គវសេន វុត្តំ។ **រូបារូបភវរាគោ វិសុំ វក្ខតី**តិ ឯត្ថ **វក្ខតិ**-កិរិយាបទំ កម្មត្ថេ វេទិតព្ពំ។

"សវត្ថកំ ចក្ខុ"ន្តិ ឥមិនា សកលំ ចក្ខុទសកមាហ, ទុតិយេន សសម្ភារចក្ខុំ។ **ឆិទ្ទន្តិ** កណ្ណស្ស ឆិទ្ទបទេសំ។ **កណ្ណពទ្ធន្តិ** កណ្ណបាឡិ។ **វណ្ណសណ្ឋានតោ** រត្តកម្ពលបដលំ វិយ, **កិច្ចតោ** មុទុសិនិទ្ធមធុររសទំ មញ្ញន្តិ។ **សាមញ្ញេន គហិតា**តិ វិសយេន អវិសេសេត្វា គហិតា។ **វិសយវិសិដ្ឋា**តិ ចក្ខាទិវិសយវិសិដ្ឋា។ **ឯត្ថ ឧប្បជ្ជតី**តិ សមុទាយាវយវេហិ វិយ សាមញ្ញវិសេសេហិ ន នានត្ថវោហារោ ន ហោតិ យថា "រុក្ខោ សីសបា"តិ។ ន ហិ សព្ពោ រុក្ខោ សីសបា។ តស្មា កិរិយាភេទសព្ភាវតោ "សយានា ភុញ្ជន្តិ សជនា"តិអាទីសុ វិយ "ឧប្បជ្ជមានា"តិ ឯត្ថ

កិរិយាយ លក្ខណតា, ឥតរត្ថ លក្ខិតព្ពតា ច វុត្តា។ **យទិ ឧប្បជ្ជមានា ហោតី**តិ អនិច្ឆិតត្ថា សាសង្កំ ឧប្បាទកិរិយាយ អត្ថិភាវមាហ។ តេន ឧប្បាទេ សតីតិ អយមេតស្ស អត្ថោតិ “ឧប្បជ្ជមានា”តិ ឯត្ថ ឧប្បាទោ ហេតុភាវេន វុត្តោ, ឥតរោ ច តស្ស ផលភាវេនាតិ អាហ “**សោ ហិ តេន ឧបយោជិតោ វិយ ហោតី**”តិ។ **ឧប្បជ្ជមានា**តិ វា តណ្ហាយ តត្ថ ឧប្បជ្ជនសីលតា ឧប្បជ្ជនសភាវោ, ឧប្បជ្ជនសមត្ថតា វា វុត្តា។ តត្ថេវ ចស្សា ឧប្បជ្ជនសីលតា សក្កាយតោ អញ្ញស្មិំ វិសយេ បវត្តិយា អភាវតោ, សមត្ថតា បច្ចយសមវាយេន, អញ្ញថា អសមត្ថតា, យតោ កទាចិ ន ឧប្បជ្ជតិ។ **និវិសមានា និវិសតី**តិ ឯត្ថាបិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

សមុទយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និរោធសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៤. តណ្ហាយ វិរជ្ជនំ ហលិទ្ទិរាគស្ស វិយ បលុជ្ជនន្តិ កត្វា អាហ “**ខយគមនវសេនា**”តិ។ វិច្ឆិន្នំ និរុជ្ឈនន្តិ វុត្តំ “**អប្បវត្តិគមនវសេនា**”តិ។ ចជនំ ឆឌ្ឌនំ, ហាបនំ វាតិ អាហ “**អនបេក្ខតាយ ចជនវសេន, ហានិវសេន វា**”តិ។

តទប្បវត្តិ វិយាតិ តស្សា គិត្ថអលាពុវល្លិយា អប្បវត្តិ វិយ។ អប្បវត្តិហេតុភូតម្បិ និព្ពានំ តណ្ហាយ អប្បវត្តិ វិយ គយ្ហតីតិ អាហ “តទប្បវត្តិ វិយា”តិ យថា “រាគក្ខយោ”តិ (សំ. និ. ៤.៣១៥, ៣៣០)។ **អប្បវត្តិភូត**ន្តិ តណ្ហាយ អប្បវត្តិយា បត្តំ, បត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ និព្ពានំ អាគម្ម និរុទ្ធាយបិ តណ្ហាយ បិយរូបសាតរូបេសុ និរុទ្ធាតិ វត្តព្ពតាទស្សនត្ថំ វុត្តាតិ យោជនា។ ឯត្ថ ច យស្មា មគ្គោ, និព្ពានញ្ច តណ្ហាយ សមុច្ឆេទសាធនំ, តស្មា “បុរិមា វា ឧបមា”តិអាទិនា ឧបមាទ្វយំ ឧភយត្ថ យថាក្កមំ យោជិតំ, ឧភយដ្ឋានិយំ បន ឧភយត្ថាបិ លព្ភតេវ។

និរោធសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. មគ្គសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

២០៥. **តិត្ថិយេហិ កប្បិតស្ស មគ្គស្ស** បកតិបុរិសន្តរញាណាទិកស្ស។ **អរិយំ លភាបេតី**តិ អរិយំ សាមញ្ញផលំ លភាបេតិ។

តព្ពិបក្ខវិរតិសភាវាតិ តស្សា សម្មាវាចាយ វិបក្ខតោ មិច្ឆាវាចាយ វិរតិសភាវា។ **ភេទករមិច្ឆាវាចា** បិសុណវាចា, សព្ពាបិ វា មិច្ឆាវាចា វិសំវាទនាទិវសេន ភេទករីតិ អាហ “**ភេទករមិច្ឆាវាចាបហានេនា**”តិ។ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ ហិ លូខានំ អបរិគ្គាហកានំ មុសាវាទាទីនំ បដិបក្ខភូតា សិនិទ្ធភាវេន បរិគ្គាហកសភាវា សម្មាវាចា តប្បច្ចយសុភាសិតសម្បដិគ្គាហកេ ជនេ, សម្បយុត្តធម្មេ ច បរិគ្គណ្ហន្តី បវត្តតីតិ **បរិគ្គហលក្ខណា**។ តេនាហ “**ជនេ, សម្បយុត្តេ ច បរិគ្គណ្ហនកិច្ចវតី**”តិ។ **ចីវរកម្មាទិកោ** គាទិសោ បយោគោ។ **កាតព្ពំ** ចីវររជនាទិកំ។ **និរវជ្ជសមុដ្ឋាបនកិច្ចវា**តិ និរវជ្ជស្ស កត្តព្ពស្ស, និរវជ្ជាការេន វា សមុដ្ឋាបនកិច្ចវា។ **សម្បយុត្តធម្មេ ច សមុដ្ឋាបេន្តោ**តិ ឯត្ថ សមុដ្ឋាបនំ មិច្ឆាកម្មន្តបដិបក្ខភូតស្ស អត្តនោ កិច្ចស្ស អនុគុណភាវេន សម្បយុត្តានំ បវត្តនមេវ, ឧក្ខិបនំ វា នេសំ កាយិកកិរិយាយ ភារុក្ខិបនំ វិយ។ សម្បយុត្តធម្មានំ, អាជីវស្សេវ វា វិសោធនំ **វោទាបនំ**។

ទិដ្ឋេកដ្ឋាតិ ទិដ្ឋិយា សហជបហានេកដ្ឋា, បឋមមគ្គសម្មាទិដ្ឋិវសេនេវ តំ វេទិតព្ពំ។ “ទិដ្ឋេកដ្ឋអវិជ្ជានុសយោ”តិបិ បាឋោ។ ឯតស្មិំ បក្ខេ ចតុមគ្គសម្មាទិដ្ឋិយា សង្គហោ កតោ ហោតិ។ ឧបរិមគ្គសម្មាទិដ្ឋិយា បន ទិដ្ឋិដ្ឋានេ តំតំមគ្គវជ្ឈោ មានោ គហេតព្ពោ។ សោ ហិ “អហ”ន្តិ បវត្តិអាការតោ ទិដ្ឋិដ្ឋានិយោ។ **បកាសេតី**តិ កិច្ចបដិវេធេន បដិវិជ្ឈតិ។ **តេនេវ ហិ អង្គេនា**តិ តេនេវ សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតេន មគ្គង្គេន។ តថាបវត្តិតេន ករណភូតេន, តេន វា ការណេន។ អង្គ-សទ្ទោ ហិ ការណត្ថោបិ ហោតីតិ។ **តត្ថា**តិ មគ្គេ, មគ្គចិត្តុប្បាទេ វា។

ឥមស្សេវាតិ អរិយមគ្គបរិយាបន្នស្សេវ។ យទិបិ វិរមិតព្ពតោ វិរមន្តស្ស ចេតនាបិ លព្ភតេវ, វិរតិយា ឯវ បន តទា បធានភាវោតិ អាហ “**វិរមណកាលេ វា វិរតិយោ**”តិ។ **សុភាសិតាទី**តិ អសម្ផប្បលាបាទិ។ **អាទិ-**សទ្ទេន អបិសុណាទិ សង្គហិតា។ **ភាសនាទី**តិ ឯត្ថ បន កាយសុចរិតាទិ។ **អមគ្គង្គត្តា**តិ អមគ្គសភាវត្តា។ តមេវ ចេតនាយ អមគ្គសភាវតំ ទស្សេតុំ “**ឯកស្ស ញាណស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ សម្មាវាចាទិកិច្ចត្តយំ នាម មិច្ឆាវាចាទីនំ តិណ្ណំ បាបធម្មានំ សមុច្ឆិន្ទនំ, មគ្គចេតនា ច តំសភាវា ន ហោតីតិ ន តស្សា មគ្គក្ខណេ សម្មាវាចាទិភាវសិទ្ធិ។ **តំសិទ្ធិយ**ន្តិ កិច្ចត្តយសិទ្ធិយំ។ យថា បនស្សា បុព្ពភាគេ សុភាសិតវាចាទិភាវោ, ឯវំ មគ្គក្ខណេបិ

សិយា។ ឯវំ សន្តេ យថា តត្ថ ឯកស្ស សម្មាសង្កប្បស្ស តិកិច្ចតា, សម្មាទិដ្ឋិអាទីនញ្ច ឯកេកានំ ចតុកិច្ចតា, ឯវំ ឯកា មគ្គចេតនា សម្មាវាចាទិកិច្ចត្តយស្ស សាធិកា ភវេយ្យ, តថា ច សតិ មគ្គេ សម្មាវាចាទីនិ តីណិ អង្គានិ ន ភវេយ្យុំ, ឆឡង្គិកោ ច អរិយមគ្គោ សិយាតិ តយិទមាហ "**ឯកាយ ចេតនាយា**"តិអាទិនា។ យស្មា បនេតំ នត្ថិ, តស្មា មគ្គបច្ចយតាវចនតោ ច ន ចេតនាយ មគ្គភាវោតិ មគ្គក្ខណេ វិរតិយោវ សម្មាវាចាទយោ។

ព្រូហនំ សុខំ។ **សន្តសុខំ** ឧបេក្ខា។ សា ហិ "ឧបេក្ខា បន សន្តត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា"តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៦៤៤; វិភ. អដ្ឋ. ២៣២) វុត្តា។ **វិតក្កាទីន**ន្តិ តេយេវ អភិនិរោបនាទយោ បាកដបរិយាយេន វុត្តា។

វចីសង្ខារភាវតោ **វចីភេទស្ស ឧបការកោ វិតក្កោ**។ "**សាវជ្ជា...បេ.... ឧបការកោ ឯវា**"តិ ឥមិនា វចីភេទតំ សមុដ្ឋាបកចេតនានំ វិយ វិរតិយាបិ វិសេសបច្ចយោ វិតក្កោតិ ទស្សេតិ។ **វចីភេទនិយាមិកា វាចា**តិ វចីទុច្ចរិតវិរតិមាហ។ សា ហិ សម្មាវាចាភូតា មិច្ឆាវាចាសុ សំយមិនី។ តត្ថ យថា វិសំវាទនាទិមិច្ឆាវាចតោ អវិរតោ មិច្ឆាកម្មន្តតោបិ ន វិរមតេវ។ យថាហ – "ឯកំ ធម្មំ...បេ.... អការិយ"ន្តិ (ធ. ប. ១៧៦)។ តថា អវិសំវាទនាទិនា សម្មាវាចាយ ឋិតោ សម្មាកម្មន្តម្បិ បូរេតិយេវាតិ អាហ "**វចីភេទ...បេ.... ឧបការិកា**"តិ។ ធម្មានំ បវត្តិនិដ្ឋានភាវតោ យថា គតីតិ និព្ពត្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ បវត្តិភាវតោ រសលក្ខណានិបីតិ អាហ "**កិច្ចាទិសភាវោ**"តិ។

អភិនន្ទនន្តិ តណ្ហាទិវសេន អភិនន្ទនំ។

វាចុគ្គតករណំ **ឧគ្គហោ**, អត្ថបរិបុច្ឆនំ **បរិបុច្ឆា**តិ តទុភយំ សវនាធីនន្តិ អាហ "**សវនញាណេ ឯវ អវរោធំ គច្ឆន្តី**"តិ។ ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហណំ **បរិគ្គណ្ហនំ**។

តស្សាតិ បយោគស្ស។

សោតិ កាមវិតក្កប្បវត្តិយា ការណភូតោ សុភនិមិត្តេ អយោនិសោមនសិការោ។ **តស្សា**តិ កាមវិតក្កស្ស។ គតំ គមនំ បវត្តិ, តស្ស ឧបាយោតិ **គតមគ្គោ**។

បហាតព្ពឯកត្តន្តិ បហាតព្ពតាសាមញ្ញំ។

មគ្គភាវេន ចតុព្ពិធម្បិ ឯកត្តេនាតិ សោតាបត្តិមគ្គាទិវសេន ចតុព្ពិធម្បិ មគ្គភាវេន ឯកត្តេន សាមញ្ញតោ គហេត្វា "អស្សា"តិ ឯកវចនេន វុត្តន្តិ អត្ថោ។ សព្ពស្ស មគ្គស្ស អញ្ញមញ្ញំ សទិសតា, តថា អសទិសតា ច ឯកច្ចសទិសតា ច **ឈានង្គវសេន សព្ពសទិសសព្ពាសទិសឯកច្ចសទិសតា,** សោ ឯវ វិសេសោតិ យោជេតព្ពំ។ វិបស្សនានិយាមំ ធុរំ កត្វា អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥធ បនា**តិ ឥមិស្សា សម្មោហវិនោទនិយំ។ **សម្មសិ...បេ.... និវត្តនតោ**តិ បឋមត្ថេរវាទំ វទន្តោ តទជ្ឈាសយំ បុរក្ខត្វា វទតីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។ ឥតរថា ឥតរវាទាបេត្ថ ទស្សិតា ឯវាតិ។ **បាទកជ្ឈាននិយាម**ន្តិ បាទកជ្ឈាននិយាមំ ធុរំ កត្វា អាហាតិ យោជនា។ "វិបស្សនា ...បេ.... ទដ្ឋព្ពោ"តិ កស្មា វុត្តំ។ ន ហិ តស្សា ឥធ បដិក្ខេបតា អត្ថិ។ តថា ហិ វុត្តំ "កេចិ វុឌ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា និយាមេតីតិ វទន្តី"តិ? នយិទមេវំ។ **ឥធាបី**តិ ឥធ បាទកជ្ឈាននិយាមេបិ វិបស្សនានិយាមោ ន បដិក្ខិត្តោតិ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ។ តេនេវាហ "**សាធារណត្តា**"តិ។ "ឥធ បនា"តិ ឥមិនាបិ បឋមត្ថេរវាទោ សង្គហិតោតិ វេទិតព្ពោ។ យទិ ឯវំ កស្មា វិបស្សនានិយាមោ វិសុំ គហិតោតិ? វាទត្តយាវិធុរតាទស្សនត្ថំ។ **អញ្ញេ ចាចរិយវាទា**តិ សម្មសិតជ្ឈានបុគ្គលជ្ឈាសយវាទា។

"**អារុប្បេ តិកចតុក្កជ្ឈានំ...បេ.... ន លោកិយ**"ន្តិ ឥទំ ថេរវាទេ អាគតំ បោរាណដ្ឋកថាយំ តន្តឹ កត្វា ឋបិតន្តិ **អដ្ឋសាលិនិយំ** សង្គហេត្វា វុត្តន្តិ អាហ "**វុត្តំ អដ្ឋសាលិនិយន្តិ អធិប្បាយោ**"តិ។ **យេសូ**តិ បច្ឆិមជ្ឈានវជ្ជានិ សន្ធាយ វទតិ។ តត្ថ ហិ អរូបុប្បត្តិយំ សំសយោ, ន ឥតរស្មិំ។ "ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈាន"ន្តិ វុត្តេ អវិសេសតោ សាសវានាសវំ អបេក្ខីយតិ, និវត្តេតព្ពគហេតព្ពសាធារណវចនេនេត្ថ សាសវតោ អវច្ឆិន្ទនត្ថំ "តញ្ច លោកុត្តរ"ន្តិ វត្វា និវត្តិតធម្មទស្សនត្ថំ "ន លោកិយ"ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ "**សមុទាយញ្ច...បេ.... អាហា**"តិ។ ឥតរថា ព្យតិចារាភាវតោ "លោកុត្តរ"ន្តិ វិសេសនំ និរត្ថកំ សិយា។ **តយោ មគ្គា**តិ ទុតិយមគ្គាទយោ។ **តជ្ឈានិក**ន្តិ តិកចតុក្កជ្ឈានិកំ សោតាបត្តិផលាទឹ។ **អញ្ញឈានិកាបី**តិ តិកចតុក្កជ្ឈានតោ អញ្ញឈានិកាបិ ចតុក្កជ្ឈានិកាបិ មគ្គា ឧប្បជ្ជន្តិ។ **បិ**-សទ្ទេន តជ្ឈានិកាបិ តិកចតុក្កជ្ឈានិកាតិ អត្ថោ។ យទិ ឯវំ ចតុវោការភវេបិ បញ្ចវោការភវេ វិយ មគ្គស្ស តិកចតុក្កជ្ឈានិកភាវេ កេនស្ស ឈានង្គាទិនិយាមោតិ អាហ "**ឈានង្គាទិនិយាមិកា បុព្ពាភិសង្ខារសមាបត្តី**"តិ។ **បុព្ពាភិសង្ខារសមាបត្តី**តិ ច បាទកភូតា អត្តនា

អតិក្កន្តធម្មវិរាគភាវេន វិបស្សនាយ បុញ្ញាភិសង្ខារការី អរូបសមាបត្តិ, ផលសមាបត្តិ វា។ តេនាហ **“បាទក”**ន្តិ។ **ន សម្មសិតព្ពា**តិ ន សម្មសិតព្ពា សមាបត្តិ ឈានង្គាទិនិយាមិកា សម្មសិតព្ពានំ តិកចតុក្កជ្ឈានានំ តត្ថ អនុប្បជ្ជនតោ, ឥតរត្ថ ច វិសេសាភាវតោ។ **ផលស្សាបី**តិ ចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានិកផលស្សាបិ។

ទុក្ខញាណាទីនន្តិ ទុក្ខសមុទយញាណានំ។ **តំតំកុសលារម្មណារម្មណត្តា**តិ កាមាវចរាទីសុ យេន យេន កុសលេន សទ្ធិំ នេក្ខម្មសង្កប្បាទយោ ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្ស តស្ស កុសលស្ស អារម្មណំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ តំតំកុសលារម្មណារម្មណា , តព្ភាវតោ។ **តំតំវិរមិតព្ពាទិអារម្មណត្តា**តិ វិសំវាទនវត្ថុអាទិអារម្មណត្តា។ វីតិក្កមិតព្ពតោ ឯវ ហិ វិរតីតិ។ **“អង្គាន”**ន្តិ ឥទំ “នេក្ខម្មសង្កប្បាទីន”ន្តិ ឯត្ថាបិ យោជេតព្ពំ អវយវេន វិនា សមុទាយាភាវតោ។ **វិសេសបច្ចយោ**តិ ភិន្នសីលស្ស, អបរិសុទ្ធសីលស្ស វា សម្មប្បធានាសម្ភវតោ សមាធានស្ស វិយ វាយាមស្ស សីលំ វិសេសបច្ចយោ។ អយញ្ច អត្ថោ យទិបិ បុរិមសិទ្ធសីលវសេន យុត្តោ, សហជាតវសេនាបិ បន លព្ភតេវាតិ ទស្សេន្តោ **“សម្បយុត្តស្សាបី”**តិ អាហ។ សហជមេវ ចេត្ថ អធិប្បេតន្តិ អាហ **“សម្បយុត្តស្សេវ ចា”**តិអាទិ។ សម្មោសោ បមាទោ, តប្បដិបក្ខោ **អសម្មោសោ** អប្បមាទោ, សោ ចិត្តស្ស អារក្ខាតិ អាហ **“ចេតសោ រក្ខិតតា”**តិ។

សីលក្ខន្ធោ ចាតិ **ច**-សទ្ទេន សមាធិក្ខន្ធោ ច។ ខន្តិប្បធានត្តា សីលស្ស អទោសសាធនតា, នីវរណជេដ្ឋកស្ស កាមច្ឆន្ទស្ស ឧជុវិបច្ចនីកភាវតោ សមាធិស្ស អលោភសាធនតា ទដ្ឋព្ពា។ **សាសន**ន្តិ បដិវេធសាសនំ, “សាសនព្រហ្មចរិយ”ន្តិ ច វទន្តិ។

មគ្គសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២០៦-២១៤. “បរិញ្ញេយ្យភាវរហិតេ ឯកន្តបហាតព្ពេ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តណ្ហាយបិ ចក្ខាទីនំ វិយ តណ្ហាវត្ថុតាវចនេន បរិញ្ញេយ្យតា វុត្តា។ យថាហ “រូបតណ្ហា លោកេ បិយរូបំ សាតរូបំ, ឯត្ថេសា តណ្ហា ឧប្បជ្ជមានា ឧប្បជ្ជតិ, ឯត្ថ និវិសមានា និវិសតី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣; វិភ. ២០៣)។ តប្បដិពទ្ធសំកិលេសប្បហានវសេន សមតិក្កមិតព្ពតា ហិ បរិញ្ញេយ្យតា។ ឯកន្តបហាតព្ពតា ច ន តណ្ហាយ ឯវ, អថ ខោ អវសេសានំ សំកិលេសធម្មានម្បិ។ តថា ហិ តេសំ សព្ពសោ អច្ចន្តប្បហាយិកា ទស្សនភាវនាតិ? សច្ចមេតំ, តថាបិ យថា “ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ បរិញ្ញេយ្យ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១០៩៩) តណ្ហាវជ្ជេ ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកេ បរិញ្ញេយ្យភាវោ និរុឡ្ហោ, ន តថា តណ្ហាយ, តណ្ហាយ បន “យាយំ តណ្ហា បោនោភវិកា”តិអាទិនា (វិភ. ២០៣; ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.៩១, ៤៦០; សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៤; បដិ. ម. ១.៣៤) សមុទយភាវោ វិយ សាតិសយំ បហាតព្ពភាវោ និរុឡ្ហោតិ ទស្សេតុំ **“បរិញ្ញេយ្យភាវរហិតេ ឯកន្តប្បហាតព្ពេ”**តិ វុត្តំ។ យស្ស អសង្គហិតោ បទេសោ អត្ថិ, សោ **សប្បទេសោ**, ឯកទេសោតិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ អរិយសច្ចសទ្ទេ។ **សមុទយោ**តិ សមុទយត្ថោ។ “និប្បទេសតោ សមុទយំ ទស្សេតុ”ន្តិ សមុទយស្សេវេត្ថ គហណេ ការណំ ទស្សេតុំ **“ទុក្ខនិរោធា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ទុក្ខនិរោធា**តិ ទុក្ខំ, និរោធោ ច។ **អរិយសច្ចទេសនាយ**ន្តិ អរិយសច្ចទេសនាយម្បិ សច្ចទេសនាយំ វិយ។ **ធម្មតោ**តិ ទេសេតព្ពធម្មតោ និប្បទេសា ឯវ។ “អវសេសា ច កិលេសា”តិអាទិនា ទេសនាភេទោ ឯវ ហិ តត្ថ វិសេសោ។ តេនាហ **“ន ហិ តតោ អញ្ញោ”**តិអាទិ។ **អបុព្ពោ នត្ថី**តិ ធម្មតោ អបុព្ពោ នត្ថីតិ អត្ថោ។ **តស្សា**តិ សមុទយស្ស។ **សព្ពត្ថ តីសុបិ វារេសូ**តិ អដ្ឋង្គិកបញ្ចង្គិកសព្ពសង្គាហិកភេទេសុ មហាវារេសុ, តទន្តោគធេសុ ច បញ្ចសុ កោដ្ឋាសេសុ។ **អបុព្ពស្សា**តិ “អវសេសា ច កិលេសា”តិអាទិនា តណ្ហាយ អបុព្ពស្ស។ អវសិដ្ឋកិលេសាទីនញ្ហិ សមុទយតាវចនំ ឥធ អបុព្ពទស្សនំ។ តស្ស យទិបិ ទុតិយតតិយវារេសុ វិសេសោ នត្ថិ, បញ្ចសុ បន កោដ្ឋាសេសុ ឧបរូបរិ អបុព្ពំ ទស្សិតន្តិ កត្វា ឯវំ វុត្តំ។ តញ្ហិ សមុទយវិសេសទស្សនំ, ឥតរំ បន មគ្គវិសេសទស្សនំ។ តស្ស ច ធម្មតោ អបុព្ពាភាវោ ទស្សិតោយេវ។ យទិ ឯវំ ទុតិយាទិកោដ្ឋាសេសុ, បឋមកោដ្ឋាសេបិ វា កស្មា តណ្ហា គហិតាតិ អាហ **“អបុព្ពសមុទយទស្សនត្ថាយបិ ហី”**តិអាទិ។ **កេវលាយា**តិ តទញ្ញកិលេសាទិនិរបេក្ខាយ។ **ទេសនាវសេន ន វុត្តោ**តិ ន ធម្មវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ តស្មា ទុក្ខាទីនិ តត្ថ អរិយសច្ចទេសនាយំ សប្បទេសានិ ទស្សិតានិ ហោន្តិ បរិយាយេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អភិធម្មទេសនា បន និប្បរិយាយកថាតិ កត្វា អដ្ឋកថាយំ “និប្បទេសតោ សមុទយំ ទស្សេតុំ”ឥច្ចេវ វុត្តំ។ **បច្ចយសង្ខាត**ន្តិ បច្ចយាភិមតំ បច្ចយភូតំ, បច្ចយកោដ្ឋាសំ វា។

តេសន្តិ កុសលធម្មានំ។ **បច្ចយានំ បហានវសេនា**តិ ហេតុនិរោធេន ផលនិរោធំ ទស្សេតិ, តប្បដិពទ្ធកិលេសប្បហានេន វា កុសលានំ បហានំ វុត្តំ។ យថា “ធម្មាបិ វោ, ភិក្ខវេ, បហាតព្ពា”តិ (ម. និ. ១.២៤០)។ ឥតិ បរិយាយតោ កុសលានំ បហានំ វុត្តំ, ន និប្បរិយាយតោ តទភាវតោតិ អាហ “**ន ហិ កុសលា បហាតព្ពា**”តិ។ យថា ច កុសលធម្មេសុ, អព្យាកតធម្មេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **និរោធ**ន្តិ អសង្ខតធាតុំ។ **អប្បវត្តិភាវោ**តិ យោ និរោធស្ស និព្ពានស្ស តណ្ហាទិអប្បវត្តិហេតុភាវោ, តំ បហានន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

កាយកម្មាទិសុទ្ធិយាតិ បុព្ពភាគកាយកម្មវចីកម្មអាជីវសុទ្ធិយា ទូរតរូបនិស្សយតំ អរិយមគ្គស្ស ទស្សេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **បញ្ចង្គិកំ…បេ…. បវត្តតំ ទីបេតិ,** ន បន អរិយមគ្គស្ស បញ្ចង្គិកត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **ញាបកនិទស្សន**ន្តិ ញាបកភាវនិទស្សនំ, ឯតេន “**វចនតោ**”តិ ឥទំ ហេតុអត្ថេ និស្សក្កវចនន្តិ ទស្សេតិ។ **វចនតោ**តិ វា វុត្តិទិសស្ស វចនស្ស សព្ភាវតោ។ បដិបទាយ ឯកទេសោបិ **បដិបទា ឯវា**តិ អត្ថោ។ **និទ្ទិដ្ឋោ ធម្មសង្គាហកេហិ** សង្គាយនវសេន។

ឈានេហិ ទេសនាបវេសោ “លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតី”តិ (ធ. ស. ២៧៧) ឈានសីសេន ទេសនាវ។ តថា **ភាវនាបវេសោ។ បាឡិគមន**ន្តិ បាឡិបវត្តិ បាឋទេសនា។ **យថាវិជ្ជមានធម្មវសេនា**តិ តស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ លព្ភមានវិតក្កាទិធម្មវសេន។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

២១៥. តស្សាតិ សុត្តន្តភាជនីយស្ស។ **ឯវំ បនា**តិ “អបិចេសា សម្មាទិដ្ឋិ នាម បុព្ពភាគេ នានាក្ខណា នានារម្មណា”តិអាទិប្បការេន។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ លោកុត្តរមគ្គស្សេវ មគ្គសច្ចភាវស្ស អធិប្បេតត្តា។ **តេនា**តិ តេន ការណេន, អរិយមគ្គស្សេវ ឧទ្ទិសិត្វា និទ្ទិដ្ឋត្តាតិ អត្ថោ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សច្ចវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. ឥន្ទ្រិយវិភង្គោ

១. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២១៨. ចក្ខុទ្វារភាវេតិ ចក្ខុទ្វារភាវហេតុ។ **តំទ្វារិកេហី**តិ តស្មិំ ទ្វារេ បវត្តនកេហិ ចិត្តចេតសិកេហិ។ តេ ហិ “តំ ទ្វារំ បវត្តិឱកាសភូតំ ឯតេសំ អត្ថី”តិ តំទ្វារិកា។ ននុ ច តព្ពត្ថុកេហិបិ តំ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតិ។ តេនាហ អដ្ឋកថាយំ “តិក្ខេ តិក្ខត្តា, មន្ទេ ច មន្ទត្តា”តិ? សច្ចំ ការេតិ, តព្ពត្ថុកាបិ បន ឥធ “តំទ្វារិកា”ឥច្ចេវ វុត្តា។ អបរិច្ចត្តទ្វារភាវំយេវ ហិ ចក្ខុ និស្សយង្គេន “វត្ថូ”តិ វុច្ចតិ។ អថ វា តំទ្វារិកេសុ តស្ស ឥន្ទង្គោ បាកដោតិ “តំទ្វារិកេហី”តិ វុត្តំ។ ឥន្ទង្គោ បរេហិ អនុវត្តនីយតា បរមិស្សរភាវោតិ ទស្សេន្តោ **“តញ្ហិ…បេ… អនុវត្តន្តី”**តិ អាហ។ តត្ថ **ត**ន្តិ ចក្ខុំ។ **តេ**តិ តំទ្វារិកេ។ កិរិយានិដ្ឋានវាចី អាវី-សទ្ទោ “វិជិតាវី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៨; ២.៣៣; ៣.១៩៩) វិយាតិ អាហ **“បរិនិដ្ឋិតកិច្ចជាននេ”**ន្តិ។

“ឆ ឥមានិ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានិ។ កតមានិ ឆ? ចក្ខុន្ទ្រិយំ…បេ… មនិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៤៩៥-៤៩៩) ឯវំ កត្ថចិ ឆបិន្ទ្រិយានិ អាគតានិ, កស្មា បន សុត្តន្តេ ខន្ធាទយោ វិយ ឥន្ទ្រិយានិ ឯកជ្ឈំ ន វុត្តានិ, អភិធម្មេ ច វុត្តានីតិ អាហ **“តត្ថ សុត្តន្តេ”**តិអាទិ។ **និស្សរណូបាយាទិភាវតោ**តិ ឯត្ថ លោកុត្តរេសុ មគ្គបរិយាបន្នានិ និស្សរណំ, ឥតរានិ និស្សរណផលំ, វិវដ្ដសន្និស្សិតេន និព្ពត្តិតានិ សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនិ និស្សរណូបាយោ, ឥតរេសុ កានិចិ បវត្តិភូតានិ, កានិចិ បវត្តិឧបាយោតិ វេទិតព្ពានិ។

ខីណាសវស្ស ភាវភូតោតិ ឆឡង្គុបេក្ខា វិយ ខីណាសវស្សេវ ធម្មភូតោ។

ទ្វេ អត្ថាតិ ឥន្ទលិង្គឥន្ទសិដ្ឋដ្ឋា។ **អត្តនោ បច្ចយវសេនា**តិ យថាសកំ កម្មាទិបច្ចយវសេន។ **តំសហិតសន្តានេ**តិ ឥត្ថិន្ទ្រិយសហិតេ, បុរិសិន្ទ្រិយសហិតេ ច សន្តានេ។ **អញ្ញាការេនា**តិ ឥត្ថិអាទិតោ អញ្ញេន អាការេន។ អនុវត្តនីយភាវោ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានំ អាធិបច្ចន្តិ យោជនា។ **ឥមស្មិញ្ចត្ថេ**តិ អាធិបច្ចត្ថេ។

តេសន្តិ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយាទីនំ តិណ្ណំ។ យា សុខទុក្ខិន្ទ្រិយានំ ឥដ្ឋានិដ្ឋាការសម្ភោគរសតា វុត្តា, សា អារម្មណសភាវេនេវ វេទិតព្ពា, ន ឯកច្ចសោមនស្សិន្ទ្រិយាទីនំ វិយ បរិកប្បវសេនាតិ ទស្សេន្តោ **“ឯត្ថ ចា”**តិអាទិមាហ។

យទិបិ បុរិសិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ រូបកណ្ឌេបិ (ធ. ស. ៥៨៤) ទេសិតំ, តំ បន រូបជីវិតិន្ទ្រិយំ, ន ច តត្ថ មនិន្ទ្រិយំ វត្វា ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានិ វុត្តានិ។ ឥធ បន អដ្ឋកថាយំ ឥន្ទ្រិយានុក្កមោ វុត្តោ សព្ពាការេន យមកទេសនាយ សំសន្ទតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“សោ ឥន្ទ្រិយយមកទេសនាយ សមេតី”**តិ។ **បុរិមបច្ឆិមានំ អជ្ឈត្តិកពាហិរាន**ន្តិ ចក្ខាទីនំ បុរិមានំ អជ្ឈត្តិកានំ, ឥត្ថិន្ទ្រិយាទីនំ បច្ឆិមានំ ពាហិរានំ។ **តេសំ មជ្ឈេ វុត្តំ** ឧភយេសំ ឧបការកតាទីបនត្ថន្តិ អធិប្បាយោ។ តេន ឯវម្បិ ទេសនន្តរានុរោធេន ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស អនុក្កមំ វត្តំ វដ្ដតីតិ ទស្សេតិ។ កាមញ្ចេត្ថ ឯវំ វុត្តំ, បរតោ បន កិច្ចវិនិច្ឆយេ ឥធ បាឡិយំ អាគតនិយាមេនេវ មនិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស, តទនន្តរញ្ច ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានំ កិច្ចវិនិច្ឆយំ ទស្សេស្សតិ។ **សព្ពំ តំ ទុក្ខំ** សង្ខារទុក្ខភាវេន, យថារហំ វា ទុក្ខទុក្ខតាទិភាវេន។ **ទុវិធត្តភាវានុបាលកស្សា**តិ រូបារូបវសេន ទុវិធស្ស អត្តភាវស្ស អនុបាលកស្ស។ រូបារូបវសេន ទុវិធម្បិ ហិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ ឥធ គហិតំ។ **“បវត្តី”**តិ ឯតេន សហជាតធម្មានំ បវត្តនវសេន ជីវិតិន្ទ្រិយេន វេទយិតានំ បវត្តេតព្ពតំ ទីបេតិ។ **“ភាវនាមគ្គសម្បយុត្ត”**ន្តិ ឥមិនា ផលភូតំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ និវត្តេតិ។ ភាវនាគហណញ្ចេត្ថ សក្កា អវត្តុំ។ “ភាវេតព្ពត្តា”តិ វុត្តត្តា ភាវនាភាវោ បាកដោវ។ **ទស្សនានន្តរា**តិ សមានជាតិភូមិកេន អព្យវហិតតំ សន្ធាយាហ, ន អនន្តរបច្ចយំ។

តស្សាតិ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវស្ស។ **អនញ្ញសាធារណត្តា**តិ អញ្ញេហិ អនិន្ទ្រិយេហិ អសាធារណត្តា។ ឯវំ សាមត្ថិយតោ កិច្ចវិសេសំ វវត្ថបេត្វា បករណតោបិ តំ ទស្សេតិ **“ឥន្ទ្រិយកថាយ ច បវត្តត្តា”**តិ។ **អញ្ញេស**ន្តិ អញ្ញេសំ ឥន្ទ្រិយសភាវានម្បិ សហជាតធម្មានំ។ យេហិ តេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេន្តិ, តេសំ វសវត្តាបនំ នត្ថិ, យថា មនិន្ទ្រិយស្ស បុព្ពង្គមសភាវាភាវតោ សយញ្ច តេ អញ្ញទត្ថុ មនិន្ទ្រិយស្សេវ វសេ វត្តន្តិ។ តេនាហ **“តំសម្បយុត្តានិបិ ហី”**តិអាទិ។ យទិ ឯវំ កថំ តេសំ ឥន្ទង្គោតិ? “សុខនាទិលក្ខណេ សម្បយុត្តានំ អត្តាការានុវិធាបនមត្ត”ន្តិ វុត្តោវាយមត្ថោ ។ **“ចេតសិកត្តា”**តិ ឥមិនា សម្បយុត្តធម្មានំ ចិត្តស្ស បធានតំ ទស្សេតិ។ តតោ ហិ “ចេតសិកា”តិ វុច្ចន្តិ។ **សព្ពត្ថា**តិ វសវត្តាបនំ សហជាតធម្មានុបាលនន្តិ ឯវំ យាវ អមតាភិមុខភាវបច្ចយតា ច សម្បយុត្តាននិ តំកិច្ចនិទ្ទេសេ។ “អនុប្បាទនេ, អនុបត្ថម្ភេ ច សតី”តិ បទំ អាហរិត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ ន ហិ បទន្តោ សព្ពាវំ

ព្យភិចរតីតិ ជនកុបត្ថម្ភកត្ថាភាវេបិតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តប្បច្ចយានន្តិ** ឥត្ថិបុរិសនិមិត្តាទិបច្ចយានំ កម្មាទីនំ។ **តប្បវត្តនេ និមិត្តភាវោ**តិ ឥត្ថិនិមិត្តាទិអាការរូបនិព្ពត្តនេ ការណភាវោ។ ស្វាយំ ឥត្ថិន្ទ្រិយាទីនំ តត្ថ អត្ថិភាវោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ យស្មិញ្ហិ សតិ យំ ហោតិ, អសតិ ច ន ហោតិ, តំ តស្ស ការណន្តិ។ **“និមិត្តភាវោ អនុវិធាន”**ន្តិ ឥមិនា **អនុវិធាន**សទ្ទស្ស កម្មត្ថតំ ទស្សេតិ។ **សុខទុក្ខភាវប្បត្តា វិយា**តិ សយំ សុខទុក្ខសភាវប្បត្តា វិយ, សុខន្តា ទុក្ខន្តា ច វិយាតិ អត្ថោ។ **អសន្តស្ស...បេ.... មជ្ឈត្តាការានុបាបនំ** អញ្ញាណុបេក្ខនាទិវសេន វេទិតព្ពំ។ **សមានជាតិយ**ន្តិ អកុសលេហិ សុខទុក្ខេហិ អកុសលូបេក្ខាយ, អព្យាកតេហិ អព្យាកតូបេក្ខាយ, កុសលសុខតោ កុសលូបេក្ខាយ។ តត្ថាបិ ភូមិវិភាគេនាយមត្ថោ ភិន្ទិត្វា យោជេតព្ពោ។ តំ សព្ពំ **ខន្ធវិភង្គេ** វុត្តឱឡារិកសុខុមវិភាគេន ទីបេតព្ពំ។ **អាទិសទ្ទេនា**តិ “កាមរាគព្យាបាទាទី”តិ ឯត្ថ វុត្តអាទិសទ្ទេន។ សំយោជនសមុច្ឆិន្ទនតទុបនិស្សយតា ឯវ សន្ទាយ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយស្ស កិច្ចន្តរាបសុតតា វុត្តា, តស្សាបិ ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនបដិប្បស្សទ្ធិប្បហានកិច្ចតា លព្ភតេវ។ អព្យាបិភាវតោ វា អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយស្ស បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានកិច្ចំ ន វុត្តព្ពំ, តតោ អញ្ញិន្ទ្រិយស្សាបិ តំ អដ្ឋកថាយំ អនុទ្ធដំ។ មគ្គានន្តរញ្ហិ ផលំ “តាយ សទ្ធាយ អវូបសន្តាយា”តិអាទិវចនតោ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥០៥) កិលេសានំ បដិប្បស្សម្ភនវសេន បវត្តតិ, ន ឥតរំ។ អញ្ញថា អរិយា សព្ពកាលំ អប្បដិប្បស្សទ្ធកិលេសទរថា សិយុំ។ ឥតរស្ស បន និច្ចន្ទវាគេសុ សត្តវោហារោ វិយ រុឡ្ហិវសេន បដិប្បស្សទ្ធិកិច្ចតា វេទិតព្ពា។

ឯត្ថាហ – កស្មា បន ឯត្តកានេវ ឥន្ទ្រិយានិ វុត្តានិ, ឯតានិ ឯវ ច វុត្តានីតិ? អាធិបច្ចត្ថសម្ភវតោតិ ចេ។ អាធិបច្ចំ នាម ឥស្សរិយន្តិ វុត្តមេតំ។ តយិទំ អាធិបច្ចំ អត្តនោ កិច្ចេ ពលវន្តិ អញ្ញេសម្បិ សភាវធម្មានំ លព្ភតេវ។ បច្ចយាធីនវុត្តិកា ហិ បច្ចយុប្បន្នា ។ តស្មា តេ តេហិ អនុវត្តីយន្តិ, តេ ច តេ អនុវត្តន្តីតិ? សច្ចមេតំ, តថាបិ អត្ថិ តេសំ វិសេសោ។ ស្វាយំ វិសេសោ “ចក្ខុវិញ្ញាណាទិប្បវត្តិយញ្ហិ ចក្ខាទីនំ សិទ្ធមាធិបច្ច”ន្តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២១៩) អដ្ឋកថាយំ ទស្សិតោយេវ។

អបិច ខន្ធបញ្ចកេ យាយំ សត្តបញ្ញត្តិ, តស្សា វិសេសនិស្សយោ ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានីតិ តានិ តាវ អាធិបច្ចត្ថំ ឧបាទាយ “ចក្ខុន្ទ្រិយំ...បេ.... មនិន្ទ្រិយ”ន្តិអាទិតោ វុត្តានិ។ តានិ បន យេន ធម្មេន បវត្តន្តិ, អយំ សោ ធម្មោ តេសំ ឋិតិហេតូតិ ទស្សនត្ថំ ជីវិតំ។ តយិមេ ឥន្ទ្រិយបដិពទ្ធា ធម្មា ឥមេសំ វសេន “ឥត្ថី, បុរិសោ”តិ វោហរីយន្តីតិ ទស្សនត្ថំ ភាវទ្វយំ។ ស្វាយំ សត្តសញ្ញិតោ ធម្មបុញ្ជោ បពន្ធវសេន បវត្តមានោ ឥមាហិ វេទនាហិ សំកិលិស្សតីតិ ទស្សនត្ថំ វេទនាបញ្ចកំ។ តតោ វិសុទ្ធត្ថិកានំ វោទាន សម្ភារទស្សនត្ថំ សទ្ធាទិបញ្ចកំ។ តតោ វោទានសម្ភារា ឥមេហិ វិសុជ្ឈន្តិ, វិសុទ្ធិប្បត្តា, និដ្ឋិតកិច្ចា ច ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ អន្តេ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយាទីនិ តីណិ វុត្តានិ។ សព្ពត្ថ “អាធិបច្ចត្ថំ ឧបាទាយា”តិ បទំ យោជេតព្ពំ។ ឯត្តាវតា អធិប្បេតត្ថសិទ្ធីតិ អញ្ញេសំ អគ្គហណំ។

អថ វា បវត្តិនិវត្តីនំ និស្សយាទិទស្សនត្ថម្បិ ឯតានិ ឯវ វុត្តានិ។ បវត្តិយា ហិ វិសេសតោ មូលនិស្សយភូតានិ ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានិ។ យថាហ “ឆសុ លោកោ សមុប្បន្នោ”តិអាទិ (សុ. និ. ១៧១)។ តស្សា ឧប្បត្តិ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយេហិ។ វិសភាគវត្ថុសរាគនិមិត្តា ហិ យេភុយ្យេន សត្តកាយស្ស អភិនិព្ពត្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ “តិណ្ណំ ខោ បន, មហារាជ, សន្និបាតា គព្ភស្សាវក្កន្តិ ហោតិ, ឥធ មាតាបិតរោ ច សន្និបតិតា ហោន្តិ, មាតា ច ឧតុនី ហោតិ, គព្ភោ ច បច្ចុបដ្ឋិតោ ហោតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៨; ២.៤១១; មិ. ប. ៤.១.៦)។ អវដ្ឋានំ ជីវិតិន្ទ្រិយេន តេន អនុបាលេតព្ពតោ។ តេនាហ “អាយុ ឋិតិ យបនា យាបនា”តិអាទិ។ ឧបភោគោ វេទនាហិ ។ វេទនាវសេន ហិ ឥដ្ឋាទិសព្ពវិសយុបភោគោ។ យថាហ – “វេទយតិ វេទយតីតិ ខោ, ភិក្ខវេ, តស្មា វេទនាតិ វុច្ចតី”តិ (សំ. និ. ៣.៧៩)។ ឯវំ បវត្តិយា និស្សយសមុប្បាទដ្ឋិតិសម្ភោគទស្សនត្ថំ ចក្ខុន្ទ្រិយំ យាវ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយន្តិ ចុទ្ទសិន្ទ្រិយានិ ទេសិតានិ។ យថា ចេតានិ បវត្តិយា, ឯវំ ឥតរានិ និវត្តិយា។ វិវដ្ដសន្និស្សិតេន ហិ និព្ពត្តិតានិ សទ្ធាទីនិ បញ្ច ឥន្ទ្រិយានិ និវត្តិយា និស្សយោ។ ឧប្បាទោ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយេន តស្ស បឋមំ ឧប្បជ្ជនតោ។ អវដ្ឋានំ អញ្ញិន្ទ្រិយេន។ ឧបភោគោ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយេន អគ្គផលសមុបភោគតោ។ ឯវម្បិ ឯតានិ ឯវ ឥន្ទ្រិយានិ ទេសិតានិ។ ឯត្តាវតា យថាធិប្បេតត្ថសិទ្ធិតោ អញ្ញេសំ អគ្គហណំ។ ឯតេនាបិ នេសំ ទេសនានុក្កមោបិ សំវណ្ណិតោ វេទិតព្ពោ។

២២០. កុសលាកុសលវីរិយាទីនីតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន កុសលសមាធិអាទីនំ, អព្យាកតវីរិយាទីនញ្ច សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បច្ចយាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ទេសារម្មណាទយោ គហិតា, យថាវុត្តវីរិយាទីនិ, ចក្ខាទីនិ ច សង្គណ្ហាតិ។ ឥច្ចេវំ សព្ពសង្គាហិកានិ វីរិយិន្ទ្រិយាទិបទានិ, ចក្ខុន្ទ្រិយាទិបទានិ ច។ **តេនា**តិ “ឯវំ សន្តេបី”តិអាទិនា ភូមិវិភាគកថនេន។ **តន្និវត្តនេនា**តិ សព្ពេសំ សព្ពភូមិកត្តនិវត្តនេន។ **អវិជ្ជមានសង្គាហកត្ត**ន្តិ តស្សំ តស្សំ ភូមិយំ អនុបលព្ភមានស្ស ឥន្ទ្រិយស្ស សង្គាហកតា។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៩៨ ឥមស្មឹ “សត្តិន្ទ្រិយា អនារម្មណា”តិ ឯវំ ឯកន្តានារម្មណត្តេ វុច្ចមានេ **ន អាភជ្ជំ** ជីវិតិន្ទ្រិយំ ន ភាសិតំ។ ដីកាយំ បន **អនាភជ្ជន្តិ** កកសមាសំ កត្វា វុត្តំ។ **រូបធម្មេសុ សង្គហិតតន្តិ** “រូប”ន្តិ គណិតតំ។ **អរូបកោដ្ឋាសេន** អរូបភាវេន សិយាបក្ខេ សង្គហិតំ។ កស្មា? តស្ស បរិត្តារម្មណាទិតា អត្ថីតិ។ យស្មា បន រូបារូបមិស្សកស្សេវ វសេន សិយាបក្ខសង្គហោ យុត្តោ, ន ឯកទេសស្ស, តស្មា ឯកទេសស្ស តំ អនិច្ឆន្តោ អាហ **“អធិប្បាយោ”**តិ។ ឥទានិ តមត្ថំ បកាសេតុំ **“អរូបកោដ្ឋាសេន បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **នវត្តព្ពតាតិ** បរិត្តារម្មណាទិភាវេន នវត្តព្ពតា។ កថំ បន រូបកោដ្ឋាសេនស្សានារម្មណស្ស នវត្តព្ពតាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“ន ហិ អនារម្មណ”**ន្តិអាទិ។ **“អវិជ្ជមានារម្មណានារម្មណេសូ”**តិ ឥមិនា “អនារម្មណា”តិ ពាហិរត្ថសមាសោ អយន្តិ ទស្សេតិ ។ **នវត្តព្ពេសូតិ** សារម្មណភាវេន នវត្តព្ពេសុ។ **អនារម្មណត្តាតិ** អារម្មណរហិតត្តា។ “នវិន្ទ្រិយា សិយា បរិត្តារម្មណា, សិយា មហគ្គតារម្មណា, សិយា អប្បមាណារម្មណា, សិយា ន វត្តព្ពា ‘បរិត្តារម្មណា’តិបិ ‘មហគ្គតារម្មណា’តិបិ ‘អប្បមាណារម្មណា’តិបី”តិអាទីសុ (វិភ. ២២៣) វិយ ន សារម្មណស្សេវ នវត្តព្ពតំ ទស្សេតិ។ យថា ច ន សារម្មណស្សេវ នវត្តព្ពតាបរិយាយោ, អថ ខោ អនារម្មណស្សាបីតិ សារម្មណេ និយមាភាវោ។ ឯវំ ន វត្តព្ពំ សារម្មណមេវាតិ អយម្បិ និយមោ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ **“នវត្តព្ពស្ស វា សារម្មណត”**ន្តិ អាហ។ តស្ស ន ទស្សេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **“ន ហី”**តិអាទិនា តមេវត្ថំ វិវរតិ។

តត្ថ រូបនិព្ពានានំ សុខាទិសម្បយុត្តភាវេន នវត្តព្ពតា, ន បរិត្តារម្មណាទិភាវេនាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“អថាបី”**តិអាទិ។ តត្ថ អថាបិ វត្តតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សិយា អនារម្មណន្តិបិ វត្តព្ពំ សិយាតិ** អនារម្មណំ ធម្មាយតនំ សារម្មណេហិ វិសុំ កត្វា ឯវំ វត្តព្ពំ សិយា។ **នវត្តព្ព-**សទ្ទោ យទិ សារម្មណេស្វេវ វត្តេយ្យ, ន ចេវំ វុត្តំ, អវចនេ ច អញ្ញំ ការណំ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“ន ហិ បញ្ហបុច្ឆកេ សាវសេសា ទេសនា អត្ថី”**តិ។ តស្មា **នវត្តព្ព-**សទ្ទោ អនារម្មណេសុបិ វត្តតេវាតិ អធិប្បាយោ។ យាបិ “អដ្ឋិន្ទ្រិយា សិយា អជ្ឈត្តារម្មណា”តិ អជ្ឈត្តារម្មណាទិភាវេន នវត្តព្ពតា វុត្តា, សា ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស អាកិញ្ចញ្ញាយតនកាលេ បឋមារុប្បវិញ្ញាណភាវមត្តារម្មណតំ សន្ធាយ វុត្តា, ន សារម្មណស្សេវ នវត្តព្ពតាទស្សនត្ថំ, នាបិ អនារម្មណស្ស បរិត្តារម្មណាទិភាវេន នវត្តព្ពតាភាវទស្សនត្ថន្តិ ទស្សេន្តោ **“អដ្ឋិន្ទ្រិយា សិយា អជ្ឈត្តារម្មណាតិ ឯត្ថ ចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សិយា អជ្ឈត្តារម្មណាតីតិ ឥតិ-**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ។ តេន អវសិដ្ឋបាឡិសង្គណ្ហនេន “សិយា ន វត្តព្ពា ‘អជ្ឈត្តារម្មណា’តិបិ ‘ពហិទ្ធារម្មណា’តិបិ ‘អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា’តិបី”តិ ឥមាយ បាឡិយា វុត្តមត្ថំ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ទស្សេន្តោ **“ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស…បេ…. នវត្តព្ពតា វេទិតព្ពា”**តិ អាហ, តំ វុត្តត្ថមេវ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥន្ទ្រិយវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា

២២៥. “**វុត្តត្តា**”តិ ឥទំ និស្សក្កំ កឹ លក្ខណំ? ហេតុលក្ខណំ។ យទិ ឯវំ តំហេតុកោ វិភជ្ជវាទិភាវោ អាបជ្ជតិ។ ន ហិ មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរេន វុត្តត្តា ពុទ្ធសាវកា វិភជ្ជវាទិនោ អហេសុន្តិ? នយិទមេវំ។ តិវិធោ ហិ ហេតុ ញាបកោ, ការកោ, សម្បាបកោតិ។ តេសុ ញាបកហេតុ ឥធាធិប្បេតោ, តស្មា តេន មហាថេរេន “កឹ វាទី, ភន្តេ, សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ បុដ្ឋេន “វិភជ្ជវាទី, មហារាជា”តិ តទា វុត្តវចនេន ញាយតិ “សម្មាសម្ពុទ្ធសាវកា វិភជ្ជវាទិនោ”តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ **កឹ…បេ…. វុត្តត្តា…បេ…. វិភជ្ជវាទិនោ**”តិ។ “អហញ្ហិ, ព្រាហ្មណ, វិនយាយ ធម្មំ ទេសេមិ រាគស្សា”តិអាទី វត្វា “នោ ច ខោ យំ ត្វំ សន្ធាយ វទេសី”តិអាទិនា (បារា. ៥-៩) វេរញ្ជព្រាហ្មណស្ស ភគវតា វេនយិកាទិភាវោ វិភជ្ជ វុត្តោតិ តំ អនុវទន្តា សាវកាបិ តថា វទន្តីតិ អាហ “**តេ ហិ វេនយិកាទិភាវំ វិភជ្ជ វទន្តី**”តិ។ **ចីវរាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សោមនស្សាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តានិបិ ហិ សេវិតព្ពាសេវិតព្ពភាវេន វិភជ្ជ វុត្តានិ។ វិភជ្ជវាទិបរិសា **វិភជ្ជវាទិមណ្ឌល**ន្តិ ឯតស្មឹ អត្ថេ យថា តំ ឱតិណ្ណោ នាម ហោតិ, តំទស្សនត្ថំ “**អាចរិយេ អនព្ភាចិក្ខន្តេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ សកសមយាវោក្កមាទិ ហិ បរមត្ថតោ តទោតារោ។ “អសំកិលិដ្ឋាបិ អវិជ្ជា អត្ថិ អមគ្គវជ្ឈា, យាយ និវុតា ខីណាសវាបិ នាមគោត្តាទីសុ ឯកច្ចំ ន ជានន្តិ, សា កុសលចិត្តុប្បាទេសុបិ បវត្តតី”តិ និកាយន្តរិយា។ តំ សន្ធាយាហ “**អវិជ្ជា បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារានំ ហេតុបច្ចយោ ហោតីតិអាទី វទន្តោ**”តិ។ ឧបលក្ខណញ្ហេតំ សហជាតកោដិយា។ **អាទិ**-សទ្ទេន អកុសលចិត្តេនបិ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, យា សំកិលិដ្ឋា បញ្ញាតិ, អចេតសិកំ សីលំ, អវិញ្ញត្តិសង្ខាតំ រូបភាវំ ទុស្សិល្យន្តិ ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ បរសមយាយូហនំ បរសមយេ ព្យាបារាបត្តិយា។ យោ តត្ថ សកសមយេន វិរុទ្ធោ អត្ថោ, តស្ស វា ទីបនេន សិយា, បរសមយេ វាទារោបនេន វា ។ តេសុ បុរិមំ “អាចរិយេ អនព្ភាចិក្ខន្តេនា”តិ ឥមិនា អបនីតន្តិ ឥតរំ ទស្សេតិ “**បរសមយំ…បេ…. អនាយូហន្តេនា**”តិ។ **អសម្បិណ្ឌេន្តេនា**តិ ឧបចយត្ថំ សន្ធាយ វទន្តិ។ អាយូហន-សទ្ទោ បន ឧបចយត្ថោ ន ហោតីតិ កេចិវាទោ ន សារតោ គហេតព្ពោ។

តព្ពិបរិយាយេនាតិ យថាវិនយំ អវដ្ឋានេន។ សាវជ្ជស្ស អនវជ្ជតាទីបនាទិនា **កម្មន្តរំ ភិន្ទន្តោ** វិនាសេន្តោ, អាលោឡេន្តោ វា **ធម្មតំ** ធម្មសភាវំ **វិលោមេតិ** វិបរីតតោ ទហតិ។ **មហាបទេសេ**តិ មហាអបទេសេ, ពុទ្ធាទយោ មហន្តេ មហន្តេ អបទិសិត្វា វុត្តានិ មហាការណានិ។ **មហាបទេសេ**តិ វា មហាឱកាសេ, មហន្តានិ ធម្មស្ស បតិដ្ឋានដ្ឋានានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – អបទិសីយតីតិ អបទេសោ, ពុទ្ធោ អបទេសោ ឯតស្សាតិ ពុទ្ធាបទេសោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ អត្ថតោ ចាយំ មហាបទេសោ “សម្មុខា មេតំ ភគវតោ សុត”ន្តិអាទិនា កេនចិ អាភតស្ស “ធម្មោ”តិ វា “អធម្មោ”តិ វា វិនិច្ឆយនេ ការណំ។ កឹ បន តន្តិ? តស្ស យថាភតស្ស សុត្តោតរណាទិ ឯវ។ យទិ ឯវំ កថំ ចត្តារោតិ? ធម្មស្ស ទ្វេ សម្បទាយោ ភគវា, សាវកា ច។ តេសុ សាវកា សង្ឃគណបុគ្គលវសេន តិវិធា។ ឯវំ “អមុម្ហា មយា អយំ ធម្មោ បដិគ្គហិតោ”តិ អបទិសិតព្ពានំ ភេទេន ចត្តារោ។ តេនាហ “**សម្មុខា មេតំ ភគវតោ សុត**”ន្តិអាទិ។ នេត្តិយម្បិ វុត្តំ “ពុទ្ធាបទេសោ សង្ឃាបទេសោ សម្ពហុលត្ថេរាបទេសោ ឯកត្ថេរាបទេសោ”តិ។

សុត្តសុត្តានុលោមអាចរិយវាទអត្តនោមតិមហាបទេសេតិ ឯត្ថ តិស្សោ សង្គីតិយោ អារូឡ្ហានិ តីណិ បិដកានិ អត្ថសូចនាទិអត្ថេន **សុត្តំ**។ យថាវុត្តស្ស សុត្តស្ស អនុលោមតោ យថាវុត្តា ឯវ ចត្តារោ មហាបទេសា **សុត្តានុលោមំ**។ បាឡិយា អត្ថគាហណេន ធម្មតាយំ បតិដ្ឋាបនតោ អដ្ឋកថា **អាចរិយវាទោ**។ នយគ្គាហេន អនុពុទ្ធិយា អត្តនោ បដិភានំ **អត្តនោមតិ**។ ឯត្ថ ច សុត្តអាចរិយវាទអត្តនោមតីនម្បិ កេនចិ អាភតស្ស ធម្មាធម្មាទិភាវវិនិច្ឆយនេ ការណភាវសភាវតោ មហាបទេសតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ **សន្តិដ្ឋតិ** អប្បដិពាហន្តោ, អវិលោមេន្តោ ច។ តព្ពិបរិយាយេន អតិធាវតិ។ ឯកស្ស បទស្ស ឯកេន បការេន អត្ថំ វត្វា តស្សេវ បុន បការន្តរេន អត្ថំ វទន្តោ វា អបរេហិ បរិយាយេហិ និទ្ទិសតិ នាម យថា “អវិជ្ជា ទុក្ខសច្ចស្ស យាថាវសរសលក្ខណំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតី”តិអាទី វត្វា បុន “អយំ អវិជ្ជា ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណ”ន្តិ វុត្តាបិ “ទុក្ខសច្ចស្ស ឯកទេសោ ហោតី”តិអាទិវចនំ។ អថ វា ហេតុភាវេន វុត្តស្ស អត្ថស្ស បុន ផលភាវេន វចនំ តមេវត្ថំ បុនរាវត្តេត្វា និទ្ទិសនំ យថា “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ វត្វា បុន “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ វចនំ។ អថ វា “សព្ពមេតំ ភវចក្កំ កម្មញ្ចេវ វិបាកោ ច។ កិលេសកម្មវិបាកវសេន តិវិធ”ន្តិ ច អាទិនា វុត្តស្សេវត្ថស្ស ទុវិធតិវិធាទិវិភាគទស្សនំ តមេវត្ថំ បុនរាវត្តេត្វា និទ្ទិសនន្តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

សត្តវោហារោតិ “សត្តោ”តិ សមញ្ញា។ យេ ហិ ធម្មេ សមូហភូតេ សន្តានវសេន វត្តមានេ ឧបាទាយ សត្តបញ្ញត្តិ, តស្សា តតោ អញ្ញថានាញ្ញថាអច្ចន្តាភាវសង្ខាតេ អន្តេ អនុបគម្ម យាថាវតោ សង្គហណំ, ពោធនញ្ច ធម្មតាយំ អកុសលស្ស ទុក្ករំ ទុរភិសម្ភវន្តិ។ អវិជ្ជាទិកស្ស បច្ចយធម្មស្ស សង្ខារាទិបច្ចយុប្បន្នធម្មំ បតិ ហេតុអាទិនា បច្ចយេន បច្ចយភាវោ **បច្ចយាការោ**, បដិច្ចសមុប្បាទោតិ អត្ថោ។

វុត្តនយេនាតិ “អាចរិយេ អនញ្ញាចិក្ខន្តេនា”តិអាទិនា វុត្តនយេន។ កាមញ្ចេត្ថ សព្ពាបិ អត្ថវណ្ណនា ឥមិនាវ នយេន កាតព្ពា, បដិច្ចសមុប្បាទវណ្ណនាយ បន គរុតរភាវំ ទស្សេន្តោ ឯវំ វទតិ។

បាឡិធម្មន្តិ តេបិដកពុទ្ធវចនំ។ **បដិច្ចសមុប្បាទ**ន្តិ បដិច្ចសមុប្បាទបាឡឹ។

អត្ថំ កត្វាតិ ហិតំ កត្វា។ យថាយំ ហិតាវហោ ហោតិ, ឯវំ កត្វា។ **អដ្ឋឹ កត្វា**តិ វា អត្ថានំ អត្ថិកំ កត្វា។ សុតចិន្តាមយាទី **ញាណវិសេសំ**។ តទង្គវិក្ខម្ភនាទិនា **កិលេសក្ខយវិសេសំ**។

ភវាទីសុ អាទីនវប្បដិច្ឆាទនតោ, ពលវូបនិស្សយតោ, កម្មស្ស វិសេសហេតុភាវតោ ច វដ្ដស្ស មូលការណំ អវិជ្ជា។ វិបាកវដ្ដនិមិត្តស្ស កម្មវដ្ដស្ស ការណភូតម្បិ កិលេសវដ្ដំ អវិជ្ជាមូលកន្តិ ទស្សនត្ថំ អវិជ្ជា អាទិតោ វុត្តា។ តណ្ហាបិ ហិ អវិជ្ជាយ បដិច្ឆាទិតាទីនវេ ឯវ វិសយេ អស្សាទានុបស្សិនោ បវត្តតិ, ន អញ្ញថា។ **មូលាទិទស្សន សាមញ្ញញ្ញា**តិ វល្លិយា មូលមជ្ឈបរិយោសានស្ស ទស្សនេន បដិច្ចសមុប្បាទស្ស តំទស្សនសាមញ្ញញ្ច យោជេតព្ពំ, សមន្តចក្ខុនា សព្ពស្ស ទិដ្ឋត្តេបិ ទេសនាកាលេ ទេសនាញាណចក្ខុនា ពោធេតព្ពតាវសេន ឯកទេសទស្សនស្ស អធិប្បេតត្តា។

ទិដ្ឋិសហិតាយ មានសហិតាយ វា តណ្ហាយ “អហ”ន្តិ, ឥតរាយ “មម”ន្តិ **អភិវទតោ**។ “អភិនន្ទនតោ”តិ ហិ ឥមិនា សប្បីតិកាយ តណ្ហាយ បវត្តិ ទស្សិតា។ “**អភិវទតោ**”តិ ឥមិនា តតោ ពលវតរាយ ទិដ្ឋិសហិតាយ មានសហិតាយ វា។ “**អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតោ**”តិ ឥមិនា បន តតោបិ ពលវតមាយ ទិដ្ឋិសហិតាយ, កេវលាយ វា តណ្ហាយ បវត្តិ ទស្សិតា។ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋាបេត្វា ឋានញ្ហិ អជ្ឈោសានំ។ **តប្បច្ចយ**ន្តិ តណ្ហាបច្ចយំ។ កថំ បន នន្ទិវចនេន ចតុព្ពិធម្បិ ឧបាទានំ វុត្តន្តិ អាហ “**នន្ទិតា**”តិអាទិ។ តត្ថ **នន្ទិតាតទវិប្បយោគតាហី**តិ នន្ទិភាវេន សភាវតោ តណ្ហុបាទានំ, តាយ នន្ទិយា តណ្ហាយ អវិប្បយោគេន អវិនាភាវេន ទិដ្ឋុបាទានំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ “**ទិដ្ឋាភិនន្ទនភាវេនា**”តិ ឥមិនា ទិដ្ឋិយាបិ នន្ទិភាវមាហ។

បដិសន្ធិបវត្តិផស្សាទយោតិ បដិសន្ធិយំ បវត្តេ ច ឧប្បន្នផស្សមនោសញ្ចេតនាវិញ្ញាណានិ។ “**វិបាកវដ្ដភូតេ**”តិ ច ឥទំ បវត្តិវិសេសនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **វដ្ដូបត្ថម្ភកា**តិ វដ្ដត្តយូបនិស្សយា។ **ឥតរេ**តិ អកម្មជា។ **តស្មិ**ន្តិ យថាវុត្តេ អាហារចតុក្កេ។ **វត្តុំ វដ្ដតី**តិ តណ្ហានិទានូបនិស្សយតោ “តណ្ហានិទានា”តិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។

យថា អរិយមគ្គោ អន្តទ្វយវជ្ជិតមជ្ឈិមបដិបទាភាវតោ “ញាយោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ បដិច្ចសមុប្បាទោបីតិ អាហ “**ញាយោតិ មគ្គោ, សោយេវ វា បដិច្ចសមុប្បាទោ**”តិ។ **អត្តនោ បដិវេធាយ សំវត្តតិ** អសម្មោហបដិវេធេន បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា។ **សំវត្តតី**តិ ច និមិត្តស្ស កត្តុបចារវសេនេតំ វុត្តំ យថា “អរិយភាវករានិ សច្ចានិ អរិយសច្ចានី”តិ។ **បកតិអាទយោ** ហេដ្ឋា សច្ចវិភង្គេ ហេតុវិប្បដិបត្តិកថាយំ ទស្សិតា ឯវ។ **អការណំ “ការណ”ន្តិ គណ្ហន្តិ** យថា កាបិលាទយោ។ **ន កិញ្ចិ ការណំ ពុជ្ឈន្តិ** យថា តំ អញ្ញេ ពាលបុថុជ្ជនា។ **ឥតរាស**ន្តិ មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានា ទេសនាទីនំ តិស្សន្នំ។ **តទត្ថតាសម្ភវេបី**តិ យថាសកេហិ ការណេហិ បវត្តិទស្សនត្ថតាសម្ភវេបិ។ **អត្ថន្តរសព្ភាវតោ**តិ បយោជនន្តរសព្ភាវតោ។ វុត្តានិ ហិ អដ្ឋកថាយំ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៥) “ជរាមរណាទិកស្ស ទុក្ខស្ស អត្តនា អធិគតការណសន្ទស្សនត្ថំ។ អាហារនិទានវវត្ថាបនានុសារេន យាវ អតីតំ អទ្ធានំ អតិហរិត្វា បុន អតីតទ្ធតោ បភុតិ ហេតុផលបដិបាដិសន្ទស្សនត្ថំ។ អនាគតទ្ធហេតុសមុដ្ឋានតោ បភុតិ អនាគតទ្ធសន្ទស្សនត្ថ”ន្តិ តិស្សន្នំ យថាក្កមំ តីណិ បយោជនានិ។

តំតំផលបដិវេធោតិ ជាតិអាទីនំ ជរាមរណាទិតំតំផលាវគមោ។ **អនុវិលោកយតោ**តិ បុរិមេ វិកប្បេ វិបស្សនានិមិត្តំ អនុវិលោកនំ, ទុតិយេ ទេសនានិមិត្តំ។ កាមុបាទានភូតា តណ្ហា មនោសញ្ចេតនាហារសង្ខាតស្ស ភវស្ស, តំសម្បយុត្តានំ, តន្និមិត្តានញ្ច សេសាហារានំ វិសេសបច្ចយោ ហោតីតិ អាហ “**អាហារតណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នទ្ធា**”តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន យាវ វិញ្ញាណំ គហេតព្ពំ។ **អាហារតណ្ហាទយោ**តិ ឯត្ថ បច្ចុប្បន្នកម្មវដ្ដបរិយាបន្នេ អាហារេ គហេត្វា អទ្ធយោជនំ កត្វា អនាគតវិបាកវដ្ដបរិយាបន្នេ គហេត្វា យោជេតុំ វុត្តំ “**អាហារា វា តណ្ហាយ បភាវេតព្ពា អនាគតោ អទ្ធា**”តិ។ **បភាវេតព្ពា**តិ អាយតឹ ឧប្បាទេតព្ពា។ **យុជ្ជតី**តិ ផលភូតេ អាហារេ បច្ចុប្បន្នេ បច្ចក្ខតោ ទស្សេត្វា “តំនិទានំ តណ្ហំ តស្សា និទាន”ន្តិអាទិនា ផល

បរម្បរាយ ការណបរម្បរាយ ច ទស្សនំ គថាពុជ្ឈនកានំ បុគ្គលានំ អជ្ឈាសយានុលោមតោ, ធម្មសភាវវិលោមនតោ ច យុត្តិយា សង្គយ្ហតិ។ យទិ តណ្ហាទយោ អតីតោ អទ្ធា, តណ្ហាគ្គហណេនេវ សង្ខារាវិជ្ជា គហិតាតិ កិមត្ថំ បុន តេ គហិតាតិ អាហ “**សង្ខារាវិជ្ជា តតោបិ អតីតតរោ អទ្ធា វុត្តោ សំសារស្ស អនាទិភាវទស្សនត្ថ**”ន្តិ។ **អតីត**ន្តិ វា អតីតតាសាមញ្ញេន អតីតតរម្បិ សង្គហិតំ ទដ្ឋព្វំ។

បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិអាហារកាតិ បុនព្ភវុប្បត្តិបច្ចយា។ **ឥតិ វចនតោ**តិ ឯវំ វុត្តវចនសព្ភាវតោ។ វិញ្ញាណាហារោ តាវ បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិយា ហេតុ, ឥតរេ បន កថន្តិ អាហ “**តំសម្បយុត្តត្តា…បេ…. កពឡីការាហារស្សា**”តិ។ តស្ស អាយតី បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិអាហារកា ចត្តារោ អាហារាតិ សម្ពន្ធោ។ សទ្ធាទីនំ ឧបនិស្សយតា បរិច្ចាគាទិកាលេ, រាគាទីនំ គធិតស្ស ភោជនាទិកាលេ។ តេន យថាក្កមំ កុសលាកុសលកម្មវិញ្ញាណាយូហនំ ទស្សិតំ។ **តស្មា**តិ យស្មា អាយតី បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិអាហារកា ចត្តារោ អាហារា គយ្ហន្តិ, តស្មា។ **បុរិមោយេវត្ថោ**តិ “អាហារតណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នទ្ធា”តិអាទិនា វុត្តអត្ថោ។ **អតីតេ**តិ អតីតេ អទ្ធនិ។ **តតោ បរ**ន្តិ តតោ អតីតទ្ធតោ បរំ បច្ចុប្បន្នេ អនាគតេ ច អទ្ធនិ “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា។ **បច្ចក្ខាន**ន្តិ បច្ចុប្បន្នភវបរិយាបន្នតាយ បច្ចក្ខភូតានំ។ **បច្ចុប្បន្នំ ហេតុ**ន្តិ ឯតរហិ វត្តមានំ តណ្ហាទិកំ អាហារាទីនំ ហេតុំ។

សុត្តំ អាហរតិ “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣)។ **វដ្ដហេតុនោ**តិ វិបាកវដ្ដហេតុនោ, សកលវដ្ដហេតុនោ វា។ អកុសលញ្ហិ កម្មំ កម្មវដ្ដស្ស កិលេសវដ្ដស្ស ច បច្ចយោ ហោតិយេវ។ “**ភវតណ្ហាយបិ ហេតុភូតា**”តិ ឥមិនា កិលេសវដ្ដស្សាបិ អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវមាហ។ **ឯវញ្ចេតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតី**”តិអាទិនា វដ្ដសីសានម្បិ អវិជ្ជាតណ្ហានំ សប្បច្ចយតាទស្សនាបទេសេន សព្ពេសម្បិ សង្ខតធម្មានំ ហេតុផលបរម្បរាវិច្ឆេទវុត្តិយា បុរិមាយ កោដិយា អបញ្ញាយនំ វិភាវេតិ។

អវិជ្ជំ តណ្ហា អនុវត្តតីតិ ទុក្ខេ តណ្ហំ អភិភវិត្វា បវត្តិយា តតោ អវិជ្ជាយ ពលវភាវមាហ។ អវិជ្ជាភិភូតា ហិ សត្តា សតិបិ តណ្ហាបរិតស្សិតេ ឯកន្តានត្ថសញ្ហិតំ អត្តកិលមថានុយោគទុក្ខមនុយុញ្ជន្តិ។ **តណ្ហំ អវិជ្ជា អនុវត្តតី**តិ សុខេ អវិជ្ជំ អភិភវិត្វា បវត្តិយា តតោ តណ្ហាយ ពលវភាវមាហ។ យទិបិ សាវជ្ជសុខានុភវេ ពលវតីយេវ អវិជ្ជា វិជ្ជមានអាទីនវំ បដិច្ឆាទេន្តី តិដ្ឋតិ, តណ្ហា បន តតោបិ ពលវតរតាយ សត្តេ វិបុលានត្ថសញ្ហិតេ អនរិយេ សុខេ និយោជេតីតិ អវិជ្ជាយ តទនុវត្តនំ វុត្តំ។

អាយតនឆក្កំ វា កាយោតិ សម្ពន្ធោ។ **ចក្ខាទិនិស្សយេ សេសធម្មេ**តិ ចក្ខាទិនិស្សយភូតេ, តប្បដិពទ្ធេ ច សសន្តានបរិយាបន្នេ ធម្មេ។ **ចក្ខាទិនិស្សិតេ ឯវ កត្វា**តិ ចក្ខាទិគ្គហណេនេវ គហិតេ កត្វា។ **ចក្ខាទិកាយ**ន្តិ ចក្ខាទិធម្មសមូហំ បរេសំ បញ្ចក្ខន្ធំ។ **ផស្សេន ផុដ្ឋោ**តិ អារម្មណំ ផុសន្តេន វិយ ឧប្បន្នេន សុខវេទនិយេន, ទុក្ខវេទនិយេន ច ផស្សេន ផុដ្ឋោ។ ផស្សេ ហិ តថា ឧប្បន្នេ តំសមង្គីបុគ្គលោ ផុដ្ឋោតិ វោហារោ ហោតីតិ។

យថា សឡាយតនានិ ផស្សស្ស វិសេសបច្ចយោ, ឯវំ វេទនាយបីតិ ទស្សេន្តោ “**សឡាយតនានំ វេទនាយ វិសេសបច្ចយភាវ**”ន្តិ អាហ។ **តន្និស្សិត**ន្តិ សឡាយតននិស្សិតំ។ **អតីតទ្ធាវិជ្ជាតណ្ហាមូលកោ**តិ អតីតទ្ធភូតអវិជ្ជាតណ្ហាមូលកោ។ **កាយស្ស ភេទា កាយូបគោ**តិ ឧភយត្ថាបិ កាយសទ្ទេន ឧបាទិន្នក្ខន្ធបញ្ចកោ គហិតោ។ តទុបគតា ឧបបជ្ជនំ បដិសន្ធិគ្គហណំ។ **ឧភយមូលោ**តិ អវិជ្ជាតណ្ហាមូលោ។

អនភិសមយភូតត្តាតិ អភិសមយស្ស បដិបក្ខភូតត្តា។ **អវិជ្ជាយា**តិ អវិជ្ជាយ សតិ។

គហណន្តិ គហេតព្ពតំ។ **តស្មា**តិ យស្មា សតិ សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារត្តេបិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា បធានតាយ វិសុំ វុត្តា គោពលីពទ្ទញាយេន, តស្មា។ **តត្ថ វុត្តម្បី**តិ សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារេសុ វុត្តម្បិ អភិសង្ខរណកសង្ខារំ **វជ្ជេត្វា** អត្តហេត្វា ឥតរេ សង្ខារា យោជេតព្ពា។ ឯវញ្ហិ អត្ថស្ស ឧទ្ធរណុទ្ធរិតព្ពតាទ្វយំ អសង្ករតោ ទស្សិតំ ហោតិ។ “**ឥធ វណ្ណេតព្ពភាវេនា**”តិ ឥមិនា អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារានំ សតិបិ សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារភាវេ យថាវុត្តមេវ បធានភាវំ ឧល្លិង្គេតិ។ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ តទេកទេសោ វុត្តោតិ សម្ពន្ធោ។ ឥមស្មឹ អត្ថវិកប្បេ សង្គណ្ហនវសេន សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារេហិ សង្គហិតាបិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា ឥធ វណ្ណេតព្ពភាវេន បធានាតិ វិសុំ គហិតា, បុរិមស្មឹ តេ វជ្ជេត្វាតិ អយំ វិសេសោ។ តេនាហ “**វណ្ណេតព្ពសព្ពសង្គហណវសេន ទុវិធតា វុត្តា**”តិ។ សាមញ្ញតោ សង្គយ្ហមានម្បិ បធានភាវជោតនត្ថំ វិសុំ គយ្ហតិ យថា តំ “បុញ្ញញាណសម្ភារា”តិ។

យេន កុសលាកុសលធម្មា “វិបាកធម្មា”តិ វុច្ចន្តិ, តំ អាយូហនំ, កឹ បន តន្តិ? អនុបច្ឆិន្នតណ្ហាវិជ្ជាមានេ សន្តានេ សព្យាបារតា។ តេនាហ “**បដិសន្ធិ…បេ…. អាយូហនរសា**”តិ។ ចេតនាបធានត្តា បន តស្ស ចេតនា

កិច្ចំ កត្វា វុត្តំ។ **រាសិករណំ, អាយូហន**ន្តិ ច រាសិភូតស្ស រូបារូបសង្ខាតស្ស ផលស្ស និព្ពត្តនតោ វុត្តំ។
“អនារម្មណតា អព្យាកតតា”តិ ឥទំ អព្យាកតស្សេវ អនារម្មណត្តា អព្យាកតសម្ពន្ធិនី អនារម្មណតាតិ កត្វា
វុត្តំ។ **អាយតនំ, ឃដន**ន្តិ ច តំតំទ្វារិកធម្មប្បវត្តនមេវ ទដ្ឋព្ពំ។

អននុពោធាទយោ អវិជ្ជាបទនិទ្ទេសេ អាគតា។ អវិជ្ជាបទសម្ពន្ធេន **ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តា**តិ ឥត្ថិលិង្គនិទ្ទេសោ។
អសណ្ឋានត្តាតិ អវិគ្គហត្តា។

សោកាទីនំ សព្ភាវាតិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិ អនិដ្ឋាបេត្វា តទនន្តរំ សោកាទីនម្បិ វុត្តានំ វិជ្ជមានត្តា
តេសំ វសេន **អង្គពហុត្តប្បសង្គេ** បដិច្ចសមុប្បាទង្គានំ ពហុភាវេ អាបន្នេ។ **ទ្វាទសេវា**តិ កថំ ទ្វាទសេវ, ននុ
សោកាទយោបិ ធម្មន្តរភូតា បដិច្ចសមុប្បាទទេសនាយំ វុត្តាតិ? សច្ចំ វុត្តា, ន បន អង្គន្តរភាវេនាតិ ទស្សេន្តោ
“ន ហិ”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ផលេនា**តិ ផលភូតេន ជរាមរណង្គសង្គហិតេន សោកាទិនា។ **មូលង្គំ ទស្សេតុ**ន្តិ
ឥមាយ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនាយ មូលភូតំ អវិជ្ជង្គំ សោចនាទីហិ សម្មោហាបត្តិកថនេន ទស្សេតុំ **តេ**
សោកាទយោ វុត្តា ភវចក្កស្ស អវិច្ឆេទទស្សនត្ថំ។ ជរាមរណំ ការណំ ឯតេសន្តិ ជរាមរណការណា , សោកាទយោ,
តព្ភាវោ **ជរាមរណការណតា**។ ជរាមរណំ និមិត្តំ ឯតស្សាតិ **ជរាមរណនិមិត្តំ។ តំ តន្និមិត្តាន**ន្តិ ឯត្ថ តន្តិ សុត្តំ។
តន្និមិត្តានំ ទុក្ខនិមិត្តានំ សោកាទីនំ។ **តតោ បរាយា**តិ អនាគតេ ទុតិយត្តភាវតោ បរាយ តតិយត្តភាវាទីសុ
បដិសន្ធិយា។ **ហេតុហេតុភូតា**តិ ការណស្ស ការណភូតា។ បដិសន្ធិយា ហិ សង្ខារា ការណំ, តេសំ អវិជ្ជា។ **សុត្ត**ន្តិ
“អស្សុតវា បុថុជ្ជនោ”តិ (ម. និ. ១.២, ១៧; សំ. និ. ២.៦១; ធ. ស. ១០០៧) ឥមំ សុត្តំ សន្ធាយ វទតិ។ **អវិជ្ជា
សោកាទីនំ ការណន្តិ ទស្សិតា** អស្សុតវតាយ អវិជ្ជាភិភវនទីបនិយា តទុប្បត្តិវចនតោ។ “ន សោកាទីនំ
ពាលស្ស ជរាមរណនិមិត្តតាមត្តស្ស សាធកំ សុត្ត”ន្តិ វុត្តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ **“ន ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ន ច
ជរាមរណនិមិត្តមេវ ទុក្ខំ ទុក្ខំ, អថ ខោ អវិជ្ជានិមិត្តម្បេត្ថ វុត្តនយេន យោជេតព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ ឯវំ ជរាមរណេន
សោកាទីនំ ឯកសង្ខេបំ កត្វា ទ្វាទសេវ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានិ វេទិតព្ពានិ។

កស្មា បនេត្ថ ជរាមរណន្តា ឯវ ទេសនា កតា, កឹ តតោ បរា បវត្តិ នត្ថីតិ? នោ នត្ថិ, អប្បហីន
កិលេសស្ស ហិ កម្មតោ, វិញ្ញាណាទិបរិយោសានភូតាយ ច ចុតិយា បដិសន្ធិបាតុភាវោតិ
បវត្តិតទុបរមភូតំ ជរាមរណំ បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិនិមិត្តំ។ តំ បន កម្មូបបត្តិភវតោ ជាតិយា ទស្សិតត្តា
“ភវបច្ចយា ជាតី”តិ ឥមិនាវ បកាសិតន្តិ ន បុន វុច្ចតិ, ន តតោ បរំ បវត្តិយា អភាវតោ។ ឯកកម្ម
និព្ពត្តស្ស ច សន្តានស្ស ជរាមរណំ បរិយោសានំ។ សតិ កិលេសវដ្តេ កម្មុនា តតោ បុនព្ភវុប្បត្តិ, អសតិ
បន តស្មឹ “ឯវមេតស្ស ទុក្ខស្សា”តិ ជរាមរណបរិយោសានាវ ទេសនា កតា។ យស្មា បន ន អមរណា ជរា
អត្ថិ សព្ពេសំ ឧប្បត្តិមន្តានំ បាកានន្តរភេទតោ, ន ចាជរំ មរណំ អបាកភេទាភាវា, តស្មា តទុភយ
មេកមង្គំ កតំ, ន នាមរូបំ វិយ ឧភយដ្ឋានេ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិយា, សឡាយតនំ វិយ វា អាយតនភាវេន
កិច្ចសមតាយ។ យា បនាយំ ឱសានំ គតា បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិ ទីបិតា, តាយ “វិញ្ញាណបច្ចយា នាម
រូប”ន្តិអាទិ, កិលេសកម្មាភាវេ តទភាវតោ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ ឯវមាទិ ឯវ វា អត្ថោ ប
កាសិតោ ហោតីតិ វដ្តត្តយស្ស អនវដ្ឋានេន បរិព្ភមនំ ទស្សិតំ ហោតិ។ អថ វា ជរាគហណេន
បរិបក្កបរិបក្កតរាទិក្កមេន វត្តមានំ នាមរូបាទិ, សោកាទិ ច គយ្ហតិ, តថាស្ស បរិបាកកាលវត្តិនី អ
វិជ្ជា ច។ យថាហ –

“ស ខោ សោ, ភិក្ខវេ, កុមារោ វុទ្ធិមន្វាយ ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកមន្វាយ បញ្ចហិ កាមគុណេហិ
សមប្បិតោ សមង្គីភូតោ បរិចារេតិ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យេហិ រូបេហិ…បេ.… កាយវិញ្ញេយ្យេហិ ផោដ្ឋព្ពេហិ…បេ.
… រជនីយេហិ។ សោ ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា បិយរូបេ រូបេ សារជ្ជតិ, អប្បិយរូបេ រូបេ ព្យាបជ្ជតិ, អនុបដ្ឋិត
កាយសតិ ច វិហរតិ បរិត្តចេតសោ, តញ្ច ចេតោវិមុត្តឹ បញ្ញាវិមុត្តឹ យថាភូតំ នប្បជានាតិ, យត្ថស្ស តេ
បាបកា អកុសលា ធម្មា អបរិសេសា និរុជ្ឈន្តី”តិអាទិ (ម. និ. ១.៤០៨)។

ឯត្ថ ហិ បរិបក្កិន្ទ្រិយស្ស ឆសុ ទ្វារេសុ សរាគាទិគ្គហណេន តទវិនាភាវិតាយ វិមុត្តិយា អប្បជាននេ
ច សោកាទីនំ បច្ចយភូតា អវិជ្ជា បកាសិតា។ អបិច “បិយប្បភវា សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុ
បាយាសា”តិ វចនតោ កាមាសវភាវាសវេហិ, “តស្ស ‘អហំ រូបំ, មម រូប’ន្តិ បរិយុដ្ឋដ្ឋាយិនោ…បេ.… រូប
វិបរិណាមញ្ញថាភាវា ឧប្បជ្ជន្តិ សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសា”តិ (សំ. និ. ៣.១) វចនតោ
ទិដ្ឋាសវតោ, “អស្សុតវា”តិអាទិវចនតោ អវិជ្ជាសវតោ សោកាទីនំ បវត្តិ ទីបិតាតិ តេសំ ហេតុតាយ
តគ្គហណេន គហិតា អាសវា។ តេសំ សយញ្ច ជរាសភាវតាយ ជរាគហណេន គយ្ហន្តិ, តតោ ច “អាសវ
សមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ វចនតោ អាសវនិមិត្តាយ ច អវិជ្ជាយ ជរាគហណេន គហណំ។ តតោ ច
“អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ អាវដ្ដតិ ភវចក្កំ។ អបិច “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ វត្វា “ភវបច្ចយា ជាតី”តិ

វទន្តេនបិ ភវចក្កស្ស អនវដ្ឋានតោ បរិព្ភមនំ ទស្សិតំ។ ឯត្ថ ហិ វិញ្ញាណេន អវិជ្ជានិវុតស្ស បុនព្ភវោ ទស្សិតោ, ជាតិយា តណ្ហាយ សម្បយុត្តស្ស, ឧភយត្ថ ឧភិន្នំ អនុវត្តមានត្តាតិ អវិជ្ជាតណ្ហានិមិត្តំ ភវចក្កំ អនវដ្ឋានតោ បរិព្ភមតីតិ អយមត្ថោ ទីបិតោតិ ជរាមរណន្តាបិ ទេសនា ន តតោ បរំ បវត្តិយា អភាវំ សូចេតិ អតទត្ថត្តា, ន ច បច្ចយន្តរទស្សនត្ថមេវ បុន វចនន្តិ សក្កា វិញ្ញាតុំ ឯកត្រេវ តទុភយទេសនាយ តស្ស សិទ្ធត្តា។ តថា យំ កម្មំ អវិជ្ជាហេតុកំ, តំ តណ្ហាហេតុកម្បិ។ យំ តណ្ហាហេតុកំ, តំ អវិជ្ជាហេតុកម្បិ វេទិតព្ពំ។ កស្មា? ទ្វិន្នំ ភវមូលានំ អញ្ញមញ្ញាវិរហតោ។ យថា ហិ តណ្ហាបច្ចយា កាមុបាទានហេតុកំ កម្មភវសង្ខារំ វទន្តោ ន វិនា ភវតណ្ហាយ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោតិ ទស្សេតិ។ តថា តមេវ អវិជ្ជាបច្ចយំ ទេសេន្តោ ន អន្តរេន អវិជ្ជាយ ភវតណ្ហា កម្មភវស្ស បច្ចយោតិ។ តតោ ច បុព្ពេ បវត្តា អវិជ្ជាទិបច្ចយា សង្ខារាទយោ , តណ្ហុបាទានាទិបច្ចយា ភវាទយោ ច, តថា តណ្ហាហេតុឧបាទានបច្ចយា ភវោ, អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, ភវបច្ចយា ជាតិ, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ, វិញ្ញាណាទិបច្ចយានាមរូបាទីតិ ឯវមេតេសំ អង្គានំ បុព្ពាបរសម្ពន្ធោ ទស្សិតោ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អវិជ្ជាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៦. បិតា កថីយតីតិ អសុកោ អសុកស្ស បិតាតិ បិតុភាវេន កថីយតិ។ កថិយមានោ ច អសន្ទេហត្ថំ អញ្ញេហិ មិត្តាទិភេទេហិ វិសេសេត្វា កថីយតីតិ តំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ទីឃោ…បេ…. ទត្តោ**”តិ។

យាថាវោតិ អវិបរីតោ។ **កិច្ចជាតិតោ**តិ បដិច្ឆាទនកិច្ចតោ, ឧប្បជ្ជនដ្ឋានតោ ច។

គហណការណវសេនាតិ គហណស្ស ការណភាវវសេន។ អញ្ញសេតាទីនំ និវត្តកានីតិ បទំ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។

ឆាទេន្តិយាតិ ឆាទនាការេន បវត្តន្តិយា។ តថា បវត្តនហេតុ **តំសម្បយុត្តា** អវិជ្ជាសម្បយុត្តា **ទុក្ខារម្មណា** ហោន្តិ។

តស្មាតិ សភាវតោ អគម្ភីរត្តា តេសំ ទុទ្ទសភាវករណី តទារម្មណតា អវិជ្ជា ឧប្បជ្ជតិ។ **ឥតរេសន្តិ** និរោធមគ្គានំ។ សមានេបិ បណីតអសំកិលេសិកាទិភាវេ សប្បច្ចយតោ អប្បច្ចយស្ស វិសេសំ ទស្សេតុំ “**មគ្គស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។

អវិជ្ជាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សង្ខារបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

“**សោចេតិ អបុញ្ញផលតោ**”តិ ឥមិនា បុញ្ញស្ស វិបាកទុក្ខវិវិត្តតំ អាហ, “**ទុក្ខតោ**”តិ ឥមិនា ចេតោទុក្ខវិវិត្តតំ, “**សំកិលេសតោ**”តិ ឥមិនា កិលេសទុក្ខវិវិត្តតំ។ “**អបុញ្ញផលតោ**”តិ វា ឥមិនា បុញ្ញស្ស អាយតិំ ហិតតំ ទស្សេតិ។ “**ទុក្ខសំកិលេសតោ**”តិ ឥមិនា បវត្តិហិតតំ បវត្តិសុខតញ្ច ទស្សេតិ។ **តំនិប្ផាទនេនា**តិ ហិតសុខនិព្ពត្តនេន។ បុជ្ជភវនិព្ពត្តកោ **បុជ្ជនិព្ពត្តកោ**។

“ឯវមិទំ បុញ្ញំ បវឌ្ឍតី”តិអាទីសុ បុញ្ញផលម្បិ បុញ្ញន្តិ វុច្ចតីតិ អាហ “**បុញ្ញុបគន្តិ ភវសម្បត្តុបគ**”ន្តិ។

អាទិភាវនាតិ “បថវី បថវី”តិអាទិនា កសិណេសុ បវត្តភាវនា។ **បថវី បថវី**តិ វា ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា។ តេន ឥតរកសិណានំ គហណំ។ **អាទិភាវនា**តិអាទិភូតា ភាវនា។ សា ហិ “បរិកម្ម”ន្តិ វុច្ចតិ។ **មណ្ឌលករណំ** កសិណមណ្ឌលករណំ។

ទានវសេនាតិ ទេយ្យធម្មបរិច្ចាគវសេន។ **ចិត្តចេតសិកា ធម្មា ទានំ** ទិយ្យតិ ឯតេនាតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ចិត្តចេតសិកេសុ។ **ទានំ អារព្ភា**តិ តេហិ និព្ពត្តិយមានំ បរិច្ចាគំ ឧទ្ទិស្ស។ យថា វា សោ និប្ផជ្ជតិ, តថា បបេត្វា។ **អធិកិច្ចា**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ យថា វា សម្បយុត្តេហិ និព្ពត្តិយមានា ទានកិរិយា និប្ផត្តិវសេន អធិកតំ ជាបុណាតិ, តថា កត្វា។ ចេតនាវសេនេវ ហិ ទានាទិកម្មនិប្ផត្តិ។ **ឥតរេសូ**តិ “សីលំ អារព្ភា”តិអាទីសុ។

អសរិក្ខកម្បីតិ អត្តនា អសទិសម្បិ កដត្តារូបន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វិនាបិ** ចតុត្ថជ្ឈានវិបាកេន។ **រូបតណ្ហា សង្ខាតស្សា**តិ “រូបតណ្ហា”តិ ឯត្ថ វុត្តរូបតណ្ហមាហ។ **គុញ្ជា**ន្តិ គុញ្ជផលបរិមាណំ ធារណីយវត្ថុំ។ តថា **តណ្ឌុលំ**។

“**វចនវិសេសមត្តមេវា**”តិ អត្ថវិសេសាភាវោ វុត្តោតិ អត្ថវិសេសាភាវមាហ “**កាយទ្វារេ បវត្តិ ឯវ ហិ អាទានាទិបាបនា**”តិ។ **បុរិមេនា**តិ “កាយទ្វារេ បវត្តា”តិ ឥមិនា។ តញ្ហិ បវត្តិមត្តកថនតោ ទ្វារូបលក្ខណំ ហោតិ។ **បច្ឆិមេនា**តិ “អាទានា”ទិវចនេន។

កាយវចីសង្ខារគ្គហណេតិ ឧទ្ទេសំ សន្ធាយាហ។ **កាយវចីសញ្ចេតនាគហណេ**តិ និទ្ទេសំ។ **វិញ្ញាណស្សា**តិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស។ សហជាតស្ស បន អនន្តរស្ស ច បច្ចយោ ហោតិយេវ។ “**កុសលា វិបាកធម្មា ចា**”តិ ឥទំ សេក្ខបុថុជ្ជនសន្តានេ អភិញ្ញាចេតនា ឥធាធិប្បេតា, ន ឥតរាតិ កត្វា វុត្តំ។ តេន យថាវុត្តអភិញ្ញាចេតនាបិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ សិយា កុសលសភាវត្តា, វិបាកធម្មត្តា វា តទញ្ញកុសលាកុសលចេតនា វិយាតិ ទស្សេតិ។ តយិទំ លោកុត្តរកុសលាយ អនេកន្តិកំ។ ន ហិ សា បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ។ អថ វិបាកទាយិនីតិ វុច្ចេយ្យ, ឯវម្បិ អហោសិកម្មេន អនេកន្តិកំ។ ន ហិ តស្សា វិបាកុប្បាទនំ អត្ថីតិ អាហ “**ន វិបាកុប្បាទនេន កុសលតា វិបាកធម្មតា ចា**”តិ។ កេវលញ្ហិ យា អញ្ញេសំ វិបាកធម្មានំ សព្យាបារា សឧស្សាហា បវត្តិ, តទាការា វស្សា អប្បហីនកិលេសេ សន្តានេ បវត្តីតិ វិបាកធម្មតា, អនវជ្ជដ្ឋេន កុសលតា ច វុត្តា។ ឯវម្បិ យទិ វិបាកធម្មា អភិញ្ញាចេតនា, កថំ អវិបាកាតិ? អសម្ភវតោតិ តំ អសម្ភវំ ទស្សេតុំ “**សា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ អភិញ្ញាចេតនា ហិ យទិ វិបាកំ ឧប្បាទេយ្យ, សភូមិកំ វា ឧប្បាទេយ្យ អញ្ញភូមិកំ វា។ តត្ថ អញ្ញភូមិកស្ស តាវ ឧប្បាទនំ អយុត្តំ បច្ចយាភាវតោ, តថា អទស្សនតោ ច។ តេនាហ “**ន ហី**”តិអាទិ។ សភូមិកំ នវត្តព្ពារម្មណំ វា ឧប្បាទេយ្យ បរិត្តាទិអារម្មណំ វា, តេសុ អត្តនោ កម្មសមានារម្មណតាយ រូបាវចរវិបាកស្ស ទស្សិតត្តា, បរិត្តាទិអារម្មណត្តា ច អភិញ្ញាចេតនាយ នវត្តព្ពារម្មណំ ន ឧប្បាទេយ្យ។ តថា ឯកន្តនវត្តព្ពារម្មណត្តា រូបាវចរវិបាកស្ស បរិត្តាទិអារម្មណញ្ច ន ឧប្បាទេយ្យាតិ អយមសម្ភវោ។ តេនាហ “**អត្តនា សទិសារម្មណញ្ហា**”តិអាទិ។ តត្ថ **តិដ្ឋានិក**ន្តិ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន ឋានត្តយវន្តំ។ “បឋវីកសិណំ អាលោកសិណ”ន្តិអាទិនា កុសលេន អភិន្នំ កត្វា វិបាកស្ស អារម្មណំ ទេសិតន្តិ អាហ “**ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ…បេ…. វុត្តត្តា**”តិ។ “រូបាវចរតិកចតុក្កជ្ឈានានិ កុសលតោ ច វិបាកតោ ច កិរិយតោ ច ចតុត្ថស្ស ឈានស្ស វិបាកោ អាកាសានញ្ចាយតនំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ ឥមេ ធម្មា នវត្តព្ពា “បរិត្តារម្មណា”តិបិ ‘មហគ្គតារម្មណា’តិបិ ‘អប្បមាណារម្មណា’តិបី”តិ វចនតោ រូបាវចរ វិបាកោ ឯកន្តនវត្តព្ពារម្មណោតិ អាហ “**ន ច រូបាវចរវិបាកោ បរិត្តាទិអារម្មណោ អត្ថី**”តិ។ ស្វាយមសម្ភវោ បរិត្តាទិអារម្មណាយ អភិញ្ញាចេតនាយ វិបាកាភាវំ សាធេតិ, ន នវត្តព្ពារម្មណាយ ។ នវត្តព្ពារម្មណាបិ ហិ សា អត្ថីតិ ន ព្យាបីតិ វិបាកានុប្បាទនេ តស្សា អញ្ញំ ការណំ ទស្សេតុំ “**កសិណេសុ ចា**”តិអាទិមាហ។ សមាធិវិជម្ភនភូតា អភិញ្ញា សមាធិស្ស អានិសំសមត្តន្តិ “**សមាធិផលសទិសា**”តិ វុត្តំ។ តស្ស តស្ស អធិដ្ឋានវិកុព្ពនទិព្វសទ្ទសវនាទិកស្ស យទិច្ឆិតស្ស កិច្ចស្ស និប្ផាទនមត្តំ បន អភិញ្ញាចេតនា, ន កាលន្តរផលា, ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ វិយ នាបិ វិបាកផលា, អថ ខោ យថាវុត្តអានិសំសផលា ទដ្ឋព្ពា។

> កេចិ បន “សមានភូមិកតោ អាសេវនលាភេន ពលវន្តានិ ឈានានីតិ តានិ វិបាកំ ទេន្តិ សមាបត្តិភាវតោ, អភិញ្ញា បន សតិបិ ឈានភាវេ តទភាវតោ តស្មិំ តស្មិំ អារម្មណេ អាគន្តុកាវាតិ ទុព្ពលា, តស្មា វិបាកំ ន ទេតី”តិ វទន្តិ។ តំ អការណំ បុនប្បុនំ បរិកម្មវសេន អភិញ្ញាយបិ វសីភាវសព្ភាវតោ។ យំ បន វទន្តិ “បាទកជ្ឈានេ អត្តនា សមានសភាវេហិ ជវនេហិ លទ្ធាសេវនេ សម្មទេវ វសីភាវប្បត្តេ បរិសុទ្ធតាទិអដ្ឋង្គសមន្នាគមេន សាតិសយេ ជាតេ អភិញ្ញា និព្ពត្តន្តិ, តាសញ្ច ចតុត្ថជ្ឈានិកត្តា ចតុត្ថជ្ឈានភូមិកោ ឯវ វិបាកោ និព្ពត្តេយ្យ, សោ ច យថាវុត្តគុណេន ពលវតា បាទកជ្ឈានេនេវ កតោកាសេន សិជ្ឈតីតិ អនោកាសតាយ អភិញ្ញា ន វិបាកំ ទេតី”តិ។ តម្បិ អការណំ អវិបាកភាវតោ តាសំ។ សតិ ហិ វិបាកទាយិភាវេ វិបាកស្ស អនោកាសចោទនា យុត្តា, អវិបាកតា ច តាសំ វុត្តនយា ឯវ។

ន ហោតីតិ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ន ហោតីតិ។ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ អភិញ្ញាចេតនាតោ និព្ពិសេសេន វុត្តាតិ មញ្ញមានោ “វិបាកេ”តិ ច វចនំ ន វិបាការហតាមត្តវាចកោ, អថ ខោ វិបាកសព្ភាវវាចកោតិ អាហ “**វិចារេតព្ព**”ន្តិ។ តថា ច វុត្តំ “ន ហិ ‘វិបាកេ’តិ វចនំ វិបាកធម្មវចនំ វិយ វិបាការហតំ វទតី”តិ។ តត្ថ យំ វិចារេតព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – យស្មា ឧទ្ធច្ចចេតនា បវត្តិវិបាកមេវ ទេតិ, ន បដិសន្ធិវិបាកំ, តស្មា តស្សា បវត្តិវិបាកស្ស វសេន វិភង្គេ វិបាកោ ឧទ្ធដោ។ ឧភយវិបាកទាយិកាយ បន ចេតនាយ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយោ វុច្ចតីតិ តទភាវតោ បដ្ឋានេ តស្សា សោ ន វុត្តោ។ យំ បន អដ្ឋកថាយំ “វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេ អបនេតព្ពា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៦ សង្ខារបទនិទ្ទេស) វុត្តំ, តំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ “**ឯវំ**

ឧទ្ទច្ចចេតនាបិ ន ហោតី”តិ ឥទម្បិ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយតាភាវមត្តំ គហេត្វា វុត្តំ។ ឯវញ្ហេត្ថ អញ្ញមញ្ញំ បាឡិយា
អដ្ឋកថាយ ច អវិរោធោ ទដ្ឋព្ពោ។

ឯត្ថាតិ ឧទ្ទច្ចចេតនាយ វិបាកទានេ។ **អមតគ្គបថេ**តិ ឯវំនាមកេ បករណេ។ “បុថុជ្ជនសន្តានេ អកុសលា
ទស្សនេន បហាតព្ពា, សេក្ខសន្តានេ ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ ឥមស្ស អត្ថស្ស វុត្តត្តា **“បុថុជ្ជនានំ បនា”**តិអាទិ
វុត្តំ។ **“ន វុច្ចន្តី”**តិ ឥមិនា បុថុជ្ជនេ បវត្តពហិទ្ធាសំយោជនាទីនំ ភាវនាយ បហាតព្ពបរិយាយាភាវំ ទស្សេតិ។
“យទិ វុច្ចេយ្យុ”ន្តិអាទិនា តមេវត្ថំ យុត្តិតោ ច អាគមតោ ច វិភាវេតិ។ តត្ថ **កេសញ្ចី**តិ សកកភណ្ឌេ ឆន្ទ
រាគាទីនំ។ **កេចី**តិ សក្កាយទិដ្ឋិអាទយោ។ **កទាចី**តិ អតីតាទិកេ កិស្មិញ្ចិ កាលេ។ **ចត្តត្តា**តិអាទិ បរិយាយវចនំ។
ឧបនិស្សាយាតិ ឧបនិស្សយបច្ចយេ កត្វា។

ឥតរេសន្តិ នទស្សនេនបហាតព្ពានំ។ ន ច ន ហោន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ យថាវុត្តបាឡិយំ
ឧទ្ទច្ចគ្គហណេន ឧទ្ទច្ចសហគតចិត្តុប្បាទោ គហិតោ, ន យត្ថ កត្ថចិ ឧទ្ទច្ចន្តិ ឯវមត្ថេ សតិ។ **តន្តិ** ទិដ្ឋី។
“អតីតាទិភាវេន នវត្តព្ពត្តេ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ អនាគតា ឯវ បហាតព្ពាតិ? ន, ឧប្បជ្ជនារហា និប្បរិយាយេន
អនាគតា នាម, បហាតព្ពា បន ន ឧប្បជ្ជនារហាតិ តេសំ អតីតាទិភាវេន នវត្តព្ពតា វុត្តា។ **ទស្សនំ អបេក្ខិ
ត្វា**តិ ភាវិតំ ទស្សនមគ្គំ ឧបនិធាយ។ **សហាយវិរហា**តិ ទស្សនបហាតព្ពសង្ខាតសហការិការណាភាវតោ។ **វិបាកំ
ន ជនយន្តី**តិ សកលកិលេសបរិក្ខយេ វិយ ឯកច្ចបរិក្ខយេបិ តន្និមិត្តំ តំ ឯកច្ចំ កម្មំ ន វិបច្ចតីតិ អធិប្បាយោ។
វិបាកោ វិភង្គេ វុត្តោតិ បដិសន្ធិបវត្តិភេទំ ទុវិធម្បិ វិបាកំ សន្ធាយាហ។

អកុសលានន្តិ យថាវុត្តវិសេសានំ បុថុជ្ជនសន្តានេ អកុសលានំ។ **អប្បហាតព្ពាន**ន្តិ អប្បហាតព្ពសភាវានំ
កុសលាទីនំ។ **អប្បហាតព្ពវិរុទ្ធសភាវតា** សាវជ្ជតា។ **“ឯវម្បី”**តិអាទិ ទោសន្តរទស្សនំ។ តេន យទិបិ តេសំ
អកុសលានំ ឥមស្មិំ តិកេ តតិយបទសង្គហោ ន សិយា, នវត្តព្ពតា បន អាបជ្ជតីតិ ទីបេតិ។ សព្ពេន សព្ពំ
ធម្មវសេន អសង្គហិតស្ស តិកទុកេសុ នវត្តព្ពតាបត្តីតិ អាហ **“នាបជ្ជតី”**តិ។ ឥទានិ តំ នវត្តព្ពតានាបជ្ជនំ
“ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ”តិអាទិនា ការណតោ, និទស្សនតោ ច វិភាវេតិ។ **យត្ថា**តិ យស្មិំ តិកេ។ **និយោគតោ**តិ
និយមតោ ឯកន្តតោ។ **តេស**ន្តិ បទត្តយសង្គហិតធម្មានំ។ **យថាវុត្តបទេសុ វិយា**តិ យថាវុត្តេសុ បឋមាទីសុ តីសុ
បទេសុ។ យថា ភិន្ទិតព្ពា ចិត្តុប្បាទា, ឥតរេ ច យថារហំ រាសិត្តយវសេន ភិន្ទិត្វា ភជាបិតា តំតំកោដ្ឋាសតោ
កតា, ឯវំ។ **តត្ថាបី**តិ ចតុត្ថកោដ្ឋាសេបិ។ **ភជាបេតព្ពោ**តិ នវត្តព្ពភាវំ ភជាបេតព្ពោ។ **តទភាវា**តិ តស្ស ចតុត្ថ
កោដ្ឋាសស្ស អភាវា។ **តថា**តិ នវត្តព្ពភាវេន។

ឧប្បន្នត្តិកេ អតីតា, ឥធ យថាវុត្តអកុសលា ន វុត្តា, អបេក្ខិតព្ពភាវេនារហិតាបិ តំសភាវានតិវត្តនតោ
តថា វុច្ចន្តីតិ នវត្តព្ពតាបត្តិទោសំ បរិហរន្តោ តស្ស ឧទាហរណំ តាវ ទស្សេតុំ **“អថ វា យថា
សប្បដិឃេហី**”តិអាទិមាហ។ តំសភាវោ ចេត្ថ សាវជ្ជតាវិសិដ្ឋោ ទស្សនបហាតព្ពភាវាភាវោ។ **“ឯវញ្ច
សតី**”តិអាទិនា ឥមស្មិំ បក្ខេ លទ្ធគុណំ ទស្សេតិ។ **ភាវនាយ បហាតព្ពាន**ន្តិ បរិយាយេន និប្បរិយាយេន ច
ភាវនាយ បហាតព្ពានំ, តត្ថ បុរិមានំ អមុខ្យសភាវត្តា, បច្ឆិមានំ អវិបាកត្តា នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយតា ន
វុត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យថា ច ភាវនាយ បហាតព្ពានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ នត្ថិ, ឯវំ ទស្សនេន
បហាតព្ពានំ វសេន តេសំ បច្ចយលាភោបិ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ **“ន ច…បេ…. វុត្តា”**តិ វត្វា តត្ថ ការណមាហ **“យេ
ហិ…បេ…. បវត្តន្តី**”តិ។ តត្ថ **ន តេ ទស្សនតោ ឧទ្ធំ បវត្តន្តី**តិ យេ ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយា កិលេសា, តេ
ទស្សនេន បហាតព្ពបក្ខិកា ឯវាតិ តេសំ ភាវនាយ បហាតព្ពបរិយាយោ ឯវ នត្ថិ, កថំ តេសំ វសេន ទស្សនេន
បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោតិ វុច្ចេយ្យាតិ អត្ថោ។ អថ វា យេ បុថុជ្ជនសន្តានេ
ន ទស្សនេន បហាតព្ពា, ន តេ បរមត្ថតោ ភាវនាយ បហាតព្ពា។ យេ បន តេ សេក្ខសន្តានេ, ន តេសំ
បច្ចយភូតា ទស្សនេន បហាតព្ពា អត្ថីតិ ឯវម្បិ ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ កេនចិ បច្ចយេន
បច្ចយោតិ ន វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ យទិ ទស្សនេនបហាតព្ពបច្ចយា កិលេសា ទស្សនបក្ខិកា, តប្បច្ចយំ ឧទ្ធច្ច
សហគតំ ទស្សនេន បហាតព្ពំ សិយាតិ កថំ តស្ស ឯកន្តភាវនាយ បហាតព្ពតា វុត្តាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ
“ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយស្សា”តិអាទិ។ **តស្មា**តិ យស្មា សរាគវីតរាគសន្តានេសុ សហាយវេកល្លេន កម្មស្ស
វិបាកាវិបាកធម្មតា វិយ បុថុជ្ជនសេក្ខសន្តានេសុ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស វុត្តនយេន សវិបាកាវិបាកតា សិទ្ធា, ត
ស្មា។ **តស្សា**តិ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស។ **តាទិសស្សេវា**តិ ឧទ្ធច្ចសហគតភាវេន ឯកសភាវស្ស។

ឯត្ថ ច យំ “ន ភាវនាយ បហាតព្ពម្បិ អត្ថិ ឧទ្ទច្ចសហគត”ន្តិអាទិ អមតគ្គបថេ វុត្តំ, តំ អការណំ,
កស្មា? តស្ស ឯកន្តេន ភាវនាយ បហាតព្ពត្តា។ យថាហ “កតមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពា? ឧទ្ធច្ច
សហគតោ ចិត្តុប្បាទោ”តិ (ធ. ស. ១៥៨៣)។ យទិ ហិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ន ភាវនាយ បហាតព្ពម្បិ
អភវិស្ស, យថា អតីតារម្មណត្តិកេ “និយោគា អនាគតារម្មណា នត្ថី”តិ វត្វា “កាមាវចរកុសលស្ស

វិបាកតោ ទស ចិត្តុប្បាទា”តិអាទិនា បុន វិភជិត្វា វុត្តំ, ឯវមិធាបិ “កតមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពា? និយោគា ភាវនាយ បហាតព្ពា នត្ថី”តិ វត្វា “ឧទ្ធច្ចសហគតោ ចិត្តុប្បាទោ សិយា ភាវនាយ បហាតព្ពោ, សិយា ន វត្តព្ពោ ‘ទស្សនេន បហាតព្ពោ’តិបិ ‘ភាវនាយ បហាតព្ពោ’តិបី”តិអាទិ វត្តព្ពំ សិយា, ន ច តថា វុត្តំ។ យា ច តមត្ថំ បដិបាទេន្តេន “យទិ វុច្ចេយ្យុ”ន្តិអាទិនា យុត្តិ វុត្តា, សាបិ អយុត្តិ។ កស្មា? ទស្សនេន បហាតព្ពារម្មណានំ រាគទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចានំ ទស្សនេន បហាតព្ពភាវស្សេវ ឥច្ឆិតត្តា។

យញ្ច “ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទោ វុត្តោតិ ទស្សេតុំ អធិបតិបច្ចយនិទ្ទេសេ ឧទ្ធច្ចស្ស អនុទ្ធរណំ ការណភាវេន វុត្តំ, តម្បិ អការណំ អញ្ញថាបិ សាវសេសបាឋទស្សនតោ។ តថា ហិ “អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស, អនាគតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.២) ឯតេសំ វិភង្គេ ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្វា “បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្សា”តិ ឥមស្ស វិភង្គេ លព្ភមានម្បិ ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ ន កតំ។

សហាយភាវោ ច ទស្សនេន បហាតព្ពានំ ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស វិបាកទានំ បតិ វិចារេតព្ពោ។ កឹ អវិជ្ជាទិ វិយ ទានាទីនំ ឧប្បត្តិយា ឯវំ វិកុប្បាទនសមត្ថតាបាទនេន ទស្សនេន បហាតព្ពា ភាវនាយ បហាតព្ពានំ សហការិការណំ ហោន្តិ, ឧទាហុ កិលេសោ វិយ កម្មស្ស បដិសន្ធិទានេ សតីតិ, កិញ្ចេត្ថ – យទិ បុរិមនយោ, សោតាបន្នាទិសេក្ខសន្តានេ ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស កិរិយភាវោ អាបជ្ជតិ, សហាយវេកល្លេន អវិបាកសភាវតាយ អាបាទិតត្តា ខីណតណ្ហាវិជ្ជាមានេ សន្តានេ ទានាទិ វិយ។ អថ ទុតិយោ, ភាវនាយ បហាតព្ពាភិមតស្សាបិ ទស្សនេន បហាតព្ពភាវោ អាបជ្ជតិ, បដិសន្ធិទានេ សតិ អបាយគមនីយសភាវានតិវត្តនតោ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ, តស្មា បាឡិយា អដ្ឋកថាយ ច អវិរុជ្ឈនវសេនេត្ថ អត្ថវិនិច្ឆយោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

សាតិ ឧទ្ធច្ចចេតនា។ **វិញ្ញាណបច្ចយភាវេ**តិ សម្បុណ្ណវិបាកវិញ្ញាណបច្ចយភាវេ។ **ការណំ ទស្សេន្តោ**តិ អវិកលផលុប្បាទនាធិការេ ឥទភាវតោ យទិបិ ឧទ្ធច្ចចេតនា វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេ អបនេតព្ពា, អវិជ្ជាយ បន បច្ចយុប្បន្នភាវេ គហេតព្ពាតិ ឥមំ ការណំ ទស្សេន្តោ។ **សព្ពាបី**តិ វីសតិបិ។ តេនាហ **“ឯកវីសតីតិ វត្តព្ព”**ន្តិ។ **ត**ន្តិ យេន ការណេន សង្ខារគ្គហណេន អភិញ្ញាចេតនាយ អគ្គហណំ, តំ ការណំ។ **ឥតរាវចនស្សាបី**តិ ឧទ្ធច្ចចេតនាវចនស្សាបិ។ កឹ បន តំ? វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវាភាវោ ឯវ។ **ភេទាភាវា**តិ កាយវចីសង្ខារវសេន វិភាគាភាវតោ។ **សំយោគោ**តិ តិកន្តរបទវសេន សំយោជនំ, តថា សង្គហោតិ អត្ថោ។

សុខសញ្ញាយ គហណំ អស្សាទនន្តិ អធិប្បាយេនាហ **“សុខសញ្ញាយ…បេ…. ទស្សេតី”**តិ។ **“សុខសញ្ញាយា”**តិ ច ឥទំ ករណត្ថេ ករណវចនំ។ វិបល្លាសោ ហិ ទុក្ខេ សុខសញ្ញា។ យំ បន អដ្ឋកថាយំ “អញ្ញាណេនា”តិ វុត្តំ, តំ ហេតុម្ហិ ករណវចនំ វិបល្លាសស្សាទនានំ អវិជ្ជាយ ហេតុភាវទស្សនតោ។ “រថោ សេតបរិក្ខារោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ៥.៤) បរិវារត្ថោបិ បរិក្ខារសទ្ទោ ហោតីតិ វុត្តំ **“តណ្ហាយ បរិវារេ”**តិ។ **តណ្ហា បរិវារេ**តិ ច តណ្ហាយ កិច្ចសាធនេន សង្ខារានំ សហការិការណភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ បរិក្ខារដ្ឋោ សង្ខារដ្ឋោ វិយ ភូសនដ្ឋោ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ **“សង្ខតេ អលង្កតេ”**តិ អាហ។ **បរិក្ខរោតិ** យថា ផលទានសមត្ថា ហោន្តិ, តថា សង្ខរោតិ។ **អមរណត្ថា**តិ អមតត្ថា, និព្ពានត្ថាតិ អត្ថោ។ **ទុក្ករកិរិយា**តិ បញ្ចាតបតប្បនាទិទុក្ករចរិយា។ ទេវភាវាយ តបោ **ទេវភាវត្ថំ តបោ**។ មារេតីតិ **មរោ** ហេតុអត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា។ អមង្គលម្បិ មង្គលបរិយាយេន វោហរន្តិ មង្គលិកាតិ វុត្តំ **“ទិដ្ឋេ អទិដ្ឋសទ្ទោ វិយា”**តិ យថា “អសិវេ សិវា”តិ។

បបាតំ បតនទុក្ខសទិសន្តិ កត្វា វុត្តំ **“ជាតិអាទិបបាតទុក្ខ”**ន្តិ។ ឥន្ទុទុទ្ទព្រហ្មកូដសញ្ញិតបព្ពតសិខរប្បបាតោ **មរុបបាតោ**។ តំ បុញ្ញផលំ អត្ថោ បយោជនំ ឯតស្សាតិ **តទត្ថោ**។

បរិឡាហកាយ គរុណិយា។ **អសវសោ** អសេរីវិហារី។ កិលេសាសុចិបគ្ឃរណេន បណ្ឌិតេហិ **ជិគុច្ឆនីយំ**។ រាគាទិបរិឡាហេន, កដុកវិបាកតាយ ច **ទុក្ខំ**។ **អារភតិ** ករោតិ។ សភយស្សាបិ បិសាចនគរស្ស កាមគុណសមិទ្ធិយា សុខវិបល្លាសហេតុភាវោ វិយាតិ យោជនា។ ភិន្នជាតិយេន អវោមិស្សតា **និរន្តរតា**។ ជរាយ មរណេន ច អញ្ញថត្តំ **វិបរិណាមោ**។

“ន តាវាហំ បាបិម បរិនិព្ពាយិស្សាមី”តិ វចនតោ “តាត ឯហិ, តាវ ឥទំ វដ្ដំ បដិបជ្ជាហី”តិអាទីសុ យទិបិ បរិមាណនិយមនកមបទបូរណមត្តាទីសុបិ **តាវ**-សទ្ទោ ទិស្សតិ, ឥធ បន វក្ខមានត្ថាបេក្ខោ អធិប្បេតោតិ វុត្តំ **“តាវាតិ វត្តព្ពន្តរាបេក្ខោ និបាតោ”**តិ។ **អវិជ្ជាបច្ចយា បន…បេ…. ទស្សេតី**តិ បុព្ពេនាបរំ អដ្ឋកថាយំ អវិរុជ្ឈនមាហ។

រាគាទិអស្សាទនកាលេសូតិ រាគាទីនំ អស្សាទនកាលេសុ។ “រាគទិដ្ឋិសម្បយុត្តាយា”តិ ឯត្ថ រាគ
សម្បយុត្តាយ តាវ អវិជ្ជាយ យោជនា ហោតុ រាគស្ស អស្សាទនភាវតោ, ទិដ្ឋិសម្បយុត្តាយ បន កថន្តិ អាហ
“**តទវិប្បយុត្តា ច ទិដ្ឋី…បេ…. វេទិតព្ពា**”តិ។ **តំសម្បយុត្តសង្ខារស្សា**តិ រាគាទិសម្បយុត្តសង្ខារស្ស។ **អ**
វិជ្ជារម្មណាទិតន្តិ អវិជ្ជាយ អារម្មណាទិតំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយបកតូបនិស្សយេ,
អនន្តរាទិកេ ច បច្ចយេ សង្គណ្ហាតិ។ **អនវិជ្ជារម្មណស្សា**តិ ន អវិជ្ជារម្មណស្ស អវិជ្ជំ អនារព្ភ បវត្តស្ស។
អារម្មណាធិបតិអនន្តរាទិបច្ចយវចនេសូតិ អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយបច្ចយវចនេសុ អវុត្តស្ស អន
វិជ្ជារម្មណស្ស, អនន្តរាទិបច្ចយវចនេសុ អវុត្តស្ស បឋមជវនស្ស, ទ្វីសុបិ វុត្តស្ស អវិជ្ជារម្មណស្ស
ទុតិយាទិជវនស្សាតិ យោជេតព្ពំ។ អនន្តរបច្ចយលាភិនោ អនន្តរាទិនា, សហជាតស្ស ហេតុអាទិនា, អ
សហជាតស្ស ឧបនិស្សយាទិនា សង្ខារស្ស អវិជ្ជា បច្ចយោ ហោតីតិ អយមត្ថោ “**យំ កិញ្ចី**”តិអាទិនា ទស្សិតោតិ
វេទិតព្ពំ។ **សមតិក្កមភវបត្ថនាវសេនា**តិ អវិជ្ជាសមតិក្កមត្ថាយ អរូបាវចរជ្ឈានានិ ឧប្បាទេន្តស្ស, អវិជ្ជា
សម្មូឡ្ហត្តា អរូបភវសម្បត្តិយោ បត្ថេត្វា តានេវ ឈានានិ និព្ពត្តេន្តស្សាតិ បុញ្ញាភិសង្ខារេ វុត្តេន នយេន,
វុត្តនយានុសារេនាតិ អត្ថោ។

ឯកការណវាទោ អាបជ្ជតិ យថា បកតិឥស្សរបជាបតិបុរិសកាលាទិវាទា។ ឯកស្មឹយេវ លោកស្ស
ការណភូតេ សតិ តតោ សកលាយ បវត្តិយា អនវសេសតោ, សព្ពទា ច បវត្តិតព្ពំ អបេក្ខិតព្ពស្ស ការណន្តរស្ស
អភាវតោ។ ន ចេតំ អត្ថិ កមេនេវ បវត្តិយា ទស្សនតោ។ ការណន្តរាបេក្ខតាយ បន ឯកការណវាទោ
អបហតោ សិយា ឯកស្ស ច អនេកសភាវតាភាវា។ យត្តកា តតោ និព្ពត្តន្តិ, សព្ពេហិ តេហិ សមានសភាវេហេវ
ភវិតព្ពំ, ន វិសទិសេហិ, ឥតរថា តស្ស ឯកភាវោ ឯវ ន សិយាតិ ឥមមត្ថមាហ “**សព្ពស្ស…បេ…. បត្តិតោ**
ចា”តិ។ **បារិសេសេនា**តិ ឯកតោ ឯកំ, ឯកតោ អនេកំ, អនេកតោ ឯកន្តិ ឥមេសុ **តីសុ បការេសុ**
អវិជ្ជមានេសុ អនុបលព្ភមានេសុ បារិសេសញាយេន។ អនេកតោ អនេកន្តិ ឯកស្មឹ **ចតុត្ថេ ឯវ ច** បការេ
វិជ្ជមានេ។ យទិទំ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិនា ឯកហេតុផលទីបនំ, តំ ឯត្ថ ទេសនា
វិលាសេន, វិនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា ធម្មានំ បធានបាកដាសាធារណភាវវិភាវនត្ថន្តិ ឯកហេតុផលទីបនំ **ន**
នុបបជ្ជតិ ឧបបជ្ជតិយេវាតិ ទស្សេតិ “**យស្មា**”តិអាទិនា។

យថាផស្សន្តិ សុខវេទនីយាទិចក្ខុសម្ផស្សាទិតំតំផស្សានុរូបន្តិ វុត្តំ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ “**សុខ**
វេទនីយ”ន្តិអាទី វត្វា “**វេទនាវវត្ថានតោ**”តិ បទស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ “**សមានេសូ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សមានេសូ**តិ
អវិសិដ្ឋេសុ។ **ផស្សវសេនា**តិ សុខវេទនីយាទិផស្សវសេន។ **វិបរិយាយាភាវតោ**តិ ព្យត្តយាភាវតោ។ ន ហិ កទាចិ
សុខវេទនីយំ ផស្សំ បដិច្ច ទុក្ខវេទនា, ទុក្ខាទិវេទនីយំ វា ផស្សំ បដិច្ច សុខវេទនា ឧប្បជ្ជតិ។ **សុខាទិចក្ខុសម្ផស្ស**
ជាទីនន្តិ សុខាទីនំ, ចក្ខុសម្ផស្សជាទីនញ្ច វេទនានំ។ **ឱឡារិកសុខុមាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ហីនបណីតាទិសង្គហោ
ទដ្ឋព្ពោ។ តត្ថ យំ ឧបាទាយ យា វេទនា “ឱឡារិកា, ហីនា”តិ វា វុច្ចតិ, ន តំយេវ ឧបាទាយ តស្សា កទាចិបិ
សុខុមតា បណីតតា វា អត្ថីតិ វុត្តំ “**ឱឡារិកសុខុមាទិសង្ករាភាវតោ**”តិ។ **យថាវុត្តសម្ផស្សស្សា**តិ សុខ
វេទនីយាទិផស្សស្ស។ សុខវេទនីយផស្សតោយេវ សុខវេទនា, ន ឥតរផស្សតោ។ សុខវេទនីយផស្សតោ សុខ
វេទនាវ, ន ឥតរវេទនា។ តថា សេសេសុបីតិ ឧភយបទនិយមវសេន យថាផស្សំ វេទនាវវត្ថានំ, យថាវេទនំ
ផស្សវវត្ថានន្តិ បទទ្វយេន ការណន្តរាសម្មិស្សតា ផលស្ស, ផលន្តរាសម្មិស្សតា ច ការណស្ស ទស្សិតា បឋមបក្ខេ
អសំកិណ្ណតាវវត្ថានន្តិ កត្វា។ ទុតិយបក្ខេ បន បច្ចយភេទភិន្នេន ការណវិសេសេន ផលវិសេសោ, ផលវិសេសេន
ច ការណវិសេសោ និច្ឆីយតីតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ សន្និដ្ឋានំ វវត្ថានន្តិ កត្វា។ បុរិមស្មិញ្ហិ បក្ខេ ធម្មានំ អ
សង្ករតោ វវត្ថានំ វុត្តំ, ទុតិយស្មិញ្ច យថាវវត្ថិតភាវជាននន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **ឧតុអាទយោ**តិ **អាទិ**-
សទ្ទេន ចិត្តវិសមាចារា បិត្តវាតាទយោបិ សង្គយ្ហន្តិ។ ឯកស្មឹ ទោសេ កុបិតេ ឥតរេបិ ខោភំ គច្ឆន្តិ។ សន្តេសុបិ
តេសុ **សេម្ហបដិការេន រោគវូបសមតោ** សេម្ហោ បាកដោតិ អត្ថោ។

“ភវោ”តិ វុត្តានំ សង្ខារានំ ការណស្ស បការណំ, ការណមេវ វា តណ្ហាតិ អាហ “**តណ្ហាយ សង្ខារការណភាវស្ស**
វុត្តត្តា”តិ។ **តស្សាបី**តិ តណ្ហាយបិ។ តណ្ហា ហិ កាមាសវោ ភវាសវោ ច។ កាមាសវភវាសវា កាមុបាទានំ, ទិដ្ឋាសវោ
ឥតរុបាទានន្តិ អាហ “**ចតុរុបាទានភូតា កាមភវទិដ្ឋាសវា**”តិ។ តេ ច “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ វចនតោ
ឧបាទានញ្ច, “តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ វចនតោ តណ្ហា ច សង្ខារស្ស ការណន្តិ បាកដា។ អនស្សាទនីយេសុ
អនេកាទីនវវោកិណ្ណេសុ សង្ខារេសុ អស្សាទានុបស្សនា អវិជ្ជាយ វិនា ន ហោតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អស្សា**
ទានុបស្សិនោ…បេ…. ទស្សិតា ហោតី”តិ។ **ខីណាសវស្ស សង្ខារាភាវតោ**តិ ព្យតិរេកេនបិ អវិជ្ជាយ សង្ខារ
ការណភាវំ វិភាវេតិ។ ឯកន្តេន ហិ ខីណាសវោវ វិទ្ទសុ។ ឯតេន ពាលានំ ឯវ សម្ភវតោ អវិជ្ជាយ អសាធារណតា
វុត្តាតិ ទស្សេតិ។ វត្ថារម្មណាទីនិ ហិ ឥតរេសម្បិ សាធារណានិ។ វត្ថារម្មណតណ្ហុបាទានាទីនិ វិយ អវិជ្ជាបិ បុញ្ញាភិ
សង្ខារាទីនំ សាធារណការណន្តិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**បុញ្ញភវាទី**”តិអាទិ។ តត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន អ
បុញ្ញានេញ្ជភវា គហេតព្ពា។ **បុញ្ញភវោ**តិ បុញ្ញាភិសង្ខារហេតុកោ ឧបបត្តិភវោ។ ឯស នយោ សេសេសុ។ ឯត្ថ ច

កិច្ចករណដ្ឋានភេទេន កិច្ចវតី អវិជ្ជា ភិន្ទិត្វា ទស្សិតា។ ន ហិ យទវត្ថា អវិជ្ជា បុញ្ញាភិសង្ខារានំ ឧបនិស្សយោ, តទវត្ថា ឯវ តតរេសំ ឧបនិស្សយោតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ។ ឯត្ថ ច **ភវាទីនវប្បដិច្ឆាទនន**្តិ អត្ថតោ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ តំតំភវសង្ខាតទុក្ខហេតុសភាវានភិសមយនិមិត្តតា។

ឋានន្តិ ធរមានតា អធិប្បេតាតិ វុត្តំ **"ឋានវិរុទ្ធោតិ អត្ថិតាវិរុទ្ធោ"**តិ។ ឋានាវិរុទ្ធា ចក្ខុរូបាទយោ។ "បុរិមចិត្តញ្ហិ"តិអាទិនា ឋានវិរុទ្ធោ ច ឧទាហដោតិ អាហ **"ន ឥទំ ឯកន្តិកំ សិយា"**តិ។ "ចក្ខុរូបាទយោ"តិអាទិនា ហិ បរតោ ឋានាវិរុទ្ធា ឧទាហរីយន្តីតិ។ បុរិមសិប្បាទិសិក្ខា ហិ បច្ឆា បវត្តមានសិប្បាទិកិរិយានំ សមោធានាសម្ភវា ឋានវិរោធោតិ យថាវុត្តមត្ថំ សមត្ថេតុំ **"ន ច សិប្បាទីន"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តន**្តិ បដិសន្ធិអាទិឋានំ។ **ឥធាតិ** ឋានសភាវកិច្ចាទិគ្គហណោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អារម្មណភូមិសន្តានាទិវិរុទ្ធា គហេតព្ពា, តេ ច អនុលោមតោ គោត្រភុស្ស, គោត្រភុតោ មគ្គស្ស លិង្គបរិវត្តនាទិវសេន ច បវត្តិយំ វេទិតព្ពា។ នមនរុប្បនវិរោធា សភាវវិរុទ្ធោ បច្ចយោតិ យោជនា។ តត្ថ **នមនរុប្បន**ន្តិ អរូបរូបភាវមេវ ទស្សេតិ។ កម្មំ ចេតនាសភាវំ, រូបំ រុប្បនសភាវន្តិ សភាវវិរុទ្ធំ។ **មធុរម្ពិលរសាទី**តិ ខីរំ មធុររសំ បិត្តុបសមនំ មធុរវិបាកសភាវំ, ទធិ អម្ពិលរសំ បិត្តព្រូហនំ កដុកវិបាកសភាវន្តិ អតោ សភាវវិរោធា។

ទធិអាទីនីតិ ទធិបលាលានិ។ **ភូតិណកស្សា**តិ ភូតិណកនាមកស្ស ឱសធិវិសេសស្ស។ **អវី** នាម ឯឡកា, តា បន យេភុយ្យេន រត្តលោមកា ហោន្តីតិ វុត្តំ **"រត្តា ឯឡកា"**តិ។ វិបាកានម្បិ បច្ចយភាវតោ, អវិបាកានម្បិ បច្ចយុប្បន្នភាវតោ ន វិបាកធម្មវិបាកាបេក្ខា បច្ចយបច្ចយុប្បន្នតាតិ វុត្តំ **"វិបាកាយេវ តេ ច នា"**តិ។ តេនាហ **"តស្មា"**តិអាទិ។ **តទវិបាកាន**ន្តិ តស្សា អវិជ្ជាយ អវិបាកភូតានំ។ **ន ន យុជ្ជតិ** យុជ្ជតិ ឯវ បច្ចយុប្បន្នតាមគ្គស្ស អធិប្បេតត្តា។ **តទវិរុទ្ធាន**ន្តិ តាយ អវិជ្ជាយ អវិរុទ្ធានំ។

បុព្ពាបរិយវវត្ថានន្តិ កាយបវត្តិគតិជាតិអាទីនំ យថារហំ បុព្ពាបរភាវេន បវត្តិ, សា បន កេនចិ អកដា អកដវិធា បដិនិយតសភាវាតិ ទស្សេតុំ និយតិវាទិនា វុត្តនិទស្សនំ អាហរន្តោ **"អច្ចេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណីនំ វិយា"**តិ អាហ។ ទុតិយវិកប្បេ **សង្គតី**តិ អធិច្ចសមុប្បាទោ យាទិច្ឆិកតា, យំ សន្ធាយ "យទិច្ឆាយ បវត្តនំ និវត្តនំ យទិច្ឆាយា"តិអាទិ វុច្ចតិ។ **ភាវោ**តិ ធម្មានំ សភាវសិទ្ធិតា, យំ សន្ធាយ វទន្តិ "កណ្ដកស្ស កោដិតិខិណភាវំ, កបិដ្ឋផលស្ស វដ្តភាវំ, មិគបក្ខីនំ វា វិចិត្តវណ្ណសណ្ឋានាទិតំ កោ អភិសង្ខរោតិ, កេវលំ សភាវសិទ្ធោវាយំ វិសេសោ"តិ។ តេនាហ "សព្ពេ សត្តា, សព្ពេ បាណា , សព្ពេ ភូតា, សព្ពេ ជីវា អវសា អពលា អវីរិយា និយតិសង្គតិភាវបរិណតា"តិ (ទី. និ. ១.១៦៨)។ **ឯតេហិ វិកប្បនេហី**តិ ចុតិអាទីសុ សម្មូឡ្ហតាយ "សត្តោ មរតី"តិអាទិវិកប្បនេហិ ការណភូតេហិ។ **អកុសលំ ចិត្តំ កត្វា**តិ អយោនិសោមនសិការបរិព្រូហនេន ចិត្តំ អកុសលំ កត្វា។

សុត្តាទិធម្មន្តិ សុត្តគេយ្យាទិបរិយត្តិធម្មំ។ បរិយត្តិធម្មញ្ហិ សម្មទេវ ជានន្តោ បដិបត្តិធម្មំ បរិបូរេត្វា បដិវេធធម្មេ បតិដ្ឋហតិ។ **តន**្តិ តំ ជាននំ, និព្ពានាភិសមយោតិ អត្ថោ។

សង្ខារបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិញ្ញាណបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៧. យថាវុត្តសង្ខារបច្ចយាតិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទិវុត្តប្បការសង្ខារបច្ចយា។ វិញ្ញាណាទយោ វេទនាបរិយោសានា ឯកន្តេន វិបាកវដ្តភូតា ឥធាធិប្បេតាតិ អាហ **"តំកម្មនិព្ពត្តមេវ វិញ្ញាណំ ភវិតុំ អរហតី"**តិ។ អយញ្ច អត្ថវណ្ណនា ធាតុកថាបាឡិយា ន សមេតីតិ ទស្សេន្តោ **"ធាតុកថាយំ បនា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ធាតុកថាយំ វចនតោ សព្ពវិញ្ញាណផស្សវេទនាបរិគ្គហោ កតោ ធាតុកថាយន្តិ យោជនា។ **សប្បទេសា**តិ សាវសេសា, វិបាកា ឯវាតិ អធិប្បាយោ។ វិញ្ញាណាទីសុ ហិ វិបាកេសុយេវ អធិប្បេតេសុ យថា –

> "វិបាកេហិ ធម្មេហិ យេ ធម្មា វិប្បយុត្តា, តេ ធម្មា អសង្ខតំ ខន្ធតោ ឋបេត្វា បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ទ្វាទសហាយតនេហិ តេរសហិ ធាតូហិ សង្គហិតា។ កតិហិ អសង្គហិតា? ន កេហិចិ ខន្ធេហិ ន កេហិចិ អាយតនេហិ បញ្ចហិ ធាតូហិ អសង្គហិតា"តិ (ធាតុ. ៤៧៧) –

វិបាកវិប្បយុត្តានំ សង្គហាសង្គហា វិស្សជ្ជិតា, ឯវមិធាបិ វិស្សជ្ជិតព្ពំ សិយា។ តេនាហ **"វិបាកា ធម្មាតិ ឥមស្ស វិយ វិស្សជ្ជនំ សិយា"**តិ។ **តស្មា**តិ យស្មា វិប្បយុត្តេន សង្គហិតាសង្គហិតបទនិទ្ទេសេ និប្បទេសាវ វិញ្ញាណផស្សវេទនា គហិតា, តស្មា។ **តត្ថា**តិ ធាតុកថាយំ។ **អភិធម្មភាជនីយវសេនា**តិ ឥមស្មិំ បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គេ

អភិធម្មភាជនីយវសេន។ តេនាហ “**អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា ចា**”តិអាទិ។ តេន យថាវុត្តអត្ថវណ្ណនា
សុត្តន្តភាជនីយវសេន វុត្តាតិ យថាទស្សិតំ វិរោធំ បរិហរតិ។ យទិ អភិធម្មភាជនីយវសេន ធាតុកថាបាឡិ ប
វត្តា, អថ កស្មា “កាមភវោ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឯកាទសហាយតនេហិ សត្តរសហិ ធាតូហិ សង្គហិតោ។ រូបភវោ
បញ្ចហិ ខន្ធេហិ បញ្ចហាយតនេហិ អដ្ឋហិ ធាតូហិ សង្គហិតោ”តិអាទិនា (ធាតុ. ៦៧-៦៨) ឧបាទិន្នក្ខន្ធវសេន
ភវោ វិស្សជ្ជិតោតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**ភវោ បន...បេ.... ន អភិធម្មភាជនីយវសេន គហិតោ**”តិ។ **ឯ
វញ្ច កត្វា**តិ អភិធម្មភាជនីយវសេន អគ្គហិតត្តា ឯវ។ **តត្ថា**តិ ធាតុកថាយំ។ **វិបាកញ្ចេត**ន្តិ **ហិ**-សទ្ទោ ហេតុ
អត្ថោ។ យស្មា យថាវុត្តពាត្តឹសវិធវិញ្ញាណំ វិបាកំ, តស្មា តំ សង្ខារបច្ចយន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**វិញ្ញាណស្ស
វិបាកត្តា**”តិអាទិមាហ។

“**សោមនស្សសហគតានេវ សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ ឥទំ វិចារេតព្ពំ ឧបេក្ខាសហគតកុសលាកុសលជវនានន្តរម្បិ
សោមនស្សសហគតតទារម្មណស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ តថា ហិ **អដ្ឋកថាយំ** “ចតុន្នំ បន ទុហេតុកកុសលចិត្តានំ
អញ្ញតរជវនស្ស បរិយោសានេ អហេតុកចិត្តំ តទារម្មណភាវេន បតិដ្ឋាតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨
វិបាកុទ្ធារកថា) វត្វា “ឥដ្ឋារម្មណេ បន សន្តីរណម្បិ តទារម្មណម្បិ សោមនស្សសហគតមេវា”តិ វុត្តំ។ កុសលា
កុសលញ្ហិ អភិឥដ្ឋម្បិ អារម្មណំ តថាភិសង្ខរណេន កទាចិ ន មជ្ឈត្តំ កត្វា ន បវត្តតិ, វិបាកំ បន
យថាសភាវតោវ អារម្មណរសំ អនុភវតិ។ តេនាហ “ន សក្កា វិបាកំ វញ្ចេតុ”ន្តិ។ កិរិយជវនានំ បន
វិសយាភិសង្ខរណស្ស ពលវភាវតោ តទនន្តរានំ តទារម្មណានំ យថាវិសយំ វេទនាវសេន តទនុគុណតា ឥច្ឆិតា។
យេ បន កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណំ ន ឥច្ឆន្តិ, តេសំ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ យំ បន “ជវនេន តទារម្មណំ
និយមេតព្ព”ន្តិ វុត្តំ, តំ កុសលំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ច វុត្តំ។ តស្មា យថាវុត្តោ វិចារេតព្ពោ។ តិហេតុកជវនាវសានេ ច ទុ
ហេតុកជវនាវសានេ ចាតិ សមុច្ចយត្ថោ **ច**-សទ្ទោ។ កេចិ បន វិភាគំ អកត្វា “កុសលជវនាវសានេបិ អ
ហេតុកតទារម្មណំ ហោតីតិ ‘យេភុយ្យេនា’តិ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ លោភចិត្តស្ស វា សត្តានំ ពហុលំ ឧប្បជ្ជនតោ
“**យេភុយ្យេនា**”តិ វុត្តំ។ “សកឹ វា”តិ វចនសិលិដ្ឋតាវសេន វុត្តំ យថា “អដ្ឋ វា ទស វា”តិ ទស្សេតុំ “**ទិរត្តតិរត្តាទីសុ
វិយ វេទិតព្ព**”ន្តិ អាហ។ **វា-សទ្ទស្ស អភាវា**តិ សុយ្យមានស្ស **វា**-សទ្ទស្ស អភាវេន វុត្តំ។ អត្ថតោ បន តត្ថាបិ **វា-**
សទ្ទោ លព្ភតេវ។ តិរត្តំ បន វាសាទិកេ លព្ភមានេ ទិរត្តេ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ទិរត្តគ្គហណំ វិសុំ ន យោជេតីតិ
អធិប្បាយេន “**វចនសិលិដ្ឋតាមត្តេនា**”តិ វុត្តំ។ កេវលំ “តិរត្ត”ន្តិ វុត្តេ អញ្ញត្ថ វាសាទិនា អន្តរិតម្បិ តិរត្តំ
គណ្ហេយ្យ, ទិរត្តវិសិដ្ឋំ បន តិរត្តំ វុច្ចមានំ តេន អនន្តរិតមេវ តិរត្តំ ទីបេតីតិ អាហ “**និរន្តរតិរត្តទស្សនត្ថំ
វា**”តិ។ **ពលវរូបាទិកេ អារម្មណេ**តិ អតិមហតិ រូបាទិអារម្មណេ។ “**អធិប្បាយោ**”តិ ឯតេន ឯកចិត្តក្ខណាយុកេបិ
វិសយេ កទាចិ តទារម្មណំ ឧប្បជ្ជេយ្យាតិ “**សកឹ ឯវា**”តិអាទិនា វុត្តមត្ថំ ឧល្លិង្គេតិ។ “សព្ពទ្វារេសុ តទារម្មណេ ទ្វេ
ឯវ ចិត្តវារា អាគតា”តិ វុត្តត្តា អយម្បិ អត្ថោ វិចារេត្វា គហេតព្ពោ។ **អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា**តិ អត្តនោ
អត្តនោ អនុច្ឆវិកេន បដិសន្ធានកិច្ចេន។

“កតិ បដិសន្ធិយោ, កតិ បដិសន្ធិចិត្តានី”តិអាទិនា បដិសន្ធិវិចារោ បរតោ វិត្ថារតោ កថីយតីតិ អាហ
“**បដិសន្ធិកថា មហាវិសយាតិ កត្វា បវត្តិមេវ តាវ ទស្សេន្តោ**”តិ។ **អហេតុកទ្វយាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន មហា
វិបាកមហគ្គតវិបាកេ សង្គណ្ហាតិ។ **ទ្វារនិយមានិយមាវចន**ន្តិ ទ្វារស្ស និយតានិយតាវចនំ, និយតទ្វារំ អនិយត
ទ្វារន្តិ វា អវចនន្តិ អត្ថោ។ **អនុប្បត្តិតោ**តិ ន ឧប្បជ្ជនតោ។ យទិបិ “អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា”តិ បដិសន្ធិបិ
ហេដ្ឋា គហិតា, “បវត្តិយំ បនា”តិ អធិកតត្តា បន បវត្តិយេវ បច្ចាមដ្ឋា។ បច្ចុប្បន្នភាវេន បឋមុទ្ទិដ្ឋានិ
សព្ពានិបិ លោកិយវិបាកចិត្តានិ អន្វាទេសំ អរហន្តីតិ អាហ “**តត្រស្សាតិ បវត្តិយំ ពាត្តឹសវិធស្សា**”តិ។

យថា កាមាវចរបដិសន្ធិវិញ្ញាណសង្ខាតស្ស ពីជស្ស អភាវេបិ រូបភវេ ចក្ខុសោតិន្ទ្រិយបវត្តិអានុភាវតោ
ចក្ខុសោតវិញ្ញាណានំ សម្ភវោ, ឯវំ តេនេវ ការណេន សម្បដិច្ឆនាទីនម្បិ តត្ថ សម្ភវោតិ ទស្សេន្តោ “**ឥន្ទ្រិយបវត្តិ
អានុភាវតោ ឯវា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ចក្ខុសោតទ្វារភេទេនា**តិ ចក្ខុសោតទ្វារវិសេសេន ភវិតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។
តស្សាតិ ចក្ខុសោតទ្វារស្ស។ ទ្វារវន្តាបេក្ខោ ទ្វារភាវោតិ អាហ “**វិញ្ញាណវីថិភេទាយត្តត្តា**”តិ។ **តស្មិញ្ច សតី**តិ តស្មឹ
ទ្វារភេទេ វីថិភេទេ ច សតិ។ **ភាវោ**តិ ឧប្បត្តិ។ **ជនកំ អនុពន្ធតិ នាមា**តិ តំសទិសេ តព្ពោហារំ កត្វា វុត្តំ។

ឥទំ បន វត្វាតិ រូបារូបាវចរធម្មេ អារព្ភ តទារម្មណានុប្បត្តឹ វត្វា។ **ភាវនាយា**តិ អកុសលភាវនាយ សំ
កិលេសវឌ្ឍនេន, សំកិលិដ្ឋសមាធានេនាតិ អត្ថោ។ តថា ហិ លោភទោសសហគតចិត្តុប្បាទេបិ សមាធិ
“អវដ្ឋិតិ អវិសាហារោ អវិក្ខេបោ អវិសាហដមានសតា”តិអាទិនា (ធ. ស. ១១) និទ្ទិដ្ឋោ។ **អវត្ថុភាវទស្សនត្ថ**ន្តិ
អដ្ឋានភាវទស្សនត្ថំ, អនារម្មណភាវទស្សនត្ថន្តិ អត្ថោ។

“កេន កត្ថា”តិ បទស្ស “**កេន ចិត្តេន កស្មឹ ភវេ**”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ “**ឯ
កូនវីសតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តេន តេន ចិត្តេនា**តិ តេន តេន អហេតុកទ្វយាទិចិត្តេន សទ្ធឹ បវត្តមានា

បដិសន្ធិក្ខណេ រូបារូបធម្មា ឯកូនវីសតិ បដិសន្ធិយោតិ យោជនា។ **តេន តេន ចិត្តេន** សហជាតាទិបច្ចយភាវ ហេតុភូតេន, ករណភូតេន វា។ **តត្ថ តត្ថ** ភវេ។

អនុស្សរណត្ថោ ព្យាបារោ **អនុស្សរណព្យាបារោ**។ **កេចីតិ ធម្មសិរិត្ថេរំ** សន្ធាយ វទតិ។ **តីសុ ជវនវារេសុ…បេ.… ភវិតព្ពន្តិ** កម្មាទិឧបដ្ឋានស្ស បរតោ តីហិ ជវនវារេហិ បវត្តិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ **“អនេក…បេ.… អភិប្បលម្ពនញ្ច ហោតី”**តិ។ **តស្មា**តិ យស្មា ឯកជវនវារស្សេវ កម្មាទិឧបដ្ឋានេន មរណំ ន សម្ភវតិ, តស្មា។ **ផោដ្ឋព្ពស្សា**តិ បហារផោដ្ឋព្ពស្ស ។ ភវង្គចិត្តេ វត្តមានេ, អន្តរន្តរា បញ្ចទ្វារវីថិយា វា វត្តមានាយ ផោដ្ឋព្ព សមាយោគេ បឋមំ កាយទ្វារវជ្ជនុប្បត្តិ យុត្តា, តថាបិ កិស្មិញ្ចិ ចិន្តិយមានេ តមេវារព្ភ ឯកស្មឹ ជវនវារេ បវត្តេ បច្ឆា កាយទ្វារវជ្ជនុប្បត្តិ សិយា ចិត្តស្ស លហុបរិវត្តិភាវតោតិ កេចិវាទស្ស អធិប្បាយោ។ យថា និទ្ទាយន្តស្ស ផោដ្ឋព្ពសមាយោគេន បពុជ្ឈនកាលេ មនោទ្វារវជ្ជនមេវ អាវជ្ជេតិ, ន កាយទ្វារវជ្ជនំ។ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន បដិពុជ្ឈតី”តិ (វិភ. ៧៥១) ហិ វុត្តំ។ ឯវំសម្បទំ វា ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ **លហុកបច្ចុបដ្ឋានន្តិ** លហុឧបដ្ឋានំ។ **មនោទ្វារស្ស វិសយោ** កម្មាទិកោ។ **លហុកតា**តិ លហុបដ្ឋានតា។ **រូបានន្តិ** ចក្ខាទិរូបធម្មានំ។ **វិសយភាវេបី**តិ រូបាយតនាទិ វិសយសព្ភាវេបិ។ **យេសំ វិសយោ អត្ថី**តិ យេសំ និប្បរិយាយេន វិសយោ អត្ថិ។ **តំទស្សនត្ថមេវា**តិ តេសំ សារម្មណានំយេវ ទស្សនត្ថំ។ **តេនា**តិ តស្មា។

“ភូមិចិត្តុប្បាទាទិវសេនា”តិ ឥទំ កម្មំ សន្ធាយ វុត្តំ, កម្មនិមិត្តស្សបិ វសេន លព្ភតេវ តស្ស ឆឡារម្មណភាវតោ។ គតិនិមិត្តស្ស បន បភេទោ នីលាទិកោយេវ។

អនុបច្ឆិន្នេសុ មគ្គេន អប្បហីនេសុ។ **តញ្ច** កម្មាទី។ **ភវន្តរនិន្នាទិតា** ចិត្តសន្តានស្ស ភវបត្ថនាយ តថាភិសង្ខតត្តា។ យស្មិញ្ហិ ចិត្តសន្តានេ បុញ្ញាទិចេតនាយ វិយ ភវបត្ថនាយ បរិភាវនា អនុបច្ឆិន្នា, តត្ថេវ ភ វន្តរបរិយាបន្នចិត្តុប្បត្តិ។ តំ បន ចិត្តំ តថា ឧប្បជ្ជមានំ តាយ វិនាមិតំ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ **“អនុបច្ឆិន្ន កិលេសពលវិនាមិត”**ន្តិ។ **សព្ពត្ថា**តិ សុគតិទុគ្គតីសុ។ **ឥតរាយា**តិ សុគតិបដិសន្ធិនិន្នាយ ចុតិយា។ **“និច្ឆិនន្តី”**តិ វុត្តស្ស និច្ឆយស្ស និពន្ធនំ អាគមំ ទស្សេន្តោ **“និមិត្តស្សាទគធិតំ វា”**តិអាទិមាហ។

អកុសលេ ហិ ទុគ្គតូបនិស្សយេ និយមិតេ កុសលំ សុគតូបនិស្សយោតិ និយមិតមេវ ហោតីតិ។

អនិដ្ឋំ អារម្មណំ អាហ យតោ ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ទស្សីយតីតិ អធិប្បាយោ។ យទិ ឯវំ “រាគាទិហេតុភូត”ន្តិ ក ស្មា វុត្តន្តិ អាហ **“តម្បិ ហិ…បេ.… ហោតី”**តិ។ **តម្បី**តិ អនិដ្ឋារម្មណម្បិ។ យស្មា បន ហីនំ អារម្មណន្តិ អារម្មណ ភូតកម្មនិមិត្តំ អធិប្បេតំ, តស្មា **“អកុសលវិបាកជនកកម្មសហជាតានំ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ កម្មនិមិត្តភូតញ្ហិ អារម្មណំ យំ វិបាកស្ស ជនកំ កម្មំ, តេន សហជាតានំ, តស្ស កម្មស្ស សទិសាសន្នជវនេសហជាតានញ្ច រាគាទីនំ អារម្មណបច្ចយសង្ខាតោ ហេតុ ហោតិ, សោ ឯវ ចស្ស ហីនភាវោតិ ទស្សេតុំ **“តញ្ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ **កម្មវសេន អនិដ្ឋន្តិ** ហីនស្ស អកុសលកម្មស្ស អារម្មណតោ អារម្មណតាវសេន ហីនន្តិ កត្វា អនិដ្ឋំ, សភាវេន ឥដ្ឋម្បីតិ អធិប្បាយោ។ **“អញ្ញថា ចា”**តិអាទិនា កម្មនិមិត្តារម្មណស្ស អកុសលវិបាកស្ស ន សម្ភវោតិ ទស្សេតិ។ **អាសន្នកតកម្មារម្មណសន្តតិយ**ន្តិ អាសន្នកតស្ស កម្មស្ស អារម្មណសន្តានេ។ **តំសទិស**ន្តិ យថាវុត្តកម្មារម្មណ សទិសំ។ **បដិសន្ធិអារម្មណូបដ្ឋាបក**ន្តិ បដិសន្ធិយា អារម្មណស្ស ឧបដ្ឋាបកំ។ ចុតិអាសន្នជវនានំ បដិសន្ធិជនកត្តេ អយមត្ថោ លព្ភេយ្យាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“ន ច បដិសន្ធិយា”**តិអាទិ។ **តំសមាន វីថិយ**ន្តិ តាយ បដិសន្ធិយា ឯកវីថិយំ។ **ន អស្សាទិតានី**តិ អស្សាទនភូតាយ តណ្ហាយ ន អាមដ្ឋានិ។

សមត្តាតិ បរិបុណ្ណា, បរិយត្តា វា។ “មរណកាលេ…បេ.… សមាទិន្នា”តិ វចនតោ យថាវុត្តចុតិ អាសន្នជវនានំ បដិសន្ធិទានំ សិទ្ធន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“ន ច ទុព្ពលេហី”**តិអាទិ។ **“វក្ខតិ ចា”**តិអាទិនា វុត្ត មេវត្ថំ ឧបចយេន បាកដតរំ ករោតិ។ ញាណវត្ថុវិភង្គវណ្ណនាយញ្ហិ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កញ្ចិ ធម្មំ បដិវិ ជានាតី”តិ បទានំ អត្ថំ វិវរន្តោ វក្ខតិ **“សព្ពម្បិ…បេ.… បដិក្ខិត្តានី”**តិ។ តត្ថ **បដិវិជាននាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឥរិយាបថកប្បនកាយវចីកម្មបដ្ឋាបនកុសលាកុសលធម្មសមាទានសមាបជ្ជនវុដ្ឋានាទិ សង្គណ្ហាតិ។ ឧបបជ្ជនសុបិនទស្សនាទីនំ មនោទ្វារិកចិត្តេនេវ បវត្តិ បាកដាតិ តានិ ពហិ ករោន្តោ **“ចវនបរិយោសានំ កិច្ច”**ន្តិ អាហ។ **សហជវនកានី**តិ ជវនសហិតានិ, បញ្ចទ្វារិកជវនេហិ សទ្ធិន្តិ អត្ថោ។

តត្ថាតិ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតី”តិ បាឡិវណ្ណនាយំ។ **ន កញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតី**តិ ឯត្ថ ន សព្ពេ រូបាទិធម្មា ធម្មគ្គហណេន គហិតាតិ យថាធិប្បេតធម្មទស្សនត្ថំ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មាតិ (ធ. ប. ១-២) ឯវំ វុត្តំ ឯកម្បិ កុសលំ វា អកុសលំ វា ន បដិវិជានាតី”តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តន្តិ ទស្សេត្វា តស្ស អត្ថំ វិវរន្តោ **“យេស”**ន្តិអាទិមាហ។ តស្សត្ថោ – **យេសំ** កុសលាកុសលធម្មានំ **បដិវិភាវនប្បវត្តិយា** សិទ្ធា វិបាកធម្មតា

យោនិសោមនសិការអយោនិសោមនសិការសមុដ្ឋានា, យាយ **សុខំ វា ទុក្ខំ វា** តំសន្តានេ **អន្វេតិ** អនុគច្ឆតិ, បញ្ចវិញ្ញាណានំ **សា** វិបាកធម្មតា **បដិក្ខិត្តា** បដិសេធិតាតិ។ **តាទិសមេវា**តិ កុសលាកុសលធម្មបដិវិជានន សទិសមេវ។ យទិ បញ្ចទ្វារេ យថាវុត្តកិច្ចស្ស ករណេ សហជវនកានិ វីថិចិត្តានិ បដិក្ខិត្តានិ, កថំ តត្ថ ជវនុប្បជ្ជនានិ សម្ភវន្តីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**តទារម្មណានន្តរំ បនា**”តិអាទិ។ និប្បរិយាយេន មនោទ្វារិកភាវោ មនោទ្វារវជ្ជនុប្បត្តិបុព្ពកោតិ តទភាវេនាហ “**ឥមិនា អធិប្បាយេនា**”តិ។ អវសេសេក ចិត្តក្ខណាយុកេ រូបាទិម្ហីតិ យោជនា។

ឧបចារោ វិយ ទដ្ឋព្ពា សមានារម្មណត្តា, ឧបបត្តិនិមិត្តត្តា ច។ **កេចី**តិ **ធម្មសិរិត្ថេរំ** សន្ធាយ វទតិ។ **មហគ្គតាវសានំ វទន្តី**តិ យថាបច្ចយំ មហគ្គតសមាបត្តិ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋិតស្ស សា វីថិ ឧប្បជ្ជតិ, តតោ ចុតិចិត្តំ ហោតីតិ វទន្តិ។ **អតីតារម្មណា ឯកាទសវិធា**តិ នវ កាមាវចរសុគតិចុតិយោ, ទ្វេ វិញ្ញាណញ្ចាយតននេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនអារុប្បចុតិយោតិ ឯវំ អតីតារម្មណា ឯកាទសវិធា សុគតិចុតិយោ។ បញ្ច រូបាវចរា, វុត្តាវសេសា ទ្វេ អរូបាវចរាតិ **នវត្តព្ពារម្មណា សត្តវិធា** ចុតិយោ។ ទុគ្គតិចុតិ បន បរតោ វុច្ចតីតិ ឥធ ន គហិតា។ តថា ហិ វក្ខតិ “ទុគ្គតិចុតិយា បន…បេ… ន ទស្សិតា”តិ។

ឯវមាទិកេតិ **អាទិ**-សទ្ទេន “សុទ្ធាយ វា ជវនវីថិយា”តិអាទិវចនំ សង្គណ្ហាតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “សុទ្ធាយ វាតិ មហគ្គតកម្មនិមិត្តារម្មណាយ ជវនវីថិយា”តិ។ “**វិញ្ញាយតី**”តិ ឥមិនា យទិបិ “បឋវីកសិណាទី”តិអាទិសទ្ទេន អរូបាវចរជ្ឈានារម្មណស្សាបិ សង្គហោ សម្ភវតិ, “ចក្ខុសោតានំ វា”តិ បន ទ្វារទ្វយស្សេវ វសេន វិកប្បន្តរករណំ យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស ញាបកន្តិ ទស្សេតិ។ ញាបកញ្ច នាម អគតិកា គតីតិ យថាវុត្តំ ញាបកំ អសម្ភាវេន្តោ “**អថាបី**”តិអាទិមាហ។ យោ យត្ថ សម្ភវតិ, តស្ស យោជនា **យថាសម្ភវយោជនា**, តាយ។ **អយម្បិ បដិសន្ធី**តិ អារុប្បចុតិយា អនន្តរំ បដិសន្ធិ វទតិ។ **តត្ថេវា**តិ “បឋវីកសិណាទិកំ វា និមិត្ត”ន្តិ វុត្តេ បឋមេ វិកប្បេ ឯវ។ ហេដ្ឋិមា ហេដ្ឋិមា បដិសន្ធិ នត្ថីតិ យោជនា។ **តេនា**តិ តស្មា។ **តតោ**តិ ចតុត្ថារុប្បចុតិតោ។ **តត្ថេវា**តិ ចតុត្ថារុប្បេ ឯវ។ **អតីតារម្មណា** បដិសន្ធិ, តតោ ចតុត្ថារុប្បចុតិតោ **កាមាវចរេ អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ**។ **ឥតរាហី**តិ អារុប្បចុតីហិ។ ទុតិយា អារុប្បបដិសន្ធិ អតីតារម្មណា, ឥតរា នវត្តព្ពារម្មណាតិ អាហ “**យថាសម្ភវ**”ន្តិ។ **អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា ច កាមាវចរបដិសន្ធី**តិ ឯត្ថាបិ ឥតរាហីតិ សម្ពន្ធោ។ សព្ពត្ថ ច “យោជេតព្ពា”តិ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **ឥមស្ស វិសេសស្សា**តិ “តេនា”តិអាទិនា យថាវុត្តស្ស វិសេសស្ស។ **វិសុំ ឧទ្ធរណំ កតំ** អធិកវចនមញ្ញមត្ថំ ពោធេតីតិ។

អារម្មណវសេន ឯកវិធាយាតិ អតីតារម្មណតាវសេន ឯកវិធាយ។ **ទុវិធា**តិ អតីតារម្មណា, បច្ចុប្បន្នារម្មណា ចាតិ ទ្វិប្បការា។ ទុគ្គតិចុតិយា អារម្មណវសេន “ឯកវិធាយា”តិ បទំ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។ អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណតាយ ទ្វិប្បការា កាមាវចរបដិសន្ធិ, នវត្តព្ពារម្មណតាយ ឯកប្បការា រូបាវចរបដិសន្ធិ, នវត្តព្ពាតីតារម្មណតាយ ទ្វិប្បការា អារុប្បបដិសន្ធីតិ អាហ “**ទ្វិឯកទ្វិប្បការានំ កាមរូបារុប្បានំ វសេនា**”តិ។ “**តថេវា**”តិ ឥមិនា “ទ្វិឯកទ្វិប្បការានំ កាមរូបារុប្បានំ វសេនា”តិ បទទ្វយំ អាកឌ្ឍតិ។ **ទុវិធាយា**តិ នវត្តព្ពាតីតារម្មណតាវសេន ទុវិធាយ។ **បច្ចេក**ន្តិ វិសុំ វិសុំ។ **ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ កាមារុប្បាន**ន្តិ ឯត្ថាយំ យោជនា – នវត្តព្ពារម្មណាយ អារុប្បចុតិយា អនន្តរា អតីតារម្មណា បច្ចុប្បន្នារម្មណា ច ទ្វេ កាមបដិសន្ធី, នវត្តព្ពារម្មណា អតីតារម្មណា ច ទ្វេ អារុប្បបដិសន្ធី, តថា អតីតារម្មណាយបីតិ ឥមាសំ វសេន អដ្ឋវិធា។

“ទ្វិទ្វី”តិ គាថាយ វុត្តមេវត្ថំ សុខគ្គហណត្ថំ សង្គហេត្វា ទស្សេតិ។ យទិបិ “កម្មស្ស កតត្តា”តិអាទិនាបិ កម្មស្ស វិបាកានំ ឧបនិស្សយបច្ចយភាវោ គហិតោយេវ ហោតិ, “កុសលាកុសលំ កម្ម”ន្តិអាទិនា បន វិសុំ ឧបនិស្សយបច្ចយភាវោ ទស្សីយតីតិ “**កាមាវចរស្ស…បេ… អាទិនា នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ទស្សិតប្បការោ**”តិ អាហ។

អាទិនា វិមិស្សវិញ្ញាណេនាតិ ឯកស្ស ភវស្ស អាទិភូតេន រូបវិមិស្សេន បដិសន្ធិវិញ្ញាណេន។ **អញ្ញត្ថា**តិ សំសេទជឱបបាតិកយោនិយំ។ អវចនំ បដិក្ខេបំ មញ្ញមានោ “**គន្ធរសាហារានំ បដិក្ខិត្តត្តា**”តិ វត្វា សព្ពេន សព្ពំ រូបភវេ តេ នត្ថីតិ អធិប្បាយេនាហ “**ចក្ខុសោតវត្ថុសត្តកជីវិតឆក្កភាវេបី**”តិ។ **បាឡិយ**ន្តិ ធម្មហទយវិភង្គបាឡិយំ។ **បញ្ចាយតនានី**តិ ចក្ខុសោតមនរូបធម្មាយតនានិ។ **បញ្ច ធាតុយោ**តិ តា ឯវ បញ្ច ធាតុយោ។ វុត្តញ្ហិ – “រូបធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កតមានិ បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តិ? ចក្ខាយតនំ រូបាយតនំ សោតាយតនំ មនាយតនំ ធម្មាយតនំ។ ឥមានិ បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តិ។ កតមា បញ្ច ធាតុយោ បាតុភវន្តិ? ចក្ខុធាតុ…បេ… ធម្មធាតុ។ ឥមា បញ្ច ធាតុយោ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០១៦)។ **ឆ អាយតនានិ** សទ្ទាយតនេន សទ្ធិំ តានិយេវ។ **នវ ធាតុយោ**តិ ចក្ខុរូបចក្ខុវិញ្ញាណសោតសទ្ទសោតវិញ្ញាណមនោធម្មមនោវិញ្ញាណធាតុយោ។ **សព្ពសង្គហវសេនា**តិ អនវសេសបរិគ្គហវសេន។ **តត្ថា**តិ រូបធាតុយំ។ “**កថាវត្ថុម្ហិ**

ចា”តិអាទិនា ន កេវលំ ធម្មហទយវិភង្គបាឡិយំយេវ, អថ ខោ បករណន្តរេបិ គន្ធាទយោ បដិក្ខិត្តាតិ
ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឃានាយតនាទីនំ វិយា**តិ សទិសូទាហរណទស្សនំ។ យថា ឃានាយតនាទីនំ តត្ថ រូបភវេ ភាវោ
អត្ថិ, តា បដិក្ខិត្តា, ឯវំ គន្ធាយតនាទីនញ្ចាតិ។ **អត្ថិ តត្ថ ឃានាយតន**ន្តិ បុច្ឆា សកវាទិស្ស។ យញ្ហិ តត្ថ
អាយតនំ នត្ថិ, តស្ស វសេនាយំ ចោទនា។ តតោ បរវាទី យំ តត្ថ អជ្ឈត្តិកានំ តិណ្ណំ អាយតនានំ ឃានាទិកំ
សណ្ឋាននិមិត្តំ, តទេវ អាយតនន្តិ លទ្ធិយា “**អាមន្តា**”តិ បដិជានាតិ។ ពាហិរានំ គន្ធាយតនាទីនំ វសេន បុដ្ឋោ
យស្មា ឃានប្បសាទាទយោ តត្ថ ន ឥច្ឆតិ, តស្មា តេសំ គោចរំ បដិសេធេន្តោ “**ន ហេវំ វត្តព្ពេ**”តិ បដិក្ខិបតិ។
អាទិ-សទ្ទេន “អត្ថិ តត្ថ ជិវ្ហាយតនន្តិ? អាមន្តា។ អត្ថិ តត្ថ រសាយតនន្តិ? ន ហេវំ វត្តព្ពេ”តិអាទិនយប្បវត្តានំ
អនុលោមបដិលោមសំសន្ទនបញ្ហាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អផោដ្ឋព្ពាយតនាន**ន្តិ ផោដ្ឋព្ពាយតនភាវរហិតានំ,
អផោដ្ឋព្ពសភាវានន្តិ អត្ថោ។

ឥទានិ អនាយតនសភាវេ គន្ធរសេ បដិជានិត្វាបិ ទោសំ វទន្តោ “**យទិ ចា**”តិអាទិមាហ។ **អវចនេ នត្ថិ
ការណំ** យថាធម្មសាសនេ អភិធម្មេ, តេសំ វា និសត្តនិជ្ជីវសភាវត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យថា ច ធាតុភាវោ, ឯវំ
ធម្មភាវោ ច តេសំ ឯកន្តិកោ, តថា អាយតនភាវោ ចាតិ សព្ពថាបិ តត្ថ វិជ្ជមានានំ គន្ធរសានំ អាយតនេសុ
អវចនេ ការណំ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ “**ធម្មភាវោ ចា**”តិអាទិមាហ។ **អញ្ញស្ស** បរមត្ថស្ស អភាវា។ **កោចិ
អាយតនសភាវោ**តិ ធម្មាយតនមេវ សន្ធាយ វទតិ។ តេន យទិ រូបភវេ គន្ធរសា វិជ្ជន្តិ, យថាវុត្តការណតោ គន្ធ
រសាយតនភាវេន អវុច្ចមានាបិ ធម្មាយតនភាវេន វត្តព្ពា សិយុំ, ន ច វុត្តា។ តស្មា និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ “នត្ថេវ
រូបភវេ គន្ធរសា”តិ ទស្សេតិ។ កិញ្ច រូបធាតុយំ គន្ធរសភាវេន អវុត្តានំ, កាមធាតុយំ វុត្តានំ តេសំ កឹ
គន្ធរសភាវតោ អញ្ញេន សភាវេន រូបធាតុយំ អត្ថិភាវោ, ឧទាហុ គន្ធរសភាវេន។ យទិ បុរិមោ បក្ខោ
ធម្មាយតនេ តេសំ សង្គហោ សិយា អនាយតនសភាវស្ស សភាវធម្មស្ស អភាវា, អថ ទុតិយោ តេនេវ ការណេន
នេសំ គន្ធរសាយតនភាវោ សិទ្ធោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យទិ ចា**”តិអាទិមាហ។ **តស្មា**តិ យស្មា គន្ធរសា
ធម្មហទយវិភង្គេ ន វុត្តា, កថាវត្ថុម្ហិ ច តេសំ ភាវោ បដិក្ខិត្តោ, ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យា បថវីអាទយោ វិយ
ឃាយិតុំ សាយិតុញ្ច អសក្កុណេយ្យា តេ នត្ថិ, ធាតុសទ្ទេន ច តេ គហិតា, ធម្មភាវោ ច តេសំ ឯកន្តិកោ, តស្មិញ្ច
សតិ សិទ្ធោ អាយតនភាវោ, តស្មា។ **តថា**តិ បាឡិយំ អវុត្តធម្មេ ហាបេត្វា ចក្ខុសត្តកាទិវសេន។ **ឯវ**ន្តិ ចក្ខុ
សត្តកាទិវសេន រូបគណនាយ ករិយមានាយ។ **ធម្មតា**តិ បាឡិធម្មោ , រូបភវេ វា បវត្តនករូបធម្មតា។ “**ន
វិលោមិតា**”តិ ឥមិនា យថាបដិញ្ញាតំ ធម្មំ ទីបិតំ ឧល្លិង្គេតិ។

ឯត្ថ ច រូបាវចរសត្តានំ ឃានជិវ្ហាយតនាភាវតោ វិជ្ជមានាបិ គន្ធរសា អាយតនកិច្ចំ ន ករោន្តីតិ តេ អ
នាមសិត្វា បាឡិយំ “បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តិ, ឆ អាយតនានី”តិអាទិ វុត្តំ។ “តយោ អាហារា”តិ ច អជ្ឈោ
ហរិតព្ពស្ស អាហារស្ស អភាវេន ឱជដ្ឋមករូបសមុដ្ឋាបនសង្ខាតស្ស អាហារកិច្ចស្ស អករណតោ, ន សព្ពេន សព្ពំ
គន្ធរសានំ ឱជាយ ច អភាវតោ។ ឥតិ វិសយិនោ កិច្ចស្ស ច អភាវេន វិសយោ, កិច្ចវា ច ធម្មោ ន វុត្តោ។ យ
ស្មិញ្ហិ ភវេ វិសយី នត្ថិ, តស្មឹ តំហេតុកោ និប្បរិយាយេន វិសយស្ស អាយតនភាវោ នត្ថីតិ វិជ្ជមានស្សាបិ អវចនំ,
យថា រូបភវេ បថវីតេជោវាយោធាតូនំ ផោដ្ឋព្ពាយតនភាវេន។ យស្ស បន យត្ថ វចនំ, តស្ស តត្ថ វិសយីសព្ភាវ
ហេតុកោ និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ វុត្តោ ទិដ្ឋោ យថា តត្ថេវ រូបាយតនស្ស។ យទិ វិសយីសព្ភាវហេតុកោ
វិសយស្ស និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ, កថំ អសញ្ញសត្តានំ ទេវានំ ទ្វេ អាយតនានិ បាតុភវន្តីតិ។ អសញ្ញ
សត្តានញ្ហិ ចក្ខាយតនំ នត្ថិ, អចក្ខាយតនភាវេន ច នេសំ រូបាយតនំ អញ្ញេសំ អវិសយោតិ? នាយំ វិរោធោ។
យេន អធិប្បាយេន រូបធាតុយំ សញ្ញីនំ គន្ធាយតនាទីនំ អវចនំ, តេន រូបាយតនស្សាបិ អវចនន្តិ អសញ្ញីនំ
ឯកំ អាយតនំ វត្តព្ពំ។ យថាសកញ្ហិ ឥន្ទ្រិយគោចរភាវាបេក្ខាយ យេសំ និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ អត្ថិ,
តេសុ និទ្ទិសិយមានេសុ តទភាវតោ រូបធាតុយំ សញ្ញីនំ គន្ធាទិកេ វិសុំ អាយតនភាវេន អវត្វា ធម្មសភាវានតិ
វត្តនតោ, មនោវិញ្ញាណស្ស ច វិសយភាវូបគមនតោ ធម្មាយតនន្តោគធេ កត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ បាឡិយំ
វុត្តំ។ ឯតទត្ថញ្ហិ “ធម្មាយតន”ន្តិ សាមញ្ញតោ នាមករណំ, បិដ្ឋិវដ្ដកានិ វា តានិ កត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ វុត្តំ។
យេន ច បន អធិប្បាយេន អសញ្ញីនំ រូបាយតនំ វុត្តំ, តេន សញ្ញីនម្បិ គន្ធាទីនំ វិសុំ គហណំ កាតព្ពន្តិ ឥមស្ស
នយស្ស ទស្សនត្ថំ “អសញ្ញសត្តានំ ទេវានំ ទ្វេ អាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០១៧) វុត្តំ។ អសតិបិ ហិ
អត្តនោ ឥន្ទ្រិយេ រូបស្ស វណ្ណាយតនសភាវាតិក្កមោ នត្ថេវាតិ តំ រូបាយតនន្ត្វេវ វុច្ចតិ។ ឥមិនា ច នយ
ទស្សនេន គន្ធាទីនិ តីណិ បក្ខិបិត្វា សញ្ញីនំ អដ្ឋ អាយតនានិ, អសញ្ញីនំ បញ្ចាតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ។
ឯវញ្ចេតំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ អញ្ញថា រូបលោកេ ផុសិតុមសក្កុណេយ្យតាយ បថវីអាទីនំ វចីឃោសោ ឯវ ន សិយា។ ន
ហិ បដិឃដ្ដនានិឃំសមន្តរេន សទ្ទប្បវត្តិ អត្ថិ, ន ច ផុសនសភាវានំ កត្ថចិ អផុសនសភាវតា សក្កា វិញ្ញាតុំ។
ផោដ្ឋព្ពាយតនសង្ខាតស្ស ច ភូតត្តយស្ស អភាវេ រូបភវេ រូបាយតនាទីនម្បិ សម្ភវោ ឯវ ន សិយា, តស្មា ផុសិតុំ
សក្កុណេយ្យតាយបិ បថវីអាទីនំ តត្ថ កាយិន្ទ្រិយាភាវេន តេសំ ផោដ្ឋព្ពភាវោ ន វុត្តោ។ ឯវញ្ច កត្វា រូបធាតុយំ
តេសំ សប្បដិឃវចនញ្ច សមត្ថិតំ ហោតិ។ វុត្តញ្ហិ “អសញ្ញសត្តានំ អនិទស្សនសប្បដិឃំ ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច ទ្វេ
មហាភូតា”តិអាទិ (បដ្ឋា. ២.២២.១៧)។ បដិឃោ ហេត្ថ ភូតត្តយស្ស កាយប្បសាទំ បតិ តំនិស្សយភូតឃដ្ដន

ទ្វារេន អភិមុខភាវោ, សោ ច ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យសភាវស្ស យដ្ឋនាយ អភាវតោ នត្ថិ។ ននុ “ទ្វេ អាយតនានី”តិ ឯត្ថ បរិយាយាយតនំ អធិប្បេតំ, អថ កស្មា គន្ធាយតនាទីនិបិ គហេត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ ន វុត្តន្តិ? “នយទស្សនវសេន ទេសនា បវត្តា”តិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ អថ វា តត្ថ រូបាយតនស្សេវ វចនំ កទាចិ អញ្ញភូមិកានំ បសាទស្ស វិសយភាវំ សន្ធាយ, ន បន ឥតរេសំ អភាវតោ។ នាបិ បរិយាយេន គន្ធាយតនាទីនំ អាយតនសភាវាភាវតោ។ អសញ្ញីនញ្ហិ រូបាយតនំ សមានភូមិកានំ វេហប្ផលានំ, ឧបរិភូមិកានញ្ច សុទ្ធាវាសានំ បសាទស្ស វិសយភាវំ គច្ឆតិ, ន បន គន្ធរសាតិ តេសំយេវ តត្ថាវចនំ យុត្តំ។ កថាវត្ថុម្ហិ ច និប្បរិយាយេន គន្ធាយតនាទីនំ អត្ថិភាវំ បដិជានន្តំ សន្ធាយ បដិសេធោ កតោ។ យទិបិ ចេតំ វចនំ តត្ថ គន្ធាយតនាទីនំ អភាវវិភាវនំ ន ហោតិ, អត្ថិភាវទីបនម្បិ បន អញ្ញវចនំ នត្ថេវាតិ? នយិទមេវំ អដ្ឋកថាសុ តត្ថ នេសំ អត្ថិភាវស្ស និទ្ធារេត្វា វុត្តត្តា។ យញ្ហិ អដ្ឋកថាវចនំ បាឡិយា ន វិរុជ្ឈតិ, តំ បាឡិ វិយ បមាណភូតំ អគរហិតាយ អាចរិយបរម្បរាយ យាវជ្ជតនា អាគតត្តា។ តត្ថ សិយា – យំ បាឡិយា ន វិរុជ្ឈតិ អដ្ឋកថាវចនំ, តំ បមាណំ។ ឥទំ បន វិរុជ្ឈតីតិ? នយិទមេវំ យថា ន វិរុជ្ឈតិ , តថា បដិបាទិតត្តា។ ចក្ខាទីនំ អាយតនានំ, តន្និស្សយានញ្ច វិញ្ញាណានំ សត្តសុញ្ញតាសន្ទស្សនត្ថំ ភគវតោ ធាតុទេសនាតិ អាយតនភាវេន វុត្តានំយេវ ធាតុភាវទីបនតោ ធាតុភាវស្សាបិ នេសំ អវចនំ យុជ្ជតិ ឯវ, តស្មា យថា បាឡិយា អវិរោធោ ហោតិ, តថា ចក្ខុទសកាទិវសេន អដ្ឋកថាយំ រូបគណនា កតាតិ ន ឯត្ថ ធម្មតាវិលោមនាសង្កាយ ឱកាសោតិ វេទិតព្ពំ។

ឯឡកស្ស ជាតកាលេ ឧណ្ណា **ជាតិឧណ្ណា**តិ បឋមោ អត្ថោ។ តតោ សុខុមតរតំ សន្ធាយ **“គព្ភ...បេ.... ឥតិបិ វទន្តី”**តិ វុត្តំ។ សម្ភវនស្ស ភេទោ វា **សម្ភវភេទោ**, បវត្តិភេទោតិ អត្ថោ។

រូបីព្រហ្មេសូតិ អធិករណេ ភុម្មំ, **ឱបបាតិកយោនិកេសូ**តិ និទ្ធារណេតិ ទស្សេន្តោ **“ឱបបាតិកយោនិកេហិ រូបីព្រហ្មេ និទ្ធារេតី”**តិ អាហ។ តេន “ឱបបាតិកយោនិកេសូ”តិ សាមញ្ញតោ វុត្តរាសិតោ “រូបីព្រហ្មេសូ”តិ វិសេសំ និទ្ធារេតិ។ **ន សមេតី**តិ ន សំសន្ទតិ, វិរុជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ យាយ បាឡិយា ន សមេតិ, តំ ទស្សេន្តោ **“ធម្មហទយ វិភង្គេ ហិ”**តិអាទិមាហ។

ឯកាទសាតិ បរិបុណ្ណាយតនស្ស សន្ធាយតនវជ្ជានិ ឯកាទសាយតនានិ។ **កស្សចិ ទសាយតនានី**តិ អន្ធស្ស ចក្ខាយតនវជ្ជានិ។ **កស្សចិ អបរានិ ទសាយតនានី**តិ ពធិរស្ស សោតាយតនវជ្ជានិ។ **កស្សចិ នវាយតនានី**តិ អន្ធពធិរស្ស ចក្ខុសោតាយតនវជ្ជានិ។ **កស្សចិ សត្តាយតនានី**តិ គព្ភសេយ្យកស្ស រូបគន្ធរសកាយផោដ្ឋព្ពមនោធម្មាយតនវសេន វុត្តំ។

“ន វុត្តំ អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ ឥទំ “ន ហិ បាឡិយំ...បេ.... វុត្តា”តិ ឯតស្ស អត្ថវិវរណំ។ ចក្ខុសោតឃានវិកលស្ស ហិ ឧបបជ្ជមានស្ស អដ្ឋេវ អាយតនានិ សិយុន្តិ។ សតិ ច អឃានកុបបត្តិយំ បុនបិ “កស្សចិ អបរានិ ទសាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ តថា ច សតិ យថា អន្ធពធិរស្ស វសេន “កស្សចិ នវាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០០៧) ឯកវារំ វុត្តំ, ឯវំ អន្ធាឃានកស្ស, ពធិរាឃានកស្ស ច វសេន “កស្សចិ អបរានិ នវាយតនានិ, កស្សចិ អបរានិ នវាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយា, ឯវំ ន វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ **“តថា...បេ.... ន ច តំ វុត្ត”**ន្តិ។ **ឯវំ ធាតុបាតុភាវាទិបញ្ហេសូ**តិ “កស្សចិ ឯកាទស ធាតុយោ បាតុភវន្តិ, កស្សចិ ទស ធាតុយោ, កស្សចិ អបរា ទស ធាតុយោ, កស្សចិ នវ ធាតុយោ, កស្សចិ សត្ត ធាតុយោ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០០៧) ឯវំ ធាតុបាតុភាវបញ្ហោ វេទិតព្ពោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “កស្សចិ ចុទ្ទសិន្ទ្រិយានិ បាតុភវន្តី”តិអាទិ (វិភ. ១០០៧) នយប្បវត្តា ឥន្ទ្រិយបញ្ហាទយោ សង្គហិតា។

ឯត្ថ ច យថា “សត្តតិ ឧក្កំសតោ ច រូបានី”តិ បទំ “សំសេទជោបបាតីសូ”តិ ឯត្ថ យោនិទ្វយវសេន យោជីយតិ, ន ឯវំ “អវកំសតោ តឹសា”តិ ឥទំ, ឥទំ បន សំសេទជយោនិវសេនេវ យោជេតព្ពំ, ឯកយោគនិទ្ទិដ្ឋស្សាបិ ឯកទេសោ សម្ពន្ធំ លភតីតិ។ សំសេទជស្សេវ ច ជច្ចន្ធពធិរអឃានកនបុំសកស្ស ជិវ្ហាកាយវត្ថុទសកានំ វសេន តឹស រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ, ន ឱបបាតិកស្សាតិ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាយ អធិប្បាយោ។ យេ បន “ឱបបាតិកស្ស ជច្ចន្ធ...បេ.... ឧប្បជ្ជន្តីតិ **មហាអដ្ឋកថាយំ** វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ សោ ហិ បមាទបាឋោ។ ឯវញ្ច កត្វា អាយតនយមកវណ្ណនាយ “កាមធាតុយំ បន អឃានកោ ឱបបាតិកោ នត្ថិ។ យទិ ភវេយ្យ, ‘កស្សចិ អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី’តិ វទេយ្យា”តិ (យម. អដ្ឋ. អាយតនយមក ១៨-២១) វក្ខតិ។ អបរេ បនាហុ “កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តិ, យាវ ‘កស្សចិ នវាយតនានី’តិ បាឡិ ឱបបាតិកេ សន្ធាយ វុត្តា។ តស្មា បុព្ពេនាបរំ អដ្ឋកថាយំ អវិរោធោ សិទ្ធោ ហោតិ, តថា ច យថាវុត្តបាឡិយា អយមត្ថវណ្ណនា អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតិ សមេតិយេវា”តិ។ យំ បនេកេ វទន្តិ “ឱបបាតិកគ្គហណេន សំសេទជាបិ សង្គយ្ហន្តិ។ តថា ហិ **ធម្មហទយវិភង្គេ** ‘កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តី’តិអាទីនំ (វិភ. ១០០៧) ឧទ្ទេសេ ‘ឱបបាតិកានំ បេតាន’ន្តិអាទិនា ឱបបាតិកគ្គហណមេវ កតំ, ន សំសេទជគ្គហណ”ន្តិ, តំ

បរិបុណ្ណាយតនានំយេវ សំសេទជានំ ឱបបាតិកេសុ សង្គហណវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “សំសេទជយោនិកា បរិបុណ្ណាយតនាបរិបុណ្ណាយតនភាវេន ឱបបាតិកសង្គហំ កត្វា វុត្តា”តិ “បធានាយ វា យោនិយា សព្ពំ បរិបុណ្ណាយតនយោនី ទស្សេតុំ ‘ឱបបាតិកាន’ន្តិ វុត្ត”ន្តិ ច។ អដ្ឋកថាយំ បន យោនិទ្វយំ សរូបេនេវ បកាសេតុំ, សំសេទជយោនិវសេនេវ ច អវកំសតោ បវត្តិំ ទស្សេតុំ ឱបបាតិកយោនិយា ឥតរំ អសង្គហេត្វា “សំសេទជោបបាតីសូ”តិ វុត្តន្តិ។ សព្ពំ តំ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

ចុតិបដិសន្ធីនន្តិ អនន្តរាតីតចុតិយា, តទនន្តរាយ មិស្សាមិស្សភេទាយ បដិសន្ធិយា។ **ខន្ធាទីហី**តិ ខន្ធារម្មណគតិហេតុវេទនាបីតិវិតក្កវិចារេហិ។ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណាយ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណា, អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាតិ ឯវមាទិនោ អរូបភូមីសុយេវ ចុតិបដិសន្ធីនំ ភេទាភេទវិសេសស្ស សម្ភវតោ “**នយមុខមត្តំ ទស្សេត្វា**”តិ វុត្តំ។ **ឯកច្ចសុគតី**តិ មហគ្គតវជ្ជសុគតិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**រូបារូបាវចរាន**”ន្តិអាទិ។ កេចិ បន “យថា មហគ្គតាវជ្ជា, ឯវំ ឧត្តរកុរុកវជ្ជា”តិបិ វទន្តិ។ **ឯកច្ចសុគតិចុតិយា**តិ វុត្តសុគតិចុតិយា។ យទិបិ “អយំ នាម ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ន ហោតី”តិ និយមោ នត្ថិ, ទេសនា បន សោតបតិតា គតាតិ វទន្តិ។ និយតពោធិសត្តាបេក្ខាយ វា ឯវំ វុត្តំ។ តេសញ្ហិ ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធិ នត្ថិ អវីចិអាទីសុ អនុបបជ្ជនតោ។ “**ឯកច្ចទុគ្គតិចុតិយា**”តិ ឯត្ថាបិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ឯកច្ចសុគតិបដិសន្ធីតិ បន កាមាវចរសុគតិបដិសន្ធិ វេទិតព្ពា។ **សយមេវា**តិ អត្តនា ឯវ។ “**ភេទវិសេសោ ឯវ ច ឯវំ វិត្ថារេន ទស្សិតោ**”តិ ឥទំ “អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយា”តិអាទី សន្ធាយ វុត្តំ។ “**ចតុក្ខន្ធាយ...បេ.... បដិសន្ធិ ហោតី**”តិ ឥទំ បន អភេទវិសេសទស្សនមេវាតិ។ **ឯកេកស្មិំ ភេទេ**តិ “អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយា”តិ ឯវមាទិកេ ឯកេកស្មិំ ភាគេ។ **តត្ថ តត្ថេវា**តិ “អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ មហគ្គតពហិទ្ធារម្មណា, អមហគ្គតជ្ឈត្តារម្មណាយ មហគ្គតជ្ឈត្តារម្មណា”តិអាទិនា តស្មិំ តស្មិំ ភេទេ, **តត្ថ តត្ថេវ** វា ភវាទិកេ ចវិត្វា ឧបបជ្ជន្តស្ស វសេន ចុតិបដិសន្ធិយោជនា វេទិតព្ពា។ កុម្មត្ថេ អយំ គោ-សទ្ទោតិ ទស្សេន្តោ “**តតោ ហេតុំ វិនាតិ តត្ថ ហេតុំ វិនា**”តិ អាហ។ តស្សត្ថោ – តស្មិំ បុរិមភវេ និប្ផន្នំ អវិជ្ជាសង្ខារាទិកំ ការណំ វិនា ន ហោតីតិ។

អតិមន្ទភាវូបគមនំ សកិច្ចាសមត្ថតា។ បញ្ចទ្វារិកវិញ្ញាណវសេន ចុតិ បដិសិទ្ធា, ន តទនន្តរវិញ្ញាណវសេន។ ស្វាយមត្ថោ “បញ្ចន្នំ ទ្វារាន”ន្តិអាទិនា ហេដ្ឋា អដ្ឋកថាយមាគតោតិ អាហ “**បញ្ចទ្វារិកវិញ្ញាណានន្តរម្បិ ហិ បុព្ពេ ចុតិ ទស្សិតា**”តិ។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ ចុតិចិត្តេន សទ្ធិំ ចក្ខាយតនាទីនំ និរោធោ ហោតីតិ ទស្សេតុំ “**យមកេ ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **បរិណតត្តា**តិ បរិបាកវសេន បរិយោសានំ គតត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **ផស្សាទយោ** យថាវុត្តចេតនាសហជាតផស្សាទយោ។ យថាឧបដ្ឋិតេ កម្មាទិអារម្មណេ អនេកវារំ ឧប្បត្តិយា សន្តានស្ស អភិសង្ខរណំ តត្ថ បដិសន្ធិ**វិញ្ញាណបតិដ្ឋានស្ស ហេតុភាវោ**។

សន្តានវសេន និប្ផជ្ជមានានំ នមនាទិកិរិយានំ ឯកស្មិំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណេយេវ អត្ថសិទ្ធីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**នមន...បេ.... ទស្សេតី**”តិ។ **បថវិយំ សពលបយោគេហី**តិ បថវិយា អាធារណភូតាយ អត្តនោ ពលេន បយោគេន ច ករណភូតេន។

សទ្ទហេតុកោតិ សទ្ទស្ស បធានាទិភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តាទិសោ បព្ពតកុច្ឆិអាទិបទេសោបិ តស្ស ហេតុយេវ។ **បទីបន្តរាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន តេលវដ្ដិអាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ **តតោ** សទ្ទាទិប្បវត្តិតោ បុព្ពេ អភាវា។ បដិឃោសាទីនញ្ហិ សទ្ទាទិប្បវត្តិតោ សតិ បុរិមសិទ្ធិយំ តេ សទ្ទាទិបច្ចយទេសំ គច្ឆេយ្យុំ, ន បន តេ អត្ថីតិ វុត្តំ “**តតោ បុព្ពេ អភាវា**”តិ។ ឧបមេយ្យេបិ ឯវមេវ អត្ថោ យោជេតព្ពោ។ យថា ច ហេតុទេសំ ន គច្ឆតិ ហេតុសមុប្បន្នំ, ឯវំ តតោ នាគច្ឆតីតិ អាហ “**តស្មា ន...បេ.... អាគត**”ន្តិ។ តេ សទ្ទាទយោ បច្ចយា ឯតេសន្តិ **តប្បច្ចយា**។ **វុត្តនយេនា**តិ ឧបមាយំ វុត្តនយេនេវ។ បុរិមភវហេតុទេសេ សន្និហិតំ ហុត្វា បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ តតោ អញ្ញត្រ ភវន្តរេ តំ ឧបគន្ត្វា តប្បច្ចយំ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ បច្ចយតោ និព្ពត្តមានំ បច្ចយុប្បន្នំ អញ្ញត្រ អគន្ត្វា បច្ចយទេសំ អនុបគតមេវ ហុត្វា និព្ពត្តតីតិ បឋមោ អត្ថោ។ បឋមំ បច្ចយេន សមោធានគតំ ហុត្វា តតោ អញ្ញត្រ គន្ត្វា បច្ចយុប្បន្នវត្ថុភាវំ នាបជ្ជតីតិ ទុតិយោ អត្ថោ។ **យថាសម្ភវន្តិ** យាយ “ន ខីរតោ ទធិ សម្ភូតំ សិយា, ន ខីរសាមិនោ ទធិ សិយា”តិ ច ខីរទធីសុ ឯកន្តំ ឯកតាយ នានតាយ ច ទោសយោជនា កតា។ ឥមិនា នយេន ពីជាទីសុ សព្ពហេតូសុ, អង្កុរាទីសុ សព្ពហេតុសមុប្បន្នេសុ យថាសម្ភវំ ហេតុអន្វរូបំ, ហេតុសមុបន្នានុរូបញ្ច ទោសយោជនា កាតព្ពា។ សន្តានពន្ធេសុ ធម្មេសុ ឯកន្តឯកតាបដិសេធេន សស្សតគាហស្ស បដិសេធិតត្តា វុត្តំ “**សយំកតំ សុខំ ទុក្ខន្តិ ឥមំ ទិដ្ឋិំ និវារេតី**”តិ។ តថា ឯកន្តនានតាបដិសេធេន ឧច្ឆេទគាហោ បដិសេធិតោ ហោតីតិ អាហ “**បរំកតំ សុខំ ទុក្ខំ អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ ឥមំ ទិដ្ឋិំ និវារេតី**”តិ។ តេន កតនាសោ, អកតាគមោ ច និវត្តិតោ ហោតីតិ អធិច្ចសមុប្បន្នទិដ្ឋិនិវារណេនេវ និយតិសភាវវាទបដិសេធោបិ កតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តត្ថាតិ អង្គុរាទិប្បពន្ធសង្ខាតេ ភូតុបាទារូបសន្តានេ។ **តន្តិ** វិជ្ជាបាដវាទិ។ **អញ្ញស្សា**តិ ពាលកាលេ កតវិជ្ជាបរិយាបុណនាទិតោ អញ្ញស្ស។ សង្ខារតោ អញ្ញោ តណ្ហាទិកោ **អញ្ញបច្ចយោ**។

និយ្យាតនាទិ ឯវ ផលំ និយ្យាតនាទិផលំ, អផលិតំ និយ្យាតនាទិផលំ ឯតស្សាតិ **អផលិ…បេ…. ផលំ**, យថាវុត្តកិរិយាករណំ។

បិណ្ឌវសេនាតិ អកតាវយវវិភាគស្ស សមុទាយស្ស វសេន។ **សព្ពត្ថា**តិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទិកេ សព្ពស្មឹ បច្ចយធម្មេ, បដិសន្ធិភេទេ វា បច្ចយុប្បន្នធម្មេ។ **ពលវកម្មស្ស វសេន យោជេតព្ពោ**។ ភុសោ និស្សយោ ហិ **ឧបនិស្សយោ**។ “អវិសេសេនា”តិ វុត្តេបិ កាមាវចរបុញ្ញាភិសង្ខារោ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បញ្ចន្នំ បវត្តេ, ឥតរោ បឋមជ្ឈានវិបាកាទីនំ បវត្តេ ច បដិសន្ធិយញ្ច បច្ចយោ ហោតីតិ បាកដោយមត្ថោតិ តំ អវិភជិត្វា “**សព្ពបុញ្ញាភិសង្ខារំ សហ សង្គណ្ហាតិ**”ច្ចេវ វុត្តំ។ **ទ្វាទសាកុសលចេតនាភេទោ**តិ នយិទំ សមាសបទំ, សន្ធិវសេន បនេតំ វុត្តំ។ **ទ្វាទសា**តិ ច ភុម្មត្ថេ បច្ចត្តវចនំ, ទ្វាទសសុ អកុសលចេតនាសុ។ **អកុសលចេតនាភេទោ**តិ ឯកាទសាកុសលចេតនាបភេទោ, ទ្វាទសាកុសលចេតនាបភេទោ ចាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឯវញ្ហិ សតិ ន ឯត្ថ កិញ្ចិ វិចារេតព្ពំ ហេដ្ឋា វិត្ថារិតត្តា។ កេចិ បន “ទ្វាទសាកុសលចេតនាភេទោតិ ឥទំ ‘ឆន្នំ បវត្តេ’តិអាទិនា យោជេតព្ព”ន្តិ វទន្តិ, តេសំ មតេន ឧទ្ធច្ចចេតនាយ គហណេ បយោជនំ វិចារេតព្ពមេវ បដិសន្ធិយាបិ បច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា។ **ឯកស្សា**តិ ឯត្ថ ឯវ-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ អាហ “**ឯកស្សេវ បច្ចយភាវនិយមោ**”តិ។ **មិលាតមាលាទីន**ន្តិ មិលាតមាលកិលិដ្ឋវត្ថាទីនំ។ មនោបទោសិកានំ តទញ្ញវត្ថូនម្បិ **អនិដ្ឋតា កថំ ន សិយា**, សិយា ឯវាតិ អធិប្បាយោ។ **អដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) បន បចុរតាភាវតោ តំ អនាមសិត្វា “**តថា កាមាវចរទេវលោកេបី**”តិ វុត្តំ ។ កេចិ បន “ទេវលោកេ អនិដ្ឋំ នាម បរិកប្បនវសេន, សភាវតោ បន តត្ថុប្បន្នំ ឥដ្ឋមេវា”តិ វទន្តិ។

“**ឯកូនតឹសចេតនាភេទម្បី**”តិ ឥមិនា ឧទ្ធច្ចចេតនាយបិ បវត្តិវិបាកទាយិតំ អនុជានាតិ, អដ្ឋកថាអធិប្បាយវសេន វា ឯវមាហ។ បញ្ចទសន្នំ អហេតុកវិបាកវិញ្ញាណានំ បញ្ចដ្ឋានានិ ទ្វេ អបនេត្វា អវសេសានំ **តេរសន្នំ**។ ទ្វេ ទ្វេ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ, តីណិ សន្តីរណានីតិ **នវន្នំ**។ **ឯកទេសបច្ចយភាវេនា**តិ ឯកទេសស្ស វីសតិចេតនាភេទស្ស កាមាវចរចិត្តសង្ខារស្ស បច្ចយភាវេន ឯកូនតឹសចេតនាភេទោ សមុទាយោ វុត្តោ។ **ស្វេវា**តិ អវយវគតេនាបិ វិសេសេន សមុទាយោ វោហរីយតិ យថា “អលង្កតោ រាជកុមារោ”តិ។

យត្ថាតិ បញ្ចវោការភវំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ ហិ “កាមាវចរសុគតិយំ តាវ ឋិតស្សា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) បដិសន្ធិយំ បវត្តិយញ្ច វិបាកស្ស វិត្ថារប្បកាសនំ កតំ។ **ចតុត្ថជ្ឈានភូមី**តិ វេហប្ផលភូមី វទតិ។ តេនាហ “**អសញ្ញាវុប្បវជ្ជា**”តិ។ ចតុត្ថជ្ឈានមេវ ហិ ភាវនាវិសេសប្បវត្តំ អសញ្ញភូមិ អារុប្បភូមិញ្ច និប្ផាទេតិ, ចតុក្កនយវសេន វា សំវណ្ណនា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ អដ្ឋ មហាវិបាកា, បវត្តិវិបាកេសុ បច្ឆិមា, បញ្ច រូបាវចរវិបាកាតិ ឯវំ **ចុទ្ទសន្នំ**។ **សត្តន្ន**ន្តិ សេសានំ បវត្តិវិបាកានំយេវ សត្តន្នំ។

ភវាទយោតិ ភវយោនិគតិសត្តាវាសេ។ **តិណ្ណំ វិញ្ញាណាន**ន្តិ បុរិមានំ តិណ្ណំ អារុប្បវិបាកវិញ្ញាណានំ។ **តីសូ**តិ បញ្ចមាទីសុ តីសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ។ **វុត្តនយេនា**តិ “កាមភវេ បន ទុគ្គតិយំ អដ្ឋន្នម្បិ បវត្តិវិបាកវិញ្ញាណានំ តថេវ បច្ចយោ បវត្តេ, នោ បដិសន្ធិយ”ន្តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) វុត្តនយេនេវ។

វិញ្ញាណបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នាមរូបបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៨. យទិបិ សុត្តន្តេ អភិធម្មេ ច បដិច្ចសមុប្បាទនិទ្ទេសេ រូបបទស្ស ទេសនាភេទោ នត្ថិ, អភិធម្មេ បន “សព្ពំ រូបំ ន ហេតូ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៥៨៤) សុត្តន្តតោ តស្ស ទេសនាភេទោ អត្ថេវាតិ អាហ “**សុត្តន្តា… បេ…. ភេទោ**”តិ។ សង្ខ្យេយ្យេសុ បរិច្ឆេទតោ គហិតេសុ អត្ថសិទ្ធោ តត្ថ សង្ខ្យាបរិច្ឆេទោតិ វុត្តំ “**អត្ថតោ បន វុត្តមេវ ហោតី**”តិ។

ឱបបាតិកសត្តេសូតិ វា សាមញ្ញតោ សព្ពេ ឱបបាតិកា វុត្តា។ តេសុ ព្រហ្មកាយិកាទិគ្គហណេន រូបាវចរា វុត្តាតិ តទញ្ញេ សន្ធាយ **សេសឱបបាតិកាន**ន្តិ សេសគ្គហណំ សាត្ថកមេវ។ **វុត្តនយេនា**តិ “ទ្វេ វា តយោ វា ទសកា, ឱមតោ អាទិនា សហា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) រូបមិស្សកវិញ្ញាណេ វុត្តនយេន។

“ទ្វេ សន្តតិសីសានី”តិ អារព្ភ យាវ “សត្ត សន្តតិសីសានី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៨) ឯត្តកំ អដ្ឋកថាបាឋំ សន្ធាយ វុត្តំ **“សត្តកបរិយោសាន”**ន្តិ។ ឯកេកចិត្តក្ខណេ តិក្ខត្តុំ រូបុប្បត្តឹ អននុជានន្តោ អាហ **“ឥមិនាធិប្បាយេនា”**តិ។ ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេយេវ សព្ពំ រូបំ ឧប្បជ្ជតីតិ ហិ អត្ថោ អធិប្បាយោ។

“រូបាជនកកម្មជ”ន្តិ ឥទំ ភូតកថនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ បញ្ចវិញ្ញាណានំ អតំសភាវតាភាវា។ **រូបាជនកកម្មជ**ន្តិ វា ចុតិចិត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ។ បដិសន្ធិចិត្តំ បន “បវត្តិយ”ន្តិ ឥមិនាវ និវត្តិតំ។ “សព្ពេសម្បិ ចុតិចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតី”តិ (ធ. ស. មូលដី. ៦៣៦) អដ្ឋសាលិនីដីកាយំ វុត្តោវាយមត្ថោ។ បញ្ចវិញ្ញាណក្ខណេ តប្បច្ចយា រូបុប្បត្តិយា អភាវេន វុត្តំ **“បញ្ចវិញ្ញាណប្បវត្តិកាលំ សន្ធាយា”**តិ។ តត្ថាបិ អសហជាតវិញ្ញាណបច្ចយា អត្ថេវ រូបុប្បត្តីតិ អាហ **“សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយញ្ចា”**តិ។ **ភវង្គាទី**តិ ភវង្គសម្បដិច្ឆនសន្តីរណតទារម្មណានិ។ **អញ្ញេនា**តិ យថាវុត្តកម្មវិញ្ញាណតោ អញ្ញេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណេន។ រូបមេវ ហិ កុសលាកុសលកិរិយចិត្តប្បវត្តិក្ខណេ អភិសង្ខារវិញ្ញាណបច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ, ន នាមំ ភវង្គំ។ **តំជនកេនា**តិ ភវង្គាទិជនកេន។ កម្មវិញ្ញាណប្បច្ចយា វិបាកចិត្តប្បវត្តិកាលេ វិបាកនាមស្ស កម្មសមុដ្ឋានរូបស្ស ច វសេន។ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយា បន ឥតរចិត្តប្បវត្តិកាលេបិ វិបាកោ វិបាកនាមវសេន, ចិត្តសមុដ្ឋានរូបវសេន ច នាមរូបស្ស សម្ភវោ ទស្សេតព្ពោតិ អាហ **“សហជាត…បេ….យោជេតព្ព”**ន្តិ។ រូបសទ្ទេន ច អត្ថោ ឯកទេសេនាតិ សម្ពន្ធោ។ “សរូបានំ ឯកទេសោ ឯកវិភត្តិយ”ន្តិ (បាណិនី ១.២.៦៤) សទ្ទលក្ខណំ សន្ធាយាហ **“សរូបានំ ឯកទេសោ”**តិ។ ឥច្ឆិតោ ហិ ឯកទេសរូបានម្បិ ឯកទេសោ យថា “និទស្សិតវិបក្ខេហី”តិ។ និទស្សិតោ ច និទស្សិតវិបក្ខោ ច **និទស្សិតវិបក្ខោ**តិ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ។ **“ឋាន”**ន្តិ ឥមិនា សេសសទ្ទស្ស អត្ថំ វទតិ។ សរូបេន ឋបនញ្ហិ ឥធ សេសនំ។

យំ-តំ-សទ្ទានំ អព្យភិចារិតសម្ពន្ធត្តា អវុត្តម្បិ តតោ-សទ្ទំ អានេត្វា អាហ **“តតោ យុត្តមេវ ឥទន្តិ យោជេតព្ព”**ន្តិ។ វិបាកស្ស អជនកំ វិបាកាជនកំ, និស្សន្ទផលមត្តទាយកកម្មំ, តំ សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិ **វិបាកាជនកកម្មសមុដ្ឋានំ**។ **វុត្តនយេនា**តិ “វត្ថុកាយវសេន រូបតោ ទ្វេ សន្តតិសីសានិ, តយោ ច អរូបិនោ ខន្ធា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២២៨) វុត្តេន នយេន។ **ឧភយ**ន្តិ នាមំ រូបញ្ច។

កម្មារម្មណបដិសន្ធិអាទិកាលេតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សម្មសនាទិកាលសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ត**ន្តិ អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ។

យទិបិ “អត្ថិ រូបំ ចិត្តសមុដ្ឋាន”ន្តិអាទិវចនតោ (ធ. ស. ៥៨៤) រូបស្សបិ វិញ្ញាណបច្ចយតា សុត្តតោ ជានិតព្ពា, វិញ្ញាណសន្និស្សិតា ឥដ្ឋានុភវនាទយោ តស្មឹ សតិ សព្ភាវតោ, អសតិ ច អភាវតោ យថា សទ្ទេយ្យាទិវត្ថុម្ហិ សទ្ទាទយោតិ នាមស្សបិ យុត្តិតោ វិញ្ញាណបច្ចយតា សិទ្ធា, អដ្ឋកថាយំ បន វុត្តមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“សុត្តតោ នាមំ…បេ…. ជានិតព្ព”**ន្តិ អាហ។ យាវទេវ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នធម្មមត្តតាវិភាវនមុខេន អវិបរីតតោ បវត្តិនិវត្តិសន្ទស្សនំ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា, តាវទេវ ច ធម្មចក្កប្បវត្តនន្តិ ទស្សេន្តោ **“យស្មា”**តិអាទិមាហ ។ យស្មា បន បវត្តិនិវត្តិវិភាវនតោ សច្ចទេសនាវ បច្ចយាការទេសនា, សច្ចទេសនា ច ធម្មចក្កប្បវត្តនំ។ យថាហ “ឥទំ ទុក្ខន្តិ មេ ភិក្ខវេ…បេ…. ពារាណសិយំ ឥសិបតនេ មិគទាយេ អនុត្តរំ ធម្មចក្កំ បវត្តិត”ន្តិអាទិ, តស្មា “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ បទស្ស សច្ចទេសនាភាវទីបនេន ធម្មចក្កប្បវត្តនភាវំ ទស្សេតុំ **“នាមរូបមត្តតាវចនេនេវ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។

នាមរូបបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សឡាយតនបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២២៨. យថាសម្ភវន្តិ សម្ភវានុរូបំ។ តេន ចតុន្នំ តាវ ភូតានំ សហជាតនិស្សយអត្ថិអវិគតវសេន ចក្ខាយតនាទីនំ បញ្ចន្នំ បច្ចយភាវោ, វត្ថុស្ស បន ហទយវត្ថុនោ ឆដ្ឋាយតនស្ស បដិសន្ធិយំ សហជាតនិស្សយអញ្ញមញ្ញវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន, បវត្តិយំ យស្មា អនន្តរចិត្តេន សទ្ធឹ ឧប្បន្នមេវ វត្ថុ ឋិតិប្បត្តិយា ពលវភាវេន តស្ស និស្សយោ ភវិតុំ សក្កោតិ, ន សហជាតំ, តស្មា បុរេជាតនិស្សយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន។ ឥតរវត្ថូនំ បញ្ចវិញ្ញាណសង្ខាតស្ស ឆដ្ឋាយតនស្ស ឥន្ទ្រិយបច្ចយវសេន ច, ជីវិតស្ស ឥន្ទ្រិយអត្ថិអវិគតវសេន បច្ចយភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឯកប្បការេនេវា**តិ យថា ចក្ខាទីនំ មនាយតនស្ស បដិនិយតទស្សនាទិកិច្ចានុវិធានតោ និយតោ ឯកប្បការេនេវ បច្ចយភាវោ, ន ឯវំ រូបាយតនាទីនំ, តេសំ បន រូបារម្មណាទិនា បការន្តរេន តស្ស បច្ចយភាវោតិ **“អនិយមតោ”**តិ វុត្តំ។ កេចិ បន “និយមតោ”តិ បទំ “សសន្តតិបរិយាបន្ន”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធិត្វា អត្ថំ វទន្តិ “ឯកន្តេន សសន្តតិបរិយាបន្ន”ន្តិ។

“**ឆដ្ឋាយតនញ្ច មនាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតន**”ន្តិ ឥមិនា វិគ្គហេន អត្ថតោ, ឥតរេហិ ទ្វីហិ សទ្ទតោបិ អត្ថតោបិ សរូបតំ ទស្សេតិ។ “**ចក្ខាទីហិ សហ ‘សឡាយតន’ន្តិ វុត្ត**”ន្តិ វុត្តនយេន ឯកសេសំ កត្វា មនាយតនំ ចក្ខាទីហិ សទ្ធិំ “សឡាយតន”ន្តិ បាឡិយំ វុត្តំ “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ។ **យថាវុត្តោ**តិ “ឆដ្ឋាយតនញ្ច មនាយតនញ្ចា”តិអាទិនា អត្ថនា វុត្តប្បការោ។ **សព្ពត្ថា**តិ នាមរូបសទ្ទេន សឡាយតនសទ្ទេន ច សទ្ទសរូបតាសុ, អត្ថសរូបតាសុ វា។ យទិ សុត្តន្តភាជនីយេ វិបាកឆដ្ឋាយតនមេវ អធិប្បេតំ, អថ កស្មា “ឥតរំ បនា”តិអាទិ វុត្តំ។ អវិបាកញ្ហិ តត្ថ ឥតរន្តិ អធិប្បេតន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**បច្ចយនយេ បនា**”តិអាទិ។

សហជាតាទីសុ ហេតុអាហារិន្ទ្រិយបច្ចយេ បក្ខិបិត្វា **ទសធា**, តតោ ឯកំ អបនេត្វា **នវធា**, តតោ ឯកំ អបនេត្វា **អដ្ឋធា** បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឯវមេត្ថ សាធារណវសេន **អវកំសោ**, ហេតុអាទិអសាធារណវសេន **ឧក្កំសោ**តិ ឈានាទីនម្បិ វសេន វេទិតព្ពោ។

បដិសន្ធិយំ អរូបធម្មា កម្មជរូបស្ស ឧប្បាទក្ខណេ បច្ចយា ហោន្តីតិ “**បវត្តេ**”តិ វិសេសេតិ។ “**បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តាទយោ ឯវា**”តិ និយមេន សហជាតបុរេជាតវិប្បយុត្តាទយោ និវត្តេតិ។

“អវសេសមនាយតនស្សា”តិ អវសេសគ្គហណម្បិ បករណតោ វិសិដ្ឋវិសយមេវាតិ ទស្សេតុំ “**បញ្ចក្ខន្ធភវេ**”តិអាទិមាហ, យតោ អដ្ឋកថាយំ “វត្ថុរូប”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ**តិ **នាមរូបស្ស** បដិសន្ធិយំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយអត្ថិអវិគតាទិបច្ចយភាវោ **សហជាតាទិសាធារណបច្ចយភាវោ**, សម្បយុត្តវិបាកហេតុអាហារិន្ទ្រិយាទិបច្ចយភាវោ **សម្បយុត្តាទិអសាធារណបច្ចយភាវោ** នាមស្ស, រូបស្ស បន វិប្បយុត្តបច្ចយភាវោ យោជេតព្ពោ។

សឡាយតនបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ផស្សបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣០. តទភេទវសេនាតិ តស្ស ផស្សស្ស អភេទវសេន, ផស្សភាវសាមញ្ញេនាតិ អត្ថោ។ **ន យុត្តំ** ឯកស្សេវ វចនំ។ **អញ្ញស្សាបី**តិ យថាវុត្តតោ អញ្ញស្សាបិ។ សព្ពាយតនតោ ហិ ឯកស្ស ផស្សស្ស អសម្ភវចោទនាយំ តប្បសង្គេន ឯកាយតនតោ អនេកស្សាបិ សម្ភវោ នត្ថីតិ ចោទនា “ព្លទិសី ធម្មតា នត្ថី”តិ ញាបនត្ថាតិ ទស្សេតិ “**អញ្ញស្សាបី**”តិអាទិនា។ **និទស្សនវសេនា**តិ ឧទាហរណទស្សនវសេន ។ **ឯកផស្សស្ស សម្ភវតោ**តិ ការណាបទេសោ។ ឯកផស្សសម្ភវស្ស លព្ភមានត្តា “សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ ភគវតា វុត្តន្តិ បរិហារំ ទស្សេន្តោតិ យោជនា។ **សេសេសូ**តិ ឯកន្តិអាទីសុ។ នវធា បច្ចយត្តេ ឯកំ វិបាកមនាយតនំ វិភាវយេ។ **តថា ចា**តិ អារម្មណបុរេជាតអត្ថិអវិគតវសេន។ យ្វាយំ បច្ចយភាវោ យាទិសានំ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “**បច្ចុប្បន្នានិ... បេ.... សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ អាហ។ អតីតានាគតកាលវិមុត្តានម្បិ អារម្មណមត្តតាយ សម្ភវតោ អាហ “**អារម្មណ... បេ.... សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ។ តត្ថ **តន្តិ** រូបាយតនាទី។

ផស្សបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣១. អនន្តរាទីហីតិ អនន្តរសមនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតបច្ចយេហិ។ **ឧបនិស្សយេ**តិ អនន្តរូបនិស្សយេ។ អនន្តរសមនន្តរបច្ចយា ហិ អនន្តរតាវសេនេវ អនន្តរូបនិស្សយេ អន្តោគធា។ នត្ថិវិគតបច្ចយា បន អនន្តរសមនន្តរបច្ចយធម្មានំយេវ តថាភាវតោ តទន្តោគធា។ **តស្សា**តិ ឧបនិស្សយស្ស។

សព្ពស្សាតិ វិបាកស្ស, អវិបាកស្ស ច។ បដិសន្ធិភវង្គចុតិចិត្តសម្បយុត្តាយ ហិ វេទនាយ សហជាតមនោសម្ផស្សោ វុត្តនយេន អដ្ឋធា បច្ចយោ ហោតិ។ អនន្តរោ អនន្តរាទិនា, អនានន្តរោ ឧបនិស្សយវសេនេវ បច្ចយោ ហោតិ។ សម្ភវទស្សនញ្ចេតំ, ន តាសំ មនោទ្វារិកភាវទស្សនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

វេទនាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តណ្ហាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣២. យថា ច រសាយនជានិ ឱជាជីវិតានិ, ឯវំ តំនិមិត្តំ សុខំ, តទុបនេយ្យំ ជរាទិទុក្ខញ្ច ធម្មារម្មណភាវេន យោជេតព្ពំ។

កម្មផលាភិបត្ថនាវសេន សត្តា កម្មានិបិ អាយូហន្តីតិ សាតិសយំ តណ្ហាយ វិបាកវេទនា ឧបនិស្សយោ, ន តថា ឥតរាតិ អាហ “**វិបាកា វិសេសេន...បេ.... អវិសេសេន ឥតរា ចា**”តិ។ **ឥតរា**តិ អវិបាកាតិ អត្ថោ។ “**សុខមិច្ចេវ ភាសិតា**”តិ ឥទំ ឥដ្ឋសភាវត្តា ឧបេក្ខំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន អនិដ្ឋសភាវំ។ តេនាហ “**ឧបេក្ខា បនា**”តិអាទិ។ **សព្ពស្សា**តិ អវីតរាគស្ស វីតរាគស្ស ច វេទនាវតោ បុគ្គលស្ស។

វេទនាបច្ចយា ឯវាតិ អយំ និយមោ និយមន្តរនិវត្តនបរោតិ នាស្ស បច្ចយន្តរនិវត្តនត្ថតា ទដ្ឋព្ពា។ ឯតេន បច្ចយុប្បន្នន្តរបដិក្ខេបោបិ និវត្តិតោ ហោតិ។

តណ្ហាបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧបាទានបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៣. **បុរិមទិដ្ឋិន្តិ** “សស្សតោ អត្តា”តិ (ទី. និ. ១.៣១) បគេវ អភិនិវិដ្ឋំ សស្សតគាហំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនាហ “**អត្តគ្គហណំ...បេ.... ទដ្ឋព្ព**”ន្តិ។ **ឧបាទិយមាន**ន្តិ គណ្ហន្តំ។ **លោកោតិ វា គហណ**ន្តិ យំ “លោកោ សស្សតោ”តិ គហណំ, សា ទិដ្ឋីតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**ទិដ្ឋុបាទានភូត**”ន្តិ។ “**ធម្មសង្ខេប...បេ.... ទិដ្ឋិមត្តមេវា**”តិ ឥទំ ព្យវហិតានំ បទានំ សម្ពន្ធទស្សនំ។ តត្ថ សង្ខេបតោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ, សង្ខេបតោ ទិដ្ឋិមត្តមេវ ចត្តារិ ឧបាទានានីតិ អធិប្បាយោ។ **ធម្មសង្ខេបវិត្ថារតោ**តិ សមុទាយភូតតោ ធម្មសង្ខេបវិត្ថារតោ តទវយវភូតំ សង្ខេបំ វិត្ថារញ្ច និទ្ធារេតិ។

សស្សតគាហបុព្ពង្គមោ, ឧច្ឆេទគាហបុព្ពង្គមោ ច អត្តគាហោតិ យោជនា។ **តេស**ន្តិ យថាវុត្ត សស្សតុច្ឆេទគាហានំ មូលភាវេន វិធាយកត្តា **សាមិភូតោ**។ **អាទិនា វា**តិ “បឋមំ អត្តវាទុបាទាន”ន្តិអាទិនា វា វាក្យេន។

យេន ភវស្សាទេន គធិតចិត្តោ ភវនិព្ពត្តកំ កម្មំ កត្វា ឧបបន្នោ, សា ភវនិកន្តិ សន្តានេ ចិរានុពន្ធា អភិណ្ហុប្បត្តិកា ឧបបន្នមត្តស្ស ឧប្បជ្ជតីតិ អាហ “**យទិបិ...បេ.... បវត្តិតព្ពត្តា**”តិ។ អរហត្តមគ្គវជ្ឈត្តា ភវរាគស្សបិ កាមុបាទានភាវោ អត្ថេវាតិ អាហ “**តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ន ហោតីតិ មញ្ញមានោ**”តិ។ ភវរាគោបិ ហិ ស វិសយេ ទឡ្ហំ បវត្តតីតិ។ **សព្ពាបិ តណ្ហា កាមុបាទាន**ន្តិ ឯត្ថាបិ តស្ស អរហត្តមគ្គវជ្ឈតា វុត្តាតិ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។

ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតា ន អារម្មណភូតាតិ អធិប្បាយោ។ **តេនា**តិ ខន្ធានំ អាលយភាវេន។ **អារម្មណានន្តរបកតូបនិស្សយា**តិ អារម្មណូបនិស្សយអនន្តរូបនិស្សយបកតូបនិស្សយា។ **អនន្តរបច្ចយាទីន**ន្តិ អនន្តរសមនន្តរអារម្មណបច្ចយាទីនំ។

ឧបាទានបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភវបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៤. “***ភវតី***”តិ ឥទំ ឧបបត្តិភវនិព្ពចនំ។ **ទ្វយស្សា**តិ កម្មុបបត្តិភវទ្វយស្ស។ **និប្ផាទនផលំ** ផលស្ស ឧប្បាទនសមត្ថតា។ **និព្ពត្តនំ** និប្ផាទនំ។

“ភគវំមូលកា”តិ (អ. និ. ៨.៨៣; ៩.១; ១០.៥៨; ១១.១៩) វិយ “សញ្ញាវំភវោ”តិ វត្តព្ពេ អត្ថិ-អត្ថេ វា **វំ**-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ អាហ “**សញ្ញាភវោ**”តិ។ **តស្ស វា អត្ថេ**តិ តស្ស វន្តុសទ្ទស្ស អត្ថេ, អត្ថិ-អត្ថេតិ អត្ថោ។ **អការំ កត្វា**តិ យថា “បីតិសុខំ អស្ស អត្ថី”តិ អត្ថេ អការំ កត្វា ឧប្បាទេត្វា ឈានំ បីតិសុខន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ សញ្ញា អស្ស អត្ថីតិ សញ្ញោ, ភវោ, សោវ **សញ្ញាភវោ**។ **ឯកស្មិ**ន្តិ រូបក្ខន្ធេ ឯវ។ **បវត្តត្តា**តិ បវត្តកបវត្តនដ្ឋានានំ អភេទេបិ ឧបចារវសេន ភិន្នំ វិយ កត្វា ទស្សេតិ។

កម្មសង្ខាតតន្តិ “កម្ម”ន្តិ វត្តព្ពតំ, កម្មកោដ្ឋាសតំ វា។ “ចេតនាហំ, ភិក្ខវេ, កម្មំ វទាមី”តិអាទិនា (អ. និ. ៦.៦៣) សុត្តេបិ ចេតនាយ កម្មភាវោ អាគតោវ។ និប្បរិយាយេន បន ចេតនាវ កម្មភវោតិ វុត្តមត្ថំ

អភិធម្មបាឡិយាវ សាធេន្តោ **“វុត្តញ្ហិ”**តិអាទិមាហ។ ឥមាយ ហិ វេទនាសញ្ញាវិញ្ញាណក្ខន្ធេហិ, មនាយតនមនោវិញ្ញាណធាតូហិ, សង្ខារក្ខន្ធធម្មាយតនធម្មធាតុឯកទេសេន ច កម្មភវស្ស សម្បយុត្តតំ វទន្តិយា ធាតុកថាបាឡិយា តស្ស ចេតនាភាវោ ទីបិតោតិ។

ធម្មភេទតោតិ ចេតនាចេតនាសម្បយុត្តភាវេន, កុសលាកុសលាព្យាកតភាវេន ច ធម្មវិភាគតោ។ “បុនវចន”ន្តិ ឥមិនាវ បុនរុត្តិទោសាបត្តិ បដិញ្ញាតាតិ បរស្ស អាសង្កំ ទស្សេន្តោ **“សាត្ថកមេវិទំ បុនវចនន្តិ ឯតំ ន យុត្តន្តិ ចេ”**តិ អាហ។ **ភវេកទេសភាវេនា**តិ កម្មភវស្ស ឯកទេសត្តា សង្ខារានំ។ តេន យេសំ ធម្មានំ សមុទាយោ ភវោ វុត្តោ, តទេកទេសា សង្ខារា, សមុទាយេកទេសា ច អត្ថតោ ភិន្នា ឯវាតិ វុត្តមេវេតន្តិ ទស្សេតិ។ បុន យថាវុត្តមេវ ភេទំ មនសិ កត្វា អត្ថតោ បុនវចនាភាវំ ទស្សេន្តោ **“បរេន វា”**តិអាទិមាហ។

អន្តោគធេតិ កាមភវាទិអន្តោគធេ សញ្ញាភវាទិកេ។ **កាមភវាទិកេ**តិ កាមរូបារូបភវេ។

ឧបាទានភេទន្តិ កាមុបាទានាទិឧបាទានវិសេសំ។

តេនាតិ សីលព្ពតុបាទានេន។ **វក្ខមានេនា**តិ “ឥទំ សីលព្ពតំ នាមា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២៣៤) **អដ្ឋកថាយំ** វក្ខមានេន បការេន។ **បុរាណំ** ព្រហ្មណ្ឌលិង្គខន្ទបុរាណាទិ។ “សេតវច្ឆយជ្ជំ អារភេតេ ភូតិកាមោ”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. មហាដី. ២.៦៥០) បសុមារណវិធានយុត្តោ យញ្ញវិធិ **បសុពន្ធវិធិ**។

អត្តនោ សុទ្ធិមគ្គបរាមាសមត្តត្តា សីលព្ពតុបាទានស្ស អត្តវាទុបាទាននិមិត្តំ វុត្តំ។

មគ្គបច្ចយា ហោន្តិ មិច្ឆានិយ្យានសភាវត្តា។ អនន្តរស្ស បន កាមកម្មភវស្ស អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ ឧបាទានស្ស បច្ចយភាវោ បាកដោយេវាតិ ន វុត្តោ។

ភវបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ជាតិជរាមរណាទិបទនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៣៥. ឧបបត្តិភវុប្បត្តីតិ ឧបបត្តិភវេ, ឧបបត្តិភវភាវេន វា ឧបាទិន្នក្ខន្ធានំ ឧប្បត្តិ។ **ជាយមានស្ស** ខន្ធស្ស។ **ជាតិ** និព្ពត្តិវិការោ។ ឧបបត្តិភវោបិ ជាតិយា បច្ចយោ។ កស្មា? ឧបបត្តិភវេ អសតិ ជាតិយា អភាវាតិ យោជនា។ **“ជាយមានរូបបទដ្ឋានតា”**តិអាទិនាបិ តស្ស ជាតិយា បច្ចយភាវំយេវ វិភាវេតិ។

សតិបិ សុក្កសោណិតាទិកេ បិតុគតវិសេសាទិការណេ ពាហិរេ បច្ចយេ តស្ស បន អនិយតត្តា, ហីនបណីតាទិវិសេសស្ស ច អជិប្បេតត្តា វុត្តំ **“អជ្ឈត្ត…បេ…. អភាវា”**តិ។

ជាតិជរាមរណាទិបទនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភវចក្កកថាវណ្ណនា

២៤២. សម្ពន្ធំ ឥតំ គតន្តិ **សមិតំ**។ តេនាហ **“សង្គត”**ន្តិ។

ភវច្ឆន្ទោ ភវរាគោ។ **តស្សាវុប្បកថាសវន**ន្តិ តស្ស ពាលភាវស្ស អយុត្តការិតាយ អនុច្ឆវិកកថាសវនំ។ ឯតេន បរូបវាទហេតុកាទិទុក្ខំ ទស្សេតិ, **“កម្មការណាទស្សន”**ន្តិ ឥមិនា ទណ្ឌហេតុកំ, ឥតរេន ទុគ្គតិនិព្ពត្តិហេតុកំ ។ **តមេន្តី**តិ ញាបេន្តិ។ ផលេនាបិ ហិ អព្យភិចារិនា ហេតុ ញាយតិ, វុឌ្ឍិនិមិត្តេន វិយ មហោឃេន ឧបរិទេសេ វុឌ្ឍិនិបាតោ។ តេន វុត្តំ **“ពោធេន្តី”**តិ។

វិសេសនិវត្តិអត្ថោ មត្តសទ្ទោ “អវិតក្កវិចារមត្តា”តិអាទីសុ (ធ. ស. តិកមាតិកា ៦) វិយ។ អប្បហីនាវិជ្ជាការណលាភេ ឧប្បត្តិអរហតាយ សមីបេយេវាតិ អាហ **“សន្និហិតភាវករណេនា”**តិ។ **វេទេតី**តិ វេទយតិ។ តស្ស អត្ថវចនំ **អនុភវតី**តិ។ វេទំ វា ញាណំ ករោតិ ឧប្បាទេតីតិ **វេទេតិ**។ តស្ស អត្ថវចនំ **ជានាតី**តិ។ **វេទិយតី**តិ បនកម្មកត្តុកម្មានំ វសេន និទ្ទេសោតិ តស្សបិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“ជានាតិ, ញាយតិ ចា”**តិ អាហ។ **ច-សទ្ទត្ថោ**តិ សមុច្ចយត្ថោ, ព្រហ្មាទិនា ច ការកេន, អត្តនា ច វេទកេន រហិតន្តិ អត្ថោ។ **ច-សទ្ទត្ថសមាស**ន្តិ ទ្វន្ទសមាសមាហ។

ចតុព្ពិធម្បិ វា សុញ្ញតន្តិ ធុវភាវាទិសុញ្ញតំ, អត្តាទិសុញ្ញតញ្ច សន្ធាយ វទតិ។

បុព្ពន្តតោតិ អតីតកោដ្ឋាសតោ។ វេទនាវសានម្បិ ភវចក្កំ បរិបុណ្ណមេវាតិ ទស្សេតុំ “**វេទនា វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ អវិជ្ជាគហណេន វា តណ្ហុបាទានានិ, សង្ខារគ្គហណេន ភវោ, វិញ្ញាណាទិគ្គហណេន ជាតិជរាមរណានិ សោកាទយោ ច គហិតាតិ ឯវម្បិ **វេទនាវសានំ ភវចក្កន្តិ យុត្តមេវេតំ**។ **តណ្ហាមូលកេ ចា**តិ តណ្ហុបាទានគ្គហណេន អវិជ្ជា គហិតាតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ តេនាហ “**ទ្វិន្នំ…បេ… ហោតី**”តិ។ តត្ថ **ទ្វិន្ន**ន្តិ បុរិមបច្ឆិមានំ ឧភិន្នំ ហេតុផលវដ្ដានំ។ **វិបរីតាភិនិវេសំ ករោន្តី**តិ និមិត្តំ កត្តុឧបចារេន វទតិ។ អនុបច្ឆេទមេវ បកាសេតីតិ យោជនា។

ហេតុផលសន្ធិ, ផលហេតុសន្ធិ, បុនបិ ហេតុផលសន្ធីតិ ឯវំ ហេតុអាទិបុព្ពកា **ហេតុផលហេតុបុព្ពកា**។ **ហេតុផលហេតុផលវសេនា**តិ អវិជ្ជាទិហេតុ, វិញ្ញាណាទិផល, តណ្ហាទិហេតុ, ជាតិផលវសេន។ ឧបសគ្គវិសេសេន អត្ថវិសេសោ ហោតីតិ “**អាកិរីយន្តី**”តិ បទស្ស **បកាសីយន្តី**តិ អត្ថោ វុត្តោ។ **កិលេសកម្មវិបាកា**តិ អវិជ្ជាទិកេ វេទនាបរិយោសានេ វទតិ។ **វិបាកកិលេសកម្មេហី**តិ វិញ្ញាណាទីហិ ភវបរិយោសានេហិ។ បុន កម្មស្ស វិបាក សម្ពន្ធោ វុត្តនយត្តា ន គហិតោ។ “**វដ្ដានី**”តិ ច ឥទំ “តីណិ វដ្ដានី”តិ វិគ្គហវសេន លព្ភមានំ គហេត្វា វុត្តំ។

“បុរិមកម្មភវស្មឹ មោហោ”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២៤២) អដ្ឋកថាយ អាគតត្តា អាសន្នបច្ចក្ខតំ សន្ធាយ វុត្តំ “**ឥមិស្សា**”តិ។ **វិភង្គបាឡិយា វសេន ទស្សិតំ**, តស្មា ន អដ្ឋកថាយ បុព្ពាបរវិរោធោ យថាបាឋំ អត្ថស្ស បកាសិតត្តាតិ អធិប្បាយោ។ តត្ថ ចេតនាសម្បយុត្តានញ្ច ចេតនាយ ច សង្ខារភាវេន កម្មភវភាវេន ច វុត្តព្ពមេវាតិ បាឡិទ្វយាធិប្បាយវិវរណវសេន ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ភវស្សា**តិ ឧបបត្តិភវស្ស។ “ភវោ”តិ វុត្តា ចេតនាសម្បយុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ **គហណ**ន្តិ និកាមនវសេន អារម្មណស្ស គហណំ។ តេនាហ “**កាមុបាទានំ កិច្ចេនាហា**”តិ។ ឥតរានិ កិច្ចេនាហាតិ យោជនា។ **តីសុ អត្ថវិកប្បេសូ**តិ “តំ កម្មំ ករោតោ បុរិមា ចេតនាយោ”តិអាទិនា វុត្តេសុ តីសុ អាយូហនចេតនានំ អត្ថវិកប្បេសុ។ ននុ ច តតិយេ អត្ថវិកប្បេ អាយូហនស្ស អវសានេ ចេតនា ន វុត្តាតិ? យទិបិ សរូបតោ ន វុត្តា, “តំសម្បយុត្តា”តិ បន សទ្ទតោ បធានភាវេន វុត្តស្ស អាយូហនស្ស អប្បធានភាវេន វុត្តា អវសានេ បច្ឆតោ វុត្តា វិយ ហោតីតិ តមំ បរិយាយំ សន្ធាយ “**តីសុបិ…បេ… អវសានេ**”តិ វុត្តំ។

និប្បរិយាយេន បន យេសុ អាយូហនស្ស អវសានេ ចេតនា វុត្តា, តេ ទស្សេតុំ “**ទ្វីសុ…បេ… អាហា**”តិ វុត្តំ។ **តតិយេ** អត្ថវិកប្បេ **វុត្តេ** អាយូហនសង្ខារេ តំសម្បយុត្តាតិ អាហាតិ យោជនា។ **កម្មស្ស បច្ចយភូត**ន្តិ សង្ខារបច្ចយំ។ តេន “កម្មករណកាលេ”តិ ឯត្ថ កម្ម-សទ្ទេន សព្ពស្សបិ សង្ខារស្ស គហិតតំ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**ន កម្មសម្បយុត្តមេវា**”តិ។

កម្មានេវាតិ កម្មានិយេវ។ វិបាកធម្មតាយ **កម្មសរិក្ខកា**។ សហជាតកោដិយា, ឧបនិស្សយកោដិយា ច តស្ស កម្មស្ស ឧបការកាតិ **តទុបការកា**។ **សំខិប្បន្តី**តិ សំខិបីយន្តិ សំយូហីយន្តិ។ “សំខិប្បន្តិ ឯត្ថា”តិ អធិករណសាធនវសេន សង្ខេបសទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា បុន កម្មសាធនវសេន វត្តុំ “**សំខិបីយតី**”តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថាបីតិ “កម្ម”ន្តិ វុត្តកម្មសម្ភារេបិ។ **គមនធម្ម**ន្តិ ភង្គុបគមនធម្មំ។ តេន **ឥត្តរ**ន្តិ ភង្គុបរន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **តេនា**តិ វិនស្សនធម្មតាទីបកេន ឥត្តរសទ្ទេន។ **និស្សារតំ** អត្តសារាភាវំ ទីបេតិ។ ឯវំ “ឥត្តរ”ន្តិអាទិនា អនិច្ចំ ចលំ ឥត្តរំ អទ្ធុវន្តិ ចតុន្នំ បទានំ អត្ថវិសេសវាចិតំ ទស្សេតិ។ **ឋានសោ**តិ ឯត្ថ វុត្តដ្ឋានំ នាម បច្ចយោ។ **អញ្ញម្បី**តិ អញ្ញត្ថ វុត្តំ។ **តស្ស តស្ស** ផលស្ស។ ធម្មមគ្គសម្ភវេ សតិ វដ្ដុបច្ឆេទេ សតីតិ យោជនា។ **ឯវ**ន្តិ វុត្តប្បការេន សមុច្ចយត្ថេ ច-សទ្ទេ សតិ។

សច្ចានិយេវ បភវោតិ សមានាធិករណបក្ខំ សន្ធាយាហ “**សច្ចប្បភវតោតិ សច្ចតោ**”តិ។ “យស្ស បហានត្ថំ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតី”តិ ឯវំភូតំ អរិយសច្ចំ **វិសេសំ អកត្វា**។

តេហិ សោកាទីហិ។ “សោកទោមនស្សុបាយាសា អវិជ្ជាយ អវិយោគិនោ”តិអាទិនា បុព្ពេ វុត្តនយេន **សិទ្ធាយ អវិជ្ជាយ**។ **អត្តនោយេវា**តិ បច្ចយុប្បន្នំ អនបេក្ខិត្វា អត្តនោយេវ បវត្តសង្ខាតកិច្ចតោ។

សោកាទយោបិ ហីតិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ យស្មា “សោកាទយោ បច្ចយាយត្តា អវសវត្តិនោ”តិ ឥទំ “ជាតិបច្ចយា…បេ… សម្ភវន្តី”តិ ឯតេន វចនេន សិទ្ធំ, តស្មា តំ “អត្តា សោចតី”តិអាទិទស្សននិវារណន្តិ អត្ថោ។

សតិ ច បរិគ្គហេ រជ្ជុំ វិយ គតិយោ អនេកានត្ថានុពន្ធនា, តាហិ ច វិញ្ញាណស្ស ឧបទ្ទុតតាតិ ទស្សេតុំ
“**សង្ខារបរិគ្គហិតំ...បេ.... រជ្ជេ**”តិ វុត្តន្តិ ឯវំ វា ឯត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថាឧបដ្ឋិតានិ កម្មាទីនិ ចុតិ
អាសន្នជវនេហិ បរិកប្បេត្វា វិយ គហិតានិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណេនបិ បរិកប្បិតានិ វិយ ហោន្តិ, តំ បនស្ស បរិ
កប្បនំ អត្ថតោ អារម្មណករណមេវាតិ វុត្តំ “**បរិ...បេ.... តោ**”តិ។ សង្កប្បនំ វា បរិកប្បនន្តិ វុត្តំ “**វិតក្កេន
វិតក្កនតោ**”តិ។ សសម្ភារចក្ខុអាទយោ សទ្ទាយតនស្ស **បតិដ្ឋាវិសេសោ**។

យទាការាយ ជាតិយា យទាការំ ជរាមរណំ សម្ភវតិ, សម្ភវន្តញ្ច យថានុបុព្ពំ បវត្តំ, សោ អត្ថោ **ជាតិ
បច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**, សហិតស្ស សមុទិតស្ស បុគ្គលស្ស ជីរណភិជ្ជនាវត្ថា ធម្មា ជរាមរណាបទេសេន
វុត្តា, សា ច នេសំ អវត្ថា ជាតិបុព្ពិកា, តេ ច សមុទិតា ឯវ បវត្តន្តីតិ ឯវំ ជាតិតោ ជរាមរណស្ស
សម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ វេទិតព្ពោ។ ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ន ហោតិ ហោតិយេវ ឯកន្តេន ជាតស្ស ជរាមរណ
សម្ភវតោ, ន ច ជាតឹ វិនា ហោតិ អជាតស្ស តទភាវតោតិ ជរាមរណស្ស ជាតិបច្ចយតំ អន្វយព្យតិរេកេហិ
វិភាវេតិ “**ន ជាតិតោ**”តិអាទិនា។ **ឥត្ថន្តិ** ជាតិបច្ចយា ជរាមរណស្ស និព្ពត្តាការំ វទតិ។

និរោធា និរោធសង្ខាតន្តិ បច្ចយនិរោធា បច្ចយុប្បន្ននិរោធសង្ខាតំ។ អនុលោមទេសនាយ ច វេមជ្ឈតោ
បដ្ឋាយាតិ យោជនា។

អបុញ្ញាភិសង្ខារេកទេសោ សរាគោ រាគេន សហជេកដ្ឋោតិ កត្វា។ **សព្ពោបិ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ សរាគោ**
បហានេកដ្ឋភាវតោ។ យស្មា បន អកុសលធម្មោ អកុសលធម្មស្ស សភាគោ, អនកុសលធម្មោ វិសភាគោ,
យថាវហំ បច្ចយោ ច ហោតិ, តស្មា “អបដិបក្ខភាវតោ, រាគប្បវឌ្ឍកោ”តិ ច វុត្តំ ។ “តទេវ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ
សំសរតី”តិ មិច្ឆាភិនិវេសសព្ភាវតោ សំសរណកិរិយាយបិ សព្យាបារតា វិញ្ញាណស្ស វុត្តា។ ស
ព្យាបារតាភិនិវេសពលវតាយ, សង្កន្តិអភិនិវេសពលវតាយាតិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ “**អសហវត្តនតោ, សហ
វត្តនតោ**”តិ ឯតេន អសហវុត្តិ វិនិព្ភោគោ, សហវុត្តិ អវិនិព្ភោគោតិ ទស្សេតិ។

សភាវាធិគមនិមិត្តតា **ឱភាសនំ**។ ចក្ខាទិសន្និស្សយេន ហិ បញ្ចវិញ្ញាណានិ រូបាទិសភាវំ ឧបលភន្តិ។ **ឥតរេ**
ផុសនសង្គតិសន្និបាតដ្ឋា។ **ឆន្ទ**ន្តិ ឆន្ទម្បិ សម្ពស្សានំ។

អាទានន្តិ ឧបសគ្គេន វិនាបិ ទឡ្ហគាហោ អធិប្បេតោតិ អាហ “**អាទានដ្ឋោ ចតុន្នម្បិ ឧបាទានានំ
សមានោ**”តិ។ **គហណ**ន្តិ និកាមនវសេន វិសយស្ស បដិច្ឆន្នន្តិ វុត្តំ “**គហណដ្ឋោ កាមុបាទានស្សា**”តិ។
ឥតរេសន្តិ ទិដ្ឋុបាទានាទីនំ។ **តស្មា**តិ វិភត្តិយា អលុត្តភាវតោ។ **តេនា**តិ ខិបនសទ្ទេន។ ហានិ វា ខីណភាវោ
ខយោតិ “**ខយដ្ឋោ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ទ្វិន្ន**ន្តិ ជរាមរណានំ។ មរណូបនយនរសត្តា វា ជរាយបិ មរណដ្ឋោ ឯវ
ទស្សិតោ។

នីយន្តិ គមេន្តីតិ **នយា**, ឯកត្តាទយោ។ កេហិ នីយន្តិ? អវិជ្ជាទិអត្ថេហីតិ ឥមមត្ថមាហ “**អ
វិជ្ជាទី**”តិអាទិនា។ **សេន ភាវេនា**តិ សកេន អវិជ្ជាទិភាវេន, តំ អមុញ្ចិត្វា ឯវ។ ន ហិ អវិជ្ជាទិវិនិមុត្តំ ឯកត្តំ
នាម កិញ្ចិ បរមត្ថតោ អត្ថិ។ **សេន ភាវេនា**តិ វា សកេន ឯកត្តាទិភាវេន។ អវិជ្ជាទីសុ វិញ្ញាយមានោ
ហេតុផលធម្មានំ ឯកសន្តតិបតិតាទិសង្ខាតោ ឯកត្តាទិភាវោ តេនេវ សភាវេន ញាយតិ, ន អ
វិជ្ជាទិភាវេនាតិ។ តេ ហិ នេតព្ពាតិ **តេសំ នយា**។ **អត្ថា ឯវ វា** អវិជ្ជាទយោ។ អនេកេបិ សមានា ធម្មា យេន
សន្តានានុបច្ឆេទេន “ឯក”ន្តិ ញាយន្តិ វោហរីយន្តិ, សោ តត្ថ ករណភាវេន វត្តព្ពតំ អរហតិ, តថា ឥតរេបីតិ
អាហ “**ឯកត្តាទីហិ ច អត្ថា ‘ឯក’ន្តិអាទិនា នីយន្តី**”តិ។ តត្ថ **នីយន្តី**តិ ញាយន្តិ, បញ្ញាបីយន្តិ ច។ បុរិមបច្ឆិមានំ
ធម្មានំ និរោធុប្បាទនិរន្តរតាយ នាមកាយស្ស, សម្ពន្ធវុត្តិតាយ រូបកាយស្ស, ឧភយស្ស ច
អញ្ញមញ្ញសន្និស្សិតតាយ ទុវិញ្ញេយ្យនានតោ ឯកីភូតស្ស វិយ ឃនភាវប្បត្តោ ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធោ សម្មា
តានោតិ សន្តានោ, តស្ស អនុបច្ឆេទោ តថាបវត្តិ ឯកត្តន្តិ អាហ “**សន្តានានុបច្ឆេទោ ឯកត្ត**”ន្តិ។

សម្ពន្ធរហិតស្សាតិ ហេតុផលភាវេន អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធភាវរហិតស្ស។ **សត្តន្តរោ**តិ អញ្ញោ សត្តោ។ **ឧច្ឆេទទិដ្ឋិមុ
បាទិយតី**តិ យថានុរូបការណតោ ផលប្បវត្តិំ អសមនុបស្សន្តោ នានាសន្តានេ វិយ អសម្ពន្ធនានត្តទស្សនតោ
ហេតុភាវរហិតានំ និប្បយោជនានំ បុរិមុប្បន្នានំ ធម្មានំ និរោធេ ហេតុនិយមាភាវតោ ឯកន្តេន ឧប្បត្តិ ន
យុត្តា, តថា សន្តានេន ឧប្បត្តិ, សទិសភាវេន ឧប្បត្តិ, សមានជាតិទេសបរិណាមវយរូបពលសណ្ឋានានំ ឧប្បត្តិ
ន យុត្តាតិអាទីនិ វិកប្បេន្តោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ គណ្ហាតិ។

កស្មា ឧប្បត្តិ ន សិយាតិ វាលិកាហិ វិយ តិលេហិបិ តេលស្ស, ឧច្ឆុតោ វិយ គាវិតោបិ ខីរស្ស អញ្ញាភាវតោ កេន ការណេន តេហិ តេសំ ឧប្បត្តិ ន សិយា, ឥតរេហិ ឯវ ច នេសំ ឧប្បត្តិ ហោតីតិ។ **តស្មា**តិ អញ្ញស្ស អញ្ញតោ ឧប្បត្តិយំ សព្ពស្ស សព្ពសោ ឧប្បត្តិយា ភវិតព្ពំ, ន ចេតំ អត្ថិ, តស្មា។ យស្មា និយតិវាទី អនុរូបា ហេតុតោ ផលុប្បត្តឹ ន ឥច្ឆតិ, សភាវសិទ្ធមេវ ច ធម្មប្បវត្តឹ ឥច្ឆតិ, តស្មា “**អវិជ្ជមានេបិ ហេតុម្ហី**”តិ វុត្តំ។ សភាវសិទ្ធា ឯវ ហិ អច្ឆេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណិ វិយ កមលង្ឃនរហិតា តថា តថា សរីរិន្ទ្រិយសុខាទិភាវបរិណាមាយ និយតិយាវ កាយា សមាគច្ឆន្តិ, យតោ គតិជាតិពន្ធា, អបវគ្គោ ច ហោតីតិ និយតិវាទោ។ តេនាហ “**និយតតាយ…បេ.… បវត្តន្តី**”តិ។ និយតិអត្ថោ វុត្តោយេវ។

ឯតស្ស អត្ថស្ស **សាធកំ** សុត្តំ។ អាកុលមេវ, អាកុលភាវោ វា **អាកុលកំ។ ជដិតា**តិ ហេដ្ឋុបរិយវសេន បវត្តមានេហិ កិលេសកម្មវិបាកេហិ ជាតជដា។ **នីឌ**ន្តិ កុលាវកំ។ **សំសារ**ន្តិ ឥធ សម្បត្តិភវប្បពន្ធមាហ អបាយាទិបទេហិ ទុគ្គតិប្បពន្ធស្ស វុត្តត្តា។

ភវចក្កកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

២៤៣. តំ បដិច្ចសមុប្បាទំ។ **ឯកេកចិត្តាវរុទ្ធ**ន្តិ អភិធម្មភាជនីយេ វិយ ឯកេកស្មឹ ចិត្តេ អវរុទ្ធំ អន្តោគធំ អកត្វា។ **អសហជាតានញ្ច** “អសហជាតានំ, សហជាតានញ្ច”តិ ឯវំ បឋមបទេ ឯកសេសនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ អសហជាតាយេវ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នា ទស្សិតា វិបាកវិញ្ញាណស្សេវ អធិប្បេតត្តា។ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ (វិភ. ២២៥) ច ឯវមាទីសុ អសហជាតា, សហជាតា ច។ “**ឯកេកេន នយេនា**”តិ បុរាតនោ បាឋោ, ឯតរហិ បន “ឯកេកេន ចតុក្កេន” ឥច្ចេវ ពហូសុ បោត្ថកេសុ បាឋោ។ **នយចតុក្កវារា**តិ នយេសុ ចតុក្កានំ វារា, អវិជ្ជាមូលកាទីសុ នវសុ នយេសុ បច្ចេកំ បច្ចយចតុក្កាទីនំ ចតុន្នំ ចតុក្កានំ “នាមបច្ចយា ឆដ្ឋាយតន”ន្តិអាទិវិសេសភិន្នា ចត្តារោ វារាតិ អត្ថោ។ **វវត្ថិតា**តិ យថាវុត្តវិសេសេន អសំកិណ្ណា។ **ចតុក្កាន**ន្តិ វារចតុក្កានំ វារសោឡសកស្ស នយភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

១. បច្ចយចតុក្កវណ្ណនា

បច្ចយសហិតបច្ចយុប្បន្នានិ អង្គភាវេន វុត្តានិ, ន កេវលំ បច្ចយា។ តស្មា “ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ ឯត្ថ ន ឆដ្ឋាយតនស្ស អង្គតា។ តេន វុត្តំ “**ន, តស្ស អនង្គត្តា**”តិ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ បច្ចយសហិតស្ស បច្ចយុប្បន្នស្ស អង្គភាវតោ។ **តីសុ បការេសូ**តិ “បឋមោ សព្ពសង្គាហិកង្ខេនា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២៤៣) អដ្ឋកថាយំ វុត្តេសុ តីសុបិ បការេសុ។ **បច្ចយវិសេសាទី**តិ ឯត្ថ នាមំ, ឆដ្ឋាយតនញ្ច បច្ចយវិសេសោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន យោនិវិសេសោ, អាយតនានំ អបារិបូរិបារិបូរិភាវវិសេសោ ច គហិតោ។ តេ ហិ ទុតិយវារាទីនំ នានត្តករា។ **អត្ថវិសេសេនា**តិ យទិបិ អញ្ញត្ថ “សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ សឡាយតនបច្ចយោ វុត្តោ, តថាបិ សហជាតាទិនាមសន្និស្សយេន បវត្តនតោ នាមមត្តបច្ចយាបិ សោ ហោតីតិ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស នានានយវិចិត្តតានុមិតស្ស គម្ភីរភាវស្ស វិភាវនសង្ខាតេន, អនវសេសនាមបច្ចយទស្សនសង្ខាតេន ច អត្ថវិសេសេន។ តថា ហិ “យេហិ, អានន្ទ, អាការេហិ យេហិ លិង្គេហិ យេហិ និមិត្តេហិ យេហិ ឧទ្ទេសេហិ នាមកាយស្ស បញ្ញត្តិ ហោតិ, តេសុ អាការេសុ…បេ.… ឧទ្ទេសេសុ អសតិ អបិ នុ ខោ រូបកាយេ អធិវចនសម្ផស្សោ បញ្ញាយេថា”តិ (ទី. និ. ២.១១៤) ផស្សស្ស នាមបច្ចយតាវិភាវនវសេន មហានិទានទេសនា បវត្តា។ តថា “នាមរូបបច្ចយា ផស្សោតិ ឥច្ចស្ស វចនីយ”ន្តិ (ទី. និ. ២.៩៧) “នាមរូបបច្ចយា”តិ វទន្តេន “នាមបច្ចយា”តិបិ វុត្តមេវ ហោតីតិ។

វារចតុក្កេ “សង្ខារោ”តិ វុត្តំ, សោកាទយោ ន វុត្តា, បុរិមស្មឹ វារទ្វយេ រូបំ ន វុត្តំ, វារត្តយេ សឡាយតនំ ន វុត្តន្តិ យោជេតព្ពំ។

សព្ព…បេ.… រណតោតិ សព្ពស្ស វិញ្ញាណស្ស បវត្តិដ្ឋានភូតសព្ពភវសាធារណតោ, វិញ្ញាណស្ស វា បវត្តិដ្ឋានភូតសព្ពភវសាធារណតោ។ **សមានំ ផលំ** សមានោ **បច្ចយោ** សហជាតាទិបច្ចយេហិ ឧបកត្តព្ពតោ, ឧបការកតោ ច។ **តស្ស** វិញ្ញាណស្ស។ **វិញ្ញាណាហរណ**ន្តិ វិបាកវិញ្ញាណនិព្ពត្តនំ។ **អស្ស** វិញ្ញាណស្ស។

គតិសូចកោតិ ហិ-សទ្ទំ លោកេ គតិអត្ថំ វទន្តីតិ កត្វា វុត្តំ។ “វិគត”ន្តិ ឯត្ថ វិ-សទ្ទោ បដិសេធទីបកោតិ ទ្វេ បដិសេធា បកតឹ ញាបេន្តីតិ អាហ “**វិគតតានិវារណវសេន គតិ ឯវ ហោតី**”តិ។

តិធា ចតុធា បញ្ចធា វាតិ ឯត្ថ សញ្ញាមនសិការាទយោ សហជាតនិស្សយអត្ថិបច្ចយវសេន តិធា, ផស្ស ចេតនាទយោ តេសញ្ញេវ អាហារាទីនញ្ច វសេន ចតុធា, វេទនាវិតក្កាទយោ តេសញ្ញេវ ឈានិន្ទ្រិយាទីនញ្ច វសេន បញ្ចធា។ យថា សមាធិ, ឯវំ វីរិយម្បិ ទដ្ឋព្ពំ។ តម្បិ ហិ អធិបតិន្ទ្រិយមគ្គបច្ចយេហិ **ឆធា** បច្ចយោ ហោតិ។

“**វចនវសេនា**”តិ ឥមិនា ឥមស្មឹ ចតុក្កេ សហជាតបច្ចយំ ធុរំ កត្វា ទេសនា បវត្តាតិ តេសំ អធិប្បាយោតិ ទស្សេតិ។ **អត្ថោ**តិ បច្ចយធម្មោ។ **កត្ថចី**តិ កិស្មិញ្ចិ វារេ អត្ថេនោ បច្ចយុប្បន្នស្ស យថាសកេហិ បច្ចយោ ន ន ហោតិ។ “**អត្ថតោ**”តិ ច បាឋោ។ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិអាទិ ន វត្តព្ពំ សិយា, វុត្តញ្ច តំ។ តស្មា សហជាតបច្ចយវ សេនេវ បឋមចតុក្កោ វុត្តោតិ ន គហេតព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**ន ច តំ ន វុត្ត**”ន្តិអាទិ។ ឥមស្ស ច “ភវបច្ចយា ជាតីតិអាទិ ន វត្តព្ពំ សិយា”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ **បច្ចយវចនមេវា**តិ “អវិជ្ជា បច្ចយា”តិអាទីសុ វុត្តបច្ចយវចនមេវ ច។ **តេសន្តិ** តេសំ អាចរិយានំ។ អយោជេត្វា វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ កថំ បន វុត្តន្តិ អាហ “**សាមញ្ញេន…បេ… សន្ទាយ វុត្ត**”ន្តិ។ ឯត្ថ ច “**សហជាតសូចក**”ន្តិអាទិនា យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស វចនតោ អសិទ្ធិមាហ, “**សហជាតតោ**”តិអាទិនា បន អត្ថាបត្តិតោ។ អសម្ភវេ ហិ អញ្ញស្ស អត្ថតោ សិជ្ឈេយ្យ វចនតោ វា អត្ថតោ វា អធិប្បេតត្ថសាធនាតិ។

អញ្ញត្ថាតិ អញ្ញស្មឹ សុត្តេ។ អតីតទ្ធំ និទ្ធារេត្វា បច្ចុប្បន្នានាគតេហិ សទ្ធឹ **អទ្ធត្តយទស្សនត្ថំ។ តំ ទេសនាបរិគ្គហត្ថ**ន្តិ មហានិទានទេសនាបរិគ្គហត្ថំ។ សោ ច ឧភិន្នំ ទេសនានំ អញ្ញមញ្ញំ សំសន្ទនភាវទស្សនត្ថំ។ ឯវំ សព្ពញ្ញុពុទ្ធភាសិតា ទេសនា អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតីតិ។

ឥមស្សាតិ ឥមស្ស តតិយវារស្ស។

អបរាបេក្ខតាយ, អបរិកិលិដ្ឋបបត្តិតាយ, អសុចិអមក្ខិតតាយ កាមាវចរទេវានំ, សព្ពេសញ្ច ព្រហ្មានំ តថា ឧបបជ្ជនតោ ច ឱបបាតិកយោនិយា បធានតា វេទិតព្ពា។ **សង្គហនិទស្សនវសេនា**តិ ឱបបាតិកយោនិយា ឯវ សំសេទជយោនិយា សង្គហស្ស និទស្សនវសេន ឧទាហរណវសេន។ អារម្មណបច្ចយស្សាបិ ផស្សស្ស សតិបិ បវត្តិហេតុភាវេ សោ បន សហជាតាទិបច្ចយភូតស្ស អជ្ឈត្តិកស្ស ឆដ្ឋាយតនស្ស វិយ ន សាតិសយោតិ វុត្តំ “**អារម្មណបច្ចយោ ចេត្ថ បវត្តកោ ន ហោតី**”តិ។

កេសញ្ចីតិ បរិបុណ្ណាយតនានំ គព្ភសេយ្យកានំ។ “**បច្ឆិម…បេ… សទា សម្ភវតី**”តិ ឥទំ គព្ភសេយ្យកានំ វិយ ឥតរយោនិកានំ កមេន អាយតនុប្បត្តិ នត្ថីតិ វុត្តំ។ តថា ចាហ អដ្ឋកថាយំ “សហុប្បត្តិទីបនតោ”តិ។

បច្ចយចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ហេតុចតុក្កវណ្ណនា

២៤៤. អភាវតោតិ ភាវាភាវតោ។ យញ្ហិ ជាតិក្ខណមត្តេយេវ ភវតិ, ន តតោ បរំ, តំ ជាតិយា អវិគតបច្ចយោ សិយា អវិគតបច្ចយនិយមសព្ភាវតោ។ ភវោ បន យស្មា ជាតិក្ខណតោ បរម្បិ ភវតិ, តស្មា ន សោ តស្សា អវិគតបច្ចយោ ហោតិ។ តេន វុត្តំ “**តតោ ឧទ្ធំ ភាវតោតិ អត្ថោ**”តិ។ **ភវេ**តិ ភវបទេ, ភវេ វា និប្ផាទេតព្ពេ។ ឯស នយោ **ជាតិអាទីសូ**តិ ឯត្ថាបិ។ “**យថា បនា**”តិអាទិនា “អវិគតបច្ចយស្ស អភាវតោ, និយមាភាវតោ ចា”តិ វុត្តានំ ហេតូនំ វុត្តនយេន អព្យាបិភាវវិភាវនេន អការណតំ ទស្សេតិ អយាវភាវិនោ បច្ចយុប្បន្នស្ស, បច្ចយធម្មស្ស ច អវិគតបច្ចយភាវទស្សនតោ។ **សង្ខារក្ខន្ធេ**តិអាទិ មគ្គសោធនវសេន វុត្តំ។ តស្ស បរិហារំ សយមេវ វទតិ។ សោ ខណោ ឯតស្ស អត្ថីតិ តង្ខណិកោ, ន តង្ខណិកោ **អតង្ខណិកោ,** តស្ស សព្ភាវោ, អយាវភាវិកសព្ភាវោតិ អត្ថោ។ យថា បន ហេតូ ហោន្តិ, តំ ទស្សេតុំ “**សង្ខតលក្ខណានំ បនា**”តិអាទិមាហ។

ឯវន្តិ ឯវំ យថាវុត្តនយេ សតិ, ឯវំ សន្តេតិ អត្ថោ។ “**ន ហិ…បេ… អត្ថិ**”តិ ឥមិនា ជាតិអាទីនំ អវិគតបច្ចយវសេន បច្ចយុប្បន្នភាវោ វិយ បច្ចយភាវោបិ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ ការណមាហ “**អសភាវធម្មត្តា**”តិ។

កថំ បន អសភាវធម្មានំ ជាតិអាទីនំ បច្ចយុប្បន្នតា, បច្ចយតា ចាតិ អាហ “**ជាយមានានំ បនា**”តិអាទិ។ **តស្សាតិ** ជាតិជរាមរណស្ស។ **វត្តព្ពបទេសោ**តិ “បបេត្វា”តិ វត្តព្ពបទេសោ។ កោ បន សោតិ? យថាវុត្តំ នាមំ, នាមរូបញ្ច សង្ខារក្ខន្ធេន រូបក្ខន្ធេន ច ជរាមរណានំ សង្គហិតត្តា ។ “**យោ ភវោ ជាតិយា បច្ចយោ**”តិ ឯតេន ភវសង្គហិតានិបិ ជាតិអាទីនិ ជាតិយា អប្បច្ចយត្តា ឯវ “បបេត្វា”តិ ន វុត្តានីតិ ទស្សេតិ, បច្ចយភាវាសង្កា ឯវ នេសំ តស្សា នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។ តេនេវ **បបេតព្ពគហេតព្ពវិសេសេ សតី**តិ សាសង្កំ វទតិ។

ហេតុចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. អញ្ញមញ្ញចតុក្កវណ្ណនា

២៤៦. **បច្ចយុប្បន្នស្សា**តិ បច្ចយុប្បន្នភាវិនោ។ **វិសុំ ឋិតស្សា**តិ ភវេន អសង្គហិតស្ស។ **សប្បទេសមេវ គហិតំ** តថ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្សេវ អធិប្បេតត្តា និរុឡ្ហត្តា ច។ បច្ចយុប្បន្នំ បបេត្វា បច្ចយភូតំយេវ នាមំ គហិតំ, អវិគតបច្ចយនិយមាភាវោ វិយ ភវេ ឧបាទានស្ស អញ្ញមញ្ញបច្ចយនិយមាភាវោតិ យោជនា។ **វុត្តនយេនា**តិ “សង្ខតលក្ខណានំ បនា”តិអាទិនា វុត្តនយេន។

អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ វិយ **អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ**តិ អយមត្ថោ តថាធិប្បេតោតិ ទស្សេន្តោ “**អញ្ញមញ្ញ...បេ.... អធិប្បេតោ សិយា**”តិ អាហ។ តថា ច វទន្តិ “អញ្ញមញ្ញញ្ចេត្ថ ន បដ្ឋានេ អាគតអញ្ញមញ្ញវសេន គហេតព្ព”ន្តិ។ **ចក្ខាយតនុបចយាទីន**ន្តិ ឧបរូបរិ ចិតានិ វិយ ឧប្បន្នចក្ខាយតនាទីនិ, ចក្ខាយតនាទីនំ វា ឧបត្ថម្ភកានិ ចក្ខាយតនុបចយាទីនិ។

អញ្ញមញ្ញចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សង្ខារាទិមូលកនយមាតិកាវណ្ណនា

២៤៧. យទិបិ សាមញ្ញតោ គតវិសេសោ, តថាបិ សាមញ្ញគ្គហណេន នយគតោ វិសេសោ សរូបតោ ទស្សិតោ ហោតីតិ “**នាមបច្ចយា អវិជ្ជា**”តិ វត្វាបិ នាមវិសេសានំ តស្សា បច្ចយភាវោ ទស្សេតព្ពោតិ អាហ “**នាមវិសេសានំ...បេ.... វុត្តា**”តិ។ “យទេវ បន នាម”ន្តិអាទិ កស្មា វុត្តំ, ននុ នាមគ្គហណេន អគ្គហិតោបិ ជាតិអាទិ ភវគ្គហណេន គហិតោតិ ទស្សិតោវាយមត្ថោតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ភវគ្គហណេន ចា**”តិអាទិ។ **តថាបី**តិ “ភវបច្ចយា អវិជ្ជា”តិ តថាបិ។ **ន សិយា**តិ “អវិជ្ជាបច្ចយា អវិជ្ជា”តិ វុត្តំ ន សិយា។ **តស្មា**តិ យស្មា សាមញ្ញចោទិតំ វិសេសចោទិតមេវ ន ហោតិ, តស្មា។ **សោ**តិ ភវោ។ **តេនា**តិ សភាវាសភាវធម្មសង្គហណេន។

ឧបាទានស្សបិ ភវេកទេសត្តា វុត្តំ “**ឧបាទានបច្ចយា...បេ.... អគ្គហិតេ**”តិ។ “ភវបច្ចយា ជាតី”តិ ឥទំ វចនំ សន្ធាយាហ “**ភវសទ្ទោ...បេ.... វុច្ចមានោ**”តិ។ “នាមបច្ចយា អវិជ្ជា”តិ ឯត្ថ បច្ចយុប្បន្នំ បបេត្វា បច្ចយស្ស គហណតោ អវិជ្ជាវិនិមុត្តា ឯវ ចត្តារោ ខន្ធា នាមសទ្ទេន វុច្ចន្តីតិ អាហ “**ន នាមសទ្ទោ និរវសេសពោធកោ**”តិ។ ន ចេត្ថ ឯកំសតោ ការណំ មគ្គិតព្ពំ។ យេន **ភវ**-សទ្ទោ និរវសេសពោធកោ, ន **នាម**-សទ្ទោតិ អាហ “**ឯវំសភាវា ហិ ឯតា និរុត្តិយោ**”តិ។ **ឥមិនា អធិប្បាយេនា**តិ ភវសទ្ទោ និរវសេសពោធកោ ឧបាទិន្នចតុក្ខន្ធវិសយត្តាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន។ ជាយមានាទិធម្មវិការភាវតោ ជាយមានាទិក្ខន្ធបដិពទ្ធា ជាតិអាទយោ វុច្ចេយ្យុំ, ន បន ជាតិអាទិបដិពទ្ធា ជាយមានាទិក្ខន្ធាតិ ន ឯកចិត្តក្ខណេ ជាតិអាទីនំ អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវោ សម្ភវតីតិ ឥមមត្ថមាហ “**ជាយមានានំ បនា**”តិអាទិនា។ នានាចិត្តក្ខណេ បន ជាតិអាទយោ អវិជ្ជាយ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ហោន្តីតិ “**ឯកចិត្តក្ខណេ**”តិ វិសេសិតំ។ **តេនេវា**តិ អសម្ភវេនេវ។

មាតិកាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា

២៤៨-៩. **តន្តិ** ទិដ្ឋុបាទានំ។ **ឥតរស្សា**តិ កាមុបាទានស្ស។ **តណ្ហាគហណេនា**តិ “តណ្ហាបច្ចយា”តិ ឯត្ថ តណ្ហាគហណេន គហិតត្តា។ យទិ ឯវំ នាមគ្គហណេន គហិតា តណ្ហា កស្មា បុន វុត្តាតិ អាហ “**នាមេ វិយ វិសេសបច្ចយត្តាភាវា**”តិ។ “នាមបច្ចយា ឆដ្ឋាយតន”ន្តិ ឯត្ថ ហិ កាមតណ្ហាបិ នាមេ សង្គហិតាតិ នាមស្ស យថារហំ ឆដ្ឋាយតនស្ស បច្ចយភាវោ វុត្តោតិ អត្ថិ តត្ថ វិសេសបច្ចយត្តំ, ឧបាទានស្ស បន ភវសង្គហោបិ អត្ថីតិ “តណ្ហា

បច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ ឯតេន “កាមុបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ ឯតស្ស នត្ថេវ វិសេសោតិ វុត្តំ “**នាមេ វិយ វិសេស បច្ចយត្តាភាវា**”តិ។ តណ្ហា ឯតិស្សា បច្ចយោតិ **តណ្ហាបច្ចយា,** ទិដ្ឋិ ។ **ភវស្ស បច្ចយភូតា**តិ ទុវិធស្សាបិ ភវស្ស ការណភូតា។ ឧភយេនបិ ឧបាទានស្ស ភវនិទ្ទេសេ បបេតព្ពតំយេវ វិភាវេតិ។ **បច្ចយុប្បន្នំ បច្ចយោ ច ឯក មេវា**តិ “តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ ឯត្ថ វុត្តបច្ចយុប្បន្នំ, “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ ឯត្ថ វុត្តបច្ចយោ ច ឯកោ ឯវត្ថោ, តស្មា បច្ចយោ វិសុំ បច្ចយុប្បន្នតោ ភិន្នំ កត្វា ន វិភត្តោ។

២៥២. ឧបត្ថម្ភកសមុដ្ឋាបនបច្ឆាជាតបច្ចយវសេនាតិ ឧបត្ថម្ភកស្ស ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្ស សមុដ្ឋាបនវសេន, បច្ឆាជាតបច្ចយវសេន ច។

២៥៤. បញ្ចន្នន្តិ ចក្ខាយតនាទីនំ បញ្ចន្នំ។ **សហជាតាទិបច្ចយោ**តិ សហជាតនិស្សយ អត្ថិអវិគតាទិបច្ចយោ។ **វត្ថុសង្ខាតំ** រូបំ។ **បុរេជាតាទិបច្ចយោ**តិ បុរេជាតនិស្សយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយោ។ **បច្ឆាជាតាទិបច្ចយោ**តិ បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយោ។ **ឆដ្ឋស្ស សហជាតាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតាទយោ គហិតា។

២៦៤. យស្សាតិ “យស្ស ច ហោតី”តិ ឯត្ថ វុត្តំ “យស្សា”តិ បទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនាហ “**ហោតីតិ យោជេតព្ព**”ន្តិ។

២៨០. តស្សាតិ “ពលវកិលេសភូតាយ វិចិកិច្ឆាយា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៨០) បទស្ស។ **តេនា**តិ “តណ្ហាដ្ឋានេ”តិ បទេន។ **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឥមស្មិំ បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយាទី សង្គណ្ហាតិ។

អកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលាព្យាកតនិទ្ទេសវណ្ណនា

៣០៦. សព្យាបារានីតិ សឧស្សាហានិ, វិបាកធម្មានីតិ អត្ថោ។ បរិហីនំ អវិជ្ជាង្គានំ ឯតេសន្តិ **បរិហីនាវិជ្ជាង្គានា**។

សន្ធាយាតិ អធិប្បាយំ វិភាវេន្តោ វិយ វទតិ, សរូបេនេវ បន “ន ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ រូបំ សមុដ្ឋាបេន្តី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៣០៦) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ នាមរូបំ ន ន លព្ភតីតិ យោជនា។

កុសលាព្យាកតនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អវិជ្ជាមូលកកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៣៤. កុសលផលេតិ កុសលវិបាកបដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស គហិតត្តា តស្ស សាទុរសវិសរុក្ខពីជសទិសតា វុត្តា។

យទិបិ “សង្ខារហេតុក”ន្តិអាទិនា យោជនា លព្ភតិ, អវិគតចតុក្កាទីនិ បន ន លព្ភន្តិ យថាលាភ យោជនាយ ទស្សិតត្តា។

អវិជ្ជាមូលកកុសលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កុសលមូលកវិបាកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៤៣. កម្មំ វិយ បច្ចយោ ហោតិ វិបាកភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ វិបាកស្ស កម្មំ បច្ចយោ ហោន្តំ សាតិសយំ ហោតីតិ តស្ស និប្បរិយាយតា, តំសម្បយុត្តានំ បរិយាយតា សិយាតិ អធិប្បាយេន “**បរិយាយេន ឧបនិស្សយបច្ចយោតិ វុត្តានី**”តិ អាហ។ “កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣), អកុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣), វិបាកធម្មធម្មោ នេវវិបាកន វិបាកធម្មធម្មស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.៣.១០៣) បន វចនតោ និប្បរិយាយេន សព្ពេបិ កុសលាកុសលា ធម្មា វិបាកស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយោ ហោតីតិ អយមត្ថោ ទិស្សតិ។ “កុសលមូលំ អកុសល មូល”ន្តិ ឥមេសំ អន្វាទេសោបិ បច្ចយសទ្ទាបេក្ខាយ “ឯសា”តិ បុល្លិង្គវសេន វុត្តោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឯសាតិ…បេ… យោជេតព្ព**”ន្តិ។

“**មនសិការោបិ**”តិអាទិនា អប្បហីនាវិជ្ជានម្បិ កិរិយាយ កុសលាកុសលមូលានិ, អវិជ្ជា ច ឧបនិស្សយា ន ហោន្តីតិ ទស្សេតិ។ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដភូតានិយេវ សង្ខារវិញ្ញាណានិ បច្ឆិមនយេ អធិប្បេតានីតិ វុត្តំ “**កិរិយានិ បន…បេ…. គច្ឆន្តី**”តិ។ តេសំ បច្ចយានំ វសេន អនេកប្បការតោតិ អធិប្បាយោតិ យោជនា។

នវាទិភេទានន្តិ នវអដ្ឋសត្តឆាតិ ឯវំបភេទានំ។ **ចតុន្នំ ចតុក្កាន**ន្តិ បុរិមនយេ បច្ឆិមនយេ ច អាគតានំ យថាលាភំ ចតុន្នំ ចតុន្នំ ចតុក្កានំ។ “កុសលាកុសលានំ បន វិបាកេ ចា”តិ **ច**-សទ្ទេន កុសលាកុសលេ ចាតិ សមុច្ចេតព្ពោតិ អាហ “**កុសល…បេ…. វត្តព្ព**”ន្តិ។ **មូលបទេកបច្ចយតាវសេនា**តិ មូលបទស្ស ឯកបច្ចយភាវវសេន ឧបនិស្សយបច្ចយតាវសេន។ **ឯកស្សេវ នយស្សា**តិ កុសលាកុសលេសុ អវិជ្ជាមូលកស្ស, វិបាកេសុ កុសលាកុសលមូលកស្សាតិ ឯវំ ឯកស្សេវ នយស្ស វសេន។ **ធម្មបច្ចយភេទេ**តិ ធម្មស្ស បច្ចយភូតស្ស, បច្ចយុប្បន្នស្ស វា បច្ចយភាវេន ភេទេតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អវិជ្ជាទីន**”ន្តិអាទី វត្វា បុន តមេវ “**តំតំ ចិត្តុប្បាទា**”តិអាទិនា បការន្តរេន វិភាវេតិ។

កុសលមូលកវិបាកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. សតិបដ្ឋានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា

៣៥៥. សមានសទ្ទវចនីយានំ អត្ថានំ ឧទ្ធរណំ **អត្ថុទ្ធារោ**។ សោ យស្មា សទ្ទត្ថវិចារោ ន ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“ន ឥធ…បេ… អត្ថុទស្សន”ន្តិ។ ប-សទ្ទោ បធានត្ថទីបកោ** “បណីតា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៤) វិយ។

អនវស្សុតតា អនុបកិលិដ្ឋតា។ តេនាហ **“តទុភយវីតិវត្តតា”**តិ។

ភុសត្ថំ បក្ខន្ទនន្តិ ភុសត្ថវិសិដ្ឋំ បក្ខន្ទនំ អនុបវិសនំ។

អស្សាទស្សាតិ តណ្ហាយ។ “និច្ចំ អត្តា”តិ អភិនិវេសវត្ថុតាយ ទិដ្ឋិយា វិសេសការណានំ ចិត្តធម្មានំ តណ្ហាយបិ វត្ថុភាវតោ វិសេសគ្គហណំ, តថា កាយវេទនានំ ទិដ្ឋិយាបិ វត្ថុភាវសម្ភវតោ **“វិសេសេនា”**តិ វុត្តំ។ សរាគវីតរាគាទិវិភាគទ្វយវសេនេវ ចិត្តានុបស្សនាយ វុត្តត្តា តំ **“នាតិបភេទគត”**ន្តិ វុត្តំ។ **ធម្មា**តិ ឥធ សញ្ញាសង្ខារក្ខន្ធា អធិប្បេតា, សង្ខារក្ខន្ធោ ច ផស្សាទិវសេន អនេកភេទោតិ ធម្មានុបស្សនា **“អតិបភេទគតា”**តិ វុត្តា។ សរាគាទិវិភាគវសេន សោឡសភេទត្តា វា ចិត្តានុបស្សនា នាតិបភេទគតា វុត្តា, សុត្តេ អាគតនយេន នីវរណាទិវសេន អនេកភេទត្តា ធម្មានុបស្សនា អតិបភេទគតា វុត្តា។ “វិសុទ្ធិមគ្គោតិ វុត្តានី”តិ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។ តា អនុបស្សនា ឯតេសន្តិ **តទនុបស្សនា**, ចិត្តធម្មានុបស្សិនោ បុគ្គលា, តេសំ។

តត្ថ “អសុភភាវទស្សនេនា”តិ យថាឋិតវសេនាបិ យោជនា លព្ភតេវ។ **ភវោឃស្ស វេទនា វត្ថុ** ភវស្សាទភាវតោ។ **និច្ចគ្គហណវសេនា**តិ អត្តាភិនិវេសវិសិដ្ឋស្ស និច្ចគ្គហណស្ស វសេន។ តថា ហិ វុត្តំ **“សស្សតស្ស អត្តនោ”**តិ។ ឱឃេសុ វុត្តនយា ឯវ យោគាសវេសុបិ យោជនា អត្ថតោ អភិន្នត្តាតិ តេ ន គហិតា។ **និច្ចគ្គហណវសេនា**តិ អត្តាភិនិវេសវិសិដ្ឋស្ស និច្ចគ្គហណស្ស វសេន។ បឋមោឃគតិយចតុត្ថគន្ថយោជនាយំ វុត្តនយេនេវ កាយចិត្តធម្មានំ ឥតរុបាទានវត្ថុតា គហេតព្ពាតិ វេទនាយ ទិដ្ឋុបាទានវត្ថុតា ទស្សិតា។ តថា កាយវេទនានំ ឆន្ទទោសាគតិវត្ថុតា កាមោឃព្យាបាទកាយគន្ថវត្ថុតាវចនេន វុត្តាតិ។ តេនាហ **“អវុត្តានំ វុត្តនយេន វត្ថុភាវោ យោជេតព្ពោ”**តិ។

ធារណតា អសម្មុស្សនតា, អនុស្សរណមេវ វា។ **ឯកត្តេ**តិ ឯកសភាវេ និស្សរណាទិវសេន។ **សមាគមោ** សច្ឆិកិរិយា។ **សតិបដ្ឋានសភាវោ** សម្មាសតិតា និយ្យានសតិតា សមានភាគតា ឯកជាតិតា សភាគតា។ **បុរិមស្មិ**ន្តិ “ឯកត្តេ និព្ពានេ សមាគមោ ឯកត្តសមោសរណ”ន្តិ ឯតស្មិំ អត្ថេ។ **វិសុ**ន្តិ នានាអត្ថទ្វយភាវេន។ តទេវ គមនំ សមោសរណន្តិ សតិសទ្ទត្ថន្តរាភាវា…បេ… ឯកភាវស្សាតិ យោជេតព្ពំ។ **សតិសទ្ទត្ថវសេន អវុច្ចមានេ**តិ “ឯកោ សតិបដ្ឋានសភាវោ ឯកត្ត”ន្តិអាទិនា អវុច្ចមានេ, “ឯកត្តេ និព្ពានេ សមាគមោ ឯកត្តសមោសរណ”ន្តិ ឯវំ វុច្ចមានេតិ អត្ថោ។ **ធារណតាវ សតី**តិ “សរណតា”តិ (ធ. ស. ១៤) វុត្តធារណតា ឯវ សតីតិ កត្វា។ **សតិសទ្ទត្ថន្តរាភាវា**តិ សតិសង្ខាតស្ស សរណេកត្តសមោសរណសទ្ទត្ថតោ អញ្ញស្ស អត្ថស្ស អភាវា។ **បុរិម**ន្តិ សរណបទំ។ **និព្ពានសមោសរណេបី**តិ យថាវុត្តេ ទុតិយេ អត្ថេ សរណេកត្តសមោសរណបទានិ សហិតានេវ សតិបដ្ឋានេកភាវស្ស ញាបកានិ, ឯវំ និព្ពានសមោសរណេបិ “ឯកត្តេ និព្ពានេ សមាគមោ ឯកត្តសមោសរណ”ន្តិ ឯតស្មិម្បិ អត្ថេ សតិ…បេ… ការណានិ។

អានាបានបព្ពាទីនន្តិ អានាបានបព្ពឥរិយាបថចតុសម្បជញ្ញ កោដ្ឋាស ធាតុមនសិការនវសិវថិកបព្ពានីតិ ឯតេសំ។ ឥមេសុ បន យស្មា កេសុចិ ទេវានំ កម្មដ្ឋានំ ន ឥជ្ឈតិ, តស្មា តានិ អនាមសិត្វា យទិបិ កោដ្ឋាសធាតុមនសិការវសេនេវេត្ថ ទេសនា បវត្តា, ទេសនន្តរេ បន អាគតំ អនវសេសំ កាយានុបស្សនាវិភាគំ ទស្សេតុំ “ចុទ្ទសវិធេន កាយានុបស្សនំ ភាវេត្វា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៣៥៥) វុត្តំ។ តេនាហ **“មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ វុត្តាន”**ន្តិ។ **“តថា”**តិ ឥមិនា “មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ (ទី. និ. ២.៣៨២) វុត្តាន”ន្តិ ឥមមេវ ឧបសំហរតិ។ **បញ្ចវិធេនា**តិ នីវរណឧបាទានក្ខន្ធាយតនពោជ្ឈង្គអរិយសច្ចានំ វសេន បញ្ចធា។ **ភាវនានុភាវោ** អរិយមគ្គគ្គហណសមត្ថតា។

តំនិយមតោតិ តស្សា កាយានុបស្សនាទិបដិបត្តិយា និយមតោ។ តស្សា ភិក្ខុភាវេ និយតេ សាបិ ភិក្ខុភាវេ និយតាយេវ នាម ហោតិ។

កាយានុបស្សនាឧទ្ទេសវណ្ណនា

ឯត្ថាតិ កាយេ។ អវយវា អស្ស អត្ថីតិ អវយវី, សមុទាយោ, សមូហោតិ អត្ថោ, សោ បន អវយវវិនិមុត្តំ ទ្រព្យន្តរន្តិ គាហោ លទ្ធិ **អវយវីគាហោ**។ ហត្ថបាទាទិអង្គលិនខាទិអង្គបច្ចង្គេ សន្និវេសវិសិដ្ឋេ ឧបាទាយ យាយំ អង្គបច្ចង្គសមញ្ញា ចេវ កាយសមញ្ញា ច, តំ អតិក្កមិត្វា ឥត្ថិបុរិសរថយដាទិទ្រព្យន្តិបរិកប្បនំ **សមញ្ញាតិធាវនំ**។ អថ វា យថាវុត្តសមញ្ញំ អតិក្កមិត្វា បកតិអាទិទ្រព្យាទិជីវាទិកាយាទិបទត្ថន្តរបរិកប្បនំ **សមញ្ញាតិធាវនំ**។ និច្ច សារាទិគាហភូតោ អភិនិវេសោ **សារាទានាភិនិវេសោ**។

ន តំ ទិដ្ឋន្តិ តំ ឥត្ថិបុរិសាទិ ទិដ្ឋំ ន ហោតិ។ ទិដ្ឋំ វា ឥត្ថិបុរិសាទិ ន ហោតីតិ យោជនា។ **យថាវុត្តន្តិ** កេសាទិភូតុបាទាយសមូហសង្ខាតំ។

កេសាទិបថវិន្តិ កេសាទិសញ្ញិតំ សសម្ភារបថវឹ។ **បុព្ពាបរិយភាវេនា**តិ សន្តានវសេន។ **អញ្ញត្ថា**តិ "អាបោ កាយ"ន្តិ ឯវមាទីសុ។

អជ្ឈត្តពហិទ្ធាតិ សបរសន្តានេ កាយោ វុត្តោតិ។ "**កាយោ**"តិ ចេត្ថ សម្មសនុបគា រូបធម្មា អធិប្បេតាតិ អាហ "**អជ្ឈត្តពហិទ្ធាធម្មាន**"ន្តិ។ ឃដិតំ ឯកាពទ្ធំ អារម្មណំ **ឃដិតារម្មណំ**, ឯការម្មណភូតន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ "**ឯកតោ អារម្មណភាវោ នត្ថី**"តិ។

អន្តោឱលីយនា អន្តោសង្កោចោ អន្តរាវោសានំ។

ទ្វីហីតិ អភិជ្ឈាវិនយទោមនស្សវិនយេហិ។

សតិ ច សម្បជញ្ញញ្ច **សតិសម្បជញ្ញំ**, តេន។ **ឯតេន** ករណភូតេន។ វិបក្ខធម្មេហិ អនន្តរិតត្តា **អវិច្ឆិន្នស្ស**។ **តស្ស** សព្ពត្ថិកកម្មដ្ឋានស្ស។

កាយានុបស្សនាឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនានុបស្សនាទិឧទ្ទេសវណ្ណនា

សុខាទីនន្តិ សុខទុក្ខាទុក្ខមសុខានំ។

រូបាទិអារម្មណនានត្តភេទានំ វសេន យោជេតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។ តថា ច សេសេសុបិ។ **សវត្ថុកាវត្ថុកាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ហីនាទិយោនិអាទិភេទំ សង្គណ្ហាតិ។ វិសុំ វិសុំ ន វត្តព្ពន្តិ ចោទនំ ទស្សេតីតិ យោជនា។ **ឯកត្ថា**តិ កាយាទីសុ ឯកស្មឹ។ **បុរិមចោទនាយា**តិ "បុព្ពេ បហីនត្តា បុន បហានំ ន វត្តព្ព"ន្តិ ចោទនាយ។ **បហីន**ន្តិ វិក្ខម្ភិតំ។ **បដិបក្ខភាវនាយា**តិ មគ្គភាវនាយ។ **ឧភយត្ថា**តិ ឧភយចោទនាយ។ **ឧភយ**ន្តិ បរិហារទ្វយំ។ យស្មា បុរិមចោទនាយ នានាបុគ្គលបរិហារោ, នានាចិត្តក្ខណិកបរិហារោ ច សម្ភវតិ, ទុតិយចោទនាយ បន នានាចិត្តក្ខណិកបរិហារោយេវ, តស្មា វុត្តំ "**សម្ភវតោ យោជេតព្ព**"ន្តិ។ មគ្គសតិបដ្ឋានភាវនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **សព្ពត្ថា**តិ សព្ពេសុ កាយាទីសុ។

វេទនានុបស្សនាទិឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាយានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៥៦. **អជ្ឈត្តាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឥធ វុត្តា ពហិទ្ធាអជ្ឈត្តពហិទ្ធាអនុបស្សនប្បការា វិយ មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ វុត្តា សមុទយធម្មានុបស្សិអាទិអនុបស្សនប្បការាបិ កាយានុបស្សនាភាវតោ គហិតា ឥច្ចេវ វេទិតព្ពំ។ **តត្ថា**តិ អជ្ឈត្តាទិអនុបស្សនាយំ។ **ចុទ្ទស បការា** មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ អាគតចុទ្ទសប្បការាទិកេ អបេក្ខិត្វា

ឥធ វុត្តោ។ អជ្ឈត្តាទិប្បការោ ឯកោ បការោតិ អាហ “**ឯកប្បការនិទ្ទេសេនា**”តិ។ **ពាហិរេសូ**តិ ឯកច្ចេសុ អញ្ញតិត្ថិយេសុ។ តេសម្បិ ហិ អានាបានាទិវសេន សមថបក្ខិកា កាយានុបស្សនា សម្ភវតិ។ តេនាហ “**ឯកទេស សម្ភវតោ**”តិ។

តចស្ស ច អតចបរិច្ឆិន្នតា តចេន អបរិច្ឆិន្នតា អត្ថីតិ យោជនា។ “ទីឃពាហុ នច្ចតូ”តិអាទីសុ វិយ អញ្ញបទត្ថេបិ សមាសេ អវយវបទត្ថសង្គហោ លព្ភតេវាតិ វុត្តំ “**កាយេកទេសភូតោ តចោ គហិតោ ឯវា**”តិ។ តចបដិពទ្ធានំ នខទន្តន្ហារុមំសានំ, តចបដិពទ្ធានំ តទនុប្បវិដ្ឋមូលានំ កេសលោមានំ, តប្បដិពទ្ធបដិពទ្ធានំ ឥតរេសំ សមូហភូតោ សព្ពោ កាយោ “តចបរិយន្តោ”ត្វេវ វុត្តោតិ ទស្សេន្តោ “**តប្បដិពទ្ធា**”តិអាទិមាហ។ អត្ថិ កេសា, អត្ថិ លោមាតិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ **អត្ថី**តិ បុថុត្តវាចី ឯកំ និបាតបទំ, ន កិរិយាបទំ។ កិរិយាបទត្តេ ហិ សន្តីតិ វត្តព្ពំ សិយា, វចនវិបល្លាសេន វា វុត្តន្តិ។

កម្មដ្ឋានស្ស វាចុគ្គតករណាទិនា ឧគ្គណ្ហនំ **ឧគ្គហោ**។ កោដ្ឋាសបាឡិយា ហិ វាចុគ្គតករណំ, មនសិកិរិយាយ កេសាទីនំ វណ្ណាទិតោ ឧបធារណស្ស ច បគុណភាវាបាទនំ ឥធ ឧគ្គហោ។ យេន បន នយេន យោគាវចរោ តត្ថ កុសលោ ហោតិ, សោ **វិធី**តិ វុត្តោ។

បុរិមេហីតិ បុរិមបុរិមេហិ បញ្ចកឆក្កេហិ សម្ពន្ធោ វុត្តោ។ “មំសំ…បេ…. វក្ក”ន្តិ ហិ អនុលោមតោ វក្កបញ្ចកស្ស បុន “វក្កំ…បេ…. កេសា”តិ វក្កបញ្ចកស្ស, តចបញ្ចកស្ស ច បដិលោមតោ សជ្ឈាយក្កមោ សម្ពន្ធោ ទស្សិតោ។ ស្វាយំ សជ្ឈាយោតិ សម្ពន្ធោ។ **វិសុំ តិបញ្ចាហ**ន្តិ អនុលោមតោ បញ្ចាហំ, បដិលោមតោ បញ្ចាហំ, អនុលោមបដិលោមតោ បញ្ចាហន្តិ ឯវំ បញ្ចកឆក្កេសុ បច្ចេកំ តិបញ្ចាហំ។ **បុរិមេហិ ឯកតោ តិបញ្ចាហ**ន្តិ តចបញ្ចកាទីហិ សទ្ធឹ អនុលោមតោ វក្កបញ្ចកាទីនិ ឯកជ្ឈំ កត្វា វុត្តនយេនេវ តិបញ្ចាហំ ។ **អាទិអន្តទស្សនវសេនា**តិអាទិភូតស្ស អនុលោមតោ សជ្ឈាយស្ស, អនុលោមបដិលោមតោ សជ្ឈាយេ អន្តភូតស្ស បដិលោមតោ សជ្ឈាយស្ស ទស្សនវសេន។ តេនាហ “**អនុលោម…បេ…. អន្តិមោ**”តិ។ **ឯតម្បី**តិ យទិទំ បុរិមេហិ សទ្ធឹ បច្ឆិមស្ស បញ្ចកាទិនោ ឯកតោ សជ្ឈាយករណំ, បញ្ចកាទីនំ បច្ចេកំ អនុលោមាទិនា សជ្ឈាយប្បការតោ អញ្ញោ សជ្ឈាយប្បការោ ឯសោតិ អត្ថោ។ ទ្វិន្នំ ហត្ថានំ ឯកមុខា អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធា ឋបិតា អង្គុលិយោ ឥធ ហត្ថសង្ខលិកាតិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**អង្គុលិបន្តី**”តិ។ **អសុភលក្ខណំ** កេសាទីនំ បដិក្កូលភាវោ។ ថទ្ធាទិភាវោ **ធាតុលក្ខណំ**។

អត្តនោ កោដ្ឋាសោ, សមានោ វា កោដ្ឋាសោ សកោដ្ឋាសោ, តត្ថ ភវោ **សកោដ្ឋាសិកោ**, កម្មដ្ឋានំ។

កាយានុបស្សនំ ហិត្វាតិ អសុភតោ វា ធាតុតោ អនុបស្សនំ មនសិការំ អកត្វា។ បុព្ពេ វិយ បរិយន្តតាលញ្ច អាទិតាលញ្ច អគន្ត្វា។

សមាធានាទិវិសេសយោគេន អធិកំ ចិត្តន្តិ **អធិចិត្តំ**។ តេន វុត្តំ “**សមថវិបស្សនាចិត្ត**”ន្តិ។ **មនសិករណំ ចិត្ត**ន្តិ ឯកត្តំ សមាធិនិមិត្តស្សេវ សមន្នាហារកំ ចិត្តំ។ វិក្ខេបវសេន ចិត្តស្ស នានារម្មណេ វិសដប្បវត្តិ ឥធ បភញ្ជនំ, សមាធានេន តទភាវតោ **ន ច បភញ្ជនសភាវំ**។

សត្ថិភាវនតា បច្ចក្ខការិតា។ **បុព្ពហេតាទិកេ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន តទនុរូបមនសិការានុយោគាទី សង្គណ្ហាតិ។

សមប្បវត្តន្តិ លីនុទ្ធច្ចរហិតំ។ **តថាបវត្តិយា**តិ មជ្ឈិមសមថនិមិត្តំ បដិបត្តិយា, តត្ថ ច បក្ខន្ទនេន សិទ្ធាយ យថាវុត្តសមប្បវត្តិយា។ **បញ្ញាយ តោសេតី**តិ យាយំ តត្ថ ជាតានំ ធម្មានំ អនតិវត្តនា, ឥន្ទ្រិយានំ ឯករសតា, តទុបគវីរិយវាហនា, អាសេវនាតិ ឥមាសំ សាធិកា ភាវនាបញ្ញា, តាយ អធិចិត្តំ តោសេតិ បហដ្ឋំ ករោតិ។ យថាវុត្តវិសេសសិទ្ធិយាវ ហិ តំសាធិកាយ បញ្ញាយ តំ ចិត្តំ សម្បហំសិតំ នាម ហោតិ។ ឯវំ សម្បហំសន្តោ ច យស្មា សព្ពសោ បរិពន្ធវិសោធនេន បញ្ញាយ ចិត្តំ វោទាបេតីតិ ច វុច្ចតិ, តស្មា “**សមុត្តេជេតិ ចា**”តិ វុត្តំ។ **និរស្សាទ**ន្តិ បុព្ពេនាបរំ វិសេសាលាភេន ភាវនារសវិរហិតំ។ **សម្បហំសេតី**តិ ភាវនាយ ចិត្តំ សម្មា បហាសេតិ បមោទេតិ។ **សមុត្តេជេតី**តិ សម្មា តត្ថ ឧត្តេជេតិ។

អាសយោ បវត្តិដ្ឋានំ។

វវត្ថិតតន្តិ អសំកិណ្ណតំ។

អន្តោតិ អព្ភន្តរេ កោដ្ឋាសេ។ **សុខុមន្តិ** សុខុមន្ទារុអាទី សន្ធាយ វទតិ។

តាលបដ្ដិកា តាលបត្តវិលិវេហិ កតកដសារកោ។

គណនាយ **មត្តា**-សទ្ទោ កតិបយេហិ ឩនភាវទីបនត្ថំ វុច្ចតិ។ ទន្តដ្ឋិវជ្ជិតានិ តីហិ ឩនានិ តីណិ អដ្ឋិសតានិ។ តស្មា **“តិមត្តានី”**តិ វុត្តំ។ យំ បន វិសុទ្ធិមគ្គេ “អតិរេកតិសតអដ្ឋិកសមុស្សយ”ន្តិ (វិសុទ្ធិ. ១.១២២) វុត្តំ, តំ ទន្តដ្ឋីនិបិ គហេត្វា សព្ពសង្គាហិកនយេន វុត្តំ។ “គោប្ផកដ្ឋិកាទីនិ អវុត្តានី”តិ ន វត្តព្ពំ “ឯកេកស្មិំ បាទេ ទ្វេ គោប្ផកដ្ឋីនី”តិ វុត្តត្តា, “អានិសទដ្ឋិអាទីនី”តិ បន វត្តព្ពំ។

តេន អដ្ឋិនាតិ ឩរុដ្ឋិនា។

មរុម្ពេហីតិ មរុម្ពចុណ្ណេហិ។

សុសមាហិតចិត្តេន ហេតុភូតេន។ **នានារម្មណវិប្ផន្ទនវិរហេនា**តិ នានារម្មណភាវេន វិប្ផន្ទនំ នានារម្មណវិប្ផន្ទនំ, តេន វិរហេន។ **អនតិក្កន្តបីតិសុខស្ស** ឈានចិត្តស្ស។ តំសមង្គីបុគ្គលស្ស វា។

បដិក្កូលធាតុវណ្ណវិសេសន្តិ បដិក្កូលវិសេសំ, ធាតុវិសេសំ, វណ្ណកសិណវិសេសំ។ វក្កបញ្ចកាទីសុ បញ្ចសុ វិសុំ, ហេដ្ឋិមេហិ ឯកតោ ច សជ្ឈាយេ ឆន្នំ ឆន្នំ បញ្ចាហានំ វសេន បញ្ច មាសា បរិបុណ្ណា លព្ភន្តិ, តចបញ្ចកេ បន វិសុំ តិបញ្ចាហមេវាតិ អាហ **“អឌ្ឍមាសេ ឩនេបី”**តិ។ **មាសន្តរគមនំ** សជ្ឈាយស្ស សត្តមាទិមាសគមនំ។

យមេនន្តិ ពន្ធេន្តំ។

“នីលំ បីត”ន្តិអាទិនា សង្ខាដេ នីលាទិវវត្ថានំ តំនិស្សយត្តា មហាភូតេ ឧបាទាយាតិ អាហ **“មហាភូតំ... បេ.... ទុក្ខន្ទន្តិអាទិនា”**តិ។ ឧបាទាយរូបំ មហាភូតេន បរិច្ឆិន្ទន្តិ យោជនា។ **តស្សា**តិ ឧបាទារូបស្ស។ **តតោ**តិ មហាភូតតោ។ ឆាយាយ អាតបបច្ចយភាវោ អាតបោ បច្ចយោ ឯតិស្សាតិ, អាតបស្ស ឆាយាយ ឧប្បាទកភាវោ **ឆាយាតបានំ អាតបបច្ចយឆាយុប្បាទកភាវោ**។ តេន ឧប្បាទេតព្ពឧប្បាទកភាវោ អញ្ញមញ្ញបរិច្ឆេទកតាតិ ទស្សេតិ។ **អាយតនានិ ច ទ្វារានិ ចា**តិ ទ្វាទសាយតនានិ, តទេកទេសភូតានិ ទ្វារានិ ច។

សប្បច្ចយភាវាតិ សប្បច្ចយត្តា។

យថាវុត្តេន អាការេនាតិ “ឥតិ ឥទំ សត្តវិធំ ឧគ្គហកោសល្លំ សុគ្គហិតំ កត្វា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ៣៥៦), “ឥមំ បន កម្មដ្ឋានំ ភាវេត្វា អរហត្តំ បាបុណិតុកាមេនា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ៣៥៦) វា វុត្តប្បការេន វិធិនា។ “អវិសេសតោ បន សាធារណវសេន ឯវំ វេទិតព្ពា”តិ, “ឥតោ បដ្ឋាយា”តិ ច វទន្តិ។ **វណ្ណាទិមុខេនា**តិ វណ្ណបដិក្កូលសុញ្ញតាមុខេន។ **ឧបដ្ឋានន្តិ** កម្មដ្ឋានស្ស ឧបដ្ឋានំ, យោ ឧគ្គហោតិ វុត្តោ។ **ឯត្ថា**តិ ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានបឋមជ្ឈានវិបស្សនាសុ ឯកស្មិំ សន្ទិយតិ។ កេន? កម្មដ្ឋានមនសិការេនេវ, តស្មា ឧគ្គហោវ សន្ធិ **ឧគ្គហសន្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។

ឧដ្ឋានកំ ឧប្បជ្ជនកំ។ សាតិរេកានិ ឆ អម្ពណានិ **កុម្ភំ**។ **តតោ**តិ មុខធោវនខាទនភោជនកិច្ចតោ។ **និវត្តតី**តិ អរហត្តាធិគមេន អច្ចន្តនិវត្តិវសេន និវត្តតិ។

កម្មមេវាតិ មនសិការកម្មមេវ។ **អារម្មណន្តិ** បុព្ពភាគភាវនារម្មណំ។

តថាតិ វនមក្កដោ វិយ។

ឯកន្តិ ឯកំ កោដ្ឋាសំ។

សត្តគហណរហិតេតិ សត្តបញ្ញត្តិម្បិ អនាមសិត្វា ទេសិតត្តា វុត្តំ។ សសន្តានគាយ អហំការវត្ថុម្ហិ អប្បហីនមានស្ស បហីនាការំ សន្ធាយាហ **“វិទ្ធស្តាហំការេ”**តិ។ **តត្ថា**តិ បរស្ស កាយេ។

៣៥៧. អាទិម្ហិ សេវនា មនសិការស្ស ឧប្បាទនា អារម្ភោ។

៣៦២. **គមិតា**តិ វិគមិតា។

កាយានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វេទនានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៦៣. **សម្បជានស្សា**តិ សម្មា បការេហិ ជានន្តស្ស, វត្ថារម្មណេហិ សទ្ធឹ សុខសាមិសាទិប្បការេហិ អវិបរីតំ វេទនំ ជានន្តស្សាតិ អត្ថោ។ បុព្ពភាគភាវនា វោហារានុសារេនេវ បវត្តតីតិ អាហ **“វោហារមត្តេនា”**តិ។ **វេទយាមី**តិ “អហំ វេទយាមី”តិ អត្តូបនាយិកា វុត្តាតិ, បរិញ្ញាតវេទនោបិ វា ឧប្បន្នាយ សុខវេទនាយ លោកវោហារេន “សុខំ វេទនំ វេទយាមី”តិ ជានាតិ, វោហរតិ ច, បគេវ ឥតរោ។ តេនាហ **“វោហារមត្តេន វុត្ត”**ន្តិ។

ឧភយន្តិ វីរិយសមាធឹ។ **សហ យោជេត្វា**តិ សមធុរកិច្ចតោ អនូនាធិកំ កត្វា។ អត្ថធម្មាទីសុ សម្មោហវិទ្ធំសនវសេន បវត្តា មគ្គបញ្ញា **ឯវ លោកុត្តរបដិសម្ភិទា**។

វណ្ណមុខាទីសុ **តីសុបិ មុខេសុ។ បរិគ្គហស្សា**តិ អរូបបរិគ្គហស្ស។ “វត្ថុ នាម ករជកាយោ”តិ វចនេន និវត្តិតំ ទស្សេន្តោ **“ន ចក្ខាទីនិ ឆ វត្ថូនី”**តិ អាហ។ អញ្ញមញ្ញបត្ថម្ភេន ឋិតេសុ ទ្វីសុ នឡកលាបេសុ ឯកស្ស ឥតរបដិពទ្ធដ្ឋិតិតា វិយ នាមកាយស្ស រូបកាយបដិពទ្ធវុត្តិតាទស្សនញ្ចេតំ និស្សយបច្ចយវិសេសទស្សនន្តិ។

តេសន្តិ យេសំ ផស្សវិញ្ញាណានិ បាកដានិ, តេសំ។ **អញ្ញេស**ន្តិ តតោ អញ្ញេសំ, យេសំ ផស្សវិញ្ញាណានិ ន បាកដានិ។ សុខទុក្ខវេទនានំ សុវិភូតវុត្តិតាយ វុត្តំ **“សព្ពេសំ វិនេយ្យានំ វេទនា បាកដា”**តិ។ **វិលាបេត្វា វិលាបេត្វា**តិ សុវិសុទ្ធំ នវនីតំ វិលាបេត្វា សីតិភូតំ អតិសីតលេ ឧទកេ បក្ខិបិត្វា បត្ថិន្នំ ឋិតំ មត្ថេត្វា បរិបិណ្ឌេត្វា បុន វិលាបេត្វាតិ សតវារំ ឯវំ កត្វា។

តត្ថាបីតិ យត្ថ អរូបកម្មដ្ឋានំ ឯវ...បេ... ទស្សិតំ, តត្ថាបិ។ យេសុ សុត្តេសុ តទន្តោគធំ រូបកម្មដ្ឋានន្តិ យោជនា។

វេទនានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចិត្តានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា

៣៦៥. កិលេសសម្បយុត្តានំ ន វិសុទ្ធតា ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥតរេហិបី**តិ អត្តនា សម្បយុត្តកិលេសតោ ឥតរេហិបិ អសម្បយុត្តេហិ។ **វិសុំ វចន**ន្តិ អញ្ញាកុសលតោ វិសុំ កត្វា វចនំ។ **វិសិដ្ឋគ្គហណ**ន្តិ វិសិដ្ឋតាគហណំ, អាវេណិកសមោហតាទស្សនន្តិ អត្ថោ, យតោ តទុភយំ មោមូហចិត្តន្តិ វុច្ចតិ។

ចិត្តានុបស្សនានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធម្មានុបស្សនានិទ្ទេសោ

ក. នីវរណបព្ពវណ្ណនា

៣៦៧. ឯកស្មឹ យុគេ ពទ្ធគោណានំ វិយ ឯកតោ បវត្តិ **យុគនទ្ធតា**។

គហណាការេនាតិ អសុភេបិ អារម្មណេ “សុភ”ន្តិ គហណាការេន។ **និមិត្តន្តិ ចា**តិ សុភនិមិត្តន្តិ ច វុច្ចតីតិ យោជនា។ ឯកំសេន សត្តា អត្តនោ អត្តនោ ហិតសុខមេវ អាសីសន្តីតិ កត្វា វុត្តំ **“អាកង្ខិតស្ស ហិតសុខស្សា”**តិ។ **អនុបាយោ** ឯវ ច ហិតវិសិដ្ឋស្ស សុខស្ស អយោនិសោមនសិការោ, អាកង្ខិតស្ស វា យថាធិប្បេតស្ស ហិតសុខស្ស **អនុបាយភូតោ**។ អវិជ្ជន្នា ហិ តាទិសេបិ បវត្តន្តីតិ។ **និប្ផាទេតព្ពោ**តិ អយោនិសោមនសិការេន និព្ពត្តេតព្ពោ កាមច្ឆន្ទោតិ អត្ថោ។

តទនុកូលត្តាតិ តេសំ អសុភេ “សុភ”ន្តិ, “អសុភ”ន្តិ ច បវត្តានំ អយោនិសោមនសិការយោនិសោមនសិការានំ អនុកូលត្តា។ រូបាទីសុ អនិច្ចាទិអភិនិវេសស្ស, អនិច្ចសញ្ញាទីនញ្ច យថាវុត្តមនសិការូបនិស្សយតា តទនុកូលតា។

អាហារេ បដិក្កូលសញ្ញំ សោ ឧប្បាទេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **តព្ពិបរិណាមស្សា**តិ ភោជនបរិណាមស្ស និស្សន្ទាទិកស្ស។ **តទាធារស្សា**តិ ឧទរស្ស, កាយស្សេវ វា។ **សោ**តិ ភោជនេមត្តញ្ញូ។ សុត្តន្តបរិយាយេន កាមរាគោ “កាមច្ឆន្ទនីវរណ”ន្តិ វុច្ចតីតិ អាហ “**អភិធម្មបរិយាយេនា**”តិ។ អភិធម្មេ ហិ “នីវរណំ ធម្មំ បដិច្ច នីវរណោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ នបុរេជាតបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ៣.៨.៨) ឯតស្ស វិភង្គេ “អរូបេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ថិនមិទ្ធនីវរណំ ឧទ្ធច្ចនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណំ ឧប្បជ្ជតី”តិអាទិវចនតោ ភវរាគោបិ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ វុត្តន្តិ វិញ្ញាយតិ។ តេនាហ “**សព្ពោបិ លោភោ កាមច្ឆន្ទនីវរណ**”ន្តិ។

សីមាភេទេ កតេតិ អត្តាទិមរិយាទាយ ភិន្នាយ, អត្តាទីសុ សព្ពត្ថ ឯករូបាយ មេត្តាភាវនាយាតិ អត្ថោ។ **វិហារាទិឧទ្ទេសរហិត**ន្តិ វិហារាទិបទេសបរិច្ឆេទរហិតំ។ **ឧគ្គហិតាយ** មេត្តាយ។ **អដ្ឋវីសតិវិធា**តិ ឥត្ថិអាទិវសេន សត្តវិធា បច្ចេកំ អវេរាទីហិ យោជនាវសេន អដ្ឋវីសតិវិធា។ **សត្តាទិឥត្ថិអាទិអវេរាទិយោគេនា**តិ ឯត្ថ សត្តាទិអវេរាទិយោគេន វីសតិ, ឥត្ថិអាទិអវេរាទិយោគេន អដ្ឋវីសតីតិ អដ្ឋចត្តារីសំ ឯកិស្សា ទិសាយ។ តថា សេសទិសាសុបីតិ សព្ពា សង្គហេត្វា អាហ “**អសីតាធិកចតុសតប្បភេទា**”តិ។

កតាកតានុសោចនញ្ច ន ហោតីតិ យោជនា។ “ពហុកំ សុតំ ហោតិ សុត្តំ គេយ្យ”ន្តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ៤.៦) ពហុស្សុតតា នវង្គស្ស សាសនស្ស វសេន វេទិតព្ពា, ន វិនយមត្តស្សេវាតិ វុឌ្ឍតំ បន អនបេក្ខិត្វា ឥច្ចេវ វុត្តំ, ន ពហុស្សុតតញ្ញោតិ។

តិដ្ឋតិ អនុប្បន្នា វិចិកិច្ឆា **ឯត្ថ** ឯតេសុ “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន”ន្តិអាទិកាយ (ម. និ. ១.១៨; ស. និ. ២.២០) បវត្តិយា អនេកភេទេសុ បុរិមុប្បន្នេសុ វិចិកិច្ឆាធម្មេសូតិ តេ **ឋានីយា** វុត្តា។

អដ្ឋវត្ថុកាបីតិ ន កេវលំ សោឡសវត្ថុកា, នាបិ រតនត្តយវត្ថុកា ច, អថ ខោ អដ្ឋវត្ថុកាបិ។ រតនត្តយេ សំសយាបន្នស្ស សិក្ខាទីសុ កង្ខាសម្ភវតោ, តត្ថ និព្ពេមតិកស្ស តទភាវតោ ច សេសវិចិកិច្ឆានំ រតនត្តយវិចិកិច្ឆាមូលិកតា ទដ្ឋព្ពា។ **អនុបវិសនំ** “ឯវមេត”ន្តិ សទ្ទហនវសេន អារម្មណស្ស បក្ខន្ទនំ។

នីវរណបព្ពវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា

តេនាតិ អត្ថសន្និស្សិតគ្គហណេន។

បច្ចយវសេន ទុព្ពលភាវោ **មន្ទតា**។

បព្ពតបទេសវនគហនន្តរិតោបិ គាមោ ន ទូរេ, បព្ពតំ បរិក្ខិបិត្វា គន្តព្ពតាយ អាវាសោ អរញ្ញលក្ខណូបេតោ, តស្មា មំសសោតេនេវ អស្សោសីតិ វទន្តិ។

សម្បត្តិហេតុតាយ បសាទោ សិនេហបរិយាយេន វុត្តោ។

ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខភាវាបាទនំ **តេជនំ**។ **តោសនំ** បមោទនំ។

ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សមថវិបស្សនាវសេន បឋមស្ស សតិបដ្ឋានស្ស, **សុទ្ធវិបស្សនាវសេន** ឥតរេសំ។ **អាគមនវសេន វុត្តំ** អញ្ញថា មគ្គសម្មាសតិយា កថំ កាយារម្មណតា សិយាតិ អធិប្បាយោ។ **កាយានុបស្សិអាទីនំ** ចតុព្ពិធានំ បុគ្គលានំ វុត្តានំ។ តេនាហ “**ន ហិ សក្កា ឯកស្ស…បេ…. វត្តុ**”ន្តិ។ **អនេកសតិសម្ភវាវពោធបសង្គា**តិ ឯកចិត្តុប្បាទេន អនេកិស្សា សតិយា សម្ភវស្ស, សតិ ច តស្មឹ អនេកាវពោធស្ស ច អាបជ្ជនតោ។ **សកិច្ចបរិច្ឆិន្នេ**តិ អត្តនោ កិច្ចវិសេសវិសិដ្ឋេ។ **ធម្មភេទេនា**តិ អារម្មណភេទវិសិដ្ឋេន ធម្មវិសេសេន។ **ន ធម្មស្ស ធម្មោ កិច្ច**ន្តិ ឯកស្ស ធម្មស្ស អញ្ញធម្មោ កិច្ចំ នាម ន ហោតិ តទភាវតោ។ **ធម្មភេទេន** ធម្មស្ស វិភាគេន។ **តស្ស ភេទោ**តិ តស្ស កិច្ចស្ស ភេទោ នត្ថិ។ **តស្មា**តិ យស្មា នយិធ ធម្មស្ស វិភាគេន កិច្ចភេទោ ឥច្ឆិតោ, កិច្ចភេទេន បន ធម្មវិភាគោ ឥច្ឆិតោ, តស្មា។ តេន វុត្តំ “**ឯកាវា**”តិអាទិ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៣៧៤. “**កាយេ កាយានុបស្សី**”តិ ឥទំ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន សតិបដ្ឋានវិសេសនំ, តញ្ច អាគមនសិទ្ធំ, អញ្ញថា តស្ស អសម្ភវតោតិ អាហ “**អាគមនវសេន…បេ… ទេសេត្វា**”តិ។ **បុគ្គលំ អនាមសិត្វា**តិ “កាយេ កាយានុបស្សី”តិ ឯវំ បុគ្គលំ អគ្គហេត្វា។ តថា អនាមសនតោ ឯវ **អាគមនវិសេសនំ អកត្វា**។ **នយទ្វយេ**តិ អនុបស្សនានយោ, សុទ្ធិកនយោតិ ឯតស្មិំ នយទ្វយេ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សតិបដ្ឋានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. សម្មប្បធានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៣៩០. ការណសទ្ទោ យុត្តិវាចកោ “សព្ពមេតំ អការណំ វទតី”តិអាទីសុ វិយ, តស្មា **ការណប្បធានា**តិ យុត្តិប្បធានា, អនុប្បន្នបាបកានុប្បាទនាទិកិរិយាយ អនុរូបប្បធានាតិ ឯវំ វា ឯត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ អនុប្បន្នបាបកាទីនំ អនុប្បាទាទិ **អនុប្បន្នបាបកានុប្បាទាទិ**។

៣៩១. **“ន អញ្ញោ ធម្មោ**តិ យថា តណ្ហាយនមិច្ឆាភិនិវេសវាយមនសភាវានំ តណ្ហាទីនំ ឆន្ទបរិយាយោ អញ្ញធម្មោ នាម ហោតិ កត្តុកម្យតាសង្ខាតស្ស ឆន្ទនិយស្ស តេសុ អភាវា, ធម្មច្ឆន្ទោ បន តំសភាវត្តា អញ្ញធម្មោ ន ហោតិ។ តេនាហ **“ធម្មច្ឆន្ទោតិ សភាវច្ឆន្ទោ”**តិ។

៤០៦. **អដ្ឋកថាយ**ន្តិ បោរាណដ្ឋកថាយំ។ **វដ្ដានត្ថសំវត្តនតោ**តិ សំសារទុក្ខសម្ភវតោ។

ន សក្កោន្តីតិ អាហ “សន្តាយ សមាបត្តិយា បរិហីនា ព្រហ្មចរិយវាសេ សន្ថម្ភិតុំ ន សក្កោន្តី”តិ។

តត្ថ ទុវិធាយាតិ យោជេតព្ពំ។ **ឧប្បន្នាយេវា**តិ ឧប្បន្នបុព្ពា ឯវ ឧប្បជ្ជន្តិ សមុទាចារាទិវសេន។

សព្ពាសុ អវត្ថាសូតិ បកតត្តាទិអវត្ថាសុ។ បកតត្តាវត្ថេន ហិ សព្ពេន សព្ពំ តានិ ន ចរិតព្ពានិ។ ឥតរាវត្ថេន ច តទវត្ថាយ តានិ តានិយេវ ចរិតព្ពានិ។ **វត្តព្ពន្តិអាទីនី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ន ឯកច្ឆន្នេ អនាវាសេ វត្ថព្ពំ, ន ឯកច្ឆន្នេ អាវាសេ វា អនាវាសេ វា វត្ថព្ពំ, ន ឯកាសនេ និសីទិតព្ពំ, ន នីចេ អាសនេ និសិន្នេ ឧច្ចេ អាសនេ និសីទិតព្ពំ, ន ឆមាយំ និសិន្នេ អាសនេ និសីទិតព្ពំ, ន ឯកចង្កមេ ចង្កមិតព្ពំ, ន នីចេ ចង្កមេ ចង្កមន្តេ ឧច្ចេ ចង្កមេ ចង្កមិតព្ពំ, ន ឆមាយំ ចង្កមន្តេ ចង្កមេ ចង្កមិតព្ព”ន្តិ ឥមានិ សង្គណ្ហាតិ។ **តេស**ន្តិ បារិវាសិកវុឌ្ឍតរាទីនំ វសេន។ **សម្បិណ្ឌេត្វា**តិ សង្កឌ្ឍិត្វា។ **ឯកេកំ កត្វា**តិ នវាបិ ឯកមេកំ កត្វា។ “អភិវាទនបច្ចុដ្ឋានញ្ជលិកម្មសាមីចិកម្មំ ន សាទិតព្ពំ, អាសនាភិហារំ, សេយ្យាភិហារំ, បាទោទកំ, បាទបីឋំ, បាទកថលិកំ, បត្តចីវរបដិគ្គហណំ ន សាទិតព្ព”ន្តិ ឥទំ សព្ពម្បិ អសាទិយនសាមញ្ញេន ឯកំ។ **ទសា**តិ “ន សីលវិបត្តិយា, ន អាចារវិបត្តិយា, ន ទិដ្ឋិវិបត្តិយា, ន អាជីវវិបត្តិយា, ន ភិក្ខូ ភិក្ខូហិ ភេទេតព្ពា, ន គិហិទ្ធជោ ធារេតព្ពោ, ន តិត្ថិយទ្ធជោ ធារេតព្ពោ, ន តិត្ថិយា សេវិតព្ពា, ភិក្ខូ សេវិតព្ពា, ភិក្ខុសិក្ខាយ សិក្ខិតព្ព”ន្តិ (ចូឡវ. ៦០) ឯវមាគតា ទស។

“កម្មញ្ច”តិ បច្ចត្តវសេន វុត្តំ កម្មំ “អវិបក្កវិបាកស្សា”តិ ឯត្ថ “កម្មស្សា”តិ សាមិវចនវសេន បរិណាមេត្វា យោជេតព្ពំ។ ភូតាបគតុប្បន្នន្តិ វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ឥធា**តិ ឥមិស្សា សម្មោហវិនោទនិយា។ “ឯវំ កតេ ឱកាសេ វិបាកោ…បេ…. ឧប្បន្នោតិ វុច្ចតី”តិ វទន្តោ **វិបាកមេវ វទតិ**។ **តត្ថា**តិ អដ្ឋសាលិនិយំ។ មគ្គេន សមុច្ឆិន្នា ថាមគតា កាមរាគាទយោ “អនុសយា”តិ វុច្ចន្តីតិ អាហ **“អនុសយិត…បេ…. មគ្គេន បហាតព្ពា”**តិ។

អាហតខីររុក្ខោ វិយ អារម្មណំ, កថំ? និមិត្តគ្គាហវសេន។ តមេវត្ថំ វិវរតិ **“អធិគត”**ន្តិអាទិនា។ តត្ថ និមិត្តគ្គាហវសេន អារម្មណស្ស អធិគ្គហិតត្តា តំ អារម្មណំ អនុស្សរិតានុស្សរិតក្ខណេ កិលេសុប្បត្តិហេតុភាវេន ឧប្បត្តិដ្ឋានតោ អធិគតមេវ នាម ហោតីតិ អាហ **“អធិគតំ និមិត្តគ្គាហវសេនា”**តិ, តំ អារម្មណំ បាតុភូតកិលេសន្តិ អធិប្បាយោ។ កិលេសុប្បត្តិនិមិត្តតាយ ឧប្បត្តិរហំ កិលេសំ **“អារម្មណំ អន្តោគធកិលេស”**ន្តិ វុត្តំ។ តញ្ច ខោ គាហកេ លព្ភមានំ គហេតព្ពេ ឧបចរិត្វា, យថា និស្សិតេ លព្ភមានំ និស្សយេ ឧបចរិត្វា “មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋឹ ករោន្តី”តិ។ ឥទានិ ឧបចារំ មុញ្ចិត្វា និប្បរិយាយេនេវ អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“និមិត្តគ្គាហ…បេ…. សទិសា”**តិ អាហ។ **វិត្ថារេតព្ព**ន្តិ “យថា កឹ? សចេ ខីររុក្ខ”ន្តិអាទិនា វិត្ថារេតព្ពំ។

តិធាតិ អតីតាទិវសេន តិធា។ **អាភតោ** ឧបមាវសេន។ **អប្បហីនតាទស្សនត្ថម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទេន “តិធា ន វត្តព្ពតាទស្សនត្ថម្បី”តិ វុត្តមេវ សម្បិណ្ឌេតិ។ **ឯវំ មគ្គេន បហីនកិលេសា ទដ្ឋព្ពា** មគ្គេ អនុប្បន្នេ ឧប្បត្តិរហានម្បិ ឧប្បន្នេ សព្ពេន សព្ពំ អភាវតោ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

៤២៧. វីរិយជេដ្ឋិកាយ បន មគ្គភាវនាយ ន វត្តព្ពានិ សម្មប្បធានានិ “**មគ្គាធិបតីនី**”**តិ វា** “**នមគ្គាធិបតីនី**”**តិ វា**តិ វាតិ ឯត្ថ បឋមស្ស វីរិយន្តរាភាវោ, ឥតរស្ស ឥតរាធិបតិនោ, នមគ្គភូតវីរិយាធិបតិនោ ច អភាវោ នវត្តព្ពតាយ ការណន្តិ ឥមមត្ថមាហ “**មគ្គាធិបតីនី**”តិអាទិនា។ **តទា**តិ វីរិយជេដ្ឋិកមគ្គភាវនាកាលេ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សម្មប្បធានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. ឥទ្ធិបាទវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៤៣១. បឋមោ កត្តុអត្ថោ “ឥជ្ឈតីតិ ឥទ្ធី”តិ។ **ទុតិយោ ករណត្ថោ** “ឥជ្ឈន្តិ ឯតាយា”តិ។ បជ្ជិតព្ពា ឥទ្ធិ វុត្តា “ឥទ្ធី បជ្ជន្តិ បាបុណន្តី”តិ កត្តុសាធនស្ស ឥទ្ធិសទ្ទស្ស ករណសាធនេន បាទសទ្ទេន សមានាធិករណតាយ អសម្ភវតោ, ឥជ្ឈនកស្ស ច អត្ថស្ស ករណភូតេន បាទេន បជ្ជិតព្ពត្តា “ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ”តិ សទ្ទយោជនា ន សម្ភវតីតិ ឥមមត្ថមាហ **“ន ច...បេ.... វត្តុ”**ន្តិ។ **ឥទ្ធិកិរិយាករណេនា**តិ ឥជ្ឈនកិរិយាយ ករណភូតេន អត្ថេន សាធេតព្ពា ច ឥទ្ធិ បជ្ជិតព្ពាតិ យោជនា។ **ទ្វិន្នំ ករណាន**ន្តិ ឥជ្ឈនបជ្ជនកិរិយាករណានំ ឥទ្ធិបាទត្ថានំ។ **ន អសមានាធិករណតា សម្ភវតិ** បដិសេធទ្វយំ បកតិយំ ឋបេតីតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា បឋមេនត្ថេន សមានាធិករណសមាសោ, ទុតិយេន សាមិវចនសមាសោ ឥទ្ធិបាទសទ្ទានំ ន យុជ្ជតិ, តស្មា។ យថាវុត្តា វា បឋមេនត្ថេន សមានាធិករណសមាសវសេនេវ យោជនា យុជ្ជតិ បាទស្ស បជ្ជមានកោដ្ឋាសភាវតោ។ ទុតិយេនត្ថេន ឥតរសមាសេនេវ យោជនា យុជ្ជតិ បាទស្ស ឥជ្ឈនករណូបាយភាវតោ។

កេចីតិ ធម្មសិរិត្ថេរំ សន្ធាយ វទតិ។ **ទុវិធត្ថាយា**តិ និព្ពត្តិអត្ថាយ, វុទ្ធិអត្ថាយ ច។ **វិសុ**ន្តិ “ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឥមស្មា វិសុំ។ **សមាសយោជនាវសេនា**តិ “ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឯវំ សមាសយោជនាវសេន។ **យថាយុត្តោ**តិ កត្តុករណត្ថេសុ យោ យោ យុត្តោ។ **បដិលាភបុព្វភាគាន**ន្តិ វិសេសាធិគមតំបុព្វភាគានំ យថាក្កមំ កត្តិទ្ធិករណិទ្ធិភាវំ សន្ធាយ វុត្តោតិ យោជនា។ ឧត្តរចូឡភាជនីយេ “ឆន្ទោយេវ ឆន្ទិទ្ធិបាទោ, ចិត្តមេវ, វីរិយមេវ, វីមំសាវ វីមំសិទ្ធិបាទោ”តិ វុត្តត្តា អាហ **“ឧត្តរចូឡភាជនីយេ វា វុត្តេហិ ឆន្ទាទីហិ ឥទ្ធិបាទេហី”**តិអាទិ។

ឆន្ទចិត្តវីមំសិទ្ធិបាទេសុ តាវ យុត្តំ បធានសង្ខារគ្គហណំ អបុព្វត្តា, វីរិយិទ្ធិបាទេ បន កថន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“វីរិយិទ្ធិបាទនិទ្ទេសេ”**តិអាទិ។ យទិ ទ្វេយេវ សមន្នាគមង្គានិ, ឆន្ទាទយោ កិមត្ថិយាតិ អាហ **“សមាធិវិសេសនានី”**តិ។ **ន ឥធ...បេ.... វុត្តា ហោតិ** អគព្ពិសេសនត្តា។ យទិបិ សមាធិវិសេសនសមន្នាគមង្គទស្សនត្ថំ ទ្វិក្ខត្តុំ វីរិយំ អាគតន្តិ វុត្តំ, តំ បន “វីរិយសមាធិសមន្នាគត”ន្តិ ឯត្តាវតាបិ សិទ្ធំ ហោតិ។ ឯវំ សិទ្ធេ សតិ បុន វចនំ វីរិយន្តរសព្ភាវំ នុ ខោ ទីបេតីតិ កទាចិ អាសង្កេយ្យាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ **“វីរិយញ្ចា”**តិអាទិមាហ។ **ឆន្ទាទីហិ វិសិដ្ឋោ**តិ ឆន្ទាទីនំ អធិបតិបច្ចយតាវិសេសេន វិសិដ្ឋោ។ តេនេវ ហិ ឆន្ទាទិមុខេនេវ ឥទ្ធិបាទា ទេសិតា។ តថា ច វុត្តំ “ឆន្ទំ ចេ ភិក្ខុ អធិបតី ករិត្វា លភតិ សមាធិ”ន្តិអាទិ។ **តំតំអវស្សយនវសេនា**តិ តស្ស តស្ស ឆន្ទស្ស សមាធិនោ អវស្សយតាវសេន, បច្ចយវិសេសតាយាតិ អត្ថោ។ **ឧបាយត្ថេន...បេ.... វុត្តា ហោតិ** អធិគមូបាយតាបិ និស្សយភាវោយេវាតិ។ **“តេនេវា”**តិអាទិនា យថាវុត្តំ ឆន្ទាទីនំ ឥទ្ធិបាទតំ បាឡិយាយេវ វិភាវេតិ។ តត្ថ **តេនេវា**តិ ឆន្ទាទីនំយេវ ឧបាយត្ថភាវេនេវ ឥទ្ធិបាទភាវស្ស អធិប្បេតត្តា។ **ឧបាយិទ្ធិបាទទស្សនត្ថមេវា**តិ ឆន្ទាទិកេ ធុរេ ជេដ្ឋកេ បុព្វង្គមេ កត្វា និព្ពត្តិតសមាធិ ឆន្ទាទីនំ ឥទ្ធិយា អធិគមូបាយតាទស្សនំ ឧបាយិទ្ធិបាទទស្សនំ, តទត្ថមេវ “តថាភូតស្ស វេទនាក្ខន្ធោ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិ តត្ថ តត្ថ បាឡិយំ និស្សយិទ្ធិបាទទស្សនំ កតំ ឆន្ទាទិវិសិដ្ឋានំយេវ វេទនាក្ខន្ធាទីនំ អធិប្បេតត្តា។ ឯវញ្ចេតំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ **អញ្ញថា** កេវលំ ឥទ្ធិសម្បយុត្តានំយេវ ខន្ធានំ វសេន ឥទ្ធិបាទភាវេ គយ្ហមានេ **ចតុព្ពិធតា ន ហោតិ** វិសេសការណាភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

៤៣៣. តោសនំ សត្តុ អារាធនំ, សិក្ខាយ វា។ **ថាមភាវតោ**តិ ថិរភាវតោ។ កុលាបទេសេ ជាតិមា បុរិស្សរោ ហោតីតិ **“បុព្វង្គមត្តា ចិត្តស្ស វិសិដ្ឋជាតិសទិសតា”**តិ វុត្តំ។ វិចារណាបញ្ញាហេតុកត្តា មន្តស្ស វីមំសាសទិសតា សុវិញ្ញេយ្យាវាតិ ន ឧទ្ធដា។

ឆន្ទាទិកេតិ ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារា, វីរិយចិត្តវីមំសាសមាធិបធានសង្ខារាតិ ឥមេ តយោ តយោ ធម្មេ។ **អភេទតោ** ភេទំ អកត្វា អភិន្ទិត្វា ឥទ្ធិភាវសាមញ្ញេន, ឥទ្ធិបាទភាវសាមញ្ញេន ច សង្គណ្ហិត្វា។ តេនាហ **“សម្បិណ្ឌេត្វា”**តិ។ ភេទនំ វា សម្ភេទនំ មិស្សីករណន្តិ អាហ **“អមិស្សេត្វា”**តិ។ តថា ហិ “សេសា បន សម្បយុត្តកា ចត្តារោ ខន្ធា ឥទ្ធិបាទាយេវា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៤៣៣) ឥទ្ធិឥទ្ធិបាទេ អមិស្សេត្វាបិ កថិតំ។ **វិសេសេនា**តិ ភេទេន ចតូសុ ឥទ្ធិបាទេសុ អសម្មិស្សភាវេន អាវេណិកត្តា។ អាវេណិកា ហិ ឆន្ទាទយោ តស្ស តស្ស ឥទ្ធិបាទស្ស។ **អវិសេសេនា**តិ អភេទេន, ចតុរិទ្ធិបាទសាធារណភាវេនាតិ អត្ថោ។

ឆន្ទិទ្ធិបាទសមាធិទ្ធិបាទាទយោតិ អាទិ-សទ្ទេន បធានសង្ខារំ, វីរិយចិត្តវីមំសា ច សង្គណ្ហាតិ។ **បាទោតិ** តេហិ សម្បយុត្តំ ចតុក្ខន្ធមាហ។ “ឆន្ទិទ្ធិបាទេ បរិសន្តី”តិអាទិនា **វិសិដ្ឋេស្វេវ បវេសំ អវត្វា។ ចតូសូតិ** ឆន្ទោ, សមាធិ, បធានសង្ខារ, តំសម្បយុត្តា ខន្ធាតិ ឯវំ ចតូសុ។ ឆន្ទហេតុកោ, ឆន្ទាធិកោ វា សមាធិ អធិប្បេតោតិ អាហ **“ឆន្ទវតោ កោ សមាធិ ន ឥជ្ឈិស្សតី”**តិ។ **ឥតីតិ** ឯវំ អនេន បការេន, យំ សមាធិភាវនាមុខំ។ សមាធិភាវនានុយោគេន ភាវិតា ខន្ធា **សមាធិភាវិតា**។

“យេ ហិ”តិអាទិនា “អភិនវំ នត្ថី”តិ សង្ខេបតោ វុត្តំ វិវរតិ។ **តិណ្ណន្តិ** ឆន្ទសមាធិបធានសង្ខារានំ។ **ឥទន្តិ** “ឥមេ ហិ តយោ”តិអាទិវចនំ។ **បុរិមស្សាតិ** “ឆន្ទោ សមាធី”តិអាទិវចនស្ស។ **ការណភាវេនាតិ** សាធនភាវេន។ **តេនាតិ** “ឥមេ ហិ តយោ ធម្មា”តិអាទិវចនេន។ យស្មា ឆន្ទាទយោ តយោ ធម្មា អញ្ញមញ្ញំ, សម្បយុត្តកានញ្ច និស្សយភាវេន បវត្តន្តិ, តស្មា តេសម្បិ ឥទ្ធិបាទភាវោ វុត្តោ។ សោ បន និស្សយភាវោ សម្បយោគាវិនាភាវីតិ អាហ **“តទន្តោគធត្តា”**តិ, សម្បយុត្តកន្តោគធត្តាតិ អត្ថោ។ ឆន្ទាទីនំ វិយ សម្បយុត្តក្ខន្ធានំ សភាវតោ ឥទ្ធិភាវោ នត្ថីតិ អាហ **“ឥទ្ធិភាវបរិយាយោ អត្ថិ”**តិ។ តេន វុត្តំ **“សេសា សម្បយុត្តកា…បេ…. ន អត្តនោ សភាវេនា”**តិ។ **ឯកទេសស្សាតិ** ឆន្ទាទីនំ។ **ចតុន្នម្បិ** ខន្ធានំ, ឆន្ទាទីនំ វា **ចតុន្នំ។ បុនបីតិ** “សម្បយុត្តកា បនា”តិអាទី សន្ធាយាហ។ **ឥមិនា** ចតុក្ខន្ធតទេកទេសានំ ឥទ្ធិភាវទីបនេន។

បុព្ពេ វុត្តតោ វចនក្កមេន អញ្ញន្តិ អាហ **“អបុព្ពន្តិ កត្វា”**តិ។ កេនដ្ឋេន ឥទ្ធិ បដិលាភោ, កេនដ្ឋេន បាទោ បុព្ពភាគោតិ យថាក្កមំ យោជនា។ យទិ បតិដ្ឋានដ្ឋេន បាទោ, និស្សយិទ្ធិបាទោយេវ វុត្តោ សិយា, ន ឧបាយិទ្ធិបាទោតិ អាហ **“ឧបាយោ ចា”**តិអាទិ។ **សព្ពត្ថាតិ** សុត្តន្តភាជនីយេ, អភិធម្មភាជនីយេ ច។ តេនាហ **“សុត្តន្តភាជនីយេ ហិ”**តិអាទិ។ **សមាធិវិសេសនភាវេនាតិ** “ឆន្ទាធិបតិ, ឆន្ទហេតុកោ, ឆន្ទាធិកោ វា សមាធិ ឆន្ទសមាធី”តិអាទិនា សមាធិស្ស វិសេសនភាវេន ។ “សមាធិសេវនវសេនា”តិ ច បាឋោ។ តត្ថ **សមាធិសេវនវសេនាតិ** ឆន្ទាធិកេ អធិបតី កវិត្វា សមាធិស្ស អាសេវនវសេន។ **ឧបាយភូតានន្តិ** “ឆន្ទវតោ ចេ សមាធិ ឥជ្ឈតិ, មយ្ហេវ ឥជ្ឈតី”តិ សមាធិអាសេវនាយ ឧបាយភូតានំ។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៤៤. សាធិបតិវារានិ អដ្ឋសតានិ, តេសុ បច្ចេកំ ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ន សម្ភវន្តីតិ អាហ **“សាធិបតិវារានំ បរិបុណ្ណានំ អភាវា”**តិ។ តត្ថ ការណមាហ **“ន ហិ អធិបតីនំ អធិបតយោ វិជ្ជន្តី”**តិ។ យទិ ហិ អធិបតី សិយុំ សាធិបតីតិ ឥទ្ធិបាទភេទេន ទ្វត្តឹស នយសតានិ, សុទ្ធិកានិ អដ្ឋាតិ ចត្តារិ នយសហស្សានិ ភវេយ្យុំ, តំ បន នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។ យត្តកា បន នយា ឥធ លព្ភន្តិ, តំ ទស្សេតុំ **“ឯកេកស្មឹ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ សុទ្ធិកានិ អដ្ឋ នយសតានិ សាធិបតិកានិបិ អដ្ឋេវាតិ ចតុន្នំ មគ្គានំ វសេន សោឡស នយសតានិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

សយំ ជេដ្ឋកភាវេន បវត្តនតោ ចត្តារោ អធិបតយោ អញ្ញមញ្ញំ គរុំ ន ករោន្តិ។ តស្មា “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ន មគ្គាធិបតិនោ”តិ វុត្តា។ តេនាហ **“អញ្ញមញ្ញស្ស បន អធិបតយោ ន ភវន្តី”**តិ។ **ឯតមត្ថន្តិ** “អធិបតយោ អញ្ញមញ្ញស្ស អធិបតី ន ភវន្តី”តិ ឯតមត្ថំ។ **អធិបតិនោតិ** អធិបតិ ភវិតុំ សមត្ថស្ស។ **អធិបតី ន ករោន្តីតិ** អធិបតី កត្វា គរុំ កត្វា នប្បវត្តន្តិ។ **អធិបតីនំ សហភាវេតិ** អធិបតិកិច្ចករណេន សហបវត្តិយំ។ **“អវីមំសាធិបតិកស្ស មគ្គស្ស អភាវា”**តិ ឥទំ “អធិបតិតាសមត្ថា ធម្មា អធិបតិភាវេនេវ បវត្តេយ្យុ”ន្តិ ទោសារោបនវសេនាហ, ន យថាធិគតវសេន។ អធិបតិធម្មានញ្ហិ បុព្ពាភិសង្ខារេ សតិ អធិបតិភាវេន បវត្តិ, ន អញ្ញថាតិ សហភាវេបិ តទភាវំ សន្ធាយ វិសេសនំ ន កត្តព្វំ សិយាតិ សក្កា វត្តុំ។ **អញ្ញមញ្ញាធិបតិករណភាវេតិ** អញ្ញមញ្ញំ អធិបតី កត្វា បវត្តិយំ។ **វីមំសាធិបតិកត្តវចនន្តិ** វីមំសាធិបតិកភាវស្ស វចនំ។ **ន វត្តព្វំ សិយា** សព្ពេសម្បិ អធិបតីនំ សាធិបតិកត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **សហភាវោ បដិក្ខិត្តោ ឯវ** សាធិបតិភាវស្ស អនេកំសិកតាវចនតោ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥទ្ធិបាទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. ពោជ្ឈង្គវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

បឋមនយវណ្ណនា

៤៦៦. បតិដ្ឋានំ ឥធ សំសារេ អវដ្ឋានំ, តស្ស មូលំ កិលេសាតិ អាហ “**កិលេសវសេន បតិដ្ឋាន**”ន្តិ។ បតិដ្ឋានាយ បន ព្យាបារាបត្តិ កម្មន្តិ វុត្តំ “**អភិសង្ខារវសេន អាយូហនា**”តិ។ យស្មា កិលេសេសុ តណ្ហាទិដ្ឋិយោ តណ្ហាទិដ្ឋិចរិតានំ វិសេសតោ សំសារនាយិកា, កិលេសសហិតមេវ ច កម្មំ បតិដ្ឋានាយ ហោតិ, ន កេវលំ, តស្មា វុត្តំ “**តណ្ហាទិដ្ឋីហិ...បេ.... អាយូហនា**”តិ។ តថា តណ្ហាយ ភវស្សាទភាវតោ, ទិដ្ឋិយា វិភវាភិនន្ទនភូតាយ វិភវាភិសង្ខរណភាវតោ “**តណ្ហាវសេន បតិដ្ឋានំ, ទិដ្ឋិវសេន អាយូហនា**”តិ វុត្តំ។ ទិដ្ឋីសុបិ អន្តោមុខប្បវត្តាយ ភវទិដ្ឋិយា វិសេសតោ សំសារេ អវដ្ឋានំ, យតោ ឱលីយនាតិ វុច្ចតីតិ អាហ “**សស្សតទិដ្ឋិយា បតិដ្ឋាន**”ន្តិ។ ពហិមុខប្បវត្តាបិ វិភវទិដ្ឋិ ភវាភិសង្ខរណំ នាតិវត្តតីតិ វុត្តំ “**ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា អាយូហនា**”តិ។ លយាបត្តិ យថាវុត្តស្ស អារម្មស្ស អនិដ្ឋានំ អន្តោសង្កោចភាវតោតិ អាហ “**លីនវសេន បតិដ្ឋាន**”ន្តិ។ ឧទ្ធតាបត្តិ អនុបាយភូតា ព្យាបារាបត្តិ អសង្កោចភាវតោតិ វុត្តំ “**ឧទ្ធច្ចវសេន អាយូហនា**”តិ។ តថា កោសជ្ជបក្ខិកត្តា ច កាមសុខានុយោគស្ស ឧទ្ធច្ចបក្ខិកត្តា ច អត្តកិលមថានុយោគស្ស តទុភយវសេន បតិដ្ឋានាយូហនា វុត្តា, ឥតរំ វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពំ។ **ឥធា**តិ ឥមិស្សា **សម្មោហវិនោទនិយា**។ **អវុត្តាន**ន្តិ “កិលេសវសេន បតិដ្ឋាន”ន្តិអាទីនំ វសេន វេទិតព្ពា បតិដ្ឋានាយូហនាតិ យោជនា។

សមប្បវត្តេ ធម្មេតិ លីនុទ្ធច្ចវិរហេន សមប្បវត្តេ សម្បយុត្តធម្មេ។ **បដិសញ្ចិក្ខតី**តិ បតិរូបំ សង្កលេតិ គណេតិ តុលេតិ។ តេនាហ “**ឧបបត្តិតោ ឥក្ខតី**”តិ។ **តទាការោ**តិ បដិសង្ខានាការោ ឧបបត្តិតោ ឥក្ខនាការោ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ បដិសង្ខានសភាវត្តា ឯវ ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គស្ស។ **បច្ឆិមបច្ឆិមការណភាវោ**តិ បច្ឆិមស្ស បច្ឆិមស្ស ការណភាវោ។ បុរិមំ បុរិមញ្ហិ បច្ឆិមស្ស បច្ឆិមស្ស វិសេសបច្ចយោតិ។

៤៦៧. អវិបរីតកាយាទិសភាវគ្គហណសមត្ថតាយ **ពលវតី ឯវ សតិ**។ **បញ្ញា គហិតា** សតិនេបក្កេនាតិ អត្ថោ។ **ឯវំចិត្តោ**តិ ឯវំ លាភសក្ការសិលោកសន្និស្សិតចិត្តោ។ **ចិរកតវត្តាទិវសេនា**តិ ចិរកតវត្តាទិសីសេន។ “**វុត្តោ**”តិ ឥមិនាបិ “កត្វា អាហ កាយវិញ្ញត្តី...បេ.... កោដ្ឋាស”ន្តិ យោជនា។

បរេសន្តិ ន អនន្តរានំ។ **សព្ពេសំ...បេ.... យោជេតព្ពា** “សព្ពេ ពោជ្ឈង្គា សព្ពេសំ បច្ចយវិសេសា ហោន្តិយេវា”តិ។ កាមេតីតិ កាមោ, អស្សាទនវសេន អាមសតីតិ អាមិសំ, កាមោវ អាមិសន្តិ **កាមាមិសំ,** កិលេសកាមោ។ វត្ថុកាមោ បន អាមសីយតីតិ **អាមិសំ**។ ឯវំ សេសទ្វយម្បិ។ តេសុ លោកីយន្តិ ឯត្ថ សុខវិសេសាតិ **លោកោ,** ឧបបត្តិវិសេសោ។ **វដ្តំ** សំសារោ។ កាមស្សាទវសេន បវត្តោ លោភោ **កាមាមិសំ**។ ភវវិសេសបត្ថនាវសេន បវត្តោ **លោកាមិសំ**។ វិភវោ នាម កិមត្ថិយោ, កោ វា តំ អភិបត្ថេយ្យាតិ វដ្តានុគេធភូតោ លោភោ វដ្តាមិសន្តិ ច វទន្តិ។ **តទារម្មណ**ន្តិ តស្សា តណ្ហាយ អារម្មណំ, រូបាទិ។ **លោកធម្មា** លាភាទយោ។ វុត្តាវសេសា សព្ពាវ តណ្ហា **សំសារជនកោ រាគោ**។

បឋមនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុតិយនយវណ្ណនា

៤៦៨-៩. **សព្ពេ សត្តា**តិ កាមភវាទីសុ, សញ្ញីភវាទីសុ, ឯកវោការភវាទីសុ ច សព្ពភវេសុ សព្ពេ សត្តា។ អាហារតោ ឋិតិ ឯតេសន្តិ **អាហារដ្ឋិតិកា,** បច្ចយដ្ឋិតិកា។ យេន បច្ចយេន តេ តិដ្ឋន្តិ, សោ ឯកោវ ធម្មោ ញាតបរិញ្ញាសង្ខាតាយ “អាហារដ្ឋិតិកា”តិ អភិញ្ញាយ អភិញ្ញេយ្យោ។ **ទ្វេ ធាតុយោ**តិ សង្ខតាសង្ខតធាតុយោ។ **តិស្សោ ធាតុយោ**តិ កាមធាតុរូបធាតុអរូបធាតុយោ។ **បញ្ច វិមុត្តាយតនានី**តិ “ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុនោ សត្ថា ធម្មំ ទេសេតិ អញ្ញតរោ វា គរុដ្ឋានិយោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ៣.៣២២, ៣៥៥; អ. និ. ៥.២៦) អាគតានិ វិមុច្ចនការណានិ។ **អនុត្តរិយានី**តិ ទស្សនានុត្តរិយាទីនិ ឆ អនុត្តរិយានិ។ **និទ្ទសវត្ថូនី**តិ យេហិ ការណេហិ និទ្ទសោ ហោតិ, តានិ និទ្ទសវត្ថូនិ នាម។ ទេសនាមត្តញ្ចេតំ។ ខីណាសវោ ហិ ទសវស្សោ ហុត្វា បរិនិព្ពុតោ បុន ទសវស្សោ ន ហោតិ។ ន កេវលញ្ច ទសវស្សោ, នវវស្សោបិ...បេ.... ឯកមុហុត្តិកោបិ ន ហោតិយេវ បុន បដិសន្ធិយា អភាវា, អជ្ឈុប្បត្តិវសេន បនេវំ វុត្តំ។ តានិ បន “ឥធ, ភិក្ខុ, សិក្ខាសមាទានេ តិព្ពច្ឆន្ទោ ហោតី”តិអាទិនា (ទី.

និ. ៣.៣៣១) សុត្តេ អាគតានិយេវ។ “សម្មាទិដ្ឋិស្ស បុរិសបុគ្គលស្ស មិច្ឆាទិដ្ឋិ និជ្ជិណ្ណា ហោតី”តិអាទីនិ (ទី. និ. ៣.៣៦០; អ. និ. ១០.១០៦) **ទស និជ្ជរវត្ថូនិ**។ **ឧន្ទាទយោ**តិ ឧន្ទាយតនជាតាទយោ។ **វិនន្ទន**ន្តិ “ភវាទិវិនន្ទនង្គេន វានំ វុច្ចតិ តណ្ហា”តិ ទស្សេតិ។ **គមន**ន្តិ អស្សាទនវសេន អារម្មណេ បវត្តិមាហ។ តេន វុត្តំ **“បិយរូបសាតរូបេសូ”**តិ។

វិបស្សនាសហគតន្តិ វេទិតព្ពំ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកត្តា។ “មគ្គំ អប្បត្តំ កាយិកំ វីរិយ”ន្តិ វិសេសេត្វា វុត្តត្តា បន លោកុត្តរវីរិយម្បិ បរិយាយេន កាយិកំ នាម អត្ថីតិ ទីបិតំ ហោតិ។

រូបាវចរេ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោតិ ន វុច្ចតីតិ អាហ **“រូបាវចរេ…បេ…. បដិក្ខិត្តា”**តិ។ យថា វិបស្សនាសហគតា បីតិ បរិយាយេន “បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ រូបាវចរេ បីតិ និព្ពេធភាគិយា វត្តព្ពា សិយា។ ឯវំ លព្ភមានាបិ អលព្ភមានំ ឧបាទាយ ន វុត្តា។ **“អវិតក្កអវិចារា”**តិ វិសេសនំ សន្តបណីតាយ បីតិយា ទស្សនត្ថំ។ **ពោជ្ឈង្គភូតា**តិ បរិយាយពោជ្ឈង្គភូតា។ **អវិតក្កអវិចារា បីតិ…បេ…. ន វុត្តា** សវិតក្កសវិចារត្តា តស្ស។ ន ហិ កាមាវចរា អវិតក្កអវិចារា បីតិ អត្ថិ។

ឥធ វុត្តោ បរិយាយេនាតិ អត្ថោ។ មគ្គបដិវេធានុលោមនតោ វិបស្សនាយ វិយ បាទកជ្ឈានេសុបិ សតិអាទយោ “ពោជ្ឈង្គា”ត្វេវ វុច្ចន្តីតិ អាហ **“និព្ពេធភាគិយត្តា ន បដិក្ខិបិតព្ពោ”**តិ។ ឯវំ កសិណជ្ឈានាទីសុ ពោជ្ឈង្គេ ឧទ្ធរន្តានំ អធិប្បាយំ វត្វា អនុទ្ធរន្តានំ អធិប្បាយំ វត្តុំ **“អនុទ្ធរន្តា បនា”**តិអាទិមាហ។ តេ ហិ អាសន្នេកន្តកិច្ចនិព្ពត្តីហិ វិបស្សនាក្ខណេ ពោជ្ឈង្គេ ឧទ្ធរន្តិ, ន ឈានក្ខណេ តទភាវតោ។ តេនាហ **“វិបស្សនាកិច្ចស្ស វិយ…បេ…. ន ឧទ្ធរន្តី”**តិ។ កសិណនិស្សន្ទោ អរូបានីតិ អាហ **“តទាយត្តានី”**តិ។

ទុតិយនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តតិយនយវណ្ណនា

៤៧០-១. វោស្សជ្ជនំ បហានំ វោស្សគ្គោ, វោស្សជ្ជនំ វា វិស្សជ្ជភាវោ និរាសង្កានុប្បវេសោតិ អាហ **“វោស្សគ្គសទ្ទោ…បេ…. ទុវិធតា វុត្តា”**តិ។ វិបស្សនាក្ខណេ **តទង្គតន្និន្នប្បការេន**, មគ្គក្ខណេ **សមុច្ឆេទតទារម្មណករណប្បការេន**។

តតិយនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៧២. ឧបេក្ខនមុបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គស្ស សភាវោ, សោ ច សមាធិវីរិយសម្ពោជ្ឈង្គោ វិយ សម្បយុត្តានំ ឩនាធិកភាវព្យាវដោ អហុត្វា តេសំ អនូនានធិកភាវេ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តីតិ ឥមមត្ថំ អាហ **“ឧបេក្ខនវសេនា”**តិអាទិនា។ តត្ថ **ឧបបត្តិតោ ឥក្ខន**ន្តិ បដិសង្ខានមាហ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ពោជ្ឈង្គវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១១. មគ្គង្គវិភង្គោ

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៤៩០. អភិធម្មេតិ ធម្មសង្គហេ។ សោ ហិ និប្បត្តិតាភិធម្មទេសនា, ន វិភង្គទេសនា វិយ សុត្តន្តនយវិមិស្សា។ **អរិយោ បបទតំ ន ករោតិ** វិនាបិ តេនស្ស អរិយភាវសិទ្ធិតោ។ តេនាហ អដ្ឋកថាយំ “យថា ហី”តិអាទិ។

៤៩៣. “លោកិយកាលេនា”តិ ឥទំ បុព្ពភាគភាវនានុភាវេន កិច្ចាតិរេកសិទ្ធីតិ ទស្សេនត្ថំ វុត្តំ។ **ឯតេស**ន្តិ សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ។ អប្បហានេ, បហានេ ច អាទីនវានិសំសវិភាវនាទិនា វិសេសប្បច្ចយត្តា **សម្មាទិដ្ឋិអាទីនិ មិច្ឆាវាចាទីនិ បជហាបេន្តីតិ វុត្តានិ**។ មិច្ឆាវាចាទិតោ និវត្តិ សម្មាវាចាទិកិរិយាតិ វុត្តំ **“សម្មាវាចាទិកិរិយា ហិ វិរតី”**តិ។ សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ វិយ **ន ការាបកភាវេន**, តំសមង្គីបុគ្គលោ វិយ **ន កត្តុភាវេន។ លោកុត្តរក្ខណេបី**តិ ន កេវលំ លោកិយក្ខណេយេវ, អថ ខោ លោកុត្តរក្ខណេបិ។

ឧន្នោបធី វិបច្ចតីតិ បដិសន្ធិទាយិកំ សន្ធាយាហ។ **តត្ថ វិបច្ចតី**តិ បវត្តិវិបាកទាយិកំ។

ឯកេកន្តិ “តត្ថ កតមា សម្មាទិដ្ឋី”តិអាទិនា ឯកេកំ អង្គំ បុច្ឆិត្វា។ **តស្ស តស្សេវា**តិ ឯកេកអង្គស្សេវ, ន អង្គសមុទាយស្ស។ **សហ បន បុច្ឆិត្វា**តិ “តត្ថ កតមោ បញ្ចង្គិកោ មគ្គោ”តិ បុច្ឆិត្វា។ **ឯកតោ វិស្សជ្ជនបដិនិទ្ទេសត្តា**តិ យទិបិ “តត្ថ កតមា សម្មាទិដ្ឋិ? យា បញ្ញា”តិអាទិនា (វិភ. ៤៩៥) វិស្សជ្ជនំ កតំ, “តត្ថ កតមោ បញ្ចង្គិកោ មគ្គោ”តិ (វិភ. ៤៩៤) បន ឯកតោ កតាយ បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនវសេន បដិនិទ្ទេសភាវតោ ន បាដិយេក្កំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនំ នាម ហោតិ។ កស្មា បនេត្ថ បញ្ចង្គិកវារេ ឯវ បាដិយេក្កំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនំ កតំ, ន អដ្ឋង្គិកវារេតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ **ឯកេកមុខាយា**តិ សម្មាទិដ្ឋិអាទិមុខាយ។ តេន វុត្តំ “អរិយំ វោ, ភិក្ខវេ, សម្មាទិដ្ឋី ទេសេស្សាមិ សឧបនិសំ សបរិក្ខារ”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ៥.២៨)។ **បុព្ពសុទ្ធិយា សិជ្ឈន្តិ**។ តថា ហិ វុត្តំ “បុព្ពេវ ខោ បនស្ស កាយកម្មំ វចីកម្មំ អាជីវោ សុបរិសុទ្ធោ ហោតី”តិ (ម. និ. ៣.៤៣១), តស្មា សម្មាវាចាទិមុខា ភាវនា នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ **“ន មគ្គស្ស ឧបចារេនា”**តិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មគ្គង្គវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១២. ឈានវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

មាតិកាវណ្ណនា

៥០៨. បាតិមោក្ខសំវរាទីតិ អាទិ-សទ្ទេន ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា, សតិសម្បជញ្ញំ, ជាគរិយានុយោគោតិ ឯវមាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ **អសុភានុស្សតិយោ**តិ អសុភឈានានិ, អនុស្សតិឈានានិ ច។ សតិ សមណភាវករបុព្ពភាគករណីយសម្បត្តិយំ សមណភាវោបិ សិទ្ធោយេវ ហោតីតិ អាហ “**សុញ្ញា…បេ…. ទស្សេតី**”តិ។ ការណេ ហិ សិទ្ធេ ផលម្បិ សិទ្ធមេវ ហោតីតិ។ សិក្ខាបទានំ សរូបំ, សិក្ខិតព្ពាការំ, សង្ខេបតោ វិភាគញ្ច ទស្សេតុំ “**សិក្ខាបទេសូ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **នាមកាយាទិវសេនា**តិ នាមកាយបទកាយព្យញ្ជនកាយវសេន វុត្តេសុ។ ឥមិនា សិក្ខាបទានំ សិក្ខាយ អធិគមូបាយភូតបញ្ញត្តិសភាវតំ ទស្សេតិ។ តេសុ សិក្ខិតព្ពាការោ សត្ថុអាណានតិក្កមោយេវាតិ អាហ “**វចេ…បេ…. តព្ពេសូ**”តិ។ **សិក្ខាកោដ្ឋាសេសូ**តិ វុត្តប្បភេទេសុ អធិសីលសិក្ខាភាគេសុ។ តេសុ សមាទានមេវ សិក្ខិតព្ពាការោតិ វុត្តំ “**បរិបូរណវសេន សិក្ខិតព្ពេសូ**”តិ។ **សិក្ខាបទេកទេសភូតា**តិ សិក្ខាបទសមុទាយស្ស អវយវភូតា។ ភិក្ខុសិក្ខា ហិ ឥធាធិប្បេតា “ឥធ ភិក្ខូ”តិ វុត្តត្តា។ តថា ហិ វក្ខតិ “សេសសិក្ខា បន អត្ថុទ្ធារវសេន សិក្ខាសទ្ទស្ស អត្ថទស្សនត្ថំ វុត្តា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៥១៦)។

មាតិកាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទ្ទេសវណ្ណនា

៥០៩. ទិដ្ឋត្តាតិ សយម្ភូញាណេន សច្ឆិកតត្តា។ **ខន្តិ**អាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ សយម្ភូញាណេន សច្ឆិករណវសេនេវ ហិ ភគវតោ ខមនរុច្ចនាទយោ, ន អញ្ញេសំ វិយ អនុស្សវាការបរិវិតក្កាទិមុខេន។ **អវិបរីតដ្ឋោ** ឯកន្តនិយ្យានដ្ឋេន វេទិតព្ពោ។ **សិក្ខិយមានោ**តិ សិក្ខាយ បដិបជ្ជិយមានោ ។ **សិក្ខិតព្ពានិ សិក្ខាបទានី**តិ សិក្ខាបទបាឡឹ វទតិ។ **ខន្ធត្តយ**ន្តិ សីលាទិក្ខន្ធត្តយំ។ “សព្ពបាបស្ស…បេ…. ពុទ្ធាន សាសន”ន្តិ (ធ. ប. ១៨៣; ទី. និ. ១.៩០; នេត្តិ. ៣០) វចនតោ អាហ “**អនុសាសនទានភូតំ សិក្ខត្តយ**”ន្តិ។

សម្មាទិដ្ឋិយា បច្ចយត្តាតិ មគ្គសម្មាទិដ្ឋិយា ឯកន្តហេតុភាវតោ។ ឯត្ថ ច **សម្មាទិដ្ឋី**តិ កម្មស្សកតាសម្មាទិដ្ឋិ, កម្មបថសម្មាទិដ្ឋិ ច។ **ផលការណោបចារេហី**តិ ផលូបចារេន សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយត្តា, ការណូបចារេន សម្មាទិដ្ឋិបុព្ពង្គមត្តា។ **កុសលធម្មេហិ អត្តនោ ឯកទេសភូតេហី**តិ សម្មាទិដ្ឋិធម្មេ សន្ធាយាហ។ កុសលបញ្ញាវិញ្ញាណានំ វា បជាននវិជាននវសេន ទស្សនំ **ទិដ្ឋី**តិ។ តេន អវយវធម្មេន សមុទាយស្ស ឧបចរិតតំ ទស្សេតិ។ **វិនយនកិរិយត្តា**តិ ទេសនាភូតំ សិក្ខត្តយមាហ។ **ធម្មេនា**តិ ធម្មតោ អនបេតេន។ **អវិសមសភាវេនា**តិ អវិសមេន សភាវេន, សមេនាតិ អត្ថោ។

៥១០. អនញ្ញាតេនាតិ គរហាទិអញ្ញាតូរហិតេន សកតេន។ **ភិន្នបដធរេ**តិ ភិក្ខុសារុប្បវសេន បញ្ចខណ្ឌាទិនា ឆេទេន ឆិន្នចីវរធរេ។

ភេទនបរិយាយវសេន វុត្តំ, តស្មា កិលេសានំ បហានា កិលេសានំ ភេទា ភិក្ខូតិ វុត្តំ ហោតិ។

គុណវសេនាតិ សេក្ខធម្មាទិគុណានំ វសេន។ តេន ភាវត្ថតោ ភិក្ខុសទ្ទោ ទស្សិតោ ហោតិ។

ឥទំ ទ្វយន្តិ “ឯត្ថ ចា”តិអាទិនា បរតោ សង្គហទស្សនវសេន វុត្តំ “សេក្ខោ”តិអាទិកំ វចនទ្វយំ។ **ឥមិនា**តិ “សេក្ខោ ភិក្ខុ ភិន្នត្តា បាបកាន”ន្តិ បទានំ អត្ថទស្សនេន។ **ន សមេតិ** សេក្ខអសេក្ខបុថុជ្ជនាសេក្ខាទីបនតោ។ **តទិទ**ន្តិ បឋមទ្វយំ។ **និប្បរិយាយទស្សនំ** អរិយានំ , អសេក្ខានំយេវ ច សេក្ខភិន្នកិលេសភាវទីបនតោ។ **វុត្តោ**តិ បដិញ្ញាវចនំ, សច្ចំ វុត្តោតិ អត្ថោ។ **ន បន ឥធាធិប្បេតោ** អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សិតត្តា។

ភគវតោ វចនន្តិ ឧបសម្បទាកម្មវាចមាហ។ **តទនុរូប**ន្តិ តទនុច្ឆវិកំ, យថាវុត្តន្តិ អត្ថោ។ បរិសាវត្ថុសីមាសម្បត្តិយោ “សមគ្គេន សង្ឃេន អកុប្បេនា”តិ (វិភ. ៥១០) ឥមិនា បកាសិតាតិ “**ឋានារហ**”ន្តិ បទស្ស “**អនូន…បេ…. អវុត្ត**”ន្តិ ឯវត្ថកមេវ អត្ថមាហ។

៥១១. *អវីតិក្កមនវិរតិភាវតោ*តិ អវីតិក្កមសមាទានភូតា វិរតីតិ កត្វា វារិត្តសីលំ បត្វា វិរតិ ឯវ បធានន្តិ ចេតនាសីលស្សាបិ បរិយាយតោ វុត្តា។ “**នគរវឌ្ឍកី វត្ថុវិជ្ជាចរិយោ**”តិ ឥទំ ឥជាធិប្បេតនគរវឌ្ឍកីទស្សនំ។ វត្ថុវិជ្ជា, បាសាទវិជ្ជាតិ ទុវិធា ហិ វឌ្ឍកីវិជ្ជា។ **លេហិតព្ព**ន្តិ សាយិតព្ពំ។ **ចុពិតព្ព**ន្តិ បាតព្ពំ។

ឥន្ទ្រិយសំវរាហារត្តាតិ ឥន្ទ្រិយសំវរហេតុកត្តា។ បាតិមោក្ខសីលំ សិក្ខាបទសីលំ ន បកតិសីលាទិកេន គយ្ហតីតិ អាហ “**បាតិមោក្ខតោ អញ្ញំ សីលំ កាយិកអវីតិក្កមាទិគ្គហណេន គហិត**”ន្តិ។ តំ បន បាតិមោក្ខសីលេន ន សង្គយ្ហតីតិ ន សក្កា វត្តុំ, កាយិកវាចសិកសំវរស្ស តព្ពិនិមុត្តស្ស អភាវតោតិ ទស្សេន្តោ “**ឥមិនា អធិប្បាយេន វុត្ត**”ន្តិ អាហ។

តត្ថ បាតិមោក្ខសទ្ទស្ស ឯវំ អត្ថោ វេទិតព្ពោ – កិលេសានំ ពលវភាវតោ, បាបកិរិយាយ សុករភាវតោ, បុញ្ញកិរិយាយ ច ទុក្ករភាវតោ ពហុក្ខត្តុំ អបាយេសុ បតនសីលោតិ បាតី, បុថុជ្ជនោ, អនិច្ចតាយ វា ភវាទីសុ កម្មវេគក្ខិត្តោ ឃដិយន្តំ វិយ អនវដ្ឋានេន បរិព្ភមនតោ គមនសីលោតិ បាតី, មរណវសេន វា តម្ហិ តម្ហិ សត្តនិកាយេ អត្តភាវស្ស បាតនសីលោតិ បាតី, សត្តសន្តានោ, ចិត្តមេវ វា។ តំ បាតិនំ សំសារទុក្ខតោ មោក្ខេតីតិ **បាតិមោក្ខំ**។ ចិត្តស្ស ហិ វិមោក្ខេន សត្តោបិ “វិមុត្តោ”តិ វុច្ចតិ។ វុត្តញ្ហិ “ចិត្តវោទានា វិសុជ្ឈន្តី”តិ (សំ. និ. ៣.១០០), “អនុបាទាយ អាសវេហិ ចិត្តំ វិមុត្ត”ន្តិ (មហាវ. ២៨) ច។ អថ វា អវិជ្ជាទិនា ហេតុនា សំសារេ បតតិ គច្ឆតិ បវត្តតីតិ បាតី។ “អវិជ្ជានីវរណានំ សត្តានំ តណ្ហាសំយោជនានំ សន្ធាវតំ សំសរត”ន្តិ (សំ. និ. ២.១២៤; ៣.៩៩; ៥.៥២០; កថា. ៧៥) ហិ វុត្តំ។ តស្ស បាតិនោ សត្តស្ស តណ្ហាទិសំកិលេសត្តយតោ មោក្ខោ ឯតេនាតិ **បាតិមោក្ខំ**។ “កណ្ឋេកាឡោ”តិអាទីនំ វិយ តស្ស សមាសសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។

អថ វា បាតេតិ វិនិបាតេតិ ទុក្ខេតិ បាតិ, ចិត្តំ។ វុត្តញ្ហិ “ចិត្តេន នីយតិ លោកោ, ចិត្តេន បរិកស្សតី”តិ (សំ. និ. ១.៦២)។ តស្ស បាតិនោ មោក្ខោ ឯតេនាតិ **បាតិមោក្ខំ**។ បតតិ វា ឯតេន អបាយទុក្ខេ វា សំសារទុក្ខេ វាតិ បាតី, តណ្ហាទិសំកិលេសោ។ វុត្តញ្ហិ “តណ្ហា ជនេតិ បុរិសំ (សំ. និ. ១.៥៥-៥៧), តណ្ហាទុតិយោ បុរិសោ”តិ (ឥតិវុ. ១៥; មហានិ. ១៩១; ចូឡនិ. បារាយនានុគីតិគាថា និទ្ទេស ១០៧) ច អាទិ។ តតោ មោក្ខោតិ **បាតិមោក្ខំ**។

អថ វា បតតិ ឯត្ថាតិ បាតីនិ, ឆ អជ្ឈត្តិកពាហិរានិ អាយតនានិ។ វុត្តញ្ហិ “ឆសុ លោកោ សមុប្បន្នោ, ឆសុ កុព្ពតិ សន្ថវ”ន្តិ (សំ. និ. ១.៧០; សុ. និ. ១៧១)។ តតោ ឆអជ្ឈត្តិកពាហិរាយតនសង្ខាតតោ បាតិតោ មោក្ខោតិ **បាតិមោក្ខំ**។

អថ វា បាតោ វិនិបាតោ អស្ស អត្ថីតិ បាតី, សំសារោ, តតោ មោក្ខោតិ **បាតិមោក្ខំ**។

អថ វា សព្ពលោកាធិបតិភាវតោ ធម្មិស្សរោ ភគវា “បតី”តិ វុច្ចតិ, មុច្ចតិ ឯតេនាតិ មោក្ខោ, បតិនោ មោក្ខោ តេន បញ្ញត្តត្តាតិ បតិមោក្ខោ, បតិមោក្ខោ ឯវ **បាតិមោក្ខំ**។ សព្ពគុណានំ វា មូលភាវតោ ឧត្តមដ្ឋេន បតិ ច សោ យថាវុត្តេនត្ថេន មោក្ខោ ចាតិ បតិមោក្ខោ, បតិមោក្ខោ ឯវ **បាតិមោក្ខំ**។ តថា ហិ វុត្តំ “បាតិមោក្ខន្តិ មុខមេតំ បមុខមេត”ន្តិ (មហាវ. ១៣៥) វិត្ថារោ។

អថ វា ប-ឥតិ បការេ, អតីតិ អច្ចន្តត្ថេ និបាតោ, តស្មា បការេហិ អច្ចន្តំ មោក្ខេតីតិ **បាតិមោក្ខំ**។ ឥទញ្ហិ សីលំ សយំ តទង្គវសេន, សមាធិសហិតំ បញ្ញាសហិតញ្ច វិក្ខម្ភនវសេន សមុច្ឆេទវសេន ច អច្ចន្តំ មោក្ខេតិ មោចេតីតិ **បាតិមោក្ខំ**។ បតិ បតិ មោក្ខោតិ វា បតិមោក្ខោ, តម្ហា តម្ហា វីតិក្កមទោសតោ បច្ចេកំ មោក្ខោតិ អត្ថោ, បតិមោក្ខោយេវ **បាតិមោក្ខំ**។ មោក្ខោ វា និព្ពានំ, តស្ស មោក្ខស្ស បដិពិម្ពភូតោតិ បតិមោក្ខំ។ សីលសំវរោ ហិ និព្ពេជភាគិយោ សូរិយស្ស អរុណុគ្គមនំ វិយ និព្ពានស្ស ឧទយភូតោ តប្បដិភាគោ វិយ ហោតិ យថារហំ កិលេសនិព្ពាបនតោតិ បតិមោក្ខំ, បតិមោក្ខំយេវ **បាតិមោក្ខំ**។

អថ វា មោក្ខំ បតិ វត្តតិ, មោក្ខាភិមុខន្តិ វា បតិមោក្ខំ, បតិមោក្ខំយេវ **បាតិមោក្ខ**ន្តិ។ ឥទម្បិ បាតិមោក្ខសទ្ទស្ស មុខមត្តទស្សនមេវ។ សព្ពាកអារេន បន ជិនបាតិមោក្ខោ ភគវាវ អនវជ្ជបតិមោក្ខំ បាតិមោក្ខំ សំវណ្ណេយ្យ។

៥១៣. គរុភណ្ឌវិស្សជ្ជនករណភូតំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **គរុភណ្ឌវិស្សជ្ជនំ**។ **គរុភណ្ឌន្តរភូតំ** ថាវរាទិ។ ឩនកំ ន វឌ្ឍតីតិ **ផាតិកម្មំ** វុត្តំ។ អតិរេកគ្ឃនកំ, តទគ្ឃនកមេវ វា វឌ្ឍតីតិ។ **យថាវុត្តន្តិ** ហោក្ខរណិតោ បំសុឧទ្ធរណាទិ ថាវរកម្មំ។

ធារេតិ, បោសេតិ វា បរេសំ ទារកេ។

គិហីនំ ករិយមានំ វុត្តំ, ន សង្ឃស្ស, គណស្ស វាតិ អត្ថោ។ **បិណ្ឌបដិបិណ្ឌន្តិ** ឧត្តរបទលោបំ, បុរិមបទេ ឧត្តរបទលោបញ្ច កត្វា និទ្ទេសោតិ អាហ “**បិណ្ឌត្ថ**”ន្តិអាទិ។ **អយោនិសោ វិចារណំ** អយាថាវបដិបត្តិ។

៥១៤. គច្ឆន្តិ យថាសកំ វិសយេ បវត្តន្តីតិ **គាវោ,** ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ។

វិធុននំ បច្ចោដនំ, បវាហនន្តិ អត្ថោ។

៥១៥. យថា ករណតោ ករណីយសទ្ទោ, ឯវំ វិកិរណតោបិ ហោតីតិ អាហ “**វិក្ខិបិតព្ពានី**”តិ, វិទ្ធំសិតព្ពានីតិ អត្ថោ។ សំយមនីយានិ វា **សំយមករណីយានិ,** “ន បុន ឯវំ ករោមី”តិ អត្តនោ ទហនំ មនសា អធិដ្ឋានំ សំយមនំ, សំយមនករណីយានិ **សំវរករណីយានី**តិ ចិត្តមត្តាយត្តា ឯវ សំយមសំវរា អាចរិយេន អធិប្បេតាតិ អាហ “**អនាបត្តិគមនីយានី**”តិ ។ អន្តេវាសិកត្ថេរោ បន ទេសនាបិ ចិត្តុប្បាទមនសិការេហិ វិនា ន ហោតីតិ ទេសនាវិសុទ្ធិ និស្សរណំ វទតិ។

៥១៦. “អលង្កតោ ចេបិ...បេ.... ស ភិក្ខូ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១៤២) វិយ ឥធាបិ **គុណតោ ភិក្ខុ អធិប្បេតោ**។ តថា ច វុត្តំ “ឥធ ភិក្ខូតិ បដិបត្តិយា ភិក្ខុភាវទស្សនតោ ឯវមាហា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៣៥៥)។ យត្តកំ ឯកេន បុគ្គលេន អសេសេត្វា សមាទាតុំ សក្កា, តំ សន្ធាយាហ “**យេន សមាទានេន សព្ពាបិ សិក្ខា សមាទិន្នា ហោន្តី**”តិ យថា ឧបសម្បទាបារិបូរិយា អសេសំ ឧបសម្បន្នសិក្ខាសមាទានំ។ **តន្តិ** សមាទានំ។ **អនេកេសូ**តិ វិសុំ វិសុំ សមាទានេសុ។ យថា សមាទិន្នាយ សិក្ខាយ សព្ពេន សព្ពំ អវីតិក្កមនំ សិក្ខិតព្ពាការោ, ឯវំ សតិ វីតិក្កមេ ទេសនាគាមិនិយា ទេសនា, វុដ្ឋានគាមិនិយា វុដ្ឋានំ តទុបាយភូតំ បារិវាសិកវត្តចរណាទីតិ វុត្តំ “**អវីតិ...បេ.... អាកាយនា**”តិ។ យំ សិក្ខាបទំ បមាទេន វីតិក្កន្តំ, តំ សិក្ខិយមានំ ន ហោតីតិ សេសិតំ នាម ហោតីតិ អាហ “**វីតិក្កមនវសេន សេសស្សា**”តិ។

៥១៩. **ចិត្តបរិសោធនភាវនា**តិ ចិត្តស្ស បរិសោធនភូតា អាវរណីយធម្មវិក្ខម្ភិកា សមាធិវិបស្សនាភាវនា ចិត្តបរិសោធនភាវនា។ **សុប្បបរិគ្គាហកន្តិ** និទ្ទាបរិគ្គាហកំ។ **ឥទន្តិ** ឥទំ អព្ពោកិណ្ណភវង្គោត្តរណសង្ខាតំ កិរិយមយចិត្តានំ អប្បវត្តនំ សុប្បំ នាម។ **ឥតោ** ភវង្គោត្តរណតោ។ **បុព្ពេ ឥតោ** កិរិយមយចិត្តប្បវត្តិតោ បរញ្ច នត្ថិ។ **អយំ** កាយកិលមថោ, ថិនមិទ្ធញ្ច **ឯតស្ស** សុត្តស្ស បច្ចយោ។

៥២២. **សតិបដ្ឋានាទយោ**តិ សតិបដ្ឋានសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទា, ឯកច្ចេ ច មគ្គធម្មា សហ ន បវត្តន្តិ, តស្មា បាឡិយំ ន វុត្តាតិ អធិប្បាយោ។ ឯតេ តាវ ឯកស្មិំ អារម្មណេ សហ ន បវត្តន្តីតិ ន គណ្ហេយ្យុំ, ឥន្ទ្រិយពលានិ កស្មា ន គហិតានីតិ អាហ “**បវត្ត...បេ.... ហោន្តី**”តិ។ ឯវម្បិ សទ្ធិន្ទ្រិយពលានិ ពោជ្ឈង្គេហិ ន សង្គយ្ហន្តីតិ កថំ តេសំ តទន្តោគធតាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**បីតិ...បេ.... វុត្តត្តា**”តិ។

៥២៣. **សមន្តតោ**តិ សព្ពភាគេសុ សព្ពេសុ អភិក្កមាទីសុ, សព្ពភាគតោ វា តេសុ ឯវ អភិក្កមាទីសុ អត្ថានត្ថាទិសព្ពភាគតោ សព្ពាការតោ។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ យោនិសោ។ **សមន្តិ** អវិសមំ, ឥដ្ឋាទិអារម្មណេ រាគាទិវិសមរហិតំ កត្វាតិ អត្ថោ។

ភិក្ខា ចរីយតិ ឯត្ថាតិ ភិក្ខាចារោ, ភិក្ខាយ ចរណដ្ឋានំ, សោ ឯវ គោចរោ, ភិក្ខាយ ចរណមេវ វា សម្បជញ្ញស្ស វិសយភាវតោ គោចរោ, តស្មិំ **ភិក្ខាចារគោចរេ**។ សោ បន អភិក្កមាទិភេទភិន្នន្តិ វិសេសនវសេន វុត្តំ “**អភិក្កមាទីសុ បនា**”តិ។ **កម្មដ្ឋានសង្ខាតេ**តិ យោគកម្មស្ស ភាវនាយ បវត្តិដ្ឋានសង្ខាតេ អារម្មណេ, ភាវនាកម្មេយេវ វា, យោគិនោ សុខវិសេសហេតុតាយ វា កម្មដ្ឋានសង្ខាតេ សម្បជញ្ញស្ស វិសយភាវេន **គោចរេ**។ **អភិក្កមាទីសូ**តិ អភិក្កមបដិក្កមាទីសុ ចេវ ចីវរបារុបនាទីសុ ច។ **អសម្មុយ្ហនំ** ចិត្តកិរិយាវាយោធាតុវិប្ផារវសេនេវ តេសំ បវត្តិ, ន អញ្ញថាតិ យាថាវតោ ជាននំ។

កម្មដ្ឋានំ បធានំ កត្វាតិ ចីវរបារុបនាទិសរីរបរិហរណកិច្ចកាលេបិ កម្មដ្ឋានមនសិការមេវ បធានំ កត្វា។

តស្មាតិ យស្មា ឧស្សុក្កជាតោ ហុត្វា អតិវិយ មំ យាចសិ, យស្មា ច ជីវិតន្តរាយានំ ទុជ្ជានតំ វទសិ, ឥន្ទ្រិយានិ ច តេ បរិបាកំ គតានិ, តស្មា។ **តិហា**តិ និបាតមត្តំ។ **តេ** តយា។ **ឯវន្តិ** ឥទានិ វត្តព្ពាការំ វទតិ។ **សិក្ខិតព្ពន្តិ** អធិសីលសិក្ខាទីនំ តិស្សន្នម្បិ សិក្ខានំ វសេន សិក្ខនំ កាតព្ពំ។ យថា បន សិក្ខិតព្ពំ, តំ ទស្សេន្តោ "**ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តំ ភវិស្សតី**"តិអាទិមាហ។

តត្ថ **ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តន្តិ** រូបាយតនេ ចក្ខុវិញ្ញាណេន ទិដ្ឋមត្តំ។ យថា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ រូបេ រូបមត្តមេវ បស្សតិ, ន និច្ចាទិសភាវំ, ឯវំ សេសតំទ្វារិកវិញ្ញាណេហិបិ មេ ឯត្ថ ទិដ្ឋមត្តមេវ ភវិស្សតីតិ សិក្ខិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ អថ វា **ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋំ** នាម ចក្ខុវិញ្ញាណំ, រូបេ រូបវិជាននន្តិ អត្ថោ។ **មត្តា**តិ បមាណំ។ ទិដ្ឋំ មត្តា ឯតស្សាតិ **ទិដ្ឋមត្តំ**, ចក្ខុវិញ្ញាណមត្តមេវ មេ ចិត្តំ ភវិស្សតីតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា អាបាថគតេ រូបេ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ន រជ្ជតិ ន ទុស្សតិ ន មុយ្ហតិ, ឯវំ រាគាទិវិរហេន ចក្ខុវិញ្ញាណមត្តមេវ មេ ជវនំ ភវិស្សតិ, ចក្ខុវិញ្ញាណប្បមាណេនេវ នំ បបេស្សាមីតិ។ អថ វា **ទិដ្ឋំ** នាម ចក្ខុវិញ្ញាណេន ទិដ្ឋរូបំ។ **ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋំ** នាម តត្ថេវ ឧប្បន្នំ សម្បដិច្ឆន សន្តីរណវោដ្ឋព្ពនសង្ខាតំ ចិត្តត្តយំ។ យថា តំ ន រជ្ជតិ ន ទុស្សតិ ន មុយ្ហតិ, ឯវំ អាបាថគតេ រូបេ តេនេវ សម្បដិច្ឆនាទិប្បមាណេន ជវនំ ឧប្បាទេស្សាមិ, នាស្ស តំ បមាណំ អតិក្កមិត្វា រជ្ជនាទិវសេន ឧប្បជ្ជិតុំ ទស្សាមីតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯស នយោ សុតមុតេសុ។ **មុតន្តិ** ច តទារម្មណវិញ្ញាណេហិ សទ្ធិំ គន្ធរសផោដ្ឋព្ពាយតនំ វេទិតព្ពំ។ **វិញ្ញាតេ វិញ្ញាតមត្តន្តិ** ឯត្ថ បន **វិញ្ញាតំ** នាម មនោទ្វារាវជ្ជនេន វិញ្ញាតារម្មណំ, តស្មិំ វិញ្ញាតេ។ **វិញ្ញាតមត្តន្តិ** អាវជ្ជនប្បមាណំ។ យថា អាវជ្ជនំ ន រជ្ជតិ ន ទុស្សតិ ន មុយ្ហតិ, ឯវំ រជ្ជនាទិវសេន ឧប្បជ្ជិតុំ អទត្វា អាវជ្ជនប្បមាណេនេវ ចិត្តំ បបេស្សាមីតិ អយមេត្ថ អត្ថោ។ **ឯវញ្ហិ តេ ពាហិយ សិក្ខិតព្ពន្តិ** ឯវំ ឥមាយ បដិបទាយ តយា ពាហិយ តិស្សន្នំ សិក្ខានំ អនុបវត្តនវសេន សិក្ខិតព្ពំ។ ឥតិ ភគវា ពាហិយស្ស សំខិត្តរុចិតាយ ឆហិ វិញ្ញាណកាយេហិ សទ្ធិំ ឆទ្វារារម្មណភេទភិន្នំ វិបស្សនាវិសយំ ទិដ្ឋាទីហិ ចតូហិ កោដ្ឋាសេហិ វិភជិត្វា តត្ថស្ស ញាតតីរណបរិញ្ញំ ទស្សេតិ។

កថំ? ឯត្ថ ហិ រូបាយតនំ បស្សិតព្ពដ្ឋេន **ទិដ្ឋំ** នាម, ចក្ខុវិញ្ញាណំ បន សទ្ធិំ តំទ្វារិកវិញ្ញាណេហិ ទស្សនដ្ឋេន, តទុភយម្បិ យថាបច្ចយំ បវត្តមានំ ធម្មមត្តមេវ, ន ឯត្ថ កោចិ កត្តា វា ការេតា វា។ យតោ តំ ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចំ, ឧទយព្ពយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខំ, អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តាតិ កុតោ តត្ថ បណ្ឌិតស្ស រជ្ជនាទីនំ ឱកាសោតិ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ។ ឯស នយោ សុតាទីសុបិ។

ឥទានិ ញាតតីរណបរិញ្ញាសុ បតិដ្ឋិតស្ស ឧបរិ សហ ផលេន បហានបរិញ្ញំ ទស្សេតុំ "**យតោ ខោ តេ ពាហិយា**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **យតោ**តិ យទា, យស្មា វា។ **តេ**តិ តវ។ **តតោ**តិ តទា, តស្មា វា។ **តេនា**តិ តេន ទិដ្ឋាទិនា, ទិដ្ឋាទិបដិពទ្ធេន វា រាគាទិនា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ពាហិយ, តវ យស្មិំ កាលេ, យេន វា ការណេន ទិដ្ឋាទីសុ មយា វុត្តវិធី បដិបជ្ជន្តស្ស អវិបរីតសភាវាវពោធេន ទិដ្ឋាទិមត្តំ ភវិស្សតិ, តស្មិំ កាលេ, តេន វា ការណេន ត្វំ តេន ទិដ្ឋាទិបដិពទ្ធេន រាគាទិនា សហ ន ភវិស្សសិ, រត្តោ វា ទុដ្ឋោ វា មូឡ្ហោ វា ន ភវិស្សសិ បហីន រាគាទិកត្តា, តេន វា ទិដ្ឋាទិនា សហ បដិពទ្ធោ ន ភវិស្សសីតិ។ **តតោ ត្វំ, ពាហិយ, ន តត្ថា**តិ យទា, យស្មា វា ត្វំ តេន រាគេន វា រត្តោ, ទោសេន វា ទុដ្ឋោ, មោហេន វា មូឡ្ហោ ន ភវិស្សសិ, តទា, តស្មា វា ត្វំ តត្ថ ទិដ្ឋាទិកេ ន ភវិស្សសិ, តស្មិំ ទិដ្ឋេ វា សុតមុតវិញ្ញាតេ វា "ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា"តិ (មហាវ. ២១) តណ្ហាមានទិដ្ឋីហិ អល្លីនោ បតិដ្ឋិតោ ន ភវិស្សសិ។ ឯត្តាវតា បហានបរិញ្ញំ មត្ថកំ បាបេត្វា ខីណាសវភូមិ ទស្សិតា។ **តតោ ត្វំ, ពាហិយ, នេវិធ, ន ហុរំ, ន ឧភយមន្តរេនា**តិ យទា ត្វំ, ពាហិយ, តេន រាគាទិនា តត្ថ ទិដ្ឋាទីសុ បដិពទ្ធោ ន ភវិស្សសិ, តទា ត្វំ នេវ ឥធ លោកេ, ន បរលោកេ, ន ឧភយត្ថ ហោសិ។ **ឯសេវន្តោ ទុក្ខស្សា**តិ កិលេសទុក្ខស្ស, វដ្ដទុក្ខស្ស ច អយមេវ អន្តោ អយំ បរិច្ឆេទោ បរិវដុមភាវោតិ អយមេវ ហិ ឯត្ថ អត្ថោ ។ យេ បន "ឧភយមន្តរេនា"តិ បទំ គហេត្វា អន្តរាភវំ នាម ឥច្ឆន្តិ, តេសំ តំ មិច្ឆា។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ **អន្តរាភវកថាយំ** (កថា. ៥០៥ អាទយោ) អាវិ ភវិស្សតិ។

ឯតេសន្តិ អតិហរណវីតិហរណានំ។

"**តត្ថ ហី**"តិអាទិនា បញ្ចវិញ្ញាណវីថិយំ បុរេតរំ បវត្តអយោនិសោមនសិការវសេន អាវជ្ជនាទីនំ អយោនិសោ អាវជ្ជនាទិនា ឥដ្ឋាទិអារម្មណេ លោភាទិប្បវត្តិមត្តំ ហោតិ, ន បន ឥត្ថិបុរិសាទិវិកប្បគាហោ, មនោទ្វារេយេវ បន សោ ហោតីតិ ទស្សេតិ។ **តស្សា**តិ "ឥត្ថី, បុរិសោ"តិ រជ្ជនាទិកស្ស។ **ភវង្គាទី**តិ ភវង្គអាវជ្ជន ទស្សនានិ, សម្បដិច្ឆនសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនបញ្ចទ្វារិកជវនញ្ច។ **អបុព្ពតិត្តរតាវសេនា**តិ អបុព្ពតាឥត្តរភាវានំ វសេន។

អតិហរតីតិ មុខទ្វារំ អតិក្កមិត្វា ហរតិ។ **តំតំវិធាននិប្ផាទកោ**តិ តស្ស តស្ស បរិយេសនាទិវិសយស្ស, វិធានស្ស ច និប្ផាទកោ។ យេន ហិ បយោគេន បរិយេសនាទិ និប្ផជ្ជតិ, សោ តព្ពិសយំ វិធានម្បិ និប្ផាទេតិ នាម ហោតិ។ **សម្មាបដិបត្តិ**ន្តិ ធម្មេសុ អវិបរីតបដិបត្តិ យថាភូតាវពោធំ។

គមនេបីតិ គមនប្បយោគេបិ។ **អតិហរណំ** យថាឋិតស្សេវ កាយស្ស តច្ឆិតទេសាភិមុខករណំ។ **គមនំ** ទេសន្តរុប្បត្តិ។ **វក្ខមានោ**តិ "អភិក្កន្តេ បដិក្កន្តេតិ...បេ.... អទ្ធាគមនវសេន កថិតោ។ គតេ ឋិតេ និសិន្នេតិ ឯត្ថ វិហារេ ចុណ្ណិកបាទុទ្ធារឥរិយាបថវសេន កថិតោ"តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣) វក្ខមានោ វិសេសោ។

បវត្តេតិ ចង្កមាទីសុ បវត្តេ រូបារូបធម្មេ។ **បរិគ្គណ្ហន្តស្ស** អនិច្ចាទិតោ។

កាយិកកិរិយាទិនិព្ពត្តកជវនំ ផលូបចារេន "**កាយាទិកិរិយាមយ**"ន្តិ វុត្តំ។ **កិរិយាសមុដ្ឋិតត្តា**តិ បន ការណូបចារេន។

៥២៦. **កម្មដ្ឋានឧបាសនស្សា**តិ កម្មដ្ឋានភាវនាយ។ **យោគបថ**ន្តិ ភាវនាយោគ្គកិរិយាយ បវត្តនមគ្គំ។

៥៣៧. **កាយាទីសូ**តិ កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ។ **សុដ្ឋុ បវត្តិយា**តិ អសុភានុបស្សនាទិវសេន បវត្តិយា។ **និយ្យានសភាវោ** សម្មាសតិតា ឯវ ។ **ឧបដ្ឋាន**ន្តិ សតី កិច្ចតោ ទស្សេតិ។ ឯត្ថ ច យថាវុត្តោ បរិគ្គហោ ជាតោ ឯតិស្សាតិ **បរិគ្គហិតា,** តំ បរិគ្គហិតំ និយ្យានភូតំ សតី កត្វាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

៥៤២-៣. បកប្បនំ ឥធ **វិកាវាបត្តិភាវោ**។

៥៥០. **តប្បដិបក្ខសញ្ញា**តិ ថិនមិទ្ធបដិបក្ខសញ្ញា។ សា អត្ថតោ តទង្គាទិវសេន ថិនមិទ្ធវិនោទនាការប្បវត្តា កុសលវិតក្កសម្បយុត្តសញ្ញា, តថាភូតោ វា ចិត្តុប្បាទោ សញ្ញាសីសេន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

៥៥៣. **សារម្ភ**ន្តិ អារម្ភវន្តំ, សហារម្ភន្តិ អត្ថោ។ **និវារណភោគា** ថិនមិទ្ធការវិគមេន និរាវរណសមន្នាហារសញ្ញា។ **វិវដា** អប្បដិច្ឆាទនា។

៥៦៤. **តត្ថ តត្ថា**តិ "ឥមិនា បាតិមោក្ខសំវរេន ឧបេតោ ហោតី"តិអាទីសុ (វិភ. ៥១១)។

៥៨៨. យថា កេនចិ និក្កុជ្ជិតំ "តទំ នាមេត"ន្តិ បកតិញាណេន ន ញាយតិ, ឯវំ សព្ពប្បការេន អវិទិតំ និក្កុជ្ជិតំ វិយ ហោតីតិ អាហ "**សព្ពថា អញ្ញាតតា និក្កុជ្ជិតភាវោ**"តិ។ **និរវសេសបរិច្ឆិន្ទនាភាវោ**តិ ទុវិញ្ញេយ្យតាយ និរវសេសតោ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពតាភាវោ, បរិច្ឆិន្ទិកាភាវោ វា។ ឯកទេសេនេវ ហិ គម្ភីរំ ញាយតិ។

អាចិក្ខន្តីតិអាទិតោ បរិព្យត្តំ កថេន្តិ។ **ទេសេន្តី**តិ ឧបទិសនវសេន វទន្តិ, បពោធេន្តិ វា។ **បញ្ញាបេន្តី**តិ បជានាបេន្តិ, សំបកាសេន្តីតិ អត្ថោ។ **បដ្ឋបេន្តី**តិ បការេហិ អសង្ករតោ ឋបេន្តិ។ **វិវរន្តី**តិ វិវដំ ករោន្តិ។ **វិភជន្តី**តិ វិភត្តំ ករោន្តិ។ **ឧត្តានីករោន្តី**តិ អនុត្តានំ គម្ភីរំ ឧត្តានំ បាកដំ ករោន្តិ។ ឯត្ថ ច "**បញ្ញាបេន្តី**"តិអាទីហិ ឆហិ បទេហិ អត្ថបទានិ ទស្សិតានិ។ "**អាចិក្ខន្តិ ទេសេន្តី**"តិ បន ទ្វីហិ បទេហិ ព្យញ្ជនបទានីតិ ឯវំ អត្ថព្យញ្ជនបទសម្បន្នាយ ឧឡារាយ បសំសាយ បសំសនំ ទស្សេតិ។ យំ បនេតេសុ អត្ថព្យញ្ជនបទេសុ វត្តព្ពំ, តំ **នេត្តិអដ្ឋកថាយំ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ២៣ អាទយោ)** វិត្ថារតោ វុត្តមេវ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៦០២. **ឯត្តេវ យោជេតព្ពំ** តស្ស ហេដ្ឋាភូមិសមតិក្កមនមុខេន ភូមិវិសេសាធិគមុបាយទីបនតោ។ **សព្ពត្ថាបី**តិ "រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមា, អាកាសានញ្ចាយតនំ សមតិក្កម្មា"តិ សព្ពេសុបិ សមតិក្កមវចនេសុ។

៦១០. **តំយេវ អាកាសំ ផុដំ វិញ្ញាណ**ន្តិ តំយេវ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ "អនន្ត"ន្តិ មនសិការេន ផុដំ ផរិត្វា ឋិតំ បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ "អនន្តំ វិញ្ញាណ"ន្តិ **មនសិ ករោតី**តិ អត្ថោ។ ទុតិយវិកប្បេ បន សាមញ្ញជោតនា វិសេសេតិដ្ឋតីតិ "ផុដ"ន្តិ ឥមិនា វិញ្ញាណមេវ វុត្តន្តិ **ផុដំ វិញ្ញាណ**ន្តិ បឋមារុប្បវិញ្ញាណមាហ។ តញ្ហិ អាកាសស្ស សជរណកវិញ្ញាណំ។ **វិញ្ញាណេនា**តិ ច ករណត្ថេ ករណវចនំ, តញ្ច ទុតិយារុប្បវិញ្ញាណំ វទតីតិ អាហ "**វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិញ្ញាណេន មនសិ ករោតី**"តិ។ **តេនា**តិ បឋមារុប្បវិញ្ញាណេន។ **គហិតាការ**ន្តិ អនន្តផរណវសេន គហិតាការំ។ **មនសិ ករោតី**តិ ទុតិយារុប្បបរិកម្មមនសិការេន មនសិ ករោតិ។ **ឯវ**ន្តិ យថាវុត្តាការំ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បឋមារុប្បវិញ្ញាណេន អនន្តផរណវសេន យោ គហិតាការោ, តំ មនសិ ករោន្តំយេវ។ **តំ វិញ្ញាណ**ន្តិ តំ ទុតិយារុប្ប

វិញ្ញាណំ។ **អនន្តំ ផរតី**តិ “អនន្ត”ន្តិ ផរតិ, តស្មា ទុតិយោយេវត្ថោ យុត្តោតិ។ **“យញ្ហិ”**តិអាទិនា យថាវុត្តមត្ថំ បាកដំ ករោតិ។ **តំផរណាការសហិត**ន្តិ តស្មិំ អាកាសេ ផរណាការសហិតំ។ **វិញ្ញាណ**ន្តិ បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ។

៦១៥. **បុព្ពេ**តិ ទុតិយារុប្បបរិកម្មកាលេ។ យំ “អនន្តំ វិញ្ញាណ”ន្តិ មនសិ កតំ, **តំយេវ** បឋមារុប្បវិញ្ញាណមេវ។ តំយេវ ហិ អភាវេតិ។ អារម្មណាតិក្កមវសេន ហិ ឯតា សមាបត្តិយោ លទ្ធព្ពាតិ។

និទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៦២៣. ចតុក្កនយេ ទុតិយជ្ឈានមេវ យេសំ វិចារោ ឱឡារិកតោ ន ឧបដ្ឋាតិ, យេសញ្ច ឧបដ្ឋាតិ, តេសំ វសេន ទ្វិធា ភិន្ទិត្វា ទេសិតន្តិ ចតុក្កនយតោ បញ្ចកនយោ នីហតោតិ អាហ **“ឧទ្ធដានំយេវ ចតុន្នំ...បេ.... ទស្សនតោ ចា”**តិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

៦៤០. **តីសូ**តិ បឋមាទីសុ តីសុ។ ចតុក្កនយេន ហិ តំ វុត្តំ។ **ឯវំកោដ្ឋាសិកា**តិ អប្បមាណាតិ វុត្តា។ តេនាហ “**លោកុត្តរភូតា ឯវាតិ អធិប្បាយោ**”តិ។ បរិច្ឆិន្នាកាស...បេ.... ចតុត្ថានំ វដ្ដវិបស្សនាបាទកត្តា **“សព្ពត្ថ បាទកចតុត្ថេ សង្គហិតានី”**តិ វុត្តំ។

អយំ កថាតិ បរិត្តារម្មណាទិកថា។ ហេដ្ឋិមោ អរិយោ ឧបរិមស្ស អរិយស្ស លោកុត្តរចិត្តានិ បដិវិជ្ឈិតុំ ន សក្កោតីតិ វុត្តំ **“ន ច...បេ.... សក្កោតី”**តិ។

“កិរិយតោ ទ្វាទសន្ន”ន្តិ ច បាឋោ អត្ថិ។ **សហ វទតិ** លោកុត្តរផលចតុត្ថតាសាមញ្ញេនាតិ អធិប្បាយោ។ ឥធ សព្ពសទ្ទស្ស បទេសសព្ពវាចិភាវតោ ឯកទេសស្ស អសម្ភវេបិ សព្ពត្ថបាទកតា ឯវ វេទិតព្ពាតិ ទស្សេតុំ **“សព្ពត្ថ...បេ.... ទដ្ឋព្ព”**ន្តិ អាហ។ **បរិច្ឆិន្នាកាសកសិណចតុត្ថាទីនី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អានាបានចតុត្ថាទយោ សង្គហិតា។ **នវត្តព្ពតាយា**តិ នវត្តព្ពារម្មណតាយ។

និព្ពានញ្ចាតិ វត្តព្ពំ គទារម្មណស្សាបិ ពហិទ្ធារម្មណភាវតោ។

“សសន្តានគតម្បី”តិ ឥទំ **រូប**-សទ្ទេន, **កម្ម**-សទ្ទេន ច សម្ពន្ធិតព្ពំ “សសន្តានគតម្បិ អបាកដំ រូបំ ទិព្ពចក្ខុ វិយ សសន្តានគតម្បិ អបាកដំ កម្មំ វិភាវេតី”តិ។ បាកដេ បន សសន្តានគតេ រូបេ, កម្មេ ច អភិញ្ញាញាណេន បយោជនំ នត្ថីតិ **“អបាកដ”**ន្តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឈានវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៣. អប្បមញ្ញាវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា

៦៤២. ទិសាទេសោធិនាតិ “ឯកំ ទិស”ន្តិអាទិទិសោធិនា, វិហារគាមនិគមនគរជនបទរដ្ឋាទិទេសោធិនា ច។ **សត្តោធិនា**តិ “សព្ពា ឥត្ថិយោ, សព្ពេ បុរិសា, អរិយា, អនរិយា”តិអាទិវសប្បវត្តេន សត្តោធិនា។ **ឯតស្សា**តិ ឯតស្ស បទស្ស, បទត្ថស្ស វា។ **អនុវត្តក**ន្តិ អធិការវសេន បវត្តកំ។ **តំ ទ្វយ**ន្តិ តថា-សទ្ទោ, ឥតិ-សទ្ទោតិ ឧភយំ។ “តថា ទុតិយ”ន្តិ ហិ វុត្តេ “តថា-សទ្ទោ យថា មេត្តាសហគតេន ចេតសា បុរត្ថិមាទីសុ ឯកំ ទិសំ ផរិត្វា វិហរតិ, តថា ទុតិយម្បិ ទិសំ មេត្តាសហគតេន ចេតសា ផរិត្វា វិហរតី”តិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ។ សេសទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ យស្មា **ឥតី**តិ អយំ ឥតិ-សទ្ទោ បការត្ថេ, ឯវន្តិ វុត្តំ ហោតិ, តស្មា “យថា មេត្តាសហគតេន ចេតសា ឯកំ, ទុតិយំ, តតិយំ, ចតុត្ថំ ទិសំ ផរិត្វា វិហរតិ, ឯវំ ឧទ្ធំ, អធោ, តិរិយំ មេត្តាសហគតេន ចេតសា ផរិត្វា វិហរតី”តិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ។ តេន វុត្តំ **“មេត្តា…បេ…. តំ ទ្វយ”**ន្តិ។ **តស្សា**តិ ទ្វយស្ស។ **ផរណន្តរាទិដ្ឋាន**ន្តិ ផរណតោ អញ្ញំ ផរណន្តរំ, តំ អាទិ យស្ស, តំ ផរណន្តរាទិ។ ផរណន្តរញ្ចេតំ មេត្តាភាវនាយ, យទិទំ វិបុលតា។ **អាទិ-**សទ្ទេន ភុម្មន្តរបគុណភាវាទិ គយ្ហតិ, តស្ស ផរណន្តរាទិនោ ឋានំ ឋានភូតោ “វិបុលេនា”តិអាទិនា វុច្ចមានោ មេត្តាភាវនាវិសេសោ។ វុត្តប្បការមត្ថបរាមសនស្ស **តស្ស** ទ្វយស្ស **អដ្ឋានំ** អនោកាសោតិ។ **ឥតិ កត្វា** ឥមិនា ការណេន ន វុត្តំ តំ ទ្វយន្តិ អត្ថោ។

៦៤៣. រាគស្សាតិ កាមរាគស្ស។ **សិនេហស្សា**តិ បុត្តសិនេហាទិសិនេហស្ស។ **វិបត្តិយា**តិ រាគសិនេហសង្ខាតាយ មេត្តាភាវនាយ វិបត្តិយា វិនាសស្ស។ **អនុប្បត្តិតោ** ហិរោត្តប្បពលេន អនុប្បជ្ជនតោ។

៦៤៥. អធិមុញ្ចិត្វាតិ ភាវនាចិត្តំ អារម្មណេ សុដ្ឋុ វិស្សជ្ជេត្វា, តំ បនេត្ថ អធិមុច្ចនំ យស្មា ផរណវសេនេវ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“សុដ្ឋុ បសារេត្វា”**តិ។ យស្មា បន អារម្មណេ សុដ្ឋុ អសំសប្បនវសេនេវ តំ មេត្តាភាវនាយ អធិមុច្ចនំ ហោតិ, តស្មា **“ពលវតា វា អធិមោក្ខេន អធិមុច្ចិត្វា”**តិ ច វុត្តំ។

៦៤៨. ឯតេសំ បទានំ **សព្ពេន** សកលេន ទិសាទេសាទិភេទេន **អវធិនា។ សព្ពាវធិទិសាទិផរណាការេហី**តិ សព្ពាវធិភូតទិសាទេសបុគ្គលផរណប្បការេហិ។

៦៥០. វិឃាតវសេនាតិ វិក្ខម្ភនវសេន។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៦៩៩. កថិតានំ កុសលាទិធម្មានំ។ ឥមស្មឹ បន អប្បមញ្ញាវិភង្គេ កថិតា អប្បមញ្ញា, តា ច សភាវតោ លោកិយា ឯវ, ន ខន្ធវិភង្គាទីសុ កថិតា ខន្ធាទយោ វិយ លោកុត្តរាបីតិ ឯកំសតោ សព្ពាសំ អប្បមញ្ញានំ លោកិយភាវមេវ ទីបេតុំ អដ្ឋកថាយំ “ឥមស្មឹ បនា”តិអាទិ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ **“ឥមស្មឹ បន…បេ. … ហោតី”**តិ។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អប្បមញ្ញាវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៤. សិក្ខាបទវិភង្គោ

១. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៧០៣. សិក្ខាសង្ខាតានំ កុសលធម្មានំ បញ្ច សីលង្គានិ និស្សយភាវេន វា បតិដ្ឋា សិយុំ, ឧបនិស្សយភាវេន វាតិ តទុភយំ ទស្សេន្តោ អាហ “**សម្បយោគវសេន, ឧបនិស្សយវសេន ច ឱកាសភាវេនា**”តិ។

៧០៤. “កម្មបថា ឯវា”តិ និយមស្ស កតត្ថា វុត្តំ “**អសព្ពសាធារណោស្វ**”តិ។ ន ហិ សក្កា ឥន្ទ្រិយាទិសាធារណកោដ្ឋាសវសេន និយមំ កាតុំ។ **កម្មបថកោដ្ឋាសិកា ឯវ,** ន ឈានាទិកោដ្ឋាសិកា។ **កម្មបថភាវេន អាគតន្តិ វទន្តិ**, ទុគ្គតិយា, តត្ថ ឧប្បជ្ជនទុក្ខស្ស ច បវត្តិឧបាយភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **អស្ស** សុរាបានស្ស។ **ឧបការកត្តំ** សព្ពេសំ។ **សភាគត្តំ** មិច្ឆាចារស្ស។

តថាគហិតសង្ខារារម្មណតាយាតិ “សត្តំ អវហរាមិ, សត្តេ វិប្បដិបជ្ជាមី”តិអាទិនា សត្តាការេន គហិតសង្ខារារម្មណតាយ, ន បន សត្តបញ្ញត្តិអារម្មណតាយាតិ អធិប្បាយោ។ “**បញ្ច សិក្ខាបទា**”តិអាទិនា តមេវត្ថំ វិវរតិ។

តស្ស តស្សាតិ យស្ស យស្ស ព្យសនក្ខាយ។ សយំ វា ឧសុអាទី ខិបតិ, ខិបាតខណនាទី ករោតិ, តាទិសំ មន្តំ បរិជប្បតិ, កម្មជតទ្ធី វឡញ្ជេតិ, អញ្ញេន វា តំ សព្ពំ ការេតីតិ អាហ “**និស្សគ្គិយ…បេ…. ទ្វេ ឯវ គហិតា**”តិ។

យទិបិ កោដ្ឋាសវារេ វិរតិ សរូបេន នាគតា “យេវាបនា”ត្វេវ វុត្តា, ភជាបិយមានា បន មគ្គភាវំយេវ ភជតីតិ អាហ “**វិរតិសីលំ បន មគ្គកោដ្ឋាសិក**”ន្តិ។ **សេសសីលាន**ន្តិ សេសអវីតិក្កន្តសីលានំ។

៧១២. **អភព្ពដ្ឋានា**តិ បាណាតិបាតាទយោ។ យថា បាណាតិបាតាទយោ វេរហេតុតាយ វេរំ, ឯវំ តទញ្ញេបិ អកុសលាតិ វុត្តំ “**តំសភាគតាយ វេរភូតាន**”ន្តិ។ វិរតីនំ ឧប្បត្តិ ន ន ភវិស្សតិ សេក្ខានន្តិ យោជនា។ “**អកុសលសមុដ្ឋិតានិ ចា**”តិអាទិនាបិ សេក្ខានំ ឧភយេន វិរតិសព្ភាវំយេវ វិភាវេតិ។ តស្សត្ថោ – យានិ អកុសលសមុដ្ឋិតានិ កាយកម្មាទីនិ, តានិ តេសំ សេក្ខានំ កាយទុច្ចរិតាទីនីតិ វេរានិយេវ , **តេហិ** វេរេហិ **តេសំ** សេក្ខានំ វិរតិយោ សម្ភវន្តិយេវ។ **យតោ**តិ យស្មា បាណាតិបាតាទិវិរមិតព្ពនិប្បរិយាយវេរាភាវេបិ កាយទុច្ចរិតាទិវេរមត្តតោ សេក្ខានំ វិរតិសម្ភវតោ។ **នផលភូតស្សាបី**តិ យថា ផលស្ស មគ្គបដិពិម្ពភូតត្តា មគ្គសទិសំ សត្តអដ្ឋង្គិកតា សិយា, ឯវំ អផលភូតស្សាបិ សកទាគាមិមគ្គាទិកស្ស យតោ វិរតិសម្ភវតោ **អដ្ឋង្គិកតា ហោតិ,** អញ្ញថា បញ្ចង្គិកោ ឯវ សិយាតិ អធិប្បាយោ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា

៧១៤. **យថាវិរមិតព្ពតោ**តិ យោ យោ បាណាតិបាតាទិ វិរមិតព្ពោ, តតោ វិរតិវសេន។

បញ្ហាបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សិក្ខាបទវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៥. បដិសម្ភិទាវិភង្គោ

១. សុត្តន្តភាជនីយំ

១. សង្គហវារវណ្ណនា

៧១៨. “ឯសេវ នយោ”តិ ធម្មាទីសុ កតោ អតិទេសោ សង្ខេបតោ តេសំ ទស្សនំ ហោតីតិ អាហ “**សង្ខេបេន ទស្សេត្វា**”តិ។ តេសំ និរុត្តិបដិភានានំ វិសយា **តព្ពិសយា**, តេសំ, និរុត្តិបដិភានវិសយភូតានន្តិ អត្ថោ។ **បច្ចុប្បន្នាទិភេទេហី**តិ បច្ចុប្បន្នទិព្ពានភាសិតត្ថាទិភេទេហិ។

ទុក្ខហេតុផលជាតាទិធម្មជរាមរណានិ **ទុក្ខាទីនិ**។ សច្ចហេតុធម្មបច្ចយាការវារេសុ ទុក្ខសមុទយាទិបរិយាយេន អាគតោ ផលនិព្ពត្តកោ ហេតុ, សច្ចបច្ចយាការវារេសុ អរិយមគ្គោ, បរិយត្តិវារេ ភាសិតំ, អភិធម្មភាជនីយេ កុសលំ, អកុសលន្តិ ឯវំ បាឡិយំ វុត្តានំយេវ វសេន បញ្ច ធម្មា វេទិតព្ពាតិ តមមត្ថមាហ “**តថា ធម្មា ចា**”តិ គមិនា។

និព្ពត្តកហេតុអាទីនន្តិ និព្ពត្តកសម្បាបកញាបកានំ។ **បុរិមោ**តិ បវត្តនត្ថោ។ **តស្មិ**ន្តិ មគ្គោ។ **បច្ឆិមោ**តិ ជាបនត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

អវិបរីតនិរុត្តីតិ ពុទ្ធាទីហិ អាចិណ្ណា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វាចកភាវេ និរូឡ្ហា យាថាវនិរុត្តិ។ យស្មា វិញ្ញត្តិវិការសហិតោ សទ្ទោ បញ្ញត្តីតិ អត្ថនោ អធិប្បាយោ, តស្មា បរមតតោ តំ ទស្សេន្តោ “**អវចនភូតាយា**”តិ វិសេសេត្វា “**កេចិ វណ្ណយន្តី**”តិ អាហ។ **ឯវំ សតី**តិ ឯវំ និរុត្តិយា បញ្ញត្តិភាវេ សតិ។ បញ្ញត្តិ អភិលបិតព្ពាតិ អាបជ្ជតីតិ វុត្តេ, ហោតុ, កោ ទោសោ តស្សា វចនីយភាវតោតិ កទាចិ វទេយ្យាតិ អាសង្កន្តោ អាហ “**ន ច វចនតោ…បេ…. ឧច្ចារេតព្ពំ អត្ថី**”តិ។ **តេសំ** អត្ថធម្មានំ។ ន វចនន្តិ **អវចនំ** អវចនសភាវំ។ **ឯវំបការ**ន្តិ ឯវំវិធំ ឯវំ និយតលិង្គវិសេសជោតនាការំ។

បរតោតិ បរភាគេ អនន្តរមនោទ្វារេ។ សទ្ទគ្គហណានុសារេន គហិតាយ នាមនិរុត្តិយំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា បវត្តតីតិ វទន្តិ។ យទិ ឯវំ កស្មា បាឡិយំ “និរុត្តិបដិសម្ភិទា បច្ចុប្បន្នារម្មណា”តិ វុត្តាតិ អាហ “**និរុត្តិ…បេ…. សន្នាយ វុត្តា**”ន្តិ។ **បច្ឆា ជានន**ន្តិ សទ្ទគ្គហណុត្តរកាលំ នាមនិរុត្តិយា ជានានំ។ **ឯវ**ន្តិ ឯវំ សទ្ទគ្គហណតោ បច្ឆា នាមនិរុត្តិំ អារព្ភ បវត្តំ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទាតិ គយ្ហមានេ។ ឯវំ និរុត្តិយា នាមបញ្ញត្តិបក្ខេ បាឡិយា, អដ្ឋកថាយ ច វិរោធំ ទស្សេត្វា សទ្ទបក្ខេ តទភាវំ ទស្សេន្តោ “**យថា បនា**”តិអាទិមាហ។ **តំតំសទ្ទវិភាវក**ន្តិ យថា តស្ស តស្ស សទ្ទប្បភេទនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ ទិព្ពសោតញាណំ សទ្ទារម្មណមេវ តំ តំ សទ្ទំ វិភូតំ ករោតិ, ឯវំ និរុត្តិប្បភេទនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ និរុត្តិសទ្ទារម្មណមេវ និរុត្តិបដិសម្ភិទាញាណំ តំ វិភូតំ ករោតីតិ តស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វុត្តា។ សទ្ទំ បន វិភាវេន្តំ ឯកន្តតោ សទ្ទូបនិពន្ធំ បញ្ញត្តិម្បិ វិភាវេតិយេវ, យតោ សភាវាសភាវវិសេសវិភាវនំ សម្បជ្ជតិ។ អញ្ញថា ហិ សទ្ទមត្តគ្គហណេ វិសេសាវពោធោ ឯវ ន សិយាតិ បោរាណា បញ្ញត្តិវិភាវនម្បិ តស្ស ឥច្ឆន្តិ។ **តំវិភាវក**ន្តិ និរុត្តិសទ្ទវិភាវកំ។ **ន បាឡិវិរោធោ ហោតី**តិ យទិបិ អភិធម្មភាជនីយេ “យាយ និរុត្តិយា តេសំ ធម្មានំ បញ្ញត្តិ ហោតី”តិ (វិភ. ៧២៧) វុត្តំ, តម្បិ សភាវនិរុត្តិសទ្ទេន ធម្មានំ បពោធនមេវ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តព្ពិនិមុត្តំ បញ្ញត្តិន្តិ “និរុត្តិសទ្ទារម្មណា និរុត្តិបដិសម្ភិទា”តិ វុច្ចមានេ បាឡិយា វិរោធោ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ “បច្ចវេក្ខន្តស្សា”តិ វុត្តត្តា សទ្ទំ គហេត្វា បច្ឆា គហិតាយ បញ្ញត្តិយា បច្ចវេក្ខណេន ភវិតព្ពន្តិ អាសង្កេយ្យាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថមាហ “**តំ សភាវនិរុត្តិំ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា**”តិអាទិ។ **សភាវនិរុត្តិំ វិភាវេន្តំយេវា**តិ សភាវនិរុត្តិវិសយស្ស សម្មោហស្ស បកេវ វិទ្ធំសិតត្តា អត្ថសាធនវសេន អភិញ្ញាញាណំ វិយ តំ វិភាវេន្តមេវ បវត្តតិ។ តេនាហ “**និរុត្តិំ ភិន្ទន្តំ បដិវិជ្ឈន្តមេវ ឧប្បជ្ជតី**”តិ។ បភេទគមនញ្ចេត្ថ អនវសេសតោ និរុត្តិវិភាគជាននំ។ តថា សេសេសុ។ **សក្កុដនាមាទី**តិ សក្កុដវសេន វុត្តនាមាខ្យាតាទិ។ និបាតបទំ នាមាទិបទានិ វិយ អត្ថំ ន វទតិ, អថ ខោ ព្យញ្ជេតិ ជោតេតីតិ “**ព្យញ្ជន**”ន្តិ វុត្តំ និបាតបទំ។

ពោធិ ញាណំ មណ្ឌភូតំ ឯត្ថាតិ **ពោធិមណ្ឌោ**, មហាពោធិដ្ឋានំ។ តេនាហ “**បឋមាភិសម្ពុទ្ធដ្ឋានេ**”តិ។ **អញ្ញេន បការេនា**តិ ឧគ្គហាទិប្បការេន។

អញ្ញថា ហោន្តីតិ បុរិសយុគេ បុរិសយុគេ ឯកទេសេន បរិវត្តន្តា កាលន្តរេ អញ្ញាការា ភវន្តិ។ **វិនស្សន្តី**តិ តំតំភាសានំ មនុស្សានំ វិនាសេន ន បញ្ញាយន្តិ, មនុស្សានំ ទុរុគ្គហណាទិនា កត្ថចិ កទាចិ បរិវត្តន្តីបិ ព្រហ្ម

លោកាទីសុ យថាសភាវេនេវ អវដ្ឋានតោ ន សព្ពត្ថ, សព្ពទា, សព្ពថា ច បវិវត្តតិ។ តេនាហ “**កប្បវិនាសេបិ តិដ្ឋតិយេវា**”តិ។ **ឯតស្ស** និរុត្តិបដិសម្ភិទាញាណស្ស។

អត្ថាទីសុ ញាណន្តិ អត្ថបដិសម្ភិទាទិ។ អត្ថធម្មនិរុត្តិវសេន **តីសុ**។ អត្ថធម្មនិរុត្តិបដិភានវសេន **ចតូសុបិ វា**។ អត្ថធម្មាទិនា អត្ថេនា ជោតេតព្ពេន សហ អត្ថេនាតិ **សាត្ថកានិ។ សព្ពោ** អត្ថធម្មាទិកោ **អត្ថោ** វិសយភូតោ **ឯតស្ស** ញាណស្ស អត្ថីតិ **សព្ពត្ថកំ។ សព្ពស្មឹ** អត្ថាទិកេ វិសយេ **ឋិតំ** អត្ថនោ បច្ចយេហិ ឋបិតំ បវត្តិតំ។ **អរហត្តប្បត្តិយា វិសទា ហោន្តិ** បដិបក្ខធម្មានំ សព្ពសោ វិទ្ធំសិតត្តា។ **បញ្ចន្ន**ន្តិ អធិគម បរិយត្តិសវនបរិបុច្ឆាបុព្ពយោគានំ។ **យថាយោគ**ន្តិ យំ យំ យស្ស បុគ្គលស្ស វិសទតាយ យុជ្ជតិ, តថា យោជេតព្ពំ។

បរិបុច្ឆាហេតុ បវត្តា កថា បរិបុច្ឆាតិ វុត្តាតិ អាហ “**បុច្ឆាយ...បេ.... បរិបុច្ឆាតិ វុត្តា**”តិ។

តេហីតិ មគ្គេហិ។ **បដិលាភោ** នាម បុព្ពយោគសម្បត្តិយា អត្ថាទិវិសយស្ស សម្មោហស្ស សមុច្ឆិន្ទនំ, តំ បន មគ្គកិច្ចមេវាតិ អាហ “**សោ លោកុត្តរោ**”តិ។ អត្ថាទីនំ បភេទតោ សល្លក្ខណវិភាវនវវត្ថាបនា យថារហំ បរិត្ត កុសលមហាកិរិយចិត្តវសេន ហោតីតិ វុត្តំ “**បភេទោ កាមាវចរោ**”តិ។ **យថា** បុព្ពយោគោ **អធិគមស្ស ពលវបច្ចយោ** សភាវហេតុភាវតោ, **ន តថា បភេទស្ស** អសភាវហេតុតាយ, បរម្បរបច្ចយតាយ ចាតិ អធិប្បាយោ។ **បរិយត្តិអាទីនំ** បភេទស្ស ពលវបច្ចយតាយ , **អធិគមស្ស** ច តទភាវេ ឯសេវ នយោ។ **តត្ថា**តិ និមិត្តត្ថេ ភុម្មំ, តាសុ បរិយត្តិសវនបរិបុច្ឆាសុ និមិត្តភូតាសូតិ អត្ថោ។ **យំ វុត្តំ ហោតី**តិ “ឯតេសុ បនា”តិអាទិនា អដ្ឋកថាវចនេន យំ អត្ថជាតំ វុត្តំ ហោតិ។ **តំ ទស្សេន្តោ**តិ តំ និទ្ធារេត្វា ទស្សេន្តោ។ “**បុព្ពយោគាធិគមា**”តិ វត្វា “**ទ្វេបី**”តិ វចនំ អធិគមសហិតោយេវ បុព្ពយោគោ បភេទស្ស ពលវបច្ចយោ, ន កេវលោតិ ទស្សនត្ថំ។ តេន វុត្តំ អដ្ឋកថាយំ “ទ្វេបិ ឯកតោ ហុត្វា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧១៨)។ “ទ្វេបិ វិសទការណា”តិ វុត្តេ បុព្ពយោគស្សាបិ វិសទការណត្តំ លព្ភតេវាតិ អាហ “**ទ្វេបិ វិសទការណាតិ...បេ.... វុត្ត**”ន្តិ។

សង្គហវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. សច្ចវារាទិវណ្ណនា

៧១៩. កាលត្តយេបីតិ អតីតាទីសុ តីសុបិ កាលេសុ។ **ហេតុផលធម្មា** ហេតូនំ ផលភូតា ធម្មា, បច្ចយនិព្ពត្តាតិ អត្ថោ។ **តេសញ្ច ហេតុធម្មា**តិ តេសំ ហេតុផលានំ បច្ចយនិព្ពត្តានំ ហេតុភូតា ធម្មា “ធម្មា”តិ វុត្តាតិ យោជនា។ **វិនេយ្យវសេនា**តិ តថាវិនេតព្ពបុគ្គលជ្ឈាសយវសេន។ **ឧប្បន្នា សមុប្បន្នាតិអាទិ ន វុត្ត**ន្តិ ឧប្បន្នា សមុប្បន្នា ឧដ្ឋិតា សមុដ្ឋិតា បច្ចុប្បន្នាតិអាទិ ន វុត្តំ ឯកន្តបច្ចុប្បន្នស្សេវ សង្គាហកត្តា។ **តំនិព្ពត្តកា**តិ តេសំ អត្ថភាវេន វុត្តានំ និប្ផាទកា។ **ធម្មាតិ វុត្តា** ធម្មភាវេន កថិតា។

សច្ចវារាទិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា

៧២៥. សាមញ្ញេន វត្វា វិសេសេន អវុត្តត្តាតិ “តេសំ វិបាកេ”តិ យថាវុត្តកុសលវិបាកតាទិសាមញ្ញេន វត្វា សហេតុកាហេតុកាទិវិសេសេន អវុត្តត្តា, សរូបេន និទ្ធារេត្វា អវុត្តត្តាតិ អត្ថោ។ **អវិបាកត្តា**តិ អវិបាកធម្មត្តា។ **យទិ ឯវ**ន្តិ បច្ចយភាវតោ លព្ភមានោបិ ធម្មភាវោ អវិបាកធម្មតាយ កិរិយានំ យទិ ន វុត្តោ, ឯវំ សតិ។ សតិបិ បច្ចយុប្បន្នភាវេ អវិបាកភាវតោ អត្ថភាវោបិ ន វត្តព្ពោ។ តេនាហ “**វិបាកា ន ហោន្តីតិ អត្ថភាវោ ច ន វត្តព្ពោ**”តិ។ **ឯវញ្ចេ**តិ យទិ បច្ចយុប្បន្នត្តា កិរិយានំ អត្ថភាវោ វុត្តោ។ **នប្បដិសិទ្ធោ** តប្បដិសេធោ វាតិ អត្ថោ។ យទិ ឯវំ កស្មា ន វុត្តោតិ អាហ “**វិបាកស្ស បនា**”តិអាទិ។ **តេស**ន្តិ កុសលាកុសលានំ, វិបាកកិរិយធម្មានញ្ច។ **អត្ថធម្មតា**តិ វុត្តនយេន លព្ភមានោបិ យថាក្កមំ អត្ថភាវោ, ធម្មភាវោ ច ន វុត្តោ។ **បច្ចយភាវំ សត្តិវិសេសំ សនិប្ផាទេតព្ពត**ន្តិ បទត្ថយេនាបិ វិបាកធម្មតមេវាហ។ សា ហិ វិបាកានំ ហេតុភាវតោ បច្ចយភាវោ, តទុប្បាទន សមត្ថតាយ សត្តិវិសេសោ, **តេហិ** សគព្ភា វិយ ហោតីតិ “សនិប្ផាទេតព្ពតា”តិ ច វុច្ចតិ។ តំ **បស្សន្តី** និប្ផាទក វិសេសាបិ **និប្ផាទេតព្ពាបេក្ខា ហោតិ** ធម្មបដិសម្ភិទា។ **តំសម្ពន្ធេនា**តិ និប្ផាទេតព្ពសម្ពន្ធេន។ ធម្មបដិសម្ភិទំ វទន្តេន អត្ថបដិសម្ភិទាបិ វុត្តា។

សភាវធម្មេ បញ្ញត្តិ **សភាវបញ្ញត្តីតិ** អាហ “**ន សត្តាទិបញ្ញត្តិយា**”តិ។ សភាវេន, និរុត្តិយេវ វា សភាវបញ្ញត្តីតិ វុត្តាតិ អាហ “**អវិបរីតបញ្ញត្តិយា វា**”តិ។

៧៤៦. វោហារភូមី, អធិគមភូមិញ្ច ឯកជ្ឈំ កត្វា អាហ “**កាមាវចរា, លោកុត្តរា ច ភូមិ ភូមី**”តិ។ **ចិត្តុប្បាទា វា** បវត្តិដ្ឋានភាវតោ ភូមិ។

អភិធម្មភាជនីយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា

៧៤៧. សព្ពញាណារម្មណតាយាតិ បដិសម្ភិទាបដិសម្ភិទាញាណារម្មណតាយ។ “សុត្តន្តភាជនីយេ បន... បេ.... សិយា”តិ តទំ អភិធម្មភាជនីយេន វិរុជ្ឈតិ, តស្ស វា សាវសេសទេសនតា អាបជ្ជតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**អភិធម្មភាជនីយេ**”តិអាទិ។ **និរវសេសកថន**ន្តិ អសេសេត្វា កថនំ។ តេន ចិត្តុប្បាទសង្គហិតេ អត្ថេ អសេសេត្វា ទេសនា តថ អភិធម្មភាជនីយស្ស ភារោ, ន សព្ពញេយ្យធម្មេតិ ទស្សេតិ។ **យថាទស្សិតវិសយវចនវសេនា**តិ ទស្សិតប្បការវិសយស្ស កថនវសេន, ធម្មត្ថវសេន ទស្សិតេ តំតំចិត្តុប្បាទេ តត្ថ ធម្មនិរុត្តាភិលាបេន ញាណស្ស កថនវសេនាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញារម្មណតំ ន បដិសេធេតិ** អតប្បរភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **ន និរវសេសេន កថនំ** អចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នស្ស វិសយស្ស អកថិតត្តា។ ឯវំ បដិភានបដិសម្ភិទាវិសយស្សាបិ ន និរវសេសេន កថនន្តិ សុត្តន្តភាជនីយេ អវិសេសវចនេន សព្ពញាណារម្មណតំយេវ បដិភានបដិសម្ភិទាយ បតិដ្ឋាបេតិ។ តថា **តិស្សោ បដិសម្ភិទា**តិអាទិបញ្ហបុច្ឆកបាឡិយាបិ។ **តិស្សោ**តិ អត្ថធម្មបដិភានបដិសម្ភិទា។ និរុត្តិបដិសម្ភិទា ហិ “បរិត្តារម្មណា”តេវ វុត្តា។

យទិបិ សិយា ន តស្សា មហគ្គតារម្មណតាតិ សម្ពន្ធោ។ “**ន ហិ មគ្គោ បច្ចុប្បន្នោ ន ហោតី**”តិ ឥមិនា “អត្ថបដិសម្ភិទា ន មគ្គារម្មណា”តិ វចនស្ស យថាវុត្តត្ថសាធកតំ វិភាវេតិ។ **តស្សា**តិ បដិភានបដិសម្ភិទាយ **ន មហគ្គតារម្មណតា** សម្ភវតិ ននុ នយំ អនុស្សរន្តស្សាតិ អធិប្បាយោ។ **ទ្វេបី**តិ “អត្ថបដិសម្ភិទា ន មគ្គារម្មណា, តិស្សោ បដិសម្ភិទា សិយា បរិត្តារម្មណា, សិយា មហគ្គតារម្មណា, សិយា អប្បមាណារម្មណា”តិ ច ទ្វេបិ ឯតា បាឡិយោ។ តាសុ ពលវតរាយ ឋានស្ស, ឥតរាយ អធិប្បាយមគ្គនស្ស ច ឧបាយទស្សនមុខេន តាសំ អញ្ញមញ្ញំ អវិរោធំ ទស្សេតុំ “**កុសលាកុសលានំ បនា**”តិអាទិមាហ។ “**និប្បរិយាយា តត្ថ ធម្មបដិសម្ភិទា**”តិ ឯតេន តត្ថ អត្ថបដិសម្ភិទាយ បរិយាយភាវមាហ។ **តថា វិបាកកិរិយាន**ន្តិអាទិ យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស វិសទិសូទាហរណទស្សនំ។ ឧភយេនបិ “អត្ថបដិសម្ភិទា ន មគ្គារម្មណា”តិ (វិភ. ៧៤៩) វចនំ សុត្តន្តនយានុគតំ និប្បរិយាយត្ថស្ស តត្ថ អធិប្បេតត្តាតិ ទីបេតិ។ **កិញ្ចិ បន ញាណ**ន្តិអាទិ “តិស្សោ បដិសម្ភិទា”តិអាទិបាឡិយា សមត្ថកំ។ យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស បដិភានំ ទីបនំ **បដិភានំ**។ តេនាហ “**ញេយ្យប្បកាសនតោ**”តិ។ ឥតិ យា “តិស្សោ បដិសម្ភិទា”តិ បាឡិ, តស្សា ពលវភាវវិភាវនេន ឥតរាយ អធិប្បាយមគ្គនំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **និប្បរិយាយា**តិ បរិយាយរហិតា ឧជុកំ សរូបេនេវ បវត្តា។ **និប្បរិយាយ...បេ.... បវត្តិយ**ន្តិ ឯកន្តិកអត្ថារម្មណំ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា, ញាណារម្មណំ បដិភានបដិសម្ភិទាតិ គហេត្វា ទេសនាយំ។

សោ ឯវាតិ បរស្ស អភិលាបសទ្ទោ ឯវ។ អនុវត្តមានតា ចស្ស និរុត្តិបដិសម្ភិទា បច្ចុប្បន្នមេវ សទ្ទំ អារម្មណំ ករោន្តី, សទ្ទំ សុត្វា “អយំ សភាវនិរុត្តិ, អយំ ន សភាវនិរុត្តី”តិ ជានន្តីតិ ច អាទិវចនវសេន វេទិតព្ពោ។

បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដិសម្ភិទាវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៦. ញាណវិភង្គោ

១. ឯកកមាតិកាទិវណ្ណនា

៧៥១. សម្បយុត្តានំ និស្សយបច្ចយភាវោ, អារម្មណស្ស បវត្តិដ្ឋានភាវោ ឱកាសដ្ឋោ វេទិតព្ពោ។ **នហេតាទីតិ** **អាទិ**-សទ្ទេន "អហេតុកា"តិអាទិកំ សព្ពំ ឯកវិធេន ញាណវត្ថុំ សង្គណ្ហាតិ។ **ឯកំ នហេតូតិ** ន ហេតុភាវេ ឯកំ បញ្ចវិញ្ញាណំ នហេតូតិ វុត្តា តេសំ នហេតុតា។ ឯកន្តាហេតុកភាវេន ហិ តេ ឯកប្បការាវាតិ។ **អញ្ញម្បីតិ** អហេតុកាទិ។ **អវិតថសាមញ្ញយុត្តន្តិ** តេនេវ អហេតុកតាទិនា យថាភូតេន សមានភាវេន យុត្តំ។ **ញាណារម្មណន្តិ** ញាណស្ស អារម្មណំ យថាវុត្តបញ្ចវិញ្ញាណាទិ។ **វត្ថុវិភាវនាតិ** បញ្ចវិញ្ញាណាទិកស្ស ញាណវត្ថុស្ស យថាវុត្តវិសេសេន វិភាវនា បកាសនា បញ្ញា។

ឱសានទុកស្សាតិ "អត្ថជាបិកា បញ្ញា, ជាបិតត្ថា បញ្ញា"តិ ឥមស្ស ទុកស្ស។ ទុកមាតិកា ធម្មសង្គណិយំ វុត្តទុកមាតិកាតិ អាហ "**ទុកមាតិកំ អនិស្សាយា**"តិ។

"ចិន្តាមយា បញ្ញា"តិអាទិកា តិកមាតិកំ អនិស្សាយ វុត្តាតិ អាហ "**ឯវំ តិកានុរូបេហីតិ ឯត្ថាបិ ទដ្ឋព្ពំ**"ន្តិ។ យទិបិ ជាប-សទ្ទោ ព្យត្តវចនេ, មានសេ ច បវត្តតិ, ជននត្ថេបិ បន ទដ្ឋព្ពោតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**អនេកត្ថត្តា ធាតុសទ្ទាន**"ន្តិអាទិ។ កុសលបញ្ញា វិបាកសង្ខាតស្ស, កិរិយបញ្ញា បរិកម្មាទិភូតា អត្តនា និព្ពត្តេតព្ពផលសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស និព្ពត្តនតោ អត្ថជាបិកាតិ វុត្តាតិ អាហ "**អត្ថជាបិកា ការណគតា បញ្ញា**"តិ។ វិបាកបញ្ញា, កិរិយបញ្ញា ច សហជាតាទិបច្ចយវសេន តំតំវិបាកាទិអត្ថំ ជាបេតិ ជនេតីតិ អាហ "**ជាបិតោ ជនិតោ អត្ថោ ឯតិស្សាតិ ជាបិតត្ថា**"តិ។ សតិបិ សហជាតានំ បច្ចយភាវេ វិបាកកិរិយបញ្ញា ន កុសលា វិយ វិបាកានំ និប្បរិយាយេន ការណវោហារំ លភតីតិ អាហ "**ការណបញ្ញាសទិសី**"តិ។ វិភាវនត្ថេន បញ្ញា អារម្មណំ វិយ សម្បយុត្តេបិ បកាសេតិយេវាតិ វុត្តំ "**ផលប្បកាសនភូតា**"តិ។ យតោ សា អាលោកោភាសបជ្ជោតបរិយាយេហិ វិភាវិតា។

១០. ទសកមាតិកាវណ្ណនា

៧៦០. "ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ញាណំ, អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណន្តិ ញាណំ។ អតីតម្បិ អទ្ធានំ ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ញាណំ, អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណន្តិ ញាណំ។ អនាគតម្បិ អទ្ធានំ ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ញាណំ, អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណន្តិ ញាណំ។ យម្បិស្ស តំ ធម្មដ្ឋិតិញាណំ, តម្បិ ខយធម្មំ វយធម្មំ វិរាគធម្មំ និរោធធម្មន្តិ ញាណំ។ ភវបច្ចយា...បេ.... អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា...បេ.... និរោធធម្ម"ន្តិ (សំ. និ. ២.៣៤) ឯវមាគតានិ **សត្តសត្តតិ ញាណានិ**។ "ជរាមរណេ ញាណំ, ជរាមរណសមុទយេ ញាណំ, ជរាមរណនិរោធេ ញាណំ, ជរាមរណនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណំ។ ជាតិយា ញាណំ...បេ.... សង្ខារេសុ ញាណំ...បេ.... បដិបទាយ ញាណ"ន្តិ (សំ. និ. ២.៣៣) ឯវមាគតានិ **ចតុចត្តារីសំ ញាណានិ**។ សុតមយញាណាទីនិ អនាវរណញាណបរិយោសានានិ បដិសម្ភិទាមគ្គេ (បដិ. ម. មាតិកា ១.១ អាទយោ) អាគតានិ **តេសត្តតិ ញាណានិ**។ តេនាហ "**តេសត្តតិ បន...បេ.... ន សំយុត្តកេ**"តិ។ "សំយុត្តកេ"តិ វា ឥទំ "សត្តសត្តតិ ញាណានី"តិ ឥមិនា សម្ពន្ធិតព្ពំ, ន "តេសត្តតី"តិ ឥមិនា។ **អញ្ញត្ថ** និក្ខេបកណ្ឌាទីសុ។ យថា សម្មាបដិវេធាភាវតោ មិច្ឆាញាណាទិ ថុសរាសិម្ហិ និខាតខាណុកោ វិយ អារម្មណេ ចញ្ចលំ ហោតិ, ន ឯវំ ហោតិ យថាភូតាវពោធកំ ញាណន្តិ អាហ "**យាថាវបដិវេធតោ សយញ្ច អកម្បិយ**"ន្តិ។ អធិពលករណំ ឧបត្ថម្ភនន្តិ តំ បុគ្គលេ អារោបេន្តោ អាហ "**បុគ្គលញ្ច...បេ.... ករោតី**"តិ។ វិសភាគធម្មេសុ វា អកម្បិយត្ថោ, សភាគធម្មេសុ ឧបត្ថម្ភនត្ថោ វេទិតព្ពោ។

អភិមុខំ គច្ឆន្តីតិ "ឧបគច្ឆន្តី"តិ បទស្ស អត្ថវចនំ។ ឧបគមនញ្ចេត្ថ សព្ពញ្ញុភាវេ បដិជាននមេវាតិ វុត្តំ "**បដិជាននវសេនា**"តិ។ **អដ្ឋ វា បរិសា ឧបសង្កមន្តីតិ** ឯត្ថាបិ បដិជាននវសេន សព្ពញ្ញុតន្តិ យោជេតព្ពំ។ អដ្ឋសុ បរិសាសុ ទស្សិតអកម្បិយញាណយុត្តោតិ សម្ពន្ធោ។

ផលសម្បត្តិបវត្តីតិ សប្បុរិសូបនិស្សយាទីនំ ការណសម្បត្តីនំ ផលភូតាយ បតិរូបទេសវាសអត្តសម្មាបណិធិអាទិសម្បត្តិយា បវត្តនំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន សុត្តសេសា សង្គហិតា។ **តត្ថ** សប្បុរិសូបនិស្សយាទិកេ។ កស្មា បនេត្ថ សមានេ អត្ថកិច្ចេ បដិវេធញាណស្ស វិយ ទេសនាញាណស្សាបិ យាវ អរហត្តមគ្គា ឧប្បជ្ជមានតា ន វុត្តាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ "**បដិវេធនិដ្ឋត្តា**"តិអាទិ ។ **បដិវេធនិដ្ឋត្តាតិ** បដិវេធស្ស បរិយោសានត្តា។ **តេនាតិ**

បដិវេធបរិយោសានភូតេន អរហត្តមគ្គញាណេន។ តទធិគមេន ហិ សម្បត្តសកលសព្ពញ្ញុគុណោ ភគវា អនន្តបដិភានោ អនុបមាយ ពុទ្ធលីឡាយ ធម្មំ ទេសេតុំ សមត្ថោ អហោសិ។ “**បដិលទ្ធស្សាបី**”តិ ឥមិនា សព្ពថា លភាបកស្ស បដិវេធានុរូបតា ទេសនាញាណស្ស អសក្កុណេយ្យាតិ ទីបេតិ, តេន ច បដិវេធេនមត្ថេនេត្ថ អត្ថសិទ្ធីតិ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**ទេសនាញាណស្សា**”តិអាទិ។

ហានភាគិយធម្មន្តិ វា ហានភាគិយភាវស្ស ការណំ។ **កាមសហគតសញ្ញាទិធម្ម**ន្តិ កាមគុណារម្មណំ សញ្ញាមនសិការាទិ។ **បុព្ពេវ កតាភិសង្ខារាទិ**ន្តិ “ចន្ទេ វា សូរិយេ វា ឯត្តកំ គតេ វុដ្ឋហិស្សាមី”តិអាទិនា សមាបជ្ជនតោ បុព្ពេ បវត្តចិត្តាភិសង្ខារបរិកម្មាទិ។

តទភាវគ្គហណេនាតិ កិលេសាវរណាភាវគ្គហណេន។ **ឋិតិ**ន្តិ អត្ថិភាវំ។ **តព្ពិបរីតាយា**តិ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិកាយ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា។ **ឋានាភាវ**ន្តិ អប្បវត្តិំ, នត្ថិភាវំ វា។ **ឧបរី**តិ ឥមិស្សា ពលានំ អនុក្កមកថាយ ឧបរិ អនន្តរមេវ។ **វិបាកាវរណាភាវទស្សនាទិកស្សា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន កម្មាវរណាភាវទស្សនំ សង្គណ្ហាតិ។ **ឥតរ**ន្តិ អធិគមស្ស អដ្ឋានទស្សនំ។ **តំសហិតានំ ធាតូន**ន្តិ រាគាទិសហិតានំ សភាវានំ។ **វេមត្តតា** ច តេសំ បច្ចយវិសេសសិទ្ធេន អវត្ថាទិវិសេសេន វេទិតព្ពា។ **ចរិយាហេតូន**ន្តិ រាគាទិចរិយាការណភូតានំ ធម្មានំ។

១. ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦១. អយំ វិសេសោតិ សមានេបិ នយទ្វយស្ស តេសំ អហេតុភាវាទិទីបនេ ឯកស្ស ហេតុភាវាទិបដិសេធតា, ឥតរស្ស រាសន្តរាសង្គហោតិ ឥទំ នានាករណំ។ **ឯកាយ ជាតិយា**តិ អាទាននិក្ខេបបរិច្ឆិន្នស្ស ឯកស្ស ភវស្ស។ **តទន្តោគធតាយា**តិ គតិអន្តោគធតាយ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តំតំគតិចុតិភវេសុ។

៧៦២. តថាតិ អញ្ញទ្វារារម្មណតាយ។ **ខីរាទីនំ...បេ.... វិលក្ខណតា**តិ យថា ខីរស្ស ទធិភាវេន, ទធិនោ តក្កភាវេន វិលក្ខណតាបត្តិ, ន ឯវំ បញ្ចវិញ្ញាណានំ នហេតុភាវាទិតោ អញ្ញស្ស សភាវាបត្តិ អត្ថីតិ អត្ថោ។

៧៦៣. មហន្តេបីតិ បុថុត្តេបិ។ ពហុភាវវាចកោ ហិ អយំ មហា-សទ្ទោ “មហាជនោ”តិអាទីសុ វិយ រូបសង្ខាតស្ស អធិប្បេតត្តា។ អញ្ញថា សភាវធម្មស្ស កា មហន្តតា, សុខុមតា វា។ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វចនំ កត្វា វុត្តត្តា អាហ “**ចក្ខុបសាទេ មម វត្ថុម្ហី**”តិ។ **ឥស្សរិយដ្ឋាន**ន្តិ ឥស្សរិយបវត្តនដ្ឋានំ។ តថា ហិ នំ អញ្ញត្ថ ភាវិតំ វិភាវេន្តមេវ តិដ្ឋតិ, អញ្ញវិញ្ញាណានិ ច តេន ទិន្នន័យានេវ តត្ថ បវត្តន្តិ, អបិ ទិព្ពចក្ខុញាណំ, យតោ តំ អន្ធស្ស ន និប្ផជ្ជតិ។

៧៦៤. វវត្ថិតានម្បីតិ អញ្ញមញ្ញំ អសំកិណ្ណានម្បិ។ **បដិបាដិនិយមោ** និយតានុបុព្ពិកតា។ **តេនា**តិ “អញ្ញោកិណ្ណោ”តិ វចនេន។

៧៦៦. អាវដ្ដនភាវោ អាវជ្ជនកិច្ចតា។

តេសន្តិ រូបាទីនំ។ ឯតេសញ្ហិ រូបាទីនំ បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ សមាគមោ។ **អភិនិបតិតព្ពានិ** អាលម្ពិតព្ពានិ, វិជានិតព្ពានីតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**អារម្មណករណេន បដិវិជានិតព្ពានី**”តិ។ កុសលាកុសលចេតនាយ, តំសម្បយុត្តានញ្ច យថាវុត្តានំ “មនោបុព្ពង្គមា...បេ.... អកុសលំ វា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧៦៦) ឯវំ វុត្តានំ បដិវិជានិតព្ពានំ បដិវិជាននន្តិ សម្ពន្ធោ។ កម្មន្តេ ហិ ឯតំ សាមិវចនំ។ **សហជបុព្ពង្គមធម្មេនា**តិ ទស្សនាទីហិ សហជាតធស្សាទិនា បុព្ពង្គមេន អាវជ្ជនាទិនា។ **កិច្ចន្តរ**ន្តិ ទស្សនាទិកិច្ចតោ អញ្ញំ សម្បដិច្ឆនាទិកិច្ចំ។

អវិបាកភាវេន ការណេន, តេន វា សទ្ធិំ។ **អញ្ញ**ន្តិ រូបភាវាទិំ។ **ភាសនករណករា**តិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបនវសេន បវត្តកុសលាកុសលចិត្តុប្បាទធម្មា។ តេ ឯវ កាយង្គវាចង្គំ អចោបេត្វា បវត្តា **តំសទិសា**។ **បុព្ពង្គមបដិវិជានន**ន្តិ បុព្ពង្គមភាវេន វិជាននំ មនោទ្វារិកជវនានំ បុរេចរភាវេន គហណំ។ **តត្ថា**តិ បញ្ចទ្វារេ។ “**ន បដិសិទ្ធ**”ន្តិ វត្វា ស្វាយមប្បដិសេធោ សាមត្ថិយលទ្ធោតិ ទស្សេតុំ “**ន កាយកម្មំ...បេ.... អនុញ្ញាតត្តា**”តិ វុត្តំ។ “**តថា**”តិ ឥទំ យថា កាយវចីកម្មបដ្ឋបនំ, ឯវំ កុសលាទិធម្មសមាទានម្បិ នត្ថីតិ ឧបសំហរណត្ថំ វេទិតព្ពំ។ យទិ ន ភវតោ ចវតិ, កថំ បញ្ចទ្វារេ ចុតិ វុត្តាតិ អាហ “**ន បញ្ចទ្វារិក...បេ.... អតំទ្វារិកត្តា**”តិ។ **តស្សា** បាឡិយា។ **អាបាថមត្ត**ន្តិ អាបាថគមនមត្តំ អារម្មណបច្ចយភាវមត្តំ។ **អញ្ញ**ន្តិ “រូបំ នីល”ន្តិ ឯវមាទិធម្មវិសេសំ។ តេនាហ “**ធម្មសភាវ**”ន្តិ។ **រូបន្តិ ច ន គណ្ហាតី**តិ រូបារម្មណម្បិ សមានំ “រូបំ នាមេត”ន្តិ ន គណ្ហាតិ។ តថា ចាហុ ឯកេ “ចក្ខុវិញ្ញាណសមង្គី នីលំ វិជានាតិ, នោ តុ នីល”ន្តិ។ **រូបនីលាទិអាការោ** រូបារម្មណរូបាទានាការបញ្ញត្តិ។ តជ្ជា

បញ្ញត្តិ ហេសា យថា អនិច្ចតាទិ។ **សាតិសយំ** សវិតក្កសវិចារត្តា។ **តតោ អញ្ញ**ន្តិ សទ្ទារម្មណតោ អញ្ញំ នាមបញ្ញត្តិអារម្មណំ, អញ្ញថា សហុប្បត្តិបដិសេធោ ន សម្ភវេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។

មនោទ្វារេបីតិ ន បញ្ចទ្វារេយេវ ទុតិយេ មោឃវារេ, អថ ខោ មនោទ្វារេបិ។ **អាវជ្ជនំ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ…បេ…. ទដ្ឋព្ពំ** ឯកចិត្តក្ខណិកស្ស អាវជ្ជនស្ស ឧប្បត្តិយំ តថា អសម្ភវតោ។

តស្សាតិ យាថាវករវត្ថុវិភាវនាយ បញ្ញាយ។

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦៧. **អធិករណេសូ**តិ បទត្ថេសុ។ **អញ្ញត្រ សភាវំ គហេត្វា**តិ អត្ថសទ្ទស្ស តត្ថ បវត្តនាការទស្សនំ, តេន អត្ថសទ្ទស្ស សភាវត្ថតំ ទស្សេតិ។ **អធិករណវសេន លិង្គបរិវត្តិំ គច្ឆតិ**។ “អភិធេយ្យានុរូបំ លិង្គវចនានី”តិ ហិ សទ្ទវិទូ វទន្តិ។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៦៨. **បរិបាចិតេសូ**តិ សាធិតេសុ។ “វីហិតេសូ”តិ ឯត្ថ ទុទ្ធាទីសុ វិយ ភូតកាលតា នាធិប្បេតាតិ អាហ “**វិសយវិសេសនមត្តមេវា**”តិ។ “**កម្មំ, សិប្បំ**”ន្តិ បញ្ញា ការណូបចារេន វុត្តាតិ អាហ “**បញ្ញា ឯវ វា…បេ…. វេទិតព្ពា**”តិ។

កុសលំ កម្មំ សកំ ឯកន្តំ ហិតសុខាវហត្តា។ តប្បដិបក្ខត្តា **ឥតរំ** អកុសលំ កម្មំ **នោសកំ**។ សច្ចបដិវេធានុលោមនំ សច្ចានុលោមនំ វុត្តន្តិ អាហ “**តប្បដិវេធបច្ចយភាវេនា**”តិ។ មគ្គសច្ចស្ស អនុលោមនតោ វា សច្ចានុលោមិកតា, តថា បរមត្ថសច្ចស្ស អនុលោមនតោ។ តេនាហ អដ្ឋកថាយំ “**មគ្គសច្ចស្សា**”តិអាទិ។ **បញ្ញា វុត្តា** បញ្ញាវិសយេ បញ្ញាកិច្ចស្ស ទស្សិតត្តា។ “យោគវិហិតេសូ”តិអាទិនា វុត្តភូមិនិទ្ទេសោ, “កម្មស្សកតំ សច្ចានុលោមិក”ន្តិ វុត្តសរូបនិទ្ទេសោ, “រូបំ អនិច្ច”ន្តិអាទិនា វុត្តប្បការនិទ្ទេសោ ច **យថាវុត្តា…បេ…. និទ្ទេសា**។ “យោគវិហិតេសុ កម្មាយតនេសុ ខន្តិំ, កម្មស្សកតំ ខន្តិំ, ‘រូបំ អនិច្ច’ន្តិ ខន្តិ”ន្តិអាទិនា ខន្តិអាទិបទេហិ យោជេតព្ពា។ **ឱលោកនំ** បច្ចក្ខករណំ។ **ធម្មា ឱលោកនំ ខមន្តី**តិ បញ្ញាយ តទោលោកនសមត្ថតមាហ។

៧៦៩. **មុញ្ចតី**តិ បជហតិ។ អារព្ភ-កិរិយាយ អធិដ្ឋានំ សមង្គិភាវោ, អធិករណំ បដ្ឋបនន្តិ អាហ “**មុញ្ច… បេ…. វត្តុំ យុត្ត**”ន្តិ។

៧៧០. បញ្ចសីលទសសីលានិ កម្មវដ្ដេកទេសភូតានិ សន្ធាយ តេសំ ធម្មដ្ឋិតិយំ សមវរោធោ វុត្តោ។ **សតិបិ សវនេ**តិ “តេជ, ភិក្ខវេ, អរិយសាវកោ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិនា (អ. និ. ៨.៣៩; កថា. ៤៨០) តថាគតតោ សវនេ សតិបិ។ ***ភិក្ខុអាទីនម្បិ តំ វុត្តំ*** អធិសីលបញ្ញាបនំ វិយ ន ពុទ្ធាវេណិកន្តិ។

អធិបញ្ញានិព្ពត្តេសូតិ បបេត្វា អធិបញ្ញំ តទញ្ញេសុ មគ្គផលធម្មេសុ។ **តទធិដ្ឋានេសូ**តិ តស្សា អធិបញ្ញាយ អធិដ្ឋានេសុ វិបស្សនាធម្មេសុ។

៧៧១. **អបាយុប្បាទនំ** អវឌ្ឍិនិព្ពត្តនំ។ **តស្មឹយេវ ឋានេ**តិ តស្មឹយេវ ខណេ។

តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៧៨៣. បរិតស្សនំ បរិត្តាសោ, ចិត្តុត្រាសោ ចាតិ “**ន បរិតស្សតី**”តិ បទស្ស “**ន បត្ថេតិ ន ឧត្តសតី**”តិ អត្ថមាហ។

៧៩៦. អរិយសច្ចេសុ ធម្មសទ្ទោ "ទិដ្ឋធម្មោ"តិអាទីសុ វិយ។ **អរិយមគ្គោ, តស្ស ច ផលំ ធម្មោ** យថានុសិដ្ឋំ បដិបន្នេ អបាយេសុ អបតមានេ ធារេតីតិ។ **តត្ថ បញ្ញា**តិ តស្មិំ អរិយមគ្គផលេ និស្សយភូតេ បញ្ញា។ តេនាហ "**តំសហគតា**"តិ។ អវិទិតំ វិទិតំ វិយ នេតិ ញាបេតីតិ **នយោ**, អនុមានំ, តស្ស **នយនំ** បវត្តនំ, តំ បន វិសុំយេវេកំ ញាណុប្បាទនន្តិ អាសង្កាយ និវត្តនត្ថមាហ "**ន អញ្ញ...បេ.... វិសេសោ**"តិ។ អត្តនោ ហិ អធិគមានុសារេន បរាធិគតានំ កាលត្តយេ មគ្គាទីនំ បវត្តិអាការានុមានំ **នយនយនំ**។ អនុមិននាការមេវ ហិស្ស សន្ធាយ វុត្តំ "**ញាណស្សេវ បវត្តិវិសេសោ**"តិ។ **ការណញ្ច នយនយនស្ស** សច្ចេសុ បច្ចក្ខបវត្តនតោ។ "**តថា**"តិ តមិនា យថា មគ្គញាណតោ អញ្ញាបិ "តមិនា ធម្មេនា"តិ វត្តុំ យុត្តំ, តថា បការន្តរេនបិ "តមិនា ធម្មេន ញាណេនា"តិ ឯត្ថ អត្ថោ យុជ្ជតីតិ តមមត្ថំ ឧបសំហរតិ។ **តេនា**តិ តស្មា ញាណេន ញាតតោ សម្បយោគេហិ នយនយនតោ។ **ញាណវិសយភាវេនា**តិ បដិវេធញាណស្ស វិសយភាវេន។ **ញាតេន** បដិវិទ្ធេន ចតុសច្ចធម្មេន, ញាណសម្បយោគេន វា ញាតេន ជានិត្វា ឋិតេន មគ្គផលធម្មេន។

សព្ពេន សព្ពន្តិ សព្ពប្បការេន សព្ពំ, អនវសេសន្តិ អត្ថោ។ អទ្ធត្តយបរិយាបន្នញ្ហិ សព្ពំ តេភូមកសង្ខារគតំ សម្មសីយតិ។ **នយនតោ**តិ នយគ្គាហតោ។ **អនុរូបត្ថវាចកោ វា ការណសទ្ទោ** "ការណំ វទតី"តិអាទីសុ វិយ។

អន្វយញាណស្សបិ បរិយោគាហេត្វា បវត្តនតោ សវិសេសោ វិសយាវពោធោតិ វុត្តំ "**ធម្មេ ញាណ...បេ.... អភាវា**"តិ។ **វិសយោភាសនមគ្គជាននសាមញ្ញេនា**តិ អសតិបិ អភិសមេច្ច គហណេ វិសយវិភាវនសង្ខាតអវពោធសាមញ្ញមត្តេន។ "**ញាណ**"**ន្តិ សម្មតេសូ**តិ "ញាណ"ន្តិ វោហរិតេសុ លទ្ធញាណវោហារេសុ។ **សម្មុតិវសេនា**តិ ធម្មញាណាទិ វិយ សមុខេន វិសយេ អប្បវត្តិត្វា បញ្ញត្តិមុខេន បវត្តំ។ **អវសេស**ន្តិ សម្មុតិញាណមេវាហ។ **ឥតរញាណត្តយវិសភាគ**ន្តិ ធម្មញាណាទិញាណត្តយវិធុរំ។

៧៩៧. កាមភវធម្មេតិ កាមភវសង្ខាតេ ធម្មេ។

៧៩៨. សាតិ បឋមជ្ឈានបញ្ញា។ **វីតរាគភាវនាវត្ថុស្សា**តិ "វីតរាគោ ហោតី"តិ ឯវំ វុត្តស្ស។ **តន្តិ** ឆឡភិញ្ញំ។ មគ្គញាណញ្ហិ កិច្ចតោ មគ្គសច្ចម្បិ បដិវិជ្ឈតិ។ **ឥតរា**តិ ហេដ្ឋិមមគ្គបញ្ញា។ **តទុបនិស្សយត្តា**តិ តស្សា ឆឡភិញ្ញាយ, តស្ស វា បដិវិជ្ឈនស្ស ឧបនិស្សយត្តា បដិវិជ្ឈតិ នាម។ **យថានុរូប**ន្តិ ទិដ្ឋាសវាទីនំ យថានុរូបំ។ **អាសវក្ខយេ**តិ អាសវក្ខយបរិយាយេ ការណូបចារេន។ **តំនិព្ពត្តនតោ**តិ តស្ស អាសវក្ខយសង្ខាតស្ស ផលស្ស និព្ពត្តនតោ។ ឥទញ្ច "អាសវានំ ខយេ ញាណំ ឆឡភិញ្ញា"តិ សុត្តេ អាគតត្តា វុត្តំ។

៨០១. អភិវិសិដ្ឋេន វា ញាណេន បាកដំ ករោន្តស្សាតិ អធិគមវសេន បកាសំ វិភូតំ ករោន្តស្ស។

៨០២. វសិតាបញ្ចករហិតំ វសិភាវំ អបាបិតំ បដិលទ្ធមត្តំ។ បដិបទារម្មណសហគតា បញ្ញា បដិបទារម្មណសម្ពន្ធិនីតិ អាហ "**បញ្ញាយ បដិបទារម្មណុទ្ទេសេនា**"តិ។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៤. តមេវ បញ្ចំ "ទ្វីសុ ឈានេសុ បញ្ញា បីតិផរណតា"តិអាទិនា **វិភជតិ**។ អភិសន្ទនបរិសន្ទន បរិប្ផរណានិបិ បរិប្ផរណំ វិយ ផរណាបីតិយា, តំសហគតសុខស្ស ច កិច្ចវិសេសភូតានិ អធិប្បេតានីតិ អាហ "**អភិសន្ទេតីតិ...បេ.... វេទិតព្ព**"ន្តិ។ **អាទិនា នយេនា**តិ "អភិសន្ទេតី"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២២៦; ម. និ. ១.៤២៧) សុត្តេ អាគតនយេន។ ផរណញ្ចេត្ថ បីតិសុខសមុដ្ឋិតបណីតរូបេហិ កាយស្ស អភិព្យាបនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **អារម្មណេ**តិ បីតិផរណតាសុខផរណតាសីសេន វុត្តានំ តិកទុកឈានានំ អារម្មណេ។ **តា**តិ បីតិផរណតា សុខផរណតា។

សមាធិមុខេនាតិ សមាធិ មុខំ បមុខំ កត្វា, សមាធិសីសេនាតិ អត្ថោ, សមាធិបមុខេន វា ឧទ្ទេសនិទ្ទេសេន។ **អញ្ញេ កិលេសា** ទិដ្ឋិមានាទយោ ។ **អប្បយោគេនា**តិ ឈានវិមោក្ខាទីនំ វិយ ឧប្បាទនីយ បរិកម្មបយោគេន វិនា។ អាវជ្ជនាសទិសោ ហិ ផលសមាបត្តិអត្ថោ សម្មសនចារោ។ **បបិតត្តា**តិ បវត្តិតត្តា។ **សតិពាហុលតាយា**តិ សតិយា អភិណ្ហប្បវត្តិយា។ បរិច្ឆិន្ទនសតិយា កាលស្ស សតោតិ ទស្សេតីតិ យោជនា។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៥. វិសុទ្ធិភាវន្តិ វិសុទ្ធិយា សព្ភាវំ។ **“ទិព្ពចក្ខុញាណេកទេសត្តា”**តិ ឥទំ តស្ស បរិកម្មញាណត្តា វុត្តំ។ តថា ហិ បាឡិយំ “សត្តានំ ចុតូបបាតញាណាយ ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតី”តិ (ទី. និ. ១.២៤៧) អារភិត្វា “សោ ទិព្ពេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេនា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.២៤៦) វុត្តំ។ ទិព្ពស្ស តិរោហិតវិប្បកដ្ឋាទិភេទស្ស, ឥតរស្ស ច រូបាយតនស្ស ទស្សនសមត្ថស្សាបិ ទិព្ពចក្ខុញាណស្ស សិខាបត្តិ ចរមានោបបជ្ជមានសត្តទស្សនន្តិ អាហ **“មុទ្ធប្បត្តេន ចា”**តិអាទិ។

ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៦. ឆព្ពិធម្បិ បច្ចវេក្ខណញាណន្តិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ញាណ”ន្តិអាទិនា (វិភ. ៨០៦) វុត្តំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានំ បច្ចវេក្ខណវសេន បវត្តញាណំ។ **សហ គហេត្វា**តិ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា វិបស្សនារម្មណភាវសាមញ្ញេន ឯកត្តេន គហេត្វា។ **សង្ខិបិត្វា វុត្តេនា**តិ បុព្ពេ ឆធា វុត្តំ វិយ ទស្សិតំ ធម្មដ្ឋិតិញាណន្តិ ឯវំ សង្ខិបិត្វា វុត្តេន។ “ខយធម្ម”ន្តិអាទិនា បការេន ទស្សនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **បវត្តញាណស្សា**តិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិអាទិនា បវត្តស្ស ញាណស្ស, បវត្តេ វា សំសារវដ្ដេ ញាណស្ស។ ញាណារម្មណា វិបស្សនា **ញាណវិបស្សនា។ វិបស្សនា**តិ ច “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិអាទិនា បច្ចយបច្ចយុប្បន្នធម្មេ វិភាគេន ទស្សនតោ ធម្មដ្ឋិតិញាណំ ឥធាធិប្បេតំ។ តស្ស ខយធម្មតាទិជាននំ **បដិវិបស្សនា**។ តេនាហ **“វិបស្សនាបដិវិបស្សនាទស្សនមត្ត”**ន្តិ។

ឯវមេត្ថ អដ្ឋកថាធិប្បាយវសេន បាឡិយា អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អត្តនោ អធិប្បាយវសេន ទស្សេតុំ **“បាឡិយំ បនា”**តិអាទិមាហ។ **សព្ពត្ថា**តិ អទ្ធត្តយេ បច្ចយវិសេសេន បច្ចយុប្បន្នវិសេសនិទ្ធារណេ។ **ញាណវចនេនា**តិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិអាទិនា ញាណស្ស គហណេន។ **អង្គាន**ន្តិ សត្តសត្តតិយា អង្គានំ។ **ឥតិសទ្ទេនា**តិ “និរោធធម្ម”ន្តិ ឯត្ថ វុត្តឥតិសទ្ទេន។ **បកាសេត្វា**តិ ញាណស្ស បវត្តិអាការំ ជោតេត្វា។ តេន ធម្មដ្ឋិតិញាណតោ អញ្ញំយេវ បរិយោសានេ វុត្តំ ញាណន្តិ ទស្សេតិ។ តេនាហ **“វិបស្សនាញាណំ សត្តមំ ញាណ”**ន្តិ។ អយមេវ ចេត្ថ អត្ថោ យុត្តោតិ ទស្សេន្តោ **“ន ហី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **“តម្បិ ញាណន្តិ សម្ពន្ធោ ន ហោតី”**តិ ឯវំ សម្ពន្ធោ ន យុត្តោ អង្គន្តរភាវស្ស អវិភាវនតោតិ អត្ថោ។ តេន វុត្តំ **“តំញាណ…បេ…. អនធិប្បេតត្តា”**តិ។ ន ហិ វិសុំ វិសុំ វុត្តមេវ ឯកជ្ឈំ វចនមត្តេន អត្ថន្តរំ ហោតីតិ។ **“ខយធម្មំ…បេ…. ចា”**តិ ឥមិនា បុរិមស្មឹ បក្ខេ ឧបចយេន ទោសមាហ។

សត្តកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៨. បច្ចនីកធម្មេតិ នីវរណាទិបច្ចនីកធម្មេ។ **ទុក្ខ**ន្តិ សមាបជ្ជនេ អសតិ ឧប្បជ្ជនកទុក្ខំ។

អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. ទសកនិទ្ទេសោ

បឋមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨០៩. ន ឋានន្តិ **អដ្ឋានំ,** អនុបលព្ភនតោ អយមការោតិ អាហ **“អវិជ្ជមានំ ឋានំ អដ្ឋាន”**ន្តិ។ អភាវត្ថោ វា, ន អញ្ញបដិបក្ខាទិអត្ថោតិ អាហ **“នត្ថិ ឋានន្តិ វា អដ្ឋាន”**ន្តិ។ កោ បនេតស្ស អត្ថទ្វយស្ស វិសេសោតិ? បឋមោ ហេតុបច្ចយេហិ អនុបលព្ភមានតំ វទតិ, ទុតិយោ សព្ពេន សព្ពំ អភាវន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ តណ្ហាទានាទីនម្បិ សុខតោ ឧបគមនស្ស ហេតុភាវេ ទិដ្ឋិវិបល្លាសស្ស សោ សាតិសយោ អសុខេបិ ទន្ធំ ប វត្តាបនតោតិ អាហ **“ទិដ្ឋិវិបល្លាសោវ…បេ…. អធិប្បេត”**ន្តិ។ “អត្តទិដ្ឋិវសេនា”តិ កស្មា វិសេសេត្វា វុត្តំ, ននុ អរិយសាវកស្ស សព្ពាបិ ទិដ្ឋិយោ នត្ថីតិ? សច្ចំ នត្ថិ, អត្តទិដ្ឋិសន្និស្សយា បន សព្ពទិដ្ឋិយោតិ ទស្សេតុំ **“អត្តទិដ្ឋិវសេនាតិ បធានទិដ្ឋិមាហា”**តិ វុត្តំ។ **ភេទានុរូបស្ស** វត្តុនោ។ **ភេទានុរូបេន** “អធម្មេ ធម្មោ”តិអាទិនយប្បវត្តេន។

សោ ឯវាតិ យោ លិង្គេ អបរិវត្តេ តស្មិំ អត្តភាវេ ភវង្គជីវិតិន្ទ្រិយប្បពន្ធោ, សោ ឯវ។ តញ្ហិ ឧបាទាយ ឯក ជាតិសមញ្ញា, ន ចេត្ថ ភាវកលាបជីវិតិន្ទ្រិយស្ស វសេន ចោទនា កាតព្ពា តទញ្ញស្សេវ អធិប្បេតត្តា។ តញ្ហិ តត្ថ អវិច្ឆេទវុត្តិយា បពន្ធវោហារំ លភតិ, ឥតរម្បិ វា ភាវានុបាលនតាសាមញ្ញេនាតិ អនោកាសាវ ចោទនា។

សបត្តវសេន យោជេតព្ពន្តិ “សបត្តំ មារេមីតិ អភិសន្ធិនា សបត្តេន និបន្នដ្ឋានេ និបន្នំ មនុស្សភូតោ មនុស្សភូតំ មាតរំ បិតរំ វា មារេន្តោ”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **សព្ពត្ថាតិ** ចតូសុបិ វិកប្បេសុ។ **បុរិមំ អភិសន្ធិចិត្តន្តិ** បុព្ពភាគិយោ មរណាធិប្បាយោ។ **អប្បមាណំ** តេន អត្ថសិទ្ធិយា អភាវតោ។ **បុថុជ្ជនស្សេវ តំ ទិន្នំ ហោតីតិ** ឯត្ថ យថា អរហត្តំ បត្វា បរិភុត្តម្បិ បុថុជ្ជនកាលេ ទិន្នំ បុថុជ្ជនទានមេវ ហោតិ, ឯវំ មរណាធិប្បាយេន បុថុជ្ជនកាលេ បហារេ ទិន្នេ អរហត្តំ បត្វា តេនេវ បហារេន មតេ កស្មា អរហន្តឃាតោយេវ ហោតិ, ន បុថុជ្ជនឃាតោតិ? វិសេសសម្ភវតោ។ យថា ហិ ទានំ ទេយ្យធម្មស្ស បរិច្ចាគមត្តេន ហោតិ, ន ឯវំ វធោ។ សោ ហិ បាណោ, បាណសញ្ញិតា, វធកចេតនា, ឧបក្កមោ, តេន មរណន្តិ ឥមេសំ បញ្ចន្នំ អង្គានំ បារិបូរិយាវ ហោតិ, ន អបារិបូរិយា។ តស្មា អរហត្តំ បត្តស្សេវ មរណន្តិ អរហន្តឃាតោយេវ ហោតិ , ន បុថុជ្ជនឃាតោ។ យស្មា បន “ឥមំ មារេមី”តិ យំ សន្តានំ អារព្ភ មារណិច្ឆា, តស្ស បុថុជ្ជនខីណាសវភាវេន បយោគមរណក្ខណានំ វសេន សតិបិ សន្តានភេទេ អភេទោយេវ។ យទា ច អត្ថសិទ្ធិ, តទា ខីណាសវភាវោ។ តស្មា អរហន្តឃាតោវ ហោតីតិ និច្ឆិតំ។ កថំ បនេត្ថ វធកចេតនា វត្តមានវិសយា សិយាតិ អាហ “**វធកចិត្តំ បច្ចុប្បន្នារម្មណម្បិ...បេ.... បវត្តតី**”តិ។ តត្ថ **បពន្ធវិច្ឆេទវសេនាតិ** យេន បពន្ធោ វិច្ឆិជ្ជតិ, តាទិសំ បយោគំ និព្ពត្តេតីតិ អត្ថោ។ តេន យទា បពន្ធវិច្ឆេទោ, តទា អរហាតិ យថាវុត្តំ អរហន្តឃាតំ បតិដ្ឋាបេតិ។ **ន ឯវន្តិ** យថា កាលន្តរាបេក្ខកិច្ចសិទ្ធំ វធកចិត្តំ, ន ឯវំ ចាគចេតនា។ “**សា ហី**”តិអាទិនា ចាគចេតនាយ កាលន្តរានបេក្ខកិច្ចសិទ្ធិតំយេវ វិភាវេតិ។ **អញ្ញសកករណន្តិ** អត្តតោ វិនិមោចេត្វា អញ្ញស្ស ទក្ខិណេយ្យស្ស សន្តកភាវករណំ។ **តស្សាតិ** ចជិតព្ពស្ស វត្ថុនោ។ **យស្សាតិ** យស្ស បុថុជ្ជនស្ស។ **តស្សេវ** តំ **ទិន្នំ ហោតិ,** សចេបិ អរហត្តំ បត្វា តេន បរិភុត្តន្តិ អត្ថោ។

“កប្បវិនាសេ”តិ ឥទំ “សណ្ឋហន្តេ កប្បេ”តិ វុត្តត្តា មហាកប្បវិនាសំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ អាហ “**កប្បដ្ឋកថាយ ន សមេតី**”តិ ឯត្ថ អាយុកប្បស្ស អធិប្បេតត្តា។ អាយុកប្បោ ចេត្ថ អវីចិយំ និព្ពត្តសត្តានំ អន្តរកប្បបរិមាណំ បរមាយុ វេទិតព្ពំ។ តញ្ហិ សន្ធាយ “ឯកំ កប្បំ អសីតិភាគេ កត្វា តតោ ឯកភាគមត្តំ កាល”ន្តិ (កថា. អដ្ឋ. ៦៥៤-៦៥៧) វុត្តំ។ តយិទំ “**ឯកំ កប្ប**”ន្តិ យទិ ឯកំ មហាកប្បន្តិ អត្ថោ, តថា សតិ វីសតិអន្តរកប្បបរិមាណោ ឯកោ អសង្ខ្យេយ្យកប្បោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អថ ឯកំ អសង្ខ្យេយ្យកប្បន្តិ អត្ថោ, សព្ពថាបិ “ចតុសដ្ឋិ អន្តរកប្បា”តិ វចនេន វិរុជ្ឈតីតិ វីមំសិតព្ពំ។ យថា បន កប្បដ្ឋកថាយ អយំ អដ្ឋកថា សមេតិ, តំ ទស្សេតុំ “**កប្បវិនាសេយេវាតិ បនា**”តិអាទិមាហ។

បកតត្តោ វា អបារាជិកោ។ **សមានសំវាសកោ** កម្មលទ្ធីនំ វសេន អនានាសំវាសកោតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

និយតស្ស បុគ្គលស្ស វិជ្ជមានតំ បដិសេធេត្វាតិ យោជនា។ តត្ថ **បដិសេធេត្វាតិ** “បុគ្គលោ បន និយតោ នាម នត្ថី”តិ ឯវំ បដិសេធេត្វា។ តត្ថ ការណមាហ “**មិច្ឆត្តសម្មត្តនិយតធម្មានំ វិយ សភាវតោ**”តិ។ បញ្ញត្តិមត្តញ្ហេតំ មិច្ឆត្តសម្មត្តនិយតធម្មនិស្សយំ, យទិទំ និយតោ បុគ្គលោតិ ។ **យថាបុច្ឆិតន្តិ** “កី បុព្ពហេតុ និយមេតី”តិអាទិនា បុច្ឆិតប្បការំ និយាមកហេតុំ។ **យេនាតិ** យេន ឧបរិមគ្គត្តយវិបស្សនាញាណេន។ **និយតានិយតភេទន្តិ** សោតាបន្នាទិនិយតភេទំ, សត្តក្ខត្តុបរមាទិអនិយតភេទញ្ច។ សោតាបន្នោ ឯវ ហិ ឯកោ សត្តក្ខត្តុបរមោ នាម ហោតិ, ឯកោ កោលំកោលោ នាម, ឯកោ ឯកពីជី នាមាតិ សោតាបន្នស្ស និយតភាវោ វុត្តោតិ អាហ “**សោតាបន្នោ ច និយតោ**”តិ។ ព្យតិរេកត្ថោ ហិ អយំ **ច**-សទ្ទោ។ **តតោ បុព្ពេតិ** សោតាបត្តិមគ្គតោ បុព្ពេ។ “**បុព្ពហេតុកិច្ចំ នត្ថី**”តិ ឥទំ សោតាបន្នស្ស និយតតាយ វុត្តត្តា វត្ថមានញ្ច ទោសំ ហទយេ ឋបេត្វា វុត្តំ។ ឧបរិមគ្គានំ សឧបនិស្សយត្តេ បឋមមគ្គស្សាបិ សឧបនិស្សយតា សិទ្ធា ឯវាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**យទិ ហី**”តិអាទិ។ **តញ្ច** និយតត្តំ។ **អស្សាតិ** សោតាបត្តិមគ្គស្ស។

តេនេវ ខីណាតិ សោតាបត្តិមគ្គេនេវ ខីណា។ ការណុបច្ឆេទេន ហិ ផលុបច្ឆេទោ សិយា។ **តតោតិ** សត្តក្ខត្តុបរមាទិតោ។ **សាតិ** សត្តក្ខត្តុបរមាទិតា។ **បវត្តិតោតិ** វិបាកប្បពន្ធតោ។ **តេនាតិ** សោតាបត្តិមគ្គេន។ **វុដ្ឋានេតិ** វុដ្ឋានេ សតិ។ ការណេន វិនា ផលំ នត្ថីតិ អាហ “**សក្កាយ...បេ.... ភវិតព្ព**”ន្តិ។ “**នាមករណនិមិត្តតោ**”តិ ឥមិនា នាមករណហេតុតាយ និយាមកតំ វិភាវេតិ ឯកពីជិអាទិសមញ្ញានំ អន្វត្ថសញ្ញាភាវតោ។ តេនាហ “**វិបស្សនា...បេ.... សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ។

អាទិ-សទ្ទេន “ឯកោម្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ, សីតីភូតោស្មិ និព្ពុតោ”តិអាទីនិ (មហាវ. ១១; កថា. ៤០៥; ម. និ. ១.២៨៥) សង្គយ្ហន្តិ។ ឯត្ថ ច “សទិសោ មេ ន វិជ្ជតិ, ឯកោម្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ (មហាវ. ១១; កថា. ៤០៥; ម. និ. ១.២៨៥)។ ‘អហោ្តតរហិ អញ្ញោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ភគវតា សមសមោ សម្ពោធិយ’ន្តិ ឯវំ បុដ្ឋោ អហំ, ភន្តេ, ‘នោ’តិ វទេយ្យ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ៣.១៦១) វចនេហិ ឥមិស្សា លោកធាតុយា វិយ អញ្ញស្ស ពុទ្ធស្ស អញ្ញិស្សា លោកធាតុយា ឧប្បាទោ និវារិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ វិជ្ជមានេ “សទិសោ មេ ន វិជ្ជតី”តិអាទិ សក្កា វត្តុំ។ យំ បន វទន្តិ “លោកធាតុវិសេសាបេក្ខាយ វុត្ត”ន្តិ, តម្បិ នត្ថិ តថា វិសេសនស្ស អភាវតោ, ពុទ្ធានុភាវស្ស ច អសមត្ថភាវវិភាវនតោ។ អាណាខេត្តកិត្តនញ្ចេត្ថ ធម្មតាទស្សនត្ថំ។ សក្កោតិ ហិ ភគវា យត្ថ យត្ថ ឥច្ឆតិ, តត្ថ តត្ថ អាណំ វត្តេតុំ។ “**ឯកិស្សា លោកធាតុយា**”តិ ច ឥទំ ពុទ្ធខេត្តភូតាយ លោកធាតុយា ទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ តត្ថាយមត្ថោ – ពុទ្ធខេត្តភូតា ឯកាវាយំ លោកធាតុ។ តត្ថ ឯកស្មិំ កាលេ ឯកោ ឯវ សម្មាសម្ពុទ្ធោ ឧប្បជ្ជតីតិ។ តេនាហ “**ពុទ្ធខេត្ត…បេ…. អធិប្បាយោ**”តិ។

តស្មាតិ យស្មា ឧបសម្បទាធីនំ បាតិមោក្ខំ, ឧបសម្បទា ច បព្ពជ្ជាធីនា, តស្មា។ **បាតិមោក្ខេ** សិទ្ធេ, សិទ្ធាសុ **តាសុ** បព្ពជ្ជូបសម្បទាសុ។ **តតោ បរំ វិនដ្ឋំ នាម ហោតី**តិ បច្ឆិមបដិវេធតោ បរំ បដិវេធសាសនំ, បច្ឆិមសីលភេទតោ ច បរំ បដិបត្តិសាសនំ វិនដ្ឋំ នាម ហោតីតិ សាសនភាវសាមញ្ញេន បន ឧភយំ ឯកជ្ឈំ កត្វា ទស្សេន្តោ “**បច្ឆិម…បេ…. ឯកតោ កត្វា**”តិ អាហ។

បរិទេវនការុញ្ញន្តិ បរិទេវនេន ករុណាយិតព្ពតា ករុណាយនា។

ធម្មានំ សភាវវិសេសោ ន សក្កា ធារេតុំ, យតោ បារមីបវិចយាទីសុ ឧទកបរិយន្តំ កត្វា មហាបថវីកម្បោ អហោសិ, អភិសម្ពោធិទិវសេ ច បបេត្វា បុព្ពុត្តរទិសាភាគេ ពោធិរុក្ខមូលេ ភូមិភាគោ មហាបុរិសំ ធារេតុំ នាសក្ខិ, អញ្ញទត្ថុ ឯកបស្សេ បក្ខិត្តអតិភារភរិតនាវា វិយ ចក្កវាឡគព្ភោ វិបរិវត្តោ។ “សមុប្បាទិកា”តិ វត្តព្ពេ ស-ការេ អ-ការស្ស អា-ការោ, ឯកស្ស ច ប-ការស្ស លោបោ កតោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សមំ ឧទ្ធំ បជ្ជតីតិ សាមុបាទិកា**”តិ។ សមំ ឧបាទិយតីតិ វា សមុបាទា, សមុបាទា ឯវ **សាមុបាទិកា,** សមុបាហិនីតិ អត្ថោ។

សន្តតិខណវសេនាតិ សន្តតិវសេន អាយូហនសមង្គិតា, សបុព្ពបច្ឆាភាគស្ស គហណវសេន ចេតនាក្ខណវសេន ចេតនាសមង្គិតាតិ យោជេតព្ពា។ ឯកស្មិំ ឧបដ្ឋិតេ បច្ចយវសេន តទញ្ញស្ស ឧបដ្ឋានំ បរិវត្តនំ។

បឋមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១០. ភោគេ ភុញ្ជិតុំ ន ជានាតិ, វិនាសេតីតិ យោជនា។

លហុបរិវត្តិតាយ ជីវិតស្សាតិ អធិប្បាយោ។

ន អទាសិ បយុត្តវាចាយ ឧប្បន្នន្តិ អធិប្បាយេន។

សម្មាបយោគេនាតិ សម្មាបដិបត្តិយា។

ទុតិយពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨១៣. **ធាតុសភាវោ**តិ ភូតាទិសង្ខាតធាតូនំ សភាវោ។ **សភាគវសេន** ផលភូតេន។ **អជ្ឈាសយធាតុ បរិច្ឆិន្ទនតោ**តិ អជ្ឈាសយសភាវស្ស “ហីនំ, បណីត”ន្តិ វា បរិច្ឆិជ្ជ ជាននតោ, វុឌ្ឍិនិមិត្តេន វិយ មហោឃេន ឧបរិមេយវុឌ្ឍិយា។

បញ្ចមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឆដ្ឋពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

សទ្ធោ សម្ភវតិ សមាសន្តេនេវ តថា សទ្ធសិទ្ធិតោ។ **តេសន្តិ** បរោបរានំ វិសទាវិសទានំ សទ្ធាទិឥន្ទ្រិយានំ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ អាសយាទិតោ ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តស្ស, ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តតោ ច អធិមុត្តិភេទស្ស វិសិដ្ឋសភាវត្តា ឯវ។

៨១៥. “កេ បន តេ អរិយាវាសា”តិ បុច្ឆិត្វា តេ សុត្តេនេវ ទស្សេន្តោ **“ឥធ, ភិក្ខវេ”**តិអាទិបាឡឹ អាហរិត្វា **“ឯវំ វុត្តា”**តិ និគមេត្វា បុន មគ្គាធិគមេនេវ តេសំ អធិគមំ ទស្សេន្តោ **“ឯតេសូ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥតរេ**តិ ឆឡង្គសមន្នាគមឯការក្ខសង្ខាយបដិសេវនាទយោ។

៨១៦. **អារម្មណសន្តានានុសយនេសូ**តិ អារម្មណានុសយនំ, សន្តានានុសយនន្តិ ទ្វីសុ អនុសយនេសុ។ យថា ហិ មគ្គេន អសមុច្ឆិន្នោ រាគោ ការណលាភេ ឧប្បជ្ជនារហោ ថាមគតដ្ឋេន សន្តានេ អនុសេតីតិ វុច្ចតិ, ឯវំ ឥដ្ឋារម្មណេបីតិ តស្ស អារម្មណានុសយនំ ទដ្ឋព្ពំ។ តំ បនស្ស អនុសយនំ ឧប្បត្តិយា បាកដំ ហោតីតិ ទស្សេតុំ អដ្ឋកថាយំ “យថា នាមា”តិអាទិ (វិភ. អដ្ឋ. ៨១៦) វុត្តំ។ **“អាចិណ្ណសមាចិណ្ណា”**តិ ឯតេន ឥដ្ឋារម្មណេ រាគស្ស ចិរបរិភាវនំ វិភាវេតិ។ យស្មា បន ឯវំ ចិរបរិភាវិតំ បរិវេបេត្វា វិយ ឋិតំ ហោតិ, តស្មា **“សមន្តតោ វេបេត្វា វិយ ឋិតភាវេន អនុសយិតតំ ទស្សេតី”**តិ វុត្តំ។ តថា ហិ ឧទកេ និមុគ្គសទិសោ ឧទាហដោ។ “សព្ពេបិ តេភូមកា ធម្មា កាមនីយដ្ឋេន កាមា”តិអាទិបាឡិវសេន ភវរាគស្សាបិ វត្ថុកាមតា វេទិតព្ពា។ **រាគវសេនា**តិ អារម្មណរជ្ជនវសេន។

៨១៨. **ឥន្ទ្រិយវិសេសោ** វិនេយ្យានំ ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តំ។

៨១៩. បហាតព្ពេន ឧបទ្ទុតនិរោធនត្ថំ បហាយកំ បរិយេសតីតិ បឋមំ បហាតព្ពំ, បច្ឆា បហាយកន្តិ អយំ **បហាតព្ពបជហនក្កមោ** បហានក្កមបទេន វុត្តោ។ **យស្សា**តិ បហាតព្ពស្ស។ **តន្តិ** បហាតព្ពំ។ **បឋមំ វុច្ចតី**តិ បហានវិចារណានំ បឋមំ វុច្ចតិ។ **តតោ** បច្ឆា **អប្បហាតព្ពំ** យថា តំ ទស្សនត្តិកាទីសុ។

៨២៦. **តន្តិ** ភវង្គំ។ **តស្សា**តិ លោកុត្តរស្ស។ **បាទកន្តិ** អន្តិមភវិកស្ស ភវង្គំ សន្ធាយាហ។

ឆដ្ឋពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សត្តមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨២៨. **សមាបន្នោម្ហី**តិ មញ្ញតីតិ អត្ថោ។

សមាធិ វា តស្ស អារម្មណភូតំ **កម្មដ្ឋានំ វា** ចិត្តមញ្ជូសាតិ យោជនា។ **ឋបេតុន្តិ** យថាបរិច្ឆិន្នំ កាលំ សមាបត្តិចិត្តំ បវត្តេតុំ។

តេហីតិ សញ្ញាមនសិការេហិ។ **តំសភាវតា**តិ កាមាទិទុតិយជ្ឈានាទិអនុបក្ខន្ទនសភាវតា។ **បគុណវោទានំ** បគុណភាវសិទ្ធា ឈានស្ស បដិបក្ខតោ វិសុទ្ធិ។

សត្តមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទសមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៣១. **បញ្ញាវ វិមុត្តី**តិ រាគាទីហិ វិមុត្តិភូតា បញ្ញាវ វិមុត្តីតិ យោជនា។ **កម្មន្តរស្ស វិបាកន្តរមេវាតិ អត្ថោ** វិបាកន្តរជាននស្សេវ ទុតិយពលកិច្ចត្តា, កម្មន្តរជាននស្ស ច តតិយពលកិច្ចត្តា។ **ពលសទិសន្តិ** ឯកច្ចពលសទិសតំ។ កស្មា បនេត្ថ ពលញាណកិច្ចេ វុច្ចមានេ ឈានាទិអពលញាណំ ឧទាហដន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“យទិបី”**តិអាទិ។ **តទន្តោគធន្តិ** តស្មិំ ឈានាទិបច្ចវេក្ខណាសភាវេ សត្តមពលញាណេ អន្តោគធំ។ **ឯវន្តិ** ឈានាទិញាណំ វិយ។ **អប្បេតុំ, វិកុព្ពិតុញ្ចា**តិ អត្តនា វុត្តាការំ សន្ធាយាហ។ សមុទយប្បហានាទិឯកច្ចញាណកិច្ចម្បិ អករោន្តំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ កថមប្បនាទិកំ ឈានាទិកិច្ចំ ករេយ្យ, ពលញាណេហិ បន ជានិតព្ពំ, តតោ ឧត្តរិញ្ច ជានន្តម្បិ យស្មា ឯកច្ចពលកិច្ចំ ន ករោតិ, តស្មា អញ្ញានេវ ពលញាណានិ, អញ្ញំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណន្តិ ទស្សនត្ថំ “ឯតេសំ បន កិច្ចំ ន សព្ពំ ករោតី”តិអាទិ (វិភ. អដ្ឋ. ៨៣១) អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ តត្ថ យថា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ អពលកិច្ចំ ឯកច្ចំ ន ករោតិ, ឯវំ ពលកិច្ចម្បីតិ ឧទាហរណទស្សនវសេន “តញ្ហិ ឈានំ ហុត្វា អប្បេតុ”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“អថ វា…បេ… ទដ្ឋព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។

ទសមពលនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ញ្ញាណវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៧. ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គោ

១. ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤៣-៤. អត្ថិបដិច្ចំ នាមាតិ អត្ថិតា បដិច្ចត្តោ នាម, អសតិបិ សហជាតបុរេជាតាទិភាវេ យស្មិំ សតិ យំ ហោតិ, សោ តស្ស បច្ចយោតិ កត្វា យថា តថា អត្ថិតាមត្តំ តេច បដិច្ចត្តោតិ អត្ថោ។ តំ បន បដិច្ចត្តំ ព្យតិរេកមុខេន បាកដតរំ កាតុំ **“យថា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **និស្សយាទិបច្ចយភាវេន បដិច្ចាតិ វុត្តន្តិ** និស្សយាទិបច្ចយភាវតោ បច្ចយភូតំ ចក្ខាទិ “បដិច្ចា”តិ វុត្តំ។ **ឯកិស្សា សេណិយាតិ** អដ្ឋារសសុ សេណីសុ មយំ អមុកាយ សេណិយា ជាតាម្ហ, ន អញ្ញោ វិយ អប្បញ្ញាតាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថំ វទន្តិ។

បុរតោ ករណំ បមុខភាវករណំ។ **និធានរាសីតិ** និទហិត្វា ឋបិតធននិចយោ។ **យសោតិ** តស្សរិយំ។ តំ បន យេសុ វត្តតិ, តេសុ បដ្ឋាបកអាណាករណេហិ បាកដោ ហោតីតិ **“បដ្ឋាបកមទោ, អាណាករណមទោ”**តិ ច វុត្តំ។

៨៤៥. វត្ថុនាតិ ជាតិអាទិបវត្តិហេតុនា។

៨៤៦. បតិដ្ឋាភាវោតិ កុសលកម្មេសុ បតិដ្ឋានាភាវោ, សោ បន យស្មា កុសលកិរិយាយ ឋានំ ន ហោតិ, តស្មា **“កុសលករណេ អដ្ឋាន”**ន្តិ អាហ។ បមាទសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស ឯវមាទិកោ បរិយាយោតិ យោជនា។ **អាទិ-**សទ្ទេន “វចីទុច្ចរិតេ, មនោទុច្ចរិតេ ចិត្តស្ស វោស្សគ្គោ, មក្ខោ, បឡាសោ”តិ ច ឯវមាទិកស្ស សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ “បមាទោ បមជ្ជនាទី”តិអាទិកោ **តទត្ថប្បកាសកោ,** “ចិត្តស្ស វោស្សគ្គោ វោស្សគ្គានុប្បាទន”ន្តិអាទិកោ **តប្បរិយាយប្បកាសកោ** ព្យញ្ជនបរិយាយោ ច អបរិយន្តោតិ សម្ពន្ធោ។ **“ចត្តារោ ខន្ធេ ទស្សេតី”**តិ តមិនា សតិវោស្សគ្គាការប្បវត្តា ចត្តារោ អកុសលក្ខន្ធា បមាទោតិ វទតិ។

៨៤៧. អនិវាតវុត្តិតាយ ហេតុភូតោ ចិត្តសម្បគ្គហោ **មានវិសេសោ**។

៨៤៨. ឧត្តរភាវោ ឧត្តរិយំ, ករណេន ឧត្តរិយំ **ករណុត្តរិយំ,** សារម្ភេន បរស្ស កិរិយតោ ឧត្តរិកិរិយា។

៨៤៩. នេរុត្តិកវិធានេនាតិ ត-ការច្ច-ការានញ្ច រ-ការតាបាទនេន។

អត្តហិតំ អត្ថាតិ ឧត្តរបទលោបេន និទ្ទេសមាហ យថា “រូបភវោ រូបំ, ភីមសេនោ ភីមោ”តិ ច។ **អាទិន្នោ, បត្តោ** វា អត្ថោ **អត្ថាតិ** និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។

មុទ្ទិតស្សាតិ អង្កិតស្ស។

៨៥០. ជានន្តស្សេវ មហាជនស្ស។ **ឧបាទានាទិបច្ចយេតិ** តន្ទនុទកចីវរាទិកេ បារិបូរិហេតុកេ។

៨៥១. គណ្ឋិកា សយំ គណ្ឋិករណតោ។ បតិរូបវចនតោ, អញ្ញេសំ គណ្ឋិភេទតោ ច **គណ្ឋិភូតា**។

៨៥២. អភេជ្ជន្តរតាយ **សមាសេវិតតាយ** សុដ្ឋុ អាសេវិតតាយ។

៨៥៣. ចិរកាលបរិភាវិតត្តេន **តេមនករណំ** អល្លភាវករណំ, លោភវសេន អវស្សវនន្តិ អត្ថោ។

ឯវំ សន្តេ កថំ ខីយនន្តិ និទ្ទេសោតិ អាហ **“ខីយនន្តិ ចា”**តិអាទិ។

៨៥៤. ចីវរមណ្ឌនាទីនន្តិ ចីវរមណ្ឌនា បត្តមណ្ឌនា សេនាសនមណ្ឌនាតិ តមេសំ។ តទានិ តំ វិសេសនភាវំ យោជេត្វា ទស្សេតុំ **“ចីវរេន ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។

៨៥៥. សភាគរហិតោ, សភាគបដិបក្ខោ វា **អសភាគោ,** អននុកូលានំ បដិក្កូលតា វា។ តេនាហ **“មានថទ្ធតា, វិរោធោ វា”**តិ។

៨៥៦. សង្កម្បនា ឧក្កណ្ឋនាវសេន អនវដ្ឋានំ, អនវធានំ វា។ **តស្ស តស្ស** អារម្មណស្ស **តណ្ហាយនា**។

៨៥៧. **កាយស្សា**តិ នាមកាយស្ស។ តស្មិញ្ហិ អវិប្ផារិកេ រូបកាយោបិ អវិប្ផារិកោ ហោតិ។

៨៦០. **រាគាទីន**ន្តិ រាគមោហអហិរិកានោត្តប្បវិចិកិច្ឆាទីនំ។

៨៦១. តិរិយម្បិ កុហនវត្ថុំ ទស្សេតុន្តិ សម្ពន្ធោ។ **តត្ថា**តិ មហានិទ្ទេសេ។ “តត្ថ កតមា កុហនា លាភសក្ការសិលោកសន្និស្សិតស្សា”តិអាទិនា (វិភ. ៨៦១) ឥធ ខុទ្ទកវិភង្គេ អាគតំ ទេសនានយំ និស្សាយ មហានិទ្ទេសទេសនា បវត្តាតិ អាហ “**និស្សយភូតាយ ឥមាយ បាឡិយា**”តិ។

អន្តរហិតានីតិ អន្តរិកលានិ ឆិន្នន្តានិ។

លាភសក្ការសិលោកហេតុ សម្ភាវនាធិប្បាយេន សំយតាការទស្សនំ កោហញ្ញន្តិ អាហ “**បាបិច្ឆតាយ និរត្ថកកាយវចីវិប្ផន្ទនិគ្គហណំ កោរជ**”ន្តិ។ យោ សំវេគពហុលោ កុក្កុច្ចកោ បុព្ពេនាបរំ អត្ថនោបិ កិរិយំ បរិសង្កន្តោ បច្ចវេក្ខមានោ តិដ្ឋតិ, តាទិសំ វិយ អត្តានំ ទស្សេន្តោ “**អតិបរិសង្កិតោ**”តិ វុត្តោ។

៨៦៤. បសំសាមុខេន និន្ទនន្តិ បសំសាវត្ថុតោ ខិបនំ **ពាហិ ឆឌ្ឌនំ** យថា “អទាយកំ អហោ ទានបតី”តិ។

៨៦៥. **គវេសនកម្ម**ន្តិ អប្បកេន លាភេន មហន្តស្ស បរិយេសនកព្យាបារោ។

៨៦៦. បោក្ខរំ វុច្ចតិ សុន្ទរំ, វណ្ណស្ស សុន្ទរភាវោ វណ្ណបារិបូរី ហោតីតិ អាហ “**វណ្ណបារិបូរី វា វណ្ណបោក្ខរតា**”តិ។

៨៧៩. **សេយ្យមានាទិនិទ្ទេសេសូ**តិ “តត្ថ កតមោ សេយ្យស្ស ‘សេយ្យោហមស្មី’តិ មានោ”តិអាទិនា (វិភ. ៨៦៩) និទ្දិដ្ឋេសុ នវសុ មាននិទ្ទេសេសុ។ “**សេយ្យាទិបុគ្គលោ**”តិ ឥទំ តត្ថ បាឡិយំ សេយ្យាទីនំ នវន្នំ បុគ្គលានំ អាមដ្ឋត្តា វុត្តំ។ ឥធ បន បុគ្គលាមសនេ សតិ សេយ្យបុគ្គលោ ច អាមសិតព្ពោ សិយា។ តេនេវាហ “**សេយ្យមានភាវេបី**”តិ។ **សេយ្យមានភាវេបី**តិ **បិ**-សទ្ទោ អាកឌ្ឍកោ អសេយ្យមាននិទ្ទេសេបិ បុគ្គលាមសនស្ស កតត្តា។ **យស្ស កស្សចី**តិ សេយ្យាទីសុ យស្ស កស្សចិ បុគ្គលស្ស។

៨៨០. **បុរិមមានស្សា**តិ បុព្ពេ បវត្តស្ស សទិសមានស្ស, ហីនមានស្ស វា, សទិសមានវសេនេវ បន បាឡិ អាគតា។

៨៨១. “មិគានំ កោត្ថុកោ អន្តោ, បក្ខីនំ បន វាយសោ”តិ (ជា. ១.៣.១៣៥) វចនតោ អាហ “**បក្ខិជាតីសុ វាយសោ អន្តោ លាមកោ**”តិ។

៨៨២. **វិរាគ**ន្តិ អរហត្តំ។

៨៨៣. **មានសម្បយុត្តច្ឆន្ទោ** តណ្ហាឆន្ទោ។ **មានសភាវំ អនុគតោ** សេយ្យាទិតោ សម្បគ្គណ្ហនវសេន បវត្តោ មានសម្បយុត្តកត្តុកម្យតាឆន្ទោ **វា មានច្ឆន្ទោ**។

៨៨៤. **តត្ថា**តិ តស្មិំ វិលម្ពនេ និប្ផាទេតព្ពេ។ **យុត្តំ** អនុច្ឆវិកំ។ **មុត្តំ** វិស្សដ្ឋំ។ **សិលិដ្ឋំ** សហិតំ, អត្ថទ្វយវិភាវកំ វា។

៨៨៨. **អនុទ្ទយស្សេវា**តិ មេត្តាយន្តស្ស វិយ អនុកម្បន្តស្ស វិយ វិកប្បនាតិ អាហ “**សហនន្ទិតាទិកស្សា**”តិ, មេត្តាទិបតិរូបេន បវត្តគេហសិតសិនេហស្សាតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**តាទិសោ រាគោ**”តិ។ **អត្ថោ យុជ្ជតី**តិ ឯវម្បិ “តត្ថា”តិ បាឡិបទស្ស អត្ថោ យុជ្ជតិ។ បរានុទ្ទយតាហេតុកោ ហិ បរានុទ្ទយតាសហិតោ សោ វិតក្កោតិ។

៨៩០. កាមគុណបារិបូរិយា យេភុយ្យេន លោកោ សម្ភាវេតីតិ អាហ “**អនវញ្ញត្តត្ថមេវ កាមគុណេ ច បត្ថេតី**”តិ។

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៩១. ពន្ធតីតិ កុជ្ឈនាការំ ពន្ធតិ ឃដេតិ។ ឧបនាហោ ហិ អាឃាតវត្ថុនា ចិត្តំ ពន្ធន្តោ វិយ ហោតិ, យតោ អញ្ញថា បវត្តិត្វាបិ អវិទិតេ ឧបនាហេ អាឃាតវត្ថុសន្និស្សិតោវ ហោតិ។

៨៩២. ទន្តេហិ ឆិន្ទិត្វាតិ ទន្តេហិ ឆិន្ទិត្វា វិយ ឯកទេសំ អបនេត្វា ឯកទេសំ គហេត្វាតិ អធិប្បាយោ។

៨៩៤. អច្ចយំ កត្វាតិ វីតិក្កមំ កត្វា។ **បដិច្ឆាទនេ**តិ អត្តនា កតស្ស អច្ចយស្ស បដិច្ឆាទនេ។ វោច្ឆិន្ទនំ វីតិក្កមកិរិយាយ អប្បដិជានវសេន ឧបច្ឆិន្ទនំ, វោច្ឆិន្ទនេន ឆាទនា **វោច្ឆិន្ទនឆាទនា**។

អសម្មាភាសនេ សឋ-សទ្ទោ លោកេ និរុឡ្ហោតិ អាហ “**យោ ន សម្មា ភាសតិ, សោ សឋោ**”តិ។ សឋស្ស យក្ខសូករសទិសតំ ទស្សេន្តោ “**កុច្ឆិ វា បិដ្ឋិ វា ជានិតុំ ន សក្កា**”តិ អាហ, ឥន្ទជាលសទិសោ វា ឯសោ ទដ្ឋព្ពោ។

យោ សព្ពថា វិបន្នជ្ឈាសយោបិ សមានោ កាយវចីភេទមត្តេន អត្តានំ សម្បន្នំ វិយ ទស្សេត្វា លោកំ វញ្ចេន្តោ អញ្ញថា សន្តំ អញ្ញថា បវេទេតិ។ តេនាហ “**តេនេតំ សាឋេយ្យំ មាយាតោ ពលវតរា វញ្ចនាតិ ទដ្ឋព្ព**”ន្តិ។ សន្តទោសបដិច្ឆាទនមេវ ហិ មាយា។ **តេនេវា**តិ ពលវតរវញ្ចនាភាវេនេវ។ ទន្ធកេរាដិយញ្ហិ “**បរិក្ខតតា**”តិ វុត្តំ។

៩០៨. អភាវេបីតិ **បិ**-សទ្ទេន “កោ បន វាទោ ភាវេ”តិ ទស្សេតិ។ យទិបិ ហិ បុថុជ្ជនានំ, ឯកច្ចានញ្ច សេក្ខានំ យថារហំ អត្តាភិនិវេសាទីហិ កតូបការំ រូបរាគាទិសំយោជនកិច្ចំ សាធេតិ, ឯកច្ចានំ បន វិនា ឯវ តេហីតិ កស្សចិបិ កិលេសស្ស អវិក្ខម្ភិតត្តា កថញ្ចិបិ អវិមុត្តោ កាមភវោ អជ្ឈត្តគ្គហណស្ស វិសេសបច្ចយោតិ “អជ្ឈត្ត”ន្តិ វុច្ចតិ, តទភាវតោ “ពហិទ្ធា”តិ លទ្ធវោហារេ រូបារូបភវេ កេវលម្បិ សំយោជនកិច្ចំ សាធេន្តំ បវត្តតីតិ, តតោ ឯវ រូបារូបាវចរសត្តានំ ពហិទ្ធាសំយោជនភាវហេតុជាតន្តិ ច “ពហិទ្ធាសំយោជន”ន្តិ វុច្ចតីតិ ឥមមត្ថមាហ “**សក្កាយទិដ្ឋាទីនំ...បេ.... យោជនំ នាមា**”តិ។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩០៩. អវិជ្ជាភវតណ្ហាហិ វិយ ឥស្សាមច្ឆរិយទោមនស្សាទិសហាយភូតេន ទោសេនបិ ភវាភិសង្ខរណំ ហោតីតិ “**អកុសលមូលានេវ វដ្ដមូលានី**”តិ។ តេនាហ “**តីហិ...បេ.... កថិតោ**”តិ។

៩១៩. រូបារូបាវចរវិបាកានំ សន្តបណីតភាវេន ឧឡារតមត្តា តត្ថ **សាតិសយោ ភវរាគោ** វុត្តោ។

៩២០. មានេន ឋបនាតិ មានេន សេយ្យាទិវសេន អត្តនោ ឋបនា។ **ឋបនា**តិ ច ទហនា, បគ្គណ្ហនា វា។

៩២១. តំសម្បយុត្តាតិ ទោសសម្បយុត្តា។

៩២២. តេសំ វណ្ណភេទន្តិ តេសំ ជីវានំ វណ្ណវិសេសំ, តេសំ វា តថា កថេន្តានំ សុត្វា។ **ព្យាបី**តិ សកលលោកព្យាបី, សកលសរីរព្យាបី វា។ **បរិមណ្ឌលោ**តិ បរមាណុប្បមាណោ ហុត្វា បរិមណ្ឌលោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អង្គុដ្ឋប្បមាណោ វយប្បមាណោតិអាទិកំ សង្គណ្ហាតិ។

៩២៣. ឧតុវិបរិណាមជោ សីតាទិឧតុវិបរិវត្តជាតោ។ **ឱបក្កមិកោ** អត្តនោ, បរស្ស វា តាទិសឧបក្កមនិព្ពត្តោ។ **វិសមបរិហារជោ** ចិរាសនចិរដ្ឋានាទិនា កាយស្ស វិសមបរិហរណតោ ជាតោ។ **សន្និបាតជោ** សញ្ចយតោ បដ្ឋាយ បច្ចេកំ វិសមាការតោ ទោសត្តយសមោធានតោ ជាតោ។ **កម្មសមុដ្ឋានោ** ឧតុវិបរិណាមាទីហិ វិនា កម្មតោ សមុដ្ឋិតោ។ **បិត្តសេម្ហវាតសមុដ្ឋានា** បន បិត្តាទីនំ អធិកភាវេនេវ វុត្តា។ សព្ពស្សាបិ ហិ រោគស្ស ទោសត្តយំ អាសន្នការណំ ទោសប្បកោបេន វិនា អភាវតោ។ កម្មំ បធានការណំ កតោកាសេ ឯវ តស្មិំ ឧប្បជ្ជនតោ, ឥតរំ បន តស្ស សហការិការណំ ទដ្ឋព្ពំ។ តយិទំ បុព្ពេកតហេតុវាទិនោ បដិក្ខិបន្តិ។ ឧបបជ្ជវេទនីយផលម្បិ បុព្ពេកតហេតុកបក្ខិកមេវ អតីតទ្វិកត្តា កម្មស្សាតិ អរុចិសូចនត្ថំ កិរ-សទ្ទគ្គហណំ ករោតិ “**ឧបបជ្ជវេទនីយញ្ច កិរ បដិក្ខិបន្តី**”តិ។

៩២៤. ទាហការណតាយាតិ រាគាទិទសវិធគ្គិទាហស្ស, នរកគ្គិទាហស្ស ច ការណតាយ។

៨២៦. **បុថុនិមិត្តសភាវេសូ**តិ បុថុ នានាកិលេសាទីនំ ការណសភាវេសុ។

៨៣១. អទ្ធនំ **អទ្ធា** មទ្ធវេ, អនេកក្ខត្តា ជាតូនំ តប្បដិក្ខេបេន **អនទ្ធា**តិ អាហ “**អមុទុតា វា អនទ្ធា**”តិ។

៨៣៦. អយោនិសោមនសិការហេតុកត្តា អាវជ្ជនាយ អកុសលានុកូលកិច្ចតា ទដ្ឋព្ពា។

តិកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៣៨. **ឯវំ-សទ្ទេនា**តិ និទស្សនត្ថេន ឯវំ-សទ្ទេនាតិ អធិប្បាយោ។ ភវោ ឯវ អភិវុទ្ធោ **អភវោ** យថា “អសេក្ខា ធម្មា”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១១)។ ទុតិយស្មិំ បក្ខេ ភវាភវសទ្ទេន សម្បត្តិវិបត្តិយោ, វុទ្ធិហានិយោ វា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

អគតិយាតិ អយុត្តគតិយា, អប្បតិរូបកិរិយាយាតិ អត្ថោ។

កោធូបាយាស…បេ… មាតុគាមា វា ឩមិអាទិភយន្តិ យោជនា។ **បញ្ចកាមគុណមាតុគាមគ្គហណេ**តិ បញ្ចកាមគុណគ្គហណេ, មាតុគាមគ្គហណេ ច។

“សយំកតំ សុខទុក្ខ”ន្តិអាទិកា ទិដ្ឋិ យទិបិ អញ្ញេសម្បិ ទិដ្ឋិគតិកានំ អត្ថេវ, **តិម្ពរុកោ** បន តថាទិដ្ឋិកោ ភគវន្តំ ឧបសង្កមិត្វា បុច្ឆីតិ សា ទិដ្ឋិ “**តិម្ពរុកទិដ្ឋី**”តិ (សំ. និ. ២.១៨) វុត្តា។ តេនាហ “**តិម្ពរុកោ…បេ… អាគតត្តា**”តិ។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤០. **អាគមនស្ស** បដិសន្ធិគ្គហណវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

៨៤១. **ឧបចយនតោ**តិ វឌ្ឍនតោ។ **អញ្ញថា**តិ លាភតោ តក្កនតោ ច អញ្ញប្បការោ គហិតោតិ តំ ទស្សេន្តោ “**សទ្ធារុចិអាទីហី**”តិ អាហ។ អនុស្សវតោ ហិ សទ្ទហនំ, រុច្ចនំ បន ជាតិស្សរញាណតោបិ ហោតិ។ **អាទិ-**សទ្ទេន ខន្តិអាទីនំ សង្គហោ។

៨៤២. អក្ខន្តិ មូលំ ឯតេសន្តិ **អក្ខន្តិមូលកា**។ **ទុក្កដទុព្ភាសិតតាទិទោសា** តាទិសានិ កាយវចីមនោទុច្ចរិតានិ។

៨៤៣. **ឧទគ្គតាសង្ខាតោ អវូបសមោ** ន ឧទ្ធច្ចសង្ខាតោតិ បីតិយា ឯវ សវិប្ផារិកតាសង្ខាតំ អសន្តសភាវំ អាហ។ **អវូបសមហេតុភូតោ**តិ វិក្ខេបហេតុភូតោ។ **បីតិយា អាការោ**តិ បីតិយា បវត្តិអាការោ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៤៤. **តេនា**តិ កោធាទីនំយេវ វិវាទមូលត្តា។

៨៤៥. កុសលានុយោគេ សាតច្ចំ **កុសលានុយោគសាតច្ចំ**។

គណេន សត្តសមូហេន សង្គណិ សន្និបតនំ យេន សទ្ធិំ, តេន សង្គតិ **គណសង្គណិកា**។ **កស្សចិ** ឃាសច្ឆាទនាទិកស្ស។

៨៤៦. **ឧបវិតក្កេតី**តិ អារម្មណំ ឧបេច្ច តក្កេតិ។

៨៤៨. អធិច្ចសមុប្បន្និកោតិ “អធិច្ចសមុប្បន្នោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ ឯវំវាទី។

ឆក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៥២. ឱសីទនាការេនាតិ កត្តព្ពកម្មេ អនុស្សហនាការេន។

៨៥៨. តេ អភិនិវេសា **អសញ្ញីវាទា** វទន្តិ ឯតេហីតិ។

អដ្ឋកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៩. នវកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៦០-៨៦៣. ទសមស្សាតិ អដ្ឋានឃាតស្ស។

អជ្ឈត្តន្តិ គោចរជ្ឈត្តំ អធិប្បេតំ។ **ឯតស្ស** គាថាវចនស្ស។ **និដ្ឋបេត្វា**តិ អភិនិវិស្ស។

៨៦៤. អញ្ញេសំ ផស្សាទីនំ **សង្ខតភាវេ** យថាសកំបច្ចយេហិ។ យេនាការេន មានស្ស សាតិសយា បវត្តិ, តំ ទស្សេតុំ **“អហន្តិ, អស្មីតិ ចា”**តិ វុត្តំ។ **អត្តនោ**តិ ទិដ្ឋិគតបរិកប្បិតស្ស អត្តនោ។ យថា មានស្ស សម្បគ្គហវសេន, ឯវំ តណ្ហាយ មមត្តវសេន, ទិដ្ឋិយា និច្ចាទិវសេន **បវត្តិ វិសេសវតី** សមានេបិ អនាគតកាលាមសនេតិ អាហ **“ភវិស្សន្តិ...បេ.... វុត្តោ”**តិ។ “អហមស្មី”តិ បទេន បវត្តមានស្សេវ ភវតីតិ សព្ពបទសាធារណស្ស មានស្សេវ វសេន ឥញ្ជិតាទិតា អដ្ឋកថាយំ វុត្តា។

នវកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. ទសកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៧០. សង្កប្បេនន្តិ “កុសលតា”តិ វុត្តបទស្ស អត្ថវចនំ។ **តស្សា** ឧបាយចិន្តាយ។ **មិច្ឆាភាវោ** សាវជ្ជភាវោ។ **តទាការោ មោហោ**តិ យថាវុត្តាការេន បវត្តោ ចិត្តុប្បាទេ មោហោ។ **តស្សាបិ** យថាវុត្តបច្ចវេក្ខណាយបិ យថាកតបាបេបិ។ **អធិមានសម្បយុត្តំ សញ្ជាននំ** បកតិបុរិសន្តរទស្សនាទិវសេន បវត្តំ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្តំ ផលំ វិយ វិមុត្តន្តិ គហិតំ ទដ្ឋព្ពំ។

ទសកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តណ្ហាវិចរិតនិទ្ទេសវណ្ណនា

៨៧៣. វិសេសំ អកត្វាតិ អនុបនិធានំ, សមតោ ច អសមតោ ច ឧបនិធានន្តិ ឥមំ វិភាគំ អកត្វា, យោ “ឥត្ថំ, ឯវំ, អញ្ញថា”តិ បទេហិ បកាសិតោ។

វិសេសស្សាតិ “ឥត្ថំ, ឯវំ, អញ្ញថា”តិ យថាវុត្តស្សេវ វិសេសស្ស។ **ទិដ្ឋិយា**តិ ទិដ្ឋិយា គហិតាយ តទវិនាភាវិនី **តណ្ហា** ទស្សិតា។ **សីសសីសមូលកេហី**តិ ចតូហិ សីសេហិ, ទ្វាទសហិ ច សីសមូលកេហិ។ សយមេវ ច តណ្ហា ទស្សិតាតិ យោជនា។ យទិ ទិដ្ឋិមានគាហោបិ ឥធាធិប្បេតោ, យតោ “តណ្ហាមានទិដ្ឋិវសេន សមូហគាហតោ”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៨៧៣) អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, កថំ “តណ្ហាវិចរិតានី”តិ វចនន្តិ អាហ **“ទិដ្ឋិមានេសូ”**តិអាទិ។ **តំមូលកត្តា**តិ តណ្ហាមូលកត្តា។

៨៧៤. ន អវក្ករីយតីតិ **អនវការី,** តំ អនវការិ កត្វា, តំ បទន្តរេន វិភាវេន្តោ **“អនវក្ករិ, តំ កត្វា”**តិ អាហ។ **វិក្ខេបនំ** អវយវតោ វិភាគោ។ **អត្តតោ អវិនិព្ភុជិត្វា**តិ ឃ្វាយំ ទិដ្ឋិគតិកបរិកប្បិតោ អត្តា, តតោ អវិសុំ កត្វា។

៨៧៦. ពហិកតានិ រូបាទីនិ ឧបគន្ត្វា បវត្តា តណ្ហា ឧបាទាយាតិ វុត្តាតិ យោជនា។

ឯកច្ចស្ស បុគ្គលស្ស ឯកស្មឹ អត្តភាវេ កស្សចិ តណ្ហាវិចរិតស្ស អសម្ភវោ, កស្សចិទេវ សម្ភវោតិ អាហ “**កស្សចិ សម្ភវទស្សនត្ថំ វុត្ត**”ន្តិ។

តណ្ហាវិចរិតនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៨. ធម្មហទយវិភង្គោ

១. សព្ពសង្គាហិកវារវណ្ណនា

៩៧៨. ធាតុសម្ភវ...បេ.... សង្គហិតត្តាតិ ឯត្ថ ខន្ធាទីនំ កាមធាតុអាទិធាតូសុ សម្ភវភេទភិន្នានំ និរវសេសតោ សង្គហិតត្តាតិ វិភាគេន យោជនា, តថា សេសេសុបិ បរិយាបន្នបភេទភិន្នានន្តិអាទិនា។ តត្ថ **“និរវសេសតោ សង្គហិតត្តា”**តិ ឥមិនា “សព្ពសង្គាហិកវារោ”តិ អយមស្ស អត្ថានុគតា សមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ យស្មា ចេត្ថ ខន្ធាទីនំ ទ្វាទសន្នំ កោដ្ឋាសានំ អនវសេសសង្គហោ, តស្មា ឯវំ ទុតិយវារាទីនញ្ចេត្ថ អនុប្បវេសោ វេទិតព្ពោ។ ខន្ធាទីនមេវ ហិ តេសំ សម្ភវាទិវិចារោ ឧប្បត្តានុប្បត្តិទស្សនវារោតិ វត្តុំ យុត្តោតិ យោជនា។ អនុប្បត្តិទស្សនញ្ចេត្ថ អត្ថាបត្តិសិទ្ធំ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ តត្ថ “កតិ ខន្ធា ន បាតុភវន្តី”តិអាទិបាឡិ អត្ថិ។

៩៧៩. បុច្ឆានុរូបន្តិ យេនាធិប្បាយេន បុច្ឆា កតា, តទនុរូបំ។ **អវិតថព្យាករណំ** នាម ពុទ្ធានំ ឯវ អាវេណិកំ, អញ្ញេសំ តំ យាទិច្ឆិកំ សុតក្ខរសទិសន្តិ អាហ **“សព្ពញ្ញុវចនំ វិញ្ញាយ កតត្តា”**តិ។

សព្ពសង្គាហិកវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ឧប្បត្តានុប្បត្តិវារវណ្ណនា

៩៩១. “កាមភវេ”តិ ឥទំ ឱកាសវសេន វត្វា បុន សត្តសន្តានវសេន វត្តុំ “កាមធាតុសម្ភូតានញ្ចា”តិ វុត្តន្តិ តមត្ថវិសេសំ ទស្សេន្តោ **“ឥទ្ធិយា...បេ.... អត្ថោ”**តិ អាហ។ “ន វត្តព្ពំ សិយា”តិ កស្មា វុត្តំ, យទិបិ អសញ្ញសត្តានំ អចក្ខុកត្តា រូបាយតនំ អចក្ខុសុខុមត្តា ហេដ្ឋិមភូមិកានញ្ច អគោចរោ, សមានភូមិកានំ បន វេហប្ផលានំ, ឧបរិភូមិកានញ្ច សុទ្ធាវាសានំ ចក្ខាយតនស្ស គោចរោ ហោតីតិ អាយតនាទិកិច្ចំ ករោតិយេវាតិ សក្កា វត្តុំ។ យំ បនេត្ថ វិត្ថារតោ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ “ហេដ្ឋតោ អវីចិនិរយំ បរិយន្តំ កត្វា ឧបរិតោ បរនិម្មិតវសវត្តិទេវេ អន្តោករិត្វា យំ ឯតស្មិ”ន្តិអាទិនា (ធ. ស. ១២៨៧) វុត្តបទេសា **កាមាវចរាទិឱកាសា។ តេ សត្តនិកាយា ច ធាតូតិ វុច្ចន្តិ** សមុទាយស្ស អវយវាធារភាវតោ យថា “មាសបុញ្ជោ មាសោ”តិ។ សត្តា ឧប្បជ្ជន្តិ ឯត្ថាតិ សត្តុប្បត្តិ, ឧប្បជ្ជនដ្ឋេន សត្តាវ ឧប្បត្តិ សត្តុប្បត្តីតិ ឯវំ ឱកាសសត្តលោកទ្វយស្ស សត្តុប្បត្តិបរិយាយោ វេទិតព្ពោ។ **សត្តភាវេន ឧប្បត្តិ,** ន អនុបាទិន្នក្ខន្ធា វិយ សង្ខារភាវេនេវាតិ អធិប្បាយោ។ កេ បន តេតិ អាហ **“សត្តាវាសវសេន...បេ.... ឧបាទិន្នកក្ខន្ធា”**តិ។ **តំតំបរិយាបន្នាន**ន្តិ តំតំសត្តាវាសបរិយាបន្នានំ សត្តានំ, សង្ខារានមេវ វា។ **សទិសាធិដ្ឋានភាវេនា**តិ សទិសាការេន បវត្តមានានំ ខន្ធានំ បតិដ្ឋានភាវេន។ យេភុយ្យេន ហិ តស្មិ សត្តាវាសេ ធម្មា សមានាការេន បវត្តន្តិ។

ឧប្បត្តានុប្បត្តិវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បរិយាបន្នាបរិយាបន្នវារវណ្ណនា

៩៩៩. តត្ថ, អញ្ញត្ថ ចាតិ តស្មិំ, អញ្ញស្មិញ្ច ភវេ, ឱកាសេ ច។ បរិច្ឆេទការិកាយ កាមាទិតណ្ហាយ បរិច្ឆិជ្ជ អាបន្នា គហិតាតិ បរិយាបន្នាតិ តំតំភវាទិអន្តោគធា **តំតំបរិយាបន្នា**។

បរិយាបន្នាបរិយាបន្នវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. ឧប្បាទកកម្មអាយុប្បមាណវារោ

១. ឧប្បាទកកម្មវណ្ណនា

១០២១. ធាតុត្តយភូតទេវវសេនាតិ កាមាទិធាតុត្តយេ និព្ពត្តទេវានំ វសេន។

ឧប្បាទកកម្មវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. អាយុប្បមាណវណ្ណនា

១០២៦. សុបរិមជ្ឈិតកញ្ចនាទាសំ វិយ សោភតិ វិជ្ជោតតីតិ សុភោ, សរីរោភាសោ, តេន សុភេន កិណ្ណា វិកិណ្ណាតិ **សុភកិណ្ណា**។

១០២៧. **តំតំមនសិការន្តិ** បរិត្តបថវីកសិណាទិកតមនសិការំ។ **អប្បនាក្ខណេបីតិ បិ**-សទ្ទេន បុព្ពភាគំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ឆន្ទនំ អារម្មណបរិយេសនំ **ឆន្ទោ**, កត្តុកម្យតាឆន្ទោ។ បណិធានំ ចិត្តដ្ឋបនា **បណិធិ**, សញ្ញាវិរាគាទីហិ អារម្មណស្ស វិសេសនំ តថាបវត្តាយ ភាវនាយ អារម្មណករណមេវ។

វិបុលំ វុច្ចតិ មហន្តំ, សន្តភាវោបិ មហនីយតាយ មហន្តមេវាតិ អាហ "**វិបុលា ផលាតិ វិបុលសន្តសុខាយុវណ្ណាទិផលា**"តិ។

១០២៨. យំ ចាតុមហារាជិកានំ អាយុប្បមាណំ, **សញ្ជីវេ** ឯកោ ឯកោ រត្តិទិវោ, តាយ រត្តិយា តឹស រត្តិយោ មាសោ, តេន មាសេន ទ្វាទសមាសិកោ សំវច្ឆរោ, តេន សំវច្ឆរេន បញ្ច វស្សសតានិ សញ្ជីវេ អាយុប្បមាណំ។ យំ តាវតឹសានំ អាយុប្បមាណំ, ឯកោ **កាឡសុត្តេ** ឯកោ រត្តិទិវោ...បេ.... តេន សំវច្ឆរេន វស្សសហស្សំ កាឡសុត្តេ អាយុប្បមាណំ។ យំ យាមានំ អាយុប្បមាណំ, ឯកោ **សង្ឃាតេ** ឯកោ រត្តិទិវោ...បេ.... តេន សំវច្ឆរេន ទ្វេ វស្សសហស្សានិ សង្ឃាតេ អាយុប្បមាណំ។ យំ តុសិតានំ អាយុប្បមាណំ, **រោរុវេ** ឯកោ ឯកោ រត្តិទិវោ...បេ.... តេន សំវច្ឆរេន ចត្តារិ វស្សសហស្សានិ រោរុវេ អាយុប្បមាណំ។ យំ និម្មានរតីនំ អាយុប្បមាណំ, **មហារោរុវេ** ឯកោ ឯកោ រត្តិទិវោ...បេ.... តេន សំវច្ឆរេន អដ្ឋ វស្សសហស្សានិ មហារោរុវេ អាយុប្បមាណំ។ យំ បរនិម្មិតវសវត្តីនំ ទេវានំ អាយុប្បមាណំ, **តាបនេ** ឯកោ ឯកោ រត្តិទិវោ...បេ.... តេន សំវច្ឆរេន សោឡស វស្សសហស្សានិ តាបនេ អាយុប្បមាណំ។ **មហាតាបនេ** ឧបឌ្ឍន្តរកប្បោ។ **អវីចិយំ** ឯកោ អន្តរកប្បោ ច អាយុប្បមាណន្តិ វទន្តិ។ ទេវានំ អធិមុត្តកាលកិរិយា វិយ តាទិសេន បុញ្ញពលេន អន្តរាបិ មរណំ ហោតីតិ "**កម្មមេវ បមាណ**"ន្តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឯវញ្ច កត្វា អត្ថុទាទិអាយុបរិច្ឆេទោបិ យុត្តតរោ ហោតីតិ។

កឹ ឈានន្តិ អដ្ឋសុ ឈានេសុ កតរំ ឈានំ។ **ភវសីសានី**តិ ភវគ្គានិ, បុថុជ្ជនភវគ្គំ អរិយភវគ្គំ សព្ពភវគ្គន្តិ វេហប្ផលាទីនំ សមញ្ញា។ **កស្សចិ សត្តា**តិ បុថុជ្ជនស្ស, **កស្សចិ បញ្ចា**តិ សោតាបន្នស្ស, សកទាគាមិនោ ច, **កស្សចិ តយោ**តិ អនាគាមិនោ វសេន វុត្តំ។ តស្មា សោ ព្រហ្មកាយិកាទីហិ ចុតោ អរូបំ ឧបបជ្ជន្តោ វេទិតព្ពោ។ "នវសុ ព្រហ្មលោកេសុ និព្ពត្តអរិយសាវកានំ តត្រូបបត្តិយេវ ហោតិ, ន ហេដ្ឋូបបត្តី"តិ (វិភ. អដ្ឋ. ១០២៨) អយំ អដ្ឋកថាបាឋោតិ អធិប្បាយេន "**យំ បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ "តត្រូបបត្តិបិ ហោតិ ឧបរូបបត្តិបិ, ន ហេដ្ឋូបបត្តី"តិ បន បាឋោតិ តេន "ហេដ្ឋូបបត្តិយេវ និវារិតា"តិអាទិវចនេន បយោជនំ នត្ថិ។ អរូបធាតូបបត្តិ ច ន និវារិតាតិ សម្ពន្ធោ។ អរូបធាតូបបត្តិ ន និវារិតា "មគ្គេក បិតោវ បរិនិព្ពាតី"តិ និយមស្ស អនិច្ឆិតត្តា។

អញ្ញត្ថាតិ កាមលោកេ។ **តត្ថា**តិ រូបលោកេ។ **អយំ អដ្ឋកថា**តិ "បឋមជ្ឈានភូមិយំ និព្ពត្តោ...បេ.... បរិនិព្ពាតី"តិ ឯវំ បវត្តា អដ្ឋកថា។ **តេនេវា**តិ យស្មា រូបធាតុយំ ឧបបន្នោ អធិប្បេតោ, ន ឧបបជ្ជនារហោ, តេនេវ ការណេន។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តស្ស រូបធាតុយំ ឧបបន្នស្ស អរិយសាវកស្ស។ យេន រូបរាគេន តត្ថ រូបភវេ ឧបបន្នោ, តស្មឹ អរូបជ្ឈានេន វិក្ខម្ភិតេ សម្ភវេវ ទិដ្ឋាទីនវេសុ យថា កាមរូបភវេសុ អាយតឹ ភវាភិលាសោ ន ភវិស្សតិ, ឯវំ អរូបភវេបីតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**បុន...បេ.... ភវិស្សតិយេវា**"តិ។ **តត្ថ និព្ពត្តោ**តិ រូបធាតុយំ ឧបបន្នោ។ **អរិយមគ្គំ ភាវេត្វា**តិ ហេដ្ឋិមំ អរិយមគ្គំ សម្បាទេត្វា។ **និព្ពត្តភវាទីនវទស្សនវសេនា**តិ តស្មឹ រូបភវេ និព្ពត្តោបិ តត្ថេវ អាទីនវទស្សនវសេន។ **អនិវត្តិតភវាភិលាសោ**តិ ឧបរិ អរូបភវេ អវិស្សដ្ឋភវបត្ថនោ, យតោ អរូបធាតុយំ ឧបបជ្ជនារហោ។ **តស្ស វសេនា**តិ តាទិសស្ស អរិយសាវកស្ស វសេន។ "កស្សចិ បញ្ច, កស្សចិ តយោ អនុសយា អនុសេន្តី"តិ អយំ **យមកបាឡិ** (យម. ២.អនុសយយមក.៣១២) **បវត្តា**។

អាយុប្បមាណវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. អភិញ្ញេយ្យាទិវារវណ្ណនា

១០៣០. "រុប្បនលក្ខណំ រូបំ, អនុភវនលក្ខណា វេទនា"តិអាទិនា **សាមញ្ញលក្ខណបរិគ្គាហិកា**។ "ផុសនលក្ខណោ ផស្សោ, សាតលក្ខណំ សុខ"ន្តិអាទិនា **វិសេសលក្ខណបរិគ្គាហិកា**។

"ចត្តារោ ខន្ធា សិយា កុសលា"តិអាទីសុ តេជ យំ វត្តព្ពំ, តំ ខន្ធវិភង្គាទីសុ វុត្តំ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ គហេតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ សេសំ យទេត្ថ ន វុត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវាតិ។

អភិញ្ញេយ្យាទិវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ធម្មហទយវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សម្មោហវិនោទនិយា ដីកាយ លីនត្ថវណ្ណនា

វិភង្គ-អនុដីកា សមត្តា។